

NICOLAE BĂLCESCU

ROMÂNII SUPT MIHAI VOIEVOD VITEAZUL

NICOLAE BĂLCESCU

ROMÂNII SUPT
MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL

Editura Litera

Editura Litera © 2011
ISBN: 978-606-600-305-6

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

TABEL CRONOLOGIC

1819 29 iunie Se naște în București cel de al patrulea copil al soților Zinca Bălcescu și pitarul Barbu sin Petre Căpitanul, Nicolae, ce va adopta numele patronimic al mamei.

6 septembrie Se naște la București Nicolae Filimon.

1824 Moare Barbu, tatăl lui Nicolae Bălcescu. Se naște, la puțin timp după moartea pitarului, cel de al cincilea copil, Barbu Bălcescu.

1830—1831 Nicolae Bălcescu ia lecții particulare de limba greacă și franceză.

1832 martie Nicolae Bălcescu este elev în clasa a III-a a cursului de „umanitare” de la „Sfântul Sava”. În august elevul primește „accesit” (mențiune) la gramatica limbii franceze.

1834 Ia premiul al II-lea la matematică.

1835 30 iunie I se acordă mențiune la trigonometrie.

1837 Participă la lecțiile libere de filosofie ținute în București de Eftimie Murgu.

1838 Cere primirea în oștirea Țării Românești, ca iuncăr; repartizat într-un escadron de cavalerie.

1837—1839 Frecventează cercurile progresiste grupate în jurul lui Ion Câmpineanu.

1839 mai Face o călătorie de informare politică la românii din Banat sub pretextul oficial de „cură de două luni la apele minerale de la Mehadia”.

1840 Se alătură cercului condus de Mitică Filipescu în continuarea acțiunii lui Ion Câmpineanu. În octombrie, mișcarea lui Filipescu este deconspirată, participanții arestați, printre care, în 26 octombrie, și Nicolae Bălcescu.

1840 octombrie — 1841 februarie Bălcescu, ca militar, este deținut în arestul Dejurstvei oștirii din București.

Ianuarie-iunie Apare la Iași revista *Dacia literară*, sub redacția lui

Mihail Kogălniceanu.

15 februarie Se naște la Craiova Titu Maiorescu.

7 martie Mihail Kogălniceanu deschide la Iași o editură și o tipografie proprie sub firma *Cantora Foi sâtești*.

Octombrie Grigore M. Alexandrescu este arestat și încarcerat ca participant la complotul organizat de Mitiță Filipescu.

1841 21 februarie Printr-un ordin semnat de spătarul Constantin Ghica, iuncărul de cavalerie Nicolae Bălcescu este radiat din cadrele armatei. 6 martie Fostul iuncăr este transferat din arestul Dejurstvei oștiri în cel al Divanului Criminal și apoi (în 7 martie) în arestul Agiei Bucureștilor. În 9 aprilie, prin sentința Divanului Criminal, este condamnat, „nevârstinc” fiind, „să se trimită la Mănăstirea Mărgineni (jud. Prahova) pe soroc de trei ani”.

1841 6 iulie — 1842 27 aprilie Nicolae Bălcescu este deținut la Mănăstirea Mărgineni. Aici are ocazia să studieze în Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino, aflată în incinta mănastirii și tot aici contractează tuberculoza care-l va răpune 10 ani mai târziu.

Ianuarie La Iasi are loc premiera comediei lui V Alecsandri *Modista și cinovnicul*. Apare la Iași revista *Spicuitorul moldo-român* la care colaborează V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi. 31 martie Se naște la Holod (Bihor) Iosif Vulcan.

1842 18 aprilie Nicolae Bălcescu este grațiat de domnitorul Alexandru Ghica și părăsește (în 27 aprilie) Mănăstirea Mărgineni.

15 mai Dimitrie Bolintineanu debutează în *Curier de ambe sexe*. 31 decembrie Se naște la Iași Iacob Negruzzi.

1843 Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și Christian Tell întemeiază societatea secretă *Frăția*.

Octombrie Ia ființă *Societatea literară*, formată de tineri grupați în jurul lui Ion Heliade Rădulescu, societate gândită a camufla caracterul politic al *Frăției*.

Apare la București, în tipografia lui Fred. Waldbaum, *Aducerea*

trupului împăratului Napoleon în Franța, traducerea semnată de Scarlat Geanoglu, cumnatul lui Nicolae Bălcescu.

24 noiembrie Mihail Kogălniceanu este numit profesor la Academia Mihăileană din Iași. Se naște Grigore H. Granda.

1844 februarie Bălcescu scrie *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum*.

Mai-iunie Termină *Comentariile asupra bătăliei de la Câmpii Rigăi sau Cosovo*.

21 mai publică în *Propășirea* prima parte a studiului său *Puterea armată și arta militară...*

10 septembrie Apare în *Propășirea* articolul *Comentarii asupra bătăliei de la Câmpii Rigăi...*

Octombrie Apare la Iași în volum *Puterea armată și arta militară...*

18 ianuarie La Iași se reprezintă în premieră comedia lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*. Mihail Kogălniceanu este închis la Mănăstirea Râșca.

1845 ianuarie Nicolae Bălcescu publică în *Curier românesc* (din București) și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (de la Brașov) *Prospectul la „Magazin istoric pentru Dacia”*.

Februarie Iași înființează *Asociația literară a românilor*, actul de înființare e semnat și de Nicolae Bălcescu.

Iulie Apare primul număr al *Magazinului istoric pentru Dacia* în care Nicolae Bălcescu publică articolul *Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*.

15 noiembrie Se naște la Ghindăoani (Neamț) Vasile Conta.

22 decembrie Are loc la Iași premiera comediei lui V. Alecsandri *Iașii în carnaval*.

1846 februarie Nicolae Bălcescu face o călătorie în Moldova. În martie participă la o întrunire revoluționară la Mânjina. Apare primul volum din *Cronicarii Țării Românești* de Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian.

Mai Apare nr. 4, tomul II din *Magazin istoric pentru Dacia* în care Nicolae Bălcescu publică prima parte a studiului *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele române în deosibite timpuri*. 3 iunie Se îmbarcă la Giurgiu pentru Paris, prin Viena. Ajunge, după o ședere la Viena, la Paris, în 16 iulie.

24 iulie în colaborare cu Mihail Kogălniceanu lucrează, la Paris, la un *Dicționar biografic*.

28 decembrie Primele semne ale bolii.

11 ianuarie Se joacă la Iași, în premieră, comedia lui Alecu Russo *Băcălia ambițioasă*; între 26 februarie — 2 aprilie, autorul este trimis în surghiun la Soveja.

26 martie Ion Heliade Rădulescu lansează în *Curier de ambe sexe* proiectul „Bibliotecii universale”.

1847 5—23 ianuarie Nicolae Bălcescu scrie, la Paris, *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595*, articol pe care îl expediază la București pentru *Magazin istoric pentru Dacia*, unde apare în nr. 1 și 2/1847.

3 februarie Pleacă din Franța spre Italia pentru tratament medical.

1 martie Sosește la Palermo, unde întâlnește pe Vasile Alecsandri și Elena Negri.

10 aprilie Pleacă spre Roma unde stă 10 zile pentru studii la Biblioteca Vaticanului.

Iunie Din nou se află la Paris unde studiază în biblioteci și lucrează intens la *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*.

24 martie Se naște la Iași A.D. Xenopol.

Aprilie Domnitorul Gh. Bibescu desființează „Asociația literară”.

1848 21—24 februarie Nicolae Bălcescu, pe baricadele Parisului, ia parte la luptele de stradă ale revoluționarilor francezi. Pătrunde, împreună cu un grup de tineri, în Palatul regal de la Tuileries și rupe o bucată din catifeaua care acoperea tronul lui Louis-Philippe.

20 martie Are loc una dintre adunările convocate de Nicolae

Bălcescu la el acasă (în rue de l'Université, 94) unde se adoptă programul mișcării revoluționare românești și unde se hotărăște întoarcerea în patrie a revoluționarilor.

21 aprilie Nicolae Bălcescu participă, la București, la o consfătuire cu revoluționarii.

9 iunie Proclamarea Revoluției la Izlaz.

11 iunie Nicolae Bălcescu e numit ministru al Afacerilor Externe în cadrul guvernului revoluționar.

13 iunie Abdicarea lui Gh. Bibescu.

Nicolae Bălcescu e numit secretar al guvernului provizoriu, alături de A.G. Golescu-Negru, C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu.

19 iunie Guvernul este arestat de colonelul Ion Odobescu, ministrul de război. În aceeași zi, masele bucureștene eliberează guvernul.

19—20 iulie Nicolae Bălcescu, aflând de intrarea turcilor în țară, propune la o ședință a guvernului organizarea rezistenței armate.

23 iulie Guvernul provizoriu demisionează și în locul lui se instituie o locotenență domnească compusă din Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Golescu și Christian Tell, Bălcescu refuzând să facă parte din această locotenență.

25 iulie Nicolae Bălcescu, intră în redacția ziarului *Poporul suveran*.

22 august Face parte dintr-o delegație care tratează cu turcii, la Constantinopol; misiunea eșuează.

24 septembrie Revoluționarii, printre care și Bălcescu, sunt expulzați din țară și transportați pe două ghimii turcești până la Orșova.

Octombrie — 22 noiembrie împreună cu ceilalți revoluționari, Bălcescu se află la Sibiu.

28 decembrie Ajunge la Belgrad.

18 ianuarie Se naște la Șiria (Arad) Ion Slavici.

12 iunie — 11 septembrie Apare la București ziarul *Pruncul român*, condus de C.A. Rosetti, și între 19 iunie — 11 septembrie *Poporul suveran*, condus de Dimitrie Bolintineanu.

1849 *februarie*—*aprilie* Nicolae Bălcescu se află la Constantinopol. În mai se întâlnește cu Kossuth Lajos la Debrețin.

16 *iulie* Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac și Kossuth semnează proiectul pactului de „pacificare” româno-maghiară și de formare a legiunii române. 26 *iulie* Nicolae Bălcescu, împreună cu alți revoluționari munteni, se află în tabăra lui Iancu de la Câmpeni...

În *octombrie* călătorește pe jos, deghizat în moț, cu un car plin de buți și donițe până la Timișoara. 16 *octombrie* Sosește la Paris.

2 *decembrie* Se constituie la Paris „Asociația română pentru conducerea emigrației” din al cărui comitet face parte și Bălcescu. În aceeași lună se retrage din Asociație.

4 *februarie* Moare Costache Conachi.

25 *martie* Apare la Brașov primul număr al ziarului *Expatriatul*, condus de Cezar Bolliac.

1850 1 *ianuarie* Nicolae Bălcescu se află la Londra pentru convorbiri cu ambasadorul turc și cu reprezentantul guvernului maghiar.

Februarie La Paris, Bălcescu e deprimat din cauza disputelor inutile dintre emigranți.

6 *aprilie* Lucrează la proiectul Statelor unite ale Dunării, care să cuprindă pe români, unguri și sârbi.

26 *mai* Apare lucrarea *Question économique des Principautés danubiennes*. August Boala îl ține la pat.

Octombrie Scrie *Mersul revoluției în istoria românilor*. 16 *noiembrie* Apare *România viitoare*, conținând *Mersul revoluției în istoria românilor* și *Cântarea României*, prefățată de Nicolae Bălcescu. *Decembrie* Se retrage în localitatea Hyerès.

Ianuarie Apare la Paris *Souvenirs et impressions d'un proscrit* de I. Heliade Rădulescu.

15 *ianuarie* Se naște, la Botoșani, Mihai Eminescu.

9 *aprilie* Are loc la Iași premiera comediei *Chirița în Iași* de V. Alecsandri.

3 iulie Apare la Iași primul număr al ziarului *Zimbrul*, condus de D. Gusti, Th. Codrescu și V.A. Urechia.

1851 *februarie* Retras din viața politică, lucrează cu îndârjire la *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*.

Martie-aprilie Țintuit la pat de boală, la Paris.

1 *octombrie* Părăsește Parisul. Până în aprilie 1852 rămâne la Hyerès.

14 *februarie* Se înființează la Paris „Junimea română”, societate a tinerilor revoluționari români.

Mai-iunie Apare la Paris revista *Junimea română*, în care Al. Odobescu publică articolul *Muncitorul român*. *Toamna* Titu Maiorescu își începe studiile la Viena.

1852 15 *mai* — *august* Nicolae Bălcescu se află, la Constantinopol, bolnav.

2 *septembrie* Sosește la Nicopole unde se întâlnește cu sora sa, Maria Geanoglu, în 6 septembrie. La 8 septembrie trece Dunărea unde, în pichetul de grăniceri de la Turnu-Măgurele, îl aștepta mama sa.

22 *septembrie* Din nou în Constantinopol.

17 *octombrie* Sosește la Palermo. Boala se agravează.

29 *noiembrie*, ora 19. 30 Nicolae Bălcescu încetează din viață într-o cameră a hotelului „Alla Trinacria”. Este înmormântat în cimitirul Capucinilor.

Emil MANU

INTRODUCERE

I

Sunt 18 secole și jumătate de când Hristos întreprinse a răsturna lumea veche, civilizația păgână, ce reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturei și al silei, substituind în loc o altă lume, o altă civilizație, întemeiată pe principiul subiectiv, dinlăuntru, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești în timp și în spațiu, și, prin identitatea între esența naturei spirituale a omului și esența naturei divine, el descoperi fiecărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilității absolute.

După ce, în Evanghelie, Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *legea dreptății*, și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresivă, supunând natura, sila, lumea din afară supt preponderența absolută a minții și a cugetării, prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirei, a iubirii și a *frăției*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge răul și îndeplini menirea morală a omenirii, adică mai întâi prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individa familiei, aceasta patriei, patria omenirii, viitorului.

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamând menirea omenirii și a lumii, împinse mintea omenească la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă, întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, experiență, calcul, a continuat zdrobirea lumii vechi, revoluționarea sau perfecționarea religiei, moralei, politicii, societății întregi, nimicind orice domnie individuală, supunând acția omenească legii absolute și universale a libertății și a științei, căutând realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii a ordinei absolute, perfecte, a ordinei divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnezeu. Care oare va fi rezultatul final al acestei căi? Această mișcare

de perfecție va avea oare un termen? Răul pieri-va de tot din lume? Omenirea va ajunge vrodată a-și identifica în tot esența sa cu esența divină? Acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde. Aceea ce știm este că, din transformării în transformării, omenirea merge într-un progres continuu, a cărui mișcare e cu atât mai repede cu cât mai mult înaintează; că fiecare pas a vieții omenirii este un pas în această cale care o aproprie de Dumnezeu; că fiecare pas al ei este un triumf al binelui asupra răului.

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, mișcare progresivă a omenirii, această dezvoltare a sentimentului și a minții omenești, supt toate formele dinlăuntru și din afară, în timp și în spațiu.

Supt ochiul providenței și după legile și către ținta hotărâtă de dânsa mai înainte, omenirea înaintează în evoluțiile sale istorice.

Prin împărțirea funcțiilor, națiile în omenire, ca și individurile în societate, produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea.

Orice nație dar, precum orice individ, are o misie a împlini în omenire, adică a concurge, după natura și geniul său propriu, la triumful științei asupra naturei, la perfecționarea înțelegerii și a sentimentului omenească potrivit legii divine și eterne care guvernează ursitele omenirii și ale lumii.

Dar pentru că este o providență care păstrează ordinea creației și care dirijază faptele omului, prin aceea, nu urmează că omul este un instrument orb al fatalității, prin aceea nu se stinge libera lui voință. Dumnezeu n-a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele din rău, arătându-i și legile prin care se poate povățui în calea binelui și învinge răul, dar încă el l-a înzestrat cu *voință*, lăsându-l liber în alegerea sa. Vai, dar, de acea nație care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăsește; viața ei se stinge în viața omenirii și ea expiază printr-un lung martir călcarea legii lui Dumnezeu. Acest timp de expiație (ispășanie), ce o nație sau chiar omenirea întreagă suferă supt legile lui Dumnezeu și ale gândirii, se pare adesea un repaos, o stare, în calea

progresului, un pas înapoi, o oscilație istorică; dar mai adesea suferința este un bold mai mult către perfecționare și din excesul răului iese binele.

„Marșul general al omenirii, zice învațatul istoric Cantu, în căile ce providența pregătește, aduce acele minunate reînnoiri ce se fac pe pământ și scot binele din rău. Dar Dumnezeu este răbdător, căci este etern, în vreme ce omul, care simte traiul său scurt, ar dori ca tot lucru să se îndeplinească în acest moment iute, în care el vine ca să sufere, să expieze, să se amelioreze și să moară. Așa, astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripească, ca astfel fenomenele sale reproducându-se, să confirmeze adevărul calcurilor sale. Ignorantul numai crede că o cometă este accidentală, fiindcă nu vine în fiecare an. Viața adevărată se întemeiază în lucrarea lui Dumnezeu asupra zidirilor sale și a omenirii colective asupra fiecărui om în parte, în unirea materiei cu spiritul, al lui *eu* cu lumea din afară; pentru aceea Pascal zicea ca «toate părțile lumii sunt lănțuite într-astfel de chip, că este peste putință d-a cunoaște una fără celelalte și fără totul». Mintea, înălțându-se prin umilință, știe observa cu conștiință și respect cărările divine; ea poate mult, căci cunoaște cât poate, și în loc d-a-și risipi puterile împotriva unor stavile nebiruite, ea le concentrează în drepte hotare și astfel se face ajutătorul providenței.”

II

Dacă fiecare nație are o misie evanghelică a împlini pe pământ, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română, atât doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atât în sânul său, cât și în omenire? Istoria, lumea are drept a-i cere această seamă: căci nu trebuie a uita că, cu toată sfințenia dreptului său, astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe carta lumii, sau să-și reclameze acest loc și libertatea sa în numele suvenirilor istorice; ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații, trebuie încă ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii, trebuie să arate formula înțelegătoare și soțială ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerii și a istoriei omenirii.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei nații române și să vedem ce a făcut în aceste 18 secole de când se află statornicită în pământul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei de față și a revoluțiilor ei viitoare.

III

Adusă de marele Traian în Dacia după nimicirea locuitorilor ei, favorizată de împărații următori, de care atârna d-a dreptul această țară, colonia romană, în vreme de 160 ani ajunsese într-o stare foarte înfloritoare și una din cele mai frumoase provincie ale întinsei împărății romane. Mai mult de 70 cetăți, împreunate cu drumuri minunate așternute cu piatră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale că[ror] ruine încă se găsesc, ne-o dovedesc îndestul. Dar alături cu această mare civilizație materială, două rele mari care mistuia împărăția și care îi pregăti căderea: robia și proprietatea cea mare trebuiră a produce și în noua colonie relele lor, înghițind cu încetul proprietățile mici, ce fiecare colon dobândise la început, și substituind robii la oamenii liberi.

Os[te]nită de atâtea rele ce o rodea, întinsa împărăție romană trebui să cază. Unitatea falsă la care ea supuse prin silă lumea trebui să se sfarme ca să dea loc la organizarea progresivă a unei unități mai adevărate, produsă prin armonia naționalităților libere. Dumnezeu atunci, ca să schimbe fața lumii vechi și s-o întinerească, împinse potoape de nații barbare asupra-i.

IV

Așezată la porțile împărăției și în trecătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de 8 secoli îi văzu trecând și retrecând pe pământul său. Colonii romani din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție țara lor și chiar împărăția ce îi părăsise. Și când se văzură copleșiți de numărul dușmanilor, ei se traseră în Munții Carpați, unde își păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremi furtunoase și nenorocite, romanii Daciei nu uitară că au o misie în omenire. Prin relațiile lor cu barbarii, ei introduseră între dâșii cele dintâi cunoștințe de agricultură, artele folositoare și cuviințele vieții civilizate. Și prin legăturile de interes și

comerțului, ei schimbă sălbătăcia și dușmănia lor asupra imperiului roman într-o prietenie folositoare, și sili pe barbari a căuta a se statornici și a se civiliza. 1 Pe la 865, bulgarii, popor finez, prin romanii din Dacia nouă primesc religia creștină și împreună înfrății întemeiează un stat puternic, alegându-și regi dintre români. Pe la începutul secolului [al] XI[-lea], acest regat, căzând în turburări civile, se subjugă de Vasilie II, împăratul Orientului, și rămase supt puterea grecilor până la al XII[-lea] secol, când el reînvie mai puternic supt frații români Petru, Asan și Ioan și, după o existență glorioasă de doi secol, căzu la 1392 supt turci.

Romanii din Dacia veche, când putură răsufla de barbari, ieșind din azilurile lor, întemeiează deosebite staturi mici, pe la secolul al X[-lea] și [al] XI[-lea], care în secolul al XIII[-lea] și [al] XIV[-lea], se contopiră printr-o mișcare de unitate în două staturi neatârmate, a Țării Românești și a Moldaviei.

Cu întemeierea acestor state, evoluțiile istoriei românilor se fac mai lămurite, viața lor ne este mai bine cunoscută.

V

În cea dintâi epocă a întemeierii principatelor Țării Românești (1290) și a Moldovei (1356), care cuprinde tot secolul [al] XIV[-lea] (de la 1290—1418), vedem aceste state mai întâi amenințate în naționalitate și existența lor politică când de unguri, când de poloni. După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenții cad zdrobite de vitejia românilor. În aceste războaie ei se pregătesc ca într-o [școală] pentru alte lupte mai mari ce îi așteaptă, cu o nație și mai barbară, și mai puternică: turcii osmani, care pe la [1360] năvălesc în Europa și amenință a o cucerii. Încă din anul [1370], Ladislav-Vv. al Țării Românești se opune acestor barbari și se încearcă a pune stavilă furiei lor de cuprinderi. O luptă care trebuia să ție mai patru secol începă atunci, luptă în care românii vărsară șiroaie de sânge și se jertfiră ca niște martiri pentru apărarea civilizației în contra barbariei. Împărăția româno-bulgară cade supt izbiriile turcilor (1392). Mircea cel Bătrân, unul din cei mai mari și mai vestiți voievozi ai noștri, reclamă de la

turci această moștenire; el voiește a întrupa toată românimea într-un singur stat și caută [a dobândi] Bulgaria și Moldova. Acum întâiași dată vedem ideea de unitate a se arăta, idee care va fi idealul secolilor viitoare și a tuturor voievozilor noștri cei mari. Strivit însă între unguri și turci, Mircea este silit a părăsi o parte din conquistele sale și a primi încă și suzeranitatea Porții.

Tratatul ce el încheie cu Baiazet la 1393 asigură românilor drepturile următoare:

1. Dreptul d-a profesa nesupărați religia lor, d-a-și alege voievozii și d-a se cârmui independent, după legile lor.

2. Dreptul d-a face război sau pace.

Îndatorirea românilor către turci stă într-un ușure tribut anual de 3000 bani roșii.

În Moldova, Alexandru cel Mare, ce domnea în această vreme nesupărat încă de turci, apără vitejeste independința țării sale de către poloni și le răpește Pocuția, care mai un secol rămâne întrupată cu Moldova.

Cu acești mari domni, Mircea și Alexandru, se încheie această epocă. Ei completează instituțiile țării lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căci organizația dinlăuntru a societății singură ne poate explica evoluțiile istorice prin care nația română trecu.

VI

Domnul, ales în Țara Românească, moștenitor în Moldova, cârmuia țara împreună cu un sfat de 12 boieri, întocmit în Țara Românească de Negru-Vv. Orice act însemnat al cârmuirii, precum și orice danie, trebuia să fie făcut cu învoirea sfatului și suscris de dânsul. Puterea d-a face legi, d-a scoate dăjdiile stă în *Adunarea* sau *Soborul a toată țara*. Originea acestor adunări izvorăște din municipalitățile romane și din soboarele goților, care, în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme și obiceiuri între români. Aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor, pentru orânduirea dăjdiilor, pentru a hotărî război sau pace. Când tronul era vacant,

atunci mitropolitul le convoca pentru alegerea domnului. Ele judeca asemenea în pricinile de vini mari politice, ca Camerele Lorzilor și a Pairilor în Engiltera și Franția. Aceste adunări se compunea:

1. Clirosul, adică mitropolitul ca prezident, episcopii și egumenii monastirilor;

2. De boieri, atât cei din slujbă cât și cei din afară;

3. De deputații breslelor.

Clirosul, ca și monastirile, n-avea privilegii deosebite la început și era cu totul supt jurisdicția statului.

Boierii era slujbașii țării, adică capii puterii armatei, fiind țara organizată ostășește, nu era o clasă nobiliară, ca în Europa. Ei n-avea nobilimea feudală, [de] conculstă, de origine, nici dreptul d-a fi singuri proprietari de pământ, d-a moșteni titluri și slujbe, d-a fi deosebiți de legea comună pentru toți. Aceste principe, care singure constituiază casta nobiliară, n-au fost niciodată recunoscute în țările noastre. Totdauna, tot românul a avut dreptul a se face proprietar de pământ și a ocupa slujbele statului; titlurile n-au fost decât pe viață, fără a lăsa drept la urmași. Titluri nu era la început, căci nu se da deosebit, ci reprezenta numai numirea funcțiilor. Boierii, ca toți orășenii, se numea *jupani*, adică cetățeni. Legea politică, civilă, ca și criminală a fost aceeași pentru toți. O singură deosebire se ivi mai târziu în legislația criminală. Se hotărî ca boierul căzut în vină să se spânzure mai sus cu un cot decât săracul. În urmă se suprimă această osândă detot pentru boieri.

Breslele se alcătuia de oarecare slujbași mai mici ai țării și de deosebitele categorii a burgeosiei, locuitorilor din orașe și a moșnenilor și oamenilor liberi.

Orașele ce își dobândiră și își păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principul comunal, se ocârmuia de o magistratură aleasă pe fiecare an și compusă de un județ și 12 pârgari.

Țara ia o organizație ostășească și o centralizație puternică. Județele se dau supt comanda unui căpitan, care unește în mâna lui puterea

administrativă, judecatorească și ostășească. Organizarea armatei permanente, a miliției și a Landsturmului face din tot românul un soldat la nevoie, și singură păstrează independența amenințată de streini.

Dacă vom trece la organizația economică a țării, găsim pe cei mai mulți locuitori moșneni sau rezemași, adică liberi și cu proprietățile lor. Dar lângă dânșii proprietari mari, pe care se află locuitori serfi, robi ai pământului, căci în urma năvălirii barbarilor, robii romani se transformară pretutindinea în robi ai pământului. Intocmai după [cum] în Europa se obișnuise a se da acestor serfi numirea de romani, așa și la noi servagiul fu numit *rumânie* și *vecinătate*, căci proprietarii din Țara de Jos, unde mai cu seamă era proprietățile mari, își aduseseră colonii din Țara de Sus și din românii din țările vecine. Robia completă a acestora veni foarte târziu, căci la început stăpânul pământului făcuse 3 părți din pământul său, din care două le împărți în părți mici pe la coloniști și cealaltă fu cultivată de aceștia în folosul stăpânului, prin mijlocul *clăcii*, adică a unui număr de zile de lucru. Robia completă a lor veni însă foarte târziu, căci până în secolul al XVII [lea] ei putea a se muta de la o moșie la alta, plătind *găleata de ieșire*.

Dădiile era așezate pe toți deopotrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituției țării pe la începutul secolului al XIV[-lea]. Idealul ce românii goniră în organizația lor era *egalitatea* în drepturi și în stare. Dar în această organizare era vițiuri, vițiuri izvorâte din ideile feudale ale timpului și care fu pricina zdrobirii acestei constituții. În această republică războinică se află, deși slabe la început, elemente soțiale, monarhic, aristocratic și democratic. Puterea publică nu era delegată vremelnicește de popor unor aleși ai săi, dar se afla din drept în mîna capilor războinici ai țării. Era firește ca acești capi, care concentra în mîna lor puterea politică și militară a țării, să ia o preponderență deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerț nedând o dezvoltare stării de mijloc, ea, ca și poporul, se afla slabă în privința boierilor și, după organizația militară a țării, în dependență de un soldat către șeful său. Atât boierii în slujbe, cât și cei din afară de slujbe, mazălii, fiind din drept

membri ai adunărilor, acestea ajungând prea numeroase...2

Boierii dar, împreună cu cleru, căutară mereu a se constituia într-o castă, dobândindu-și privileg, și a concentra toate drepturile în mâna lor. Asemenea și prin proprietățile lor mari, a absorbi proprietățile mici. Domnii, ce reprezenta principul monarhic, favorizați prin centralizarea statului, căutară mereu a-și întemeia puterea lor despotică asupra boierilor rezemați pe elementul popular și a se face independenți de dâșii, constituindu-se ereditari. Lupta dar trebuia să înceapă între aceste trei elemente opozite și vrăjmașe. Începută încă din al XIV[-lea secol], ea continua în al XV[-lea] și al XVI[-lea]. Doborând întâi elementul monarhic, aristocrația doborî în urmă și elementul popular și, după aceste două ruine, ostenită, căzu și ea zdrobită supt o burgeoisie streină, supt fanarioți.

VII

Istoria noastră n-a fost, sau a fost rău scrisă până acum. În luptele și revoluțiile dinlăuntru, care au umplut secolul al XV[-lea] și [al] XVI[-lea], istoricii noștri n-au văzut decât niște lupte de pretendenți la tron, iar n-au vazut principul și interesele ce fiecare pretendent reprezenta. Într-un stat organizat ca al nostru, unde nici o familie n-avea dreptul de stăpânire, chestia dinastică nu putea avea loc după cum s-a presupus de istorici. Îndată după moartea lui Mircea I, partidele în care țara era împărțită începură lupta între dâșele, fiecare punându-se supt unul din fiii săi. Turcii și ungurii găsiră prilej a se amesteca între deosebitele partide, susținând când pe una, când pe alta, și a călca libertatea nației. Puterea domnilor însă, ajutată de elementul democratic, ieși biruitoare din aceste lupte între dușmanii dinăuntru și cei din afară. Vlad Dracula-Vv. ținu sus și puternic frânele guvernului, dobândind o glorie nemuritoare în luptele cu turcii și zdrobind aristocrația. Țepeș urmează înainte și mai puternic pe calea sa; c-o asprime tiranică, dar dreaptă, el nimicnicește facțiunile dinlăuntru și respinge nenumăratele oarde turcești ce Mahomet II conducea asupra românilor. Silit mai târziu de nevoi, el încheie un tratat cu turcii la 1460, care păstrează stipulațiile celui de la 1393, urcând tributul la 10 mii galbeni și recunoscând

suzeranitatea sau supremația nominală. Acest tratat încă și astăzi formează dreptul public al țării sau, cum se numește acum, capitulațiile ei cu Poarta. Aristocrația se aruncă în brațele turcilor și izbutește a gonii din țară pe energicul domn, și partida domnilor în brațele ungarilor. Poporul mai adesea rămânea indiferent într-aceste lupte, până când vedea libertatea amenințată de vrajmașii din afară; atunci alerga la apărarea țării supt steagul domnului. Adesea ocrotit de domn, el însă era slab către celelalte partide, căci toți capii ce ieșeau din popor intra, firește, și se identifica cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principate, continuă până la Radul cel Mare [1495—1508], care se încercă de o politică de conciliație, fără a izbutește. El cercă atunci a balansa puterea boierilor, dând putere clerului, dar, revoluționând organizația democratică a clerului și făcându-l un corp privilegiat, îi crea interese conforme cu ale boierilor și îi dădea un auxiliar. Radu cel Mare [fu] dar un sprijin puternic al aristocrației.

Cu acest domn se încheie această epocă.

În Moldova, asemenea, după moartea lui Alexandru cel Mare, boierii caută a doborî puterea domnilor, constituită acolo și mai tare pe principul ereditar. Polonii se amestecă în ambele partide, cu scop d-a domina și d-a supune țara. Din mijlocul acestor sfâșieri care amenința pieire, iese un om puternic, care întoarce spiritul nestatornic al partidelor către dușmanii din afară. Acesta fu Ștefan cel Mare. 40 ani de-a pururea călare pe câmpul bătăliei, el apără voinicește țara și creștinătatea. Moldavia e atunci în culmea sa și trage mirarea lumii. Papa numește pe Ștefan soldatul lui Hristos... etc. 3

Ștefan ia proiectul lui Mircea și caută a uni țările, dar spiritul individual al românilor zdrobește întreprinderea lui. Într-adevar, boierii țării... etc... pierderea mării...

În aceste timpuri frații noștri din Transilvania, deși Huniade și fiul său cârmuiesc soarta Ungariei, pierd drepturile lor etc...

Dacă acest secol fu pentru români un secol în care începură luptele

dinlăuntru, dacă rezulta lui fu stingerea democrației, dar fu însă secolul cel mai glorios, secolul prin care se nemuriră și se luptară puternic pentru libertate. Cei [mai] mari bărbați care produse acest secol în omenire fu români. Dracula Vv., Vlad Țepeș, Ioan Huniad și fiul său Matiaș și, în sfârșit, Ștefan cel Mare plană asupra acestui secol glorios... etc... Boierii țării, recrutându-se tot mereu din elementul popular, desfășură, pe lângă dorința d-a constitui libertatea lor asupra tronului, o vitejie rară împotriva vrăjmașilor din afară... etc...

Dar, izolându-se de popor încet cu încet, fac pe acesta apatic. Țara slăbește și turcii îndrăznesc mai mult și, în secolul [următor], cade cu totul supt domnirea lor.

VIII

După moartea lui Ștefan Vv., în Moldova, Bogdan, fiul său, și Petru Rareș calcă pe pasurile lui, țin cu strășnicie liniștea înlăuntru și apără și întind hotarele țării de dușmanii din afară. Dar, presurați de dâșșii, ei caută de se învoiesc de bunăvoie cu cel mai puternic, cu turcii, cu condiții încă mai favorabile decât muntenii. Dar boierii caută a zdrobi puterea domnilor; ca să izbutească, nu se apără nici de asasinat, nici de trădare, se aliază cu turcii și izbutesc a lua preponderența totală în țară și a face tronul electiv și cu totul în dispoziția lor. Țara cade în grozave sfâșieri și abuzuri. Lăpușneanu răzbună crud țara asupra boierilor.

În aceste sfâșieri, niște vânturatici streini, favorizați de popor în ură asupra boierilor, iau puterea. Despot voieste a civiliza... etc.

Unul din aceștia, Ion-Vodă, caută a se rezema în contra boierilor și a turcilor, declarând război acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țara cade atunci cu totul supt puterea turcilor și în prada lor, care răpește până și dreptul d-a-și alege domni și aceștia ajung mai puțin de un pașă.

În Țara Românească, după Radu cel Mare, [Mihnea] ia cu putere, înțelepciune și patriotism cârma țării; dar boierii nu-l pot suferi și, având în capul lor pe Basarabești sau Pârvulești, numiți astfel după banul Pârvu, izbutesc, prin ajutorul turcilor, a-l depărta, ba încă a-l și ucide în Ardeal,

unde se trăsesse. Pârvuleștii numesc pe Vlăducu domn, dar văzând pe acesta că voiește a se libera de epitropia lor, îlucid și dau puterea unuia dintr-înșii, Neagoe Basarab. Bun, blând, acest domn face pe popor a ierta triumful boierilor, dar el dezvoltă și mai mult privilegiurile boierilor și clerului. El robește o mare parte a țării monastirilor și o mare parte a monastirilor la metoașele streine grecești. După moartea lui, partidele se răscoală; fiecare își numește un domn și turcii intervin cu multă îndemânare, pun mâna pe țară și o declară pașalâc. Această izbire deșteptă pe români, primejdia îi uni și, supt Radu de la Afumați, se luptă pentru drepturile naționale și triumfară.

De la moartea acestui domn, 1552—1592, lupta aceasta continuă cu deosebite alternative. Poarta începu a numi singură domni. Tributul se mări nemăsurat; dăjdiile asemenea; țara ajunsese într-o ticăloșie și mergea cu pași [repezi] spre o ruinare totală, când brațul de fier al lui Mihai o opri la marginea prăpăstiei. Spiritul și individualitatea nației se intrupă într-însul... etc. Lupta pentru independență reîncepu cu glorie. După ce asta se asigură, Mihai întreprinde unirea românilor. Mai norocit decât Ștefan, el izbutește, dar cade în aceasta, întâmpinând vrăjmășia Austriei, care scoală pe unguri împotriva românilor. Aceste nații generoase, cărora atâte interese le opune îndatorința d-a trăi frățește împreună, se zdrobește una pe alta în folosul Austriei.

Mihai cade ucis hoțeste de austriaci și cu dânsul cade și puterea românilor și speranțele ce creștinătatea și toate națiile Orientului pusese în români, care îl numea steaua lor de la răsărit.

În toate aceste două secole, românii se arată vrednici de dânsii și de misia lor. Clasa boierilor mai cu seamă, întinerită tot mereu prin elementul energic ce ieșea din popor și se absorbea într-însa, făcu țării și omenirei slujbe mari. Vitează, roditoare în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea reprezintă simțimentul războinic al nației și udă cu sângele său laurile patriei. Nația în care simțimentu prevalează, dacă nu slujește omenirei prin dezvoltarea minții, ca francezii, englezii și nemții, dar prin lucrare, prin jărtfire îi egalează și îi întrec și le dă repaosul d-a lucra. Astfel

Dumnezeu împarte funcțiile între nații și, prin lucrare comună, omenirea se desăvârșește.

De la începutul secolului al XV[-lea], lupta începuse între principiul libertății, care voia a mărgini puterea prinților, și principiul autorității, care voia a o întări.

Ajutați adesea de principiul popular ce ei reprezenta, libertatea birui pe la capătul acestui secol, dar boierii biruitori făcură din această libertate un privilegiu al lor. Ei căutară a se forma în castă privilegiată, a-și întemeia puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor. Izvorâtă din popor, iar nu din principiul concuistei, ea nu putea a se constitui pe bazele aristocrației feudale europene; ea nu putu în drept viola egalitatea; ea își mărgini dar acția sa în rânduiala economică. A înghiți proprietățile cele mici, concentrându-le în proprietăți mari, a răpi deodată cu proprietatea și libertatea individuală a țăranilor, prefăcându-i în serfi, a dobândi dreptul de a se scuti de cele mai multe dăjdii, asta fu ținta ei. Astfel, prin reformarea legilor economice ale țării, o țară întreagă ajunsese roabă unor particulari.

În Europa această luptă fu câștigată și despotismul regilor fu un mare principiu de unitate și de conservare, în vreme ce la noi izbânda aristocrației aduse slăbiciunea statului cu slăbiciunea puterii. Două chipuri sunt d-a avea un guvern puternic. Trebuie sau ca principiul, autoritatea ce el reprezintă să-și aibă izvorul de sus, sau de jos, din popor; într-un cuvânt, nu este decât două guverne puternice: despotismul și democrația. Orice principiu intermediar este un principiu de slăbiciune. Despotismul totdeauna a fost și este peste puțină între români, nu numai căci respectul către cel mare [precumpănește], ci căci sunt o nație foarte nobilă, care nu putu suferi alt guvern decât cel întemeiat pe caracterul național, cel care organizează egalitatea, adică democrația.

La sfârșitul acestui secol robia ajunse completă, Mihai Vv., silit de aristocrați, făcu acel așezământ ca fiecare țăran, p-a cui moșie se va fi aflând, să rămâie rob veșnic. De atunci robia fu completă... etc. (ca în art. din *[Magazin istoric pentru Dacia]*. Clasa războinicilor se întemeiază

dasupra muncitorilor. Această fărădelege a boierilor fu espiată cu pierderea țării. Osânda o urma de aproape. Soțietatea întreagă se alcătuiește pe un șir de privilegii și clase, fiecare clasă are privilegii deosebite; fiecare individ are privilegiu: întins eșafodaj de tiranii superposate una asupra alteia și toate apăsând poporul, pe țăranul muncitor...

Cine va veni să zdrobească această clasă apostată care, ieșind din sânul poporului, robi pe frații și părinții lor și care ocăra omenirea? Iată-i că sosesc; sunt și ei niște robi și, pentru ca pedeapsa și rușinea să fie și mai mare, sunt niște robi streini.

IX

Ce sunt acești streini care vin să revoluționeze și [să] schimbe soarta unei nații întregi? Cum niște streini pot ei doborî o soțietate puternică întemeiată? Ce principiu, ce interes vital al soțietății reprezintă? Prin ce lupte, prin ce mijloace ajung la putere și la a domni asupra românilor?

După căderea imperiului Orientului întreg supt puterea turcilor, mulți greci din Constantinopol și Rumelia își căutară o scăpare în principate, care se bucura de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțul mărunț și de industrie. ⁴ Ei ajung a lua astfel în mână toată industria și comerțul țării și a alcătui o burghezie bogată. Îmbogațindu-se, se însor cu pământence, dobândesc astfel drepturi și încap în boierii. Ei se înalță la putere, după cum s-a înălțat burgherii în Europa. Se fac apărătorii poporului ² ⁵ împotriva apăsării aristocraților și caută a le doborî privilegiurile. Astfel își fac partida puternică în țară și încep lupta în contra boierilor pământeni. Răi, intriganți etc. (tablou de dânsii); ei n-au decât o țință fiscală. Vor să doboare toate privilegiurile, să pună mâna pe stat, să emancipeze pe țărani de boieri, ca să-i poată despuia ei în numele statului. Dar poporul nu-i cunoaște; vede că ei sunt vrăjmașii boierilor ce îi tiraniza și îi reazămă.

Încă din vremea lui Mihai Vv., grecii se făcuseră nesuferiți pământenilor. Acea ce ni se dovedește... etc... (după *Magazin*)... În Moldova...

Domnia lui Brâncoveanu mai pre larg... el reprezintă spiritul boierilor... Aristocrația nu mai reprezintă nimic, pierduse virtuțile militare, se corupsese. Despuierile poporului cu birurile; stricarea armatei spre a face clăcași etc.

Cază dar această aristocrație infamă! Vie fanarioții, care să răzbune suferințele poporului. Și oricât de rău ar aduce ei țării, când poporul va vedea că misia lor de zdrobire s-a sfârșit, va ști a-i mătura din țară și naționalitatea va ieși biruitoare, mai frumoasă și mai puternică! După moartea lui Mihai, Radu Șerban răzbună vitejește pe români asupra ungarilor și moldovenii, supt Tomșa, pedepsesc pe poloni, care, protecționând pe Movilești, se încearcă a-și redobândi influența asupra Moldaviei. Aceste lupte slăbesc puterea și a românilor, și a ungarilor, și a polonilor, și le pregătește comuna nenorocire.

Radu Mihnea al X[-lea] se urcă pe tron la 1611. El fu cel dintâi domn care veni în scaun însoțit de o mulțime de greci. Boierii pământeni se tulbură l-această vedere și la neorânduile grecilor și formează comploturi împotriva lor și a domnului. Stolnicul Bercan de la Mărăcineni se pune în capul acestor comploturi, dar capul [lui] și cu al soților săi cad supt securea gădei și o luptă înverșunată, care ținu două secole, începu atunci între greci și boieri. Cinci ani dup-aceea, vestitul paharnicu Lupu și căpitanul Buzdugan pradă și măcelărește pe toți grecii din țară. Dar supt domniile următoare, de la 1618—1631, grecii, favorizați iarăși, se înmulțiră și cautară a-și răzbuna. Boierimea atunci, în desperanță, se revoltă. În zadar Leon-Vv., la 1631, izgonește pe toți grecii din țară, căci era prea târziu. Boierii izbutesc a alege domn pe Matei Basarab, capul partidei boierilor. Tot atunci în Moldova, boierii, ajuturați de popor, gonesc pe greci și [pe] Alexandru-Vv. Iliăș și Vasile Lupul se numește domn. Dorința de unire a țărilor aprinde din nenorocire un rezel crud între ambele țări surori și pregătește slăbiciunea lor. Supt impresia uneltirilor grecilor d-a deznaționaliza pe români, Matei și Vasile caută a întemeia puternic naționalitatea; limba românească se introduce în școli, biserici și administrații; școli se ridică,

tipografii se întemeiază și țările se dotează de o condică de legi. Din nenorocire, interesul egoist al boierilor îi făcu să uite interesul național. În loc d-a ușura pe popor, ei îi împovărară cu dăjdii și condica nouă întărește și mai mult robia. Poporul suferă și strigă; armata se revoltă și țara cade în cea mai groaznică anarhie militară. Costandin Basarab izbutește prin ajutorul strein a stinge anarhia, desfăcând armata și slăbind țara.

Un grec, Mihnea-Vv., se urcă atunci pe tron, la 1658, și răzbună cumplit purtarea cea neomenoasă a boierilor către popor. În domnia acestuia, a lui George și Grigore Ghica și a lui Radu Leon, grecii se înmulțesc iarași în țară și cu dâșii și suferințele ei. La 1669, boierii, ajuturați de popor, se ridică din nou asupra grecilor și izbutesc a-i goni din țară și a dobândi un domn ales de dâșii, dar pentru scurt timp, căci la 1672, cu Grigore Ghica și în urmă cu Duca-Vv., grecii iarăși se reîntoarseră.

În Moldova, în acest an, boierii, supt comanda Hânceștilor, caută a goni pe greci din țară împreună cu Duca-Vv., dar sunt biruiți de dâșii, cu ajutorul turcilor. Acest patronaj ce le dă turcii aruncă privirea lor către nemți și poloni.

Însă puterea lor nu ținu mult. Ajutați de turci, boierii izbutesc a numi domn pe Șerban Cantacuzino. Supt domnia acestuia și a lui Brâncoveanu în Țara Românească și a Cantemireștilor în Moldova, intrigile grecilor se precurmară și boierii stăpâniră țara în pace de dâșii, în vreme mai mult de treizeci ani. Din nenorocire, boierii nu știură a se folosi de acest timp. În loc d-a se uni între dâșii spre a se apropia de popor, d-a căuta a-l ridica până la dâșii, ei se izolară de dânsul. Corupți și degradați, ei pierdură până și virtuțile militare cu care se fălea odinioară și nu mai reprezenta nici unul din simțimentele poporului. Puterea armată a țării, în domnia Brâncoveanului, se dezorganizează ca să-i facă clăcași pe la moșii. În loc d-a căuta putere în popor, împotriva turcilor, ce din ce în ce se făcea mai asupritori, călcând legămintele țării, mărint tributul și globind-o în toate chipurile, ei alergară după falsa protecție când a nemților, când a rușilor. Afară de aceasta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia

până și între dâșii. Odioși țării, bănuți turcilor, ei sunt lesne săpați de fanarioți, din care unii, precum Mavrocordații, acum luaseră o mare influență pe lângă Poartă, și astfel capetele celor mai însemnate familii a țării cad sub securea turcilor sau sunt silite a scăpa la ruși (unde împreună cu Cantemir merg să concure puternic la civilizarea acestei colosale împărății, care era ursită a atârna atât de puternic în viitorul nostru) și la nemți, și fanarioții dobândiră pe seamă-le domnirea statornică a ambelor țări.

Ei măriră încai cu demnitate și curaj, și istoria, la acest spectacol trist, aruncă un val asupra greșalelor, crimelor lor, spre a putea da o lacrimă compătimitoare cumplitelor lor nenorociri. Acei ce rămân în țară încearcă a se mai lupta și pier. Îndată grecii îi doboară, sărăcindu-i prin contribuții și confiscări și prin omoruri. Cei mai mulți se trag la țară și, ruinați, intră în popor, de unde ieșiseră, și ajung în stare de clăcași.

X6

1 Gibbon, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, volume the first, chap. XI.

2 Sfârșitul frazei tăiat în original: „oamenii din stările de jos nu fură primiți în mare număr” (n. ed.).

3 Ceea ce urmează de aici până la sfârșitul introducerii nu este o redactare definitivă a lui Bălcescu, pe alocuri avem de-a face numai cu enunțarea ideilor ce trebuiau dezvoltate. Asemenea situații mai întâlnim și pe parcursul lucrării (n. ed.).

4 Hrisovul lui Ștefan Racoviță.

5 Letopiseșul Moldovei de Kogălniceanu.

6 Urmarea nescrisă (n. ed.)

CARTEA I

LIBERTATEA NAȚIONALĂ (1593—1595 APRILIE)

I

Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor și câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea naționale, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI [-lea]. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani (1593—1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenucheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeuul armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor, și astfel îmbărbătați, ei năvăleau, unul împotriva a zece, prin mijlocul vrăjmașilor; și Dumnezeu le da biruință, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popoare, și cei ce se luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Moștenitori a[i] drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au luptat atâta în veacurile trecute, fie că aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțimentul datorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire.

II

Aron-Vodă domnea în Țara Moldovei și Alexandru Bogdan în Țara Românească. Robi tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, stau ocrotiți, împotriva dreptei răzbunări a poporului, de paznici streini, turci și unguri, prăda și chinuia și îngrozea o țară ce nu știau iubi. Mulțime de ieniceri și arendași turci, de la care ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoți în țară. Spre a se despăgubi de banii lor, unii din turci luară în arendă dăjdiile publice, alții umbla cu dăbilarii

domnești pentru strângerea dăjdiilor, alții ținea drumurile și prăda pe neguțători, și toți, răzlețindu-se prin toate unghiurile țării, jăcuia și chinuia pe bieții țărani, despuindu-i de tot ce avea, rușinându-le muierile și fetele de față cu dânșii și răpindu-le [al] zecelea din feciori, spre a-i pregăti a recruta ienicerimea. 1 Însuși boierii și giupâneșele lor nu era scutiți de omor și siluire.

Veni o zi când aceste lăcuste sălbatice nu mai găsiră ce prăda; atunci căzură toți în sarcina domnilor. Aron-Voievod, spre a se putea plăti de datornici, izvodi ca de tot omul din țară să se dea câte un bou, și orându-i turci spre a strânge această nouă dajdie, care, luând toate vitele de la cei [ce] avea, spre a împlini pentru acei ce nu avea, sleiră țara și de vite, aceste soațe a muncii țaranului, de rămaseră oamenii fără a avea cu ce se hrăni. 2 Mult mai mare, de se poate, era asuprirea în Țara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditorii turci, ce nu mai avea ce jăcui, urcă datoriile unei țări sleită cu totul la suma peste măsură de mare de 10 povere de aur. 3 Toți boierii Țării Românești care scăpaseră de moarte și pribegie și a căror inimă ofta după libertate, sângera pentru suferințele țării, începură a se aduna, a se sfătui.

După revolta nenorocită din Moldova a orheienilor și a sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăznind a se bizui singur numai în sine în stare [a] de slăbiciune în care se afla țara, cugetară la ajutoare și protecțiuni streine. Spre aceasta se adresară la republica Veneției, cerând protecția și suzeranitatea ei, ca să se mântuie de turci. Dar egoista republică, calculând foloasele cum și pagubele ce i-ar putea veni primind această propunere, găsi cu cale că interesul n-o sloboade a primi a mântui o nație chinuită, de la care puțin câștig poate avea. 4

După înjosirea acestui act fără izbândă, românii văzură că ce le mai rămâne a face este a căuta însuși a se mântui și că țara lor a ajuns într-unul din acele minute mari, când o nație trebuie să piară, sau, luând inimă din suferință și desperarea sa chiar, printr-o silință mare și puternică, însuși să se mântuiască. Imprejurări favoritoare din afară nu lipsiră la dorința

oamenilor, nici oamenii nu lipsiră împrejurărilor.

III

În acel timp de chin și de jale, strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales și vestit și lăudat prin frumusețea trupului său, prin virtuțile lui alese și felurite, prin credința către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către cei asemenea, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toți deopotrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobeau mult lăudatul său caracter. 5 5 Acesta era Mihai, banul Craiovei, fiu al lui Pătrașcu-Vv., care, pentru blândețea cu care cârmui țara de la 15 [54 până la 1557], se numește *cel Bun*.

Strălucirea nașterii lui Mihai, sfatul lui cel drept și priceput, cuvântul lui blând și îmbielșugat, iar mai cu seamă faptele cunoscute ale lui îi câștigă inima poporului și trâmbiță nume [le] lui în toate părțile țării. El administra de câțeva vreme banatul Craiova și aduse cu încetul această bănie în starea ei cea veche de neatârnare administrativă și judecătorească și ostășească, fără altă legătură cu domnia țării decât plata de un tribut. Astfel, în minutul când armata țării era dezorganizată de domnul ce se temea de dânsa, el își organizează un trup de oștire, prin care ținea în frână împilările turcilor și ocrotea pe supușii săi.

Soarta cea blândă supt care se afla locuitorii banatului era pizmuită de locuitorii de dincoace de Olt și slujea a glorifica numele lui Mihai înaintea poporului. El ajunsese a fi nădejdea tuturor, răzbunătorul atât de mult dorit și așteptat.

VI

Crudul Alexandru-Vodă nu întârzie a se înspăimânta de acel mare nume al banului Mihai. Vru să-l piarză cu orice chip și, neîndrăznind a-l prizoni de față, trimise ucigași spre a-l prinde și a-l aduce la București, sau a-l ucide prin taină. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătește și, cu toată dragostea ce avea pentru dânsul poporul, necrezându-se sigur în Craiova, fugi spre Constantinopol, unde îl chemase socrul său, vistierul Ion, ce era capichihaia al țării. 6 Însă prins fiind în cale de oamenii lui

Alexandru, ce îl pândea, el fu adus în București, unde, domnul, cătrănit de mânia, îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie, spre a fi pus la caznă și apoi ucis.

Temându-se ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prinsul său, Alexandru-Vodă hotărî a-i grabi moartea. Într-o zi îl scoaseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osândei. Mulțimea poporului urmărea pe osândit, tristă, jalnică și tăcută, văzând că cea din urmă nădejde de mântuire i se va curma cu capul acelui june bărbat eroic. În cale, trecând pre lângă Biserica Albă, pe vremea liturghiei, spun că îl lăsară a intra în biserică și, rugându-se, se făgădui lui sfântu Nicolae, fiind hramul, că de-l va mântui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum a și facut, de se numește acea biserică acum Mihai-Vodă. 7

Sosind în locul unde trebuia a primi moartea, gâdea, cu satârul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se aproprie de osândit. Dar când ațintește ochii asupra jertfei sale, când vede acel trup măreț, cea căutătură sălbatică și îngrozitoare, un tremur groaznic îl apucă, ridică satârul, voiește a izbi, dar mâna îi cade, puterile îi slăbesc, groaza îl stăpânește și, trântind la pământ satârul, fuge prin mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznește a ucide pe acest om. Astfel, în acele mari timpuri bătrâne, un cimbru barbar se înfioră de vederea măreață a lui Marius și nu îndrăzni a ucide pe acel ce zdrobise tot neamul lui.

În zadar oamenii ce prezida osânda vrură a împlini porunca domnească; nimeni nu se mai găsi care să vrea a lua locul gâdei.

Această întâmplare minunată înfioră mulțimea ca o mișcare electrică. Văzu într-însa un semn ceresc, prin care Dumnezeu voia păstrarea acestui om, și un glas detunător de milă și iertare scăpă din pieptul acelei gloate. Boieri și popor luară pe osândit în miliocul lor și, ducându-se la palat, înaintea voievodului, cerură iertare. Vrând, nevrând, domnul fu silit a se împlânzi și a-i dărui viața. Peste puțin, prin mijlocirea vistierului Ion, Mihai, împăcându-se detot cu domnul, primi iarăși cinstea și dregătoria sa.

Nu trecu mult după-aceea și bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vâna cu moarte și curse și îl sili a fugi în Ardeal, unde zăbovi două săptămâni la curtea lui Sigismund Bathori, domnul Țării Ardealului. Acolo, prin mijlocirea lui Baltazar Bathori, vărul domnului stapânitor, dobândi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turcească, o scrisoare de recomandare către vestitul vizir Sinan-Pașa, prin care se recomanda de a fi ales de domn în Țara Românească, cum și alta către Eduard Barton, solul Elisabetei regina Engliterei, la Constantinopol, ce avea mare credit pe lângă Poartă.

Împuternicit cu aceste recomandări, Mihai se porni de a doua oară la Constantinopol, unde la sosirea sa fu bine primit de vistierul Ioan. Acolo sosi atunci și doi deputați boieri, jăluindu-se de asupririle lui Alexandru-Vodă; [ei] se uniră cu Mihai și îl cerură la sultanul pe dânsul de domn, arătând că țara toată îl vrea. Spre a izbuti mai sigur în cererile lor, trebuiă a astâmpăra nesațiul și lăcomia de bani a turcilor. De aceea nevoia sili pe Mihai a lua, pe credetul vistierului Ion, 400 mii florinți de la turci, greci și ovrei, cu camătă grea. Din această sumă dăte numai lui Sinan vizirul 20 mii galbeni; cealaltă o împărți în daruri la sultanul și ceilalți miniștri și astfel deschise calea cererilor sale. ⁸ Sultanul, în sfârșit, primi această cerere a țării și dăte semnele domniei (steagul și sabia) lui Mihai, iar oștirea ce boierii cerea a-i da spre a-l însoți o refuză supt pretext că, de vreme ce țara îl cere, nu poate avea nevoie de oaste spre a goni pre Alexandru, ⁹ și că partida sa să-l puie pe tron. Mihai pleacă îndată, la 1592, către țară, de unde Alexandru Bogdan, aflând de mazilia lui, ieși ca să se întoarcă la Constantinopol. El abia domnise un an și trei luni, dar această vreme îi fu de ajuns ca să tragă ura și blestemul poporului. Fărădelegile domniei lui se răsplătiră cu moartea lui. La 1597, în duminica Floriilor, prin intrigile domnului Moldovei, Ieremia, al cărui tron căuta a cuprinde, fu, din porunca sultanului, luat din casa sa și, învestit în haine de paradă domnești, azvârlit în mare. ¹⁰

Într-acest chip Mihai-Vv. se urcă pe tronul Țării Românești, la 1593, fiind atunci în vârstă de 35 ani. Înălțarea lui fu primită cu cea mai vie bucurie de toți locuitorii țării, mulțumiți că au scăpat de tiraniile lui Alexandru; [ei] arătară acea bucurie zgomotoasă, acele nădejdi fără margini, făcându-și iluziile nedespărțite în inima poporului român de orice domnie nouă, pentru care întotdeauna istoria ni-l arată că gata a stătut. Mihai avea încă în ochii mulțimei meritul d-a fi fost un candidat popular, în care mai de mult ea nădăjduia. Dar cu toată statornicia, energia și bunăvoința sa, noul domn se văzu cu totul în neputință d-a pune un capăt și orânduială la nevoile și anarhia în care se afla țara. Țara se afla împovărată de datorii grele și împilată de mari nevoi și trebuințe. Turcii, în contra tratatelor vechi, acum uitate, începuseră a se așeza în țară, zidindu-și case și geamii (meceturi). ¹¹

Pe lângă datornicii turci ce era în țară supt Alexandru, se mai adăogaseră și alții, și numărul lor se urca la 4 mii ieniceri și alti ofițeri de cavalerie. ¹² Turcii după margine făcea, ca și cei din țară, mereu și fără temere, năvăliri și jafuri prin ținuturi; în toată luna cete de turci și tătari venea în țară și, ca să poată hălădui lumea în pace, era silit domnul a le ține taberile iarna și vara, a le da cele de hrană și îmbrăcăminte de la țară. Astfel încât, nu numai că nu se putea plăti datoriile cele vechi, dar nici a birui și a ușura daunele de față. Slujbașii Porții, în loc d-a da ascultare plângerilor domnului, căuta prilejul d-a storce bani de la dânsul sau de la dușmanii lui ce îl prigonea. O seamă de boieri, după vechiul obicei, săpă pe domnul lângă sultanul. ¹³ Alții se însoțiseră cu turcii din țară și îi ajuta în prădarea și chinuirea poporului. ¹⁴ Armata țării era dezorganizată și mijloc nu era de a o înființa, energia poporului se tocise de atâta chinuire și asuprire și despera de o mântuire. Mihai nu putea a se înțelege cu creditorii, lipsindu-i mijloace de a-i plăti. Vru a pune stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-i întârâta mai mult și a-i revolta asupra-i. Încât, spre a scăpa de a fi ucis, fu silit a se închide în palatul său și a sta mereu în stare de apărare, unde însă de mai multe ori turcii, năvălind, îl ocăra, arunca cu pietre în ferestrele palatului,

răpea tot ce putea din mobilele sale, bătea și rănea de moarte pe toți boierii săi ce le pica în mână. 15

În aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe oricine, Mihai singur nu desperează și văzând că nu e nici un mijloc pacinic de mântuire, hotărăște a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia răzbunătoare în contra barbarilor tirani. Evenimintele ce începuseră în megieșie încurajă și înlesni vrednica sa hotărâre. Să dăm o ochire acestor evenimente.

VII

Împărăția turcească începuse a apune din culmea mărire la care ajunsese supt Soliman.

Murad II, care domnea de la 1575, era un duh slab și superstițios, dulce la trai, iar iute la mânie și adesea atunci și cu cruzime, era dat cu totul la misticism, la poezie și la voluptate; amator de danț și muzică, de vorbe cu duh, ba încă și de mucalitlâcuri, el iubea mecanica, ceasornicăria și actele de reprezentăție; el trăia încunjurat de tălmăcitori de vise, astrologi, șeici, poeți și femei, dănțuitori, de pitici și nebuni, lăsând domnia în mâna femeilor saraiului. Supt o mână așa slabă, coruptă intră în toate ramurile administrației împărăției¹⁶; acel duh de revoltă a oștirilor, care era menit a zdrobi împărăția, începu atunci nu numai între ieniceri, dar și între spahii. Spre a da o altă cale (*detourner*) acest [ui] duh de insubordinație, era nevoie a trimite oștile împotriva vrăjmașului peste hotare. După isprăvirea cu noroc a războiului Persiei, Divanul se chibzui mult dacă trebuie a porni războiul în contra Fezului, Maltei, Persiei, Spaniei, Veneției, Neapolului sau Ungariei. 17

Împărăția turcească, afară de ținuturile cele întinse ce stăpânea în Asia și Africa, care era împărțite în 32 gubernii, cuprindea încă 8 gubernii în Europa și se întindea până la Raab, cuprinzând astfel partea cea mai mare din Ungaria, afară de cele 4 țări tributare: Transilvania, Valahia, Moldova și Republica Ragusa. Nu numai atât, dar chiar și împărăția Austriei și regatul Poloniei erau de mai multă vreme supuse la un tribut anual.

Un vezir vestit în războaie, crud și dușman fieros al creștinătății,

Sinan-Paşa, concherantul Tunisului şi al Iemenului, a cărui singură gândire era războiul în Ungaria, împinse prin toate mijloacele pe sultanul spre război către împăratul Germaniei, sau regele Vienei, cum îl numea turcii.

Fără declaraţie de război, pacea se călcă la 1592 de guvernorul Bosniei, izbind nişte casteluri din Ungaria (Chrastovitz, Gora, Bihaci); dar fu oprit înaintea Sissekului, pe care nu-l putu lua şi pentru care îşi răzbună crud în contra creştinilor ce îi picară în mâini¹⁸ (oct. 1592). Trei sute din acei nenorociţi prizonieri fură duşi în triumf înaintea locuinţei ambasadorului împ[ărătesc]; înaintea lor, nişte muzicanţi care făcea să se audă sunetele cele mai barbare, apoi o trupă cu armele câştigate; pe urmă venea carele încărcate cu pradă şi, în sfârşit, nenorocitele jertfe ale robiei; oameni, femei, copii, bătrâni era împinşi înainte cu izbiri tare de bice sau de toiege, ca nişte turme de vite proaste, în mijlocul chiotelor de bucurie sălbatică a turcilor, spre a fi vânduţi în târg (oct. 1592). ¹⁹

VIII

Crânceniile, fărădelegile (*les outrages*) şi ameninţările turcilor mişcă toată creştinătatea. ²⁰ Scriitori însemnaţi din toată Europa începură, prin tipar, a mişca opinia publică şi a deştepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgânilor.

Pe scaunul cezarilor Germaniei şedea în acea vreme Rodolf II. Cu un caracter şi cu virtuţi ce ar fi fost de lăudat într-o poziţie mai puţin înaltă, acest prinţ era un domnitor nevrednic. El lăsa doparte trebile statului spre a se ocupa de ştiinţele naturale şi de antichităţi, pentru care îşi sleise finanţele, iar mai cu seamă de scrieri astrologice, care umplură duhul său, din natură posomorât şi sfiicios, de o mulţime de superstiţii de răs şi funeste. Preocupat de aceste lucrări nedemne de poziţia lui şi neîncetat spăimântat de proorocii absurde, el se făcu cu totul neapropiat supuşilor săi. ²¹ Încunjurat de minerale, de fosile, de medalii, de ochiene, de vase şi de instrumente de chimie, el sta închis în laboratorul său, în vreme ce zavistia şi revolta înlăuntrul şi războiul din afară ameninţa zdrobirea împărăţiei lui. Crescut în Spania, în acea ţară clasică a papismului, el fu toată viaţa lui

jucăria viclenelor uneltiri a iezuiților și a sfaturilor pasionate a curții Spaniei.

Țipetele jertfelor turcilor pătrunse până în cabinetul lui Rodolf II și deșteptă indolența lui. El porunci să sune tocsinul în toată Sfânta Împărăție Romană și în Ungaria, ca să invite pe credincioși, dimineața, la amiază și seara, a invoca ajutorul cerului în contra turcilor. 22 Într-aceeași vreme, solii săi alerga la Roma, la papa, și convocă pe toți principii Germaniei la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua măsuri pentru interesul comun al creștinătății.

Clement al VIII [-lea], ce ședea atunci pe scaunul sfântului Petru, primi în audiență, într-un consistoriu public, pe solii împărătești și, ascultând cu multă bunavoință elocventul cuvânt a lui Rodolf Lorențio, cel mai însemnat din soli, hotărî, cu obștească învoire a senatului, să ia toată partea l-această faptă de bine public și de cinste pentru Dumnezeu.

O congreție de cardinali fu convocată din porunca pontifului, spre a se chibzui pentru treburile acestui război și nemulțumindu-se a aduce numai ajutorul său, hotărî a invita în numele lui Hristos și pe alți prinți, pentru care și porni îndată nuncii săi în Spania și Italia. Posomorâtul și crudul Filip II, ce domnea în Spania, primi bucuros și făgădui ajutorul său; iar în Italia, zelul religios fu mai puțin fierbinte, și numai duca de Toscana, Ferdinand, și duca de Mantova, Vincenzo, primiră a da ajutor. Duca de Ferrara se folosi de ocazie și, pentru oarecare ajutor de bani dat, dobândi trei orașe de la împărat. 23

Tol atunci papa însărcină pe canonicul de Adrianopol (Udriu), Comelius Denona, să meargă la marele principe de Moscovia, spre a-l îndemna a lua parte la rezelul creștinătății. Însărcinându-l ca, la întoarcere, să treacă pe la Sigismund Bathori, prințul Transilvaniei, și pe la Aron, domnul Moldovei, ca să-i tragă și pe dânșii în legătura domnilor republicei creștine împotriva dușmanului comun, sculând cu dânșii toate popoarele de la Nistru și Dunăre și din vecina Polonie. Iar la Mihai i se porunci ca să nu se ducă, din pricina poziției critice în care acest domn se afla, fiind [ne]

siguri de scopurile lui, numai prin prințul Transilvaniei să-l îndemne a se înțelege cât mai în grabă cu boierii și poporul său și a se lega serios ca să se poată mântui. 24

Era acum a paisprezecea oară de la originea împărăției otomane că puterile creștine se unea împreună împotriva dușmanului moștenitor a legii lui Hristos, într-o cruciadă care, ca cea mai din urmă de la 1571, care se nemuri prin bătaia navală de la Lepante, se numi Liga sfântă.

IX

În vremea aceasta, prinții Germaniei adunați la Ratisbona în aprilie anul 1594, 25 adunare convocată și deschisă de împăratul în persoană, văzând tristețe întâmplări ale războiului, porunci a se ridica din Germania o oștire de 20 mii pedestrași și 5 mii călăreți. 26 Se hotărî încă că mărirea sa împărătească să scrie și să trimiță soli la prinții streini, spre a le cere ajutor; ca ea să soliciteze asemenea nobilimea, care nu atârna d-a dreptul și absolut de împărăție, și orașele maritime ca să-l ajute. Se vorbi încă de chipul d-a impune și a strânge dăjdiile și se porunci ca în toate provinciile, în toate orașele, în toate târgurile și în toate satele Germaniei să se pună un trunchi (tronc) la ușa bisericilor și ca preoții și predicatorii să ațâțe zelul poporului, spre a-l îndemna a contribui la cheltuielile războiului în contra păgânilor; se recomandă încă la preoți și predicatori d-a propovădui pocăința popoarelor și ca în toate zilele să se adune la sunetul clopotului, spre o rugăciune publică, pentru a cere o fericită izbândă. 27

Și trimiseră apoi soli, atât din partea împăratului cât și de la electorii Brandenburgului și Saxoniei, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a îi îndemna ca să se ridice în ajutorul creștinătății.

În Polonia, după moartea lui Ștefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulți stapânitori, prin solii lor, concuraseră spre a fi aleși; între aceștia, voturile polonilor se împărțiră între Sigismund, fiul lui Ion, regele Sveciei, și Maximilian, arhiduca de Austria. Și unul și altul fură aleși, dar partida cea mai mare, având de cap pe vestitul Zamoisky, cavalerul cel mare, ținea cu suedezul. Maximilian, văzând că nu poate

dobândi tronul decât cu puterea, luă oaste de la frate-său, împăratul Rodolf II, și intră deodată armat în Polonia. Zamoisky, primind în ajutor călărimea din Transilvania, de la Sigismund Bathori, p-a cărei soră avea de soție, dete nemților bătaie cu mare norocire, că le înfrânse cu totul armata și însuși Maximilian fu prins. Astfel Sigismund dobândi coroana Poloniei. Maximilian, lepădându-se apoi de pretențiile sale, fu slobozit, și o nepoată a împăratului, arhiducesa Ana, fata arhiduce [lui] Carol, unchiul împăratului, fu luată de soție de Sigismund. Maximilian arhiduca, văzându-se sloboz, pretinse că un act făcut în prinsoare nu poate avea temei și începu a se intitulă din nou rege al Poloniei. Tocmai în acest an când se porni deputații germani la Cracovia, Maximilian, după îndemnul papei, declară că renunță l-acest titlu.

Cezarul izbuti mai mult în Moscovia, unde trimisese pe un june silezian, anume Varkusky, lângă marele duca Theodor sau Fedor I. Acest trimis fu bine primit și i se făgădui o mare sumă de bani, ce se va plăti pe tot anul, cu condiție d-a nu face nici pace, nici treve cu turcul. Aci Varkusky întâlni un ambasador al Persiei, care venise să propună o ligă în contra turcilor, cu care negoție o alianță, jurându-i în numele craiului că, dacă împăratul se va ține de război, craiul Persiei nu va face pace cu turcii. [28](#)

X

Sillințele împăratului fură mai norocite în Transilvania. Sigismund Bathori de Șomlyo ținea domnia acestei țări. El era fecior lui Christofor Bathori și nepot de frate vestitului Ștefan Bathori, ce a fost mai întâi prinț și apoi a strălucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron după moartea tatălui său, fiind în vârstă numai de 9 ani. Numele strălucit și iubit țării, ce purta, singur numai îi dobândi alegerea la tron, de la care niște prevestiri sinistre se părea a-l depărta. Se zicea, într-adevar, că la nașterea lui, la 1572, turnul de la Oradea Mare se povârnișe și că el se născuse cu mîna plină de sânge. [29](#) Imaginația poporului augurase d-aci că acest prunc va fi pieirea țării lui, augur (*présage, prophétie*) care până în urmă s-a și împlinit. În timpul istoriei de față, pe la începutul anului 1594, Sigismund,

în vârstă de 22 ani, slobod de orice epitropie, începu a-și dezvălui caracterul său.

Semeț, viteaz și războinic, calități înnăscute nației lui, dar fără talente ostășești și fără a ști a concepe și a stăruie, îl vom vedea în cursul acestei istorii, unde va juca o rolă mare și însemnată, om crud, fără măsură, necumpătat, nestatornic și neastâmpărat la minte. ³⁰ Era tributar turcilor și avu câțeva vreme mare credit la Poartă, încât un minut nădăjduse că, prin protecția ei, va dobândi tronul Poloniei la moartea unchi-său, pentru care și făgăduise 50000 galbeni la vezir; dar nădejtile sale se înșelară, căci Poarta nu numai recunoscă pe noul crai ales de poloni, dar încă nu voi a-l îngădui a lua de soție pe fata marelui ducă de Toscana (octobre 1592). ³¹ Trimișii lui la Poartă era George Ravazdi și Ioan Bóldog, care trata cu Sinan prin mijlocul renegatului Grigore Veresmarti, acum ceaușul Mohamed, și sangiacul Lipei, vestitul Pavel Markhazy. ³² De față cu Sennyei, ce îi trimisese în urmă Bathori, Sinan se întinse asupra cuprinderilor sale de la Tunis, de la Gulletta, din Arabia, Persia, Africa și Georgia adăogând că, în iarna viitoare, va merge să dărâme Viena și Praga.

În sfârșit, ceaușul Mustafa aduse scrisori de la sultanul, de la marele vizir și de la pașa de la Timișoara la staturile Transilvaniei și la Bathori; acesta din urmă răspunse după obicei cu protestații de credință către sultanul. ³³ Dar Sinan nu întârzie a schimba tonul și, prin înjurături și amenințări, a îngrozi pe Sigismund. Când se înfățișă înaintea acestui vizir George Ravazdi și îl rugă, în numele prințului, a nu mai îngreuna provincia, urcând tributul peste ceea ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el, cu o nesuferită trufie și cu o obraznică îngâmfare, ocărându-l cu numirea de câine, îi zise să tacă, adăogând că Ion Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, în vreme ce acel ce cârmuiește acum Transilvania este sluga și supusul împăratului; că aceasta stă în mână-i a o dovedi. Temerea lui Sigismund se mai adăogă încă prin porunca ce primi ca să se gătească cu o oaste de 50 mii lănceri și cu toate materialurile de război, spre a merge la Belgrad să se unească cu oștirea turcească în contra împăratului. Aceste

amenințări periculoase umplu de spaimă inima junelui prinț. ³⁴ Aceste temeri știu bine a le exploata partizanii împăratului și a îndupleca pe Sigismund a se ridica asupra turcilor. Sigismund avea lângă dânsul, ca duhovnic, un iezuit, părintele Alfons Carilie, spaniol, născut în provincia Alcala. ³⁵ Acesta îndemna mereu pe Sigismund a intra în alianță cu împăratul, și când Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul împăratului, sosi în Transilvania, găsi pe acesta cu totul dispus în favor[ul] creștinătății. ³⁶ Sigismund începu a nu vorbi decât de libertate, de greutatea jugului turcesc și a plânge soarta creștinilor supuși lor; într-un cuvânt, toate vorbele (*discours*) și toate faptele lui învedera hotărârea lui d-a rupe legatura cu turcii. ³⁷ Dar planurile lui Sigismund întâmpina o mare opoziție în nobilii cei mai însemnați, care, învechiți în aplecarea lor către turci, nu voia nicidecum să se lepede de unirea lor cu turcii, temându-se de a se arunca în șansele unui viitor nesigur și să nu ajungă supt un jug mai rău. ³⁸ Sigismund zicea: „La ce a slujit pân-aci pacea cu turcul? A obicinui pe nesimțite popoarele noastre nenorocite a se îngreua cu un jug nesuferit”. Mai bine dar să-l scuture și a se uni cu împăratul și ceilalți prinți creștini, și a se lepăda de alianța cu turcii, pe atât rușinoasă, pe cât e primejdioasă pentru mântuire, și că Dumnezeu le va fi priincios la un proiect așa drept. Aceasta zicea Sigismund în public și particular, și iezuiții o insinua la urechile tuturor celor ce spoveduiau. Nobilimea cea jună și săracă intrară lesne în aceste planuri, *se flattant que la guerre pourrait rendre leur fortune meilleure*. Dar cei bătrâni și bogați se împotriva, zicând: că nu trebuie a părăsi maximele străbune, care era d-a nu lăsa niciodată alianța cu turcul; că de o sută de ori ei au auzit aceasta din gura înțeleptului Ștefan Bathori, și când era prinț al Transilvaniei, și chiar după ce se urcă pe tronul Poloniei; că mai bine este a urma acestor sfaturi decât a pleca urechea la zadarnicile făgăduieli a unor venetici (*nouveaux venus*). „Transilvanii, adăoga ei, sunt oare destul de puternici spre a se împotrivi singuri la toată puterea turcilor? De nu sunt, cine cheazășuiește de acele ajutoare ce se făgăduiește? Inceputurile războiului adesea sunt plăcute, dar sfârșitul totdeauna este

funeste. Când un dușman atât de îngrozitor își va împlânta odată corturile sale în mijlocul țării noastre, cât este de temut că aceste ajutoare depărtate, ce ni se laudă, să nu sosească prea târziu spre a ne mântui.”³⁹ L-aceasta se adăoga și ura și neîncrederea în nemți.

Aceștia, văzând că rugămințile lor sunt neputincioase, în contra sfaturilor iezuiților și cererilor (*les avis*) papei, hotărâră a-l detronea și a pune în locu-i pe altul plăcut lui Amurat. Se zicea că ei se înțeleseseră între-aceasta cu miniștrii Porții și că, în vreme ce tătarii era să treacă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secretă d-a pune mâna pe Sigismund. Dar acesta se dete în lături din vreme și tătarii pustiiră Valahia și Transilvania, fără a fi împiedicați de generalul oștilor, Bornemissa, supt pretext ca să nu strice alianța între Transilvania cu turcii, în care sta mântuirea țării. ⁴⁰

Sigismund convocă o adunare de popor armată la Turda. Aci, opoziția, în capul căreia sta vărul său Baltazar Bathori, se arătă așa de tare și înverșunată, încât Sigismund, sperându-se, abdică, lăsând puterea în mâna lui Baltazar Bathori, și fugi spre Chiioara, declarând pricina abdicării sale și acuzând pe opozanți că vor să trade țara turcilor. Adunarea se mută atunci la Cluj, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Scrisorile lui Sigismund citându-se în adunare, opiniile unora se schimbară. Secuții însă și saxonii și vro cițiva din unguri declară opozanților că ei nu voiesc a cunoaște alt prinț, care neputând a le sta împotrivă, fu silită adunarea [a] se uni cu toții a chema prin o deputație pe Sigismund înapoi; și în 28 august 1594, adunarea primi [a se trimite] oștirea în contra turcilor. A doua zi se arestuiră toți capii opoziției, în numar de 19⁴¹: Baltazar Bathori și fiasrul lui, Ion Ilfiu, Lupu Covaci, cancelar, Alexandru Kendi, prezident al senatului, Gabriel și Francisc Kendi, unchii lui, Grigorie Literatul, prefect de la Agria, Ion Forro, Grigorie Diacu, Ion Gerundie, Albert Lunai, George Salanciu, Baltazar Silvașiu, și după trei zile de închisoare, Sigismund porunci a se omorî, după sfatul lui Gestio, Proșcaio și Ioșica. Lui Alexandru și Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu și Ion Forro li s-a tăiat capul la Cluj. Pe când îi ducea

la locul osândeii, Alexandru văzu pe Sigismund, care, stând în picioare la o fereastră, îi privea, și îi strigă: „Nici o lege dumnezeiască sau omenească nu suferă osândirea unui om fără a-l asculta.” Aceasta însă nu mișcă întru nimic pe voievod, obicinuit fiind din copilărie a vedea vărsându-se sânge, fiind martor la toate osândeile criminalilor. [Ei] stătu de față și privi cu răceală această tragedie. 42

Un ȋrgan, gâdele obicinuit al locului, veni cu o sabie și tăie capul lui Alexandru Kendi. Ilfiu se urcă după dânsul pe eșafod, apoi Gabriil Kendi, apoi Ion Forro, care în zadar mai ceru o altă sabie, căci a gâdei nu mai tăia, și, în sfârșit, Grigorie Literatu. Poporul, nepăsător de certele celor mari, privi în mărmurire această scenă. Dar când văzu deodată o ploaie repede căzând și spălând sângele morșilor, strigă că nevinovați au fost! Lupul Covaci și cu Baltazar Bathori fură duși la Uioara, unde, după câteva zile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fură sugrumați. 43 Când gâdea veni în închisoarea lui Baltazar Bathori cu lașul în mână, acesta îl întrebă cine este? — „Cel din urmă om cu care ai să vorbești în lume”, răspunse gâdea. Baltazar, blestemând amar pe Sigismund, după o lungă luptă cu gâdea, fu sugrumat. 44 Astfel pieri, împreună cu Kendi, și Ion Bornemissa, vestit căpitan, care, când i se vesti că i-a sosit ceasul, începu a cânta un cântec de jale și apoi întinse grumazul gâdei. 45 Ceilalți 4 prizonieri fură iertați prin mijlocirea prietenilor lor; numai bunurile li se confiscară. 46 Asemenea, lui Andrei și Ștefan Bathori, frații lui Baltazar, care apucaseră de a fugire în Polonia, li se confiscară bunurile, declarându-se de trădători și izgoniți pentru totdeauna din patria lor.

După-aceea, Sigismund, adunând o armată de 40 mii oameni de tot felul, trimise oștirea spre Timișoara, de unde dezlipi o parte din armată lui, ca să pustiască în preajma Oradiei și să împiedice ca să nu meargă de acolo convoiuri la armia otomană. El scrisese apoi lui Teuffenbach, ca să-l roage să se apropie de hotarele Transilvaniei, spre a-și uni puterile și a izbi împreună pe vrăjmaș. 47

În vreme ce prin aceste tratații papa și împăratul se cerca a trage toate stăpâniri[le] Europei într-o legătură împotriva turcilor și dintr-altă parte scriitorii și oratorii cei mai însemnați lucra asupra opiniei publice și întărâta popoarele pentru o nouă cruciadă în contra barbarilor, războiul își urma furiile sale. În 15 iunie 1593 se dete o bătălie sângeroasă între oștirea împărătească și [armata Turciei], strânsă în unghiul unde Kulpa se unește cu Ordra, lângă Sissek, unde pieri cu totul armata turcească cu cei mai însemnați capi ai ei, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul în care se văzu o așa mare învingere se cheamă în istoria otomană anul ruinei (pieirei, prăpădeniei). 48 Doi frați ai împăratului, arhiduca Maximilian comanda armia din Croația, de 16 mii ped[eștri] și 4 mii călăreți, și arhiduca Matei pe cea din Ungaria, de 20 mii ped[eștri], 2 mii călăreți și 2 mii dragoni. 49

Matei lovi Novigradul și asedie în zadar Granul, du unde se trase; iar Maximilian fu mai norocit în Croația și cuprinse Petrina, castelul Chrastovitz și în sfârșit Sissekul, când sosi Sinan cu armata lui în Ungaria și arhiducii își uniră oștile, din porunca împăratului. 50

Când se află acesta la Constantinopol, poporul exasperat ceru răzbunare; ambasadorul austriac fu închis cu toată suita lui; marele vizir, fierosul Sinan, luă comanda unei oștiri numeroase de 100 [mii] turci și 40 mii tătari⁵¹, astfel cum nu se mai văzuse alta din vremea lui Soliman, și porni în Ungaria, 52 în vreme ce Cicala, amiralul turcesc, cu o flotă numeroasă pustia coastele Siciliei și răspândea groaza în toată Italia. 53 Această armie îngrozitoare, pe lângă care se uni hanul tătarilor, Gazi-Gherei, cu 40 mii tătari (17 iulie 1594), înainta în Ungaria lăsând în cale-i urme de furia sa și după mai multe izbânzi parțiale (Vesprin, cetățuia Palota), cuprinse, în sfârșit (august 1594), vestita cetate Raab, prin trădarea comandantului ei, contele Hardek. Cetatea Papa fu cuprinsă și ea, și vezirul se oști împotriva Comornului, cu nădejde sigură d-a înainta în curând spre Viena. Dar aceste izbânzi strălucite, care mări trufia lui Sinan și îngrozi creștinătatea, apuseră îndată prin ridicarea unui nou campion al creștinătății,

care își arunca sabia puternică în cumpăna războiului și, izbind în flancuri și înapoi cea armată îngrozitoare, schimbă fața războiului și chemă biruința supt steagurile creștinătății. Acest campion glorios fu nația română, care găsi acum un căpitan mare ca Mircea, Dracu, Huniad și Ștefan, spre a-i comanda. E vreme acum să ne întoarcem în Țara Românească.

XII

Închis în palatul său de nevoia turcilor, țișetele de jale ale poporului gonea somnul de la Mihai. Posomorât și tăcut, el se depărtă de toți cei ce era pe lângă dânsul, spre a se gândi zi și noapte la mijloacele de a mântui nația sa. El ascultă cu băgare de seamă veștile războiului din Ungaria. Se bucura cu inima la izbânzile creștinilor, se întrista la pierderile lor. [54](#)

Pe lângă relele ce făcea turcii în țară, ea avea a suferi și trecerea gloatelor armiei tătărești, care, pe la capătul anului 1593, călcând-o, trecu în Ungaria. Tot pe atunci, primind porunca d-a trimite care pentru artileria armatei turcești în Ungaria, el trimise ca la 300 pentru campania și asediarea Pesperinei. Nu trecu însă mult și iată sosesc alți noi trimiși ai vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cerând alte care și tributul. Cu toată silința ce puse domnul, carele nu putură sosi la vreme, pân-a nu pleca vezirul de la Belgrad, și îl ajunseră tocmai la Ianik. Oamenii lui Mihai, ce adusesse 400 care, tributul și oarecare daruri, se infățișară înaintea lui Sinan. Dar crudul turc, furios de întârzierea lor, porunci să-i ducă spre a le tăia capul în priveala tuturor. Dar Mehemet-Pașa, feciorul vizirului, ce se afla de față, rugă mult pe tată-său și le scăpă viața. Sinan însă refuză darurile și trimise răspuns lui Mihai, din partea sultanului, că îndată ce va sfârși campania, va purta războiul în Țara Românească, că era un lucru nevrednic d-a da această provincie în cârmuire necredincioșilor ce nu o merită. El ținu pe oamenii domnului prizonieri și nu le dăde drumul decât când se întoarse la Belgrad. [55](#)

Această veste sili pe Mihai a nu pierde vremea, cu atât mai mult că poporul din ambele țări era atât de întărâtat, că s-ar fi revoltat asupra domnilor dacă aceștia nu se revolta asupra turcilor. [56](#) Cruzimile turcilor

trecură preste măsură, în vreme ce covârșirea strâmbătăților suferite sleiseră răbdarea împilaților și cereau o răzbunare strălucitoare. Poporul român se cutremura de turbare ca un leu rănit greu și această cutremurare parcă era larma înceată prevestitoare de o vijelie mare.

Avaniile turcilor sleise răbdarea poporului și a lui Mihai, [care] se hotărî a lucra și, unindu-se cu creștinătatea, să ridice cu bărbăție sabia asupra turcului, ca să ridice acel jug greu al robiei asupra țării. ⁵⁷ El strânse atunci o adunare de toți boierii mari și mici din toată țara și se sfătuiră cum vor face să izbăvească Dumnezeu țara din mâinile turcilor. Mihai expuse adunării tirania turcilor, cruzimile ce făcea în țară, ticăloșia⁵⁸ poporului, și încheie arătînd că alt mijloc de mîntuire nu este decât d-a alerga la arme. ⁵⁹

Propunerea lui fu primită într-un glas de toți și hotărâră ca să intre în confederație cu principii creștini și să scuture nesuferitul jug al tiraniei. ⁶⁰ Și boierii începură a se găti de război. Mihai, potrivit cu hotărârea țării, atunci se gândi de a dobândi ajutor și din alte părți și trimise pre clucerul Radul Buzescu sol la Sigismund Bathori, ca să se înțeleagă cu dînsul și să-i dea oaste de ajutor. Asemenea trimise și la Aron-Vv. în Moldova pe stolnicul Stroe Buzescu. Trimișii lui Mihai găsiră pe acești domni bine dispuși și bucuroși a se oști împreună. ⁶¹ Sigismund trimise la Mihai pe Ștefan Ioșica și pe Pangratie Sennyei, ⁶² și Aron-Vodă pe un boier al său. ⁶³ În 5 noiembrie 1594, un tratat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în București între Mihai și plenipotențierii domnilor Transilvaniei și Moldaviei. ⁶⁴ Dup-acest tratat, două mii ostași transilvani, supt comanda lui Mihai Horvat și Ștefan Bekeș, trebuia a sta pe ascuns la hotarul Țării Românești, gata a intra la chemarea lui Mihai. ⁶⁵ Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, prinții aliați trimiseră sultanului o lungă listă de plîngerile lor (*griefs*), cerând îndreptare și chezășuire temeinică de schimbarea sistemii pentru viitor. Nu numai aceste reprezentatii rămaseră fără răspuns, dar încă o ceată de 3 mii ieniceri intră în țară și începu a pune contribuții pe țărani și a face tot felul de rele (*outrages*). ⁶⁶ Dup-aceste fapte

nu mai era de întârziat.

XIII

Un complot, întins atât în Țara Românească cât și în Moldova, hotărâse ziua de 13 noiembrie în care să se dea semnalul insurecției, ucigând pe turci în toate părțile țării unde s-or afla. Mihai trimise porunci la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țară, pe când și o ceată de moldoveni, supt comanda hatmanului lui Aron, îi venea într-ajutor. ⁶⁷ Turcii din București, în nepăsarea și netemerea lor, nu bănuia nimic de aceea ce li se pregătea, și urma cu turburările lor. Nici o trădare din partea românilor nu veni a-i deștepta. Într-o zi, când năvăliră din nou asupra palatului prințului, acesta le iese înainte și, vorbindu-le cu multă dulceață și blândețe, le zise: „De mă-ți omorî, aveți a pierde toată datoria ce aveți a lua; dar ascultați și faceți ce vă zic. Mergeți în cutare loc și luați de acolo toată avuția ce veți găsi și plăti-ți-vă din ea”. Fu mare vrajbă și neunire atunci între datornicii turci. În sfârșit, după multă ceartă, vro 500 se despartiră de ceilalți și merseră unde voievodul le arătase. Ei se întoarseră peste câteva zile, dar avuția ce găsiseră nu era deajuns pentru a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d-a face împărțeala în proporție cu ce avea să ia fiecare, avură trebuință de cineva care să facă reducția. Se adresară spre aceasta la cadiul de la Giurgiu, care era însărcinat a hotărî pricinile de judecată între turci și creștinii din Țara Românească. ⁶⁸ Dar acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la București, în locul lui. Se făcură atunci mari sfezi între creditori și datornici, pentru prețuirea mărfurilor date și primite. Astfel merseră până în ziua de 13 noiembrie. În acea zi de dimineață, AliGian, sfârșind împărțeala și ducându-se la conacul său, fu oprit în cale de un român, prieten al său, care îi zise: – Ali-Gian-Hogea, câți ani sunt de când mănânc sarea și pâinea ta? – Sunt douăzeci de ani, răspunse turcul. – Dacă e așa, zise românul, spre recunoștință de pâinea și sarea ta ce am mâncat, voi să-ți spui un cuvânt, de-i voi să mă ascuți. – Spune, îi zise Ali. – Nu sta aci, adaogă el, până la 3 sau 4 ceasuri după-amiază; nu te opri nici la Giurgiu; silește-te să treci la Rusciuc cât vei putea mai curând. – Dar pentru ce? îi răspunse turcul. El

însă, fără a-i spune mai mult, se depărtă. Întorcându-și însă capul și văzând pe Ali stând în cumpănă de ce trebuia să facă, îi zise: – Ia seama la ce-am zis! Turcul, preumblându-se prin oraș, băgă de seamă că e mai multă lume decât altă dată și, îndoindu-se de ceva rău, fără a spune la nimeni nimic, se urcă în căruța sa și luă în grabă calea Giurgiului. 69

Aceasta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă ce se pregătea.

XIV

Porunca domnească ieșise ca toți turcii ce se aflau în București să se adune la casa vistierului Dan, spre a li se căuta și răfui datoriile. Îndată ce turcii se grămădiră în acea curte, Mihai și boierii, cu ostașii și cu tot poporul setos de răzbunare ridicară steagul libertății și, încunjurând curtea, puse de patru părți de dete foc casei unde era turcii adunați și îi pușcară cu tunurile cu care îngrijise mai dinainte a împresura curtea și casa. Izbirea aceasta neașteptată, vâlvoarea focului ce îi încingea, bubuitul și pustiirele tunurilor și strigătele de răzbunare ale poporului amețiră și înspăimântară pe turci, care, deși armați, pre obiceiul lor, neputând a-și face cale de ieșire, fură siliți a primi moartea fără a o putea da. La două mii turci se omorâră; din români puțini căzură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stângă. Pe lângă turci, vreo câțiva ovrei fură măcelăriți. 70 Aceasta nu izvorî dintr-o netoleranță, dar căci ovreii, atunci în mare favor pe lângă turci și sultan, 71 împreună cu turcii prăda țara și făcea stricăciuni.

Acesta fu cel dintâi act al războiului: ucidere făcută cu înșelăciune, în adevăr, dar dreaptă [și] meritată pentru toate suferințele ce turcii adusese țării. 72 Această măcelarire din București fu semnalul care puse toată țara în picioare, și în toate părțile poporul, năvălind asupra turcilor răspândiți, îi măcelări și îi goni până îi scoase afară din țară. 73

A treia zi după această ucidere, la 15 noiembrie, Mihai porni în grabă, cu oștile și cu transilvănenii ce sosiseră, la Giurgiu și, năvălind cu iuțeală asupra orașului, fără a întâmpina vreo împotrivire, îi deteră foc și trecură tot ce le ieși înainte supt sabie. Trei mii suflete aproape, bărbați și

femei, fură uciși sau prinși. Din toți turcii din oraș, numai doi putură scăpa, trecând înot Dunărea. Unul din ei era Ali-Gian-Hogea, ce îl văzurăm scăpând iarași cu noroc din București. El d-abia sosise la Giurgiu și se afla povestind cadiului ceea ce i se întâmplase în București, când fără veste năpădiră românii. Neavând alt chip de mântuire, știind să înoate, se dezbracă și se aruncă în apă și trecu de cealaltă parte. Celălalt turc urmă pilda lui. [74](#)

După arderea și prădarea orașului, Mihai ocoli cetatea și începu a o bate cu tunurile, dar, văzând că n-o poate dobândi, căci îi venea ajutoriu arme și bucate de la Rusciuc, și silit de greutatea iernii, o năpusti deocamdată și se întoarse în scaun în București. [75](#) Printr-aceasta, zic cronicarii noștri, se făcu numai o începătură de vrajbă.

XV

Abia se întorsese Mihai de la Giurgiu, abia își așezase trupele în tabără aproape de București, în bună poziție, când fără veste intră în țară și veni la București un cadiascher sau emir cu 2000 turci oștire aleasă și 50 paznici ai trupului, ceauș și spahii. Emirii se privea de turci ca următori ai lui Mahomet, din fiica sa Fatima, și era numai trei în toată împărăția, având putere vizirească și, pe lângă autoritatea mirenească, împreună și pe cea bisericească. Sarcina lor întâi era a fi sfetnici ai împ[ăratului], pe urmă tâlcuitorii cei mai întâi a tot dreptului. Cadiascherii sunt judecătorii armiei. Sunt numai doi: unul pentru Europa, care e șeful, și altul pentru Asia. [76](#) Emirul, al cărui gând era să caute a prinde pe Mihai, se fățarnici ca cum n-ar ști nimic din cele urmate puțin înaintea. El intrase în țară cu mare liniște, neaducând nici o supărare locuitorilor, și zicea că voiește a ierna în țară. Intrând în București, el ocupă casele cele mai bune din oraș și luă cvartir într-o nouă monastire supt oraș, zidită pe râul Dâmbovița, aproape de palatul domnesc. Trimise un om din parte-i la domn, ca să-i arate că, viind să ierneze în țară, cere să i se dea 10 mii florinți și bucate pentru oștirea lui. Apoi plecă însoțit de o mie de pedestri la palatul domnului, ca să-i facă vizită decinste, iar în adevăr ca să-l poată prinde. Mihai, care simțise

cugetele viclene ale emirului, se sili a-l birui în fațarnicie și a-l arunca în cursele ce i le întindea el. El lăsase pe emir a intra nesupărat în oraș, dar vizita lui nu o așteptă și fugi în tabără. Emirul, negăsind pe Mihai, trimise în tabără de-l întrebă pentru ce în timp de pace ține în arme atâția unguri? Domnul răspunse pentru ca să prinză pe Petru, fiul fostului domn Alexandru, care umblă a-l răsturna din scaun, și că, până îl va prinde și îl va trimite la Constantinopol, el va căuta din banii publici să plătească și să dea drumul oștilor.

Emirul se prefăcu că crede și înștiință pe domn că în dimineața viitoare îi va trimite un butoi (*tonneau*) de aur, spre a plăti oștile și a le slobozi îndată, fiind împovărate țării. Mihai se arată că primește cu multă bucurie această propunere, dar hotărî a nu mai aștepta ziua de a doua zi și a pune capăt acestui joc de înșelăciune cu turcul. În puterea nopții aceleia, își găti oștile și, însoțit de ostașii curții ce îi așezase pe ascuns în vale, se apropie de oraș și, pe când turcii dormea din cinci părți, cu foc și sabie îi încinge. Turcii, la lumina flăcărilor care ardea conacele lor și la strigătele răzbunătoare ale românilor, se deșteaptă îngroziți și, pe jumătate îmbrăcați, alerg și se adună la palatul emirului, cu hotărâre de a se apăra până la moarte. Dar aci întâmpinară pe Mihai, [care] cu o parte din oștire împresurase palatul și îl împroșcă cu două tunuri. În zadar se ispitiră turcii a-și deschide drum printre ostașii români, spre a intra în palat. Românii îi împing înapoi și îiucid pe toți. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul, în desperarea sa, părăsit de orice ajutor, începu a arunca pe ferestri aur[ul] și giuvaierile sale, socotind că, în vreme ce ostașii români s-or apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihai oprește pe soldați de la pradă și îi întărită spre năvală asupra palatului. Emirul strigă și se roagă cu făgăduieli mari să-l lase a se trage cu rămășița gvardiei sale. Dar toate în zadar. Românii navălesc în palat și fără milă ucid pe toți turcii ce scăpaseră din foc. Prada acestei biruințe fu mare pentru soldați; doi cazaci găsira două traiste pline de aur, pe care domnul îl împărți între soldați. După această biruință, curățindu-se tot orașul de turci, Mihai dete mulțemită lui

Dumnezeu și apoi lăsa oștile a se odihni. [77](#)

XVI

Mihai-Vodă, având oarecare împrumutături cu capii trupelor ajutoare din Transilvania, Mihai Horvat și Bekeș Ștefan, care era foarte neuniți între sine, îi trimise înapoi prințului Transilvaniei, oprind oștile, peste care trimise Sigismund căpetenie pe Albert Kiraly[78](#), bărbat viteaz, născut în provincia Gemer din Ungaria de sus, și prea vestit pentru multe fapte de război săvârșite în războiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniei, în contra muscalilor. [79](#) Mihai cu Kiraly se gătiră îndată de oaste. Și mai întâi Kiraly, din porunca domnului, asedia Orașul de Floci, [ce era] neîntărit[80](#) și îl rase din temelie (10 dechem. 1594), după ce ucise pe toți cei ce se închina în numele turcilor și care nu apucaseră a fugi[81](#). După aceea, Mihai porni pe Dunărea înghețată și se apropiară de Hârșova, oraș bogat și întărit, cale de o zi de Brăila, [82](#) pe care Carol și Ludovic, regii Panoniei, îl împresurase cu ziduri. [83](#) Aci le ieși înainte o oaste de 7000 turci, alcătuită de garnizoana cetății și de alți turci din Bulgaria. Pe gheața Dunării se dete o bătaie sângeroasă de ambe părțile, în care turcii, în sfârșit, fură spărți și împrăștiați. [84](#) Românii biruitori, punând scări, la 1 ghenarie 1595 săriră în cetatea Hârșova, o arseră și o prădară. [85](#) Prada făcută în acest oraș fu așa de mare, încât românii trebuiră să treacă Dunărea spre a-și aduce avuțiile ce îi împovăra, în țară. [86](#) După ce își mai întăriră puterile slăbite de frig, Mihai, cu ostașii săi, la 6 ianuarie, trece iarăși Dunărea și se îndreaptă spre Silistra, oraș mare și frumos și cu neguțători bogați, care era fără grijă, bizuindu-se în puterea cetății. [87](#) După un asalt groaznic, în care asediații nu stătură mai puțin vitejește ca asediatorii, românii o cuprinsă și o dete în foc și pradă. Cetățuia însă n-o putu lua, lipsindu-le artilerie. [88](#) Românii găsesc atâta pradă în acest oraș, încât își dobândesc veșminte pentru vecie, zice un contemporan. [89](#)

XVII

Aceste izbânzi ale românilor, pustiirea orașelor de pe lângă Dunăre înspăimântase într-atât pe turcii din partea locului, încât fugiseră mai toți în

Munții Balcani. Cârmuitorul de la Rusciuc înștiință îndată Porții răscoala lui Mihai și izbânzile lui, cerând ajutor, care întârzie câțva din nevoia iernii. 90

Indrăzneala lui Mihai miră și supără pe sultanul, fără a-i da mari prepusuri, crezând că lesne va putea potoli răscoala unui dușman așa de slab. Trebuie însă a se grăbi, spre a nu zăticni operațiile războiului din Ungaria. Într-adevăr, Turcia, spre a putea purta acest război, avea nevoie de Țara Românească și Moldova, care era nu numai grânarul proviziilor armatei lor și chiar a capitalei (de vreme ce în toți anii se încărca din cele două țări 150 corăbii cu făină, unt și carne pentru Constantinopol⁹¹), dar încă slujea de linie de comunicații pentru trecerea oștilor și a proviziilor în Ungaria. 92

Valahia, numai, plătea atunci la Poartă o tonă de aur, 93 sau, după alții, 100 mii scuzi, 94 sau 70 mii galbeni, 95 afară de daruri pe la pași și miniștri, pentru orânduirea domnilor, aceea ce se urca de multe ori până la 300 mii galbeni pe an, 96 afară de 20 mii miei, 10 mii chile de grâu, alte atâtea de orz, 2 mii cai, unt și miere cu îmbielșugare. 97

Moldavia plătea Porții 62 mii scuzi, și hanului tătarilor pe tot anul 20 care cu 4 boi, și 50 iepe și miere îndeșulă. 98

Prințul Transilvaniei plătea 15 mii sechini. 99

Pierderea acestor foloase [costă mult pe Poartă], mai cu seamă într-o vreme când împărăția se afla în nevoie de bani și bucate, și prețul aurului [ui] crescuse foarte mult de la războiul Persiei, încât se îndoise prețul unui scud în Constantinopol, aceea ce pricinui turburări din partea ienicerilor. 100

Afară de aceasta, Valahia și Moldova era cămară plină de toate cele trebuincioase Constantinopolului. Dintr-însele acest oraș se îndeșula de cărnuri proaspete și sărate, de unt, miere, grâne, d-alte lucruri ce [cuvânt indescifrabil] se ducea acolo; chiar saraiul sultanului din aceste țări se îndeșula nu numai de cele trebuincioase vieții, dar încă de cele spre lux și desfătare. 101

Sultanul hotărî dar a potoli cât mai în grabă această răscoală, pân-a nu se întinde și a lua mai multă putere. Poarta numi atunci domn în Țara Românească pe un Bogdan-Beizdade, 102 fiu al Iancului-Vodă Sasul, care zăcu nerușinat trei ani și 7 luni pe tronul Moldovei (1570—1574), batjocorind-o și, după mazilia sa, i se tăie capul în orașul Liov din Polonia,

din porunca regelui Ștefan Bathori. 103 Acest june Bogdan se dusesese în Constantinopol cu familia sa, unde intră în casa lui Ferhad-Pașa și, crescând în casa lui, ajunsese a purta slujba de hasnadar. El avusese de gând a se turci, când crezu că favorul patronului său și revolta domnilor îi deschid cale de a dobândi un tron. 104

Mustafa-Pașa¹⁰⁵ căruia i se luase pașalâcul Maraș¹⁰⁶, cu o seamă de oști, între care două mii ieniceri cu vreo câțiva din agalele cele mai însemnate, ¹⁰⁷ și pe lângă care oștire se mai adăogă 14 mii turci ridicați din Bulgaria, fu poruncit să treacă Dunărea pe la Rusciuc și să ducă pe noul domn în țară. ¹⁰⁸ Într-aceeași vreme, Gherei, hanul tătarilor perecopi, care cu 30 mii tătari se întorcea din Ungaria, primi poruncă ca să treacă Dunărea pe la Vidin, și astfel, din două părți, să încunjure și să izbească pe Mihai. ¹⁰⁹

XVIII

Vestindu-se lui Mihai primejdia ce îl amenința, își strânse în grabă oastea pe lângă dânsul¹¹⁰ și împrăștie călăreți în grabă în toate unghiurile țării, strigând că intră sabie de turci și tătari în țară și să saie toți cu totul împotriva dușmanului, încredințându-se în ajutorul dumnezeiesc. ¹¹¹ Apoi purcese asupra Dunării sâmbătă în 8 ghenarie (s.n.) și a doua zi se opri la sat la Pietri, gătindu-se să treacă Dunărea, să se lovească cu Mustafa-Pașa pân-a nu apuca acesta să calce țara. ¹¹² Acolo îi veni veste că hanul cu tătarii, trecând Dunărea pe gheață au și intrat în țară, robind și prădând. ¹¹³ Această veste îngrijă tare pe Mihai și numaidecât se învârteji îndărăt cu toate oștile și puse tabără la sat la Hulubești, de unde trimise străji asupra tătarilor pre Radul Buzescul cu frații lui, Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul, și Radul Calofirescul cu o seamă de oști alese. ¹¹⁴ Hanul, înaintând spre Giurgiu ca să se împreune cu Mustafa, jăfuind și pustiind tot înaintea sa, își așază tabăra la o milă de Giurgiu, la satul Scărpătești, ¹¹⁵ puse străji în toate părțile și trimise câteva mii la prădat, ca să aducă hrană¹¹⁶. Avangarda română, supt comanda Buzeștilor, înaintă până la sat la Putinei, unde întâmpinând pre avangarda tătarească, o izbi cu vitejie și o înfrânse (14 ghenarie), pierind tătari mulți, și vii prinzând încă mulți¹¹⁷.

Îndată ce află hanul această tristă veste, trimise pre un nepot al lui cu mulțime de tătari și veniră până la sat la Stănești¹¹⁸, o milă d-alături de Giurgiu¹¹⁹. Buzeștii, mai căpătând ajutor [de] oaste de la Mihai, le ieșiră întru întâmpinare și se loviră de față la ghenarie în 16 (duminică, s. n.) și, dând vitejește într-înșii, îi biruiră, pe mulți așternând la pământ, pe alții îi prind sau se predau înșii; o parte numai scăpă cu fuga spre hanul¹²⁰. Însuși nepotul hanului pieri în acea bătaie¹²¹. Dup-aceea, Buzeștii izbesc mai multe cete ce umblă răspândite după hrană și cu cruzime le fugărește și ucide. 7 mii prinși creștini fură mântuiți atunci din mâinile tătarilor¹²². Hanul se afla tot la Scărpătești, unde sosise și Mustafa-Pașa cu Bogdan-Vodă și se împreunase ambele oștiri, tătarească și turcească¹²³. Mihai, care sta rânduie de bătaie la Hulubești, ¹²⁴ prevăzând toate și luând toate măsurile cerute de împrejurări ca un ducă viefător, cum prinse acea veste, ¹²⁵ socoti a nu mai întârzia și purcese în contra ambilor vrăjmași cu toată armata și gloatele lui. În calea sa, ucide și fugărește mai multe cete de tătari, care rupte din tabără de vro patru zile, se trăgea acum spre ordia cea mare. Dup-aceea, duminică (23 ghenarie) în murgu serii, năpădește peste avangarda vrăjmașului, ce se află patru mile de tabără, compusă de 6 mii turci, între care 300 ieniceri și o mulțime de tătari, invocând cu încredere puternică, după obicei, cu glas mare, numele lui Hristos. Tătarii, sumețindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă l-această strigare, iar turcii o înțeleseră și, încălecând, caută a scăpa cu fuga, favorizați de întunecimea nopții. Ai noștri izbesc cu semeție pe turci și tătari și îi ia în goană¹²⁶. Avangarda noastră, supt comanda banului Manta, îi duce, gonindu-i, până în ordia cea mare de la Scărpătești. ¹²⁷ Spaima intră în tabăra vrăjmașă, crezând că Mihai însuși a venit a-i izbi. Hanul, turbat de frică și neîncrezându-se în puterile sale, chiar în noaptea aceea¹²⁸ se despărți de Mustafa-Pașa și de Bogdan¹²⁹ și luă calea pustiilor sale. Aceștia, cu turcii lor, fugiră încă spre Rusciuc, goniți și tăiați fiind de Manta până îi trecu Dunărea. ¹³⁰

Mihai sosi a doua zi, luni de cu noapte (24 ghenarie) și își înfipse tabăra în locul părăsit de dușman la Scărpătești, și în ziua următoare, marți des-de-dimineață, în 25 ghenarie, pornește spre Rusciuc, unde, după cum aflase, Mustafa-Pașa, nedescurajat încă de atâtea învingeri, mai strângea oști și voia a-și mai cerca norocul. 131 Fără a lăsa lui Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbește și trece Dunărea pe gheață pe la Marotin¹³² și își înșiră oștile mai supt porțile Rusciucului. El avea cu dânsul numai 10 mii ostași, atât munteni, cât și moldoveni, ¹³³ în vreme ce Mustafa Pașa avea 4 mii oaste aleasă și 10 mii turci adunătură din Bulgaria. ¹³⁴ El își îndeamnă oștile a se lupta vitejește, pentru gloria lui Hristos și mântuirea patriei, ¹³⁵ și cu frunte de leu și bărbătește, mai repede decât ai gândi, năvălește asupra turcilor, care d-abia apucaseră a ieși din cetate când lupta se încăieră. ¹³⁶ Bătaia țină câtva și fu sângeroasă de ambe părți până în noapte, când turcii, cu toate că mai numeroși, trebuiră a se pleca furiei românilor. ¹³⁷ De la vro 7 până la 8 mii căzură morți; ¹³⁸ ceilalți își căutară mântuirea în fugă, dar ai noștri, urmărindu-i în întunecimea nopții fără seamă, îi ucid sau îi prind mai pe toți. ¹³⁹ Mustafa-Pașa, pierzând calul, o luă pe jos la fugă; o slugă îi dete apoi un cal prost, pe care în zadar se sili a scapa; ¹⁴⁰ el fu ucis de ai noștri nu departe de locul bătăliei. ¹⁴¹ Domnișorul Bogdan fu mai norocit; rășchirându-se de toți ai săi și însoțit de 20 de oameni, ¹⁴² iar, după cum zic unii, numai de 6, ¹⁴³ el fugi la Constantinopol, cu maică-sa și două surori. Acolo, acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atunci al Moldovei, din porunca turcilor, azvârlit în mare. El măritase pe o soră a lui după un nobil venețian, anume Ioan Zane. Analistul italian N. Doglioni spune că ar fi văzut la acest Bogdan, în anul 1597, o sabie îngropată de mai mulți ani, care se găsise în Moldova și se prepunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al hunilor, biciul lui Dumnezeu, purta în războaiele sale. Taiușul sabiei, foarte bine lucrat, era de șapte palme în lungime și patru în lățime.

XX

După această strălucită biruință, Mihai puse de arse și dete în pradă

orașul Rusciucului. Un martor de față descrie astfel răzbunarea românilor asupra bieților locuitori ai Rusciucului: „Multă jale se făcu în ziua aceea și plângerile se înălțau până la ceruri. Toți s-au încărcat cu avere din destul, robi și roabe și-au luat cu prisos; nimica n-a scăpat din mâna lor. Gingașele turcoaice mult răsfățate, ce stau în veci închise, să le fi văzut atunci goale, desculțe, tăvălindu-se în zăpadă, unele târate de par, altele de mână; nu era ostaș care să nu ducă vro turcoaică.”¹⁴⁴

Cetatea însă nu putu fi luată, căci domnul era silit a se întoarce în București, ¹⁴⁵ chemat fiind de trebile țării. ¹⁴⁶ El lăsă pe unguri, cazaci și o seamă din românii lui Albert Kiraly poruncindu-i a urma pustiirea orașelor turcești din Bulgaria, ¹⁴⁷ și, însoțit de ostașii săi, se întoarce, intră în București, unde fu primit în strigări de bucurie și binecuvântare a poporului pentru izbânzile sale. Dobânda care ostașii aduseră cu dâșzii fu foarte mare; din zece mii ostași ce îl însoțise, nu era nici unul care să nu se fi întors cu haine de mătase și alte lucruri prețioase. ¹⁴⁸

Îndată după ce răsuflară puțin oștile, Mihai porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii din nou, ¹⁴⁹ și pe spătarul Preda și comisul Radu asupra Hârșovii. Turcii din acest oraș, aflând de sosirea românilor, se grăbiră a trece Dunărea și a le ieși în întâmpinare, dar românii îi bat și îi trec Dunărea în goană, tăindu-i foarte rău până la Hârșova, pe care o dau pradă focului. Mihalcea apoi se întoarce de asedie Brăila, după ce prădă și arse foburgul. Asediații găsiră mijloc d-a scri lui Musa, ceauș din Dobrogea, cerându-i ajutor. Musa strânse vro 4 mii oameni și, trecând Dunărea pe gheață, izbi tabăra românească și, omorându-le, după mărturia îndoitoare a turcilor, o mie oameni, îi sili a ridica impresurarea. Mihalcea se întoarce lângă Mihai. ¹⁵⁰

În vremea aceasta, viteazul și strălucitul Albert Kiraly, cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fer, prădând și pustiind, își rotește armele, fulgerând prin toată Bulgaria. Șistovul, Cernavoda, Rasgradul, Babadagul și Oblucița se mistuiesc de sabie și foc și, după ce își împinse oștirea, pustiind tot până la gura Dunării în Marea Neagră¹⁵¹ și până la Varna, apoi, trecând munții,

ajung dincolo de Adrianopol, apropiindu-se până la 13 leghe de Constantinopol, pustiind toată câmpia și împrăștiind mai multe cete de turci și tătari. [152](#) Albert apoi își întoarse învingătoarea oaste, neatinsă și cu multă pradă, la Mihai. [153](#)

XXI

Tot în acea lună (ianuarie), o ceată de români aflară prin spioni că Sinan se întoarce de la Belgrad la Constantinopol cu multe bogății, [cuvânt indescifrabil] din Ungaria. Românii trec în Bulgaria, îi pândesc calea în munții Emului și năvălesc fără veste asupra-i. Sinan își lăsa bogățiile în pradă, și românii, lacomi după dănele, lăsară pe Sinan de scăpă. Gesty Ferentz sosi cu o ceată de transilveni și, uniți împreună, cuprind mai multe castele din părțile locului, trec munții în Rumelia (Tracia), împrăștiind groază în toate părțile și își împing pustiirile lor până la porțile Constantinopolului. [154](#)

Dacă toată armia ar fi sprijinit *cette heureuse pointe*, sultanul ar fi avut mult a se teme de scaunul său împărătesc. [155](#) La întoarcerea sa în Țara Românească, Ferentz întâlni un trup de 12 mii tătari, pe care îi împrăștie și îi sfarmă. [156](#) Toate aceste lupte din luna lui ianuarie numai umplură 15 care de capete de turci, numai din cei mai însemnați, ce se aduseră în tabăra românească. [157](#) Aceste strălucite izbânzi ale românilor aprinse nădejile popoarelor mult chinuite din Turcia și începură a le deștepta din amorțeala în care de veacuri zăceau. Bulgarii fură cei mai întâi a se forma în cete și a lua armele. Un trup de 2 mii țărani bulgari cuprinde Sofia, capitala Bulgariei, în lipsa pașei d-acolo, și îi dau foc și pradă; dar neavând destulă putere spre a o ține, o lasă și se trag. [158](#) Prada făcută se împărți între dâșii și fiecărui îi veni în parte aproape 300 scuzi. [159](#) Apoi, mai unindu-se alții cu dâșii, se pun de pustiesc țara în toate părțile și ajung trei zile departe de Constantinopol. Ei întâmpină apoi un convoi de un mare număr de care, cămile și mai mult de 40 mii dobitoace, ce se ducea la oștirea turcească; ei izbesc oastea ce îl ducea, o biruie și omoară două mii turcii, luând toată acea pradă. [160](#)

Izbândeale nu fu deocamdată, în Moldavia, așa de repezi și strălucite ca în Țara Românească. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porții, începu a-și găti oștile și vru să atace cetățile moldovenești ocupate de turci din Basarabia. Dar pe când făcea acea gătire, în dechemvrie 1594, fără veste 14 mii de cazaci, într-o care doua mii pușcași aleși, supt trei steaguri, unul cu vulturul negru și cu mânunchiul de argint, altul cu vulturul alb cu mânunchiul iar de argint și al treilea, după obiceiul lor, supt o căpetenie, anume Lobodă, năvălesc în Moldova, prădând și pustiind prin foc și sabie.

Aron d-abia scăpă din Iași cu doi boieri ai săi, și cazacii cuprind Iașul, pun mâna pe vistieria domnului și pun orașul în flăcări și în sânge. Mai tot orașul fu mistuit de foc. Cazacii luară din Moldova 26000 cai, 600 fete tinere. Ei găsiră 70 tunuri în capitală, din care parte le luară, parte le încuiară. Nemaivând ce mai jefui în Moldova, trecură să facă asemenea în Polonia. [161](#)

Văzându-se scăpat din nevoia aceea a cazacilor, Aron începu iarăși a se pregăti de oaste împotriva turcilor. El primi și de la Bathori o seamă de oști ajutor, supt comanda lui Bercea Andreiași, [162](#) și se duse să izbească Benderul, dar fu respins de beiful orașului, Mir-Ahmet. [163](#) El însă se reîntoarce iarăși și începu a bate cetatea și era gata a o lua, dacă cazacii n-ar fi sosit etc. [164](#) Aron se întoarce apoi spre cetățile Chilia și Cetatea Albă și asedie pe aceasta din urmă, începând a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, nemaiputând sta mult împotriva, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul tătarilor. Acesta sculă un număr mare de tătari și punându-le cap pe Adil-Ghirai, zburară în ajutorul cetății. [165](#) Tătarii sosiră pe când garnizoana cetății era gata să se dea (*aux abois*). [166](#) Aron, văzând sosirea tătarilor, pricepu că e peste putință a urma asedierea în fața unei asemenea oștiri și se ridică d-acolo, trăgându-se spre țară.

Tătarii, în cele dintâi zile ale lunii februarie, intrară în Moldova, urmărind pe Aron și făcând jafuri și pustiiri, după obicei, [167](#) până când căzură în cursa ce îi aștepta. Aron, care aflase de sosirea tătarilor mai

nainte, nu pierduse vremea; el își strânsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-i prada dușmanului, și tot poporul era în picioare; chemase în leafă o seamă de cazaci, care, înimați de pilda românilor, apucară armele în contra turcilor și deputeră la prințul Transilvaniei, cerându-i leafă numai pe două luni, făgăduind că apoi se vor ține cu prăzile lor și că vor sluji cauza creștinătății cu credință și stăruință (*diligence*), 168 aceea ce Sigismund primi cu plăcere. Dintr-altă parte, Mihai, înștiințat de Aron, se grăbi a alerga într-ajutor. El plecă din București, luând cu sine soția și copilul său, și se duse spre hotarul Moldovei cu oștirea sa. Ambii voievozi meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne căzură tătarii. Mihai, care se afla în fața tătarilor, se făcu ca cum s-ar fi înspăimântat de furia vrăjmașului și începu a se trage înapoi; tătarii se iau fără socotință după dânsul până când cad între oștile muntene ale lui Mihai și oștirea moldovană a lui Aron, care sta ascunsă în păduri și în spatele dealurilor. Atunci, deodată, românii iau ofensiva, muntenii izbind pe tătari în față și moldovenii de dinapoi și din coaste. De trei ori tătarii, văzând primejdia în care se află, se aliază (*sanghers*) și, în disperarea lor, ca niște mistreți izbiți și împresurați din toate părțile, își caută a-și deschide [drum]. Dar românii se îmbărbătează mai presus de natura omenească și se silește a nu le scăpa din mână această pradă căzută în cursă. În sfârșit, după o luptă înverșunată, armata tătarască se zdrobește și se rășchiră, 12 mii tătari zac morți în locul bătăliei, afară de copii și neveste; 169 mulți încă sunt răniți; mai toată călărimea lor prăpădită, fiul hanului însuși rănit de moarte; 1500 cai ungurești, multe care încărcate cu puști, multe steaguri și 1000 creștini mântuiți din robie fără trofee ale acestei biruințe. Rămășița tătarilor luă în fuga mare calea pustiei lor. 170 Aceste învingeri ce suferiră tătarii în Valahia și Moldova în aceste două luni, rigoarea iernii făcu ca din armata lor de 80000, ce năvăliseră în principate, d-abia se întorsese 8 mii. Îndată, pe lângă aceste pierderi, o foamete grozavă îi mai pustii în iarna aceea, încât ajunseră de lipsă că își frigea în frigare muierile copiii de-i mânca. 171

După învingerea strălucită asupra tătarilor, ambii voievozi

înștiințară de toate cele cu noroc săvârșite pe prințul Transilvaniei, arătându-i că, de le va sosi în ajutor, după cum li se făgăduise, armata transilvană până la 29 ale acelei luni februarie, 172 ei vor stăpâni toată Dunărea [și] se vor pune în cale spre Constantinopol, 173 fiindcă toate popoarele creștine din Turcia s-au sculat sau sunt gata a se scula împotriva turcilor. 174

XXIII

Bathori, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de izbânzile românilor, nu se prileji a răspunde cererei și dorinței domnilor români, căci ocupația viitoare 175 sale nu îi ocupa atunci cu totul duhul său atât de ușuratic. Părintele Alfons Carillo, pe care îl trimisese la Viena, după cum am văzut, îi adusese făgăduieli mărețe de la împăratul și îngăduința căsătoriei lui atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fiica arhiducii Carol, unchiul împăratului, soră cu Ana, atunci crăiasă în Polonia, cu toate că fusese destinată înainte pentru regele Spaniei. 176 Aceasta făcu pe dușmanii lui Bathori să zică că casa Austriei i-a dat o femeie spre a-l răsplăti, căci a călcat credința și alianța turcilor, și drept zestre nevoia d-a purta război cu dâșii. 177

Dup-aceea, Sigismund trimise o ambasadă la împăratul în capul căreia puse pe unchiul său Bocskai, 178 care ajunsese în 14 dechembrie (1594) la Viena și la 12 ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine primită. 179 Aci se încheie între împuterniciții lui Sigismund și ai împăratului un tratat de alianță pe aceste temeiuri: că nu vor depune armele și face pace cu turcii decât printr-o învoire reciprocă; că în tratatul cu turcii se va cuprinde Transilvania, Valahia și Moldova, că toată Transilvania și partea regatului Ungariei, ocupate de Bathori de Șomlyo, vor rămânea vecinic acestui prinț și copiilor săi, parte bărbătească, cu dreptul celui mai întâi născut între dâșii și tot în chipul cu care se bucurase de aceasta prinții Ioan, Ștefan și Christofor, dar cu condiție că vor recunoaște pe Rodolf și următorii regi ai Ungariei ca suzerani ai Transilvaniei: că dacă Bathori va muri fără copii de parte bărbătească (*mâles*), Transilvania și țările ce se țin de dânsa (*ses*

dépendances) vor rămânea pe seama împăratului și a următorilor săi și că Bathori și staturile (*les ordres*) provinciei vor făgădui printr-un jurământ solenel îndeplinirea acestui articol; că în cazul când Transilvania se va reîntoarce regilor Ungariei, împăratul și urmașii săi vor jura d-a păstra obiceiurile, privilegiurile, drepturile și libertățile și d-a nu da cârmuirea țării decât la un domn (*seigneur*) din această provincă; că împăratul va recunoaște pe Bathori ca prinț suveran, că îi va da titlu de strălucit; că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele arhiducii Carol, mort de curând, și că va angaja (pofti) pe regele Spaniei a-i da colanul mielului de aur (*toison d'or*); că îi va da toate ajutoarele trebuincioase în oameni, bani și muniții de război; că va angaja pe papa a lua supt protecția sa pe prințul și pe staturile sale; că Bathori și copiii săi se vor crea prinți ai sfintei împărății, dar fără a avea drept de ședere (*assistance*) și voi (*souffrage*) în diete; că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata împărătească în război vor fi ale împăratului și că cetățile ce preastrălucitul prinț al Transilvaniei va cuprinde (stăpâni) cu oștile și cheltuiala sa vor rămânea lui, de care se va bucura supt titlu de feud al împărăției (*sans préjudice des droits de fief dus a Sa Majesté Imperiale*); dar că dacă aceste cetăți vor fi din ale vechiului regat al Ungariei, acest prinț va fi îndatorit a le da înapoi, cu o dreaptă despăgubire plătită de împărat; că împăratul va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăților Transilvaniei și că Bathori, din partea sa, nu va cruța nici cheltuieli, nici îngrijiri, spre a le apăra în contra dușmanului comun.

Se mai adăogă la acest tratat un articol ce se păru de un semn rău (*de mauvais augure*); el zicea că la întâmplarea când acest război nu va izbuti, după cum se nădăjduia, și că Bathori va fi gonit din Transilvania, împăratul se îndatorează d-a-l primi în staturile sale și a-i da venituri deajuns spre a ține dignitatea ca și mărirea casei lui; că, în sfârșit, domnii (nobilii) ce acest război are să-i pună în aceleași primejdii ca pe prințul lor vor putea a se retrage cu dânsul în Germania. 180

Acest tratat, prin care împăratul semăna a se fi arătat foarte generos

și a nu fi oprit pentru dânsul decât dreptul onorific de suzeranitate și, eventualitatea, pișin probabilă la un prinț așa tânăr, de a dobândi Transilvania în lipsă de moștenitori, era într-adevar câștigarea Transilvaniei pe sigur de împăratul, căci [era] un secret ce puțin în urmă se dete pe față, iar care era cunoscut atunci de toți cei ce apropria pe Sigismund și prin urmare și de iezuiții ce îl vindea curții austriace. Aceasta era neputința, constatată de doctori, a lui Sigismund d-a împlini datoriile căsătoriei. 181 Se zicea că el fusese legat prin farmecele unei babe fermecătoare, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacoc. 182 Alții prepuseră mai în urmă că muma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fată a ei și neizbutind, căci Sigismund, în vanitatea lui, preferă pe nemțoaică, prin farmeci îl legă. 183 Sigismund, care își cunoștea starea, sau că credea că prin știință doctoricească va putea vindeca neputința, sau numai de vanitatea d-a se vedea aliat cu familia împărătească, dori această căsătorie, care fu fatală țării sale.

După încheierea tratatului, ambasadorii Transilvaniei primiră daruri mărețe, și dându-le audiență de ziua bună (*congé*), împăratul le făgădui că va trimite peste puțin pe princessa Maria-Christina, logodnica lui Bathori; dar curtea împărătească tot amâna aceasta supt deosebite pricinuri. Bathori se plânse de mai multe ori, și staturile țării, care se temea că această alianță cu casa Austriei să nu le fie fatală, zicea în gura mare că și-au bătut nemții joc de prințul lor. Spre a astupa aceste zgomote, Ștefan Bocskai, care rămăsese la Praga, se duse în începutul lui martie la Gratz, capitala Stiriei, unde se căsători (însură) ca procurator¹⁸⁴ al stăpânului său, Bathori, cu Maria-Christina, față fiind arhiduca Maximilian, fratele împăratului, și Ferdinand, fratele princesei. Bocskai, printr-o ceremonie obicinuită în căsătoriile prinților, se puse în patul de nuntă. Nemții însă tot nu trimise deocamdată pe mireasă la soțul ei, până în vară. 185

XXIV

Domnii români nu pierd vremea așteptând armata lui Sigismund, ce nu veni, și caută a se folosi de izbânzile lor și de spaima ce ele au adus

vărămașului, în vreme ce oștile lui Aron cuprinde Măcinul și alte cetăți și răscoală toată Dobrogea — unde două escadroane de moldoveni bate în două rânduri două cete însemnate de turci și le ia două stindarde¹⁸⁶ — ai cărei locuitori, urând tirania turcilor, se ridicară cu toții și curățiră țara lor de dâșii. Apoi se învârtește și ia cu sila Chilia, Benderul, unde tăie în bucați pe beicul cu 600 turci, luând multe turme de dobitoace, ¹⁸⁷ și în urmă merge de asediază de a doua oară Cetatea Albă, arzându-i foburgurile, după ce au risipit oștirea beifului acelei cetăți, atât încât d-abia a scăpat teafăr, el al optulea, lăsând în puterea moldovenilor steagurile, tobele, trompetele și cele mai multe avuții ale sale. ¹⁸⁸

Mihai, omorând mai mult de o mie turci, ¹⁸⁹ cuprinde Ismailul, unde găsi 70 tunuri de baterie, două din care era însemnate cu armele împăratului Ferdinand și două cu ale lui Huniad Ioan. Aceste 4 tunuri Mihai le trimise în dar la prințul Transilvaniei. ¹⁹⁰ Și după ce lăsă în Ismail o garnizoană de 2 mii români, ¹⁹¹ trecu apoi iarăși Dunărea, pustiind orașele turcești ce mai rămăsese în Bulgaria. La întoarcerea sa în Țara Românească, cu toate că curgea de trei palme apa pe gheața Dunării, viteazul domn („*l'intrépide Valaque*” — De Thou) mepriză o primejdie așa de învederată și trecu cu toată prada sa de cealaltă parte a râului, ¹⁹² în vreme ce tătarii năvălea în Moldova. Poapta numind de domn în Țara Românească pe unul numit Ștefan, însărcinând pe capigi-pașa și pe pașa Silistrei, cu multă putere de turci, tătari și ieniceri să-l ducă în scaun. Mihai, aflând aceasta, trimise pe Albert Kiraly, care, întâmpinând pe dușman la 16 martie, ¹⁹³ îl sparge și îl fugărește, și cetațuia Silistra, cruțată pân-atunci, o seamănă cu pământul; apoi, nemaîntârziind, se învârtește la orașul neîntărit Turtucaia, cale de o zi de Rusciuc, îl aprinde, ucigând mulți din locuitori, și se întoarce în grabă, pân-a nu dezgheța detot Dunărea, la București, unde se află Mihai. Acesta îl porni îndată la Brăila, în ajutorul lui Mihalcea.

Mihai trimise de vro câteva zile pe Mihalcea din nou ca să ia Brăila și să-și răzbune rușinea ce-a primit, fiind silit, la cea dintâi asediere, a se depărta. Cetățuia Brăilei era întinsă și cu un zid gros, întărit cu palisade de

pari. 194 Armata toată ce o împresura, români și unguri, după mărturia de îndoit a cronicarilor turci, se urca la 20 mii, cu multă artilerie. 195 Garnizoana cetății era de trei mii turci, 196 și nu le mai putea veni alt ajutor, căci Dunărea dezghețase. 197 La apropierea creștinilor, garnizoana ieși din cetate și începu a-i hărțui, dar fu îndată silită a se închide în cetate și d-a se apăra cu tunurile și puștile. Asediatorii deschiseră și duseră șanțurile (*tranchée*) prin trei locuri și grăbiră mult asediarea, în 16 zile. În capătul acestui timp, la 30 martie, asediații, nemaiputând a se împotrivi, se sfătuiră a se preda *à composition*, la care fură siliți a se supune. Dar Mihalcea, ce era născut din Brăila, nu vrea a le da altă capitulație decât voia d-a ieși numai cu femeile și copiii lor fără a lua nimic din avuția lor. După rugămintele însă ale lui Kara-Ceauș, Mehemet-Beg și Mustafa-Ceauș, deputații garnizoanei, căpitanii unguri jurară pe credința lor că nu li se va face nici un rău (*fort*) și că pot lua cu dâșii orice or vrea. Așa, până nu trece dincolo Dunărea, ei îmbarcară pe corăbii aproape o mie cântare de scule ale lor și începură a iesi din cetate, spre malul Dunării, plângând și țipând tare. 198 Dar ai noștri, zărind că cu straiiele lor duc și bani și încă și în pâini ascusesera aur topit, 199 orbiți de dragostea jafului, la care foarte mult se deprinseseră, cu paguba disciplinei, călcară credința dată și capitulația și se aruncară asupra sărmanilor turci, începând a despuia pe unii, pe alții mai însemnați a lua robi și pe vro câțiva a ucide. Kara-Ceauș, văzând această călcare a capitulației, le strigă: „Mincinoșilor! este oare vro religie care să ierte ce faceți?” Atunci Albert Kiraly cu celelalte capete ale armatei puseră săbiile în mână spre a opri pe creștini d-a maltrata pe turci, ucisera vro câțiva din cei mai îndărătnici și ocrotiră trecerea acestor nenorociți pe celălalt mal al Dunărei. 200

XXV

În vreme ce Mihai se străduia cu atâta vârtute împotriva dușmanului din afară, zavistea boierilor semăna sămânța împerecherilor dinlăuntru. O seamă de boieri, văzând energia și calitățile deosebite ce desfășura Mihai, se temură că acest om eroic să nu curme puterea și supremația lor în stat, ce

cu atâtea nevoie izbutiseră a întemeia asupra puterei domnești. Incepură a vedea într-însul un urmaș din acei domni ca Mircea, Dracula, Țepeș, care într-o vreme zdrobea pe dușmanul din afară și apăsa puternic, dimpreună cu facțiile, anarhia și partidele dinlăuntru și libertatea publică. Alții, din descurajare, socoteau că războiul început nu va putea fi așa norocos până la sfârșit; alții încă [erau] mânați ca totdeauna din patimi, ambiții și uri individuale. Toate aceste facții, în capul cărora era banul Manta, se uniră și complotară ca să doboare pe Mihai și să cheme pe turci. Complotiștii băgară fără de veste în Craiova un trup de 5000 sârbi, strânși în leafă de dâșii, și se sculară de față în contra domnului. Acesta trimite îndată un trup de oștire la Craiova, care năpădește în oraș zdrobindu-l tare și gonește pe dușmani până îi trece înot Dunărea. Mihai se purtă cu multă mărinimie către boieri, dușmanii lui, îi iertă pe toți împreună cu capul lor, banul Manta, care, după cum spune Walther, trăia încă la 1598. [201](#) Apoi acea oștire merse supt Albert Kiraly (Farkaș) de triumfă prin flăcări de orașul Nicopoli. După atâtea isprăvi mărețe și strălucite, românii încercară și o pierzare. Farkaș, având cu sine un trup de 3 mii români, sârbi și unguri, fu înșelat de doi custozi români, cumpărați de turci cu 2 mii aspri, care îi asigurară că vro sută de turci pradă pe locuitori în preajma Vidinului și că-l rog acei locuitori să alerge în ajutorul lor. Farkaș, încrezător, se duce și cade în mijlocul unei armii de 30 mii turci, supt un agă. Cei mai mulți din ostașii săi, împresurați de vrăjmași, pieriră. [202](#) El numai cu puțini putu scăpa.

XXVI

Cuprinderea Brăilei încheie glorioasa campanie de iarnă de la 1595, fără asemănare în istoria lumei. Niciodată simțimentul libertății în inima unui popor mai puternic nu îmbărbătă. În patru luni, nesocotind rigoarea iernei, numărul cel mare al dușmanului, pururea în câmpul bătăliei, mereu ca niște uriași s-au războit. Într-o vreme așa de scurtă, românii din ambele țări se luptară în 10 bătălii însemnate cu dușmanii, le împărăștiară mai multe armate, cuprinseră și prădaseră la 25 orașe mari și cetăți puternice [203](#) și mai multe mii de sate pustiiră, și Constantinopolul însuși îi văzu pustiind prin

fier și flăcări până la porțile sale.

1 După o veche lege a împărăției la care însă până atunci nu fusese supuse Țara Românească și Moldova (Cantemir, t. 1, p. 119); Hammer, p. 265; Ureche; Cronicele române.

2 Ureche.

3 Walther; De Thou, p. 507.

4 Palla, p. 98.

5 Walther.

6 Walther.

7 Această biserică o zidi la 1598 (Istoria tis Vlahias..., p. 264).

8 Bethlen, t. IV, p. 274—277.

9 Mignot, t. II, p. 260 și 261.

10 Walther și alții. „Împodobit cu manta de aur și în cele mai bogate vesminte de paradă domnești, fu spânzurat” (Sagredo, p. 754).

11 Walther; „Se găteau a face meceturi” (Ist. Vlah., p. 264). „Mihai-Vodă, după atâtea jelbi ce a dat la Poartă, ca să dea nizam, neizbutind nimic, se sfătui cu boierii și cerând ajutor de oaste la Transilvania și la Moldova etc.” (Ibid.).

12 Seadedin.

13 Walther.

14 Cronica lui Costantin Căpitanul.

15 Seadedin; Stavrinov Vistierul; Naima.

16 Hammer, t. II, p. 202; Sagredo, p. 705, face acest portret de Mahmet III: „Fu înfrânat în tinerețe, desfrânat și cărnos (dat plăcerilor trupești) în vârsta bărbătească. Se destrămă pe dânsul spre a face alții. Născu 50 feciori și fete. Una din favorite[le] lui, mângâindu-l, îi zise că în zadar se ostenește, căci nu naște oameni spre a locui lumea, dar spre a împopula mormintele. Trăi ani 56, în domnie 20. Muri de apoplexie; și tremuratul lui împiedecă ca să nu mai facă pe alții mai mult a tremura. Fu supărător... [rupt mss.] Vătămător ungurilor... [rupt mss.] Degeneră din vitejie... [rupt mss.] Nestatonic, temător, bănuitor, nehotărât, dar stăruitor în ceea ce întreprindea: astfel păstra legea, încât se opri pentru totdeauna de vin. Fu într-atât de interesat, încât își vindea până și florile din grădină. Nu stima alte litere decât cele ce încunajura moneda. Fu crud și scump, păcate originale a principilor din această țară. Plăti cu nemulțumire slujbele cele mari, și vițiurile sale fură atât de multe, încât nu lăsară loc virtuților.”

17 Hammer, t. II, p. 266.

18 Hammer, t. II, p. 269.

- 19 Hammer, *ibid.*
- 20 Hammer, t. II, p. 269.
- 21 Schiller.
- 22 Hammer, t. II, p. 269.
- 23 De Thou, p. 196.
- 24 Walther.
- 25 Istvanfi; De Thou, t. XII, p. 190: 2 iunie 1594.
- 26 Tomasi, p. 7 și 8.
- 27 De Thou, t. XII, p. 192.
- 28 De Thou, t. XII, p. 206.
- 29 Bethlen, t. II, p. 256.
- 30 Bisselie.
- 31 Hammer, p. 267.
- 32 Bethlen, t. III, l[ivre] VII, p. 35, 44 et 62.
- 33 *Ibid.*, p. 140.
- 34 Istvanfi, I. XXIX.
- 35 Herrera, III partie, p. 471.
- 36 Tomasi; Istvanfi.
- 37 De Thou, p. 233, XII.
- 38 Istvanfi.
- 39 De Thou, t. XII, p. 235.
- 40 De Thou, p. 234, XII.
- 41 Vezi în Spontoni, p. 20, chipul arestărei.
- 42 Bethlen, t. III, p. 471.
- 43 Istvanfi; Bethlen, livre VIII, t. III, p. 461—479.
- 44 Spontoni; Istvanfi.
- 45 Bethlen, t. III, p. 486.
- 46 Istvanfi.
- 47 De Thou, t. XII, p. 237.
- 48 Hammer, p. 270; Sacy, *Histoire de Hongrie*, t. II, p. 191.
- 49 De Thou, p. 213.
- 50 De Thou, p. 214.
- 51 De Thou, p. 214.
- 52 Hammer, p. 272.
- 53 De Thou, t. XII, p. 194.

- 54 Constantin Căpitanul, Mag. ist., t. I, p. 228.
- 55 Seadedin, p. 76.
- 56 De Thou, p. 237.
- 57 Constantin Căpitanul, Mag. ist., t. I, p. 228 și t. IV, p. 277.
- 58 Aici în sensul vechi: năpăstuire, oprimare (n. ed.).
- 59 Kogălniceanu.
- 60 Walther.
- 61 Magazin istoric, t. IV, p. 227.
- 62 Istvanfi.
- 63 Cronica română, în Magazin, t. IV, p. 227.
- 64 Engel, p. 224; Filstich.
- 65 Walther.
- 66 Wilkinson, Voyage dans la Walachie et la Moldavie, p. 23 (N.B. El înțelege prin acești trei mii ieniceri [pe] cei ce se afla în țară și care fură uciși la 13 noiembrie).
- 67 Fotino, t. II, p. 116.
- 68 Naima.
- 69 Seadedin, p. 91—94.
- 70 Istvanfi.
- 71 Hammer.
- 72 Walther; Bethlen, t. IV, p. 277.
- 73 Cronicele române.
- 74 Seadedin.
- 75 Magazin istoric, p. 278, t. IV; Walther.
- 76 Cantemir. t. I, p. 91.
- 77 Walther.
- 78 Magazin istoric, p. 280.
- 79 Istvanfi.
- 80 Walther.
- 81 Istvanfi; Walther.
- 82 Walther.
- 83 Istvanfi.
- 84 Engel, p. 231.
- 85 Istvanfi; Walther.
- 86 Walther.
- 87 Walther; Istvanfi.

88 De Thou, t. XII, p. 514; Baltazar Guerrin, p. 134; Montreux, p. 514.

89 Montreux, p. 514; vezi în Doglioni o anecdotă.

90 Seadedin; Naima.

91 Guerrin, p. 171.

92 Esprinchardt.

93 Walther.

94 Esprinchardt, p. 249.

95 Botero, p. 96.

96 Botero, p. 96.

97 Walther.

98 Esprinchardt, p. 249.

99 Ibid. Despot-Vodă, la 1562, urcase tributul din 30000 galbeni ce era mai înainte, la 40000 (Hammer, p. 113). La 1574, Moldova plătea 60000 galbeni tribut și sultanul ceru a-l îndoii; pentru aceea se revoltă Ion-Vodă (Hammer, p. 193).

100 Botero, t. III, p. 120, și Hammer.

101 Campana, t. II, p. 810.

102 Seadedin; Naima; Walther; Istvanfi.

103 Ureche; Walther.

104 Seadedin; Naima.

105 Seadedin, Naima, Doglioni, Campana, Stavrinou, Cronicele române. Toate aceste bătălii din începutul anului 1595 sunt foarte încurcate de deosebiții cronicari streini. De pildă, pe acest Mustafa-Pașa, Walther îl numește Ahmet-Pașa; Istvanfi: Hafis-Pașa; Guerrin, Dantiscani: Habrin-Hassan-Pașa; Herrera: Assan-Pașa, fiul lui Ibrahim-Pașa. Cronicele turcești, românești și italienești îl numesc Mustafa.

106 Seadedin; Naima.

107 Ibid.

108 Istvanfi; Walther.

109 Walther.

110 Cronicele române,

111 Walther.

112 Cronicele române. Herrera spune (p. 552) că împreunându-se 7 mii munteni și moldoveni și trecând Dunărea, izbiră pe Asan-Pașa de Buda, pe care îl biruiește, omorându-i 4 mii turci, apoi pustiie tot până unde se varsă Dunărea în Marea Neagră, luând, între alte locuri, Smilul, Ageman, Chilia, Menestro, Baba, Casachi, Măcin, apoi Silistra și Nicopole; apoi bate pe Ioan, fiul lui Ioan Bogdan, care venea cu Asan-Pașa, fiul lui Ibrahim-Pașa, apoi

iau Tighina și Alba. (Asemenea spune Campana, Histoire, t. II, p. 857).

113 Cronicele române; Walther.

114 Cronicele române.

115 Șerbătești, în județul Vlașca; Ist. tis. Vlah., p. 264.

116 Walther.

117 Cronicele române.

118 Ibid.

119 Walther.

120 Ibid.

121 Cronicele române; Ist. tis. Vlah., p. 264.

122 Walther.

123 Walther; Cronicele române.

124 Walther.

125 Cronicele române.

126 Walther.

127 Cronicele române.

128 Walther.

129 Cronicele române.

130 Ibid.

131 Walther; Cronilele române.

132 Cronicele române.

133 Campana, Hist., t. II, p. 859.

134 Walther.

135 Walther.

136 Ibid.

137 Walther; Doglioni; Istvanfi.

138 Campana, p. 36; Guerrin, p. 126; Montreux, p. 499; Iacobi Francus, p. 1339.

139 Walther; Seadedin; Naima.

140 Istvanfi.

141 Cronicele române; Walther; Fessler, t. VII, p. 337.

142 Walther.

143 Doglioni, p. 9.

144 Stavrinos.

145 Istvanfi; Walther; Cronicele române.

146 Istvanfi.

- 147 Walther; Istvanfi.
- 148 Engel, t. II, p. 272.
- 149 Ibid.
- 150 Seadedin, p. 100—130; Naima.
- 151 Campana, Hist., p. 857.
- 152 Guerrin, p. 115.
- 153 Istvanfi; Walther; Cronicile române.
- 154 De Thou, t. XII, p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p. 500.
- 155 Montreux, p. 500.
- 156 De Thou, p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p. 500.
- 157 Montreux, p. 500.
- 158 De Thou, t. XII, p. 593.
- 159 Guerrin, p. 133; Campana, p. 36.
- 160 Guerrin, p. 118; Herrera, p. 557.
- 161 Guerrin, p. 116; Iacobus, t. V, p. 110.
- 162 Mag. ist., t. IV p. 281.
- 163 Seadedin; Naima.
- 164 Epistola lui Aron-Vodă către principele Transilvaniei, Reusner, Ep. Turc., p. 122.
- 165 Seadedin; Naima.
- 166 Seadedin.
- 167 Seadedin.
- 168 De Thou, t. XII, p. 568; Bethlen, l[ivre] VIII, p. 578.
- 169 Reusner, Ep. Turc., p. 122.
- 170 Montreux, p. 500; Guerrin, p. 123; Dantiscani, p. 213; Iacobus Francus, p. 137.
- 171 Guerrin, p. 133; De Thou, t. XII, p. 513.
- 172 Guerrin, p. 126.
- 173 Miron Costin.
- 174 Guerrin, p. 126.
- 175 În manuscris „viiloarelor” (n. ed.).
- 176 Sagredo, p. 699.
- 177 De Thou, t. XII, p. 239.
- 178 Istvanfi.
- 179 Montreux, p. 496.
- 180 De Thou, t. XII, p. 501—502; Montreux, p. 490; Sacy, t. II, p. 112; Bethlen, t. III, p. 513—530; Campana, Hist., t. II, p. 858; Du Mont, Corps dipl., t. V, part. I, p. 514.

181 De Thou, t. XII, p. 503; Tomasi, p. 61; Spontoni, p. 51.

182 De Thou, t. XII, p. 503.

183 Spontoni, p. 52.

184 În manuscris: „procuror” (n. ed.).

185 De Thou, t. XII, p. 503.

186 Ep. lui Aron, Reusner, Ep. Turc., p. 122.

187 Doglioni, p. 206.

188 Ep. lui Aron, Reusner, p. 122. Herrera, p. 557, spune că la Smil omorâra mai mult de 2000 turci și găsira 34 tunuri, din care unele de la Huniad, și lăsară garnizoană 2000 români, fiind cetatea tare. Zice că Smilul se luă de Andrei Borestay. Zice că Albert Kiraly, la 10 sau 6 mai, după ce cu o trupă de români a bătut 3000 turci ce venea prin Moldova, omorându-le 2000 de oameni, luă lesne Silistra și apoi veni la Brăila cu multă pradă (Campana, Hist., p. 861).

189 Beyerlinck, t. II, p. 225.

190 Bethlen, t. III, p. 534. Aceste tunuri se credea a fi fost luate de Ștefan cel Mare în bătălia vestită ce câștigă asupra lui Matiaș Corvin, regele Ungariei, la Baia (Miron Costin).

191 Guerrin, p. 124 și 134; Montreux, p. 500 și 514; De Thou, p. 514.

192 De Thou, t. XII, p. 514.

193 Walther; Frachetta, p. 3.

194 Walther.

195 Seadedin.

196 Guerrin, p. 134.

197 Seadedin.

198 Seadedin.

199 Montreux, p. 114.

200 Seadedin; Naima; Hammer.

201 Walther.

202 Ibid.

203 Orașul de Floci, Brăila, Giurgiu, Rusciukul, Măcinul, Turnul, Isaccea, Hârșova, Silistra, Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea Albă, Baba, Sistovul, Cernavoda, Oblucița, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtucaia, Nicopolea, Vracea, Vidinul.

CARTEA A II-A

CĂLUGĂRENI (APRILIE 1595 — DECHEMVRIE 1595)

I

Încă de la cele dintâi triumfuri ale românilor din această iarnă, spaima și groaza ce cuprinsese tabara și ținuturile de margine, ale împărăției turcești intrară și în Constantinopol și pătrunseră până și în seraiul unde trăia trai desfătat și fără grijă desfrânatul sultan Murad III. Vaielele și cântirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ienicerilor chiar, carii nu mai vroiau a merge la război supt pricinuire că nu li se plătesc lefile, îl înfioră de frică și îl sili a se gândi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mulțumi oștile ce câteau cu obrăznicie, făcând adesea și răscoale. Spre a îmbărbăta duhurile spăimântate ale ostașilor după margine, le trimise steagul cel sfânt ce se zicea a fi fost al proorocului Mahomet și care, luat de mai nainte de la Egipt, fusese până în acea iarnă cu sfințenie păstrat la Damasc. Dar ființa de față a steagului proorocului chiar nu putu încuraja pe ostași, carii acum, cu totul demoralizați, nu mai îndrăzneau a da față cu dușmanul. Sultanul porunci atunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (*at-meidan, hippodrome*), în dosul arsenalului; vezirii, șeicii, legiștii și prezenții cancelarii stătură acolo de față din porunca lui. ¹ Veștile ce mai veniră de la Dunăre adăogară amarul inimei sale și îi pricinuiră moartea² pe care el o presimți mai dinainte și o grăbi printr-o temere superstițioasă. Saatgi-Hașan (Hașan ceasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care juca o rolă cu sultanul Suleiman, șeicul Emir-Eștilei și sultanul Murad. Visul acesta era așa de ciudat, încât el nu se putu opri a-l descri stapânului său. Duhul superstițios al lui Murad III se impresionează foarte de acest vis, și trei zile dup-aceea, apucându-l cărcei la stomah, crezu că i s-a apropiat ceasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincizeci și două oi, din

care patru negre, opt pestrițe și patruzeci albe, după cum spusese moșul său Soliman în visul lui Hașan; și spre a-și împrăștia posomorâta-i melancolie, se duse în grădinele seraiului și se odihni în chioscul zidit de curând de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedea sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odăii sale să zică un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: „Sunt împovărat de sarcina relelor mele. O, moarte! fii într-această noapte mereu alături cu mine!” Îndată două galere egiptene înaintară spre port; tunurile lor, salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcând să plesnească geamurile chioscului și să cază în bucăți. Această împrejurare foarte naturală fu privită de Murad ca un semn rău. „Odinioara, zise el, tunurile flotei întregi n-au facut nici o sminteală acestor ferestre și acum tot se zdrobește la zgomotul artileriei acestor galere: văz că s-a sfârșit cu viața mea, ca și cu chioscu!” Și lacrimi înundară obraji și barba sa.

Sculându-se apoi d-acolo, el intră în odaia sa, unde se azvârli pe o sofa, cu inima apăsată de temere și mâhnire. Chiar în noaptea aceea își dete sufletul (16 ianuarie 1595). ³ Moartea lui fu ținută secretă până sosi fiul său Mahomet de la Magnesia (28 ian. 1595), care fusese la vreme înștiințat de mumă-sa, venețianca Baffa. Îndată ce debărcă la chioscul lui Baiazid, tunurile seraiului și pristavii în piețe vestiră moartea lui Murad III și înălțarea lui Mohamed III. Toți slujbașii alergară spre a-i aduce închinațiune. ⁴ Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat detot prin plăceri, care îl făcură de pierdu înfocarea ce avea mai întâi spre război. După ce săvârși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomed III porunci să-i aducă înaintea pe toți frații săi, în număr de nouăsprezece. Acești feciori și douăzeci și sapte fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avusese Murad III cu deosebite neveste. Mahomed, cu o fățarnică milă, mângâie temerile fraților săi și față cu dânsii dete porunci pentru ceremonia tăierii lor împrejur; dar ducându-i apoi în camere despărțite, pentru ca vaietele lor să ramâie tănuite, trimise muți cu fatalul laț de-i sugrumă pe toți. ⁵ Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaseră

oarecare grad de dezvoltare, fiind crescuți cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe nădejdi era sultan Mustafa, împodobit cu cunoștințe literare, care, aflând moartea tatălui său, exprimă presimțirea soartei sale într-un distih elegiac. 6 Dup-aceea, sultanul porunci să arunce în mare șaptesprezece roabe însărcinate ale tatălui sau. A doua zi el puse de aduse înaintea-i trupurile fraților săi omorâți, le închise în sicrie de chiparos, 7 le împodobii cu turbanuri și pene de erodiu și cu alai mare le duse de le îngropă lângă tatăl său. 8

II

Această nouă stăpânire, care începea printr-un așa de sângeros ospăț de frați, fu primită de osmanlâi cu o tristă presimțire. Niciodată până atunci împărăția otomană nu se aflase în așa cumpănă de pieire. Oștirile din Constantinopol, nemulțumite că sultanul fără știrea lor s-a urcat pe tron, îl primiră cu o răscoală înfricoșată, prădară orașul, vrură a izbi și saraiul și, dăbia cu vărsări mari de bani ce li se făcu, se liniștiră. 9 Din afară, împărăția era pustiită de români, bulgari, sârbi, unguri răsculați, a căror pildă toate celelalte popoare creștine din Turcia sta gata a urma. Armatele musulmane, demoralizate cu totul, fugeau de bătaie, în vreme ce stau semețe și adesea se răsculau asupra căpeteniilor lor. Pe lângă acestea, o foamete cumplită cuprinsese atât taberele de margine, cât și Constantinopolul; 10 și, ca cum paharul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă își împreunase pustiirile sale. 11 Atunci, în acele grele și amare minute, turcii, acești crunți și trufași concheranți a șaptezeci de popoare, stau înmărmuriți și cu durere întorceau ochii către pustiile Asiei, de unde au venit și unde cred că sunt meniți a se întoarce. Proorocii ce de mult circula printre mahometani făceau pe acest popor, fatalist, mistic și crezător în minuni, a crede că acel ceas atât de temut acum a sosit. Se zicea într-adevăr că proorocul Mahomet, murind, fu întrebat câta vreme va ținea statul și religia sa și că el, nerăspunzând nimic, ridică numai mâinile sale în sus arătând cele zece degete, aceea ce sectorii Coranului tâlmăciră că va să zică zece, o sută sau o mie de ani. Apoi celelalte două soroace trecând, rămăsese sorocul fatal de o mie de ani,

care tocmai atunci se împlinise. ¹² Se credea și se zicea încă că precum orașul Constantinopolului și-a tras mărimea de la un Constantin și apoi a fost luat și zdrobit supt un alt Constantin, și precum împărăția romană a început a înflori mai cu seamă supt un August și se pierdu supt un alt August, asemenea și orașul Constantinopolului și împărăția grecească, cuprinse de un Mahomet, are sa se zdrobească și să se prăpădească supt un alt Mahomet. Și toți bănuia că acest nou sultan cu numele Mahomet va fi cel preursit pentru căderea împărăției. Se mai zicea încă că la anul 1453, când s-a luat Constantinopolul de sultan Mahomed II, se ivise o proorocie care spunea că acest oraș va intra iarăși în stăpânirea creștinilor după 12 ani-luni — socoteală arabică după care într-un an-lună vine 12 ani d-ai noștri — adică după 12 ori 12 ani sau după 144 ani. Acești ani adăogindu-se la 1453 dau anul 1597, ce era preursit pentru căderea împărăției turcești.

¹³ Mult mai multe și mai curioase era proorociile ce circulau printre creștini și înflăcărau de nădejde imaginațiile lor. Era niște proorocii vechi ale lui Metodie, episcopul de la Patras, ale lui Leon împăratul, filosoful cu tablourile profetice ce i se atribuia și care vestea surparea împărăției turcești de către un om de viță veche: „Iată păstorul, zicea această din urmă proorocie, care va ucide pe lupul ce dorea să mănânce oaia; păstorul îl va ucide și îl va găsi om. Astfel va pierde cel ce a stăpânit prin silă.”¹⁴ Apoi venea proorociile lui Merlin, care zicea că unul încoronat cu trei coroane va zdrobi împărăția turcească și că înainte de această dărâmare va cădea asupra-i o boală urâtă și groaznică (precum era ciuma de atunci). ¹⁵ În sfârșit, cea mai răspândită proorocie era a astrologului Antonie Torquat de la Ferrara, care trăise pe la 1480, pe timpul lui Mihai Corvin, craiul Ungariei. El pretindea că împărăția otomană va cădea când va ajunge la al 13[-lea] sau al 14[-lea] sultan și nu va trece mai mult de anul 1596; căci atunci i se va întâmpla un ce groaznic și de moarte, din pricină că murind sultanul domnitor, se vor ivi atâtea certuri și lupte între cei mai mari ai statului, încât se vor sfâșia unii pe alții și asemenea vor păți și de către streini. Atunci creștinii vor lua înapoi Ungaria și vor face multe năvăliri în

împărăția turcească, care va fi încă necăjită și de o mare ciumă și de o foamete crudă. Apoi creștinii, îmbărbătați și îndrăzneți, cu atâta înfocare, grabă și puteri vor trece marea, încât toată creștinătatea se va vedea deodată în arme la răsărit, unde parcă mai mult ar fi zburat decât trecut. Atunci turcii se vor creștina, și ambele biserici și ambele împărății se vor face una supt un singur împărat creștin. 16 Apoi pe lângă aceea că Mahomed III se întâmplase a fi al 13-lea sultan după Osman cel dintâi, ciuma, foametea, războiul, moartea sultanului Murad, răscoala oștirilor, sfâșierile celor mari între partidele dușmane ale vizirilor Sinan și Ferhad, toate se împreunase spre a da temei acestei proorocii. Dar cea mai bună proorocie, observează foarte bine un analist contemporan, ar fi fost sabia și unirea creștinilor¹⁷; nenorocire numai că această din urmă, ca întotdeauna când se făcu asemenea legături în contra turcilor, lipsi, și astfel toate proorociile rămaseră zadarnice și ieșiră de minciună.

III

Câteva zile după întronarea noului sultan, Sinan-Pașa fu scos din vizirat și surghiunit la Malgara, iar în locu-i se numi rivalul său Ferhat-Pașa (16 februarie 1595), care totdeodată primi și comanda mai presus a armatei, cu poruncă d-a porni asupra Țării Românești. 18 Se zicea că Ferhat ar fi izbutit a surpa pe Sinan-Pașa încredințând pe sultanul cum că Mihai-Vodă și Sigismund Bathori s-au revoltat numai din ura ce aveau către Sinan, iar nu din ura lor către turci. 19 Ferhat-Pașa, poreclit *Characlan* (șerpele negru), 20 era de origine arnăut. 21 El fusese crescut în sarai și, deosebindu-se în toată vremea prin vitejia și înțelepciunea sa, ajunse iute în cele mai mari slujbe ale împărăției, și acum pentru a doua oară fu investit cu puterea vizirească. 22 Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vizirii, pe muftiul, pe cadiascheri, [pe] nisangiul, pe cei patru deftedari, precum și pe agii ienicerilor și ai bulucilor, spre a se sfătui dacă trebuie să se îndrepteze spre Buda, sau spre Țara Românească. Divanul se învoi l-această din urmă părere. 23 Vizirul porunci la toți pașii vecini a-și concentra oștirile la Rusciuc, unde să se adune și materialurile cu lucrătorii trebuincioși spre a

face pod pe Dunăre; paza acestui post până la sosirea sa fu încredințată lui Lala-Muhamed-Pașa, beiler-bei de Anatolia, care și porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, care se numise în locul lui Muhamed-Pașa, feciorul lui Sinan-Pașa, și care tot într-o vreme comanda cetatea Vidinul, a primit poruncă să pregătească această trecere. ²⁴ Pe când marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopol cu pregătirile îngrozitoare sale expediții în contra Țării Românești, o răscoală a spahiilor, aprinsă prin zâzaniile vrăjmașilor săi Sinan-Pașa și Cicală-Pașa, turbură liniștea capitalei și era p-aci a-l răsturna din vizirat și a-i răpune și viața; dar prin vărsări de bani și sprijinul ce avu de la ieniceri, putu lesne a o risipi (21 aprilie 1595). După domolirea acestei răscoale marele vizir ieșise cu alai din Constantinopol joi în 26 aprilie și tabări la Daud-Pașa, ducând cu sine zece mii ieniceri, supt Zagargi-Pașa, și toată călărimea cu leafă ce rămăsese la Poartă și călărimea streină atât din aripa dreaptă, cât și din aripa stângă. Corturile armatei se scosese cu câteva zile mai înainte; și se armase zece galere pe care, încărcându-le cu tunuri și alte muniții, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre, să se urce până la Rusciuc. ²⁵ Al doilea vizir, Ibraim-Pașa, fu numit caimacam în lipsa lui Ferhat și ramase în Constantinopol împreună cu aga ienicerilor pentru paza orașului și cârmuirea trebilor împărăției. Caimacamul era dușman tainic al vizirului și, deși în public se arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștilor și a armelor spre a le trimite lui Ferhad, în faptă însă se silea cât putea de risipea toate pregătirile făcute. ²⁶ Văzând Ibraim-Pașa că vizirul trimitea din cale curier după curier, scriind sultanului că se apropie de hotarele Țării Românești cu o mână de soldați rău armați și că îl roagă a-i trimite îndată oștile ajutoare, ²⁷ se puse de arăta sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și merg cu greu către hotar nu este, după cum se zice, căci lor l-e teamă a merge împotriva românilor, dar căci ele urăsc pe Ferhat-Pașa și nu vor a se bate supt dânsul cu dușmanul. Spre adevărarea ziselor lui, el scoase de martori, înaintea sultanului, pe muftiul Bostan-Zadeh, pe cadiascherul Baki, pe vezirii Gerrah-Pașa, Hassan-Pașa și pe feciorul lui Cicală-Pașa, toți partizani ai lui

Sinan, cumpărați fie de dânsul cu vreo câteva pungi de sechini, și care toți adevărată arătarea lui Ibraim. Acesta începu a face impresie asupra duhului sultanului. [28](#)

În vreme ce aceste intrigi în Constantinopol urzeau pieirea lui Ferhat-Pașa, el înainta în calea sa. Plecând de la Daut-Pașa în 30 aprilie, ajunse la Ciurli, unde porunci de a forma un trup de o mie de oameni pușcași și dete lui Husein-Bei comanda spahiilor. Acei o mie pușcași se lua din tot locul unde tăbăra armia, și cei ce se înrolau salutau în toate zilele pe marele vizir înaintea cortului său, pe la trei sau patru ceasuri după-amiază. În cele dintâi zile ale lunii lui mai, ajunse vizirul la Adrianopol și dete poruncă că va zăbovi acolo zece zile. În 13 mai, până nu pleca din Adrianopol, vezirul, potrivit vechei și statornicei dorințe a Porții, șterse drepturile ce principatele Moldova și Țara Românească își păstrasera prin capitulațiile lor și le declară provincii ale împărăției turcești (*ijaleti*). El numi de pașă în Moldova pe Giafer-Pașa, fostul beiler-bei al Servanului, și în Țara Românească pe Satârgi-Mehemet-Pașa; [29](#) și luând în privire nădejdea viitoarelor lor venituri, li se puse condiție ca să aibă a ținea fiecare câte o mie soldați cu cheltuiala lor. [30](#) Fiindcă acum ambele principate era reduse în starea celorlalte provincii ale împărăției, vezirul dete slujbă de deftedar în ambele țări lui Mehmet-Bei de la Ieni-Şeher și într-aceiași vreme hotări douăsprezece mii oameni în leafă drept garnizoană acolo. [31](#)

IV

Pe când acest nor amenințător de groaznică vijelie se apropia de țara lor, românii afluă că un convoi foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantinopol în Ungaria. „Mirosul acestei prăzi scoate pe acești lei din vizuinile lor și îi împinge a face tot spre a o dobândi.”[32](#) Oștile române întâmpinară pe apele Dunării pe turcii ce povățuia acel convoi. Lupta ținu multă vreme cu noroc schimbat, până când curajul izbuti și ai noștri luară trei corăbii încărcate. Vestea că se apropie armata lui Ferhat-Pașa nu-i putu face a se lăsa de acea dobândă. [33](#) Câtva după-aceasta, în Ardeal, Sigismund Bathori trimise pe cel mai vestit general al său, George Borbeli, în Banat, la

Caransebeș și Lugoj. Cu toate că avea cu sine puțini ostași, Borbeli cuprinse prin silă două casteluri turcești, anume Bokcsa și Varsocs; dar garnizoanele turcești de la Lipova, Giula, Csanadul și Ieneu, aflând prin spioni că orașul Iofu se află fără garnizoană, vrură a se folosi de lipsa oștirilor lui Borbeli din Ardeal și cu puteri unite năvălesc în această țară, cuprind Iofu cu șapte sate dimprejur, unde trec tot prin foc și sabie și duc pe locuitori în robie.

Aflând Bathori aceasta, spre a-și răzbuna, pornește din Alba-Iulia o ceată de oștire aleasă de cuprinde Totvaragia, măcelărind garnizoana. Această ceată se uni apoi cu Borbeli, care bătea Făgetul, și, după ce îl luară, plecară asupra pașii de la Timișoara, care, unindu-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad și Ieneu, cu mari puteri alergau asupra-i. În bătălia însemnată ce urmă, creștinii rămaseră biruitori. Pașa Timișoarei abia scăpă cu fuga, iar beii Giulei și Csanadului fură prinși. Viața lor numai fu cruțată; toți ceilalți prinși fură uciși în fața armiei creștine. În urma acestora, Borbeli merse să bată cetatea Lipova. ³⁴

V

În această iarnă, puterea războiului fiind în Țara Românească și Moldova, Ungaria răsuflă puțin de mișcările armelor. Sinan-Pașa, de la Belgrad, de unde ierna, află prin fugarii creștini silințele și umbletele prinților creștini pentru o mare legătură împotriva turcilor. Spre a domoli focul cu care creștinii se pregătea la război, meșteșugitul vizir crezu că ar fi bine a face a străluci înaintea ochilor lor o mincinoasă licoare de pace. Spre acest sfârșit, făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiții grele, care era încredințat că nu vor fi primite. Unele din aceste condiții era: d-a plăti tributul anilor trecuți și a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toți anii de aci înainte și a nu da nici un ajutor ardelenilor, muntenilor și moldovenilor, revoltați asupra Porții, nici a le lua partea în viitor. De unde nu, amenință Sinan că în primăvara viitoare va merge să bată Viena. El trată încă, în propunerea sa, pe toată nația nemțească cu mare dispreț, zicând că nemții sunt niște lași ce nu pot suferi nici căldura, nici foamea, și că sunt

buni numai d-a bea și a mânca. L-aceste condiții aspre și cuvinte ocarătoare, împăratul răspunse cu vrednicie, arătând că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că nemții știu a se bate cu fierul; că zadarnicele sale amenințări nu-i sunt de nici un folos, de vreme ce are a face cu bărbați, iar nu cu copii care se sparie de cel mai mic zgomot. Apoi, lepădând condițiile turcești, propuse altele cu totul împotrivoare, între care el cerea ca Sinan să dea înapoi toate castelurile cuprinse și toți prinșii, și ca Poarta sa se lepede de nedreptele sale pretenții asupra Moldovei și Țării Românești, țări vechi feudatare ale coroanei Ungariei. Într-acest chip se zădărnicește aceste vorbiri de pace. [35](#)

Sinan-Pașa fu apoi chemat la Constantinopol și depărtat din vizirat, după cum am văzut înapoi, și în locu-i veni Hasan-Pașa cu beiler-beiul Greciei, feciorul lui Sinan-Pașa, și cu niște domni și boieri pribegi din Țara Românească și Moldova, carii, din ambiție, călcând legea și datoria lor, supt steagurile turcești se lupta împotriva creștinilor. [36](#)

Împăratul începu atunci a se găti cu toată silința spre a urma războiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 februarie (1595) adunarea staturilor Ungariei la Presburg și ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 februarie. Arhiduca Matei deschise adunarea staturilor Ungariei, cerându-le mijloace spre a urma războiul de primăvară cu izbîndă. [37](#) Cererea i se împlini, hotărîndu-se de adunare o dajdie de obște pentru toți, fie de orice rang și orice privilegiu ar avea. [38](#)

Dieta de la Praga o deschise însuși împăralul; și mulțumind staturilor pentru zelul lor și puternicele ajutoare în bani și oameni ce dedeseră spre susținerea gloriei numelui de creștin, el le descrie starea lucrurilor războiului. [39](#) El le spuse că rugase pe papa, pe craiul Spaniei și pe al Poloniei și Sveciei, pe marele duca al muscalilor și pe mulți alți prinți streini, cum și pe prinții Germaniei la dieta de la Ratisbona, și că nădăjduia că toți își vor uni puterile cu ale lui împotriva dușmanului; el le vorbi apoi de legătura ofensivă și defensivă a prinților Ardealului, Moldovei și a Țării Românești, de trofee și biruințele lor și încheie cerând staturilor ajutoare

de oameni și bani. 40 Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silezia și Luzacia șase mii călăreți și zece mii pedestrași, care de la începutul lui mai până la sfârșitul lui noiembrie trebuia să slujească cu cheltuiala lor la armata împărătească. 41 Împăratul numi mai mare peste oștile sale în Ungaria pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în razboaie pre acele vremi, și îl cinsti cu titlu de principe.

VI

În vreme ce ambele împărății se gătea cu atâta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voievozilor Moldovei, Ardealului și a Țării Românești, care, după cum văzurăm fusese de mare folos cauzei creștinătății, fu în primejdie de a fi zdrobită, și aceste țări, acum așa amenințate de turci, în nevoie de a deschide război între dânsule. Înțelepciunea lui Mihai-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire, dar sămânța de vrajbă ce se aruncă atunci rodi mult mai apoi și zădărnici tot sângele ce se vărsă pentru cauza creștinătății, azvârli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite și mântui împărăția turcească de pieirea ce o amenințase. Sigismund Bathori, nestatornic și zădarnic, se trufi și se înălță cu mintea de când trată și se rudi prin căsătorie cu împăratul nemțesc și începu deodată, prin uzurpare, a se întitula prinț al țării Românești și al Moldovei⁴², arătând prin aceasta dorința sa d-a schimba tratatul de alianță ce facuse cu domnii români într-un tratat de suzeranitate a lui asupra-le. Evenimintele timpurilor păstraseră aceste trei principate, Ardealul, Țara Românească și Moldova, singure izolate, între împărăția turcească, împărăția nemțească și crăia Poloniei. Era oarecum firesc lucru că orice stapânitor din aceste trei țări, [ce] se simțea în putere, să caute a le uni într-un singur stat și a reîntrupa astfel vechea crăie a Daciei. Mai mulți prinți români și unguri o ispitiră. Dar aceea ce împingea pe români către aceasta era dorința d-a-și constitua unitatea lor națională, d-a se uni între sine frații de aceeași limbă și sânge, în vreme ce ungurii nu era împinși decât de vechea și statornică lor dorință d-a-și întemeia supremația lor asupra întregii nații românești și, călcând-o în picioare, a da împărăției lor

țarmurile Mării Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivoare ale românilor și ale ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reînțemeia craia Daciei și această rivalitate națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul când mai cu seamă se cerea încrederea reciprocă și unirea, nesocotitul Bathori, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor uri naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partizani nu numai în Ardeal, dar încă și în Moldova și Țara Românească. Cu tot meritul ce Aron-Vodă își dobândise prin răscularea lui asupra turcilor, moldovenii tot nu puteau uita tirăniile lui de mai nainte. În înțelegere cu Sigismund Bathori, se urzi asupra lui Aron-Vodă un complot între boierii moldoveni, în capul cărora sta aga Răzvan, ce comanda gvardia de unguri a acestui domn. Supt pricinuire că s-ar fi prins niște scrisori scrise de mîna lui Aron care dovedeau că el se afla în înțelegere cu turcii și cu cardinalul Andrei Bathori din Polonia, vărul prințului Sigismund⁴³, un trup de oștire din Ardeal, supt comanda lui Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan ridicară pe Aron cu soția și feciorul lui⁴⁴, la 23 aprilie (1595), și îi duseră supt pază în Ardeal, supt pretext ca să se apere și să se dezvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințului⁴⁵, orașel pe Mureș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr-o fărădelege a curții Austriei: uciderea cardinalului Martinuție (1551) de generalul împărătesc, spaniolul Castaldo. Nu se știe dacă Aron-Vodă a fost vinovat într-adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui, sau de a căzut jertfă a ambiției lui Răzvan și Bathori. Nimeni n-a văzut acele scrisori de trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede cu mai mulți analiști contemporani că fără dreptate a fost el azvârlit după tron în temniță. Dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfârși viața în 19 mai 1597 în aceeași temniță. Toată avuția lui cea mare, strânsă prin stoarceri nelegiuite, fu confiscată de Bathori, spre a sluji pentru cheltuiala războiului. ⁴⁶

Mai mulți din boieri, partizani ai lui Aron-Vodă, se turburară foarte l-această silnică și fără dreptate faptă; de aceea mulți din ei fură închiși, unii pedepsiți cu moarte. ⁴⁷ Aceste fapte nedrepte răciră cu totul duhurile

moldovenilor de către Bathori și Răzvan și le întoarse către Polonia, unde mulți boieri se afla în pribegie. Aceea ce dădea polonilor îndrăzneală de a căuta să intre în Moldova. Astfel dreptatea dumnezeiască scoate răsplata unei fapte rele dintr-însa chiar, și Răzvan, precum și Bathori, traseră dintr-aceasta mult rău și stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldova supt suzeranitatea lui și își luă nume de domnie Ștefan-vodă. ⁴⁸ Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată țigan și o mamă moldovancă⁴⁹. El intrase de tânăr în slujbă în armia polonă și, deosebindu-se printr-o vitejie neobicinuită în războiul polonilor cu muscalii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostășești de craiul Poloniei, Ștefan Bathori. ⁵⁰ În urmă, întorcându-se în Moldova, intra în slujba lui Aron-Vodă, care îi dădea rangul de agă și îl trimise, la mai 1593, sol la Sigismund Bathori. ⁵¹ Apoi, Răzvan primi de la Aron comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași⁵² și izbuti, după cum văzurăm, cu ajutorul lui Bathori, a răsturna pe domnul său și a se urca astfel în locu-i, pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia lui.

Sigismund Bathori, temându-se ca nu cumva boierii moldoveni, ce erau pribegi în Polonia, împreună cu polonii să facă vreo năvălire în Moldova, spre a turbura starea lucrurilor întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Corniș la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, care îi era cumnat, fiind în căsătorie pe soră-sa Griselda, spre a-i vesti că el s-a făcut acum stăpân al Moldovei și îl pofteste ca să nu umble a intra în acea țară și a-i aduce vreo pagubă. Zamoisky îi dădea răspuns în sens că această treabă privește pe crai și pe staturi și că ar fi fost mai bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă până a nu cerceta mai întâi părerea craiului Poloniei. ⁵³ Într-acest chip, ambiția lui Bathori deșteptă în inima polonilor vechea lor dorință d-a stăpâni Moldova și aduse mari nenorociri.

VII

Tocmai se gătea Mihai-Vodă de a se apăra împotriva năvălirii cu care îl amenința vezirul Ferhat-Pașa, când prinse veste de întâmplările din Moldova și de cugetele ambițioase ale lui Bathori asupra țării și domniei

sale. Dintru-întâi el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător și călcător de jurământ și declară că își va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cineva de dânsle. Dar stolul oștirilor turcești acum se pornise spre țară și, în acea primejdie, Mihai simți nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar încă că avea trebuință de ajutorul lui. El avea apoi și a se teme că mișelul său aliat să nu-l jertfească turcilor. Într-adevăr, tocmai atunci, pe la începutul lui mai, sosise în Ardeal ceașul Ibraim, aducând lui Bathori caftane și scrisori atât de la sultanul, cât și de la aga curții din Constantinopol și Amat-Pașa de la Timisoara⁵⁴, prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoaște stăpânitor peste cătetrele principatele cu titlu de crai și cu plata unui tribut anual de 5 mii, în loc de 15 mii sechini ce plătea Ardealul mai înainte, numai să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgăduieli erau prea mari ca să poată fi ținute. ⁵⁵ Mihai însă putea să se teamă ori de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la jurămintele sale. Impăratul însuși avea teamă de slăbiciunea lui Sigismund, și încă din 7 martie îi scrisese să se ferească de ispita turcilor, care se silesc „din mâini și din picioare, prin amenințări și făgăduieli”, ca să-l tragă pe el și pe voievozii români din alianța creștină. ⁵⁶ În această cumpănă grea în care se afla, Mihai găsi în inima sa curajul rar și foarte de laudat d-a jertfi mărirea și neatârnamarea sa, dragostea sa de sine, drepturile sale; și chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirii și al civilizației creștine. Adunând țara spre a se chibzui, îi aleseră cu toții sfat de folos acestei nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrându-și însă fără scădere drepturile suveranității și veniturile țării. ⁵⁷ Cu asemenea instrucții, porni în Ardeal o deputație compusă de Eftimie, mitropolitul Târgoviștei, Teofil, episcopul Râmnicului, Luca, episcopul Buzăului, Mitrea, vornic mare, vornicul Hristea, logofeții Dimitrie, Preda și Borca, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescul și Stamate, clucerii Radu și Vintilă. ⁵⁸ În 2/12 mai sosi această deputație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. ⁵⁹ El orânduind din parte-i spre a trata cu deputația pe Ștefan Ioșica, sfetnicul și cancelarul său cel mare, și pe George Ravazdi,

sfetnicul său și căpitan al cetății Szamos-Ujvar. ⁶⁰ Dar „dintr-acești boieri ce-i trimisesă Mihai-Vodă pentru tocmeală — zice cronica — învrăjbitorul diavolul umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scază pe Mihai-Vodă din țară, iar ceilalți boieri ce se nevoia să slujească domnului lor în dreptate, de neprieteni fură biruiți”.

⁶¹ Într-aceat chip, prin vrăjmășia unor boieri, se făcu că tratatul ce se încheie între plenipotenții români și unguri la Alba-Iulia, în 20 mai (1595), nu fu, după cum vroise Mihai, numai un simplu tratat de închinare, ci, dimpotrivă, legiui o supunere desăvârșită și o întrupare desăvârșită a Țării Românești cu Ardealul.

Cuprinderea acestui tratat era: că episcopii, boierii, împreună cu Mihai-Vodă și cu toată țara își aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori și pe următorii săi, căruia depun jurământul de credință.

Acest prinț, neputând sta necurmat în Țara Românească, o va cârmui printr-un vice-voievod ales de țară, care să știe limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimită steag, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei.

Vice-voievodul își va alege un sfat de 12 boieri mai bătrâni, între care să nu intre nici un grec și cu care va cârmui țara. Veniturile lui vor fi hotărâte de prințul, și el nu se va mai întitula cu cuvintele: „din mila lui Dumnezeu”, nici va numi orașele țării ale sale. Într-un cuvânt, el va fi numai un slujbaș al prințului.

Acesta singur va avea drept de viață și de moarte asupra boierilor, drept de a face danii la pământeni, dreptul de a trata cu puterile streine pentru țară.

La dietele Ardealului să se trimită deputați și din Țara Românească, care să aibă drept de a vorbi și a vota ca și toți ceilalți deputați.

Libertatea și veniturile clerului și a călugărilor se asigură, și jurisdicția mitropolitului Târgoviștei se întinde peste toate bisericile românești din țările ce se află supt stăpânirea prințului.

Pentru toate acestea, Bathori se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijloacele lor țara de vrăjmași. ⁶²

Acest tratat fu un act de răzbunare a aristocrației împotriva lui Mihai, pe care în zadar se ispitise a răsturna. Boierii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde privilegiurile lor, spre a umili pe Mihai, scăzându-l din treapta de domn suveran la aceea de un slujbaș unguresc, trădără drepturile nației și o aruncară supt supremația și stăpânirea nației ungurești, dușmana ei cea de demult. Acest tratat înjositor pentru el și nația sa, ieșit al trădării dinlăuntru și dinafară, fatalitatea împrejurărilor puse pe Mihai în nevoie de a-l primi; dar de atunci trufașa lui inimă își făgădui o răzbunare puternică; și ura ce el hrăni familiei Bathoreștilor și pe care știu a o împărtăși poporului român fu atât de înfocată, încât arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întoarcerea deputaților din Ardeal, Sigismund trimise pe George Palaticiu ca să aducă lui Mihai-Vodă buzduganul și steagul ostășesc, semnele voievodatului, și să primească jurământul lui și al boierilor. Mihai făcu acest jurământ, dar în inima sa hotărî a scăpa de dânsul la cea mai dintâi ocazie. Într-aceeași vreme, la 1 iunie, sosiră în Alba-Iulia deputații Moldovei, care încheiară un tratat cu aceleași condiții ca cel cu Țara Românească. ⁶³ De atunci Sigismund Bathori începu a purta titlul de *Princip al Crăiilor Ardealului, Moldovei și Țării Românești și a Sfintei împărății romane (Regnorum Transylvaniae, Moldavie, Valachie transalpinae et Sacri Romani Imperii Princeps etc.)* și în Europa începu a fi privit și numit *crai al Daciei*; și locuitorilor acestor trei principate, români, unguri și sași, a li se da numirea comună de *daci*. ⁶⁴ Dar această nesocotită ambiție a lui Bathori nu sluji la altceva decât de a deschide ochii românilor și a le aduce aminte de vechea crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Astfel, ungurii însuși lucrară și făcură pe lume a crede într-o viitoare crăie a Daciei: fantomă îngrozitoare ce astăzi ingheață inimile lor de spaimă. ⁶⁵

VIII

În vremea acestor tratații, vizirul Ferhat se apropia cu încetul de hotarale noastre și tătarii, ce primiseră poruncă d-a ajuta operațiile armatei turcești, năvăliră către începutul lui iunie c-o puternică oștire asupra

Moldovei și a Țării Românești. Mihai-Vodă, cu un trup de oaste alcătuit de români, ardeleni și cazaci, pripi de le ieși înaintea la hotarul Țării Românești, le dă o sabie, îi împrăștie și îi silește a se întoarce înapoi, cum inima lor n-avrut. 66 Îndată după-aceea, Mihai-Vodă ia cu sine o ceată de călăreți și pedestrași români, împreună cu 60 călăreți ardeleni din trupul lui Albert Kiraly, supt comanda lui Gaspar Földössi, și, pornind din București, strânse pe lângă dânsul pe toți ostașii români și bulgari ce întâmpină în cale și pe o seamă de paznici din voluntiri, și în ziua mare, lângă Nicopol, trecu Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștirilor turcești, 67 adunate acolo spre ocrotirea construcției vaselor pentru podul ce se pregătea a se face pe Dunăre. Cum trecură ai noștri râul, dau îndată năvală asupra turcilor, îi bat, îi sparg, îi pun în goană și îi silesc a căuta scăpare după șanțuri, închizându-se în tabără. 68 Această tabără era așezată lângă râul Osma, ce curge din Balcani și se varsă în Dunăre aproape de Nicopol; și lângă dânsa era grămădite launloc ca la o mie luntre, cu toate cele trebuincioase pentru facerea podului. 69 Numarul românilor spun că se urca la 5 mii oameni, în vreme ce turcii trecea peste 12 mii. 70 Bătălia aceasta urmă în 10 iunie; 71 românii cuprinsesă tabăra cu asalt, prinseră și trecură pe mulți turci supt ascuțitul sabiei. Ca la 500, 72 iar, după alții, la 1600 turci 73 căzură morți. Despre pașă nu se știa de a scăpat sau de a rămas mort. Toate luntrele fură mistuite prin foc, 74 afară de vro zece ce era așezate mai departe și de care nu se putură apropia. 75 Ele slujiră în urmă la ai noștri spre a trece dincolo de râu bucatele găsite acolo. 76 Un turc ales ce purta grija acestor lucrări a podului, văzând arderea luntrelor, zise către Foldossi: „Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi la prea puternicul padișah patru cetăți n-ar fi fost nenorocire mai mare la el decât paguba ce-i face arderea acestor luntre”. Românii luară în această izbândă șase steaguri și două falconete ce turcii câștigaseră în anul trecut supt cetatea Raab de la oștile împărătești; Mihai-Vodă le trimise lui Bathori, împreună cu 16 tunuri și multe limitire, angeruri și alte arme bogat împodobite ce dobândiră acolo ostașii săi. 77 Ei găsiră încă mult praf, muniții și multe instrumente de fier; dar pe aceste, neputându-le duce cu

dânșii, le aruncară în apă⁷⁸. Invingătorii români petrecură noaptea în acel loc, și ziua următoare, ⁷⁹ 11 iunie, ⁸⁰ apropiindu-se de orașul Nicopolului, scot pe dușman dintr-însul, îl cuprind, îl strică și îl dau pradă flăcărilor. ⁸¹ Nemulțumindu-se cu atâta izbândă și înflăcărați de norocul ce îi favoriza, ei se aruncă chiar asupra cetății și izbutesc a face o spărtură lângă poarta cea mică, cât să poată trece doi oameni. Dar cei dinlăuntru cetății începură a vărsa din tunurile și puștile lor descărcături omorâtoare, și ai noștri, văzând că pierduseră vro 50 sau 60 oameni, lăsară cetatea și, trecând Dunărea, se întoarseră în țară, veseli de norocita lor expediție. ⁸²

IX

Această expediție a românilor la Nicopol se mări foarte mult de unii din analiștii contemporani, carii o transformară într-o bătălie generală cu toată oastea lui Ferhat-Pașa, în care acesta rămase învins c-o pierdere foarte mare. ⁸³ Chiar turcii, dușmanii lui Ferhat-Pașa, răspândiră această veste neadevărată, ca să-l poată pierde mai cu înlesnire. Noi însă deterăm mai mult crezământ raportului lui Albert Kiraly către stăpânul său, ce se potrivește cu arătarea unor analiști ai timpului. Pierderile turcilor încă nu fură așa de nenorocite precum credea creștinii și turcii chiar, căci în puține zile luntrele se făcură și se adunară la loc. Se vede că Mihai vru încă a face cu aceste ceea ce făcuse cu celelalte; el trecu vro mie de oameni lângă Nicopol ca să puie mâna pe acele vase ce se pogorau pe Dunăre spre schela Raveh, unde Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna. Românii se daseră ascuns și le pândeau trecerea; dar a doua zi dimineață, oștile Rumeliei și Segban-Bași, generalul ienicerilor, care păzeau acele luntre, plecară spre dânșii și aflând în cale de la un prins starea și așezarea lor, se ascunseră toată ziua aceea într-un loc priincios; și a doua zi, când se crăpă de ziuă, izbiră fără veste turcii pe ai noștri cu atâta noroc, încât îi învinseră și îi puseră în fugă. ⁸⁴

În sfârșit, după șapte săptămâni de la plecarea sa din Constantinopol, Ferhat-Pașa sosise acum în Rusciuc, pe la jumătatea lui iunie, ⁸⁵ unde găsi lemnele pentru facerea podului gata. ⁸⁶ Pricina zăbovirei

lui în cale fu, după cum știm, întârzierea adunării soldaților și greutatea ce întâmpina întru strângerea munițiilor și a bucatelor din partea dușmanilor săi ramași în Constantinopol. ⁸⁷ Îndată ce sosiră vasele de la Nicopol, în 6 iulie, se apucară de lucru podului. Un român ce pică atunci în mâinile turcilor și care se vede a fi fost trimis într-adins de Mihai-Vodă le spuse că acesta primise ajutoare din Ardeal și Ungaria și că se află în București în capul a șaptezeci mii ostași. Segban-Bași fu însărcinat a trage linia podului cu vro câțiva bei de Rumelia, care trebuia să meargă înainte. Marele vizir sta la capul podului supt un chioșc susținut de opt stâlpi, de unde putea să vază și silința ce se punea la lucrarea podului, și tot ce se petrecea în tabără. În locul unde să făcea podul, era în mijlocul râului un ostrov lat, sădit tot de salcii, unde podul ajunse în cinci sau șase zile. Ostrovul fu ocupat mai întâi și se asezară acolo corturi. Celălalt canal al râului, ce se întindea până la cetățuia Săn-Georgiu, era foarte larg, încât trebuia cel puțin cinci sute vase spre a face podul. Era lângă cetățuie locul cam ridicat, și niște sangiaci-bei fură orânduți spre a-l tăia, ca să poată prinde capul podului.

În 8 iulie, beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, intră cu pompă în tabără, ducând ca la 500 robi și aproape patru mii capete de creștini din Transilvania și Ungaria. ⁸⁸ Satârghi-Mehemet-Pașa, ce fusese numit beiler-bei al Țării Românești, fiind chemat, sosi și el peste puține zile în tabără. ⁸⁹

X

Într-aceea, pe când Ferhat-Pașa se ocupa cu construcția podului, măgulindu-se cu nădejdea că va supune îndată Țara Românească și apoi prin Ardeal își va deschide cale spre Belgrad, ca să înceapă operațiile războiului în Ungaria, vrăjmașii săi din Constantinopol nu sta în nelucrare. Sinan-Pașa câștigase pe tainicii haremului, care începură a băga multe hule asupra lui Ferhat în capul despotului. ⁹⁰ Îl învinovățiră că în fundul inimei sale e ghiaur și că are relații secrete cu Mihai-Vodă, silind împreună spre a prăpădi cu totul armia mahometană; ⁹¹ că pierduse o mare bătălie la Nicopol; că ostașii nu vor a se mai bate supt dânsul; că oprește pe seamă-i banii cu care trebuie a plăti oștile; și că, de i se va lăsa încă comanda armiei,

e de temut că ambiția și scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri și mai mari. ⁹² Prin aceste pâri neadevărate, Ibraim-Pașa și ceilalți prieteni ai lui Sinan izbutiră a răsturna pe Ferhat și, în 6 iulie, Sinan-Pașa fu numit în locu-i mare vizir pentru a patra oară. A doua zi (7 iulie), noul vizir porni pe chihaiaoa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman, ca să ia pecetea împărătească din mâna lui Ferhat și să-l și omoare de va avea ocazie priincioasă. ⁹³ Dar cu două zile înainte de a sosi chihaiaoa în tabăra de la Rusciuc, Ferhat-Pașa, înștiințat fiind de niște credincioși ai săi din Constantinopol despre ceea ce i se pregătea, chemă la sine pe Satârgi-Mehemet-Pașa, îi dăte pecetea împărătească în mâini, spunându-i că el e mazil, și cu tot bagajul său, însoțit de trei mii voinici călăreți, luă drumul Constantinopolului. În cale, întâlni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dânsul, zicându-le: „Mie capul, vouă avuțiile!” Ferhat scăpă din mâna acestora, lăsându-le în jaf averea sa, ce era încărcată toată pe cămile legate câte șase unele de altele. Dintr-un deal vecin, el privi această pradă a vistieriilor sale și apoi se depărtă în munți și d-acolo se duse la Constantinopol, unde în zadar căută a-și mântui viața. Moartea lui e povestită cu întristare de toți istoricii turci, care laudă slujbele ce el a făcut împărăției și hulesc pe ambițiosul și barbarul său dușman. ⁹⁴ Sinan-Pașa, care se numise totdeodată serascher și mare vizir, fără a pierde vreme începu a se găti spre a porni la oaste. ⁹⁵ Pân-a nu ieși însă din Constantinopol, vrând să dea turcilor și sultanului o priveliște plăcută, trimise de scoase din închisori 112 creștini robiți în Ungaria, afară de femei și copii, pe care după ce îi sili a face o sută leghe zi și noapte pe drum, legați și chinuiți de foame și de sete, încât mulți, nu numai copii, dar și bărbați, muriră în cale, îi aduse în oraș, unde el însuși îi primi la porțile cetății și îi plimbă prin târg în vederea sultanului și a locuitorilor. Într-acești robi era mulți oameni însemnați și de cinste, din care unii fură osândiți la galere, alții trași în țeapă. Între dânșii se descoperi o femeie în haine bărbătești. Era o jună față numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naționalitatea ei; numele însă o dovedește a fi româncă. }mpinsă,

după spusa unora, de dorința d-a-și răzbuna familia măcelărită de turci, iar după a altora, de mărimea curajului său și de sfânta dorință d-a se lupta cu dușmanul legii, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebară dacă n-a luat haină bărbătească ca să ascunză vro dragoste cu vrul din ostași. L-aceasta ea răspunse cu o minunată neînspăimântare că ea își schimbase portul ca să poată a-i vătăma în război, iar că pân-atunci nici un om nu-i bănuise sexul. Aceasta o mărturisă și toți soții ei, adăogând că în toate întâlnirile cu turcii ea dedese foarte frumoase probe de curaj.

Aflând sultanul de această eroină, trimise de o aduse înainte-i și o întrebă de a ucis vreun turc, la care întrebare ea raspunse cu semeție că s-a purtat cât a putut mai cu curaj, necruțând nici un dușman și ucigând vro 10 cu mâna ei. Sultanul mirându-se mult de virtutea acestei fete generoase, puse de o plimbă în triumf pe ulițele Constantinopolului, arătând-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei în harem. [96](#)

XI

Sinan-Pașa era atunci în vârstă de 83 ani. El era de neamul lui arnăut, [97](#) născut în satul Tapoiano, în sangiacatul Prevezei. [98](#) Fiind numai în vârstă de 16 ani, el ieșise din sarai în zilele sultanului Soleiman și intrase în rândurile ienicerilor, luând parte la multe bătălii, însemnate de pe atunci, iar mai cu seamă la asedierea Vienei de la 1528, și deosebindu-se totdeauna printr-o ură fieroasă asupra creștinilor. [99](#) În puțină vreme el ajunse beilerbei de Alep și de Egipt; pe urmă fu trimis de liniști turburările Arabiei și luă parte, supt Mustafa-Pașa, la războiul Ciprului, [100](#) unde își arătă cruzimea sa asupra creștinilor, povățuind călcarea capitulației și jupuirea de viu a viteazului și nenorocitului Bragadini, comandantul cetății Guleti. [101](#) Dup-aceea ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toți căpitanii turci în toate războaiele ce purta cu noroc în câtetrele părți ale lumii și care îi dobândise numele de nebiruit și de Marius al osmanlâilor. Turcii îl numeau Cogia-Sinan-Pașa sau Sinan-Pașa cel Bătrân, spre a-l deosibi de Cecale-Zade-Sinan-Pașa, [102](#) cunoscut de creștini supt numirea de Cicală-Pașa, care era născut la Messina, dintr-un tată genovez și dintr-o

mumă turcoaică. 103 Îndată ce își văzu împlinită înfocata sa dorință de a se mai oști împotriva creștinilor, bătrânul vizir, îngâmfat de reputația sa ostășească și de atâtea războaie cu noroc savârșite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia și Ungaria, se duse înaintea sultanului de jură și cheazău pe capul său că va supune pe revoltații români, va robi și va pustii țara lor, 104 iar pe Mihai-Vodă îl va prinde și i-l va aduce viu. 105 Dup-aceea își adună în grabă oștile și toată gătitrea trebuincioasă la război, luă cu sine steagul cel sfânt cu care musulmanii se credea nebiruiți când îl avea în tabăra lor, și, ieșind cu ceremonie mare din Constantinopol, merse de tăbărî la Daut Pașa. 106 D-aci, în 17 iulie, porni spre Rusciuc. Într-aceeași vreme, poruncise tuturor pașilor vecini să-i iasă în cale cu oștile lor, 107 și hanului să dea năvală cu tătarii săi prin Moldova în Țara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strângă din oștirile Asiei o armie mai pe atât de numeroasă cât a lui Sinan și să stea gata ca la orice cerere să se unească în grabă cu dânsul. 108 La Adrianopol, ajunse pe vizir oștile Siriei și de acolo porni la Carinabad, unde fu întâmpinat, la 28 iulie, de chihaiioa capigiilor, care îi dete în mâini pecetea împărătească, spunându-i și de fuga lui Ferhat-Pașa spre Constantinopol. Sinan scrisese d-acolo sultanului, cerându-i ca să omoare îndată pe Ferhat-Pașa, și apoi își urmă calea, trecu Balcanii prin strâmtoarea de la Cialicavac și ajunse la Șumla și d-acolo la Hozargrad sau Rasgrad, 109 făcând 15 tabere din Constantinopol până în câmpiile Dobrogei. 110 Îndată purcează înainte, sosi în 5 august (s.n.) în tabăra de la Rusciuc. Aci oștile îl primiră stând înarmate și îl însoțiră până la cortul lui unde îi prezentară câțiva robi și câteva capete de români care veniseră de izbiseră pe Hassan-Pașa și fusese prinși și omorâți de dânsul. 111 De la 1462, de când concherantul Constantinopolului, Ma – homet II, în capul unei armii de 250 mii oameni, năvăli în țara noastră, nici o altă oștire mai mare, nici cumpănă de pieire mai grea ca cea de acum nu o amenințase. Într-adevăr, armia ce Sinan-Pașa adunase la Rusciuc spre a o trece în Țara Românească era de 180 mii ostași și o mie lucrători. 112 Cei mai vestiți pași ai împărăției, veterani a mai multor războaie, comanda după Sinan această armie. Era

Hassan-Paşa, beiler-beiul Rumeliei, născut în Hertzegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul, ce stătuse vizir supt trei sultani. El dobândise o mare glorie în războaiele din Persia şi din Ungaria şi se privea de toţi ca cel mai bun căpitan al Turciei şi era foarte iubit ostaşilor pentru natura lui cea veselă. 113 [Era] Mahomet-Satârgi, arnăut, ce fusese paşă de Caramania şi ceadâr-meeter-paşa (şătrar mare). El era foarte viteaz şi se povestea despre dânsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apără într-o bătaie, tăind mai mulţi duşmani numai cu un satâr, de unde căpătă numele de Satârgi. Alţii zicea că acest nume îi vine pentru că a fost măcelar. 114 [Era] Giafer-Paşa, eunuc, ungur de neam, ce fusese Paşa de Tauris şi se deosebise în războaiele Persiei. 115 [Era] Haidar-Paşa beiler-beiul Capadochiei, vestit prin isprăvile sale din Moldova la 1589, când îndatoră pe poloni a plăti tribut turcilor. 116 Apoi venea Mustafa-Paşa, feciorul lui Aias-Paşa, Husein-Paşa, beiul Nicopolului, Caraiman-Paşa şi alţi mai mulţi paşi şi bei, toţi ostaşi învechiţi şi meşteri în războaie. Între ei toţi se deosebea un român — un trădător de ţară şi lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru Vodă II, Mihnea II sau Mihai urmă tatălui său în domnie şi cârmui Țara Românească de la 1577 până la 1583. Domnirea lui nu fu decât un şir de tiranii şi stoarceri de bani, până când strigările poporului făcu pe sultanul a-l mazâli şi a-l surghiuni la Tripolis. Peste un an însă, Mihnea II pentru a doua oară se întoarse domn în Țara Românească, chinuind-o şi mai cumplit aproape de cinci ani (1586—1591), când fu iarăşi depărtat cu urgie şi adus în Constantinopol. Aci, în minutul d-a porni în exil, temându-se ca turcii să nu-l omoare spre a-i lua avuţia, ceru să se turcească, zicând că de mai multe ori i s-a arătat în somn proorocul Mahomet îndemnându-l. Turcii se îngâmfară de aceasta, privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul musulman înainte-i, se dezbracă de haina sa spre a-l acoperi, îl incinse cu încingătoarea sa împodobită cu pietre scumpe¹¹⁷ şi îl numi paşă al Nicopolului şi curând dup-aceea al Vadului¹¹⁸. Acum lepădatul Mihnea povăţuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

În vremea în care Sinan sosise la Rusciuc și se pregătea a trece Dunărea, Sigismund Bathori sărbătorea nunta sa cu arhiducesa Maria-Christina, care, în sfârșit, după atâta așteptare și amânări, venise în Ardeal pe la capătul lui iulie. Bathori pofti și pe Mihai-Vodă să vie la nunta sa, ce hotărâse a se săvârși la 7 august. Dar Mihai-Vodă, care de o lună de zile se străduia a stânjeni clădirea podului de pe Dunăre de turci, amenințat acum și mai mult de Sinan-Pașa, nu-i putu îndeplini cererea. El trimise în locu-i pe boierii săi Stroe Buzescu și Radu Calofirescul¹¹⁹ ¹¹⁹ cu daruri scumpe de nuntă, însărcinându-i să roage pe Bathori ca să grăbească a-i veni într-ajutor, căci dușmanul comun s-a apropiat și a pus gând, după ce va robi și va pustii Țara Românească, să treacă prin Ardeal în Ungaria. ¹²⁰ Vestea aceasta turbură veselia nunții. Bathori trimise pe mireasa sa la Samos-Ujvar¹²¹ și grăbi a porni o seamă de oști, ce avea gata, în Țara Românească. Dintr-altă parte, pe când el chemă în tabără pe toți ostașii, și solii săi alerga cu grabă la împăratul ca să-i vestească primejdia în care se află și să-l roage a trimite cât mai iute ajutor, ¹²² după vechiul obicei al Ardealului, o lance și o sabie încrustate în sânge era purtate din loc în loc de un călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce alt om mergea alături pe jos strigând: „Iată, vine dușmanul țării; fiecă casă să-și dea omul spre a ne scăpa de această primejdie obștească.”¹²³

Mihai-Vodă asemenea se griji se pe cât putuse de oaste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai scump la Sibiu în Ardeal, el ieși din București cu opt mii ostași și merse de înfipse tabără în drumul Giurgiului, la satul Măgureni, două mile departe de București. Acolo el adună lângă sine pe capetele armatei și împreună cercară sfat cum să apere mai bine țara. ¹²⁴ Lucru era cu greu, fiind peste putință a opri intrarea turcilor în țară, din anevoința d-a strejui toate hotarele ei cele deschise atât despre Dunăre, cât și despre Moldova. Într-adevăr, pe când Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuc, alte cete turcești se ispitea a o trece printr-alte vaduri, iar mai cu seamă pe la Nicopol, unde se afla un trup însemnat de turci, care din porunca vizirului rezidiseră cetatea cam sfârâmată de români, cheltuind

pentru aceasta mai mult de 70 mii ioachimi. 125 Dintr-altă parte, se zicea desigur că hanul tătarilor are să năvălească prin Moldova în Țara Românească. În această nevoie, sfatul ostășesc chibzui că, spre a închide dușmanului calea d-a intra în țară, sau spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împartă armata în câteva trupuri, care să se așeze în locurile cele mai importante d-a lungul hotarelor, dar fiind aproape și stând gata a se uni cu domnul, care, cu cei opt mii ostași ce avea pe lângă el, să se așeze în centru operațiilor, într-un loc comod, de unde să poată da ajutor ori și în ce parte va cere trebuința și să nu poată fi cu înlesnire izbit și respins de dușman. 126

Îndată după ce sosi la Rusciuc, Sinan-Pașa se puse cu multă silință și înfocare de a sfârși podul, a cărui clădire ținu 60 mii talere. 127 Cu toate că într-acest loc Dunărea este lată de o jumătate de leugă, 128 dar insula cea mică din partea stângă a râului, unde turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotei lor și unde reîntăriseră cetățuia cam zdrobită de români, îi ajută foarte mult. 129 Sinan însuși merse de vizită și cercetă acea cetățuie. 130 Cu o activitate rară la vârsta sa, bătrânul vizir prezida la facerea podului, al cărui cap era ocrotit, ca de o palancă, de cetățuia din insulă, și laturile prin galere. 131 Mihai, după malul stâng al râului, se silea cât putea de împiedeca clădirea podului; dar la sfârșit se văzu amenințat pe la spate de o ceată de turci ce izbutiseră a trece râul două mile mai departe, în vreme ce alții îl trecură pe corăbii chiar în fața Giurgiului, deși cu multă greutate. Ocolit astfel de vrăjmași și în neputință d-a mai stânjeni trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gând că, târându-i după sine, să se folosească de cea mai bună ocazie spre a se lupta cu dâșzii. Atunci Sinan, nemaifiind supărat de nimeni, se grăbi a sfârși podul, 132 și în 9/19 august, trecând Dunărea cu toată armata sa, călcă și cuprinse țărmul românesc. 133

XIII

Drumul care merge de la Giurgiu spre București trece printr-o câmpie șeasă și deschisă, afară numai dintr-un loc, două poștii departe de această capitală, unde el se află strâns și închis între niște dealuri păduroase.

Între aceste dealuri este o vale largă numai de un pătrar de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovului ce o îneacă și pâraiele ce se scurg din dealuri o prefac într-o baltă plină de nămol și mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelei văi, parte pre o șosea de pământ, parte pre un pod de lemn, care amândouă sunt așa de strâmte, încât d-abia poate cuprinde un car în lărgimea lor. 134 Această strâmtoare, ce locuitorii numesc *Vadul Călugărenilor*, 135 fu aleasă de Mihai-Vodă spre a sluji de Termopile românilor. Astăzi această vale se află tocmai după cum ne-o descrie analiștii acelor timpuri. Nici un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! 136 Atât suntem de nesimțitori la gloria națională! Românul acum trece cu nepăsare printr-aceste locuri sfinte, fără ca nimic să-i aducă aminte că pământul ce calcă e frământat cu sângele părinților săi și acopere oasele vitejilor!

Vai! Scriam aceste rânduri în anul 1847. Cine îmi vrea fi zis atunci că abia un an va trece, și inima-mi va fi și mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru patrie și libertate. Turcul, vecinicul dușman, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă afluam într-o adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărit la Călugăreni, călcând cu picior batgiocoritor sfânta țărână a părinților noștri, glorioșii martiri ai libertății naționale. O, amar mare! Atâta fu uitarea religiei suvenirilor; atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor sau atâta fu mișelia lor, încât această veste îi lăsă reci și în nepăsare! În zadar glasul mi unit cu al unui mic număr strigă „război și răzbunare!” Nici un echo puternic nu-i răspunse în mulțime. Imi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văd această umiltoare privesc și din inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte: „Dumnezeul părinților noștri ne-a părăsit! Părinții noștri ne-au blestemat!” 137

Mihai-Vodă vru a se folosi de poziția și strâmtoarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de 12 mii oameni, ca să facă mulțimea turcilor nefolositoare și ca să se poată astfel

lupta cu dâșii cu puteri deopotrivă. Pentru aceea el tăbări acolo cu oștile sale, punând cete de strajă în deosibite părți, ca să vază de nu vor umbla turcii a trece printr-alt loc. 138

Dar Sinan, vrând a înainta spre București, era nevoit a trece pe la Călugăreni, 139 fiind acesta drumul cel mai scurt și temându-se, ca, dând printr-altă parte, să nu lase în urma sa un vrăjmaș așa de întreprinzător și îndrăzneț ca Mihai. Ingâmfarea sa și mulțimea oștilor sale îl făcea a crede că va birui lesne. Într-adevăr, armata lui era, cum știm, de 180 mii ostași, mai mult decât de zece ori mai mare ca a lui Mihai-Vodă, care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldova și Ardeal, d-abia se urca la 16 mii oameni și 12 tunuri. 140 Sinan nu bănuia poate că numărul creștinilor ar fi așa de mic, dar tot știa că armata lui e mult mai mare decât a lor.

Deși puțini, ostașii creștini erau însă plini de foc și de dorință de a se măsura cu dușmanul. Exaltația și înfurierea soldaților crescuseră atât, încât — înțelegând că unii din căpitani lor, cătând la mulțimea, puterea și rânduiala păgânilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdi în norocul unei zile slava și reputația cu greu dobândită — începură a face multă larmă în tabără, strigând că în orice chip ei vor să încerce o bătaie, ca să scape, cum zicea ei, odată, prin prăpădirea oștirei dușmane ce se afla acum adunată toată launloc, de acest război și să zdrobească detot jugul nesuferitei tiranii turcești. 141 Vrând-nevrând, trebuiră și capii oștilor cu toții a se învoi de a aștepta acolo sosirea dușmanului.

XIV

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avangardei armiei lui Satârgi-Mehemet-Pașa și la ariergardă orânduie pe Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei; 142 iar pe beii Salonicului și Nicopo[lu]lui îi însărcinără cu paza și apărarea podului. 143 Cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Rusciuc fură descărcate de tot feliul de arme și muniții 144 și primiră poruncă d-a rămânea pe loc spre a păzi podul. 145 Apoi, în 11/21 august, Sinan porni cu armata sa spre București. În cea dintâi noapte, turcii conăciră într-un sat ruinat în dreptul Camuri și a doua zi

(12/22 august) sosiră în capul Vadului Călugărenilor, 146 trecând râul Salcia pe trei poduri. 147 Călărima ușoară, care manevra la avanposturi, înaintă până la intrarea strâmtorii și sta acolo odihnindu-și și pascăndu-și caii, când un nor mare de pulbere îi vădi apropierea românilor. 148 Ea fu îndată izbită cu putere și fugi, înspaimântată până în tabără. 149 Spahiii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimii române, până când să apuce vizirul a-și pune armata în rânduială. 150 Sinan se uită plin de mirare la puținul număr al creștinilor, care cuteza a aștepta și încă a izbi o armată așa de numeroasă. 151

Cu toate aceste, nedesprețuind pe vrăjmașii săi și temându-se de vreo cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceea, porunci beiler-beiului Rumeliei a înainta spre stânga cu oștile sale și cu șapte tunuri, și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși, în capul spahiilor, urmând după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scânduri pe mocirla de lângă pădure ce avea înaintea sa, spre a o putea trece. 152 Dintr-altă parte, Segban-Bași, cu douăsprezece mii ieniceri, se așeză în pădure cuprinzând posturile cele mai importante și, urcând 12 tunuri mari într-un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră și începu a tuna asupra-i. 153

Într-această întocmire puternică și îngrozitoare înaintând turcii, ai noștri începură a se trage înapoi mai la strâmtoare, dar cu multă rânduială, luptându-se ne-ncetat. Pedestrimea însă, strânsă în urmă și prea de aproape de turci, fu respinsă în pădure și dete înapoi în lungul strâmtorii mai iute și cu oarecare nerânduială, dar fără a încerca vro pierdere simțitoare. Era atunci de la 3 la 4 ceasuri după-amiază și turcii, mulțumiți că au împins înapoi năvălirea creștinilor, nu îndrăzniră a înainta mai mult în acea strâmtoare necunoscută, unde îi putea aștepta vro cursă. Vizirul își așeză corturile într-o poziție foarte bună, pe o înălțime la intrarea strâmtorii, ținând oștile înarmate și având toată noaptea masalale aprinse la câte patru colțuri ale taberei. 154 Mihai-Vodă luase poziție dincolo de râu, 155 pe o înălțime, două mile de tabăra turcească, 156 ocupând strâmtoarea despre București. 157 Astfel armatele protivnice se aflau așezate pe două înălțimi

față în față, fiind despărțite numai de pădurea din vale, ce nu le oprea a se vedea. 158 Românii aveau înaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri, 159 și toată tabăra lor era plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, viermuind și mișcându-se necurmat, cântând, chiuind și hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor, și supărând și hărțuind pe turci cu numeroase avanposturi. 160 Ambele armate așteptară astfel ziua cu nerăbdare și cu acea neodihnă ce simt oștile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngâmfați de mica izbândă ce dobândiseră, cătau în răs la români și aveau desigur că a doua zi se va vedea triumful islamismului, prin zdrobirea lui Mihai și a armatei lui. Lor le părea rău numai că românii nu sunt îndestul de mulți ca să facă biruința lor mai glorioasă. Ai noștri se pregătea a apăra cu bărbăție acea strâmtoare care era cheia țării lor și a Europei creștine. Ei știau cât sunt de puțini pe lângă dușman, dar, credincioși înfocați, inima lor ardea de dorința d-a-și da viața pentru patrie și lege și d-a merita cununa martirilor. 161

XV

În sfârșit, soarele veni să lumineze această mare zi de miercuri 13/23 august, menită a fi briliantul cel mai strălucit al cununei gloriei române. Înaintea zorilor încă, Mihai-Vodă trimise o seamă de pedestrime cu puști de se așază la intrarea pădurei și își puse tunurile într-o bună poziție, pe o înălțime. 162 În vremea aceea, turcii își luă poziție în preajma podului, de ceea parte. 163 Sfârșindu-și pregătirile, Mihai înălță împreună cu ostașii săi rugăciuni către Dumnezeu. Apoi, îndreptându-se către dâșii, le zise: să-și aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocazia de acum este frumoasă și de o vor pierde, anevoie o vor mai căpăta. Turcii, le zicea el, sunt uimiți de atâtea pierderi, cetățile lor din toate părțile sunt cuprinse; din câte capete au avut armatele lor, numai unul a rămas care mai îndrăznește a ține frunte creștinilor, că cu dânsul au a se lupta și gloria d-a-l birui va fi foarte mare. Mulțimea vrăjmașilor nu trebuie să-i sperie, de vreme ce Sinan a lăsat cele mai bune oști ale sale în garnizoane prin cetăți și a adus cu dânsul numai oameni carii vor face mai mult zgomot decât vătămare. Pe lângă aceasta,

locul de bătaie nu putea fi mai bine ales, de vreme ce mulțimea lor aci le va fi nefolositoare. El le zise încă să-și aducă aminte de cruzimea vrăjmașilor, care nu iartă niciodată pre cei biruiți, cu atât mai mult pre cei ce s-au revoltat; că nu este destul că au scuturat jugul robiei, că au înnoit vechile legături cu împăratul și că s-au pus supt ocrotirea Ardealului, dacă printr-o faptă strălucită, ei nu mai caută a întemeia această vrednică hotărâre; că a venit vremea de a se lupta puternic pentru libertate, iar mai cu seamă pentru cinstea legii, ca să dovedească turcilor că, de le-au călcat ei înainte patria, a fost numai din pricina neunirei lor; dar că acum, când toate popoarele vecine stau în bună înțelegere împreună, trebuie a dobândi prin unire aceea ce au pierdut prin zavistie și împerecheri și a goni pe acești cruzi tirani dincolo de strâmtoarea lor (Dardanele); că toți vecinii și-au făcut datoria lor, când bătându-i, când gonindu-i din cele mai bune cetăți ale lor, astfel încât ei prăpădiră cea mai bună parte din acea mare armie ce Sinan dusesse în Ungaria. În sfârșit, încheie zicând că acum pot și românii dobândi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vor avea aceeași norocire. [164](#)

Apoi domnul se îndreptă către oastea ungurească și o îndeamnă a se lupta cu inima, aducându-i aminte că ea e depozitara vechei vitejii ungurești. [165](#)

XVI

Astfel vorbi Mihai, ne-nspăimântatul voievod; și ostașii, inimați foarte împotriva turcilor, învăpăiați și de aceste cuvinte, dar jaluzi încă mai mult d-a eclipsa printr-o biruință strălucită toate glorioasele biruințe ale vecinilor, răspund învărtind în mâini paloșele și lăncile și prin strigări mari de o războinică veselie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către dușman. [166](#) Atunci Mihai, plin de încredere în energia armatei sale, trece podul în capul a opt mii ostași și se lasă cu furie asupra osmanlăilor, [167](#) în vreme ce focul iute și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunurilor pustiește [168](#) armata turcească, oborându-i la pământ lume multă. [169](#) Câteva cete de turci se încearcă a sprijini năvălirea românilor, dar în zadar, [170](#) căci aceștia, inimându-se între sine unii pe alții, [171](#) îi izbesc cu atâta furie, încât,

cu toată minunata poziție a turcilor, prăvălindu-i, ei ajunseră până la cele dintâi corturi ale taberei lor. 172 Vräjmașii, ajutați de poziție, de numărul lor și de mașinile de război, își vin curând în sine și încep a se lupta cu tărie. 173 Patru pași, Satârghi-Muhamed, Haider, Husein și Mustafa, cu o armată însemnată compusă de oștile Siriei și de ieniceri, aleargă în ajutorul cetelor ce se luptau, sprijin cu putere năvălirea românilor, trec podul 174 și lupta cea mai înverșunată începe atunci în toate punctele. 175 Astfel, întinsă peste toată fruntea armatelor, țină bătaia mai multe ceasuri, până când Sinan, desperat de puținul spor ce a dobândit până-atunci, își înglote oștile, strânse pe lângă sine pe toți pașii și căpeteniile, îi inimează și, în capul unei coloane îngrozitoare, făcu o năvală mare și izbuti a împinge pe ai noștri cu un pătrar de mil înapoi, 176 și chiar până în tabăra lor, 177 luându-le și toată artileria. 178 Mihai, fără a pierde inima din această neizbândă, își culege puterile și din nou dă năvală asupra turcilor, tăind și oborând într-înșii. Îndărătnicul voinic Albert-Kiraly izbutește a lua înapoi două tunuri. 179 Dar vrăjmașul se bate cu inimă, își împrăspătă adesea oștile, aceea ce nu pot face ai noștri, și îi reîmping îndărăt. De trei ori românii împinseră și prăvăliră pe turci și de trei ori fură respinși înapoi. 180

Astfel urmă lupta cu noroc schimbător, de la răsăritul soarelui până către două ceasuri înaintea apusului, 181 biruitorii rămânând adesea biruiți și biruiți biruitori. 182 „Turcii — spun analiștii contemporani — se luptau ajuturați de mulțime și de număr, românii, de tărie și îndrazneală. 183 În sfârșit, furia îmbărbătând deopotrivă pe unii ca și pe alții, biruința sta să rămâie numărului, și mica oștire românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsniță de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragera ei însă este frumoasă și metodică. Spre a nu se lăsa a fi ocolită de turci, spartă și risipită, ea se întocmește în figura unui colț (*cuneum*) și, slobozind astfel de toate laturile focuri asupra vrăjmașului, se trage înapoi cu încetul, luptându-se ne-ncetat. Această retragere este o minune de vitejie, de sânge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turci în zadar se aruncă cu furie asupra laturilor acestui triumghi, căutând a-l sparge;

silințele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se zdrobesc de dânsul ca de o stană de piatră. Strâmtoarea locului de bătaie, pădurile și dealurile favoriza înapoierea românilor și zăticnea mișcările turcilor și silințele lor d-a-i încunjura din toate părțile. Dar era de temut că vrăjmașii să nu izbutească a scoate pe ai noștri din strâmtoare și să-i împingă în câmpie, unde i-ar fi zdrobit cu numărul lor. 184

Soarele acum căta spre sfințit; românii se luptaseră cu eroism, dar, osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, ei se plecară numărului celui prea covârșitor al dușmanului; bătălia se putea acum privi ca pierdută de dânsii, dacă vro împregiurare nu-i va ajuta și vro soartă mai blândă nu le va străluci. Mihai însă, ca totdeauna, liniștit și trufaș în primejdie, mai are încă o nădejde. El trimisesă de dimineață să cheme lângă dânsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără... Sosi-va ea oare la vreme?... De la dânsa spânzură soarta bătăliei.

XVII

Sta să apuie soarele după orizon, când vestea că ajutorul așteptat a sosit vărsă nădejdea izbândirei și un curaj nou în inima acelei mâni de voinici români, care ca niște zmei se luptau, trăgându-se în fața nenumăratelor gloate a unui dușman învingător. Acest ajutor însă, ce ai noștri și-l închipuia tare, nu era decât o ceată de trei sute pedestrași cu puști din Ardeal. 185 Mihai, fără a pierde vreme, căută a se folosi de acest neînsemnat ajutor și de reîmbărbătarea oștilor sale, ca să smulgă biruința de la vrăjmaș. El își preumblă privirea pe câmpul bătăliei, vede mișcările turcilor și după dânsule își pregătește pe ale sale. Sinan-Pașa, văzând retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a-i rășchira detot. Spre acest sfârșit, în capul rezervei sale, el umbla a trece podul spre a izbi pe ai noștri în frunte, în vreme ce Hassan-Pașa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alerga prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci se așează cu ceata de curând sosită la capul podului, spre a întâmpina pe Sinan, trimite pre căpitanul Cocea cu două sute unguri și alți atâția cazaci pedeștri ca să ia pe vrăjmaș pe la spate, și Albert Kiraly așază cele două

tunuri, ce redobândise de la turci, într-o bună poziție și stă gata a trăsnii pe dușman de ar îndrăzni a trece podul.

Sfârșind aceste pregătiri, Mihai cugetă întru inima sa că împrejurarea cere neapărat vreo faptă eroică, spre a descuraja pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăște atunci a se jertfi ca altă dată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Ridicând ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în ajutoru-i protecția mântuitoare a Dumnezeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmașă ce-l amenință mai de aproape, doboară pe toți cei ce se încearcă a-i sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi zboară capul, izbește și pe alte capete din vrăjmași și, făcând minuni de vitejie, se întoarce la ai săi plin de trofee și fără a fi rănit. 186 Această faptă eroică înfioară pe turci de spaimă, iar pe creștini îi însuflețește și îi aprinde de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate. Și cum n-ar fi crezut ei că pot face minuni cu un astfel de general și cu asemenea pilde ce le dă! Sinan, văzând aceasta, spre a da curaj la ai săi, ia ofensiva și trece podul. Dar deodată se vede oprit în față de Mihai ca de un zid de piatră tare, în dos izbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea, și în coastă trăsnit de tunurile așezate pe deal de Albert Kiraly, care, bătând în mulțimea îndesită a turcilor, le gaurește rândurile și le pustiește toată aripa dreaptă. 187 Îndărătnicul vizir, fără a-și pierde cumpătul, izbutește a-și întocmi oștile în rânduială, când o izbire nouă a lui Mihai în fruntea armiei, pustiirile furioase ale înfierbântatului Cocea de dinapoi, iutele și ucigătorul foc al tunurilor lui Kiraly zdrobesc iarăși această rânduială, 188 și turcii, minunați de îndrăzneala cu care românii, ce îi privea ei ca biruiți, îi izbesc acum, încep a fugi răzlețiți. 189 Satârgi-Mahomet-Pașa, trăgându-se înapoi, fu rănit, 190 și îndată, schimbând retragerea în fugă, dete cei dintâi semnalul nerânduiei, și toată armia musulmană se întoarce în risipă spre baltă, lăsându-și coastele și spatele expuse loviturilor noastre. 191 În zadar ienicerii se țin semeți împotriva alor noștri și caută a le răspunde cu focurile lor, căci celelalte cete, spăimântate de aceste izbiri împreunate la care nu se aștepta, rășchirându-se, îi târăsc și

pe dâșii înapoi. 192 În zadar Sinan muștra pe oșaii ce fugea, acum cu cuvinte ocărătoare, acum bătându-i cu măciuca sa înfierată (*massa fierată*), silind în tot chipul a-i pune în rânduială și a-i întoarce la bătaie. 193 Glasul și autoritatea lui sunt nesocotite și nici o putere omenească nu mai poate opri în loc valurile zgomotoase ale fugarilor, care se prăvăleau cu furie și repede spre pod, căutându-și mântuire în trecerea lui.

La capul acestui pod sta îmbulzite în neorânduială artileria, cavaleria, pedestreimea, împingându-se spre a trece care de care mai înainte; dar, văzând că toți nu pot încăpea pe dâșul, mulți din turci sunt siliți a se arunca în baltă, unde își aflară moartea. Între aceștia era și pașii Heider, begler-beiul de Sivas (Capadochia), Hussein, beiul Nicopolului, și Mustafa, feciorul lui Aias-Pașa. Ei se cufundară în mocirlă, unde fură uciși, 194 și primiră, zice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri. 195 Bătrânul Sinan însuși, târât de ai săi și în graba fugei sale, fu călcat în picioarele cailor și apoi, împins de sulita unui oșaz român, căzu călare după pod în baltă cu atâta repeziciune, încât, izbindu-se de pod, își pierdu chiulaful și feregeaua și doi dinți ce singuri se mai afla în gura lui. 196 El era p-aci să piară sau să cază în mâinile românilor, dacă, din norocirea lui, un voinic soldat din oștile Rumeliei, anume Hassan, nu s-ar fi aruncat după dâșul ca să-l scape și, lăsându-i calul înnămolit în lut, pe umeri îl scoase de acolo și îl duse în tabără. 197 De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hassan-Batakgi* și ajunsese căpitan al deliilor lui Cogia-Murad-Pașa. 198

Vestea morții vizirului se împrăștie între turci, și cei ce se mai împotriveau deteră și ei dosul. 199 Români, cu furia lor obicinuită și electrizați încă prin izbânde, îi gonesc dinaintea lor ca pe niște turme de vite, până îi vâra în tabăra lor. 200 Hassan-Pașa și Mihnea-Vodă, ce venea să încunjure pe ai noștri, aflând ca Sinan a pierit și că oastea lui e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Într-acel minut, Mihai, precum odinioară semizeii cântați de nemuritorul Omir, alerga într-o parte și într-alta prin tabăra turcească, căutând pe Sinan, când, văzând de departe pe Hassan-Pașa, se luă după dâșul strigându-i să stea de e viteaz, să se lupte cu dâșul piept la

piept, și când de când era să-l și ajungă cu paloșul. Dar Hassan-Pașa fugea înspăimântat și nu se putea ține pe picioare de groază. 201 El merse de-și ascunse rușinea într-un crâng spinos, de unde d-abia a doua zi îndrăzni să iasă la ai săi. 202

Noaptea opri macelărirea armatei musulmane și o păzi d-a fi cu totul zdrobită și risipită. Românii se întoarseră triumfători în tabăra lor, încărcăți cu prăzi bogate. 203 Pe lângă tunurile lor ce și le redobândiră, alte patru tunuri mari d-ale dușmanului, cai mulți și mai multe steaguri, între care steagul cel verde și sfânt al proorocului, fură trofee ale acestei strălucite zile. 204 Trei mii turci 205 zăceau în câmpul bătăii. 206 Pierderea românilor era încă simțitoare, căci turcii se apăraseră cu curaj. 207 Apele Neajlovului se roșiseră de sângele vărsat în acea zi. 208

Spre a odihni sufletul cititorului de aceste scene sângeroase, istoriograful contemporan Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El zice că în toată această expediție a românilor împotriva turcilor, doi cerbi domestici însoțiră pe Mihai-Vodă, și chiar în vremea bătăliei de la Călugăreni, supt focul și vuietul tunurilor și a bombelor, ei ședea neclintit lângă cortul lui, însă omorându-se unul dintr-înșii, celălalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Astfel fu acea vrednică de o neștearsă aducere-aminte zi de bătaie de la Călugăreni, în care românii scriseră cu sabie și cu sânge pagina cea mai strălucită din anele lor. De zece ori mai puțin numeroși decât dușmanii, ei câștigară asupra-le o biruință strălucită și avură gloria d-a învinge un general până-atunci încă neînvins. 209 Munteni, moldoveni și ardeleni, soldați și căpetenii se luptară toți ca niște eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinței se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sângele rece și nespăimântarea sa și prin primejdia în care își puse viața, el asigură biruința. În această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general, ori de vitejia lui de soldat. Într-adevar, toate operațiunile acestei bătălii dovedesc din partea lui Mihai și a românilor o artă militară

înaintată, care cu tot dreptul poate minuna pe toți câți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

Dacă cu această biruință nu se sfârși atunci campania, ea contribui însă mult, în urmă, la savârșirea ei, căci demoraliză într-atâta pe turci, încât, când creștinii luară mai târziu iarăși ofensiva, turcii nu mai îndrăzniră a se mai măsura cu dânsii și nu se crezură în siguranță decât punând cât mai în grabă Dunărea între dânsii și îngrozitorii lor vrăjmași.

XVIII

Noaptea ajută turcilor a se dezmetici din groaza ce îi cuprinsese și a se întocmi în rânduială. Ei își luaseră din nou poziția cea dintâi²¹⁰ și Sinan porunci în grabă ca să se adune lângă dânsul o seamă de oști ce rămăsese în urmă peste Dunăre, nădăduind ca după sosirea lor să-și răzbune învingerea. ²¹¹ El mai nădăduia încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcească, prin înțelegere cu unii din boierii lui Mihai, urzea între ostașii creștini. ²¹² O împrejurare însă turbură în acea noapte repaosul turcilor. Un ienicer având fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigiaie și, cum se afla lângă ierbăriile ienicerilor, o scinteie căzu deasupra și deodată acele ierbării săltară în aer. ²¹³ La huietul cel mare al acestei izbucniri neașteptate și la groaznicul nor de fum ce ascunse ceriul, toți turcii răspunseră împreună printr-un țipăt îngrozitor de spaimă²¹⁴ și, crezând că ai noștri îi izbesc, o luară din nou la fugă, răzlețindu-se în toate părțile. ²¹⁵ Târziu și cu greu putură ei a-și veni în sine și a se întocmi în tabără.

O scenă cu totul alta se petrecea atunci în tabăra românească. Mihai-Vodă se trăsesese îndărăt o a patra parte de mil și tăbărâse în direcția locului bătăliei. El puse de salută sosirea nopții cu mai multe salve de artilerie și, după ce orânduie străji în toate părțile cu multă îngrijire, chemă capetele armatei la un sfat de război. Pe când el se afla în sfat, străjile îi aduseră înainte un turc ce prinseseră atunci și care nu-i era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrăjmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse la aceste întrebări, aflând și el adevăratul număr al creștinilor, zise către sfat: „A! de ar fi știut turcii astăzi aceasta, v-ar fi zdrobit numai cu

caii lor”. Mihai, după ce porni pe turc supt pază bună spre Ardeal, începu a se chibzui cu căpitanii săi despre ceea ce trebuia a face în împrejurările de față. 216 El era de părere că să înceapă a doua zi din nou lupta, dar o seamă de boieri și capetele oastei ungurești îi stătură împotrivă. Aceasta dete prepus unora a bănuî și a zice cum că Albert Kiraly, ca și unii din boieri, ar fi fost câștigați de trădătorul Dan Vistierul, care primise 50 mii galbeni de la Sinan, prin Mihnea-Vodă, ca să-i împartă între dâșii. 217 Purtarea lui Kiraly dup-aceea dă de neadevărată această bănuială. Afară de aceasta, oștirea moldovană era nevoită a se întoarce în țara ei, unde se aștepta năvălirea polonilor și a tătarilor. 218 Văzându-se astfel trădat de unii din boierii săi, părăsit de oștile ajutoare, neputând a se rezema decât în ostașii săi români, Mihai, cătând la numărul și obosirea oștilor sale, se temu d-a nu pierde folosul moral dobândit prin bătălia câștigată, d-a nu cădea în vreo cursă a vrăjmașului sau a fi zdrobit de puterile lui cele numeroase de va rămânea la câmpie, și gândi că înțelepciunea îi poruncește a se trage spre munți ca supt ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardealului. 219 Drept aceea, el porni îndată un olăcariu la Bathori, înștiințându-l de cele întâmplate, arătându-i primejdia în care se afla Ardealul ca și Țara Românească și rugându-l să grăbească a-i veni într-ajutor, ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele oarde vrăjmășești. 220 Într-acea noapte, armata noastră, cu toată osteneala bătăliei, nu se odihni deloc. La miezul nopții, ea invocă de trei ori cu glas tare sfântul nume al lui Isus și într-același minut, două sute mii de glasuri din tabăra turcească răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: „*Alah! Alah! Hu!*” 221 Aerul vibra d-aceste strigăte, pădurile clocotiră până în fundul lor și văile răsunară și repetară numele lui *Isus!* și *Alah!* dumnezei neînblânziți în dușmănia lor, pe care mii de mii de ecatombe omenești, ce în zilele atâtor veacuri li se jertfiră, nu i-au putut încă împăca!

XIX

Când începu a se face ziuă, Mihai-Vodă ridică tabăra și se trase spre râul Argeșul, în depărtare de două mile, unde, punând străji în toate părțile căută a da puțină odihnă, atât lui, cât și la ostașii săi. 222 A doua zi, vineri în

15/25 august, ziua de Sfânta Maria, Mihai, plecând de la Arges, se opri la Văcărești, nevrând să intre în București, și se zăbovi aci câteva ceasuri. În această vreme, fără știrea lui, ungurii împreună cu alți ostași streini năvăliră în București și îl jefuiră, supt pretext că mai bine să ia ei acea pradă, decât să cază în mâinile turcilor. În 16/26 august, Mihai, aflând că vrăjmașul s-a luat după dânsul, pornește de la Văcărești după-amiază, merge până la miezul nopții cale de cinci mile, se odihnește puțin până la revărsatul ziorilor într-un loc priincios, înaintează d-acolo încă vro cinci mile și duminică în 17/27 ajunge la orașul Târgoviște, pe râul Ialomița. Acolo, supt ocrotirea munților, își întocmi tabăra, așezând străji ca să privegheze în toate părțile, și șezu pe loc câteva zile. În urmă plecă și d-acolea și, întinzând tot mai la munte, urmând țărmurile Dâmboviței, se adăpostește într-un loc anevoie de apropiat, la cetatea lui Negru-Vodă, 223 ale cărei întăriri, zdrobite de puțină vreme de turci, se vedeau încă. 224 Astăzi chiar tot se mai văd dărâmături de cetățuie într-acest loc minunat de frumos și plin de legende și suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel mai popular între țaranii noștri. Acest loc e încă vestit printr-o bătălie strălucită ce câștigă la 1342 Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau-Vodă, domnul Țării Românești, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, care supt comanda lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel năvălise în țara noastră. Ungurii fură trași de români în aceste locuri grele și înfrânți cu totul, căzând în bătaie și cei doi generali ai lor. 225

Locuitorii Bucureștilor și ai Târgoviștei, părăsindu-și casele, se ridicaseră cu tot bunul lor și însoțiseră armata în retragerea ei spre munți. În sfârșit, Mihai-Vodă lăasă și cetatea Negru-Vodă și se trase tot mai în munți, pre apa Dâmboviței în sus, la sat la Stoenesti. 226 În această retragere mai mulți ostași români dezertară și oștile moldovene se întoarseră în țara lor, unde erau chemate, 227 rămânând astfel cu Mihai numai la 8 mii ostași, dar toți aleși și viteji. 228 El își aseză la Stoenesti tabăra, o șanțui bine și îi făcu tăbii, 229 având statornica hotărâre de a aștepta într-acest loc sosirea lui Bathori, d-a închide pân-atunci calea Ardealului lui Sinan-Pașa și d-a urma

apărând prin lupte mărunte patria sa nenorocită, pe care acum n-o mai putea apăra prin bătălii mari.

XX

A doua zi după bătălia de la Călugăreni, turcii, văzând că creștinii nu fac nici o mișcare, îndrăzniră vreo câțiva din ei a înainta până în locul unde fusese tabăra românească și unde găsiră puțin bagaj greu și câteva tunuri părăsite. L-această veste se porni gonași în toate părțile, de prinseră câțiva țărani de la care aflară drumul ce a luat oștirea românească. Hassan-Pașa trecu atunci strâmtoarea cu o despărțire din armie și tăbărî dincolo în câmpie. Într-aceeași vreme, el porni o patrulă spre București, de aduse din preajma acestui oraș robi, bucate și vite. [230](#) Sinan-Pașa, însă, cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihai, el șezu două zile pe loc, până să-și întremeze oștirea din spaima și amețeala în care căzuse după înfrângerea sa [231](#) și până să-i sosească, după spusa unora, puținele oști rămase în urmă. [232](#)

Spre a fi sigur d-a nu fi izbit în spate de români, el trimise un trup de oaste de cuprinse cetatea Brăilei, [233](#) și cu el însuși, în 15/25 august, cu toată armata cea mare, trecu strâmtoarea Călugărenilor și merse de tăbărî în câmpie la satul Copăcenii, dincoace de râul Argeș, [234](#) și în 17/27 înaintă până la București, unde tăbărî supt oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luare de pe turnurile bisericilor crucele și bulele aurite, pe care le sfărâmară în bucăți, precum și pe icoane, și puseră pe turnuri, în locul crucilor, semiluna. [235](#) În mitropolie puseră, în locul altarului, un mirab (altar mahometan) și un mimber (estradă spre a pune un tron), și astfel, prefăcând-o în geamie, în 20/30 ale acelei luni, făcură acolo slujbă și rugăciunea turcească. Această rugăciune se săvârși de Hassan-Efendi, șeicul din schitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într-această campanie. Acela care lua crucea de pe turnuri era un topciu (tunar) numit Ibrahim-Pașa, pe care marele vizir, spre răsplătire, îl făcu căpitan în gvardia sa. [236](#)

După săvârșirea rugăciunii, vizirul adună supt cortul său pe cei mai însemnați ofițeri ai săi și le zise că lăsarea Moldovei și a Țării Românești în

stăpânirea ghiaurilor e o pricină necurmată de tulburări și împerecheri pentru răskoalele ce ei fac; că spre a curma toate aceste în viitor, el propune ca aceste două țări să se prefacă în provincii ale statului (*ijaleti*) și, spre a ține într-însele rânduiala și pe popor în supunere, să se zidească două cetăți, una la București și alta la Târgoviște. 237 Toți ofițerii găsiră de bună această părere. Vezirul înștiință îndată Porții hotărârea sfatului și numi pe Satârgi-Mahomet Pașa l-acest nou pašalâc din Țara Românească. 238 Așa, pentru a doua oară, turcii izbutiră în statornica lor dorință d-a preface țara în pašalâc. Dar acum, ca și întâiași dată, la 1522, ei întâmpinară în Mihai un alt Radul-Vodă de la Afumți și nu putură apăra cu armele fapta lor nelegiuită. Astfel totdeauna, în timpuri grele și nenorocite, roditorul pământ al patriei noastre și-a născut izbânditori!

Ieșind din adunare, vezirul cu toți ofițerii săi se preumblă prin mahalalele orașului și alese ră monastirea lui Alexandru-Vodă spre a face dintr-în ea cetate. 239 Această monastire mare, hramul Sfintei Troițe, fu zidită din jos de București de Alexandru-Voda II, feciorul Mircii-Vodă III, la 1573; stricându-se apoi de turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radul-Vodă, feciorul Mihnei-Vodă Turcitul și nepotul lui Alexandru-Vodă II, și de atunci ea se cheamă monastirea lui Radul-Vodă. 240 Vrând Sinan să facă această cetățuie mai mare, puse de lărgi locul împrejmuirii de două ori pe cât era, 241 cuprinzând înlăuntru cetățuiei biserica și zidirile dimprejur 242 și ocolindu-le cu bastioane și fortificații. 243 În vreme ce meșterii măsura și trăgea liniile, begler-bei, spahii și ieniceri fură trimiși după lemnele trebuincioase pentru construcția bulevardurilor, 244 și ceașii alerga în toate părțile spre a aduna lucrători; și, fiindcă lumea în țară era fugită la munți și nu se putea aduna mulți, fură siliți a trimite de mai aduseră și din Bulgaria. 245 Clădirea cetății începu în 21/31 august, și cu atâta silință lucrară la dânsa, încât în 12 zile fu sfârșită. 246 Cum se săvârși întărirea palisadelor cetățuiei, Sinan-Pașa puse într-în ea două tunuri mari de ghiulele de paisprezece oca și iarbă, muniții și bucate îndestul. 247 Apoi lăsă în București pe Satârgi-Mehemet-Pașa cu o

mie ieniceri și o mie culogli drept garnizoană, poroncindu-i să săvârșească zidul de lemn ce pusese să facă împrejurul orașului și care se și sfârși într-o lună de zile²⁴⁸ și el, rădicându-și tabăra în 3/13 septembrie, porni spre Târgoviște. ²⁴⁹

XXI

De două sute de ani, din zilele lui Mircea-Vodă cel Bătrân, Târgoviștea era mereu scaunul țării. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importanța lui comercială făcuse pe domni a lua obicei a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Târgovistea oraș foarte mare, împodobit și populat; și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiții, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi roditori. ²⁵⁰ Scriitorii contemporani de felurite nații se minunează de frumusețea acestui oraș, declarându-l că e vrednic d-a fi capitala unei țări și locuința unui domn mare. ²⁵¹ Acel oraș populat astăzi d-abia e un orașel. Ale lui mărețe zidiri vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pământul. Un singur turn, rămășită din vestita Curte domnească, se înalță trist și singuratec pe dasupra acelor grămezi de ruine, intocmai ca acele mari cruci de piatră înfipte în vârful pleșuvelor movili, mormântul vitejilor căzuți în bătaie. Acest turn, ce mușchiul numai, cu verdeața sa, împodobește, e scump românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martor l-atâtea triumfuri! El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrân, Dracula-Vodă, Vlad Țepeș, Radul cel Mare, Radul de la Afumați, Mihai Viteazul și Matei Basarab, toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici războinici parcă le vezi învâltându-se singuratece și tăcute împrejurul acestei ruine; adierea vântului ce suflă din Carpați, suierând în pustiul turn, ne pomenește numele lor, și undele mărețe ale Ialomiței parcă cântă neconținut un cântec de mărire la gloria lor. Astfel i se nălucește oricărui român cu inima simțitoare când cată l-această mult elocventă ruină; și el nu se poate opri d-a simți durere amară și d-a ofta după vremea trecută. Dar nimeni n-a simțit aceasta mai puternic și n-a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlovo, floare a

poeziei, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare tu străluciși un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme, dar apucași a ne lăsa o lacrimă fierbinte pentru gloria trecută²⁵² și o scânteie dătătoare de viață pentru viitor. ²⁵³ Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetea vecinicii asupra-le și ni le va păstra chiar când pustiile anilor le va șterge cu totul de pe pământ.

XXII

Turcii găsiră Târgoviștea părăsită de locuitori și pustie. ²⁵⁴ Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea orașului ca la București. El prefăcu o monastire, ce era aproape de Curtea domnească, în cetățuie. ²⁵⁵ Curtea domnească era atunci zidită în formă de un mare castel, de putea încăpea într-însa de la 4 la 5 mii ostași și era încinsă cu un zid și cu turnuri. ²⁵⁶ Sinan mai întări zidul cel gros dimprejurul acestui palat din amândouă părțile cu pământ și cu un val de palisade de copaci amestecați cu pământ. ²⁵⁷ Apoi încunjură orașul cu un zid de pietre și grinzi lipite cu humă și pământ cleios, pe care îl rezeamă cu un val de pământ de 12 picioare de lat²⁵⁸ și îl ocoli cu un șanț foarte adânc, ²⁵⁹ de 12 picioare de larg, ²⁶⁰ lăsând cetății numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambe legate cu fier, și făcând înlăuntru, din apa râului, trei fântâni. ²⁶¹ Aceste lucrări urmară zi și noapte supt privegherea de aproape a lui Sinan²⁶² și se sfârșiră în treizeci de zile. ²⁶³

Dar Sinan, când văzu lucru aproape de sfârșit, hotărî să nu-și mai piarză vremea în nelucrare. El lăsă în Târgoviște două tunuri mari, patru culevrine și alte tunuri de câmpie cu munițiile și proviziile trebuincioase pentru hrană, dând comanda cetății lui Ali-Bei, fiul lui Haidar-Pașa, bei de Ciourin, pe care îl declară beiler-bei de Trapezunt (Trepizonda), alăturându-i pe Kotzi-Bei d'Amasia²⁶⁴ și lăsându-le și 1500 oameni cu însărcinare d-a săvârși lucrul întăririlor cetății; iar el porni cu toată oastea către munți, în urma lui Mihai-Vodă. ²⁶⁵ Planul lui era ca, ajungând oștirea românească, s-o înfrângă și, călcând-o în picioare, să pătrună în Ardeal, ca să combineze operațiile sale cu ale armiei ce fiul său, Muhamed-Pașa, comanda în

Ungaria. 266 Dar Mihai-Vodă, aflându-se în tabăra de la Stoenеști, întărită atât prin natură, cât și prin artă, nu era lesne de înfrânt. Cu totul dimpotrivă încă se întâmplă. Sinan venise de tăbărî nu departe de strâmtoarea în care sta Mihai și în fața taberei lui, pe un loc înalt, de unde putea vedea ambele tabere. El sta și se mira de îndrăzneala alor noștri, care, în așa mic număr, se încumetă încă a-l aștepta fără frică. 267 Mihai însă se feri d-a se apuca în bătălie generală cu dușmanul, dar fu neobosit a-i hărțui armata și a-i cuprinde liniile de comunicație și proviziile. Uneori întărâta o ceată de turci, o trăgea după sine în locuri grele și ei necunoscute, unde o sfărâma cu înlesnire; alteori cuteza a izbi pe turci chiar în tabăra lor. 268 Mai adesea, prin gonacii lui cu cai ușori, punea mâna pe mulți dușmani și dobândeа de la dâșzii pradă multă, cai nenumărați și peste o sută de cămile. 269 „Astfel acest eroid războinic, zice Walther, nici de dosirea nestatornicilor ostași ce îl părăsise, nici de mulțimea vrăjmașilor nepierzându-și inima”, 270 printr-un război parțial ostenește pe dușman și îi închide calea Ardealului, dând timp lui Bathori d-a-și aduna oastea și d-a-i veni într-ajutor.

Dar chiar de nu i-ar veni acesta într-ajutor, Mihai acum putea fi sigur că țara lui e mântuită de turci, căci aceștia, neputând a-l scoate din poziția de la Stoenеști, fiind și demoralizați prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai putea nici trece în Ardeal, nici sta mult în țară, mai cu seamă că și iarna se apropia, cetățile făcute la Târgoviște și București nefiind o ocrotire temeinică, după cum vom vedea. Așijderea în acele trei îngrozitoare expediții ce făcuseră mai dinainte turcii în Țara Românească, povățuiți chiar de sultanii lor, Baiazid I (1397), Mahomed I (1416) și Mahomed II (1462), învingători sau învinși, ei nu putură sta mult în țară, căci românii se trăgeа în pozițiile lor din munți, unde dușmanul nu-i putea ajunge și de unde ei îi da harță neîncetat, îi răpeа proviziile și îl ostenea prin lupte mărunte, încât [îl] silea a lăsa câmpia pustiită și а deșerta țara.

În mijlocul vremilor acestor, Sigismund Bathori, după atâta întârziere, era acum viitor spre hotarele Țării Românești, cu oști grele. Amenințarea unei primejdii obștești sculase în picioare și unise împreună pe toate popoarele războinice ce locuiesc Ardealul. Duminică în 17/27 august,²⁷¹ el ieșise din Alba-Iulia însoțit numai de gvardia sa ce se alcătua de două mii oameni pedestreme, alți atâția călărime și cu multe bagaje de război, ²⁷² și a doua zi ajunse la Sas-Sebeș (Miercurea). Chiar în aceeași zi (18/28 august) primi olăcarul trimis, cum știm, de Mihai-Vodă din tabăra de la Călugăreni în 13/23 seara, spre a-i vesti strălucita izbândă și a-l ruga a grăbi a-i veni într-ajutor. Această glorioasă veste o scrise Sigismund îndată împăratului. ²⁷³ A doua zi el primi încă altă veste de bucurie: luarea cetății Lipova. ²⁷⁴ După o robire de 44 ani supt turci, această cetate căzuse în 23 august, tot într-o zi cu bătaia de la Călugăreni, în mâinile lui Borbely, care, după cum știm, de câțeva vreme o ocolise și o bătea. Dar aceea ce îl mulțămii și mai mult pe Bathori fu știrea ce-i veni că tătarii, care era să vie să năvălească prin Moldavia în Ardeal, sosind până la Nipru, fuseră siliți a se întoarce înapoi, căci aflară cum că cazacii și cu muscalii au dat năvală în țara lor, și că avangarda tătărească ce pătrunse în Moldova fusese astfel întrântă de moldoveni și de munteni, încât făcu pe ceilalți a pierde pofta de a le mai veni într-ajutor.

Așa, Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supărat printr-alte năvăliri în operațiile sale împotriva lui Sinan. ²⁷⁵ El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de zile ca să dea timp oștilor, chemate din toate părțile, a se aduna.²⁷⁶ El trimise înainte pe comiții Baltazar Bogați, Benedict Mincenti și Lupul Corniș la cele opt scaune secuiești, ca să cheme pe vitejii secui la arme. Dar acest popor răspunse că nu se va duce la război până nu i se va da mai întâi înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse câțva timp înainte. ²⁷⁷ Acești secui fiind cei mai mulți țărani, libertatea ce vroiau era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. Cererea lor puse în mare cumpănă și amețeală pe Bathori, căci el era firește mai plecat către nobili, care îl slujiseră cu credință și se ridicaseră cu toții în oaste, și nu vroia a recunoaște

atâtea jertfe ale lor făcându-i să piarză veniturile ce trăgea de la iobagi și ruinându-i. Se temea încă de pilda urâtă ce va da în țară dând secuilor libertatea, aceea ce văzând ceilalți iobagi, se vor îndemna și ei a o cere pentru dânșii, revoltându-se împotriva nobililor. Dar interesul patriei și amenințarea vrăjmașului vorbi mai puternic decât interesele aristocratice, le birui, și secuii dobândiră libertatea cerută.²⁷⁸

De la Sas-Sebeș, Bathori porni către locul hotărât pentru concentrarea oștilor în câmpiile Bârsei, la Dealul Negru (*Feklehalom*), în preajma Brașovului, unde ajunse în 4 octomvrie (s.n.), în șase tabere. ²⁷⁹ Aci sosind 14755 secui armați, ²⁸⁰ li se proclamară în tabără libertatea lor, întărind-o cu mare credință și jurământ. ²⁸¹ Pentru această libertate ce li se dade, secuii se îndatorară ca să dea la trebuință de război până la 40 mii oameni cu cheltuiala lor, ca să plătească în toți anii prințului, de fiecă casă, un ioachim, o măsură de grâu și alta de ovăz; și, de se va naște lui Sigismund un fecior, fiecare să-i aducă un bou îngrășat în curte. ²⁸² Îndulcindu-se atunci secuii de libertatea dobândită, trimiseră de mai adunară și alți ostași, și astfel numărul lor în tabără se urcă la 24 mii oameni, din care 9200 pușcași, iar ceilalți lănceri și săgetari. ²⁸³ 16 mii secui, ce rămânea din numărul de 40 mii ce se învoiseră a da, trebui să rămâie în Ardeal spre a apăra țara de vro năvălire ce ar putea amenința din partea polonilor ce se afla în Moldova. ²⁸⁴ Apoi veniră în tabără nobilii Ardealului, care puseseră în picioare 13 mii oameni: prusianul Ioan Veier, fiul lui Ernest, cu 1600 cavaleri teutoni, ²⁸⁵ armați c-o pușcă și un pistol, pe lângă care avea și arc și săgeți, ²⁸⁶ și 80 cazaci din Polonia; ²⁸⁷ 300 cazaci încă ai lui Bathori, armați asemenea cu o pușcă și un pistol; ²⁸⁸ Ștefan Bocskay cu 800 lănceri de la Oradea Mare și 1200 arcobuzieri-pedeștri; 4000 pedestrași cu puști, rădicați cu cheltuiala sașilor, din care 1000 investiți în negru și pentru aceea numiți *negrii*, cu cheltuiala sibienilor, 1000 investiți în albastru, cu cheltuiala brașovenilor, 1000 în verde, cu cheltuiala mediașenilor, și 1000 în roșu, cu cheltuiala bistrițenilor. ²⁸⁹ Adunându-se toate aceste oștiri, Bathori porni cu dânsule de veni lângă vama Branului, la

Türzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei, și apoi mai adăogat cu întărituri de Hunyad, și care în acea vreme se afla supt paza brașovenilor. 290 Aci sosi Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu 2300 pedestrași, 800 călăreți și 22 tunuri mari pe care. El nu putuse veni d-a dreptul pe la secui, de temerea tătarilor, și fu silit a face încunjur. În drumu-i, el se întâlnește cu o ceată de poloni ce năvălise în țară și ținea a-l zăbovi în drum, pe care foarte rău tăindu-i și spărgându-i, luându-le și multă pradă, își urmă calea, trecu munții și pătrunse în Ardeal. 291 Îndată sosi veste în tabără că hatmanul Poloniei, Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardeal, a intrat în Moldova fără știrea craiului său și a pus domn pe un Ieremia Movilă. Această veste turbură foarte pe Bathori și pe Ștefan-Vodă, dar se văzură siliți a o suferi deocamdată 292 și a-și urma calea luată, căci Sinan-Pașa amenință și secuii era neodihniți și cârtitori pentru că nu li se dedese încă diploma întăritoare a drepturilor de curând dobândite. 293 Această diplomă, scrisă pe pergament, li se dete în sfârșit în mână și îndată o seamă dintr-înșii porniră înainte în Țara Românească. 294 Cum sosi acest ajutor la Stoenеști, Mihai, deși mult mai slab decât dușmanul, dar plin de nădejde în Dumnezeu și de încredere în voinicii săi, puse gând să-și cerce norocul și să dea o bătălie generală cu turcii. Însă Bathori poruncise secuilor săi ca să nu se încumete fără înțelepciune în noroc și să nu întreprinză nimic până va sosi el însuși. Drept aceea, silit fu Mihai a aștepta sosirea lui Bathori. 295

XXIV

În 7 octomvrie (s.n.), Sigismund Bathori, împărțindu-și oștile în 9 trupuri, 296 își clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase și, trecând înălțimile Carpaților, ajunse în povârnișul acelor munți, la satul Rucăr, în cuprinsul hotarelor Țării Românești, unde, în strâmtoare de munte, își puse tabăra. 297 Pe când ostașii își întocmea acolo tabăra și își întindea corturile și paviloanele, un vultur negru și foarte mare, luându-și zborul de pe muntele vecin numit *Piatra Craiului*, pluti câțva în aer pe deasupra taberei și apoi se aruncă cu multă iuțeală și repejune asupra cortului prințului Ardealului. Greutatea trupului său neiertându-l a se scula

lesne ca să zboare, ostașii ce se afla aproape, văzându-l, alergară iute, îl prinseră și îl duseră la pretoriul prințului. Inlesnirea cu care prinseră această pasere, dumesnicia și nespăimântarea ei de sunetul armelor și de strigările taberei, făcu ca ostașii să privească această întâmplare ca o minune și ca un auguriu. Unii ziceau că vulturul arată pe Sinan-Pașa, care are să cază în mâinile creștinilor. Alții mai fricoși bănuiau că acest auguriu vestește că creștinii vor fi învinși, de vreme ce vulturul este pajura împărăției nemțești. 298 Iezuiții ce însoțea pe Bathori se încercară a exploata această întâmplare în folosul propagandei lor. Iezuitul Alfons Carilie scria atunci de la Rucăr în Ardeal că mulți, văzând această minune dumnezeiască, au venit la credința papistășească. 299

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămână, până trecură căile cele grele și înguste ale acelor munți numeroasele care cu praful, munițiile și bagajele armatei; 300 căci această trecere de la Türzburg este una din cele mai grele ale Țării Românești: muntele este râpos și repede și căile înguste, de fură nevoiți a slobozi carele cu funiile la vale. 301 Aci sosi și ajutoarele împărătești ce se așteptau de atâta vreme: silezianul Albert Rajbici, unul din cei mai vestiți căpitani de călărime, trimis de arhiduca Maximilian de la Casovia cu 1600 cuirasieri nemți, ce se chema *Reiteri* în acel timp, și cu 150 cazaci din ținuturile Poloniei, frumos echipați, 302 și Silvio Piccolomini cu 75 cavaleri florentini, trimiși de marele duca de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardeal. 303 Bathori trimisese într-o întâmpinare lor pe Francisc Theke, ca să le îngrijească de conace și să-i călăuzească până în tabără. 304

Pân-a nu pleca din Rucăr, prințul Ardealului făcu căutare armatei sale, care se urca la 32 mii pedestrași, 22 mii călăreți și 54 tunuri; 305 apoi, clătindu-și tabăra, merse șase mile mai nainte și trecând Dâmbovița, ajunse la sat la Stoenеști, unde cu mare dorință fu întâmpinat de Mihai-Vodă, ce îl aștepta, cum știm, acolo, având cu sine oaste a sa 8 mii oameni și tunuri 22. 306 Numărul oștilor împreunate se urca atunci la 62 mii ostași și 76 tunuri. Bathori tăbări la Stoenеști, spre a lăsa oștile sale a se odihni și întrema puțin. 307

Armii protivnice se afla acum aproape una de alta. Ostașii lui Bathori, care erau mai mult adunătură, neobicinuiți cu războiul și speriați de numărul și de vitejia turcilor, avuseseră vreme a se deprinde cu încetul a-i vedea mai fără frică și a lua curaj. De la sosirea secuilor în tabăra de la Stoenеști, după care urmară curând și alte cete, unele după altele, ei începură a întâlni pe turci când mergea după furaj. Lupte mărunte se înhăța între unii și alții, și în aceste lupte mai adesea creștinii biruia. Emulația intra atunci între aceștia; cetele ce mergeau după furaj se mai măriră și din zi în zi luptele se făcură mai dese. Aceste bătăi marunte îi îmbărbăta până în urmă într-atât, încât ei aștepta acum cu nerăbdare ocazia unei bătălii generale cu turcii. Dimpotrivă, aceștia, demoralizați de învingerea de la Călugăreni, de puțina izbândă ce dobândiseră pân-atunci în toată acea campanie, acum, când văzură pe creștini cu puteri așa de însemnate, pierdură detot inima și dorința de a se mai bate. 308 Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, cum văzu înglotirea oștilor la Stoenеști, de plecă de acolo și și mută tabăra lângă Târgoviște. Scopul lui era să caute a prelungi cât va putea mai mult războiul, fiind sigur că, în vreme ce armia lui e întru toate îndestulată din țară, armia creștină, având lipsă de bucate și de bani, nu va putea mult sta adunată și va fi nevoită a se risipi. 309 Generalii creștini, înțelegând acest plan al lui Sinan, hotărâră a grăbi cât mai mult operațiile războiului și spre aceasta a porni îndată după turci spre a-i sili sa primească o bătălie.

În 15 octomvrie de dimineață, un semn ceresc veni a mai îmbărbata pe creștini și a mări nădejile lor de biruință. Pe un cer senin și cu toate că soarele răsărise, ei văzură în vreme de un ceas, dasupra taberei lor, o cometă strălucitoare. Această stea fu privită de dânșii ca un înger vestitor de biruință. 310 Armia creștină, ce fusese cale de șase ceasuri numai de Târgoviște, se clăti de acolo și în aceeași zi de 15 octomvrie merse de tăbări într-o câmpie mare, cu un mil departe de Târgoviste 311 și cu un sfert de leugă de tabăra lui Sinan, 312 cu hotărâre d-a-i da bătălie în ziua următoare,

de va voi s-o primească. [313](#)

Abia armia creștină sosi într-acel loc, abia călăreții începuseră a descăleca și pedestrașii a pune armele jos, când o mare turburare ameți toată tabăra. Niște străjări ce se aflaseră puși la pază într-o pădure în noaptea trecută, auzind de departe un zgomot făcut de alți ostași creștini care tăiau lemne, își închipuiră că acolo trebuie sa fie toată armia turcească, care vine drept către dânșii; și frica făcându-i să vază aceea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostașii ce-i văzură sosind speriați, întrebându-i pricina, aflară de la dânșii cum că au văzut armia vrăjmașă viind să-i lovească. Vestea aceasta se răspândi iute în toată tabăra; semnalul de bătaie se dete îndată și toți ostașii, alergând la arme, umblau învălmașiți, făcând larmă mare, fără a se putea întocmi la rândul lor și a-și găsi steagul și căpitania lor. În acea neorânduială, spaima făcându-i să auză bubuituri de tun vrăjmașesc, fiecare începu a se gândi numai la mijloace de scăpare. În sfârșit, avangarda, alcătuită de români și ostașii nemți, izbutiră a se așeza mai întâi în rânduială și sta gata a primi pe turci, când se desluși lui Bathori pricina acelei turburări. El trimise atunci de spuse în toate părțile ca să se însenineze și să se liniștească duhurile turburate și spăimântate; dar neputându-se stămpăra larma, fu silit a pune să strige prin trâmbițe ca fiecare să tacă supt pedeapsă de moarte. Numai printr-această strașnică poruncă ostașii se liniștiră. [314](#)

Era între ambele tabere vrăjmașe și într-o depărtare numai de o alergătură de cal și de una și de alta un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dâmbovița. P-acest deal spun să se fi urcat Sinan ca să privească bine armia creștină. Văzând-o mult mai numeroasă decât socotea și bine rânduită, auzind și vestea răspândită că se așteaptă și arhiduca Maximilian cu o mulțime de soldați italieni, cătând și la demoralizarea armiei sale, temerea îi cuprinse inima și nu se mai gândi la altceva decât la fugă. Adunând un sfat de război, el umblă a-și ascunde gândul d-a fugi supt ideea unui plan ce-ar fi făcut. El zise că socotește să nu primească bătălia și s-o amâne pe altă dată; că acum se va trage puțin,

îndărăt, lăsând pe Ali-Paşa spre a apăra Târgoviştea; ca apoi, când va vedea pe creştini ocupaţi cu asediarea cetăţii, el va năvăli într-o noapte asupra-le şi lesne îi va birui. 315 În urma acestora, înzestră cetatea Târgoviştei cu 40 tunuri şi cu muniţie îndestulă, puse o garnizoană de 3500 la 4000 ostaşi, parte pedestrime, parte călărime, supt comanda lui Ali-Paşa de Trapezunt, pe lângă care lăsa pe Mihnea-Vodă şi vreo câţiva bei, iar dânsul, în zori de ziuă (6/16 octombrie), cu toată ceailaltă oaste, părăsindu-şi tabăra, fără a-şi mai da timp a-i strica întăririle, o întinse cu grabă spre Bucureşti. 316

XXVI

În aceeaşi zi (6/16 octomvrie), la răsăritul soarelui, Bathori, neştiind că Sinan se trage acum spre Bucureşti şi aşteptându-se la o bătălie generală, puse să zică din trâmbiţe ca fiecare ostaş să se rânduiască supt steagul său. Apoi, împărţindu-şi armata în şapte trupuri, care toate se urca în numărul de 26 mii călăreţi şi 35 mii la 40 mii pedestraşi, numi după dânsul general mai mare peste toată oastea pe Ştefan Bocskai, nu atât pentru virtuţile lui militare, cât pentru că-i era unchi după mumă şi unul din cei mai însemnaţi şi mai avuţi nobili ai Ardealului. 317 Cercând apoi sfaturile domnilor români şi ale lui Bocskai, el întocmi rândul bătăliei astfel: la avangardă se puse Mihai-Vodă, având cu sine 4 mii călăreţi ai săi cu lănci, bine învăţaţi, la care se adăugă cohortele lui Albert Kiraly şi escadroanele lui Ştefan Ciaki. La aripa dreaptă se aşeză două turme de cei mai buni călăreţi de 5 mii lănceri. La stânga tot acelaşi număr de lănceri şi în acelaşi rând. La centru era pedestrimea, atât cea pretoriană, cât şi a secuilor, cu coase şi sulii, având lângă sine toată artileria. În urma acestora, venea călărimea germană în a doua linie. În a treia linie venea un corp de 12 mii călăreţi lănceri, care duceau steagurile aurite, şi apoi altă ceată, care apăra persoana lui Bathori, în urma căroră venea rămăşiţa armatei cu carele şi bagajele, fiind astfel într-o tot şapte pânze de oşti. 318

Dup-aceea, Bathori puse de slujă înaintea tuturor o liturghie solenelă, se cuminecă cu sfânta grijanie şi o trecu din mână în mână cu multă evlavie la mulţi din capii oştirei şi soldaţi, de făcură asemenea. 319

Toate aceste pregătiri luară câțeva vreme, până după-amiază, când doi creștini, carii se ziceau scăpați din mâinile turcilor din cetatea Târgoviștei, sosiră în tabără. Ei vestiră cum că Sinan-Pașa s-a tras cu grabă, lăsând pe Ali-Pașa cu Mihnea-Vodă în Târgoviște; că de două zile garnizoana cetății e foarte spăimântată și că ienicerii înșiși chibzuia a se trage, dacă un pașă nu i-ar fi ținut cu sila, [320](#) dar că, cu toate acestea, două sute din ei tot scăpaseră și se împrăștiaseră. Capii armiei nu se încrezură în această arătare și, temându-se de vreun vicleșug din partea lui Sinan, spre a-i trage în vreo cursă, porunciră ostașilor să se ție toată noaptea aceea în întocmire de bătaie, fără a-și strica rândurile și a pune armele jos, și trimiseră gonaci și iscoade în toate părțile ca să afle adevarul și ce s-a făcut Sinan. Armia creștină petrecu veghind înarmată toată noaptea aceea și a doua zi (17 octom.) până spre amiază. Atunci sosiră câțiva alergători, aducând veste că turcii erau puțin departe, arătându-se că vor a se bate. Ai noștri se pregăteau cu inimă a le sta în frunte, când sosiră alții cu veste mai sigură că Sinan se trage spre București, iar că acele oști turcești ce se văd era ariergarda de patru mii călăreți supt Hassan-Pașa, care mergea trăgându-se încet și cu bună rânduială, îngrijind d-a nu primi în coadă vro sminteală din partea noastră. [321](#) Această spăimântare și fugă a lui Sinan miră foarte pe ai noștri, socotind cu cât armia lui era mai numeroasă decât a lor și cum această grabnică retragere va demoraliza detot pe turci. [322](#) Alte iscoade veniră atunci de arătară lui Bathori că vro patru mii români, bărbați și femei, de deosebită vârstă, robiți, îi duc o ceată de turci spre Dunăre. Prințul porunci îndată la 500 ardeleni pedestri să alerge să taie calea acelor turci și să mântuie pe acei sărmani robi. [323](#) Îndată armia creștină merse, chiar în aceea zi (7/17 octomvrie), de ocupă, fără nici o împotrivire, tabăra părăsită a lui Sinan, [324](#) unde găsiră numai vro 5 sau 6 turci, care, ieșiți fiind de mai nainte din tabără, d-abia se întorseseră acum, când picară în mâinile creștinilor și fură îndată înjunghiați. [325](#) Creștinii gasiră tabăra turcească ticsită de multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, cămile, catări și alte lucruri, [326](#) și fură foarte mârniți că această pradă

bogată nu fu prețul vitejiei lor. 327 Aceasta dovedea graba cu care turcii fugiseră și greșala ce făcuseră creștinii d-a nu înainta mai iute spre a-i lovi pân-a nu se depărta.

XXVII

Bathori chemă atunci la sfat pre cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul monsinior Alfons Visconti, 328 pe care îl trimisese papa cu o sumă însemnată de bani pentru trebuințele războiului. 329 Aci se propuse că, de vreme ce armia turcească, plină de frică, s-a tras spre București, ce sfat ar fi mai bun: a urma fără întârziere pe dușman, silind în acea spaimă a lui a-l ajunge și a-l birui undeva, sau a lua mai întâi cetatea Târgoviștea, unde lăsase el garnizoană și gătire, din care se înțelegea că voiește a se apăra acolo multă vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curajul lor și în noroc, crezând că singura nefericire ce li se poate întâmpla e d-a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de părere d-a nu se mai opri nici o zi la această cetate, a cărei dobândire nu o prețuia întru nimic, și a se lua îndată după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădea negreșit fără nici o osteneală a lor, unde dimpotrivă, consumându-și puterile lor împrejurul acestei șandramale (*bicoque*), armata lui Sinan își va lua puteri, va tăbări în loc tare și, având vreme de ajuns, își va îndrepta trebile sau cel puțin se va trage în siguranță și, crescându-și apoi puterile cu nouă ajutoare sau găsind mijloc d-a se uni cu tătarii, va da creștinilor mult mai mult de lucru și va aprinde din nou flăcările cele acum mai stinse ale războiului. 330

Mihai și Albert Kiraly stătură împotriva l-această părere. Ei ziseră că ar fi cu primejdie a înainta, căci s-ar expune între garnizoana cetății, care ar putea a le tăia liniile de comunicație și proviziile, și armata lui Sinan. 331 Silvio Piccolomini rezemă și el această părere prin cuvintele următoare: „Dușmanul, zise el, sau s-a tras de temerea taberei noastre, sau spre a găsi loc mai bun de bătaie; dar și într-unul și în celălalt caz, el a apucat înainte cu o zi și o noapte și a putut a-și pregăti lucrurile sale, încât nu-l vom găsi nepregătit, nici în loc d-a nu se putea mult folosi de graba noastră. Dintr-

altă parte, ne vom afla în mijlocul a doi vrăjmași, de vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi necurmat supărați, mai cu seamă despre muniții ce se așteaptă din Ardeal. Apoi a se pune într-o asemenea primejdie este împotrivă a oricărui temei de război și a oricărui obicei al unui înțelept căpitan. Se adaogă încă și această privire importantă, că noi suntem cât se poate osteniți și slăbiți de drum și, urmând cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum odihnit și în rânduială și ne vom afla în primejdie d-a fi cu toții înfrânți. Dar dacă el, din întâmplare, s-a tras cu gând d-a fi mai departe de hotarale Ardealului și prin urmare într-un loc unde noi vom avea mai puțină înlesnire de hrană și alte trebuincioase, în vreme ce el, învecinându-să cu Dunărea, va putea, prin mijlocul acestui râu, a se îngriji mai bine, apucându-ne noi a bate cetatea, îl vom sili, ca să nu-și piarză reputația, a veni într-ajutorul alor săi, și atunci vom găsi foloasele noastre a ne înhăța la luptă. De se va hotărî însă el a aștepta în București, ce folos mare vom avea oare de vom merge să-l lovim mâine, și nu după două sau trei zile? Încât, spre a se uni Sinan cu tătarii, e lucru cu neputință, aflându-ne noi între dâșii, afară de aceea că tătarii nu sunt în loc de unde să poată trece cu atâta iușeală în această parte.” Piccolomini încheie zicând că, deși nu e de părere d-a se lua cu atâta nerânduială după dușman și a sta, cum vor unii, în arme toată noaptea aceea, dar crede că ar fi bine ca o bandă din cavaleria noastră să meargă să supere ariergarda dușmanului, fiindcă afară de neodihna ce-i va pricinui, vom putea să avem limbă de mișcările lui și să știm mai bine ce să facem. [332](#)

Sigismund Bathori și toți ceilalți capi se primiră bucueroși la una ca aceasta și tot sfatul hotărî bătaia Târgoviștei. [333](#) Fără îndoială — și urma va dovedi — că aceasta n-a fost cea mai bună părere, căci întârzierea creștinilor prileji mântuirea lui Sinan.

Se luase hotărârea a tăbări în oarecare post, aproape de Târgoviște, văzut de Piccolomini mai dinainte, și, spre aceasta, trimiseră un număr de călăreți ca să ție rânduiala, spre a merge oștile fără amestec a-și lua locurile de așezare. [334](#) Îndată dup-aceea, pre obiceiul războiului, cerură ca cetatea

să se predea. 335 Paşa comandant al cetăţii, cătând la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de nădejde, d-a fi ajutat, sta în chibzuire să închine cetatea spre a se mântui el şi toţi ai săi, dar ienicerii ce erau în cetate în număr de două mii se împotriviră, fiind mai bucuroşi a se apăra, după cum cereau cinstea lor şi făgăduiala dată lui Sinan. 336 Într-aceea, creştinii, tăbărând comod chiar în acea seară (7/17 octomvrie), se duse Piccolomini să vază cetatea şi apoi puntară tunurile spre dânsa. 337

XXVIII

În noaptea aceea, soldaţii făcură băştii, pre obiceiul lor. 338 În dimineaţa următoare (8/18 octomvrie), 339 după ce, prin meterezuri, şanţuri acoperite şi tăbii de lemne amestecate cu pământ, se apropiară ai noştri de ziduri 340 şi aşezară baterii de tunuri, cu multă înverşunare, de trei părţi deodată, începură a bate cetatea. 341 Strălucitul Răzvan-Vodă, având cu sine moldovenii săi şi cu legioanele secuilor, se aşezase despre răsărit, pe drumul Bucureştilor, şi bătea partea de sus a cetăţii cu 10 tunuri. 342 Dintr-altă parte, neînvinsul Mihai-Vodă cu inimosul Bathori, care acum pentru întâiaşi dată vedea războiul, şi cu eroicul Kiraly, se aseză despre munţi şi râul Ialomiţa, la o monastire 343 care fu atunci stricată şi mai apoi dreasă, 344 departe de cetate de o bătaie de săgeată. 345 Ei ridicară acolo două movili în formă de turn, 346 şi cu două baterii de câte zece tunuri fiecare, din aceste două părţi, încep, prin sloboziri neîntrerupte, a pocni puternic zidurile. 347 Mergând apoi într-alt templu mult mai aproape de cetate, fără întrerupere grăbesc lucrările asedierii. 348 Era cu greu însă de a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle şi şantul ce o încunjura, avea încă şi nişte bălţi împrejur. 349 Apoi turcii dinlăuntru se apăra cu cele mai pre urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunurile lor, ei împinseră înapoi pe asediatori, ce umbla să treacă şanţurile cu luntre; răsturnară cu puştile lor pre cei ce, izbutind a trece şantul, cerca acum a pune scări pe ziduri sau aduceau foc la tălpile zidului de lemn spre a-l aprinde; şi nu uita nimic de ce trebuia spre apărarea cetăţii. 350

Văzând ai noştri că nu izbutesc astfel, se mărginiră a urma cu

tunărirea înfricoșătoare de bombe și ghiulele, câțând a sparge laturile zidurilor (*battre en brèche les murs*). Fumul acestor dese slobozități de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de întunecă aerul și ascunse și la unii și la alții vederea dușmanilor lor. 351 Secuii căutară a se folosi de această negură. Ei aduseră lemne uscate, catran, rășină, bușteanuri aprinse, torțe și alte materii aprinzătoare, și, ațâțând bine focul, începură a-l arunca pre streșinile caselor cetății și căutară a aprinde întăririle ei. 352 Dar fiindcă bârnele de care erau făcute acele întărituri erau încă verzi și prin urmare umede, și huma de pe dânsule nu se uscase, nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se punea pe dedesupt. 353 Pe lângă aceasta, prin dese pușcării ale artileriei creștine, sfărământurile caselor cetății începură a cădea pe capul celor ce se afla supt zid, căutând a-l aprinde, și astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi dușmanii, luptându-se vitejește, nu-i mai lăsară a se apropia de ziduri, încât izbânda rămase cu totul în îndoială. 354

XXIX

Văzând Bathori și cu ceilalți capi descuragiarea oștilor de atâtea silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe secui a da dovadă că-și aduc aminte de libertatea de curând dobândită, a nu se descuraja de anevoințe și primejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. 355 Secuii se formară atunci în cohortă și începură a duce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei căzură supt loviturile dușmanilor, dar, desprețuind orice primejdie, vitejii secui izbutiră în sfârșit a aprinde zidul. La vederea flăcării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți întruna: „*Iesus! Maria!*”, și care cu scări, 356 cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, 357 în vreme ce o parte dintr-înșii purta focul într-alte laturi ale cetății. 358 Artileria, din locul ei, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craiul Ștefan Bathori, aprinde acoperișurile caselor, și dărământurile lor, prin mijlocul flăcărilor, cad pre capul asediaților. 359 Acum zidul pestetot luase foc și turcii, încinși de flăcările cele groaznice de mari, ce mereu creșteau, sunt nevoiți, o parte dintr-înșii, a lăsa apărarea zidurilor spre a încerca a stinge focul. 360 Ai

noștri se folosesc de acest minut și dau voinicește asalt, și, în vecinătatea serii, din toate părțile izbucnesc în cetate. 361 Turcii, lipsiți de sfat, 362 amețiți de flăcări și de vrăjmașii ce îi împresurase, nemaiaivând vreme a capitula, 363 spre a se mântui de primejdie și de o prăpădenie desăvârșită, 364 ies cu toți pe porțița despre deal, necunoscută la ai noștri, căutând scăpare. 365 Dar călărima creștină, care, pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întâmplare a luptei și aștepta călare ieșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în goană, le taie calea, pe unii ucid, pe ceilalți prind; puțini numai, favorizați de noapte, prin păduri putură scăpa, 366 și aceștia încă, până mai apoi fură găsiți și uciși; 367 și din toată garnizoana, numai trei turci, fiind bine călăriți, ajutați și de întunecimea nopții, avură noroc să scape și se îndreptară spre București, ca să ducă lui Sinan vestea acestei nenorociri. 368

Secuii, intrând în cetate, făcură mare vărsare de sânge. Dărâmând și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă — lucru la care foarte sunt deprinși, spun analiștii timpului — ei găsiră într-un loc tainic ascunși pe Ali-Pașa, comandantul cetății, și pe Mehmet-Bei. Zic unii că acești turci nu ieșiseră din cetate, mai bucuros vroid o moarte glorioasă decât a fugi; 369 alții spun că erau râniți și de aceea rămăseseră pe loc. 370 Secuii îi duseră la Bathori. Între prinși se mai afla doi alți bei: Turan, beiful de București, și Sussim, bei de Târgoviște; la toți li se iertă viața. Lepădatul Mihnea-Vodă întâmpină în cetate o moarte norocită, ce i s-ar fi căzut a-i veni prin gâde, de cădea în mâinile creștinilor; trupul lui se găsi între cei morți; 371 asemenea și al cadifului de Avlona. 372 Prada ce secuii, mai cu seamă, făcură în oraș, și care toată li se lăsă, fu cu deosibire mare. 373 Se găsi în cetate două tunuri mari, care arunca ghiulele de 56 livre, 374 și alte 42 mai mici, bani mulți și multe scule de aur și argint, cu muniții și provizii de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo își așezase magaziiile. 375 În această asediere, din turci, ca la o mie fură trecuți supt sabie. 376 Din ai noștri pieriră numai 60 ostași, dar mult mai mulți se răniră. 377

XXX

Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Târgoviștei se mai adăogă

cu vestirea unei alte izbânzi asupra vrăjmașilor. Ceata ce cu două zile înainte Bathori pornise ca să taie calea turcilor, cari duceau patru mii robi și turme mari de vite spre podul de la Giurgiu, călăuzită fiind de oameni de țară, care cunoșteau bine căile munților și a pădurilor, trecuse înaintea turcilor și, cuprinzând strâmtorile pân-a nu sosi ei, îi izbi cu putere, îi sparse rău, ucise mai pre toți, dobândi înapoi toată prada lor și mântui robii³⁷⁸.

A doua zi după luarea Târgoviștei (9/10 octomvrie), ³⁷⁹ generalii creștini se adunară la sfat de război și porunciră a le aduce înainte pe Ali-Pașa, pe care îl siliră prin făgăduieli și amenințări a arăta ceea ce știe despre planurile și numărul ostașilor lui Sinan, întrebându-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate cu așa puțină oștire la o armată atât de numeroasă. L-aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere și fără a-și schimba fața, că „Sinan n-avea cu dânsul fără numai de la doăzecii și opt la treizeci mii ostași, fiindcă și-a risipit oastea prin orașele și cetățile țării și îi e peste putință ca s-o poată aduna în puțină vreme; ³⁸⁰ că daca hanul cu tătarii ce se așteaptă din zi în zi nu-i va veni într-ajutor, el crede că Sinan, aflând luarea Târgoviștei, va părăsi Bucureștii și se va trage spre Giurgiu ca să treacă Dunărea îndărăt; în sfârșit, că de vor creștinii a pune mâna pe dânsul, trebuie să se grăbească a cuprinde și a sfărâma acel pod de pe Dunăre. Sinan, urmă Ali, plecând, îmi lăsă numai puține oști pentru apărarea Târgoviștei, dar mă făcu să nădăjduiesc că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în cetate un ajutor de cinci mii ostași, afară din zece mii ce îmi făgăduia el însuși, zicând că are să vie mai apoi să gonească pe creștini de lângă cetate. El mă asigură încă că armia creștină nu este numeroasă; că cei mai mulți ostași sunt secui, pe care azi-măine e sigur să-i întoarcă în partea sa. Blestematul! m-a înșelat și m-a expus la o moarte mai detot sigură. O vrăjmășie veche e pricina ce l-a făcut a se purta astfel cu mine. Sinan a fost vrăjmaș de moarte tatălui meu, care s-a arătat cu slujbe mari împărăției; dar fiindcă tatăl meu n-avea nici o temere de dânsul și el nu-i putea face nimic, trădătoriul s-a folosit de această ocazie ca să verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta tatălui.”³⁸¹

Nu se știe dacă Ali era sincer sau vorbea astfel numai ca să-și tragă compătimirea lui Bathori. 382 Era însă de necrezut ca Sinan să aibă cu dânsul numai atâtea oștiri câte arăta el, de vreme ce, când a plecat de la Târgoviște, armia lui întrecea mult în număr pe a creștinilor, după cum mărturisesc toți analiștii contemporani. Văzând Ali-Pașa puținul efect ce fac plângerile sale, propuse să se răscumpere cu o sută mii talere de aur; 383 dar Piccolomini se împotrivi de a i se da libertatea. El avea interes a ține prins un om așa de însemnat, ca, întâmplându-i-se nenorocirea să cază în mâinile turcilor, să-l poată schimba cu dânsul. Și fiindcă acest șiret italian se făcuse stăpân pe duhul lui Bathori, îl hotărî lesne a nu primi propunerea turcului. 384 Prințul, după ce răspunse cu puține vorbe lui Ali-Pașa, îl trimise supt pază până la garda sa 385 și după aceea, împreună cu alți ofițeri turci, îl porni pe la Brașov la Cluj, în Ardeal. 386 În urma acestora, capii armiei ascultară și raportul iscoadelor ce trimiseseră ca să ia limbă despre turci și, văzând oarecare potrivire cu arătarea celor prinși, hotărâră a porni îndată după armata turcească. 387 Din nenorocire trebuiră a mai ședea pe loc încă o zi, parte spre a împruternici oastea muncită de drum și de bătaie, parte spre a aștepta munițiile și bucatele ce se aducea din Ardeal în tabără. 388

Acesle întâzieri fatale mântuiră pe Sinan-Pașa, cu toate greșalele lui. În ziua aceea (9/19 octomvrie) către seară, vro patru mii turci, care, după încredințarea dată de Sinan că va zăbovi lângă Târgoviște încă două săptămâni, lăsaseră de vro câteva zile tabăra și se duseseră departe de acolo după hrană, furaj și pradă, se întoarseră aducând cu dânsii 60 mii boi, ce răpiseră din munții și mănoasele câmpii ale Țării Românești. Intra turcii în tabără, mânând înaintea lor convoiul de vite, fără a bănuî de fuga rușinoasă a lui Sinan; și nu fură dezamăgiți decât când din acele corturi ce ei credeau pline de ieniceri, văzură azvârlindu-se românii și secuii, care năvăliră asupra-le și îi tăiară rău și fără milă. Această întâmplare neprevăzută răspândi bielsugarea în tabăra creștină, încât un bou ajunse a se vinde pentru un preț de nimic. 389

Sinan-Paşa, după cum ştim, îşi părăsise tabăra de lângă Târgovişte în dimineaţa de 6/16 octomvrie şi luase cu grabă calea Bucureştilor. Hassan-Paşa, care rămăsese în urmă cu patru mii călăreţi drept ariergardă, îndată ce vazu din înălţimea munţilor pogorându-se steagurile creştine spre Târgoviste, grăbi cât putu la drum spre a ajunge tabăra. 390 După o cale de o zi, vezirul tăbărâse, când începu a se auzi urletele tunurilor creştineşti dinaintea Târgoviştei. „Tunul lui Mikaliogli!” 391 striga turcii prin tabără, îngheţaţi de spaimă. 392 Sosiră atunci nişte trimişi din partea garnizoanei Târgoviştei, chemând pe vizirul într-ajutorul cetăţii; dar acesta, cătând la spăimântarea oştilor, sta la îndoială. 393 Într-aceea, o ceată de vreo 300 creştini ce se arătară la intrarea unei păduri vecine de tabăra lui îl sili a lua o hotărâre. Oştile Rumeliei, din porunca lui, merseră asupra-le; dar creştinii le bătură, le răriră rândurile foarte şi le puseră în goană: din cei ce se întoarseră, nu era unul care să nu fie rănit. 394 Un delir de spaimă cuprinse atunci toată tabăra. 395 Mulţi din soldaţi începură a dezerta şi a se răspândi cete-cete; capii umbla învâlmăşiţi fără să ştie ce să facă; unii sfătuia a se întoarce la Târgovişte, lucru ce era cu neputinţă din pricina demoralizării armiei. 396 Sinan scrisese îndată lui Ali-Paşa la Târgovişte să apere cât va putea cetatea; iar văzându-să în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu oastea sa spre podul de la Dunăre. Aceste scrisori n-ajunseră până la Ali, fiind prinse de către ai noştri. 397 Vezirul apoi îşi urmă retragerea spre Bucureşti, unde ajunse în două zile. 398 În acea demoralizare a armiei sale, Sinan, în loc să se grăbească a o trece cât mai curând peste Dunăre, spre a o mântui, nădăjduind o apărare mai îndelungată din partea Târgoviştei, se încumetă a se mai zăbovi la Bucureşti. El obşte că va şedea armia acolo 15 zile şi porunci că nici o oştire, nici un negustor n-are să treacă podul Giurgiului până la acel soroc; şi pentru aceasta orându-i o gvarde la pod cu porunca straşnică să nu lase pe nimeni a trece. Pe lângă acestea, se silea în tot chipul spre a linişti duhurile şi a le da curaj. 399 În vremea aceasta, cei trei călăreţi scăpaţi cu mare greu de la luarea Târgoviştei sosiră în Bucureşti, vineri dimineaţă în 10/20 octomvrie, aducând vestea căderii

cețaii în mâinile creștinilor. 400 Mări această știre peste măsură spaima și amețea (*confusion*) în tabără. 401 Sinan atunci, văzând că descurajarea oștilor crește mereu în loc d-a scădea, cum află și de luarea Târgoviștei, se sperie și el atât de mult, încât, cu toate că întârise orașul București și monastirea lui Alexandru-Vodă mai bine decât Târgoviștea, nu se mai încrezu în acea apărare și nu mai îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman. 402 El porunci să puie în pivnițele acelei monastiri o mare mulțime de praf de pușcă pe care-l acoperi cu paie, așazănd un fitil lung care să arză cu încetul, lăsând și oameni spre a-i da foc, ca astfel, când vor intra creștinii în acel loc, monastirea de odată să fie zvârlită în aer cu o mare putere și dâșii să piară ca vai de ei supt acele ruine. 403 În toată ziua aceea (20 octomvrie), cu grabă mare Sinan strânse tunurile și munițiile de război și le încărcă în care; 404 apoi dete foc fortificațiilor și orașului Bucureștilor; și la miezul nopții (20 spre 21), 405 luminat de flăcările acestui pârjol ce prefăcu în cenușă tot orașul cu 22 biserici ce avea atunci, 406 împins de desperare, ca cum ar fi avut pe dușman în spatele său, se puse rușinos pe fugă și cât mai iute a putut a întins-o spre Giurgiu. 407 Astfel, mai mult fugând decât făcând o retragere, 408 merse Sinan 14 ceasuri mereu și nu tăbârî decât după ce trecu strâmtoarea Călugărenilor; dar tunurile și munițiile de război nu putură ajunge în acel loc decât în 24 ceasuri. 409 Când sosiră toate și se strânse armia întreagă, plecară cu toții cu aceeași grabă spre Giurgiu, 410 unde, cu toată silința ce pusese la drum, din pricina neorânduiei în care se afla oștile, nu putură sosi decât tocmai luni în 13/23 oct. făcând astfel trei tabere de la București până la Giurgiu. 411 În acea fugă prăpăstioasă turcii semănară drumul cu armele lor și cu un număr însemnat de tunuri, cămile și bagajuri, deosebit de ce năpustiseră în București. Spaima lor era așa de mare, încât, prin strâmtori și pe poduri, ajunseră a se omorî unii pe alții ca să treacă care de care mai nainte. 412 În această stare de spaimă și groază se aflară ei mai cu seamă când trecură strâmtoarea de la Călugăreni. În orice copaciu li se părea a vedea un dușman, în orice minut se aștepta să vadă strălucind înaintea ochilor lor sabia fulgerătoare a lui Mihai.

Este de luat în seamă că în toată această campanie, a cărei glorie analiștii creștini în mare parte o dau lui Bathori, ca unuia ce comanda toată armia creștină, analiștii turci nici că pomenesc de dânsul. Spaima turcilor, acela ce îi îngrozea, îi gonea și le amenința mereu cu moartea era „afurisitul (*le damné*) Mikali-ogli”. Aducerea-aminte a groazei ce Mihai insufla atunci turcilor până azi încă se păstrează în poporul român și musulman, printr-o mulțime de legende, tradiții și cântece populare. Unul din cei mai buni poeți ai noștri încadră una din aceste tradiții în această frumoasă strofă:

Spun că în urma luptei, în Asia bogată, Dacă mahometanii vedeau câte o dată, Un armăsar ce în preajmă-i căta el sforăind Cuprinși d-adâncă spaimă, ziceau cu-nfiorare Că el a văzut umbra acea îngrozitoare A lui Mihai Viteazul asupra-le viind. [413](#)

XXXII

Bathori, după ce puse de drese cetatea Târgoviștei și o înzestră cu o garnizoană tare, [414](#) în 11/12 octomvrie des-de-diminează, se îndreptă cu toată armia în urma lui Sinan, spre București. [415](#) În cale creștinii întâlnește mai multe cete de câte 3, 4 și 5 sute turci, care se răzlețiseră de tabăra lui Sinan sau rămăseseră în urmă, și toți fură uciși, astfel încât câmpiile și livezile din drum era semănate cu trupuri moarte de turci. [416](#) După ce luară o bucată bună de drum, ei întâlnește trei fugari unguri, care le spuseră că Sinan, temându-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăsând în București multe bagaje, bucate, muniții, robi, cămile și câteva tunuri pe care nu le putu lua, fiind osiile și roatele sfărâmate; că în cale el mai lăsase multe alte bagaje; că groaza armiei întregi era atât de mare încât fără îndoială, când va sosi în locuri grele, în strâmtoare înguste și băltoase de la Călugăreni, se vor răni între sine ca să poată trece unul altuia înainte. Bathori, neîncrezându-se pe arătarea acestor fugari, trimise pe căpitani Nicolae Sennyei și George Farcaș cu o sută de călăreți ca să facă o recunoaștere spre București și să ia limbă.

Aceștia, întorcându-se spre seară, întărire raportul fugarilor. [417](#) Aceasta hotărî pe generalii creștini a merge d-aci înainte în marș *forcé*, [418](#)

ca să mărească temerea și groaza dușmanului în fuga sa. 419 Ei afluă atunci că Sinan, în calea sa de la București la Giurgiu, tăia toate podurile de pe râuri, punea piedice la treceri, strâmtori și vaduri, ardea și pustia toate satele, ca astfel lipsa bucatelor și piedicele drumului să întârzieze goana ce-i da armia creștină. 420 Generalii se sfătuiră atunci și hotărâră a schimba drumul și a lua altul mult mai spre dreapta de București. 421 Acest drum, pe lângă aceea că avea folosul d-a nu fi călcat și smintit de dușman, scăpă încă pe creștini de cursa ce le întinsese Sinan în monastirea lui Alexandru-Vodă din București, care săltă atunci și se spulberă în aer fără a vătăma pe nimeni; 422 dar el făcea un încunjur cu deosebire lung și era plin de mocirlă și jumătate de crâng și așa de greu de umblat, încât se întârzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seamă al artileriei, care mai toată rămase înapoi. 423 În cale, armia mai întâmpină niște oști turcești rămase în urmă, pe care foarte le snopi și le zdrobi, încât multe mii de trupuri de om, de cai și de cămile zăceau în lungul drumului, și aerul se împuti de o mare putoare. 424 Dar turcii, în amețea fugii lor, uitaseră câteva poduri netaiate; astfel creștinii avură noroc a găsi nesfârâmat podul de la Argeș, pe care trecuse turcii, și putură și ei înainta fără zăbavă. 425

Când ajunseră la o depărtare de două mile de Giurgiu, primiră veste că Sinan, aflând prin oameni de loc de sosirea lor, trecuse cu o zi înainte Dunărea cu cea mai mare parte din oștile sale, că rămăsese încă dincoaci de râu o mulțime de care, bagaje, o pradă însemnată de tot felul, cu un mare număr de robi, spre paza cărora lăsase opt mii turci, care nu trecuseră încă, căci nu îndrăzneau a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate așa de mare ca a carelor și a tunurilor, până-a nu trece mai întâi pedestrima și călărima. 426

Bathori atunci, sfătuindu-se cu toți generalii, își întocmește armata de bătaie. Mihai, ce se aflase mereu la avangardă, porni iute înainte cu românii săi ca să dea harță vrăjmașului și să-l împiedice a trece podul până să sosească Bathori cu toată armia. Inaintând românii către Giurgiu, întâmpină în cale o seamă de turci furajori ce ducea niște turme de

dobitoace, îi împrăştie îndată, ucid pe cei mai mulţi, pe ceilalţi prind şi îi trimit îndărăt lui Bathori, caruia deteră aceleaşi ştiri despre Sinan. Acum Bathori grăbi şi mai mult la drum, părându-i tare rău că o împreunare de împrejurări fatale l-au făcut să piarză mult timp şi prileji scăparea lui Sinan. Într-această vreme Mihai-Vodă sosise la Giurgiu şi ajunsese pe turci (15/25 octomvrie). 427

XXXIII

Oraşul Giurgiului, afară de un zid slab ce îl încunjura, era ocrotit de castelul Sân Giorgiu. Acest castel avea o poziţie foarte tare. Arta şi natura contribuiseră a-l întări. El era aşezat pe un ostrovel foarte frumos, numit Slobozia, format de un mic braţ al Dunării, care se desparte puţin mai deasupra şi, încunjurând un spaţiu de două jugăre, cade iaraşi în matca râului. 428 Astfel castelul, acoperind cu totul mica insulă până în marginele ei, părea a pluti pe deasupra undelor. 429 După temeliile lui, ce astăzi încă se văd, acest castel nu e indoială că a fost zidit de români. Dărmat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul 1000 după Cristos de genovezi, de la care luă şi numele de Sân Giorgiu, patronul acelei neguţătoare republici. 430 Pe la sfârşitul veacului al XIII-lea, Negru-Vodă, ducă al Făgăraşului, întinzându-si stăpânire peste toată Țara Românească până la Dunăre, mai întări castelul Sân Giorgiu. La 1418, când Mahomet I năvăli în Țara Românească de pustii o parte dintr-însa, între alte cetăţi de pe Dunăre ce cuprinse fu şi acest castel, pe care îl mai întări. 431 Puţin dup-aceea, românii îl luară înapoi supt vestitul domn Dan III Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, regele Ungariei, mai întări acest castel cu fortificaţii şi alte ziduri, când el trimise pe un vestit general, Ioan Marotius, în ajutorul lui Dracula-Vodă împotriva lui Radu, poreclit Prasnaglava, care intrase în țară cu ajutorul turcilor. 432 Căzând după aceea iarăşi în mâinile turcilor, castelul Sân Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăţi de către Vlad-Vodă Țepeş. 433 Dar după moartea acestui domn de crudă şi vitează aducere-aminte, turcii îl luară înapoi la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII, pe care ei numiseră domn fără alegerea țării; 434 dar îl pierdură curând dup-

aceea și românii îl stăpâniră până la anul 1544, când turcii îl luară iarăși, împreună cu Brăila și Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpânirea turcilor până în acest an 1595; și apoi, după moartea lui Mihai-Vodă, pică iar în mâinile lor și fu în stăpânirea lor până la tratatul de la Adrianopol (1830), în urma căruia se dărâmă cu totul și orașul intră în stăpânirea noastră.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziția sa, prin întăririle sale și prin ocrotirea ce primea de la cetatea Rusciucului, încât dobândise reputație de a nu putea fi luat. ⁴³⁵ El era atunci fabricat după obiceiul vechi, de ziduri tari, dar fără flancuri de pământ și fără flancuri la ziduri, având numai turnurile împrejur, și înlăuntru cu turn mare (*donjon*). ⁴³⁶ Mergea atunci podul făcut de Sinan de la capul cel de lângă orașul Giurgiului, loc unde se varsă două râuri în Dunăre, ⁴³⁷ până la poalele castelului, unde, trecând o întindere de pământ de zece pasuri, se unea cu celălalt braț al podului, cel mai lung, care ducea la insula cea mare și d-acolo în malul Rusciucului. ⁴³⁸

XXXIV

Sinan-Pașa, ajungând la Giurgiu (23 octom.) cu armata în cea mai mare neorânduială, obști că va ședea acolo trei zile și astfel mai adăogă o greșală la câte făcu pân-atunci în această retragere. ⁴³⁹ Pricina acestei nouă zăbăvi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunăre fu o măsură financiară a administrației turcești. Fiindcă turcii pustiiseră și prădase în toată țara până în hotarale Ardealului, luând mai multe mii de robi, o cățășime nenumărată de vite, ce se vânduseră la mezat în tabără, și atâta pradă încât încărcaseră cu dânsa ca la 10 mii care, ⁴⁴⁰ vezirul puse la intrarea podului un inspector și un scriitor, însărcinându-i a cere de la neguțători, care ducea dobitoacele și celelalte mărfuri și lucruri cumpărate, legiuitul drept de 1 la 5 (*pentzik*) pe seama sultanului. ⁴⁴¹ În vreme ce se urma această nenorocită lucrare, iată ajunge vestea (24 octomvrie) că Mihai se apropie în capul armiei sale și că acum nu e departe. ⁴⁴² Măsura fiscală fu îndată părăsită; ⁴⁴³ și mai întâi Sinan-Pașa trecu singur în noaptea aceea (24 spre 25 octomvrie) podul⁴⁴⁴.

După dânsul, toată noaptea până la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vizirului cu corturile și ienicerimea și cu o parte din tunuri și muniții de război; 445 dar coloanele cele mai mari rămăseseră încă pe malul românesc; 446 asemenea rămăsese năpustite multe tunuri și bagajele cele grele, căci în acel grozav amestec și spaimă ce stăpânea pe toți, nimeni nu vroia să ajute pe soțul său. 447 De dedese voie atunci soldaților și neguțătorilor a trece care cum va putea ca să scape; 448 și soldații stricădu-și rândurile, neguțătorii părăsindu-și avuțiile încărcate în care, se repeziră toți cu totul și în amestec spre pod. 449 O mulțime fără seamă de oameni și de vite se înghesuieră pe pod în cea mai mare neorânduială. O spaimă panică stăpânise toate duhurile și pretutindeni era cea mai mare dezorganizare, 450 când, fără veste, pe la patru ceasuri dupa-amiază (25 octomvrie), oastea lui Mihai se arătă și intră în șesul dinaintea Giurgiului (*l'esplanade*), unde tăbărî. 451 Dar fără a pierde vreme, românii, împingând înaintea lor și deschizându-și drum printre mulțimea turmelor de vite mari și mici și printre un mare număr de robi, 452 cad peste tabăra și bagajele turcilor, 453 îi izbesc în spate cu atâta iuțeală, încât pe toți îi rășchiră; pe unii fără milă, pe alții prind, pe alții pun în goană spre pod și mântuie vreo 5 mii români 454, afară de femei și copii, ce fuseseră robiți în Țara Românească și Moldova. Acești români, scapând astfel din robie, se armară cum putură și deteră mână de ajutor fraților lor împotriva dușmanilor. 455

O despărțire din oastea lui Mihai înaintă până la malul Dunării și alte patru escadroane cu pedestrime armată cu puști începură a slobozi asupra podului; 456 apoi Mihai își aseză tunurile pe un delușor vecin și astfel, de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plouă un pârâu de foc asupra turcilor. 457 În toată lungimea podului se vedea atunci o gloată adâncă, îndesită, amestecată, de ostași, neguțători, femei, copii, cai, cămile și alte dobitoace, tunuri și care, împingându-se, îmboldindu-se, strivindu-se unii într-alții, fiecare om îngrijitor de mântuirea sa căutând a lua pas înaintea vecinului său, unii călcați în picioarele cailor, alții rănindu-se în

armele celorlați, apoi primejdia și temerea crescând din ce în ce, începând a se bate și a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite, se auzea uneori o murmurare ce zbârnâia înecat, alteori o larmă mare amestecată de gemete și groaznice blesteme. Aceeași îmbulzeală și aceleași nevoi se petrecea la capul podului între cei ce, simțind în spate paloșul românesc, se munceau să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privea această chinuire a armatei sale fără a-i da nici un ajutor. 458 Garnizoana castelului numai, prin tunuri și puști, începu a vărsa o ploaie de gloanțe și ghiulele asupra românilor. 459 Dar aceștia, fără a se spăimânda de această furtună, iuțiră și mai mult focurile lor, încât neorânduiala și spaima turcilor ajunseră în culme și o groaznică desperare îi cuprinse. 460 Cei după pod, neputând razbi înainte și nemaivăzând alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria și carele în Dunăre, ca să-și facă loc și ca să nu cază și ele în mâinile creștinilor; 461 apoi mulți din ei se azvârliră în apă, chemând în ajutor numele lui *Alah* și cercând a scăpa înot. 462 Dar unii din neștiința de a înota, alții din vârtejurile râului ce aveau a trece în toată largimea lui, pieriră, înghițiți de unde; 463 ceilalți fură uciși, căci îngrozitorul Mihai îmbărbăta pe ai săi și îi îndemna la bătaie cu graiul, cu mâna și cu pilda. 464 Prin artileria sa, el izbuti în sfârșit a rupe podul prin mijloc în două. Un geamăt de groază umplu atunci aerul și prăpăstiosul adânc al râului, cu gura căscată, sorbi și înghiți într-o dată gloate de vrăjmași. 465

XXXV

În vreme ce o parte din armata musulmană se zbuciuma și se lupta astfel împotriva valurilor râului și pierea sau de unde, sau de gloanțele ce le trimitea creștinii, fără a căpăta de nicăiri ajutor, sosi pe loc și Bathori cu oștile sale. 466 Turcilor care rămăseseră pe malul românesc, închiși între jumătatea podului sfărâmat și ai noștri, li se tăiase tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decât a se lupta, a se îneca sau a se preda. 467 Ei încercară un minut a se apăra supt ocrotirea unei baricade de care legate în mare număr, strâns unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul podului

spre a stăvili năvălirea călărimei creștine. 468 Dar Bathori, îndată ce sosi, orândui o ceată de pedestrime aleasă de sfărma această baricadă. 469 Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, carii căzură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți și slăbiți, măcelarindu-i groaznic. 470 Acei ce putură scăpa cu fuga dinaintea crudului și neîmblânzitului paloș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în râu, încercându-se în zadar a-l trece înot: astfel mai mulți își aflară moartea în valurile Dunării. 471 Atunci se prăpădi cu totul acolo vestita ceată a echingiilor, care două veacuri stătuse groaza Ungariei și a Germaniei; ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul românesc și nici unul dintr-înșii nu putu scăpa; 471 asemenea nici un om nu mai rămăsese pe lângă Hasan-Pașa, la ariergardă. 472

În izbânda aceasta se deosebi mai cu seamă pedestrimea aleasă a secuilor ce purta numirea de pixidari, sulitași, vestită de vitează. 473 Dunărea se umpluse de trupuri moarte de turci și unele ei se roșiseră de sângele vărsat. 474 Afară de leșurile turcești, ce stau așternute și grămădite ca niște movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri de oameni, de cai și de cămile se afla în brațul Dunării ce desparte insula Sân Giorgiu de malul românesc, grămădite și încleștate astfel unele de altele, încât în acel loc Dunărea abia putea a-și urma cursul său; și când, după bătălie, vroiră creștinii să adape dobitoacele, nu puteau scoate apă de acolo fără a scoate deodată vrun trup de om sau de cal. Mult mai mulți turci încă se vedea plutind pe unde, în cursul apei, plini de răni, jumătate morți, gemând și văietându-se cu jale. 475 Urăcioasă și îngrozitoare priveliște de omor! 476 Turcii care trecuseră în insula cea mare căutară să ajute pe ticăiții lor frați. 477 Satârgi-Mehemet-Pașa puse d-acolo de îndreptă tunurile spre tabăra creștinească, dar loviturile n-ajungeau sau din neștiința tunarilor, sau din reaua poziție, și nu putură vătăma pe ai noștri; în vreme ce aceștia, având buni tunari și favorizați și de poziție, nu slobozea nici o umplutură în sec. Printr-acest mijloc ei putură cuprinde două din cinci corăbii ce aveau turcii atunci acolo pe Dunăre, celelalte trei scăpând cu fuga. 478

Martori ce au văzut cu ochii spun că pieri într-această bătaie de la trecerea Dunării ca la 18 mii turci⁴⁷⁹, deosebit de robii ce mântuiră, creștinii dobândiră o mare parte din artileria vrăjmașilor, steagurile lor, bagajurile, o mulțime de dobitoace și șase mii care încărcate cu pradă. ⁴⁸⁰ Analistul turc contemporan Seadedin încheie descrierea ce face de această bătălie, așa de nenorocită pentru ai săi, prin aceste cuvinte: „Covârșirea amestecului și a spaimei fu așa de mare, încât putem zice că niciodată nu se văzu o asemenea desăvârșită înfrângere (*une pareille dérouté*)”.

XXXVI

După ce creștinii împedecară pe barbari în trecerea lor, sfărâmând podul ce ducea la insula Sân Giorgiu și făcând atâta pieire într-înșii, vrură unii dintr-înșii să cuprinză îndată și al doilea pod, care ducea de la poalele castelului la insula cea mare, ⁴⁸¹ și să stapânească această insulă, ucigând și aruncând în râu pe turcii ce se afla acolo. Două steaguri din pedestrirea domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăzneală se repeziră pe acest pod. Turcii din insula cea mare, văzând aceasta, foarte se îngroziră și temându-se că toată armata să n-aibă același gând, începură a tăia cu securi capul podului din partea lor. Dar ceilalți ostași creștini nu îndrăzniră a însoți pe inimoșii moldoveni, ca să nu se expuie între armata lui Sinan d-o parte și focul castelului de alta. ⁴⁸² Ei nu știa că acest castel nu-i putea supăra, lipsindu-i praful de pușcă. Sinan încărcase patru care cu lăzi cu praf ce poruncise a se duce în castel, dar, din învălmășeala în care picară turcii la sosirea creștinilor, aceste care nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoi, către seară, din întâmplare, foc, prin creștinii ce rățăceau printre rândurile carelor spre a jefui, și săltară deodată, cu mare zgomot, în coloane de fum în aer; lucru minunat însă, că nimeni nu fu rănit. ⁴⁸³ Deci acei viteji moldoveni, nevăzându-se ajutați de nimeni, fură nevoiți a lăsa îndrăzneța lor întreprindere, care ar fi tost atât de frumoasă și folositoare armiei și ar fi înlesnit mult cuprinderea castelului.

Acestea petrecându-se astfel până înnoptă, armia creștină, nemaivând vreme a tăbări, se hotărî a bivuaca pe loc. ⁴⁸⁴ Călărimea de

sineși arată vroința de a sta înarmată toată noaptea aceea, temându-se ca nu cumva dușmanii, folosindu-se de întunecimea nopții, să treacă din insulă cu corăbii, ca să vie să-i izbească. Pilda călărimei fu urmată de toate celelalte oști și astfel armia întreagă veghie înarmată toată noaptea, punând în toate părțile străji spre a priveghea mișcările turcilor. 485 Aceștia atunci se aflau, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rusciucului; vro 5 mii dintr-înșii tăbărăseră, din porunca lui Sinan, în insula cea mare; 486 alții, din spaima ce le dedese creștinii, scăpaseră și se trăsaseră supt castel, la intrarea podului ce ducea la această insulă, de unde fu trimisă o altă mână de soldați spre paza aceluia pod și spre a da putere garnizoanei castelului, 487 care se urcă atunci la numărul de 800 ostași. 488

A doua zi (26 octomvrie), Bathori, încredințându-se că nu mai are nimic de temut, purcezând din locul unde petrecuse noaptea, ceva mai nainte își așează tabăra; 489 apoi îndreptară asupra castelului Sân Giorgiu chiar tunurile luate de la turci la Târgoviște. 490 Loviturile cele dese și ne-ntrerupte ale artileriei, în puține ceasuri, fac o spărtură în ziduri, care socotindu-se îndestul de largă, îndată se alese de tot cortul câte doi soldați și, formându-se astfel o ceată bună, i se porunci a da asalt, trecând brațul Dunării pe vase, căci podul era sfărâmat. 491 Această ceată era alcătuită nu numai de pedestrași, dar și de călăreți, care, lăsându-și caii, cerură a merge la asalt și, cu sabia în mână, se repeziră cu inimă d-asupra zidurilor, prin ruine. Dar nenorocita pedestrime ungurească, atât de vitează în multe rânduri, nerăbdătoare d-a intra în castel, se repezi cu multă nebăgare de seamă și cu curaj înaintă până în vârful spărturei, unde fu izbită c-o neprevăzută furtună de gloanțe, care trânti morți pe acele dărămături ca la două sute; mulți alții fură răniți; ceilalți învinși și împinși înapoi. 492 Garnizoana castelului, într-adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apără cu o îndărătnică bărbăție, aruncând asupra creștinilor nu numai cu puștile din care trăgea rar, având lipsă de praf, dar din care trăgea de aproape foarte și drept la țintă, ci încă cu săgeți, lănci, sulite, gereturi, pe care le aruncau cu mâna, și în sfârșit cu mari bolovani de piatră. 493 Ea primi mai apoi praf și

alte ajutoare din insula cea mare, prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. 494 În acea insulă știm că era o tabără de cinci mii turci, care începură acum a supăra prin tunurile lor rău pe ai noștri⁴⁹⁵ și, atât prin aceasta, cât și prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea toate silințele ce făcea creștinii d-a-l cuprinde. Afară de aceasta, Sinan, pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului și d-acolo, cu balimezuri de cele mari, numite *doubles faulconeaux*, *duplices falcones*, trăgea ne-ncetat asupra creștinilor cu mare vătămare a tuturor, mai cu seamă a acelor ce bătea cetatea sau se urca la asalt. 496 Se judecă atunci a fi de mare trebuință a pune o stavilă între castel și insulă de unde îi venea ajutoare. Pentru aceea se hotărî să se taie partea de lângă castel a podului ce duce la insulă. 497 Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care primise comanda a toatei artilerii, se încumetă a-l săvârși cu bine. El se puse însuși în capul unei cete și merse spre pod, dar, fiind nevoit a trece supt castel, a-și expune oastea descoperită la focurile lui și încă a se apuca și la harță cu turcii ce sta de pază în acel loc, el pierdu mulți ostași; și noaptea apucându-l când d-abia puțin din pod se tăiasse, fu silit a se trage. Astfel această întreprindere, făcută cu mai multă vitejie decât înțelepciune, nu izbuti. 498 Se chibzuiră atunci a arde podul prin tunuri și prin focuri fabricate⁴⁹⁹ și acest mijloc fu norocit cu izbândă. 500 Un bun număr de turci, carii veneau atunci pre acel pod în ajutorul asediaților, se înecară. 501 Dup-aceea, creștinii îndreptară toată artileria asupra zidurilor castelului. 502 Această artilerie era puțin numeroasă, căci, din greutatea drumului, cele mai multe și mai mari tunuri rămăseseră în urmă; și cu toate că se așteptau în tot ceasul, încă nu sosiseră. 503 Cele mai mari tunuri ce aveau ei atunci în tabără d-abia purtau ghiulele de 30 livre. 504 Curând însă înaintarea nopții sili și tunurile să tacă. 505

XXXVII

La miezul nopții începură din nou tunurile a bubui⁵⁰⁶ și tunară cetatea până puțin după miezul zilei (27 octomvrie), când se făcu o bună spărtură (*brèche*), ca o crăpătură de patru brațuri de ziduri. 507 Piccolomini

judecă că această spărtură e destulă spre a putea intra în castel, cu atât mai mult că descoperea între apărători temerea și confuzia; 508 dar ungurii, speriați de cea dintâi a lor neizbutire, nu vroiră a se urca la asalt supt pricinuire că spărtura nu e destul de largă, 509 cu toate că italienii trebuia să meargă înaintea lor. 510 Piccolomini atunci se întoarse către ai săi și îi îndemnă: „a-i face cinste și a păstra reputația nației și a lor însuși, câștigată în multe alte întreprinderi mult mai primejdioase, dar nu într-o cauză nici mai puțin dreaptă, nici despre care mai mult pot nădăjdui ajutorul ceresc, de vreme ce se luptă împotriva vrăjmașilor fățișați ai legii creștine”.511

Zicând aceste, împreună cu cavalerii săi îmbărbătați de cuvintele lui, năvălește vitejește cu sabia în mână și se urcă peste micile dărâmături ale acelei spărturi. 512 Ion Veichir, lăsând caii, aleargă și el cu ai săi, inimos, la asalt. 513 Alți ostași se mai luară după dâșii și, năvăliră cu toții cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri și înfig un steag. 514 Dar turcii se apără cu energia desperării, 515 aruncând în creștini grenade și pietre. 516 De o jumătate de ceas ținea acum lupta pe ziduri cu o deopotrivă înverșunare între asediatori și asediați, când Piccolomini, văzând că puținii ostași ce se urcaseră la asalt nu vor putea izbuti de nu vor fi îndată sprijiniți de oștiri proaspete, se întoarse cu iuțea către unguri517 și le strigă: „Nu sunt oare acolo italienii puși în primejdie pentru mântuirea patriei voastre și spre a încerca tot o soartă cu voi, spre nimicnicirea dușmanilor universali, iar ai voștri particulari împilători? Puteți oare suferi a-i vedea acum sau trăgându-se înapoi, părăsiți fiind de voi, sau însemnând cu sânge locul și întemeindu-l cu moarte, întru vecinica aducere-aminte viitorimei de nobila lor înfocare și de puțină recunoscătoare a voastră moliciune?”518 Ungurii făcură atunci de rușine aceea ce temerea îi oprise d-a întreprinde, și cu multă fierozitate alergară a reînnoi asaltul. 519 Comandantul castelului, văzând această nouă năvălire ce-l amenința și spăimântarea oamenilor săi, desperă de a se mai putea apăra și dete tristul semn că voiește a parlamenta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor sale a sta în loc și să gătea să asculte propunerile turcului, când deodată ungurii și secuii, nerabdători acum a

răzbuna pierderea soților lor, se reped furioși în castel, făcând multă larmă⁵²⁰ și împingând înainte pe italieni, carii, aflându-se astfel striviți între soții lor și vrăjmași, suferiră foarte, rănindu-se mulți dintr-înșii. ⁵²¹ După oarecare împotrivire a vrăjmașilor, creștinii cuprind castelul cătră seară și turcii care scăpară de cea dintâi furie a soldatului biruitor se închiseră în turnul dinlăuntru. Dar nici în acest post nu se putură ei mult apăra și, cuprinzându-l creștinii și pe el cu asalt, mai pe toți turcii câți se afla acolo îi trecură prin ascuțitul săbiei. ⁵²² În acest loc se răniră câțiva din ai noștri, cei mai mulți de pietre; iar tunurile și puștile din insula cea mare vătămară pe ungurii ce se aflau despre acea parte și le omorâră ca la patruzeci oameni. ⁵²³ Secuii trecură tot ce întâmpinară, fără milă, supt sabie, necruțând nici sex, nici vârstă. ⁵²⁴ Acei din turci ce fugiseră afară din castel fură măcelăriți sau se îneacă în Dunăre. ⁵²⁵ Vro sută dintr-înșii, pogorându-să după ziduri, vrură să fugă într-o galeră ce era acolo la țarm, dar, urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună pe galeră și, ucigând ai noștri pe turci, rămase acea corabie în stapânirea noastră. ⁵²⁶ Ea fu cunoscută a fi una din acele ce în anul trecut luaseră turcii cu dânșii când au plecat de la Comorn. ⁵²⁷ Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care era 2500 turci și tătari, zdrobită fiind de lovirile artileriei, se afundă mergând în cursul râului; numai vâslașii (*chiourme*) putură scăpa. ⁵²⁸ Din opt sute turci ce alcătuiau garnizoana numai unul se mântui. ⁵²⁹ El se aruncă în Dunăre spre a o trece înot și, cu toate că fu ochit de ai noștri, care azvârliră o mulțime de gloanțe după dânsul, avu minunat noroc de ajuns neatinși, tot înot, până în tabăra lui Sinan de la Rusciuc. ⁵³⁰

Din creștini căzură la această luare a castelului 250 oameni și mulți se răniră. ⁵³¹ În castel se găsi 39 tunuri, ⁵³² din care două foarte mari, două culevrine de 38 și celelalte mai mărunte. ⁵³³ Prada ce pică atunci în mâinile ostașilor fu neprețuită. O mulțime de bani, arme, scule și alte lucruri scumpe, o cătățime nemăsurată de grâu și un mare număr de capete de vite, cămile, catâri, cai frumoși ce Sinan luase din Țara Românească și n-apucase a-i trimite, cum vroise, la Constantinopol, și care era atât de numeroși,

încât, după ce luară pre cei mai buni, nefiind destui oameni spre a încâleca pe ceilalți, îi mânau cu cârdul amestecați cu vitele. 534 În toate părțile se vedea fluturând steaguri musulmane, stofe de aur, brățare scumpe, paviloane de mătase care contrastau cu hainele cele proaste ale românilor și ale secuilor. 535 În acea bucurie generală, italienii numai se arătară foarte mândriți, căci ungurii, năvălind în castel tocmai când turcii era gata a capitula, le-a răpit gloria acelei cuprinderi; dar prințul Bathori cu nunciul papei și internunciul împărătesc îi mângâie cu cuvinte dulci, cu laude și cu daruri. 536 Trofeeale acestei campanii deosebit de mai multe mii de robi mântuiți, fură, 27 steaguri, 537 ca la 120 tunuri, 538 din care unele de o mărime nemăsurată, și, de la 18 octomvrie, luarea Târgoviștei, până la 27 ale aceleiași luni, atât la Târgoviște, cât și în goana ce creștinii deteră turcilor până la Giurgiu, într-această din urmă bătaie și la luarea castelului, turcii pierdură pestetot ca la 26 mii oameni. 539

Acest sfârșit nenorocit avu acea îngrozitoare expediție a lui Sinan în Țara Românească, care amenințase că va înghiți pentru totdeauna nația română și cu dânsa și creștinătatea, pe care ea mai puternic o ocrotea atunci. Eroilor de la Călugăreni se cuvine mai ales cinstea izbânzii în această glorioasă campanie. Venirea lui Bathori nu făcu alt decât rășchiră și goni un dușman învins și demoralizat, și care și fără aceasta ar fi fost curând nevoit a deșerta țara. Datoria și gloria lui Bathori era a nu lăsa nici un picior de turc a ieși din țară; și ar fi putut-o, de nu umbla așa moale și cu sfială; chiar și zdrobirea turcilor la podul de pe Dunăre o fură creștinii datori mai mult iușimei lui Mihai și a românilor săi. Pentru aceea putea acum aceștia cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular: „Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ți sunt voinicii, pașo cu trei tuiuri? Vântul împotrivirei sfărâmă zăbalele armăsarilor tăi; năvala trase înapoi spăimântată de piepturile goale ale vitejilor!”

XXXVIII

Sinan, de pe malul drept al Dunării, privi cu jale trista soartă a armiei sale și cuprinderea castelului Sîn Giorgiu, blestemând în desperarea

sa ceriul și pe Mahomet. 540 El, Marius al osmanlăilor, el, triumfătorul Asiei, Africei și al Europei, el, Sinan cel nebiruit, care în trufia și zădărnicia sa desprețuia pe toată lumea și credea că ea trebuie să robească caprițiilor și ambiției lui, 541 să se vadă el acum, la o vârstă trecută de optzeci ani, după o carieră atât de strălucită, răsturnat din culmea gloriei sale, biruit de niște domni tineri și fără barbă, după cum arăta el mai ales pe Bathori! 542 Și armia lui, acea frumoasă și numeroasă armie, groaza lumii, atât de puternică, atât de bine îngrijită și înzestrată cu bani, cu arme, tunuri și muniție din destul, să o vadă acum fără steaguri, fără tunuri, fără bagajuri, fără corturi, cu totul demoralizată și adusă într-o asemenea stare de niște oști adunate în pripă, slabe și rău armate! 543

„Sinan, zice Sagredo, ostaș deprins în războaie și învechit în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa, și, obicinuit a birui, el se plânse amar că norocul la bătrânețe își luă înapoi favoarele sale”. 544

Nenorocitul vizir fu silit îndată a-și trage tabăra de pe malul Dunării de la Rusciuc, căci creștinii, cum dobândiră castelul, îndreptară gurile tunurilor de pe ziduri spre tabăra turcească și începură a tuna asupra-i. 545 La Rusciuc el făcu căutare armatei sale ca să vadă ce i-a mai rămas; alese pe Satârgi-Mehemed-Pașa și pe Segban-bași-Ianin-Aga pentru paza și apărarea Vidinului și îi trimise cu o mie de oameni călărime, supt comanda agăi lor, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunării 546 și, împărțindu-și oștile în cete puțin numeroase, 547 își rădică tabăra și luă cu grabă calea Rasgradului, cu toți neguțătorii armatei. Acolo lăsă pe Hasan-Pașa, dându-i titlu de serascher, cu vro câțiva sangiaci din oștile Rumeliei, pe Zagargibași cu munițiile de război și tunurile, dând poruncă ofițerilor să ierneze la Șumla. Într-acest loc află prin scrisori din Ungaria, de la fiul său, Mehemed-Pașa, izbânzile creștinilor într-acea țară și luarea vestitei cetăți Granul de armata împărătească. 548

Vestea cuprinderii acestei cetați adăogă foarte mânia lui Sinan. 549 El se grăbi a scrie sultanului, spre a se dezvinovăți și spre a micșora

pierderile sale, zicându-i că creștinii n-au stricat decât bagajurile și puținei oameni de cei nedeprinși din ariergardă, dar că nervul oștilor e cu dânsul; că dacă iarna ce se apropie și asprimea timpului nu mai dă cale izbândirei, el și-o păstrează pentru primăvara viitoare, când sau va muri, sau își va îndrepta învingerea ce din întâmplare i-a venit și își va izbândi de la inimă prin prăpădirea lui Bathori și a lui Mihai. În această scrisoare, el își varsă mai cu seamă focul asupra lui Mihai-Vodă. Dar sultanul nu se mulțame cu aceasta și, chemând pe muftiul, află de la dânsul mărimea pierderii și purtarea cea neînțeleaptă a lui Sinan. 550 Groaza domni în Constantinopol când se auzi de pășirea lui Sinan. Îndată ce el sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat și îl trimise în locul său obicinuit de exil, la Malgara; 551 asemenea depărtă din slujbă și pe caimacamul Ibraim-Pașa, învinovățindu-l că n-a trimis la vreme oștiri, bani și bucate, și numi vizir pe Lala-Mohamed-Pașa. 552 Muftiul, spăimântat atunci de nenorocirea musulmanilor, prezentă sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi asupra tristei stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (*at-meidan*) și predicatorul Sfintei Sofii, șeicul Mohijedin, căuta a întări curajul poporului și simțimentele lui religioase prin verseturi din Coran și tradițiile profetului. 553

XXXIX

După glorioasa cuprindere a castelului Săn Giorgiu, se ținu sfat între capii armiei creștine, spre a hotărî de trebuie a trece Dunărea spre a lua în goană în tot locul pe îngrozitul dușman, sau a trece cu armia în Moldavia, spre a izgoni pe poloni și pe domnul pus de dâșii acolo și a trage această țară iarăși în alianța creștină. 554 Cea dintâi părere era fără îndoială minunată, căci, cătând la demoralizația turcilor, biruitorii creștini ar fi putut acum înainta, fără a întâmpina grele stavili, până la Constantinopol. 555 Dar i se aduse împotrivă: lipsa mijloacelor de a trece Dunărea, căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de turci, și alte vase pentru trecere n-aveau decât două galere din cele luate de la turci; apoi apropierea iernii și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii, care

sileau a pune capăt acelei expediții; iar mai ales se temeau ca nu cumva polonii din Moldova, ce erau în înțelegere cu turcii și cu tătarii, să supere Ardealul și Țara Românească pe când armia ar înainta în Turcia. 556 Aceste temeuri înrăuriră mult asupra duhului lui Bathori și îl hotărî a se întoarce în Ardeal, de unde să treacă în Moldova, spre a goni pe poloni și a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul său. 557 Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa cei mai buni ostași, făcând-o astfel să câștige în calitate aceea ce pierdea în număr, și; încredințând-o lui Mihai-Vodă, l-ar fi trecut în Bulgaria, aceea ce nu era cu neputință. Mihai, care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut în acea iarnă a curăți Bulgaria detot de turci, trecându-i Balcanii, lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinopol. Ce ieșituri minunate n-ar fi putut atunci avea această expediție, pe care nepriceperea lui Bathori o stârpi cu totul! Unii din capetele armatei, între care Piccolomini, povățuiră atunci a drege castelul Săn Giorgiu și a pune garnizoană într-însul, spre a închide în viitor turcilor trecerea Dunării printr-acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea lui va costa prea mult, porunci să-l dărâme și să dea foc caselor, și în cea din urmă zi a acelei luni 558 puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrele pe care era făcut. 559 Apoi, lăsându-și armia supt comanda lui Ștefan Bocskai, locotenentul său general, 560 însoțit de o ceată de călărime, având cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii săi, luă calea Brașovului. 561 Cu dânsul plecă și nunciul papei și internunciul împărătesc, generalul Carol cel Mare, istoriograful împăratului, care descrie toată această campanie, și o trimise stăpânului său la Praga, după care descriere spune analistul Guerrin că a copiat pe a sa. 562

Miercuri, la zi întâi de noiembrie, Bathori și cu soții săi se duseră la București, pe care îl aflară deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile, 563 își urmară calea înainte până la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitori. 564 Mihai însoțise pe Bathori până într-

acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardealului, vrând să-și arate recunoștința sa pentru atâta vitejie și înțelepciune cu care se deosebise Mihai în această campanie, se învoi a preface tratatul de la 20 mai, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-i da înapoi toate drepturile stăpânirii de sineși, oprind pe seamă-i titlu onorific de suzeranitate. [565](#)

Fără îndoială că Bathori n-avea alt încotro face, temându-se că, și de nu va jertfi acel tratat, să nu fie silit l-aceasta de Mihai, ce acum era slobod de grija turcilor. Dup-această învoire prietenească, Bathori luă cu voia lui Mihai 50 tunuri din cele dobândite de la turci și apoi, luându-și ziua bună de la dânsul, porni spre Brașov. [566](#) Într-acest oraș el așteptă câteva zile până îl ajunse și Ștefan Bocskai și Răzvan-Vodă împreună cu toată armata. Apoi dete lui Răzvan două mii secui ajutor ca să intre în Moldova, să gonească pe Ieremia-Vodă și pe leși. [567](#) Așa Bathori, în relele sale chibzuri, nu numai că nu trecu în Bulgaria spre a da goană turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o expediție serioasă, după cum se făgăduise. Adevăr că el înștiință pe Răzvan a nu întreprinde nimic c-o îndrăzneală nesocotită, și, de va vedea că polonii sunt mai mulți la număr și în puteri, să nu dea bătaie, ci să aștepte până să-i trimită un mai mare ajutor. [568](#) Dar era lesne de înțeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpân a se feri de bătaie, chiar lăsând doparte natura lui cea prea cutezătoare. Ar fi fost mult mai bine dacă Bathori întreprindea însuși această expediție, sau de da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan și oastea lui de trista soartă ce întâmpinară în Moldova.

În urma acestor orânduiri, Bathori, ridicându-se de la Brașov, merse în scaunul său în Alba-Iulia, vesel de triumfurile sale. El scrise de aci, în 16 noiembrie, papei, vestindu-i de biruința dobândită asupra lui Sinan și trimițându-i vro câteva steaguri mai însemnate luate de la turci, [569](#) între care și steagul cel verde al proorocului dobândit la bătălia de la Călugăreni. [570](#) Pontiful rămase foarte îndatorat de acest dar, mulțumi lui Bathori, făgăduindu-i ajutoare în bani și de oameni și porunci a se face

rugăciuni și *tedeum* în toate bisericile Romei pentru aceste izbânzi; iar cu steagurile împodobi templurile sale. 571 El trimise apoi prințului Ardealului, prin comitele Luigi dell'Anguisciola, camerierul său de cinste, o sabie și o pălărie binecuvântate. 572 Bathori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruinței, care sosi în acea capitală în 4 decembrie. Arhiduca Matei, aflând la Viena această veselitoare știre, puse de cântă un *tedeum* în biserica Sfântului Ștefan și în toate celelalte biserici ale aceluia oraș. 573 Europa întreagă se înveseli văzându-se mântuită de primejdia ce o amenințase și aflând smerirea lui Sinan, acel dușman cumplit și neîmpăcat ce mult o îngrozise. Numele lui Bathori, care știu a trage asupra-și toată gloria principală a acestei izbânzi, fu trâmbițat în toate părțile de scriitorii și oratorii contemporani și în furia (frenezia) entuziasmului și a lingușirii, el fu asemănat cu Alexandru cel Mare și Iulie Cezar, cei mai vestiți căpitani din vremea veche. 574

XL

După plecarea prințului Bathori, neobositul Mihai-Vodă, fără pierdere de vreme, hotărî a sfârși campania, cucerind cetățile de pe ambele țărmuri ale Dunării, pe unde se mai afla turci carii ar putea fi vătămători țării. Drept aceea, el porni spre Brăila, care se cuprinsese, cum știm, de turci, în vreme ce, din porunca lui, spătarul Udrea luă calea Nicopolului și aga Farcaș se îndreptă spre Vidin. Turcii din Brăila, cum afluă că Mihai se apropie de dâșii, năpustiră cetatea și fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică, trei sute din ei se înecară în acest râu. 575 Mihai primi glas atunci de la îndrăznețul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s-a lovit de față cu Afis-Pașa, care îi ieși întru întâmpinare, și foarte i-a tăiat și i-a spart oastea, încât acest pașă d-abia a putut scăpa cu două slugi. Mihai pripi atunci de alergă spre Nicopol 576 și ajungând mai întâi la Tur, îl bătu, luă cetatea și apoi, trecând Dunărea, se împreună cu Udrea, izbește Nicopolul și arde, sfarmă, robește și pustiește toate serhaturile turcești din Bulgaria până la Vidin. 577 Ajungând aci, el găsi cetatea în puterea îndărătnicului viteaz Farcaș, care își izbândise glorios acum pierderea ce prin înșelăciune

încercase într-acest loc câteva luni mai nainte. Acest general, mai mult voinic decât norocos, fusese mai nainte preot în satul Fărcășani în județul Romanați și se numea Popa Stoica. Aflându-se într-acest loc de margine, care adesea bântuit de turci, Popa Stoica luase obicei, după săvârșirea liturghiei, de-și lăsa patrahirul și, armându-se cu securea, pleca în capul sătenilor de vâna la turci. Vestea voiniciei lui ajunsese până la Mihai, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă îl învesti în ceapcăn, și în loc de cruce îl armă cu sabie, crezându-l mai vrednic de a sluji patria cu armele decât cu liturghiile. Farcaș adevărate nădejdi ale domnului, și vitejia cu care se deosebi în mai multe rânduri îi dobândi de la dânsul slujba de agă sau general de pedestrimă. Astfel acum, ca în multe alte rânduri, vom vedea pe acest domn răsplătind deopotrivă meritul și slujbele către patrie, fără a căuta privilegiile nașterii sau ale stării. 578

Locuitorii din Bulgaria, aflând de sosirea lui Mihai la Vidin, se adunară toți din toate părțile de i se închină. 579 Vitejiile acestui domn aprinsese toate duhurile popoarelor chinuite de turci; locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și mai multe părți ale Greciei alerga din toate părțile supt steagurile lui și toate popoarele acestor provincii își întoarseră privirea spre dânsul ca către un înger de mântuire. De atunci ele începură a-l numi *Steaua lor de la răsărit*. 580 Aceste din urmă biruințe de la Nicopol și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoare campanie de vară a anului 1595, într-o toamnă vrednică de cea de iarnă. Ridicarea românilor ca un viscol de mânie purtase fierul și pârjolul peste toată întinderea împărăției turcești de la Dunăre până la Constantinopol, zdrobise și doborâse la pământ mai mult de trei sute mii turci și tătari, carii, în câteva rânduri și în deosebite trupuri de armie, în zadar se ispitiseră a-l stăvili. Puterea și energia ce într-acest an desfășurară niște țări mici și de multă vreme slăbite ca Țara Românească, Ardealul și Moldova, numeroasele și minunatele fapte de vitejie ale acestor popoare, văzute astăzi, în starea de apunere în care ele se află, și prin mulțimea grămadită a anilor, ni se par fabuloase și am simți greutate a le da crezământ, dacă istorici vrednici de

credință contemporani și martori de față și mai toți protivnicii noștri, nu s-ar învoi, întru arătarea și mărturisirea lor și dacă n-am ști câte minuni este în stare să producă patima unui popor întreg răsculat împotriva streinului, pentru altarele patriei și ale credinței sale. Dacă vecinii noștri făceau atunci asemenea jertfe ca ale noastre, sau măcar de ne-ar fi sprijinit ceva mai bine, dacă nemții nu se arătau așa de molatici în purtarea războiului și așa de nestatornici în făgăduielile lor, dacă polonii nu ne puneau mereu stăvili, arătându-se cu atâta vrăjmășie către noi, și dacă Bathori n-ar fi fost așa de ușure și nestatornic în faptele lui, de atunci turcii, acei cruzi dușmani ai civilizației a căror barbarie cu veacuri întârzie luminarea și libertatea lumii, ar fi fost azvârliți în pustiile lor asiatice și Europa Orientală ar fi avut o altă soartă!!

1 Hammer, t. II, p. 272 și 273.

2 D'Ambry, p. 800.

3 Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 274; Jouannin, p. 177.

4 Hammer, t. II, p. 276.

5 Hammer, p. 276; De Thou, t. XII, p. 500.

6 Naima.

7 De Thou, p. 500.

8 Hammer, t. II, p. 277.

9 D'Ambry, p. 813; Jouannin, p. 178.

10 Montreux, p. 513; D'Ambry, p. 813.

11 Montreux, p. 513.

12 Esprinhardt, p. 208; Montreux, p. 596; D'Ambry, Tableaux prophétiques, p. 113.

13 Cuspinianus, p. 143.

14 D'Ambry, Tableaux prophétiques, p. 76, 104 și 112.

15 Ibid. Vezi și Histoire de la vie, miracles et prophéties de Merlin, Paris, 1498, t. III.

16 D'Ambry Tableaux prophétiques, p. 112; Montreux, p. 499; Frachetta, p. 6.

17 Montreux, p. 596.

18 Hammer, t. II, p. 277.

19 Esprinhardt, p. 266.

20 Ibid.

21 Seadedin.

22 Ibid.

- 23 Hammer, t. II, p. 277.
- 24 Naima.
- 25 Seadedin; Hammer, t. II, p. 277.
- 26 Naima.
- 27 Seadedin; Naima.
- 28 Naima; Seadedin.
- 29 Seadedin; Naima.
- 30 Naima.
- 31 Seadedin; Selaniki.
- 32 „L’odeur de cette proie tire ces lions de leurs antres et les pousse a toute extrémité pour la posséder” (Montreux, p. 521).
- 33 Ibid.
- 34 De Thou, t. XII, p. 537—538; Bethlen, t. III, p. 582—585; Sieur d’Ambry, p. 814; Campana, p. 876; Frachetta; Tbrkische und siebenbbrgische Viktorien etc.
- 35 De Thou, t. XII, p. 511—518; Montreux, p. 505.
- 36 Montreux, p. 519.
- 37 Montreux, p. 503; Guerrin.
- 38 De Thou, t. XII, p. 509.
- 39 Ibid.
- 40 Montreux, p. 504.
- 41 De Thou, t. XII, p. 510.
- 42 Bethlen, t. III, p. 552.
- 43 Montreux, p. 526.
- 44 Engel, t. II, p. 239.
- 45 Cronicele românești, în Magazin.
- 46 Engel, t. II, p. 239; Historia von den Empurungen, p. 71.
- 47 Cronicele române, în Mag. ist., t. IV p. 281; Historia von den Empurungen, p. 71.
- 48 Cronicele romane, în Mag. ist., t. IV, p. 281.
- 49 Heidenstein, p. 315; Walther; Bohomolec; Niemcewitz.
- 50 Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- 51 Kovachich, t. I, p. 209.
- 52 Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- 53 Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- 54 Reusner, Ep. Turc., p. 128.
- 55 Montreux, p. 526; Campana, Histoire, p. 868; Iacobus Francus, anul 1595, p. 3.

- 56 Vezi scrisoarea împăratului, în Reusner, Ep. Turc., p. 114.
- 57 Cronicele române, în Magazin, t. IV, p. 281.
- 58 Bethlen, t. III, p. 560.
- 59 Montreux, p. 525; Cronica lui Fuchsie.
- 60 Ibid.
- 61 Mag. ist., t. IV p. 281.
- 62 Vezi tratatul întreg la sfârșitul tomului.
- 63 Bethlen, t. III, p. 571; Katona, t. 27, p. 188; Fessler, t. 7, p. 355; Nicolae Costin.
- 64 Vezi Bisselie, Frachetta și alții.
- 65 După Sigismund Bathori, prinții următori păstrară ideea lui de crăiea Daciei. Astfel fu cardinalul Andrei Bathori, Gabriel Bathori și Betien Gabor, care la 1628 ceru de la sultanul Murad a-i recunoaște titlu de crai al Daciei.
- 66 Bethlen, t. III, p. 572; Katona, p. 189.
- 67 Scrisoarea lui Albert Kiraly din tabăra de la Colintina (iunie 1595) către Sigismund Bathori, în Reusner, Epistolae Turcicarum, p. 132.
- 68 Ibid., Frachetta, p. 3.
- 69 Scrisoarea lui Kiraly; Herrera, Campana și Frachetta spun că era numai 508 luntre.
- 70 Frachetta, p. 3.
- 71 Frachetta, p. 3; Herrera, p. 559; Campana, Histoire, p. 863.
- 72 Kiraly, ibid.
- 73 Montreux, p. 549.
- 74 Kiraly; Herrera; Campana; Frachetta.
- 75 Kiraly.
- 76 Kiraly; Campana, p. 863.
- 77 Herrera, p. 559; Campana, p. 863.
- 78 Kiraly.
- 79 Ibid.
- 80 Frachetta; Campana, Histoire, p. 863; Herrera, p. 559.
- 81 Kiraly; Frachetta.
- 82 Kiraly.
- 83 Sagredo, ed. fr., t. V, p. 20; Montreux, p. 567; Iacobi Francus, anul 1595 p. 16; Historia von den Empurungen, p. 71; Ortelius, p. 253.
- 84 Seadedin.
- 85 Hammer, t. II, p. 278.
- 86 Seadedin.

87 Herrera, p. 559.

88 Seadedin; Naima.

89 Seadedin.

90 Naima.

91 Ibid.

92 De Thou, t. XII, p. 535.

93 Seadedin; Naima; Selaniki; Hammer, t. II, p. 279.

94 Ibid.

95 Seadedin.

96 Guerrin, p. 158; Baudier, p. 564; Montreux, p. 569; D'Ambry; Iacobi Francus, an. 1595, p. 34; Sacy, t. II, p. 110.

97 Seadedin; Naima; Gueirin, p. 157; Montreux, p. 569; Esprinhardt, p. 265.

98 Esprinhardt, p. 265.

99 Seadedin.

100 Seadedin.

101 Montreux, p. 569; Guerrin, p. 157.

102 Senkowski.

103 Esprinhardt, p. 211.

104 Walther.

105 Stavrinou Vistierul.

106 Hammer t. II, p. 272.

107 Sagredo, p. 724.

108 Guerrin, p. 162.

109 Seadedin.

110 Istvanfi, p. 411.

111 Seadedin.

112 Numărul armiei turcești e cam nehotărât. Analistii turci, după care se luă și unii analiști italieni, o scad la 70 mii oameni numai; dar Hammer ne spune a nu ne încrede în buletinurile turcilor. Istvanfi spune că armia turcească trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii oameni. Noi am primit numărul de 180 mii, dat de Walther, care, fiind pe atunci în țară și curând după-aceia la Constantinopol, ni se pare a fi mai exact, Iacobi Francus pretinde că Ferhat adunase 150 mii oameni în tabăra sa. Apoi Sinan știm că a mai adăugat multe oști pe lângă cele adunate de Ferhat.

113 Esprinhardt, p. 212.

114 Ibid., p. 218.

115 Esprinhardt, p. 212.

116 Esprinhardt, p. 214, Senkowski.

117 Sagredo, p. 675.

118 Hammer, t. II, p. 265; Cronica lui Fuchsie.

119 De la această solie în Ardeal, documentele istorice pierd din vedere pe viteazul Radu din Calofirești, pe care îl văzurăm înapoi strălucindu-se în războiul cu tătarii; dar un cântec vechi popular ni-l arată rivalizând necurmat în viteză „cu Buzeștii amândoi și cu Clăpeștii cătetrei, fruntea boierilor și domnii războiului”, până în zilele lui Radu Vodă, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci, întâmplându-să ca tătarii să vie să robească moșiile, casa și pe mama bătrână a lui Radu din Calofirești, el alergă la domn cerând ajutor pe Buzești și pe Clăpești. Domnul refuzându-i ajutor, atunci el, însoțit de dreapta sa slugă Nedea și cu vro câțiva oameni, se aruncă asupra tătarilor. În bătaie, Nedea striga stăpânului său:

„Taie, că nu e pe boierie, ci este pe viteză,

Taie marginile și-oi tăia mijloacele!”

Tătarii fură învinși și Calofirescul își mântui pe mumă-sa. La întorsul său, întâmpină în cale pe Buzești și pe Clăpești, cari îl omoară și duc trupul lui Radu Mihnea-Vodă, zicându-i că de trăia îl scotea din domnie. Muma lui Calofirescu, aflând de uciderea fiului său, aleargă la domn cu multe zapise, prin care se dovedea că Calofirescu îi era frate. Atunci domnul, făcând divan, judecă pe Buzești și pe Clăpești de li se taie capul. Dintr-acest cântec se vede dar că Calofirescul a fost fecior lui Mihnea-Vodă Turcitul, care însoți pe Sinan în Țara Românească. Poate fiul și tatăl și-au încrucișat unul cu altul paloșele la Călugăreni, fără a se cunoaște; poate glonțul sau paloșul Calofirescului trânti la pământ pe lepădatul Mihnea la luarea Târgoviștei.

120 Magazinul istoric, t. IV, p. 282; Filstich; Cronicele române.

121 Bethlen, t. III, p. 593.

122 Magazinul istoric, t. IV, p. 282.

123 Doglioni, p. 116; Ascanio Centorio Storia di Transilvania, p. 100.

124 Walther.

125 De Thou, t. XII, p. 538.

126 Sieur D'Ambry, p. 815.

127 Hist. v. den Empurungen, p. 78.

128 Walther.

129 Ibid.

130 Seadedin.

131 Walther.

132 Ibid.

133 Seadedin.

134 Walther; Iacobini; De Thou, t. XII, p. 539; D'Ambry, p. 815.

135 Cronicile române, în Magazin, t. IV, p. 282.

136 Crucea de piatră ce se allă la Călugăreni este făcută de Șerban-Vodă Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce el făcu pe apa Neajlovului, dar nu privește băătăia.

137 Acestea s-a petrecut într-un club la Mitropolie, cea dintâi și din urmă oară când am stătut de față la seanțele acelu club. Trebuie a ști că puțini oameni din popor se afla l-această adunare și părerea mea e că poporul cel de jos, mai cu seamă al Bucureștilor, și-a împlinit datoria revoluționară și națională, declarându-și, deși cam târziu, voința de a apăra revoluția cu paloșul; iar clasele de sus, guvern, boieri, negustori, junime, s-au aflat mult mai prejos și nevrednice de misia lor și de poporul ce conduceau.

138 D'Ambry, p. 815.

139 Ibid.; Iacobini; De Thou, p. 539.

140 Walther; Iacobini; Filstich; Engel, t, I, p. 236. Alți analiști pretind că oastea lui Mihai se urca la 20 mii, dar ei n-au putut cunoaște mai bine aceasta ca Walther și Iacobini, ce se aflară atunci în fața locului.

141 Cesar Campana, Histoire, t, II, p. 890.

142 Seadedin.

143 Ibid.; Naima.

144 Naima.

145 Seadedin.

146 Seadedin.

147 Walther, cu greșală, confundă râul Salcia cu Neajlovul.

148 Seadedin; Naima.

149 Ibid.

150 Naima.

151 „Sinan admirant la patience, ou plustost la résolution des Christens qui avecques un si petit nombre avaient toutes fois l'assurance de l'attendre de pied ferme [au combat], luy qui avait une si puissante armée” (D'Ambry, p. 816); Iacobini.

„Le Bascha jettant sa vue dans le camp du Palatin, considérant le peu de gens qu'il avait en comparaison de so narmée, arresta longtemps sa pensée sur l'admiration de la hardiesse du Palatin d'oser avec une poignée d'hommes attendre de pied ferme un si grand nombre d'ennemys. Mais celui-la lui fournira tantost un plus grand, sujet d'admiration, quand il mettra une partie de ses gens en pièces, le reste en fuite et le réduira luy mesme a un tel

point qu'il se verra dans le boue jusqu-aux oreilles" (Baudier, p. 540).

152 Seadedin. Naima.

153 Seadedin; Hammer; De Thou; Iacobini; D'Ambry, p. 816.

154 Seadedin.

155 Naima.

156 Walther.

157 Seadedin.

158 Iacobini; Istvanfi; De Thou.

159 Seadedin. În al XVII [-lea] veac, românii, în bătăliile lor, se slujeau de bivoli, precum cei vechi de elefanți. Vezi Mag. istoric, t. II.

160 Seadedin; Naima.

161 „Tout le reste de ce jour se passa aux occupations de se considérer les uns les autres. Les Turcs se mocquaient des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce que ceux-ci n'étaient en plus grand nombre pour rendre la victoire plus glorieuse. Mais les Valaques, sérieusement attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, portaient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impétrer du secours, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. Michel, leur Palatin, les exhortait généreusement au combat" (Baudier, p. 541); Walther; Seadedin; Frachetta; Hammer; Scrisoarea lui Bathori către împăratul din Sas-Sebeș, 2 august, în Reusner, Ep. Turc., Cron. rom., în Mag. ist., t. IV, p. 282.

162 Seadedin.

163 Naima.

164 Sieur D'Ambry, p. 816.

165 Bethlen, t. III, p. 593.

166 Sieur D'Ambry, p. 816.

167 Walther.

168 În manuscris: „pustiesc;" (n. ed.).

169 Naima.

170 Seadedin.

171 De Thou, p. 531.

172 Walther.

173 Ibid.

174 Seadedin; Naima; Hammer.

175 Naima.

176 Walther; Cronicile române, în Magazin, t. IV, p. 282; Conspectus historiae Valachicae.

- 177 Epistola lui Bathori către împăratul.
- 178 Walther; Seadedin; Naima; Magazin, t. IV, p. 282.
- 179 Engel, t. I, p. 237.
- 180 Montreux, p. 569; Larichianus, p. 219.
- 181 Seadedin.
- 182 Bethlen, t. III, p. 584; D'Ambry, p. 816; Iacobini; Montreux, p. 569.
- 183 „Turci pagabant adjunti multitudine et numero, Valachi fortitudo et audacia”
(Iacobini); Conspectus historiae Valachicae.
- 184 Walther.
- 185 Istvanfie; Conspectus historiae Valachicae.
- 186 Walther; Cronicele române, în Magazin, t. IV, p. 282.
- 187 Walther; Fessler, t. 7, p. 358; Engel, t. I, p. 2.
- 188 Walther; Engel; Fessler, t. 7, p. 358; Fotino, t. II; Kogălniceanu, p. 152.
- 189 Sieur D'Ambry, p. 817.
- 190 Naima; Seadedin.
- 191 Naima.
- 192 Walther.
- 193 Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 412.
- 194 Seadedin; Naima; Hammer, t. II; Iacobini; Istvanfi, p. 412
- 195 Naima.
- 196 Seadedin; Naima; Conspectus hist. Valachicae; Stavrinou; Hammer, t. II; Iacobini; Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui Bathori; Sagredo, ed. fr., t. IV, p. 35; Jouannin, p. 178 etc.
- 197 Ibid.
- 198 Seadedin.
- 199 Stavrinou; De Thou, t. XII.
- 200 Walther.
- 201 φοβος πολὺς τῶν ἡπιασέ καὶ τρυμαξ' ἢ τιαρδμα τῶν ποδα δὲν εἶχε νῆ σταδὴ ν, πμ, αἱ
τ', ρματ, τον (Stavrinou Vistierul).
- 202 Walther.
- 203 Walther; D'Ambry, p. 817.
- 204 Sagredo, p. 724; Conspectus historiae Valachicae; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 595;
Scrisoarea lui Bathori, în Reusner.
- 205 Walther.

- 206 D'Ambry, p. 846, urcă numărul turcilor morți la 10 mii. Alții încă au exagerat și mai mult, urcându-l la 25 mii. Vezi Campana, Hist., p. 890.
- 207 Sieur D'Ambry, p. 816; De Thou, t. XII, p. 539; Walther, din contra, pretinde că din ai noștri căzură numai vro câteva sute.
- 208 Walther; Cronica româna, în Magazin, t. IV, p. 282.
- 209 Guerrin.
- 210 Naima.
- 211 Sieur D'Ambry, p. 816; Iacobini; Campana, Hist., t. II, p. 890.
- 212 Stavrinou.
- 213 Seadedin.
- 214 Seadedin; Naima.
- 215 Hammer, t. II, p. 279.
- 216 Walther.
- 217 Stavrinou Vistierul; Cronica lui Costantin Căpitanul, în Magazin, t. I, p. 231.
- 218 Walther; Campana.
- 219 Walther; Magazin, t. IV, p. 283; Iacobini; Bethlen, t. II, p. 595.
- 220 Sagredo, p. 724; Iacobini; Conspectus hist. Valachicae.
- 221 Walther.
- 222 Ibid. Historia von den Empurungen, p. 71.
- 223 Walther; Istvanfi, p. 412.
- 224 Walther.
- 225 Istvanfi, p. 412.
- 226 Magazin istoric, t. IV, p. 283; Filstich.
- 227 Walther; Istvanfi, p. 412; Seadedin.
- 228 Walther; Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 413.
- 229 Magazin istoric, t. IV, p. 283; Filstich.
- 230 Seadedin.
- 231 Ibid.; Naima.
- 232 D'Ambry, p. 817. Analistii turci nu pomenesc nimic de aceste oști ce unii din analiștii creștini spun că rămăsese peste Dunăre. Aceea ce ne face a primi aceasta cu îndoială, căci credem că, de ar fi fost cu temei, turcii n-ar fi uitat-o spre a îndrepta pierderea bătăliei.
- 233 Engel, t. I, p. 238.
- 234 Seadedin.
- 235 Seadedin; Naima.
- 236 Seadedin.

- 237 Seadedin; Naima.
- 238 Ibid.
- 239 Seadedin; Naima; Iacobini.
- 240 Cron. rom., Magazin, t. IV, p. 310, și pisană a mănăstirii Radul-Vodă.
- 241 Naima.
- 242 Seadedin.
- 243 Naima.
- 244 Seadedin.
- 245 Istvanfi, p. 412.
- 246 Seadedin.
- 247 Ibid.
- 248 Hammer, t. II, p. 279.
- 249 Seadedin.
- 250 Seadedin.
- 251 „Est autem Tergovesta arx Valachiae munitissima et viro principe digna quam Voyvodae olim mansionis suae sedem elegerunt” (Beylerinck, t. II, p. 226). Vezi și Botero, t. III, p. 94; Montreux; „Tergovist welches eine schone und veste Stadt” (Ortelius, p. 290).
- 252 Odă la ruinele Târgoviștei.
- 253 Marșul Odă la oștirea română.
- 254 Seadedin; Naima; Sagredo, ed. fr., t. V, p. 34.
- 255 Campana, Historia del mondo..., t. II, p. 901; Herrera, p. 574; De Thou, t. XII, p. 543; Montreux, p. 569.
- 256 Historica relatio de statu Valachiae, în Magazin istoric, t. V p. 60 și 69.
- 257 Walther.
- 258 Istvanfi, p. 412.
- 259 Seadedin.
- 260 Istvanfi, p. 412.
- 261 Walther.
- 262 Istvanfi, p. 412.
- 263 Seadedin.
- 264 Seadedin.
- 265 Istvanfi, p. 412; De Thou, p. 543; Engel, t. I, p. 238.
- 266 Fessler, t. 7, p. 360; Engel, p. 238.
- 267 „Mirabatur Sinan Valachos viso suo exercitu non fugae, sed se ense stare” (Conspectus historiae Valachicae); Istvanfi, p. 412.

- 268 Conspectus historiae Valachicae, Hron., t. II, p. 196.
- 269 Walther.
- 270 Walther
- 271 Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui Bathori către împăratul din 28 august 1595; *Conspectus hist. Valachicae*.
- 272 Bethem, t. IV, p. 597.
- 273 Scrisoarea lui Bathori către împăratul, de la Sas-Sebeș din 28 august, în Reusner, Epistolae Turcicarum, p. 156.
- 274 Bethlem, t. III, p. 589; Istovanfi, p. 412; D'Ambry, p. 817.
- 275 Bethlem, t. III, p. 597; Conspectus hist. Valachicae; D'Ambry, p. 817; Istvanfi, p. 412.
- 276 Conspectus hist. Valachicae.
- 277 Bethlen, t. III, p. 610; D'Ambry, p. 818; Conspectus hist. Valachicae.
- 278 D'Ambry, p. 818.
- 279 Istvanfi, p. 412; Bethlen, p. 598; Iacobini; Conspectus hist. Valachicae; D'Ambry, p. 818.
- 280 Conspectus hist. Valachicae; Istvanfi, p. 412.
- 281 Bethlen, t. III, p. 603.
- 282 Bethlen, t. III, p. 602; De Thou, t. XII, p. 542.
- 283 Istvanfi, p. 412; Conspectus hist. Valachicae.
- 284 Historia von den Empurungen, p. 77.
- 285 Walther.
- 286 Istvanfi, p. 413.
- 287 Walther.
- 288 Conspectus hist. Valachicae; Engel, p. 238.
- 289 Conspectus hist. Valachicae; Istvanfi, p. 413.
- 290 Istvanfi, p. 413.
- 291 Istvanfi, p. 413; Iacobini; Conspectus hist. Valachicae.
- 292 Istvanfi, p. 413; Iacobini.
- 293 Conspectus hist. Valachicae; Istvanfi, p. 413.
- 294 Ibid.
- 295 Iacobini; Bethlen; t. III, p. 599.
- 296 Istvanfi, p. 413; Conspectus hist. Valachicae.
- 297 Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 603.
- 298 Sieur D'Ambry, p. 818; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; De Thou, t. XII, p. 544; Beyerlinck, t. II, p. 226; Dantiscani, p. 129; Sagredo, p. 725; Montreux, p. 566; Neue

ungarische und siebenbb rgische Kronik și toți istoricii contemporani ce au pomenit de aceste întâmplări.

299 Dantiscani, p. 130.

300 Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; Istvanfi, p. 413; D'Ambry, p. 819.

301 Istvanfi, p. 413; Conspectus hist. Valachicae.

302 Bethlen, t. III, p. 605; Campana, Histoire, p. 900.

303 Iacobini; Bethlen, p. 605; Conspectus hist. Valachicae; De Thou, p. 527.

304 Iacobini; Bethlen, p. 599.

305 Sagredo, p. 724.

306 Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 413.

307 Iacobini; Bethlen, t. III, p. 605.

308 Sieur D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvanfi, p. 413; Sacy, t. II, p. 127.

309 Ibid.; Frachetta.

310 D'Ambry, p. 821; Iacobini; Dantiscani, p. 113; Guerrin, p. 165; Frachetta, p. 23; Bethlen, t. III, p. 603; Iacobi Francus, p. 39; Historia von den Empurungen, p. 78; Ortelius, p. 281 și alții.

311 Sieur D'Ambry, p. 821; Iacobini; Campana, p. 300.

312 Guerrin, p. 165.

313 D'Ambry, p. 821; Iacobini.

314 D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 609.

315 D'Ambry, p. 820; Tomasi, p. 22; Istvanfi, p. 413; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 611.

316 Walther; De Thou, p. 543; D'Ambry, p. 820; Istvanfi, p. 413; Iacobini; Montreux, p. 567; Dantiscani, p. 114; Historia von den Empurungen, p. 78; Neue ungarische und siebenbb rgische Kronik, p. 149.

317 D'Ambry, p. 820; Iacobini; Istvanfi, p. 413.

318 Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 613.

319 Spontoni, p. 39; Guerrin, p. 165; Fessler, t. 7, p. 360; Engel, t. I, p. 238; Ortelius, p. 291.

320 Guerrin, p. 167; Spontoni, p. 39; Dantiscani, p. 114, Francus, p. 39; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 615; Iacobini.

321 Campana, Historia, p. 902; Herrera, p. 574.

322 D'Ambry, p. 820; Bethlen, t. III, p. 612; Frachetta.

323 Guerrin, p. 167; Hist. von den Empurungen, p. 78; Montreux, p. 578; Dantiscani, p. 115.

324 Guerrin, p. 167; Hist. von den Empurungen, p. 78; Ortelius, p. 292; Dantiscani, p. 115.

- 325 Istvanfi, p. 413.
- 326 Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; Hist. von den Empurungen, p. 78; Ortelius, p. 293.
- 327 Sacy, t. II, p. 127.
- 328 Campana, Historia, p. 901.
- 329 Spontoni, p. 14.
- 330 Campana, Historia, p. 901.
- 331 Istvanfi, p. 414.
- 332 Campana, Historia, p. 902.
- 333 Istvanfi, p. 414.
- 334 Campana, Historia, p. 902.
- 335 Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; Montreux, p. 578.
- 336 Guerrin, p. 168; Dantiscani, p. 116; Hist. von den Empurungen, p. 78; Montreux, p. 578.
- 337 Campana, Historia, p. 902.
- 338 Istvanfi, p. 414.
- 339 Campana, Historia, p. 902.
- 340 Nicolae Costin.
- 341 Istvanfi, p. 414.
- 342 Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 414.
- 343 Walther; Istvanfi, p. 414.
- 344 Walther.
- 345 Istvanfi, p. 414.
- 346 Walther.
- 347 Istvanfi, p. 414; Walther.
- 348 Walther.
- 349 Guerrin, p. 182.
- 350 Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.
- 351 Ibid.
- 352 Istvanfi, p. 414; Niecolae Costin; Sacy, t. II, p. 129.
- 353 Istvanfi. p. 414.
- 354 Ibid.
- 355 Istvanfi, p. 415.
- 356 Ibid.
- 357 Iacobini.
- 358 Istvanfi, p. 414.

- 359 Iacobini; D'Ambry, p. 829; Nemcewicz.
- 360 Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.
- 361 Campana, Historia, p. 902.
- 362 Istvanfi, p. 414
- 363 D'Ambry, p. 821.
- 364 Iacobini.
- 365 Istvanfi, p. 414; Iacobini; D'Ambry, p. 821.
- 366 Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 821; Bethlen, t. III. p. 617.
- 367 Tomasi, p. 22.
- 368 Campana, Historia, p. 902.
- 369 Istvanfi, p. 414; Iacobini; Bethlen, t. III. p. 618; D'Ambry, p. 821.
- 370 Campana, Historia, p. 902.
- 371 Montreux; Guerrin; Hist. von den Empurungen, p. 78.
- 372 Walther.
- 373 Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini.
- 374 Walther; Istvanfi, p. 414.
- 375 Walther; Hist. von den Empurungen; Dantiscani, p. 116.
- 376 Tomasi, p. 22; Neue ungarische und siebenburgische Kronik, p. 149.
- 377 Istvanfi. p. 414.
- 378 De Thou, t. XII, p. 543; Guerrin, p. 167; Montreux, p. 578.
- 379 Guerrin, p. 169; Hist. von den Empurungen, p. 78.
- 380 Aceasta e o fabulă pe care sau că capii creștini o acreditase, căci Mihai-Vodă, la Călugăreni, încă o repetă ostașilor săi, cum am văzut, spre a încuraja oștile, ascunzându-le numărul cel mare al turcilor, sau că e născocită de istoricii [turci].
- 381 D'Ambry, p. 822; De Thou, t. XII, p. 544; Walther; Iacobini; Guerrin. p. 164—171; Dantiscani, p. 117 și 118.
- 382 Ibid.
- 383 Ibid.; Ortelius, p. 292.
- 384 De Thou, t. XII, p. 545.
- 385 D'Ambry, p. 822.
- 386 De Thou, p. 545; D'Ambry, p. 822.
- 387 Ibid.
- 388 Campana, Historia, p. 903.
- 389 Sacy, t. II, p. 128; Dantiscani, p. 119; Hist. von den Empurungen, p. 78; Guerrin, p. 171.

- 390 Tomasi, p. 22.
- 391 Mikal-ogli (prințui Mihai), astfel în numeau turcii.
- 392 Seadedin; Naima.
- 393 Naima.
- 394 Seadedin; Naima.
- 395 Seadedin; Naima.
- 396 Naima.
- 397 Montreux, p. 576; Hist. von den Empurungen, p. 78; Guerrin. p. 166; Dantiscani, p. 115.
- 398 Seadedin; Naima.
- 399 Seadedin.
- 400 Campana, Historia, p. 902; Tomasi, p. 27.
- 401 Seadedin; Campana, p. 902.
- 402 Istvanfi, p. 414.
- 403 Ibid.
- 404 Seadedin; D'Ambry, p. 821; Istvanfi, p. 414.
- 405 Seadedin.
- 406 Istvanfi, p. 414.
- 407 Iacobini; Istvanfi, p. 414; Seadedin; Tomasi, p. 27.
- 408 Campana, p. 40.
- 409 Seadedin.
- 410 Seadedin.
- 411 Campana, Historia, p. 903.
- 412 Walther; Engel, p. 239.
- 413 Alexandrescu, Odă la oștirea română.
- 414 Montreux, p. 579.
- 415 Guerrin, p. 171; Iacobi Francus, p. 44; Hist. von den Empurungen, p. 78; Dantiscani, p. 120; Ortelius, p. 293.
- 416 Guerrin, p. 171.
- 417 Istvanfi, p. 414.
- 418 Campana, Historia, p. 903.
- 419 Walther; Istvanfi, p. 414.
- 420 Istvanfi, p. 414; Sieur D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23, Campana. p. 903.
- 421 Campana, p. 903; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23.
- 422 Iacobini.

- 423 Campana, Historia, p. 903
- 424 Guerrin, p. 172.
- 425 De Thou, t. XII, p. 545; Campana, Historia, p. 903.
- 426 Istvanfi, p. 415.
- 427 D' Ambry, p. 822.
- 428 Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, p. 621; Dantiscani, p. 122.
- 429 Iacobini.
- 430 Magazinul istoric, t. II, p. 67.
- 431 Cantemir, Histoire de l'Empire othoman, t. I, p. 266.
- 432 Istvanfi, p. 415; Hammer; Engel, p. 166.
- 433 Cantemir, t. II, p. 216.
- 434 Engel, t. I, p. 179.
- 435 Guerrin, p. 183.
- 436 Campana, Historia, p. 904.
- 437 Guerrin, p. 173 Dantiscani, p. 122; Hist. von den Empurungen, p. 78.
- 438 Iacobini; Istvanfi, p. 415.
- 439 Seadedin.
- 440 Seadedin.
- 441 Hammer; Seadedin; Naima.
- 442 Seadedin; Naima.
- 443 Seadedin.
- 444 Naima.
- 445 Seadedin.
- 446 Naima.
- 447 Seadedin.
- 448 Naima.
- 449 Ibid.
- 450 Ibid.
- 451 Seadedin; Naima.
- 452 Istvanfi, p. 415.
- 453 Seadedin; Tomasi, p. 23.
- 454 Istvanfi, p. 415; Campana, p. 903; Campana și Tomasi spun că numărul roboșilor mântuiți se urca, deosibit de femei și copii, la 10 mii; Herrera îl face de 12 mii; iar Istvanfi, Walther și Sagredo îl fac de 4 la 5 mii.
- 455 Sagredo.

- 456 Seadedin.
- 457 Seadedin; Naima.
- 458 Hammer, t. II, p. 280; Istvanfi, p. 415; Iacobini.
- 459 Campana, Historia, p. 904.
- 460 Iacobini; Seadedin.
- 461 Hammer, t. II, p. 280.
- 462 Seadedin; Iacobini.
- 463 Istvanfi, p. 415; Walther; D'Ambry, p. 823.
- 464 Michaelis imprimis voce, manu exemploque suos ad pugnam cohortante, Istvanfi, p. 415.
- 465 Naima.
- 466 Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
- 467 Guerrin, p. 173.
- 468 D'Ambry, p. 828; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
- 469 Istvanfi, p. 415.
- 470 Naima; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p. 823.
- 471 Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 280.
- 472 Seadedin.
- 473 Iacobini; Bethlen, p. 623; D'Ambry, p. 823.
- 474 Hammer, p. 280; D'Ambry, p. 823; Iacobini; Bethlen, p. 623.
- 475 Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; Istvanfi, p. 415.
- 476 Iacobini; Bethlen, p. 624.
- 477 Seadedin.
- 478 Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII.
- 479 Numărul turcilor morți l-această bătălie este iarăși nesigur. În vreme ce Istvanfi și Frachetta îl face numai de 6 mii, Montreux îl urcă la 30 mii. Noi am primit de mai dreaptă cifra de 18 mii, dată de Walther, care se apropie de cea de 16 mii, dată de Sieur D'Ambry și alți analiști, și de cea de 17 mii, ce ne dă istoricul Sacy.
- 480 Walther; Istvanfi, p. 415; Sagredo, p. 725.
- 481 Iacobini.
- 482 Iacobini; N. Costin; Bethlen, t. III, p. 625; D'Ambry p. 823.
- 483 Iacobini; Walther; Bethlen, p. 626; Istvanfi, p. 415, D'Ambry, p. 823.
- 484 Campana, Historia, p. 904.
- 485 Iacobini; D'Ambry; p. 824; Herrera, p. 575.
- 486 Tomasi, p. 23.

- 487 Campana, Historia, p. 904.
- 488 Istvanfi, p. 415; Herrera, p. 575. Alții spun că garnizoana castelului era numai de 700 inși; alții încă o scad la 600 numai.
- 489 Iacobini.
- 490 Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 824.
- 491 Guerrin, p. 182; Spontoni, p. 40; Iacobini; Istvanfi, p. 415; Bethlen, p. 626.
- 492 Istvanfi, p. 415; Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana; De Thou, p. 545; Ortelius, p. 294.
- 493 Istvanfi, p. 415.
- 494 De Thou, t. XII, p. 545; Herrera, p. 576; Campana, p. 904.
- 495 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40.
- 496 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 497 Campana, p. 904.
- 498 Campana, Historia, p. 904; De Thou, t. XII, p. 545.
- 499 Herrera, p. 576; Campana, p. 904; De Thou, t. XII, p. 546.
- 500 De Thou, p. 546.
- 501 Frachetta, p. 23.
- 502 Herrera, p. 576; De Thou, p. 546.
- 503 Guerrin, p. 173.
- 504 Campana, p. 904.
- 505 Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122.
- 506 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 507 Campana, Historia, p. 905.
- 508 Ibid.
- 509 De Thou, p. 546; Campana, Historia, p. 905.
- 510 Campana, p. 905.
- 511 Ibid. Se deosibise și se vestise atunci în războiul Ungariei generalii și ostașii italieni, mai presus decât toate ostile celorlalte neamuri.
- 512 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40; Campana, p. 905.
- 513 Walther.
- 514 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 515 De Thou, p. 546.
- 516 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 517 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.
- 518 Campana, p. 905.

- 519 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.
- 520 Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana, p. 905.
- 521 Tomasi, p. 23; Campana.
- 522 De Thou, p. 546; Guerrin, p. 174; Campana, p. 905.
- 523 Campana, p. 905.
- 524 Spontoni, p. 40.
- 525 Guerrin, p. 174; De Thou, p. 546.
- 526 Campana, p. 905; De Thou, p. 546
- 527 Cuerrin, p. 175; Campana, p. 905; Dantiscani, p. 124.
- 528 De Thou, p. 546; Hist. von den Empurungen, p. 78; Guerrin, p. 175; Dantiscani, p. 123; Campana, p. 906.
- 529 Walther; Istvanfi, p. 415.
- 530 Istvanfi, p. 415.
- 531 Guerrin, p. 175; Hist. von den Empurungen, p. 79; Dantiscani, p. 124.
- 532 D'Ambry, p. 823; Dantiscani, p. 124; Hist. von den Empurungen, p. 79; Ortelius, p. 294.
- 533 Istvanfi, p. 415.
- 534 Guerrin, p. 175; Herrera, p. 576; Dantiscani, p. 126; Ortelius, p. 295; Hist. von den Empurungen, p. 79.
- 535 Sacy, t. II, p. 131.
- 536 Spontoni, p. 41.
- 537 Frachetta, p. 23.
- 538 Iacobi Francus; Ortelius, p. 295; Hist. von der Empurungen, p. 79. Alții scad numărul tunurilor la 100 și la 80.
- 539 Guerrin, p. 175; D'Ambry, p. 823; Iacobi Francus, p. 44; Hist. Von den Empurungen, p. 79; Dantiscani, p. 124.
- 540 Tomasi, p. 23.
- 541 Istvanfi, p. 415, se exprimă în aceste cuvinte asupra lui Sinan: „Astfel Sinan, care înlăuntru și dinafară niciodată nu-și plecase capul, a cărui trufie și zădărnicie desprețuia pe toți ceilalți, care, mândru de puterile sale, nesocotea pe ale celorlalți și gândea că tot trebuie a slui caprițiilor și ambiției sale, izgonit din Țara Românească peste Dunăre, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea și nesocotința sa; și Giurgiu, această cetate atât de tare, care de mai multe veacuri ținea de turci, fu luat înaintea ochilor săi de un cap nou și de niște oștiri adunate în pripă. Armata lui, zdrobită în cea mai mare parte, lipsită de toate bagajurile sale, se îndreptă spre Constantinopol, printr-o retragere ce semăna mult la fugă, în trupuri

deosibite și pițin numeroase.”

542 Tomasi, p. 23.

543 Istvanfi, p. 415; Frachetta.

544 A cita textul original în notă aci. [„Sinano Soldato agguerito e inveccehiato nell’armi non hebe assai di constanza per tollerare il disastro; e assuefatto alle vittorie, pareagli, che la fortuna vallesse, nell’eta sud decrepita abbandonarlo de suoi favori” — Sagredo, p. 496,]

545 Guerrin, p. 174; Seadedin; Naima; Dantiscani, p. 123; Hist. von den Empurungen, p. 79.

546 Seadedin.

547 Istvanfi, p. 415.

548 Seadedin. – În manuscris urmează aici următorul pasaj șters cu creionul: „În vara aceea, această armată, fiind bine povățuită de vestitul prinț Mansfeld, luase cu izbândă ofensiva și chemase biruința supt steagurile sale. De o lună de zile ea bătea cetatea Granului, când Muhamed-Pașa, feciorul lui Sinan, ieși din Buda și veni de izbi pe asediatori. El fu însă biruit și fugi lasându-și steagurile, bagajele și artileria sa în puterea învingătorilor. Dar moartea lui Mansfeld, ce se întâmplă câteva zile după-aceea (14 august 1595), îmbărbătă iarăși pe turci și Kara-Ali-bei, guvernorul cetății Granului, ceru o întâlnire cu generalii unguri Wadusdy și Palfi, încercând a-i face să ridice asediarea. Spre răspuns l-această propunere, Palfi făcu știre turcului de învingerea ce Sinan pășise la Călugăreni, a cărei veste glorioasă ajunsese tocmai atunci, și cum turcul nu vroia a crede Palfi îi zise: „că numai turcii au obicei să mintă”. Învingerea lui Sinan de la Călugăreni făcu mare impresie asupra turcilor din Ungaria, descurajă pe apărătorii cetății Granului și înrâuri mult în hotărârea lor d-a capitula. Astfel se țin, strâns legate unele de altele operațiile războiului și sabia românilor de la Călugăreni răsturnă puternicile ziduri ale cetății Granului din Ungaria de sus!” (n. ed.)

549 Seadedin.

550 Sagredo, p. 726.

551 Hammer, t. II, p. 281.

552 Sagredo, p. 726.

553 Selaniki; Hammer, t. II, p. 281.

554 Spontoni, p. 44.

555 Ibid.

556 Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.

557 Spontoni, p. 44.

558 Guerrin, p. 176; Dantiscani, p. 125.

- 559 Iacobini; Istvanfi, p. 416; De Thou, p. 546, Walther; Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.
- 560 D'Ambry, p. 824; De Thou, p. 547.
- 561 Spontoni, p. 41.
- 562 Guerrin, p. 184.
- 563 Walther; Montreux, p. 579.
- 564 Walther; Istvanfi, p. 416.
- 565 Walther; Cronica română, în Magazin, t. IV, p. 284.
- 566 Walther.
- 567 Istvanfi, p. 416.
- 568 Istvanfi, p. 416.
- 569 Guerrin, p. 183; Montreux, p. 585.
- 570 Ortelius, p. 285; Montreux, p. 583.
- 571 Montreux, p. 583.
- 572 D'Ossat, t. I, p. 226; Spontoni, p. 14.
- 573 Guerrin, p. 185; Dantiscani, p. 136.
- 574 Vezi Frachetta, Tarducci și ații.
- 575 Montreux, p. 587; Hist. von den Emporungen, p. 80.
- 576 Cronica română, în Magazin, t. I, p. 233.
- 577 Ibid. Ιστορία της Βυζαντίας, p. 266.
- 578 Fotino, t. II, p. 128.
- 579 Stavrinou: Καμ σττ Βιδήνη δι,βη,ε μ, τόσην παρρησια Ε,ετ ττην εποσχύνησευ, όλη ή Βουλγαρηα; Cronica română, în Magazin, t. I, p. 234.
- 580 „Stella loro orientale” (Spontoni, p. 171).

CARTEA A III-A

SERVAGIU¹ (DECHEMVRIE 1595 — APRILIE 1599)

I

Am văzut că la propunerea ce împăratul Germaniei făcuse regelui Poloniei d-a intra în legătura creștină în contra turcilor, acesta îi răspunse într-un chip rece și nehotărât, adăogând că trebuie a consulta dieta și c-atunci îi va da răspuns. În 7 februarie 1595 se deschise dieta Republicei [sic] Polonia la Cracovia. Papa trimisese acolo legații săi, pe Annibal de Capua, arhiepiscop al Neapolului, ² care împingea pe rege și poloni a se alia cu împăratul și cu toate popoarele creștine în contra dușmanului comun al creștinătății. Această treabă importantă se dezbătu cu multă înfocare. ³ Regele era aplecat spre această unire și acei ce țineau de Curte sfătuia alianța cu împăratul, în numele religiei ce o poruncea. ⁴ Ceilalți declară că nu e prudent d-a rupe o pace de 70 ani cu turcii⁵ și a pune în primejdie mântuirea patriei lor, spre a face slujbă streinilor; că războiul va naște multe rele, care anevoie se vor putea vindeca; ⁶ că, în lipsă de arme și bani, trebuie mai întâi a aduce țara într-o stare înfloritoare și puternică. ⁷ Partizanii războiului propunea a pune un bir de un scudin de tot capul de ovrei, precum se făcuse la 1578, în războiul cu muscalii. ⁸ Ion Sarius Zamoisky, cancelarul regatului și marele hatman al coroanei, ⁹ care avea mare înrâurire în dietă și întorcea inima regelui cum voia, ura pe nemți și se lupta în contra lor, ¹⁰ sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel război și adesea repetând vorbele regelui Ștefan Bathori: că republica polonă, câtă vreme va fi aliată cu turcii, va păstra toată mărirea sa. ¹¹ Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmützului, și Venceslas Berka, soli din partea împăratului, și Dimitrie Napradi, prepozitul Aradului, Nicolae Socol și Mihai Kelemeși, trimiși din partea dietei Ungariei, ¹² pe lângă care se uniră și deputații lui Bathori, prințului Transilvaniei, și ai lui

Mihai, domnul Țării Românești, 13 și ai domnului Moldovei. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor soli. Solii din partea electorului Brandeburgului, Ion Costitz și Ion Benkendorf de Wardin, și din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemenea în Cracovia pe la sfârșitul lui martie, spre a îndemna pe poloni a-și uni puterile lor cu ale împăratului, spre a apăra o cauză așa de dreaptă. 14 Legatul papei, Malaspina, își îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeau alergând mereu în toate părțile, când la rege în audiență particulară cu solii, când la cei mai de căpetenie nobili și la senatori, ce vizita îndeosebi, împingându-i, îndemnându-i, amenințându-i, silindu-i pe toți a nu sta de lături din această cruciadă în contra păgânilor. 15 Dar toate aceste cazură înaintea urei ce Zamoisky avea pentru nemți și aplecării ce avea pentru pacea cu turcii. Și cu toate că, spre a nu descuraja pe soli și a le lăsa nădejdea puținței unei învoieli, se numise o comisie din senat spre a cerceta condițiile tratatului propus de împărat, 16 dar nu se încheie nimic, trăgând la vreme, până când sosirea unui ceauș turc, cu scrisori din partea sultanului către rege și din partea lui Ferhat-Pașa către senat, cerând de la poloni păstrarea păcii, primind un răspuns favoritor, 17 toate nădejdlile solilor se curmară și ei fură siliți a se întoarce la locul lor fără nici o ispravă.

II

În vreme ce Sinan-Pașa se apropia de Dunăre ca să năvălească peste țărilor române și se vestise că și tătarii are să năvălească în Moldova în ajutorul turcilor, Răzvan-Vodă, văzându-și țara slăbită de atâtea nevoi a războaielor, a domnilor tirani și risipitori de țară, ce încercase (toată Țara de Jos pustiită, locuitorii descurajați și risipiți fugând înspăimântați de sila ce le făcea, d-a fi războinici și d-a-și apăra vetrele, boierii, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea țării lor, trăgându-se de dânsul și năzuind în ajutoare streine), fu silit a se adresa la poloni, cerând alianță și ajutor împotriva păgânilor. 18 Răspunsul ce dobândi fu că, de vreme ce nu e în stare a-și apăra țara, să se lepede de alianța cu creștinii și să se supuie mai bine turcilor. 19 Astfel, strâmtorat din

toate părțile, Răzvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chemă într-ajutor, văzând că singur nu își va putea apăra țara, atunci, la nevoie de a veni tătarii, hotărî a se duce în tabăra lui Bathori, în contra lui Sinan. De aceea, luându-și soția și încărcându-și avuțiile în care, cu oastea ce avea, luă calea Transilvaniei. [20](#)

Îndată ce se află în Polonia de plecarea lui Răzvan, marele hatman al Poloniei, Zamoisky, care se afla nu departe de graniță, [21](#) hotărî a se folosi de războiu dintre români și transilveni cu turcii, spre a cuprinde Țara Moldovei, ramasă fără stăpân, a o smulge de supt influența prințului Transilvaniei și a împăratului Germaniei și a așeza în acea țară vechile pretenții de supremație ale Poloniei. Aceste pretenții că Moldova ar fi fost vrodată un feud al Poloniei era. Pentru aceea luând de pretext că, de vreme ce se aude că tătarii au trecut Boristenul și se apropie de Moldova pe drumul numit Negru, apoi această apropiere a tătarilor putând aduce vătămare provinciilor polone mărginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolia, e nevoie ca el să ia poziție în Moldova, spre asigurarea Poloniei. Având puține oștiri pe lângă dânsul, el se adresează la cazaci, chemându-i în ajutor, dar aceștia, supărați căci Zamoisky le refuzase d-a le plăti leafă și le declarase că, de vor supăra sau jefui vrun oraș turcesc, îi va privi ca dușmani ai Poloniei, în loc d-a-i veni într-ajutor, năvăliră în Polonia și deteră în jaf provinciile Volinia și Podolia. Trimișii lui Zamoisky către rege, cerându-i ce să facă, îi aduseră acest răspuns: „Poartă-te după împrejurări!” [22](#) Hatmanul, fără a aștepta o hotărâre lămurită din partea regelui, își urmă planul său. Spre a se descărca oarecum de răspunderea ce putea să cază asupra-i, el convocă un sfat ostășesc, în care pofți pe toți senatorii din tabără și din vecinătate și îi făcu să primească hotărârea lui. [23](#) Spre a nu pica în vrăjmășie cu turcii prin această demonstrație, trimise un sol la Sinan-Pașa cu declarație că Polonia, fiind legată de veacuri d-o prietenie strânsă cu Poarta otomană, dorește a o păstra nesilită; că această prietenie nu s-a clătuit prin năvălirea de curând a tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac polonii acum în Moldova țintește numai a pune supt ocrotire

hotarele poloneze în contra tătarilor ce se apropie de dânsule; că organizația ce are să ia Moldova nu va fi împotrivoare drepturilor Porții, ci, din contra, această țară va rămânea ca și mai nainte o mijlocitoare între Turcia și Polonia, punând astfel distanță între hotarele lor, depărtând orice pricină de război și chezășuind prieteșugul acestor două nații. 24

III

La 27 august, la facerea zilei, Zamoisky porunci să zică trâmbițele și trecu însuși, cu armia lui, Nistru, care era foarte scăzut atunci, prin trei locuri și înot. 25

Armata polonă era veselă și plină de încredere în generalul său. Îndată văzură cu bucurie că sosi și Zotkiewsky cu rămășița regimentelor Liovului. 26 În Hotin, cetate a Moldovei pe marginea Poloniei, era numai o garnizoană de două sute unguri. 27 Îndată ce locuitorii afluă de plecarea lui Răzvan și intrarea lui Zamoisky, temându-se d-a trage asupra-le răzbunarea polonilor sau a turcilor, prin silă și amenințări izbutiră a scoate din această cetate garnizoana și a-i deschide cale spre a trece în Transilvania. Zamoisky atunci puse în cetate garnizoana polonă și comandant pe comitele Beltzan. 28 O deputație numeroasă de locuitori cerând protecția regelui Poloniei, numai să-i scape să nu cază în mâinile turcilor, boierii ce însoțiseră pe Zamoisky din Polonia îi indemnă a cere un domn. 29 Între candidații ce se arătă era un grec oarecare ce ținea pe fata unui fost domn, Alexandru Bogdan, și trăise în Polonia; dar acesta fu depărtat, căci moldovenii ura pe greci și pe domnii streini. 30 Ceilalți candidați fură Luca Stroici, logofăt mare, și vornicul Ieremia Movilă, ce se afla în tabăra lui Za – moisky. Ei emigraseră din Moldova cu Petru-Vodă Șchiopul, la 1591, când acesta preferă a se lepăda mai bine de domnie decât a mări haraciul țării, după cum cerea turcii. 31 În vremea petrecerii lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară către acea țară și slujbele ce făcuseră, ei dobândiseră titlu de noblețe în Polonia. 32 Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale cu cele mai însemnate familii polone, fu mai favorizat și Zamoisky de sineși îl numi domn, cu aceste condiții: ca el să trimiță o deputație la regele Poloniei

ca să-l roage ca să primească pe Moldova supt ocrotire și ca un feud al regatului Poloniei; că el se va bucura de Țara Moldovei socotindu-se cu titlu și rangul de palatin al Poloniei; că, întâmplându-se cumva ca creștinii să biruie pe turci, atunci Moldova va rămânea supusă singur numai Poloniei; iar dacă pacea cu Poarta se va păstra, Ieremia va cârmui țara după cum au cârmuit-o și cei mai dinainte domni, păstrând, în orice caz, credința regelui Poloniei. Movilă primi aceste condiții și, întărindu-le prin jurământ, trimise solie regelui. ³³ Familia Movileștilor, care acum pentru pieirea Moldovei se urcase pe scena politică, începu a se face cunoscută din vremea lui Ștefan-Vodă cel Mare. Când acest viteaz domn merse de întâmpină la Schee, pe Siret, pe Hroirot, ungurul ce năvălise în țară, îi căzu calul ucis în bătaie. Atunci un Purice-aprodul dete calul lui domnului său; iar Ștefan-Vodă nu putea încăleca în grabă, fiind om mic, și îi zise Purice-aprodul: „Doamne, eu mă voi face o moviliță și vino de te suie pe mine și încălecă”. Și suindu-să pe dânsul, Ștefan-Vodă a încălecat pre cal, zicându-i: „Sărace Purice, de-oi scapa eu și tu, atunci ți-i schimba numele din Purice, Movilă!”. Și vrând Dumnezeu [și] izbutind în bătaie Ștefan-Vodă, și scăpând și el și aprodul, îl făcu boier armaș mare și dintru acest Purice să trase neamul Movileștilor. ³⁴

În vremea aceea sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui Sigismund, prințul Transilvaniei, cu scrisori către Zamoisky, prin care îl poftea să lase Moldova, că e a lui, și îi anunța că Sinan trecuse Dunărea cu mari oștiri, adăogând ca să se unească împotriva vrăjmașilor comuni și să oprească năvălirea tătarilor. Zamoisky răspunse că moldovenii sunt foarte întărâtați asupra lui Răzvan, pentru care aleseseră ei alt domn; că el nu poate singur a vorbi despre alianță și că trebuie a se înțelege într-aceasta cu regele. ³⁵

Zamoisky, intrând în grijă de venirea tătarilor, începu a căuta o poziție bună, în care, la nevoie, să se poată apăra cu oastea sa, ce spun că era numai de zece mii, ³⁶ împotriva norilor de tătari, și, pogorându-se la vale, găsi un loc cum dorea și își așază tabăra între râul Prutului și râul Iasa

(Jijia), încunjurând-o, după obiceiul polonez, cu o îngrădire de care. Ambele râuri nu numai că apăra tabăra, dar încă slujea spre a transporta mai lesne bucatele. ³⁷ După ce sfârși de a-și întocmi tabăra, Zamoisky își lepădă veșmintele sale de hatman, se îmbracă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iași, vrând să vadă cu ochii dacă castelul acestui oraș poate a se întări în grabă; dar găsi orașul stricat și ars de curând de cazaci, după cum am văzut, și înfățișând o tristă priveliște de grămezi înnegrite. Castelul numai sta în picioare, zidit fiind de piatră tare, precum și trei biserici grecești, una armenescă și alta catolică, toate de piatră, și zidirea băilor d-o arhitectură orientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărâmat, nu se poate întări într-o vreme scurtă și fără mari cheltuieli. Dar fiindcă Iașii era capitala țării, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l puie în scaun cu multă solenitate; el porunci la trei regimente de gvardie d-a însoți pe domn la intrarea lui în oraș. Când bieții locuitori văzu pe noul domn în capul unei cavalcade mărețe intrând în oraș, ieșiră din mijlocul ruinelor și din găurile unde stau ascunși până atunci și îl întâmpinară, ocolindu-l cu strigări de bucurie și, după obiceiul locului, aruncându-i roade îmbielșugate, cum spicuri de grâu și struguri. Când se apropie domnul de biserica cea mare (mitropolia), care era supt palat, îl întâmpină vlădica în capul clirosului său, purtând cruci și icoane, și îl duse în altar, unde, sfârșindu-se ungerea obicinuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, ieșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care șazu ca un prinț suveran; iar Zamoisky îi adresă aceste cuvinte: „Prințe! Armele poloneze te-au pus pe acest tron, aceleași arme, pe cât Dumnezeu o va îngădui, te vor ocroti și te vor apăra. Te-ai făcut vasal, nu ca odinioară, a unor tirani barbari, dar a unui rege peste un popol liber și mărinimos. Fii-le dar credincios și recunoscător în toate faptele tale.” ³⁸

IV

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul lui, fără împuternicirea regelui, intrase în Moldova, se turbură foarte mult duhurile

și se scorni multă larmă din partea celor ce îl ura. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel dintâi a cărui mânie izbucni în contra hatmanului. El adună îndată nobilimea mării Polonii și trimise o scrisoare, în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare ca un singur cetățean să îndrăznească a intra în capul unei armii într-o țară streină, și aceasta fără învoirea staturilor generale. Într-aceeași vreme, se afla la curtea Poloniei arhiducesa (Maria?), muma reginei, care, după ce vizitase pe cealaltă fiică, princessa Transilvaniei, sosise acum la Varșovia. Această arhiducesă, cu totul plecată la interesele împăratului și ale prințului Transilvaniei, se sili, prin fiica sa, ca să facă pe rege ca să cheme înapoi pe Zamoisky. Regele însă, deși turburat despre rezultatul unei așa de îndrăznețe întreprinderi, nu îndrăzni a dispăcea lui Zamoisky și partidei lui, căroră era dator tronul, și lăsă această treabă în hotărârea senatului ce era să se adune. [39](#)

Dar hatmanul însuși, în tabăra sa, era cuprins de temere și se gândea cum va ieși cu cinste din acest pas greu ce făcuse și unde puse în primejdie armia și răspunderea sa. El scrisese lui Sinan, precum și sangiacului de la Tighina, că Polonia nu voiește a rupe prietenia cu Poarta și că ea dorește numai să adăpostească de tătari hotarele sale din partea Moldovei. [40](#) El rugă încă pe Sinan d-a nu se împotrivi la înălțarea lui Movilă, făcută în folosul comun al turcilor și polonilor, ci să-l sprijinească cu creditul său lângă sultanul, după făgăduielile noului voievod d-a plăti un tribut îndoit (50 mii lire, în loc de 25). [41](#) Dar trufașul Sinan, ce se afla atunci în Valahia, plin încă de nădejde că va birui pe creștini, răspunse că cugetul stapânului său nu se învoiește cu intrarea polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale; [42](#) că sultanul dispozase de Moldova și că n-are trebuință de armia polonă ca să pună în stăpânire a acestei țări pe cea căruia a da-t-o. [43](#) Un răspuns așa de mândru băgă în multe griji pe Zamoisky. El se temu încă de ocazia ce da acum vrăjmășiei dușmanilor săi din Polonia spre a-i face rău. În acest pas greu în care nesocotința sa îl aruncase, neavând cu sine decât 10 mii oameni, [44](#) el căută a scăpa prin

virtutea sa și hotarî a se împotrivi bărbătește la armia nenumărată a tătarilor ce s-apropia. 45

Într-adevăr, Gherei, hanul Crâmului, avu același gând ca Zamoisky. El nu se prea grăbise a veni în ajutorul lui Sinan, după cum fusese poftit, dar socoti a se folosi de acele turburări spre a cuprinde Moldova și a o împopula cu tătari. Pentru aceea se sculă împreună cu fratele său, Fede-Gherei, și cu nepotul său și totdeodată cumnatu-său, sangiacul Tighinei, și plecase spre Moldova⁴⁶ cu 70 mii tătari cu copiii și nevestele lor, și 2 mii ieniceri. 47 El pretindea că, după făgăduiala și învoirea Porții, el trebuie să stăpânească toată Moldova, afară de partea despre hotarul Poloniei, care se va stăpâni de nepotul său de soră, Adil-Gherei, 48 sangiacul Tighinei și a Chiliei, 49 supt titlu de pașă. 50 Aceasta însă nu era adevăr[at] că i s-ar fi îngăduit de Poartă, căci solii ce trimise el pentru aceasta la Poartă, după intrarea în Moldova, sosind după desăvârșita învingere a lui Sinan, se întoarseră fără nici un răspuns din partea sultanului. 51

V

În 9/19 octomvrie, 52 Zamoisky, așteptând venirea tătarilor, și-a mutat tabăra din acel loc și, trecând cu armia Prutul, din partea de unde se aștepta tătarii, 53 se aseză la Țuțora, 54 în niște câmpii întinse udate de două părți de cotitura apei, 55 și își întări tabăra cu valuri și șanțuri adânci din părțile cele două deschise, făcând tăbii de pământ ca niște turnuri și alte întăriri, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberei patru porți înzestrate cu tunuri. 56 În 10/20 octomvrie, avanposturile polone întâmpinară pe avangarda tătărească și, încăierându-se puțin la luptă, luară câțiva prinși, pe care îi aduseră lui Zamoisky. Chiar în ziua aceea, hanul înștiință pe hatmanul că va sosi a doua zi cu oastea lui. Zamoisky chemă îndată pe polcovnicii cei mai deprinși la război în cortul lui și le spuse că în ziua dintâi voiește a se feri d-a izbi pe dușman, ținându-se în defensivă și hărțuind numai pe dușman adesea cu cete mici, până să apuce oștile a se obicinui cu acei nori de tătari și a se îmbărbăta, după obicei. A doua zi, în 11/21, hanul, după făgăduială, se apropie de tabăra

poloneză și Vlanicki, în capul brigadei sale, zbură într-o întâmpinare a lui. În această luptă, carabinierii poloni trântiră de pe cal vro câțiva tătari, iar Turecki, un ofițer polon, fu prins de dușman. Coloanele tătărăști începură atunci a urma una după alta și, după obiceiul aceluia neam, călăreții răspândiți în câmpie căuta a se bate îndeosebi. Sangiacul începu a pușcări cu vro 500 ieniceri, cu carabinele lor cele lungi ce duce gloanțele atât de departe, încât uciseră și calul pe care se afla călare Zamoisky, la poarta taberei. Hanul, văzând că polonii se țin bine și că răniră mulți din ai săi, poruncește fratelui său, Fede-Gherei, să treacă Prutul pe de la vale cu două corpuri de armie din cele mai viteze. Într-aceeași vreme, din partea polonilor porniră câteva regimente într-o întâmpinare a sa. Hanul, văzând aceasta, mai pornește coloane nouă, care să atace pe poloni în flanc și să-i arunce în Prut. Zamoisky, văzând aceste manevre, își gătește armata, poruncește de deschide porțile taberei și, scoțând înainte din toate părțile pe carabinieri, 57 atât poloni cât și unguri, 58 salută pe barbari cu atâtea gloanțe, încât doboară o mare parte la pământ și silește pe ceilalți a se retrage. 59 Fede-Gherei se și trase în grabă, pierzând mulți din ai săi. Atunci sangiacul trimise o trompetă și ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfârșit parlamentari din ambele părți războitoare, dar noaptea opri orice înțelegere și lucrare. A doua zi, hanul și sangiacul, sau spre a speria pe poloni arătând îndrăzneala lor, sau că vrură să-și schimbe poziția din lipsa pășunei, puseră de defilă în coaste toate trupele lor înaintea taberei polone. Norii nenumărați a acestor oarde ascunsese plăcuta vedere a frumoaselor livezi, verdeța nu se mai vedea, ci în toate părțile numai o gloată îndesită de oameni și de cai; cei mai vechi dintre războinicii leși nu-și aducea aminte să fi văzut vreodată o armie așa numeroasă. 60 Zamoisky se temu ca tătarii să nu vroiască a trece Prutul și a merge spre Iași; de aceea, poruncind a pușcări cu tunurile defileaua dușmanului, totdeodată pornește o seamă de oști cu artilerie ca, în întâmplare când tătarii vor apuca spre Iași, să arză podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. 61 Dar hanul nu vroia a merge spre Iași, ci numai 62 se silea a scoate pe leși din tabără în câmpie, unde credea că lesne îi va birui; 63 căci

tătarii, obicinuiți a se bate în câmpie și călare, nu vroiră a se lupta pe gios și a ataca fortificațiile. 64 Astfel și unii și alții, neputând a se vătăma, veniră la nevoia a căuta a se înțelege. Sangiacul ceru din nou a parlamenta. Tunurile tăcură și se deschise conferințele între capii poloni și capii tătarilor. 65

VI

Poziția lui Zamoisky într-adevăr ajunsese foarte primejdioasă; departe de țara sa, fără nădejde de ajutor, fără bucate, împresurat de o parte de o gloată de tătari, de dincolo din partea Țării Românești, având temere ca să nu fie izbit de turcii de la Brăila, el se temea încă ca nu cumva tătarii, lăsându-l în tabără, să ia calea Poloniei, spre a o pustii în lipsa lui și pe când ei nu i-ar putea goni în urmă în acele locuri deschise, cu artileria și călărimea grea, niște cete așa de ușoare și sprintene ca ale tătarilor. 66

Ieremia Movilă, văzând primejdia în care se afla polonii, nu dormise în vremea acestor zile de bătaie, ci veghie spre a-i mântui pe ei și pe sine. 67 El trimisese daruri hanului, dându-i acele 5 sate ce până astăzi se numesc Hănești și legându-se a-i da tot anul miere supt numirea de *Baltzi Pașaliki* și altele, și astfel se apropiară tătarii de învoire cu polonii, cum am văzut, și dându-și zăloage din ambe părți, începură a trata. 68 Condițiile păcii, după cronicarii poloni, fură aceste: 1. Ca sangiacul să depună dignitatea sa de pașă a Moldovei; 2. Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitorii, să fie păstrat de domn; 3. Armiiile tătărească și turcească să se întoarcă tot pe unde au venit și în trei zile să iasă din Moldova, fără a face nici o nedreptate; 4. Prinșii de război să se întoarcă de la unii la alții, fără nici o răscumpărare; 5. Hatmanul să tragă grația regelui, hanului și sangiacului pentru cele făcute de dânsu; 6. Aceștia făgăduiesc și se îndatorează că sultanul va trimite steagul și tuiurile de domn cu hatîșerif lui Ieremia; 7. Hanul să trimită o ambasadă regelui Poloniei. 69 Acest tratat pe care cronicarii poloni l-au numit glorios (*chwalebne przymierz*), observează tare bine un învățat polon, dl Senkowski, nu arată în ce stă această pretinsă glorie. Mai întâi că condiția dintâi, prin care sangiacul depune demnitatea ce își arogase de pașă al Moldovei, este o absurditate și un joc al tătarilor cu

Zamoisky, de vreme ce el cu aceasta nu pierdea nimic, n-avea nici un drept asupra Moldovei, căci divanul nu vroise a primi cererea lui și lăsa pe trimișii hanului a pleca fără nici un rezultat.

„Primirea unei asemenea condiții din partea lui Zamoisky, zice dl Senkowski, dovedește numai că în tabăra polonă nu se știa nimic lămurit și că toate se făcea pipăind prin întuneric.”⁷⁰ Afară de acestea, cronicarii poloni, pentru gloria lui Zamoisky, nota aceste condiții: 1. Că Ieremia nu numai că se recunoaște tributar al turcilor, mărinind tributul, dar încă se recunoaște tributar către hanul și împarte pământul Moldovei, dându-i satele de care s-a vorbit; 2. Că oștirile polone să iasă și să nu mai intre în Moldova; și al 3-lea, că regele Poloniei să trimită un sol la împărăție spre întărirea prietășugului între ambele puteri; ⁷¹ 4. Că polonezii să-și unească puterile cu tătarii împotriva cazacilor de la Nistru, ce făcea război turcilor și tătarilor și nu mai trimitea acestora darurile obicinuite. ⁷² Afară d-aceasta, cronicarii poloni mai uită, zice dl Senkowski, „că Zamoisky dedese asigurare deosebită tătarilor că donația ce li se făcuse supt regele Ștefan I (1578), ce stă în zece mii galbeni și un număr oarecare de blăni de jder și samur, să li se plătească d-aci înainte pe tot anul. Istoricul Naima-Efendi, vol. I. p. 338, pomenește lămurit despre aceasta și această singură împrejurare e de ajuns spre a tălmăci grabnica bunăvoință cu care tătarii încheiară acest tratat. L-această nație a tătarilor, pricina sultanului era cu totul deosebită d-a lor. În toate războaiele hani⁷³ n-au vânat decât folosul lor și d-acilea vine că ei era gata a încheia un tratat de pace, îndată ce dușmanul lor le da un câștig mare” etc. „Celelalte condiții ale acestui pretins tratat sunt obicinuite și asemenea tuturor celor ce s-a făcut în toate tratatele glorioase sau nenorocite cu turcii și cu oardele Crâmeei. Astfel, reducând acest tratat la dreapta lui valoare, vedem că strălucirea lui și calificația ce îi dau cronicarii de tratat *glorios* pierde în fața nepărtinirii și a criticei sanătoase.”

După iscălirea condițiilor tratatului, Zamoisky dăruie sangiacului o haină de mătase cusută cu aur și lui Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dăruie

asemenea pe zăloagele poloni ce era la dânsul cu haine de mătase aurită și a doua zi se trase cu oștirea⁷⁴ sa, îndreptându-se către Crâm. Zamoisky plecă asemenea spre a se întoarce în Polonia, lăsând în leafă lui Ieremia, după cererea lui, trei mii ostași poloni, ⁷⁵ supt comanda lui Ioan Potocki, starostele Cameniții, și lui Stanislas Chanski. ⁷⁶ Ieremia însuși se duse de se așează în scaun în Suceava. ⁷⁷ Hanul, pân-a nu se depărta, scrisese regelui Poloniei trimițându-i o ambasadă, prin care îi cerea să întărească pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogând că, de nu vor pedepsi polonii pe cazaci, apoi va rupe negoțiațiile și va reîncepe războiul. ⁷⁸ Trimisul tăt[arului] dăruî regelui un cal și o săgeată din partea hanului. Regele scrisese hanului și, dăruînd solului o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoi. ⁷⁹ „Toate acestea, spune un analist contemporan, nu fu decât o umbră de pace într-un soare ce roșea de războaie. ⁸⁰

VII

Sigismund Bathori umpluse Europa de plângerile sale în contra polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îi acuza cu cuvânt că au intrat într-această țară fără nici un drept, fără a fi provocați, ca s-o smulgă de supt ascultarea sa și s-o readucă iar supt jugul turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împăratul și papa, la care se plânsese scriindu-le îndeosebi, trimiseră îndată soli și scriseră în pricina aceasta regelui Poloniei.

Împăratul scrisese în 30 octomvrie [și] rugă pe rege ca să strice tratatul făcut cu păgânii în contra prințului Transilvaniei și să lase Moldova în stăpânirea lui Răzvan. ⁸¹ Papa scrisese la 8 noiembrie 1595 la regele Poloniei, într-un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi în dechemvrie. „Cu condei de durere, începe el, vă scriu că cele făcute în Moldova crud m-au întristat.” Îi împruță apoi că în loc d-a asculta rugăciunile ce mereu i-a făcut de a se uni cu creștinii în contra turcilor; [sic] că nădăjduia că, cel puțin, dacă considerații particulare îl oprea d-a se declara pe față împotriva turcilor și a le face război, încai nu va aduce stavili și opoziție scopurilor prinților federați și nu va turbura cursul fericit a armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atât către dânsul, cât și către

împărat și Sigismund; că cu fapta lui a întărit pe turci în puterile și nădejtile lor și a slăbit pe creștini. „Toți te învinovățesc, zice papa, că te-ai confederat cu turcul și tătarul împotriva prinților federați și mai cu seamă împotriva preaiubitului nostru fiu Sigismund, prințul Transilvaniei, căci, spre a-l vătăma, ai numit alt domn în Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul turcilor și tătarilor.” Această faptă papa o califica de nevrednică și încheie propunând arbitrajul său pentru diferențul dintre regele Poloniei și cumnatul său, prințul Transilvaniei, „ca să stârpească dintre dânșii toate rădăcinile amare de prigonire și vrăjbi, să le smulgă și să le arunce în foc”. ⁸²

Mult mai aspră fu scrisoarea ce papa adresa, tot în acea zi, către Zamoisky: „Fapta ta din Moldavia va trage defăimarea și hula tuturor oamenilor cinstiți care trăiesc astăzi și care vor fi în viitorime. Ce prieten al binelui public, ce om înflăcărat de dragostea lui Dumnezeu nu va tângui că chiar în acel moment când se făcea turcilor, acești dușmani vecinici și neîmblânziți a creștinilor, un război sfânt și trebuincios pentru mântuirea și libertatea poporului creștin și apărarea credinței, atunci când, ocrotiți într-un chip minunat de mâna lui Dumnezeu, dobândiră izbânzi astfel încât nici n-am văzut, nici n-am auzit altele asemenea, nici în anii aceștia, nici în veacurile trecute, cine, zic, nu va tângui că chiar în acel minut când să nădăjduia atâta izbândă, se făcu în Moldova tot ce putu ușura și întări pe dușmanii crucei și a lui Hristos și dimpotrivă se opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apărătorii credinței, se turbură rezultatul războiului și [se] puse tot în primejdie etc.”⁸³ Îl amenință apoi pentru relele povești ce da regelui și pentru această „crimă și scandal împotriva creștinătății.”⁸⁴ Papa scrisese asemenea cardinalului Bathori, muștrându-l părintește pentru că ațâța pe poloni în contra vărului său, prințul Transilvaniei, și poruncindu-i să vie la Roma. ⁸⁵ Mihai-Vv. trimise și el atunci o ambasadă la regele Poloniei, care sosi la Cracovia și în 14 noiembrie 1595 fură primiți în audiență de rege. ⁸⁶ Istoricii tac despre misia acestei deputații, dar se dau cu socoteală că ea privea tot în pricina Moldovei.

Viteazul Răzvan nu aşteptă să vadă isprava acestor trataţii, de la care puţin se nădăjduia, şi hotărî cu armele în mână a-şi redobândi tronul ce i se răpise. Cu puţinul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova, la 27 noiembrie, [87](#) trecu munţii Oituzului ce despart Ţara Secuiască de Moldova, în 29 noiembrie 1595, şi, aflând veşti despre starea duşmanului, văzându-se mai slab cu numărul, trimise îndată la Bathori cerând un adaos de oaste şi mai cu seamă un mai mare numar de călăreţi; dar pân-a nu sosi aceştia la hotarele Moldaviei, Ieremia-Vodă cu polonii se grăbesc a izbi pe Răzvan. [88](#) Oştirea polonă se afla răspândită în deosebite staţii în ţară, când deodată Chanski, care se afla pus de Potocki cu despărţirea lui în garnizoană la Suceava, înştiinţă pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă şi drept spre Suceava în capul unei numeroase oşti. [89](#) Ieremia îndată adună oştire de ţară cât putu [90](#) şi porunci lui Potocki de adună în grabă regimentele sale, şi grăbi de se uni cu ceata lui Chanski, d-abia cu două ceasuri înaintea bătăii. [91](#) Era într-o duminică, 5 dechembrie, când Răzvan sosi aproape de Suceava. [92](#) Oastea lui se alcătua de patru mii pedestraşi, cea mai mare parte vechii săi ostaşi, cu puţini ce înrolase de curând şi apoi secuii ce îl însoţiseră din porunca prinţului Bathori, şi o mie călăreţi armaţi cu lance, tot d-ai prinţului Transilvaniei. [93](#) Armia lui Răzvan-Vodă înainta pe dealuri prin nişte locuri mai nalte decât acela unde se afla oastea împotivnică, astfel încât ea se vedea mai lesne de către aceasta. El îşi întocmi rânduiala bătăliei astfel: la stânga sa, care era apărată prin care şi tot aparatul de război, era cinci sute călăreţi; la dreapta, care era apărată de un zid, ce începea de la şanţurile taberei şi se întindea mult departe până la tabăra polonă, era asemenea călărime; în centru, două batalioane pedestrime, după care urma alte zece pe urmă, rămăşiţa de călărime şi pedestrime, ca o rezervă. În toate părţile se vedea steaguri fluturând; steagul călărimei era cel mai împodobit; el purta o frumoasă inscripţie care spunea că Moldova s-a dat lui Răzvan de Transilvania. [94](#)

Ieremia-Vodă ieşise înainte la satul Areni, unde îşi aşezase oştile sale, iar pe oştirea polonă o rândui la Schei, despre câmpie, şi sta ea la pază

de supt un mal care e d-alături și aproape de drumul Băii. ⁹⁵ Rânduiala ei era în coloane treptate astfel: înainte sta ca avangardă, în lipsă de călărimă ușoară, 100 moldoveni; după dâșșii venea două batalioane a lui Stanislas Minski și Nicolae Zobrzydowski; era așezate puțin mai la dreapta, din pricină că poziția era mai bună și spre a fi ferite de vânt, astfel [că] batalioanele lui Tworzanski și Milewski, ce se afla la stânga, era puțin mai nainte decât dâșșele, dar mai nainte încă se afla batalionul lui Zavrowski, ce nu se vedea de celelalte, fiind ascuns de fortificații; la centru era Porycki, cu regimentul său, având de reazăm trupele lui Potocki, comandantul Cameniței, a fratelui său Ștefan, și la stânga pe al treilea frate, Iacob; după dâșșii, tot la mijloc, venea apoi o trupă de pușcași a lui Ioan Tomas Drohojewski, și lângă dâșșă pedestrima, supt comanda lui Albert Vitoslawski și Andrei Klopocki. La stânga, împrejurul zidului de care am pomenit mai sus, se așezase niște tunuri mari și altele de câmpie, care amenințau dreapta lui Răzvan și ocroteau pedestrima moldovenească și pe cazaci. ⁹⁶

Pân-a nu se apropia oștile de bătaia puștilor, polonii descărcară de două ori tunurile în oștirea lui Răzvan; una dintr-însele răsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capii pedestrima lui Răzvan. ⁹⁷

IX

Ieremia era la biserică, ascultând liturghia, când avangarda lui Răzvan se apropie de oștile țării; și când ieși Ieremia de la biserică, îndată se încăierară moldovenii lui Răzvan cu ai lui Ieremia. Lupta între ambele aceste oști nu țină mult, căci urând, se vede, a-și vărsa sângele frate cu frate, și unele și altele se traseră din luptă. ⁹⁸

Polonii atunci, din dealul de unde era despre Schei, se repeziră asupra secuilor. ⁹⁹ Zobrzydowski cu trupa sa și a lui Chanski, căci acesta se afla atunci lângă Potocki, și Christofor Broniewski se azvârlă peste dreapta lui Răzvan; mais Zobrzydowsky, cu toată bărbăția ce arătă, rănindu-se la obraz și la braț, nu putea sprijini izbirea lui Răzvan și ar fi pierit cu oastea sa, de nu grăbea Potocki a-i veni într-ajutor. Într-aceeași vreme, Porycki, cu

infanteria și cu pușcașii lui Viersbowski, izbește centrul lui Răzvan, în vreme ce batalioanele lui Tworzanski și Milewski se azvârlă asupra dreptei, în ajutor lui Zobrzydowski. Toate izbirile împreunate ale acestor cete sfarmă rândurile secuilor, care se trag înapoi puțin și astfel polonii pătrund în tabără. 100 Răzvan-Vodă, care cu toate că se văzuse mai slab mult cu numărul și cu valoarea oștilor de dușman, nu numai că nu se ferise de bătaie, dar o căutase cu bărbăție, 101 se afla atunci lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când aceasta, deodată, părăsind tunurile, o ia la fugă. În zadar Răzvan omorî cu mâna lui mai mulți, ca să-i întoarcă înapoi; silințele lui fură zadarnice. Polonii cuprinseră tunurile. 102 Secuii, văzând fuga călărimei, întoarseră și ei spatele. 103 Răzvan, părăsit de oștire, rămânând numai cu puțini din ai săi, se luptă multă vreme încă cu cel [mai] mare curaj ce putu; 104 doi cai fură uciși supt dânsul, 105 el sări pe un al treilea cu multă sprintenie și izbea de moarte pe toți câți întâmpina paloșul său. „Ce mai viteaz!” striga, minunându-se de atâta curaj, atât ai lui, cât și dușmanii ce-l vedeau. Dar, în sfârșit, părăsit de ai săi și de noroc, 106 văzându-și toată tabăra cuprinsă, oștirea rezlețită fugind în toate părțile, cu inima sfâșiată de durere, el se lăsă a se trage de puținii credincioși rămași pe lângă el, care vrea a-i mântui; ei o luară cam spre stânga și se înfundară 107 în păduri. 108 Polonii lasară regimentele lui Drohojewski în tabără și toate celelalte se luară a goni pe ostașii lui Răzvan. Aceștia fugind răspândiți și rătăcind în voia întâmplării prin munți și prin păduri, cei mai mulți căzură în mâinile dușmanilor. 109 Foarte puțini fură aceia ce putură ajunge a trece munții în Transilvania. 110 Ei cuprinseră o mare pradă, câteva tunuri de câmpie, toate stindardele și toată averea ce Răzvan dobândise de la Aron-Vodă, și prada dobândită de la turci la Târgoviște și Giurgiu. 111

X

Sărmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții săi, ajunse spre seară într-un sătuleț, unde se adăposti puțin, schimbându-și și hainele, și se depărtă supt ocrotirea nopții. Îndată sosi în sat niște poloni, trimiși d-ai lui Ieremia, ce alerga după Răzvan; gazdele acestuia, speriați de vecini, care

îi mostra că au primit un dușman în casă, fură siliți a mărturisi calea încotro a apucat fugarii. Astfel acești nenorociți fură îndată agiuși în cale și prinși, nu fără o luptă bărbătească, în care Răzvan fu rănit și ungurul Matei Sekiel, ce comanda peste 400 călăreți, și Elie Kakoci, vechiul soț a lui Răzvan în oastea lui Aron-Vodă, căzură morți împreună cu alții. Între prinși se afla fratele lui Răzvan, un boier mare anume Calotă, vistierul și logofătul domnului, împreună cu alți boieri și capete din unguri. Aduși înaintea lui Ieremia, Răzvan și cu soții lui se purtară, în cumplită nenorocire, cu toată vrednicia și bărbăția cuvenită. La toate întrebările ce li se făcu, ei toți păstrară o tăcere mândră și desprețuitoare. [112](#)

Câteva zile dup-aceea, pe la jumătatea lui dechemvrie, [113](#) crudul Ieremia, nesocotind și legile războiului, care sfințește persoana unui prins, și legile omenirei, osândi pe toți prinșii la moarte. Printr-o cruzime înspăimântătoare, el porunci a pune pe Răzvan la caznă, apoi îi tăie nasul și buzele, [114](#) și dup-aceea puse de-l trase în țeapă, [115](#) expunându-l astfel — priveliște de jale! — la armie și la locuitorii țării. [116](#) În minutul în care mult nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de dureri pe țeapă, [cu] o crudă barbarie aduseră pe fratete său înaintea lui de-i tăiară capul. L-această vedere, durerea morții fratelui său adăogându-se la a sa, Răzvan deodată se ridică, țâșni pe țeapă, întinse brațele către dragul său frate și într-această mișcare își dete sufletul. [117](#) Să întoarcem mai bine ochii de la această crudă priveliște care răscoală inima, crimă urâcioasă ce va rămâne o pată vecinică de necinste asupra numelui lui Ieremia Movilă, ce o porunci, și asupra polonilor, ce o suferiră fără împotrivire, cu atât mai mult că Răzvan era prinsul lor.

În drumul ce merge de la Suceava la Baia și până astăzi se arată și se pomenește movila lui Răzvan-Vodă, [118](#) loc unde zac, neuitate de popor, oasele viteazului domn.

Astfel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul său și norocirea îl înălțase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut țigan, dintr-un neam osândit de veacuri la robie, el fu încă o dovadă puternică că în ochii

providenței nu sunt popoare alese și popoare osândite, că ea răspândește deopotrivă îndurările sale peste toți oamenii, fără osebite de nație și clasă, punând pe fruntea fiecărui pecetea dumnezeirii și declarându-l cu drepturi deopotrivă ca toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute și la adevăr.

XI

Cumplita moarte a lui Răzvan întristă foarte nu numai pe prințul Transilvaniei, dar și pe împăratul și pe papa Clement. 119 Bathori hotărî să-și ia satisfacție cu armele în contra polonilor, și împăratul, părtaș al mâniei sale, hotărî a-l ajuta și a lua parte la răzbunarea acestei insulte a polonilor, ce le era comună la amândoi. 120 Pontiful însă, temându-se cu tot dreptul că acest război între creștini va fi vătămător războiului cel cu noroc început în contra turcilor și va putea încă arunca creștinătatea în vreo primejdie mare fără nici un leac de mântuire, se puse între părțile prigonitoare, propunând mijlocirea sa părintească, ca prin creditul său să împace aceste certe și să aducă unirea și o norocită împăcare. 121 El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanez, la regele Poloniei și la prințul Transilvaniei. 122 Sigismund III, regele Poloniei, mișcat de aceste mustrări, trimise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coroanei, ca să arate pontifului că armele polone în Moldova făcuse mare slujbă creștinătății, scăpând această țară de tătari și totdeodată oprind pe aceștia d-a năvăli asupra Ungariei și a staturilor împărătești. 123 Zamoisky scrisese și el papei, în 10 ianuarie 1596, arătându-i aceleași și îndreptându-și cu multe sofisme și neadevăruri faptele sale. 124 Spre a îmblânzi mai lesne pe papa; ce era foarte întărit în contră-le, și a-l trage în partea lor și a-i dezarma mânia, regele Poloniei și Zamoisky îi trimise, din partea sinodului de legea grecească, doi episcopi ruteni, ca să [i se] închine și să recunoască supremația papei. Într-adevăr, această faptă, ce nu izbuti până în urmă, făcu mare plăcere papei, 125 încât se amână cu totul satisfacția ce aștepta Bathori de la poloni și mârni pe acesta într-atât încât căzu în greșeli mari, foarte vătămătoare creștinătății. 126 Zamoisky fu atacat cu multă înverșunare în dieta de la Cracovia de dușmanii lui, care îl acuza cu mult drept că a

implorat și a cumpărat pacea de la tătari. El se scuză dând faptelor coloarea ce vru și foarte neadevărată. 127 Senatorii regatului scriseră atunci, în 24 martie 1596, împăratului Rodolf, arătându-i că ei simt că datoria comună este ca să se împiedece pe turci a readuce în pașalâc principatele Moldova și Valahia; că neputând prințul Transilvaniei a le apăra, e nevoie ca polonii să le ia supt protecția lor; că pentru această slujbă creștinească ce ei vor să facă cer ca împăratul să le dea o sută mii florinți și să depărteze pe Mihai din Țara Românească, căci nu-l pot apăra fără a rupe de față pacea cu turcii. 128 Această scrisoare sucită și plină de viclenii, vrând să zică ceva și într-adevăr nezicând nimic, nu dovedea altceva, zice un contemporan, decât dorința polonilor d-a pune ei în Țara Românească alt domn în locul lui Mihai. 129 Asta fu cel dintâi semn de ura ucigătoare ce polonii purtară eroului nostru.

XII

Mihai-vodă, după luarea Vidinului, unde îl lăsarăm, se întoarse [la] Târgoviște. 130 Intoarcerea sa în țară este un marș triumfal; toți ostașii sunt încărcăți de prăzi; poporul îl primește cu cântece de veselie și vrăjmașii tremură de numele lui. 131 El începu îndată a se ocupa să vindece rănilile și ticăloșia ce pustiirile războiului adusese asupra țării. Într-adevar, starea ei era vrednică de jale. Populația se micșorase foarte mult prin moarte, prin pribegirea locuitorilor în țări streine și robirile turcilor; numai în această din urmă campanie Sinan robise douăzeci mii locuitori și apucase a-i trece Dunărea. 132 Orașele și satele erau ruinate și prefăcute în cenușă; câmpurile erau părăsite, viile smulse, grânele, călcate de oștirile ce șerpuiseră prin toată țara, nu putuseră da rod, 133 dobitoacele moarte sau răpite de vrăjmași, care apucaseră a trece peste Dunăre mai mult de 60 mii vite. 134 Românii jertfiseră pentru dezrobirea independenței și a libertății lor, dar aceasta e un bine atât de mare, încât cu nici o jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Mihai-Vodă trimise în Transilvania, cu multă cheltuială — fiind și acolo mare lipsă, căci negoțul încetase cu totul din pricina războiului — de cumpără grâne, făină, vin, sămânță și toate cele trebuincioase, de împărți

între popor, care, la glasul domnului său, părăsi pădurile și vizuniile munților unde se trăsesse și începu a rezidi orașele și satele pe ruinele celor vechi și a se apuca de lucrul pământului; și putu îndată să prețuiască foloasele independenței ce dobândise cu atâtea jertfe. 135 Iar ca ostașii fără de exerciții să nu se înmoaie și corupă în lene și nelucrare, domnul dete voie la vreo câteva mii să treacă Dunărea și să necăjească pe vrăjmaș. Aceștia năpădesc peste Pelinul, oraș întins, și, după ce au ucis mai mulți locuitori, îl prefăcură în cenușă și, robind o femeie cu o fată și un băiat a unui din cei mai bogați și însemnați locuitori, anume Michal-oglu, îi aduse în dar domnului, care, tratându-i cu multă omenie, întoarse pe femeie cu copii înapoi la soțul ei pentru o răscumpărare de 50 mii galbeni (aur).

Nenorocirea expediției lui Sinan desperă pe sultanul d-a putea învinge fățis pe Mihai-Vodă. El se încredință că spre a-l vătăma trebuie a alerga la intrigă, a lucra mai întâi spre a-l desface de aliații săi, împăratul Germaniei și prințul Transilvaniei, și a ațâța în țară partide în contra lui. Spre acest sfârșit, prin begler-beiul de la Pesta, făcu propuneri foarte bune împăratului, numai ca acesta să se tragă de Mihai și să-l considere ca un rebel către Poartă; dar împăratul depărtă cu mânie aceste necinstite condiții ce i se propunea. 136 Sultanul atunci întrebuiță alte mijloace spre a ajunge la scopul său. Trimite mai întâi un agă în Țara Românească, ca să ațâțe pe boierii nemulțumiți și a-i scula în contra lui Mihai și în favorul Porții, și deodată dă poruncă pașilor de pe margine și hanului tătarilor să stea gata a intra în țară spre a ajuta partida ce era a se revolta în favorul turcilor. Tot într-o vreme, sultanul trimise la Sigismund Bathori un ceauș cu făgăduială că-i va lăsa Transilvania fără nici un tribut decât vasele de argint ce era obicei de se da când se plătea tributul, îndatorându-se încă a-i da și Țara Românească, dacă el va primi a goni pe Mihai și a se trage din confederația cu împăratul Rodolf. 137 Bathori, după ce ținu câtva pe ceauș la sine, îl trimise înapoi, zicându-i să spuie stăpânului său că el, prinț al Transilvaniei, niciodată nu va lăsa partea creștinilor, spre a se uni cu dușmanul lor; 138 și, prin povața nunciului papei și a lui A. Carilio, 139 plecă la 4 februarie cu 11

trăsuri și 20 cai de călătorie la Praga, spre a se întâlni cu împăratul și a dobândi ajutoare de război. 140

XIII

Sultanul, ce nu putu izbuti lângă împărat și Bathori spre a vătăma pe Mihai, fu mai norocit pe lângă români, de la care dobândi ceea ce nu putuse avea de la streini. Aga trimis în țară găsi între boieri aceea ce totdeauna a fost lesne a găsi: oameni corupți, carii pentru o mârșavă ambiție și lăcomie de bani sta gata a vinde domnul și țara lor. O conspirație întinsă și groaznică se formă, în capul căreia sta din boierii cei mai de frunte unul anume Dumitru, cel mai bătrân din sfetnicii domnului, și logofătul Chiesar cu un fiu al său. Șase mii tătari din Dobrogea, cu care se unise și trei mii turci, trebuia a năvăli fără veste în țară, spre a ajuta pe conspiratori, ce se uniseră cu turcii pentru ca să mântuie țara, cum zicea ei, a pierde pe Mihai, dându-l în mâinile dușmanului. Dar acesta află printr-un chip minunat din vreme planurile, nemature încă, ce urzeau nelegiuirii boieri în contra lui și a țării. El puse străji lângă Dunăre, ca să primească pe dușman, ce era gata a năvăli, și puse de tăie pe trădătorii Dumitru, Chiesar și cu fiul sau, ca niște vicleni de domnie și stricători de țară. Patru zile după pedeapsa conjuraților, cei 9 mii turci și tătari trec Dunărea; domnul mai trimite un ajutor de trei mii pedestrași și 300 călăreți oștirea trimisă de mai nainte la graniță, care, izbind pe dușman într-o luptă norocită, îl biruire, cuprinde tunurile și bagajurile lor și pe cei mai mulți îi omoară sau îi prind robi. 141 Tot în acele zile, cu patru mile mai gios de la locul acestei bătălii, alte trei mii turci tot în înțelegere cu conspiratorii din țară, trec Dunărea, dar fură îndată întâmpinați de către locuitorii țărani adunați și de către păzitorii marginilor și fură învinși, deși nu fără puțină pagubă a românilor. 142

În vremea aceasta (februarie 1596), hanul Gherei intrase în Moldova cu 30 mii tătari¹⁴³ și patru mii turci¹⁴⁴ cu tunuri împărătești. El avea poruncă a sultanului a intra în Valahia, dar, neîndrăznind, vru a încerca să înșele pe Mihai-Vodă. El se adresă lui Ieremia-Vodă al Moldovei, care îl primise cu drag ca pe un prietin și aliat, și îi făgădui două mii galbeni de va

voi a favoriza planul său de a înșela pe Mihai, făcându-l să primească a se supune Porții. Domnul Moldaviei făcu cunoscut lui Mihai-Vodă că hanul are deplină putere de la sultanul d-a încheia pace între români și turci, punând condiție ca Mihai să gonească trupele streine luate în leafă de dânsul, care, zicea hanul, nu numai că pustiesc țara turcească, dar încă sunt o sarcină pentru țară. Hanul trimise totdeodată lui Mihai-Vodă, spre mai mare încredere, doi din cei mai însemnați tătari, ca zăloage, cerând numai, pentru slujba sa, câteva mii galbeni. Mihai-Vodă avea trebuință de câțeva vreme de pace după atâtea zdruncinări și suferințe de războaiele trecute, cu atât mai mult că Bathori pornise la Praga și nu putea aștepta ajutor de la dânsul, ba încă vestea se raspândise că acesta vroia a abdica cârmuirea staturilor sale și drepturile dobândite asupra Țării Românești împăratului Rodolf. Aceste priviri înduplecă pe Mihai a primi mijlocul ce i se înfățișa a intra în împăciuire măcar vremelnică cu turcii. El trimise hanul [ui] solii săi cu un dar către dânsul, ca să trateze despre condițiile propusei păci; totdeodată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Mihai căzuse în cursa ce i-o întinsese, își luă masca de pe obraz și năvăli deodată cu toată armata sa în șesul dintre Buzău, Brăila și București, unde tăbărî, trimițând cete în toate părțile, care mai mult de opt zile călcară țara, arzând orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitori, pustiind tot și căutând în tot chipul a pune mâna pe Mihai. Prăpădiră mai multe orașe și sate, tratând pe locuitori într-un chip grozav și fără omenire. 145 Două sute de cazaci, care era de pază la graniță, supt comanda lui Koseza, Kirecki, Siemanowski și Bilecki, cum văzură apropierea tătarilor, trecură în partea lor în Moldova, după ce jefuiră pe țăranii și satele ce era însărcinați a apăra; numai 40 dintr-înșii își păstrară datoria și jurământul și, văzând că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de tătari, grăbiră de alergară a vesti domnului această năvălire neașteptată. Poziția acestuia era foarte grea. Fără bani, fără oștire, căci oștirea țării ce rămase era răspândită în țară și în cvartirurile de iarnă, încunjurat de nevoi, nesigur dacă dușmanii boieri nu-l vor trăda în mâinile dușmanilor, umbla rătăcit căutând mijloace de a mântui pe el și țara de

această mare primejdie. „În acele nevoi mari, zice Walther, eroicul său suflet scoate cea mai de apoi virtute a lui.” Într-un scurt timp el adună 6 mii oameni și, sprijinindu-se în ajutorul lui Dumnezeu și în mângâierea că se luptă pentru buna cauză, pornește întru întâmpinarea înfioroasei mulțimi a tătarilor, izbește, taie și pune în goană niște cete mari de tătari ce se răzlețiseră după pradă și, gonindu-i, merse la orașul Gherghița, unde găsi greul ordiei tătărești. Hanul rămase încremenit la o îndrăzneală așa de mare din partea lui Mihai și, cu toate că oștirea sa era mai mult de 6 ori mai mare, nu îndrăzni a primi bătaia și se trase rușinos spre țara sa. 146 Spun că atât în luptele parțiale, unde îi bătu Mihai, cum și în goana ce dete hanului, îi omorî ca la opt mii tătari. 147 Mihai cuprinse apoi orașul Brăila, pe care o cuprinsese tătarii, făcând multe grozăvii. Mihai omorî pe toți tătarii și turcii ce găsi vii, afară de cai; pre mulți turci spânzură afară din oraș. Unii care vruseră să treacă Dunărea, goniți fiind cu multă iuțeală, se înecară; puțini numai putură scăpa. 148

XIV

Vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul făcu pe Mihai foarte neîncrezător către turci și a nu mai vroi a trata cu dânșii. 149 De aceea, când în aprilie sultanul îi trimise doi ceauși, vorbindu-i de pace și rugându-l a-l lăsa a trece cu oștirile în Ungaria, el nici nu vroi a-i primi, 150 ba încă, spre a-și răzbuna despre ocara făcută de tătarii ce îi călcase țara, dete drumul la vro câțiva ostași ai săi să treacă Dunărea ca să prade pe turci. 151

1200 haiduci loviră orașul Nicopol și prinseră pe Buraș, beiful — cu femeia și copiii săi și cu multă avuție a lui — care de curând sosise de la Adrianopol, numit fiind de împăratul în acest post. Ei pustiiră tot locul numit Plenia și omorâră tot ce se împotriva trecerii lor; rămășița fu dată flăcărilor. Intorcându-se din această expediție, ienicerii din Nicopol, în număr de 1800, îi izbiră și, după o luptă tare, haiducii biruiră. Numărul turcilor uciși în aceste deosebite locuri se urcă la 3000. Haiducii se întoarseră cu multă pradă (*Türkische und Siebenbürgische Victorien*).

Dup-aceea, Mihai-Vodă trimise la mai 6 pe Velicico cu 1300

haiduci la Baba, în Bulgaria, oraș neînchis, bogat și mare ca de 20 mii case, cele mai multe de meșteri, o bătură și o cuprinsă și încărcară 150 care de avuție dobândită, luând prinși și pre mulți turci însemnați, cu muierile și copiii. Ei șezură acolo trei zile, apoi, dând foc orașului și sfărâmându-l, luară calea înapoi spre Dunăre cu toată dobânda; iar turcii se strânsă din toate părțile în numar de 12 mii supt un pașă și ajunseră pe Velicico cu oastea lui la un loc ce se cheamă *Comisul*. Haiducii, văzând aceasta, începură a se hărțui zi și noapte cu dușmanul, până când, văzând că le va fi cu anevoie a scăpa, tăiară pe toți prinșii, prefăcură în cenușă tot calabalâcul lor și prada făcută și, recomandân – du-se la Dumnezeu, se aruncară cu furie asupra dușmanului și mai toți căzură morți; dar supt dânșii, în loc, zăcea patru mii turci. 152

Mihai-Vodă foarte se întristă¹⁵³ și înștiință pe prințul Transilvaniei 14 zile dup-aceea. 154 Acesta atunci se întorsese de la Praga. El sosise în acest oraș în 4 februarie și fu foarte bine primit de toți domnii curții. Îndată dup-aceea căzu bolnav greu de lingoare, fiindu-i viața în primejdie. Când începu a se însănătoși, îl duseră la catedrală ca să asculte liturghia. Aci se făcu un cuvânt plin de laude pentru dânsul. Bathori răspunse foarte frumos în limba latinească, asigurând că el va stărui cu statornicie în partida ce luase și că niciodată nu se va dezlipi de casa Austriei și de împărăție, dar că nădăjduia că și împăratul și împărăția nu-l vor părăsi; că e încredințat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobândi cu sprijinul lui Dumnezeu mai mari biruințe asupra dușmanului numelui creștinesc decât cele dobândite pân-acum. Împăralul, dându-i apoi o audiență particulară, îi dete slobozenie a se întoarce, după ce îl încărcară de daruri și făgăduieli. I se făgădui trei mii pedestrași și două mii călăreți, pe care împăratul să-i ție trei luni cu câte 24 mii scuzi pe lună, de care să dispozeze după plac. Papa îi făgădui 40 mii galbeni pe lună și însărcină pe Francisco Murio del Monte să strângă pentru dânsul ostași în Italia.

După ce își luă ziua bună de la împăratul, Sigismund se duse la Viena. În toate părțile fu primit cu aceeași fală și, spre a-l îndatori și mai

mult la urmarea războiului, iezuiții colegiului Vienei îi făcură un cuvânt în public și vorbiră de dânsul ca de un al doilea Iosua. Cugeta Bathori să treacă de acolo la Gratz, spre a vizita pe soacră-sa, arhiducesa Maria de Bavaria, când află că în Transilvania secuii, supărați căci în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva lui Sinan și întărâtați de cardinalul Andrei și Ștefan Bathorești ce se afla proscriși și fugari în Polonia, se revoltaseră. Această împrejurare îl făcu a-și schimba hotărârea și a porni spre Transilvania. Pân-a nu ajunge el în această țară, 155 unchiul său, Ștefan Bocskai, potolise răscoala, înecând-o în sânge și pedepsind pe șefi cu mare cruzime, căznind pe unii, la alții tăind capul, pe alții spânzurând și la alții taindu-le nasul și urechile. 156

Cum sosi în Transilvania, Sigismund își adună oastea și plecă să bată Timișoara (9 iunie); după ce luă două mici cetăți, Fillack și Czenad, cu o mare pierdere de turci, la 10 ale lunii iunie izbi Timeșvarul prin trei părți. 157 Înaintea acestui oraș sosi și Mihai-Vodă, chemat de Bathori, cu 4 mii luptători și o mulțime de boieri. 158 Dup-o asediere de zece zile, la sfârșitul lunii, fu izbit de turci și de tătari, în număr de vro 40 mii, care venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sângeroasă de amândouă părțile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căci nu numai ajutoarele făgăduite de împărat nu sosea, 159 ba încă însuși trebuia a merge cu douăzeci mii ostași spre a se uni cu arhiduca Maximilian, ca să întâmpine puternica oștire turcească ce însuși sultanul povățuia în Ungaria, 160 iar Mihai se întoarse spre a-și apăra țara.

XV

Lala-Mahomet, ce se numise vezir, surghiunindu-se Sinan, murise trei zile dup-aceea și această întâmplare păru turcilor un semn ceresc ce poruncea d-a numi din nou pe Sinan în locul său.

Astfel acest neîmpăcat dușman al creștinilor fu scos din exil și din nou, pentru a cincea oară, fu investit cu slujba vezirească. Toată grija lui atunci fu să-și răzbune rușinea ce îi făcu creștinii. El avu curajul și energia să insufle sultanului hotărârea d-a merge însuși la război, urmând pilda lui Suleiman cel Mare. Armia, poporul, șecii în predicății și provinciile de

margine în jalbele lor cerea încă aceasta ca singurul mijloc d-a mântui împărăția. Hotărârea sultanului d-a merge la oaste în primăvară se obștise și pregătirile de război se făcură cu grabă mare în toată iarna. Sinan întâmpină însă acum un rival în ambiția lui, pe vechiul său prieten, cumnatul sultanului, Ibraim, fostul caimacam, care, dorind viziratul, spunea de față că bătrânețele fac pe Sinan nevrednic. L-aceste vorbe, furiosul Sinan strigă față cu sultanul însuși: „Spune că sunt bătrân și slăbit; dacă zice așa Ibraim, iasă cu mine în curte, să ne luptam în suliți și în sabie împreună!” și zicând acestea, apucă pe Ibraim de brâu de-l târa afară din sală. [161](#)

La începutul primăverii, în minutul când se măgulea cu nădejdea de a-și răzbuna asupra creștinilor și d-a se încorona cu lauri noi, crudul arnăut muri într-o mercuri (3 aprilie 1596), zi rea în ochii moslimilor. Acest ministru, de un caracter aspru și lacom, lăsa avuții foarte mari, adunate în campaniile sale în Ungaria, Valahia, Georgia și Iemenul. [162](#) Ibraim se numi atunci vizir și serascher al armiei Ungariei. Trei zile după numirea lui sosiră la Constantinopol cărțile și solii [trimiși] de Mihai și boierii Țării Românești, cerând a face împăciuire. Aceasta era învoirea ce făcuse cu hanul, pe care o trimisese spre întărire la Constantinopol, pân-a nu-și da tatarul pe față viclenia sa. Hogea Seadedin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în această scriere, citi aceste corespondențe în divan în locul lui Reis-Effendi, și o dispută înfocată se aprinse între muftiul și hogea. Acesta era de părere ca să primească pacea, dacă Mihai va da pe fiul său drept zălog (*otage*), și muftiul Bostansade era împotrivitor, zicând că nu se poate a trata cu Mihai. Fiindcă muftiul se sculă îndată și ieși afară, Seadedin se supără, dar își luă seama și, folosindu-se de lipsa protivnicului lui, înduplecă pe Reis-Effendi să facă un răspuns lui Mihai și boierilor țării într-un înțeles favoritor, după cum vrea. [163](#)

Dar aceasta nu sluji de nimic, căci Mihai, cum știm, neîncrezător acum, după înșelăciunea hanului, refuză d-a mai trata cu turcii. Aceștia însă nu îndrăzniră a-l mai izbi atunci, speriați de atâtea învingeri, și hotărâră a purta războiul în Ungaria, unde însuși sultanul să meargă. Depărtarea

sultanului la oaste era foarte neplăcută mumei lui, venețianca Baffa, care era sufletul cârmuirii și făcea pe fiul său să facă toate după placul ei. Hotărând să facă orice numai ca să oprească această depărtare, care putea să slăbească influența ei, ea rupse toate legăturile cu credința părinților ei și propuse o măcelărire generală a tuturor creștinilor. Aceste comploturi din norocire nu izbutiră. Sultanul se mulțumi a goni din Constantinopol cu ferman pe toți grecii ne-nsurați, punându-le un soroc de trei zile. 164 Sultana mumă (*valideaua*), văzând că a pierdut stăpânirea pe inima fiului său, căută a se folosi de farmecul celei mai frumoase roabe din serai, spre a-l redobândi. Mahomet se părea la început că căzuse în cursă; el răspunse la dezmiertările roabei cu amorul cel mai înfocat; dar când ea deschise gura ca să-l roage să rămâie în Constantinopol, Mahomet, chiar în pat, centru al plăcerilor sale, puse mâna pe cuțit și ucise fără milă acea jertfă nevinovată a ambiției mumă-si, 165 faptă ce dovedește mai mult o inimă fieroasă, decât curajoasă. El puse apoi de mai înecă câteva femei, supt pretext că n-au ținut postul; 166 apoi, în 21 iunie (1596), se puse în cale spre Ungaria, însoțit de un alai măreț și cu toată oastea, ducând cu dânsul derviși, femei, icioglani, eunuci, câini de vânătoare și șoimi. 167 Ambasadorii Francii și Engliterii primiră poruncă a însoți pe sultan în această expediție în contra creștinilor.

168

XVI

Îndată după luarea Graanului, în anul trecut, feldmarșalul împărătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 august 1595), și cu dânsul și disciplina din armia nemțească. Țăranii din Austria, împovărați de despuierile și jafurile nobililor de o parte și a trupelor de alta, se adunară între Claus și râul Ens și se revoltară. Această revoltă crescă și se mări foarte și fu cumplită nu numai nobililor, dar și împărăției. Oștirile ce se trimise în contra lor, nemulțumite căci nu li se plătise simbria, se revoltară și ele și începură a prăda orașele și satele ce scăpaseră neprădate de țărani. Aceste întâmplări opriră cursul fericit al izbânzilor în contra turcilor și câtăva vreme puse Austria într-o anarhie grozavă, de care d-abia scăpă,

ajutată de neunirile și lipsa de disciplină a revoltanților. 169

Îndată ce împăratul înțelese de pregătirile ce turcii fac împotriva Ungariei, trimise solii săi la papa și la prinții Europei, rugând să caute a-l ajuta în această primejdie comună a creștinătății. 170 Papa se sili din nou a reînsufleți zelul pentru război, cu totul slăbit, al prinților italieni, căută în zadar a face pe spanioli și francezi a înceta războiul între dâșii și a întoarce armele către turci, și, cunoscând ca toată lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi a intra în legătura creștină, hotărî a mai face o încercare și trimise pe cardinalul Henric Caetan în calitate de legat în Polonia, ca să silească, când se va aduna dieta, ca să îndatoreze pe rege și pe cei mari ai crăiei a-și uni puterile cu ale împărăției. 171 Papa scrisese îndeosebi și crăiesii Poloniei și puse și pe arhiducesa Maria di Grazzo, muma ei, și pe soră-sa, prințesa Transilvaniei, să-i scrie ca să îndemne pe regele într-această faptă, spre slujba lui Dumnezeu și în obștescul interes al creștinătății. 172 Legatul papei ajunsese în Varșovia cu episcopul de Breslaw, ambasador al împăratului, și, dobândind audiență de la dietă, îi expuse într-un frumos cuvânt, ce s-a tipărit atunci, misia lui, arătând jertfele ce papa a făcut pentru creștinătate și datoria polonilor d-a ajuta pe creștini, căci fără dâșii puterile împărăției Germaniei întregi nu sunt în stare a sta împotriva puterii celei peste măsură mare a păgânilor. 173 Episcopul ce prezida dieta răspunse că această propunere cere o mare și coaptă dezbatere. „Polonezii, zice un analist contemporan, vroia pace cu dușmanul păcii și nici o price cu pricinuitoarea gâlcevelor.” 174 Ura veche și naturală a polonilor și mai cu seamă a lui Zamoisky către casa Austriei izbuti și legatul papei plecă fără a dobândi nimic. 175

Intrigile Engliterii nu puțin slujiră spre a împiedeca această unire a polonilor cu împăratul în contra turcilor. Ambasadorul englez, ce sosise în iarna aceea în Constantinopol, răspândise vestea că misia lui este d-a uni pe turci și poloni în contra voievozilor Țării Românești și Transilvaniei. 176 Simpatii însă și ajutoare dintr-altă parte veni a încuraja pe creștini în războiul greu ce purta. Țarul muscalilor, Fedor I, și șahul perșilor trimiseră

ambasadori la Praga de încheiară alianță cu împăratul în contra turcilor, și vro câteva cete de ecosezi vin pe la Dantzig în Transilvania, spre a lua parte la război; 177 și deputați din partea popoarelor din Herțegovina și alte locuri supuse turcilor reclamă în zadar ajutoare de la împăratul spre a se revolta. 178

XVII

În vremea aceasta, sultanul, cu două sute mii oameni și 300 tunuri mari și mici, sosise la Belgrad și d-acolo merse la Buda, unde ajunse în 2 sept. 179 Înapoia lui, Mihai izbea ariergarda și răpea proviziile oștirei. El cuprinsese (august) pe Dunăre 6 corăbii mari încărcate de muniții, ce [se] ducea la Belgrad, omorâse 1200 turci ce le însoțea, luase tot ce era în corăbii și pe dânsle le dete afund. 180 Cu puține zile mai înainte, la 16/26 iulie, trimisese Mihai-Vodă o seamă de oști alese ca să ia Vidinul, punându-le cap pre aga Farcașiu. Românii trecură Dunărea pre la Sdegla. Turcii însa le prinse de veste și, adunându-se în mare număr, nu ieșiră să se lovească de față, ci se ascuseră de făcură meșteșug. Așa, mergând oștile lui Mihai-Vodă fără teamă, turcii le lovi de față și fără veste și, după un război tare ce ținu multă vreme, biruiră turcii pe ai noștri și câți fură călări printr-înșii scăpară câte ceva, însă puținei, iar pedestrașii pieriră cu totul. 181 Această pierdere scârbi tare pe Mihai-Vodă și, văzându-se în lipsă de soldați, țara fiind foarte despopulată, trimise prin țări streine să strângă în leafă voinici viteji și aduse o seamă de leși și cazaci și altfel de oameni care îi era de folos. 182

Iar sultanul, de la Buda, merse de tăbărî inaintea cetății Erlau, la 21 sept., a cărei izbire se hotărâse într-un sfat de război. După ce sultanul, potrivit unei porunci (*precepte*) a Coranului, somă garnizoana d-a îmbrățișa islamismul și d-a preda cetatea, începu asedia și, după șapte zile, capitulă; cetățuia nu întârzie a urma această pildă.

Puțină vreme după această importantă cuprindere, Geafer-Pașa întâlni în câmpia Keresztes armia creștină, comandată de arhiduca Maximilian și prințul Sigismund al Transilvaniei; sosiți prea târziu spre a

scăpa Erlau[1], ei vrură încai să-și răzbune printr-o biruință de pierderea acestui oraș. Trei lupte aproape una de alta se făcură și, în cea din urmă, otomanii, cu toată îndărătnica lor împotrivire, fură respinși și pierdură vromie oameni și 40 tunuri. Această neizbândă mai crescua dorința ce de mai multă vreme arăta sultanul Mahomed d-a se întoarce la Constantinopol. În sfatul ce se ținu pentru aceasta, se hotărî, după părerea lui Hoge Seadedin, că ființa de față a padișahului era trebuincioasă spre a îmbărbăta pe ostași. În 26 oct., nemții și ungurii izbesc trupul de armată unde se afla sultanul, care se trase supt cortul lui Ionis-Bei, capul mutefericalilor, așezat în dosul bagajelor. Bătălia era acum pierdută pentru otomani, artileria lor era în puterea dușmanului, corturile sultanului era în jaf și oamenii casei sale nu stăvilea lăcomia biruitorilor, fără numai cu o ne folositoare împotrivire, când o izbire făcuta la timp de vizirul Djigala, care era pus la pândă, puse neorânduială (*embuscade*) între creștini și le smulse biruința: cincizeci mii oameni supt paloșul musulmanilor sau în mocirlă. Djigala, căruia sultanul îi era dator izbânda, fu numit mare vizir în locul lui Ibrahim-Pașa. 183

Spun că mai mult de 50 mii creștini pieriră în baltă sau de sabia tătarilor, iar turci numai 20 mii. Zece mii galbeni în aur și 97 tunuri fură prada biruitorilor în această bătălie, ce analiștii lor aseamănă cu cea de la Mohaci și de la Cialdiran. „Astfel fu, zice Sacy, această bătălie de la Keresztes, pe care creștinii o câștigă prin curajul lor și o pierdută prin lăcomia lor; pildă îngrozitoare, care arată generalilor că vitejia poate izbândi a dobândi foloase, dar că numai disciplina le poate păstra.” 184 După această învingere strălucită, sultanul se întoarce la Constantinopol. 185

XVIII

Când turcii de pe margine văzura trecerea sultanului cu atâta oștire asupra Ungariei, începură a se semeți și a ieși în Țara Românească pe marginea Dunării, și prinseră a prăda și robi. 186 Mihai-Vodă își strânse atunci oștile și, după sărbătoarea Sf. Mihail, purcese cu 2 mii oameni asupra turcilor. 187 Mergând prin țară, domnul întâlni o seamă de turci pre apa Teleormanului, robind și stricând țara; el îi izbi și îi prinse pre toți vii, apoi

merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse. 188 Dup-aceea trecu Dunărea și izbi cetatea Nicopolul, în 12 noiembrie, ucise pe toți turcii ce îi stătură împotrivă, cuprinse un bulevard, cel mai însemnat, pe care îl seamănă cu pământul, și pe însăși cetățuie era să cuprinză, când află vestea nenorocitei bătălii de la Keresztes, 189 care îl întristă foarte. Sangiacul Nicopolului, ce era închis în cetate, trimise atunci domnului stofe țesute cu aur și argint, samururi frumoase, zece cai cu harșale de argint, rugându-l să lase de a mai bate cetatea și a nu mai întărâta mânia sultanului, care, acum biruitor, se întoarce din Ungaria și se așteaptă la Sofia. Pașa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihai să-și aibă pacea de la turci și ca sultanul să-l recunoască pe el și fiul său de domn moștenitor al Țării Românești. Domnul căta mult mai puțin la aceste făgăduieli frumoase, cât la puterea zidurilor cetății și la vestea întoarcerii sultanului, care putea năvăli asupra-i. Se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangiacului, primi cererea sa și, ridicându-se de acolo, unde zăbovisе 5 zile, trecu Dunărea. 190 Domnul trecuse râul în țară într-o dimineață, la răsăritul soarelui, și, însoțit numai de 6 inși din căpetenii, apucase fără grijă înainte, urmat într-o lungă depărtare de 50 călăreți și, în sfârșit, mai departe încă, venea toată oastea după rânduiala ei. Astfel mergând în cale, domnul și cu soții lui întâlnește doi turci pe care îi prinseră și aflară de la dânșii că fac parte dintr-o bandă de 500 turci, care bântuie satele aceluia județ arzând și jefuind, și că această ceată nu e departe. Cum află aceasta, viteazul domn se repede iute cu cei 6 soți ai săi către acei cinci sute turci, îi ajunge și îi izbește furios. Spun că omorî paisprezece inși cu mâna lui, până când apucă de îi veni ajutor din oaste, de-i prinse pe toți câți scăpară de moarte. După această faptă de o semeață și de o nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște, spre a se odihni și a se bucura în pace de triumfurile sale. 191

XIX

Dar intrigile și vicleniile ticăloșilor boieri ai țării nu-l lăsă în repaus multe zile și a îngriji de treburile țării. În cele dintâi zile ale lui dechemvrie, potrivit făgăduielilor și învoielei făcute cu sangiacul Nicopolului, sultanul

se grăbi a trimite lui Mihai o deputație de 20 inși, cu steag roșu, spre semn de pace. 192 Boierii, dușmani ai domnului, se folosiră îndată d-aceasta, spre a învinovăți pe Mihai-Vodă către prințul Transilvaniei, cum că ar fi hotărât a se trage din legătura cu dânsul și cu creștinii, spre a se lega cu turcii. Bathori, slab de minte și bănuitor, adună îndată sfetnicii săi spre a se chibzui despre ceea ce trebuie a face în aceste împrejurări, cu atât mai grele că el nu era în stare a ataca de față pe Mihai. Acesta află bănuielile ce boierii băgaseră în capul lui Bathori și toată intriga țesută spre pierzarea lui, și îndată înștiință pe acesta că, întărit prin nevinovăția sa, el a hotărât să meargă în capitala lui să-l întâlnească numai cu o mică suită și nădăjduiește că va da de minciună pe cei ce l-au pârât și îi va arăta că e credincios jurămintelor sale. Această hotărâre îndrăzneată a lui Mihai înmărmuri pe dușmanii lui și ridică de pe inima lui Bathori toată bănuiala. 193

Mihai lăasă supt îngrijire și pază pe deputația sultanului până la întoarcerea sa. 194 Apoi, luând cu dânsul pre Mihalcea banul, Radul Buzescul și puțini alți boieri, porni în Transilvania¹⁹⁵ și ajunse la Belgrad în 30 ale lui dechemvrie. Bathori îi trimisese înainte pe secretarul său de stat, Pangratie Senyei, cu 40 trăsurile de paradă și o mulțime de nobili; 196 el însuși îi ieși înainte cu un sfert de leugă din oraș, lingușindu-l cât putu cu dragostea. 197 Astfel, cu cea mai mare pompă fu primit Mihai-Vodă în capitala prinților Transilvaniei. A doua zi, în cea din urmă zi a lui dechemvrie, Bathori trimise o seamă de călăreți lui Mihai-Vodă, ca să-l însoțească la curtea sa. Acolo, de față cu cei mai de căpetenie domni ai țării Ardealului și cu nunciul papei, ambii domni vorbiră ca la două ceasuri; pe urmă Mihai-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătindu-se Bathori a-l ospăta a doua zi cu toată fala cuvenită unui asemenea domn. În ziua cea dintâi a anului nou, Mihai-Vodă se duse cu multă solemnităte la biserică, pe urmă merse la prințul Transilvaniei, care îl ospătă măreț, și la patru ceasuri se întoarse la cvartirul său. În 2 ianuarie, voievodul fu ospătat la casa cancelarului Ioșica, unde banchetul ținu până la 7 ceasuri seara.

În 3 ianuarie, ofițerii și pajii prințului Transilvaniei aduseră la

Mihai-Vodă, din partea lui Bathori, șase pahare mari de aur smălțuite, un ibric și un lighean de argint. Oamenii domnului fură asemenea tratați după obrazul fiecăruia. Mihai-Vodă trimise și el prințului Bathori daruri frumoase, ce sta în vreo câteva blăni de mult preț și haine bogate, o blană de samur și haine țesute cu aur, 198 ce fură primite cu aceeași bunăvoință cu care fură trimise.

În 5 ianuarie, Mihai-Vodă merse de îşi luă ziua bună de la Bathori, spre a se întoarce în țară. 199 Atunci Bathori făcu cunoscut lui Mihai-Vodă: că inima lui e foarte amărâtă, căci autoritatea papei și făgăduielile ce a dat împăratului îi leagă mâinile și nu-l lasă a-și lua satisfacția și răzbunarea ce i se cuvine despre poloni; că Polonia nu numai că e hotărâtă a ține supt protecția ei pe Moldavia, dar încă voiește a o întinde și asupra Valahiei; că împăratul nu-i dă ajutoarele făgăduite în bani și oameni și astfel ei se află în nevoia sau de a se ruina cu totul, sau de a face pace cu turcii; că într-o asemenea poziție și ostenit de atâtea griji ale puterii, a hotărât a abdica și a-și lăsa țara în stapânirea Austriei, după tratatul încheiat cu această putere la... ianuarie 1595; că spre acest sfârșit pleacă la Praga spre a negocia. 200 Mihai, care vru să ia parte la acele deliberații și negociații, arată lui Sigismund că dorește și el a trimite un sol la Praga. Spre acest sfârșit, lăasă lângă Bathori pe banul Mihalcea, ca să-l însoțească la Praga. 201 El zise lui Sigismund și însărcină și pe solul său d-a spune împăratului Rodolf II că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Poarta, îl va ajuta, de va voi război. Dar că în acest din urmă caz arată împăratului ca nu cumva să-l mai înceapă până nu va uni puterile tuturor prinților creștini; că atunci trebuie a izbi deodată și cu toții împreună și că astfel e sigur de biruință. 202

Dup-aceea Mihai-Vodă se întoarce în țara Românească, și Bathori, însoțit de banul Mihalcea, plecă spre Praga cu 40 trăsură, unde ajunse în 17 februarie (1597), fiind primit și tratat cu mare fală și cinste în toată călătoria sa prin staturile Austriei.

XX

Îndată ce Mihai-Vodă se întoarce în capitala țării, asemănat cu

înțelegerea ce avusese cu Bathori, chemă pe ceașul turcesc ce îl aștepta, primi de față steagul de pace ce îi adusese din partea sultanului și îi dete un răspuns mulțumitor, așezând astfel pace cu turcii. Această pace fu cu atât mai mult în nevoie a o primi atunci, că aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în Țara Românească și că acum Transilvania, ca și împărăția, nu se îndemâna a-i sta în ajutor. 203 Această pace nu era alt decât o încetare a vrăjmășii (ostilități) și n-avea nici un caracter definitiv. Astfel, supt umbra acestei păci, Mihai căută a se pregăti pentru război. El se înțelese cu Bathori ca acesta să dobândească ajutoare de la împărat și cu pregătirile ce va face și el, să năvălească împreună în Turcia, siguri că multe popoară creștine se vor ridica la vederea stindardelor lor. Într-adevăr, Mihai, prin agenții săi, și mai cu seamă prin vestea vitejiei și a triumfurilor sale, pregătise popoarele supuse turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în toată Turcia, al cărui cap era episcopul de la Târnova, se formase. Sârbii și bulgarii se făgădui lui Mihai că, îndată ce va trece Dunărea, se vor ridica cu toții din toate părțile, vor tăia toate garnizoanele turcești, îi vor da Sofia în mână și îl vor trece Balcanul. 204 Mihai începu cu multă activitate a se găti de oaste; el începu a strânge oameni de țară la oaste și începu a chema în leafă oștiri streine, după obiceiul de atunci. 205 Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partizan al turcilor, nu numai că deschise calea tătarilor prin țara sa, dar încă se opuse la trecerea a 6 mii cazaci ce venea în slujba lui Mihai. 206 Dintr-altă parte, Sigismund Bathori câștigă numai făgăduieli mari, dar nici bani, nici oștiri de la împărat. 207 Astfel creștinii nu putură fi gata la vreme 208 și turcii, care nu se amăgea asupra gândurilor ostile ale lui Mihai, 209 descoperiră complotul bulgarilor, și episcopul de la Târnova, împreună cu mulți alții, fură prinși, chinuiți groaznic și tăiați în bucăți. 210 Zece mii sârbi atunci, desperați, vor să se scoale; în iunie trimit soli lui Mihai-Vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-i că vor cuprinde cetatea Vasița și Gladova și că nu vor cruța nici sângele, nici viața lor pentru dânsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilători. Mihai-Vodă le

raspunsă să mai aștepte câtva, până să vie o ocazie mai priincioasă, care să înlenească mai mult izbutirea unei așa de primejdioase întreprinderi. Deși acest plan de izbire asupra turcilor se nimicnici deocamdată, Mihai își urmă pregătirile sale. La începutul lui iulie (1597) el făcu căutare armiei sale, care era de 15 mii oameni, și dete de fiecare ostaș câte 5 talere. El mai aștepta încă 6 mii ostași silezieni, trimiși în ajutor de împărat. Tot în acea lună, Henric Lesota, un ofițer al împăratului, sosi în Târgoviște ca să plătească, în numele stăpânului său, leafa pe toată luna la patru mii aleși călăreți d-ai lui Mihai-Vodă. [211](#)

XXI

Văzând greutatea ce întâmpina din partea aliaților săi ca să facă o expediție puternică și serioasă în contra turcilor, Mihai-Vodă se încredință că nu va izbuti nimic în contra turcilor câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dâșii, fără a mai năzui la ajutor strein, care când nu vine, când trebuie a-l cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întâmplase cu Bathori. El se încredință că o nație, spre a câștiga și a-și păstra independența, trebuie s-o puie supt ocrotirea puterii sale, iar nu a streinului, oricât de blând și dulce s-ar arăta. El căută dar care sunt elementele de putere ale patriei lui și nu-i fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de nații barbare și furtunile veacurilor ce trecuseră peste pământul vechei Dacii, de la descălecarea lui de romani, nu-l putură deșărta de acești locuitori, care prinsese rădăcină puternică și adânc înfiptă aci. Românii se păstrară dar în toată întinderea Daciei, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împeștrița cu alte neamuri streine; [în] Valahia și Moldova se păstrară locuitorii în cea mai mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea, se așezară, în puțin număr, secui, sași și unguri, precum și sârbi în Banat, dar în toate locurile majoritatea era români. Timpul viforos al veacului de mijloc împărțise pământul românesc în trei țări: Transilvania cu Banatul, Moldova și Țara Românească; dar în inimile tuturor românilor rămase neștearsă tradiția unui trai comun și dorința de a-l înființa din nou. În acele timpuri grele a

năvălirei barbarilor, în două rânduri Moldova și Țara Românească se pustiiră, locuitorii trăgându-se la munte și în Ardeal, de unde, când barbarii deșertară locurile, ei se reîntoarseră supt domnii lor la vechile lor vetre. Dar multă vreme încă, până la 1467, domnii Țării Românești păstrară stăpânire peste ducaturile Omlașului, Făgărașului și Rodna în Transilvania, precum și domnul Moldovei stăpâni mai multă vreme ducatul Maramureșului. Întâmplările păstrasera aceste țări, Transilvania, Țara Românească și Moldova, singure, izolate, slobode, între Împărăția Turcească, Ungaria și Polonia, care toate amenința cotoropirea lor. Era dar firesc lucru ca orice voievod din aceste trei țări [ce] se simțea în putere să caute a le uni într-un stat și astfel a reîntemeia vechiul regat al Daciei. Dacă vedem această idee intrând adesea în capul domnilor ungurești din Ardeal, cu atât mai mult ea trebui să intre în capul acelor mari voievozi români care se inspirară de simțimentul național și personificară individualitatea națională a românilor. Naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter mintos și ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă și mai puternică ca simțiment. Toți istoricii Veacului de mijloc se miră de puterea cu care românii își păstrează obiceiurile romane și simțimentele lor naționale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dâșii. „Țin ei, zice Tomasi, autor contemporan al lui Mihai-Vodă, de ocară numirea de valah, nevrând a fi chemați altfel decât români, glorificându-se (laudându-se) că se trag din romani.”²¹²

Mircea cel Bătrân fu cel dintâi domn român care se luptă pentru unitatea națională. Vru să cuprinză Transilvania și ațâță un război cu Sigismund, regele Ungariei, ce dete pas turcilor a intra în mijloc și sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid. Apoi Mircea își întoarse armele asupra acestuia și, după ce cuprinde Moldova și o răpește de la Iuga-Vodă, reclamă moștenirea împărăției româno-bulgare de la turci și își întinde stăpânirea până în Balcani. ²¹³Dar isprava acestor silințe ale marelui Mircea fu până la urmă întemeierea suzeranității turcești asupra țării.

Ștefan cel Mare al Moldovii calcă pe pasurile lui, cuprinde Țara Românească, pe care n-o poate ținea, și trage prin aceasta asupra-i furia turcilor. Apoi dobândește de la învinsul său de la Baia²¹⁴, vestitul rege român al Ungariei, Matei Corvin, în proprietate Cetatea de Baltă și Ciceiu din Transilvania. Acest dar mai târziu silește pe un urmaș din osul lui, pe Petru Rareș, a se amesteca în treburile Transilvaniei și a vroi a cuprinde această țară, și cade și el jertfă acestei ambiții naționale. Dar cu cât această idee dobânda martiri mai mari, cu cât costisea mai mult pe români, cu atâta, după caracterul lor stăruitor, ținea ei la dânsa. În zilele lui Despot-Vodă (1572) în Moldova, acest zvânturatic de geniu, trei îngeri, se zicea în popor, s-a arătat domnului în vis în dimineața Crăciunului, cu coroane de aur, proorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, Țara Românească și Transilvania. ²¹⁵ Marea idee a unității naționale era dar pe acele vremi un simțiment popular. În ochii poporului, ea era aceea ce e astăzi un drept și o datorie, singurul mijloc d-a se mântui de supt stăpânirea streinilor, d-a intra în întregimea drepturilor sale naționale și d-a le păstra nevătămate de bântuirea dușmanilor. Spre a o realiza, ce trebuia oare? O sabie românească puternică. Românii acum găsise aceasta. În capul Țării Românești sta un domn român tânăr, îndrăzneț, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejești, vestit și meșter în razboaie. El se inspiră de simțimentul nației, se aprinse de această idee a regenerației naționale și, cu puternica lui voință, hotărî a nu pregeta până la moarte, într-un îndeplinirea ei. Imprejurările politice îi fură favoritoare și deschidea un câmp întins la îndrăznețele sale proiecte. ²¹⁶

XXII

Mahinațiile și intrigile de atâta vreme pregătite de curtea Austriei aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povățuit de duhovnicul său, iezuitul Carilio, și de Silvio Piccolomini, amândoi vânduți Curții Austriei, fu târât spre Praga, cum știm, unde ajunse în 17 februarie. ²¹⁷ Acolo, după o primire strălucită, care era pregătită, împăratul, în numele craiului Spaniei, îi dete ordinul Mielul de aur, ce atâta îl dorise; zădărnicia acestui prinț ușure la

mintea fu foarte măgulită și fu plecat a asculta aceea ce îi insufla partizanii Austriei. În conferințele ce se deschise, Bathori propuse că, de vreme ce neputința lui fizică nu-l iartă a avea moștenitori, voiește a se lepăda de acum de stăpânirea Transilvaniei și a o da Austriei. Împăratul, învățat de ai săi a fi viclean, se prefăcu mai întâi a se mira de această propunere și a n-o primi; dar se îmblânzi îndată și se încheie cu Bathori aceste condiții: ca împăratul să-i dea, pe viață, în schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silezia; ca să-i dea încă pe tot anul o pensie de 50 mii scuzi de aur, plătiți la Veneția, la Roma sau la Genua; că, fiindcă are de gând a se călugări, să urmeze despărțire între el și soția lui, care va păstra titlu de princesă a Transilvaniei; că de va intra în ordinele bisericești, să i se dea un venit în vro monastire și să mijlocească la papa spre a-l face cardinal; că, în orice vreme și caz, împăratul să-i dea titlu de *preastrălucit*. [218](#) Departându-se de Praga, Bathori hotărî cu împăratul ziua în care acesta să trimită ambasadori la dietă, ca să primească stăpânirea Transilvaniei, după care faptă apoi, arhiduca Maximilian, fratele împăratului, să fie trimis spre a cărmui țara. [219](#) După încheierea acestor capete care se hotărâse a fi ținute secrete, [220](#) Sigismund Bathori se întoarse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 aprilie, unde ceru cheltuieli pentru război, care i se și decretă. Dar vorba se răspândise de oarecare învoieli făcute între Sigismund și împăratul; și, deși staturile nu știa desigur felul acelor învoieli, dar le bănuia și începură a se plânge cu oțerime că de două ori Sigismund, fără învoirea țării, se dusesese la împăratul. Toți se aduna și își împărtășeau în taină temerile lor, căci nu îndrăznea a se aduna și a vorbi de față, spăimântați fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Își aducea aminte suferirile ce țara pățise de la nemți în zilele lui Ferdinand și nu se îndoia că, de va cădea iar supt jugul [lor], va păți acum și mai rău. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drepturile țării, se purta în toate după placul lui, [221](#) sau mai bine după cum îi șoptea iezuiții vânduți Austriei, ce îl încunjură. După sfatul lui Carilio [222](#) și a partizanilor Austriei, trimise în 27 sept. pe Ștefan Ioșica să asedieze Timișoara, dar, din pricina ploilor, fu silit a lăsa

cetatea, în 17 noiembrie, și a se întoarce în Ardeal²²³.

XXIII

Câtând însă la caracterul ușure și nestatornic a lui Sigismund, nimeni nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că să căiește de cele încheiate cu împăratul și declara că, de nu se vor împlini făgăduielile de ajutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale²²⁴ și va face pace cu turcii, aceea ce sperie atât pe curtea Austriei, încât îi trimise o solie nouă, pe episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu contele Sigismund della Torre, spre a-l liniști și a-l păstra în aplecarea către Austria. ²²⁵ Aci se lasă cu totul de urma după sfaturile vătămătoare ale iezuiților. Apoi, temându-se că unirea celor mai însemnați ai țării să nu fie o stavilă neînvingătoare planului lui d-a închina țara Austriei, căută în mintea lui, în veci tulburată, mijloacele d-a împiedeca acea unire. Spre acest sfârșit scrise într-o zi lui Gaspar Corniș: „Iată voința mea: când voi ieși din Transilvania, tu să nu lași domnia la nimeni altul, ci s-o iei pe seama ta; pentru aceea te-am făcut cap peste armile țării”. Într-altă zi luă deoparte pe unchiu-său Ștefan Bocksai și îi zise: „Te sfătuiesc, de îți trebuie domnia Ardealului, să nu lași să ți-o ia oarecare român” (dând a înțelege pe Iojica). Apoi propune domnia lui Iojica chiar.

Ștefan Iojica, cancelarul Transilvaniei, era român. Meritul său singur îl ridicase din pulbere în cea mai însemnată slujbă a țării. D-abia intrat în vârsta bărbătească, Iojica avea minte sănătoasă, împodobită cu multă învățătură înaltă, iscusită, vioaie, ambițioasă de mărime (putere) și de fapte mari și laudate. El dobândise atâta influență asupra tânărului și fără de experiență prinț, încât se putea zice într-adevar că el era adevăratul stăpân al țării. Invățătura și limbuția lui îl făcea de una favorul și dragostea tuturor. El ajunsese într-o poziție înaltă, încât cei mai mari domni ai Transilvaniei privea ca o mare fericire d-a merita, cu multă închinăciune și jertfire, favorul și creditul său. ²²⁶ Astfel Sigismund puse în rivalitate pe câțetrei acești bărbați puternici și aruncă între dâșii semințele dihoniei și a vrăjmășiei. Obicinuît de demult a semăna vrajbă între curtezanii săi, în acest

minut, încă mai mult, el nu se credea în siguranță decât văzând pe toți ceilalți a nu se încrede unii într-alții. Dar Ioșica priveghea cu luare-aminte la toate gândurile prințului. Îl încuraja în hotărârea d-a părăsi tronul, dar îi zicea a nu-[l227](#) lăsa pe mâna nemților, dar a i-l da lui. El îndrăzni în public a se arăta ca candidat la tron și a căuta a dobândi voturile poporului. El zicea sau punea pe prietenii săi să zică că curajul și cinstea lui îl făcuse a merita acest post înalt la întâmplarea abdicăției lui Sigismund. Indrăzneala și influența ce avea în țară nimicnicise nădejdlile tuturor competitorilor săi. Bathori, într-un moment de căință, încheie cu dânsul o învoială asemenea celeia ce încheiase, la 1594, cu Baltazar Bathori.

El pornește la Poartă un trimis secret ca să ceară să se trimită, după obicei, lui Ioșica, întărirea domniei Transilvaniei prin steag și buzdugan. Dup-aceea, ca lucru mai sigur să izbândească, Ioșica, prin înțelegere cu Sigismund, scrise la vice-craiu de la Casovia, ca nici el, nici cezarul să nu se grăbească d-a intra sau d-a trimite comisari în Transilvania, căci nu s-a hotărât pân-acum nimic despre ieșirea prințului Sigismund din Transilvania și staturile țării nu vor ca Transilvania să cază în mâini streine. Aceste scrisori, trimise de Ioșica, vicecraiu le expediază îndată la împăratul, care se hotărî atunci a trimite fără pierdere de vreme în Transilvania pe arhiduca Maximilian; și până a se găti acesta de drum, numi trei comisari ai săi ca să meargă înainte să îndatoreze pe Sigismund a se ține de învoiala făcută și a le preda în mână guvernul țării. [228](#) Comisarii numiți era Ștefan Zuchai, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi și Bartolomeu Petz, consilier de război; dar fiindcă Nadazdi își ceru iertăciune a nu primi, fiind bolnav, se numi în locu-i Nicolae Istvanfi, vicepalatin al Ungariei, [229](#) autor mai pe urmă a mult lăudatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos și lui îi câștigă măgulitoarea numire de Tite-Live al Ungariei. [230](#)

XXIV

În vremea aceasta Mihai-Vodă — văzând că Sigismund, de temerea turcilor, umblă să-și dea țara împăratului[231](#) și că caută a se împăca cu turcii; [232](#) că împăratul însuși, desperat de o nouă și mai îngrozitoare revoltă

a țăranilor, umbla a se împăciui cu turcii, speriați și ei de revolta ienicerilor, și, puțin dup-aceea, deschidea conferințe de pace la Weizen²³³ — gândi și el a căuta a încheia o pace hotărâtoare cu turcii, pace ce îl va lăsa slobod a lucra la planul ce își închipuise în mintea lui. El primi bine pe Hali-Massar-Ceauș, ce veni la dânsul în vara acelui an, 1597, din partea sultanului, ce se spăimântase de pregătirile ce auzise că face Mihai-Vodă. Pricinile care silea pe sultan a face pace [erau] două: revolta ostașilor, lipsa și foametea. ²³⁴ Desele răscoale ale ienicerilor la Constantinopol opri pe turci d-a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597). ²³⁵ Solul aduse domnului din partea sultanului scrisori și feluri de făgăduieli măgulitoare, unde, cu vorbe dulci, i se arăta că sultanul nu a vrut a-i porunci, ci l-a rugat și îl roagă d-a se face prieten al său, că îi făgăduiește că tătarii nu vor mai încerca a trece prin Țara Românească, numai Mihai să se unească cu turcii împotriva creștinilor, sigur fiind că, de vor fi comandați de un general viteaz ca dânsul, turcii vor fi nebiruiți. Mihai-Vodă răspunse că primește pace și prieteșug cu turcii, dar că niciodată nu va lupta cu dânșii împotriva creștinilor, că tot ce poate făgădui este d-a sta neutru. ²³⁶ Sultanul fu foarte vesel și de această ispravă, la care nu se așteptase, și îndată, după povața lui Ibrahim-Pașa Vezirul, ²³⁷ se grăbi a trimite o ambasadă mai strălucită decât toate cele trecute. Țăranii din Austria — călcați (*foulés*) prin trecerea necurmată a oștilor și aruncați în desperație de garnizoane, care, supt pricinuire că nu li se plătește (li se mănâncă lefele de capi), jefuia în toate părțile — care se ridicaseră în celălalt an, se revoltară cu totul în acest an (1597), punând în capul lor pe unul dintr-înșii numit George Bruner. Ei se plângea între altele că, fiind împovărați de biruri și reduși în robie de noblețe, nu mai era în stare a suferi aceste jefuiri și că ei nu puteau nici să muncească, nici să semene pământurile, de vreme ce îi lua mereu de la munca lor; că după ce da stăpânilor a treia parte din toate produsele, apoi era și expuși la prada soldaților. Ei adăoga că nu stau împotriva a plăti dăjdiile pentru războiul cu turcii, la care gata sunt să meargă înșuși, însoțind pe stăpânii lor.

Aceste plângeri nefiind ascultate, revolta se destinse cu furia răzbunării multă vreme înăbușită. Oștirea împăratului fu silită a lăsa pe turci doparte, spre a îneca cu greu și c-o luptă lungă dreapta sculare a bieților țărani. 238

În 13 august (1597), 239 sosiră în București doi ceași, solii sultanului, aducând pentru Mihai-Vodă și fiul său Pătrașcu, atunci în vârstă de 13 ani, un firman de domnie pe viață — necerând decât jumătate tributul ce plătea domnii mai nainte — o lance și un buzdugan, semnele puterii, 240 și alte multe daruri de mare preț, scoase din hasnaua împărătească: douăzeci caftane țesute cu fir de aur, sabie cu teacă de aur împodobite cu pietre scumpe, un surguci lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare, o coroană de diamante, cai împărățești cu harșale și frâne aurite și altele.

Mihai primi pe soli cu mare cinste, ieșind într-o întâmpinare lor cu multă fală și pompă domnească, căci „mult îl prindea domnia”, zice un contemporan. Solii i se închină și îl salută cu vorbe dulci și cu hainele de aur împărățești l-au înveșmântat, cu sabia strălucită l-au încins și coroană încă i-au dat să poarte. Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îi puse a ședea lângă dânsul, porunci d-aduse caftane de-i înveșmântă, precum și alte daruri multe le făcu; apoi, ospătându-i frumos și dăruindu-i, îi trimise înapoi. 241

Cu încheierea acestei păci cu turcul, încheie și Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihai-Vodă și pleacă la Constantinopol. El petrecuse câțeva vreme în Țara Românească, chemat fiind a îngriji de învățătura lui Pătrașcu, feciorul cel mare al lui Mihai. În ziua de Sf. Petre anul 1597, acest învățat bărbat dete școlerului său un compliment în versuri cu această cuprindere:

[ELEGIA IN GENEROSAE INDOLIS DN. DN. PETRI
PALATINIDIS MOLDAWIAE TRANSALPINAЕ NATALEM IPSO
DIVORUM PETRI AC PAULI FESTO TARGOWISTAE ANNO
MDXCVII SCRIPTA ET EXHIBITA

*Annuus asvetum quando Natalis honorem
Posceret, et promptas ad pia festa manus:
Flore caput viridi veteres ornare solebant,
Et dare thuricremis annua liba focus.
Suavisonis tenues mulcebant cantibus auras,
Fundebantque suas ore favente preces:
Coepta juvarentur felicibus omnia fatis:
Et superum firma protegerentur ope.
Vana celebrabant devotae. Numina gentes.
Dum fuit a vero mens aliena Deo.
Quo magis, ut solitum renoves gaudebis, honorem
Annua festa, dies dum genialis agit.
Qua prodire tibi sub coeli contigit auram,
Inque salutiferis sumere nomen aquis.
Qua sacer expansis famulus te fovit in ulnis,
Fatidico miscens vota precesque sono.
Salve parve puer, felicibus edite stellis:
Egregia pollens indole cresce puer.
Nomine Petrus eris, constanti pectore Petrus:
Robore petra animi, robore petra manus.
At velut ad petram valido fundamine nixam
Saeva procellosi volvitur unda maris:
Sic animum, quamquam divino Numine fultum
Fata fatigabunt inferiora, scias.
Ferrea, dante Deo, rumpuntur vincula Petro:
Asperu tu vinces fata, juvante Deo.
Ergo dies dum grata redit, quam laeta Diones
Stellula purpureis reddidit orta comis:
Non bove mactato Christum, non thure merove
Sed pietate colas, sed sine labe fide.
Bos mortale notat corpus: thus ardua cordis*

*Vota: sed in ipsa, gaudia, mente merum.
Ara tibi tenero sub pectore sacra paretur:
Qua tua solemnis munera flamma cremet.
Ac ubi tbura feres pingues facientia flammis:
Inque pio fusum fulserit igne merum:
Poplite perge Deum curvalo, animoque fideli
Ad pia sublata dona rogare manu.
Tutelaque tuae vitae sortisque parentum
Larga recordatus munera, gratus ades.
Ac inopes releva potuque ciboque: Redemptor
Facta SIBI, viva, talia voce refert.
Faustior utque dies Natalis saepe recurrat:
Funde verecundo pectore et ore preces.
Ut patria augescas felix virtute, gerendis
Rebus, ut et haeres Martia signa regas.
Hoc generose tibi Waltheri Musca precatur
Petre, det omnipotens, qui regit astra Deus.][242](#)*

În prefața scrierii sale, ce o tipări la Gorlitz în anul 1599, încă trăind Mihai-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dânsul în latinește după un original românesc, scris de un logofăt al domnului, în luna lui iulie 1597 și aprobat de dânsul chiar. Acest original românesc încă nu s-a putut găsi.

XXV

Sigur acum că nu va fi supărat de turci, Mihai se dote cu totul întru înființarea planului său. În vreme ce în Transilvania, prin înțelegerea cu Iojica, lucra spre a opri pe nemți a apuca acea țară și a o lua el în stăpânire sau prietenul său Iojica, agenții săi în Moldova pregătea duhurile în favorul lui. El vru încă atunci, mai înainte de toate, a cuprinde Moldova și a-și răzbuna asupra lui Ieremia Movilă și asupra polonilor. Într-adevar, polonii de mai de mult nu mai ascundea vrăjmășia lor către Mihai-Vodă; ei mereu lucra a-l strica când cu împăratul, când cu sultanul. Ei propuseseră în mai multe rânduri papei și împăratului că să vor învoi a da ajutor împotriva

turcilor, de-i vor lăsa a goni pe Mihai și a lua stăpânirea acestor două țări române; și, văzând că propunerile lor nu sunt primite, ei se adresară cu asemenea propuneri la Poartă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicinuit al acestor țări și ajutor în contra creștinilor. ²⁴³ Ieremia-Vodă, creatură a polonilor, își dezvălise vrăjmășia către Mihai, cum am văzut, în mai multe rânduri și domnia lui era o primejdie mare pentru Țara Românească. Moldovenii, care învățaseră a cunoaște pe Movilă și ura domnia lui asupritoare și jugul totdeauna greu pentru Moldova al influenței polonilor, se înveseliră cu inima când le veni vești și făgăduieli de mântuire de la Mihai-Vodă, pe care îl slăvea ca pe un viteaz și îl cinstea ca pe un erou român și de la care aștepta mântuirea nației întegi și supt steagurile căruia mulți dintr-înșii alerga spre a se lupta. Ei primiră bucurios a-și uni țara cu Țara Românească, supt cârmuirea unui așa mare domn, care le aducea aminte pe Sf. Ștefan-Vodă, a cărui pomenire neștearsă era din inima lor. Mihai-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecări ale moldovenilor, începu a se pregăti în acea iarnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598) și înștiință pe prințul Transilvaniei că moldovenii îl doresc de stăpânitor și ca să-i stea și el într-ajutor, spre a goni pe Ieremia Movilă și a-și izbândi asupra polonilor. ²⁴⁴

XXVI

Dar Sigismund Bathori acum căzuse iarăși supt influența nemțească și, uitând făgăduielile și legăturile de curând făcute cu Iojica, se hotări a se ține mai bine de cele încheiate cu împăratul; și aflând de sosirea comisarilor împăratului, convocă, la începutul lui aprilie, dieta la Alba-Iulia; și, ascunzându-i cu mare îngrijire planurile lui, se prefăcu a-i cere bani pentru urmarea războiului cu turcii.

Era atunci în Transilvania, lângă prințul Bathori, un nunciu al papei, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prieteșug și astfel aflase toate planurile sale. Dar, ambițios și prieten mincinos, călugărul, care nu-și îndrepta căile decât spre mijloacele cele mai sigure d-a dobândi favorul papei, socoti că pentru aceasta va ajunge mai lesne scopului

său prin împărat, decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteşugul şi încrederea lui Iojica şi, ieşind la Turda înaintea comisarilor împărăteşti, le spuse că Iojica umblă prin toate mijloacele a dobândi tronul şi a nu lăsa pe nemţi a stapâni ţara; că el, prin influenţă şi făgăduieli, a tras în parte mulţi din deputaţii dietei şi că prin îndemnurile lui, dieta nu voieşte a recunoaşte de bune învoielile făcute între Sigismund şi cezarul, fără ştirea ei. Deputaţii, auzind acestea, îşi urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îi primi cu cinste şi le dete bună făgăduială că îşi va ţine cuvântul către împărat. În conferinţa ce avu Sigismund cu deputaţii, faţă fiind şi Bocskai, se chibzuiră despre mijloacele d-a sili pe deputaţii îndărătnici a primi învoirea făcută; hotărâră a dobândi de la dânşii prin spaimă aceea ce nu credeau că pot dobândi cu voie. Se învoiră dar a izbi o lovitură puternică, jertfind vreunul din cei mai puternici magnaţi, spre a îngrozi pe ceilalţi. Jertfa aleasă chiar de Sigismund fu Sărmanul Iojica. Inima duşmană de ungur se dete pe faţă prin această alegere. Sigismund luă cuvântul şi arată că Iojica merită pedeapsa etc. (după Istvanfi).

Inima lui Iojica se umplu de grijă când văzu sosirea neaşteptată a comisarilor împăratului, de la care nici un bine nu putea aştepta. A doua zi des-de-dimineaţă, plin de acel neastâmpăr, presimţire a unei nenorociri ce ne ameninţă, Iojica, sau spre a se linişti şi a se gândi de scăparea sa, sau spre a se chibzui despre trebile ce era să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce îi dăruise de curând Sigismund şi vru să iasă din oraş, însoţit numai de vro câteva din slugile sale. Pe când trecea pe poarta Sf. George, calul său, împiedecându-se de pod, ce era stricat, căzu astfel încât p-aci era să farne capul lui Iojica. Dar acesta, nespăimântându-se, se urcă îndată pe cal şi înaintă câţva în câmpie; apoi acelaşi neastâmpăr îl întoarse în oraş.

Dar pân-a nu sosi el, Sigismund, în vreme ce staturile, după obicei, merse în biserica cea mare spre a ţine seanţa lor, le trimise poruncă d-a se aduna la palat. Deputaţii ascultară de porunca prinţului şi, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea aceasta Iojica sosind, intră şi el cu dânşii. Dar îndată văzură că ieşirea li se închide de pretorieni. Îndată intră în sală

comisarii împăratului, care, arătând adunării părțile de împuternicire ce avea de la împărat, expuseră prin grai misia lor, zicând că au venit ca să pună în lucrare tratatul încheiat între Sigismund cu împăratul și că acum rămâne ca staturile să întărească prin jurământ această învoire. Sigismund intră și el atunci în sala adunării și mărturisi că a făcut cu împăratul schimbul Transilvaniei pentru ducaturile Ratibor și Oppeln. Pentru aceea poruncește staturilor ca să asculte, căci de nu, are la poartă lictori ca să pedepsească neascultarea lor.

XXVII

Îndată ce prințul sfârși cuvântul său, comisarii împărătești scoaseră scrisorile trimise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit înapoi, și le arătă adunării, zicând că e de tânguit că între magnații Transilvaniei se află unul care să îndrăznească, prin mahinațiile sale turburătoare, a ruina alianța și învoielile încheiate de atâta vreme între cezarul și Sigismund și a băga vrăjmășia între dânșii.

Auzind acestea, Bathori vru să depărteze deasupra-i bănuiala de nestatornicia sa și, cu o mârșavă viclenie, descărcă toată vina pe Iojica, zicând că aceste scrisori nu sunt prin știrea lui, că Iojica este autor acestor mahinații și acestei conspirații ascunse, dușman al cezarului și al republicei, că are comunicații secrete cu Mihai-Vodă și că el nu poate suferi ca o asemenea crimă să rămâie nepedepsită. ²⁴⁵ Apoi porunci lui Ștefan Bocskai de arestui chiar în adunare pe bietul Iojica, ce rămăsese înmărmurit văzând și auzind o asemenea nerușinoasă trădare. El fu dat în pază lui Ștefan Lazăr, cel întâi căpitan al pedestrașilor palatului, care îl puse în fiare²⁴⁶ și îl duse în temniță. ²⁴⁷ Căderea unui așa însemnat om, favoritul pân-atunci al prințului, și fără martori și judecată, produse efectul care se aștepta de uneltitori. Spaima intră în inimile tuturor, încât priviră înmărmuriți și în tăcere această priveliște. ²⁴⁸ Spre a insufla și mai mare groază în inimile deputaților, Sigismund puse de arestui pe un ostaș ce [se] deosebise foarte mult atât în război cât și în pace, anume Toma, supt pricinuire că i s-a spus de niște pârători cum că el ar fi vorbit oarece despre împilarea libertății;

apoi, spre noapte, fără judecată, puse de-l spânzură în vileag. 249

„Toate aceste fărădelegi, zice un istoric ungur, însuflă tuturor o mare durere și se văitau încet, zicând că niște oameni liberi, care, după vechiul decret al strămoșilor lor și după legile patriei, nu se putea nimeni atinge de persoana lor, nu se cădea a fi pedepsiți astfel după caprițul unui om, cu spânzurătoare și cu tăiere de cap, fără pricină și fără să li se lase un minut ca să cunoască învinovățirea ce li se aducea; că, dacă e un lucru groaznic și criminal d-a omorî pentru orice pricină un om care n-a fost cercetat, nici învinovățit, nici osândit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în temniță. Dar aceste plângeri zadarnice erau; nimeni nu îndrăzne a vorbi în public pentru legile patriei, știind foarte bine că, îndată ce o vorbă liberă va ieși din gura lui, vor trimite lațuri, securi, lictori și călăi, ca să-l omoare.”250

XXVIII

Sigismund publică atunci un decret prin care îndatora pe tot proprietarul de un domen dăruit de stăpânire sau cumpărat, cum și pe tot proprietarul de un oficiu municipal, a jura credință lui Rodolf, împăratul, craiul Ungariei, adăogând că cel ce nu va primi aceasta se va privi ca unul ce a băgat sabie și foc în țara sa și va fi pedepsit cu moarte și confiscare. 251 Acest amenințător decret fu primit de toți într-o adâncă și tristă tăcere; nimeni nu murmură, nimeni nu arată că se învoiește.

În sfârșit, deputații îndrăzniră a face o încercare fricoasă. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke, unui din cei [mai] însemnați nobili, spre a-l ruga în numele tuturor d-a nu părăsi țara într-un asemenea minut, d-a cumpăni cu minte coaptă hotărârea ce va lua, d-a nu se lăsa în asemenea însemnate lucruri a fi povățuit de capriciu, dar de judecată; că, dacă în orice lucru semeția și graba sunt rele, ele sunt mai primejdioase decât oricât când se amestecă cu primejdia patriei; că, de i s-a urât atâta cu nația și poporul, încât voiește, fără ca nimeni să i-o ceară, să-și lase dregătoria sa, cel puțin să lăse nevătămată și curată libertatea de care totdeauna țara s-a bucurat, d-a-și alege prinți, și să păstreze neclintit drepturile țării de la Sf. Andrei, regele Ungariei, pe care a jurat el cu toți

ceilalți prinți și nobili a le păzi. Bathori răspunde necăjit la această solie: „că el nu vrea a umbla după placul altora, ci după al său”. Ducând Francisc Theke acest răspuns la deputați, aceștia, desperați și îngroziți de ceea ce pășise Iojica, nu mai îndrăzniră a sta împotriva și, plecându-se împrejurărilor, se hotărâră a asculta nedreapta poruncă a prințului și a consuma astfel, prin învoirea lor, mișeleasca trădare de țară a lui Bathori. Senatorii mai întâi, apoi cei mari și ceilalți deputați ai staturilor făcură jurământ lui Rodolf, mai mult din gură decât din inimă.

Dup-aceea comisarii împăratului, în numele lui, jurară paza drepturilor Transilvaniei. Exemplare ale jurămintelor deputaților și copia învoiei între Sigismund și cezarul s-au pus în păstrare la Sibiu și un exemplar de jurământul transilvănenilor se trimise împăratului. 252 Într-acest chip Transilvania fu trădată Austriei.

XXIX

Magnații și nobilii căută atunci să capete o răsplată a lașității lor. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke și pe Albert Lüveg, jude din Sibiu, ca să-l roage să scoată din temniță pe Iojica, un om așa de însemnat și care se rudea cu cele mai dintâi familii, chiar și cu a prințului; că de a făcut vro crimă, să fie judecat în calea legii, și că Sigismund nu se cade să risipească așa, de pe față, libertatea nobililor, și adăogând că ei stau gata a chezășui pentru Iojica. La aceste Sigismund răspunse că Iojica acum e în puterea comisarilor împărătești, cărora el a dat țara și puterea d-a face dreptate. 253

Chiar în noaptea aceea, târziu, Cristofor Kereszturi porunci să scoată pe Iojica din casa unde era arestuit. Acesta, urcându-se în trăsură, față cu Eustatie Guylasi, zise: „*Iată prețul prieteniei crailor!*” Atunci Kereszturi îl dete în mâna lui Bartholomeu Petz, care se întorcea la împăratul. Acesta îl duse în închisoare la Szathmar. Toată averea lui Iojica fu confiscată. Se găsi la dânsul niște cupe de argint, pe care Iojica pusese de săpase aceste cuvinte, presimțire a soartei ce îl aștepta: „Tu nu m-ai înălțat atâta, Dumnezeuul meu, decât ca să mă faci să cad de mai sus”.

Predarea Ardealului de Sigismund în mâna Austriei fu peste voia [nu] numai a locuitorilor din țară, ci încă și a acelor ce se afla expatriați. Știm că între aceștia era și cardinalul Andrei Bathori, care petrecea în Polonia. El se credea firește chemat a moșteni tronul după Sigismund și află cu părere de rău că acesta, după ce l-a prigonit, l-a izgonit din țară și i-a răpit averea, acum îi răpește și nădejdea ce avea d-a se urca într-o zi pe tronul Ardealului. El scrisese o scrisoare lui Sigismund care, firește, avu puțin efect; apoi îndrăzni să intre să facă vreo mișcare, dar, găsind pe nemți întemeiați, se văzu silit a ieși îndată; 254 alergă în grabă lângă regele Poloniei și, știind că împăratul nemțesc era să dea Ardealul în stăpânirea arhiducii Maximilian, ce păstra încă titlu de rege al Poloniei, se sili cu aceasta cât putu spre a întârâta pe craiul Poloniei asupra împăratului și a frățâne-său. „Nu e destul, îi zise el, pentru casa Austriei, care crede că tot îi este iertat, d-a călca toate tratatele și d-a vrea să uzurpeze toate coroanele; ea întrebuințează astăzi nu puterea, ci șiretenia și înșelătoria cea mai meșteșugită, spre a despuia pe niște prinți vecini, aliații Poloniei. Ambiția ei e pricina că astăzi toată Ungaria geme supt jugul păgânilor; astfel va ajunge și Transilvania, de nu se vor grăbi a lua armele spre a înfrâna dorințele ambițioase ale unei familii a cărei lăcomie n-are mărgini.”

Nunciul papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, aflând de proiectele cardinalului, povățui pe curtea Austriei ca arhiduca Maximilian să lepede titlu ce încă purta de crai al Poloniei, ca prin această satisfacție dată polonilor să-i îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori a face turburări în Ungaria. 255 Dar craiul Poloniei nu sta atunci a sprijini pretențiile cardinalului Andrei. El se gătea pentru nesocotita și nenorocita expediție ce făcu în anul acela în Sveția. E știut că, moștenind după moartea tatălui său crăia Sveția, el nemulțumise poporul acestei țări, vrând, după sfaturile cele rele ale iezuiților, să silească pe acest popor protestant a primi legea catolică. Țara atunci se răsculă, punând în capul guvernului pe Carol, duca de Sudermania, unchiul craiului Sigismund.

Pân-a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise c-o ambasadă solenelă pe Sarmasagi la Mihai-Vodă în Țara Românească, despre care aflate că s-a turburat foarte primind vestea abdicării sale în favorul împăratului. El îi trimise scrisori în care îi scria că ar fi vrut a-i trimite pe Bocskai, dar, fiindcă comisarii cezarului sunt acolea, el are trebuință de dânsul și pentru aceea îi trimise în loc pe Sarmasagi, ca pe cel mai credincios al casei sale pe care ar fi putut trimite, și că dorește ca Mihai să aibă toată încrederea într-însul. Afară din aceste scrisori, prin zisul deputat făcu cunoscut lui Mihai-Vodă că el nu voiește a lăsa Transilvania fără nădejde de a se mai întoarce, dar că crede că prezența sa poate ațâța pe prinții creștini a lua armele în contra turcilor toți împreună și deodată; că crede că, fiind de față, mult mai bine va putea înlesni toate pregătirile de bani și armii și câte trebuie la război, decât lucrând prin deputați; iar dacă nu va izbuti a ațâța (a împinge), a arma pe creștini asupra turcilor, cum dorește, va lucra atunci a așeza o pace generală între toți creștinii și barbarii, pace care, după asigurarea lui, va cuprinde și pe Țara Românească. Tot atunci răspunse la cererea ce Mihai-Vodă îi făcuse mai nainte d-a-l ajuta spre a cuprinde Moldova, că îl povățuiește să stea liniștit, căci atât papa, cât și împăratul sunt hotărâți a opri orice război între munteni, moldoveni și poloni, intrând în mijloc spre a-i împăciui la nevoie.

Iluziile de care se hrănea sau le arăta numai Bathori era cu totul copilărești. Depărtat de tron, putea el oare avea mai multă influență în Europa decât când era pe tron, strălucind de slava biruințelor sale? Stavila care oprea legătura creștină d-a izbuti era temerea tuturor stăpânilor Europei despre ambiția și mărimea casei Austriei. Popoarele Europei nu voia a-și vărsa sângele, banii și sudoarea lor pentru un război al cărui câștig era să fie pentru Austria. De atunci existența Turciei se privea ca necesară echilibrului european, ca o stavilă naturală ambiției Austriei, precum aceasta era o stavilă ambiției Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Franca și Anglia nu numai că nu voia să intre în legătură în contra

turcilor, ba încă ajutară pe aceștia, cautând a le dobândi pacea când îi văzu căzuți în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania și abdicarea prin înșelare a lui Bathori mai mări în Europa dreptele temeri despre nesățioasa ambiție a curții Austriei.

XXXII

Într-aceea, Sigismund se găti a pleca spre Silezia. El nu luă pe soția lui cu dânsul, de care hotărâse a se despărți, ci o lăsă ca să cârmuiască tronul împreună cu comisarii împăratului. În 17 mai, el ajunse la Zaurin, care, din neîngrijirea turcilor, de curând căzuse prin apucare fără de veste în mâna oastei împăratului. Arhiduca Matei veni acolo a doua zi să-l întâlnească pe Bathori cu un cortegiu pompos. După o ședere de trei zile, în care nemții se siliră cât putură să facă pe Bathori a-și petrece prin turnire (*tournois*) și alte petreceri, se duseră ambii la Viena și apoi la Breslau, și în toate locurile fură primiți cu cea mai mare cinste, după poruncile într-adins ale împăratului. ²⁵⁶ Pe la sfârșitul lui iunie, Sigismund se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadorii împăratului îl instalară în noul său stătuț. ²⁵⁷ Petrecerea lui Bathori în Austria produse un entuziasm pregătit și atârnat de curte, care ținea a-și acoperi mașinațiile cu care îl despuise de tron. Austriei urcară până în slava cerului această lepădare mărinimoasă a lui Sigismund de un tron întărit prin atâtea izbânde slăvite. Triumful lui Bathori asupra lui însuși, zicea ei, este mai presus de biruințele ce până-atunci strălucise viața sa. Toate artele se întrecură spre a consfinți memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împărătesc, din porunca lui Rodolf, făcu portretul prințului și îl împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancoră de care se ținea trei coroane cu această deviză:

*Scio cui credidi*²⁵⁸

Aceste coroane arăta Transilvania, Moldova și Valahia, pe care Bathori le dase împăratului, p-aceste două numai cu numele; dedesuptul portretului se săpă aceste versuri:

*[Magnus es, ingenti cum Marte tot agmina fundis Barbara, et
aequata est, tunc, tua fama Coelo: At maior dum te superas, tuaque omnia*

tecum, Sacrați subdis Caesaris Imperio; Maximus, et vere surges virtutibus clim, Et tua perpetuus facta loquetur Honor.]259

În țările streine mai întâi nimeni nu vroi a crede lepădarea lui Sigismund de tron. Oamenii ambițioși se mira cum să-și lepede el astfel țara și tronul. Toți oamenii cu minte nu se puteau dumiri cum el, domn stăpânitor, să râvnească după o pălărie de cardinal. Abdicarea lui li se parea un amestec de mărime și slăbiciune, mai mult un caprițiu decât o faptă cumpănită și serioasă. 260 Din aceasta se putea lesne bănuî că, mâine poate, acest om ușure, ascultător la alt caprițiu sau la alte inspirații contrarii, se va căi și va lucra cu totul în contra faptei de acum.

XXXIII

Vestea prefacerilor din Transilvania și ambasada lui Sarmasagi turbură foarte pe Mihai-Vodă. Singur, izolat, țință a vrăjmașiei turcilor, polonilor, care tocmai atunci înnoiră pacea cu turcii, a tătarilor și a lui Ieremia Movilă, lipsit de bani și mijloace d-a ține o oștire mare în picioare spre a se apăra în contra atâtor dușmani puternici, pân-aci el își răzimasese spatele și armele de Transilvania. Prin aceea numai că această țară pică supt stăpânirea Austriei, Mihai-Vodă cu țara trebui totdeodată să cază supt influența acestei împărății; chiar și dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Valahia, lăsând drepturile protectuitoare dobândite de dânsul Austriei, Mihai putea tare lesne a nesocoti această dare, ce n-avea nimic serios, de vreme ce vitejiile lui Mihai rupseseră tratatul de la mai 1595. Dar putea el oare, aflându-se încunjurat de atâți dușmani, sigur că turcii caută prilej a reîncepe războiul, a se strica acum cu Austria? El văzu că proiectul său asupra Transilvaniei se nimicnici, că nădejdea sa cea iubită de a cuprinde Moldova trebuie amânată deocamdată. Începu să creadă că, alăturându-se pe lângă împărăția Austriei, va putea izbuti a face pe aceasta a înțelege importanța d-a organiza și d-a întemeia un stat român mare și puternic supt protectoratul ei și care să fie sabia și bulevardul ei și a creștinătății în contra Orientului. Credea însă mai mult într-însul. El nu părăsi proiectele lui, ci amână numai îndeplinirea lor.

Spre a arăta bunăvoința sa către împărat, se grăbi a trimite către comisarii împărătești în Ardeal doi soli, pe Elie Cacucin, secui, și pe Petre Oermeny, ca să le zică că, după plecarea lui Sigismund, el nu știe ce să facă și în cine să se razeme, neavând bani deajuns spre a plăti oștirea trebuincioasă spre război; că neștiind ce au de gând cezarul și comisarii, trimise să-i întrebe de-i pot trimite bani acum, sau de se îndatorează a plăti mai pe urmă banii ce el va lua împrumut, zălogind averea lui; că, spre a se înțelege de toate acestea, s-ar fi dus însuși la dâșii, dar că n-a putut, fiindcă își scrântise un umăr la vânătoare, căzând după cal.

Comisarii gândiră că cu orice preț trebuie a ține în partea Austriei pe acest îndrăzneț și întreprinzător războinic și a nu-l supăra și a-l sili să treacă la dușman, și îi răspunse să aibă puțină răbdare și să fie sigur că toate se vor încheia după dorințele sale; că despre toate acestea ei se vor înțelege prin oameni aleși sau înșiși vor veni la dânsul; că îndată ce prințul Maximilian, ce se așteaptă, va să vie, nu va uita nimic din cele de trebuință spre a-l apăra și întări în puteri, ci încă îi va trimite cinstiri (demnități) mari, care vor crește și înălța slava lui. Mihai-Vodă așteptă câțeva vreme, dar văzând că arhiduca Maximilian nu mai sosește, trimise o nouă solie, pe spătarul Radu și logofătul Miriște, ca să arate comisarilor că el nu mai poate aștepta și cere un răspuns hotărât. Ambii comisari împărătești, episcopul de Veitzen și Istvanfi, ținând sfat cu unii din cei mai însemnați ai Transilvaniei și lăsând oameni aleși spre a purta trebile Transilvaniei în lipsa lor, plecară înșiși spre a veni la Mihai-Vodă în Țara Românească, luând cu sine pe Gaspar Corniș și Pangratie Sennyei, cunoscuți bine ai lui Mihai din deosebite ambasade ce avură la dânsul. Luând pe la Sibiu și Brașov, ei trecură munții pe la Rucăr și ajunseră la Târgoviște peste șase zile după plecarea lor din Alba-Iulia. Mihai-Vodă, aflându-se tot bolnav, trimise înaintea lor pe fiul său Pătrașcu cu mai mult de trei mii soldați și îi aduse cu mare cinste în Târgoviște. După ce conferințele se prelungiră trei zile, se încheie un tratat cu cuprinderea următoare: [261](#)

„Mihai, voievodul Țării Românești și sfetnicul maiestății sale împărătești și crăiești etc., dinpreună cu Eftimie, mitropolitul Târgoviștei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofătul Teodor, vistierul Andronachi, spătarul Negru, logofătul Miriște, banul Calotă, sfetnicii lui și reprezentanți ai țării Românești, sunt hotărâți să-și unească țara lor cu coroana Ungariei. Spre acest sfârșit, înțelegându-se cu vrednicul de cinste Ștefan Szuhay, episcop de Veitzen, prefect al camerei ungurești de la Presburg, și [cu] preastrălucitul Nicolae Istvanfi de Kisasaszonfalva, propalatinul regatului Ungariei și căpitan al cetății Oedenburgul, legați plenipotențieri și comisari împărătești în Transilvania și Țara Românească, au încheiat cele următoare:

1. Împăratul se îndatorează a da leafă la 5 mii soldați d-ai lui Mihai; cât pentru alți 5 mii oameni, călărime și pedestrime, ce cere Mihai, comisarii să se silească a face ca împăratul sau a-i trimite oaste, sau a le da leafă pentru ținerea și armarea lor, însă vara leafa întreagă, iar iarna pe jumătate. Afară d-aceasta, având Mihai nevoie absolută de un mai mare ajutor, împăratul, sau în numele lui, arhiduca Maximilian, se îndatorează a-i veni în ajutor cu oștile Ardealului și din alte părți. Asemenea și Mihai se îndatorează d-a se sili d-a împinge mereu pe turci din partea locului și a merge în ajutorul Transilvaniei și a părților vecine ale Ungariei, când nevoia o va porunci.

2. Mihai și fiul său Pătrașcu și toți următorii lor în linie bărbătească să stăpânească Țara Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, ca vasali ai împăratului, fără a plăti vreun alt tribut decât să dea în tot anul la împărăție un dar de cinste, după voia și alegerea sa.

Moșiile cumpărate de Mihai și fiul său cu banii lor să fie ale lor și să aibă voie d-a face cu dânsle ce le va plăcea.

3. Întâmplându-se că Mihai și Pătrașcu să moară fără moștenitori, măriia sa împăratul să aibă a întări pe domnul ce se va alege prin învoirea obștească a boierilor, staturilor și rândurilor țării.

Măriia sa va da domnului, oricare va fi, în Ungaria sau în

Transilvania, o cetate cu venituri îndestule spre ținerea lui.

4. Făcătorii de rele și dezertorii ce din Țara Românească trec în Transilvania și Ungaria să se poată prinde și aduce înapoi.

5. Neguțătorii din Țara Românească vor avea slobod comerț cu Transilvania, fără însă a vătăma privilegiurile cetăților slobode din această țară. În Țara Românească negoțul va fi slobod; plătind taxa hotărâtă.

6. Religia și biserica română să fie slobode, ocrotite și neatrinse de nimeni.

7. Nuncii și ambasadorii ce domnul țării va trimite la împăratul sau la arhiduca Maximilian să aibă îndată audiență și să fie tratați după cum cere cuviința.

Acest tratat se încheie în 9 iunie 1598, în biserica Sf. Nicolae din Târgoviște.”²⁶²

XXXV

În aceeași zi (9 iunie), înainte de încheierea tratatului, Mihai-Vodă, în aceeași biserică a Sfântului Nicolae, depuse jurământul de credință lui Rodolf al II [-lea] și urmașilor lui și după dânsul jura mitropolitul Eftimie și toți boierii.

Pân-a nu pleca din Țara Românească, comisarii deteră domnului prețul de 17500 florinți de Ungaria pentru pregătirile de război; zece mii florinți îi plătiră în monedă, și pentru ceilalți șapte mii Mihai-Vodă primi un inel cu un mare diamant și alte treizeci și șase diamante mai mici. ²⁶³

Acest tratat a fost mult laudat de unii din istorici. Țara Românească singura, zis-au ei, nu putea a-și păstra neatârnarea ei; cum putea dar face mai bine decât a se închina Austriei, cu asemenea favoritoare condiții? Alăturându-se de Austria, românii din Țara Românească se alătura deodată și de atâția români, frați ai lor din Transilvania, Banat și părțile orientale ale Ungariei. Moldovenii încă n-ar fi întârziat a se lipi de Austria cu aceleași condiții ca muntenii. Prin lipirea cu Austria, românii înceta d-a face parte din Orientul barbar și se unea cu Apusul luminat și astfel sporea iute și ei în calea civilizației. Încet cu încet, împrejurările ajutând, românii, supt

ocrotirea Austriei, se întărea și, dobândind unitatea națională, dobânda puțința d-a câștiga cu vremea neatârarea lor și intra în toate drepturile naturale ale națiilor.

Toate aceste considerații sunt frumoase și ar fi fost adevărate, dacă din norocire²⁶⁴ sinceritatea s-ar putea afla vrodată în învoirile făcute între o parte slabă și alta mai puternică, totdeauna plecată a abuza de puterea și protecția ei; dacă firea împărățiilor, care sunt niște adunături de staturi și nații fără nici o asemănare și legătură între [ele], strânse și ținute laolaltă într-un stat numai prin silă, s-ar putea învoi cu ideea naționalității și a independenței națiilor. Austria dar ar fi abuzat de protecția ei, aceea ce ar fi silit pe români a se arunca din nou în brațele turcilor spre a scăpa de nemți, după cum făcuseră în vremea lui Mircea, spre a scăpa de unguri. Apoi, chinuiți și de turci, ar fi ajuns firește acolo unde au ajuns, a se arunca în brațele muscalilor, spre a scăpa de turci, pentru ca un veac după aceea să se arunce în brațele turcilor spre a scăpa de protectoratul împilător al muscalilor. Oscilații nenorocite, dar neapărate când un mic stat se află între altele mai mari și smâțit de dânsle. Asta este soarta nenorocită a națiilor care se bizuiesc în streini, iar nu în ele înseși; astfel a fost și va fi soarta țărilor române, câtă vreme nu se vor împuternici prin unitatea națională. (Că streinul e totdeauna vătămător unei nații și că facerile lui de bine chiar sunt rele mari.)

În acest tratat vedem că Mihai-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulți din voievozii noștri cei mari, înainte și în urma lui Mihai-Vodă, visară ereditate și, printr-o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea lor. Mircea cel Bătrân visa ereditate și, pân-a nu muri, avu durere să vadă pe numeroșii săi fii legiuți și bastarzi a sfâșia țara prin pretențiile lor la tronul de [la] care tatăl lor²⁶⁵ îi gonea. Neagoe Basarab visa ereditate și pretenția fiului său d-a domni răsculă țara și o aruncă în niște războaie civile și o anarhie grozavă, care dete prilej turcilor a face țara pașalâc; și ar fi pierit, dacă din norocire țara nu își alegea domn pe Radul de la Afumați, care o mântui, iar fiul lui

Neagoe-Vodă muri pribeag și în ticăloșie la Constantinopol. Mihai-Vodă visa ereditate și fiul său muri pribeag în pământ strein, fără a-și mai vedea țara după moartea tătâne-său. Șerban Cantacuzino visa ereditate și bău otrava vărsată de chiar rudele sale de aproape, iar fiul său rătăci izgonit în țară streină. Brâncoveanu-Vodă visa ereditate și, pân-a nu muri, văzu capetele a câtepatru fii ai săi rostogolindu-se la picioarele sale, tăiate de sabie turcească. Pretenție nebună, într-adevăr, d-a întemeia stabilitatea unei dinastii într-un pământ ce se miscă și se cufundă în mijlocul furtunilor dese ce de dinafară îl cutreieră, în mijlocul unor oameni ce lesne se prefac și se schimbă. Moldovenii începură statul lor prin ereditatea domniei, dar îndată caracterul nestatornic al poporului îi aduse a face domnia alegătoare. La un popor de un caracter schimbător și nestatornic trebuie instituții în analogie cu caracterul său, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde a o înăbuși. Un asemenea popor are trebuință de instituții libere, alegătoare, republicane.

XXXVI

Cuprinderea Transilvaniei de austrieci și tratatul lui Mihai cu dâșzii supără foarte pe turci și îi hotărî a nu suferi aceasta și a se oști din nou asupra Transilvaniei și a Țării Românești, până se afla încă în amețeala acelor prefaceri de stapânire. Satârgi-Mehemet-Pașa, al doilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi poruncă a intra în Transilvania, și pașii după marginea Dunării trebuiră a-și împreuna puterile spre a năvăli în Țara Românească. Mihai, împuternicit prin ajutorul ce luase de la comisarii împăratului, se pregătea acum a face o nouă campanie cu turcii, când o întâmplare neprevăzută de nimeni curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania și Valahia în valuri noi și în sfârșit deschise calea dorinței inimei sale.

În palatul din Ratibor, în Silezia, Bathori, în loc de acea liniște filosofică de care își făcuse o icoană așa de încântătoare, găsi neplăcuta uniformitate a unei vieți fără lucru și urâtul stăpâni inima sa.

Ca toți domnitorii care de bunăvoie se pogorâse de pe tron, el se

hotărâse a o face stăpânit fiind de ambiția de a minuna lumea prin disprețul măririlor omenești și printr-o faptă neobicinuită. Dar, deodată ce acest minut trecu, începu a dori după tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viață molatică, fără trebi dinlăuntru, fără griji din afară, i se făcu dor de larma taberilor și de acel cort deschis în care aerul bătea în toate părțile. Fiindcă din puterea și gloria militară nu prețuise decât vanitatea lor, trufia lui suferea, căci n-are cui da destule porunci și inima lui ofta după războaie, care hrăneau dragostea d-a auzi pe toți slăvind numele lui. 266 El începu a bleslema, acum în zadar și târziu, pe acei ce îl sfătuiră l-această lepădare după tron, rușinoasă și pricinuitoare de atâtea nenorociri. Și, cu aceeași ușurință cu care veni în Ratibor, gândi să se întoarcă în Ardeal. 267

Însă mai întâi ispiți dacă duhurile în Transilvania îi sunt spre favor și adresă o scrisoare unchiului său, Ștefan Bocskai, printr-un trimis într-adins, expunându-i ca un copil urâtul ce îl cuprinsese și rugându-l, prin jurămintă, ca să lucreze pentru dânsul, să poată scăpa din acel grozav exil. 268

În Transilvania, cârmuirea comisarilor împăratului și oarecare prefaceri ce ei încercară a face nemulțumise pe acei aspri magnați unguri, care de atâtea vreme învățase a urî pe nemți. Ei era atunci foarte îngrijați de amenințările turcilor din Banat de a năvăli fără veste asupra-le, fără a fi gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian arhiduca era hotărât a lua stăpânirea Transilvaniei, magnații trimiseră la dânsul să-l roage a veni cât mai în grabă cu oaste, ca să ia guvernul țării și s-o apere de dușman. Dar Maximilian, încurcat în războiul cu Ungaria, da zi de zi și nici el nu venea, nici oaste nu trimitea. Locuitorii transilvăneni, îngrijați, începuseră a cârti asupra împăratului, zicând că nu-și împlinește făgăduielile făcute când i s-a închinat Transilvania. Bocskai cârtea mai mult decât toți, părându-i rău că, [prin] abdicarea nepotului său, Bathori, pierduse toată importanța și puterea ce avea în țară. 269

Când primi scrisoarea lui Sigismund, el o comunică lui Demetrie Naprasdi, episcop de Transilvania, opozant al guvernului împărătesc și care avea de prieteni pe Gaspar Corniș și Lupu Gorniș, unii din cei mai însemnați secui, și, în înțelegere cu dânsul, răspunse lui

Sigismund ca să fie plin de nădejde, că lucrează pentru dânsul și să se grăbească a veni în Transilvania. [270](#)

XXXVII

Cum primi Bathori această scrisoare, fără a mai întârzia, începu a se pregăti de plecare. Temându-se că duhovnicul său, părintele Carilio, al cărui zel pentru Austria îi era acum cunoscut — aducându-și aminte cu câtă înfocare îl povățuise a se lepăda de tron — să nu-i aducă vro împiedicare, se gândi a-l trimite la împărat, ca să-i arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărâtă a trecut și încă n-a primit nimic, și să-l roage ca să i se adaoge în stapânire Lactemișiu, moșie a doamnei Maria Marica, fosta soție a [lui] Vratislau Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos și mare palat, ce se zice că semăna cu vestitul palatul Pitti din Florența, sau alt loc frumos de locuit, plângându-se că în statul lui nu are casa care să-i placă de locuit. Părintele Carilio plecă și în puține zile se întoarse, dobândind ambele cereri de la împărat. Dar Sigismund nu așteptase întoarcerea lui și, puține zile după plecarea-i, [271](#) însoțit numai de doi inși și îmbrăcat, după cum zic unii, călugărește, plecă pe ascuns din Ratibor și, lăsând drumul mare, spre a nu cădea în cursele lui Maximilian, se îndreptă pe altă cale mai lungă, pe lângă hotarul Poloniei și, în timp de noapte, ajunse fără veste la Cluj, în Transilvania, [272](#) în 20 ale lunei lui august. [273](#) Îndată ce sosi se îndreptă către Mihai Katonai, ce era prefect al orașului, care îi spuse că și soția lui se află sosită cu o zi înainte în oraș, spre a aștepta venirea arhiducei, care acum era în Casovia, și trimisese o mie de călăreți spre a o însoți în Germania. [274](#) El îi porunci să meargă la dânsa să-i spună că a sosit și s-o saluteze în numele [lui]. Princesa se afla la biserică, facându-și rugăciunea, când i se aduse această veste neașteptată ce o miră și o turbură foarte. Ea răspunse că îndată ce se va săvârși slujba bisericeii, și că nu leapădă o convorbire față cu martori. Sigismund, îndată ce se întâlni cu soția lui, simțind cât îi va fi de trebuință în acele împrejurări, trase spre sineși cu mângâieri prefăcute și făgăduieli pe această sărmană femeie, lipsită de sfat și ajutor, pe care atât o nesocotise și o urgisise mai nainte. Dup-aceea, fără întârziere, porni pe

Benedict Macedius și pe Ștefan Lazarius, cap al soldaților palatului, care avea cheile cetății, la Alba-Iulia, unde intrară fără a afla comisarii împăratului și duseră lui Bocskai scrisoarea lui Bathori. Acesta, chiar în noaptea aceea, luând cu sine o trupă de soldați, se duse la cortul lui Gaspar Corniș, ce se afla tăbărât lângă Sebeș, cu oastea țării adunată pentru apărarea despre turci, și îi vestește sosirea lui Sigismund la Cluj, cu soția lui, și îi îndeamnă cu cuvinte scurte și aspre a-l recunoaște de prinț. Corniș, după oarecare îndoire și amenințări ale lui Bocskai, se învoi. Moise Secuiu trase îndată pe secui, ce alcătuia cea mai mare [parte] din oștire, în conspirație, făgăduindu-le libertatea. Pilda secuilor trase și pe celelalte oști, care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisarii împărătești, părăsiți de oști și de Corniș, trimiseră cărți cetăților sășești și la clujeni spre a le aduce [aminte] jurământul făcut împăratului. Ei trimiseră și lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot într-un fel, ca să-i zică să grăbească a veni până n-a apuca dușmanul a se întări. Dar aceste scrisori n-avură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se dedese lui Gheorghe Palatici fu dat de acesta lui Bocskai, ca să-i tragă favorul. Altul se luă de la Nicolae Honol pe când acest curier își schimba calul la Torda, cu mare primejdie a vieții sale, iar al treilea, Ioan Marcul, raguzanul ce-l ducea, trădat de soții săi italieni, fu silit a-l înghiți când, în vremea nopții, aprozii, bănuind ce avea, încunjurară casa sa și umbla a sparge ușile spre a intra.

A doua zi des-de-diminează, Bocskai ieși din tabără cu Corniș și se duse la deputații împăratului, de le arătă scrisorile lui Sigismund, ce îi cheamă la dânsul. Aceștia răspunseră că vremea îi va sfătui. Bocskai atunci puse pază la palatul unde se afla comisarii și, întorcându-se în tabără, chemă o adunare, unde se plânse de nemți că sunt grei și scumpi, că nu primiseră pân-atunci nici oștiri, nici bani, nici ajutoare; că Maximilian nu îndrăznește a veni în provincie; că până în acea zi ei fusese purtați de deputați cu nădejdi zădarnice; că nu trebuie a mai aștepta nimic de la dânsii; că dușmanii sunt în arme, primejdia de față, nevoia e neapărată d-a-și întoarce dorințele asupra acelu prinț ce mila dumnezeiască aduse înapoi și că trebuie a-i da

înapoi sceptrul. Toți aclamă aceste cuvinte și urară ani mulți și fericiți prințului și trimiseră deputați la Cluj, spre a-l felicita. Deputații cezarului fură aspru păziți. 275

XXXVIII

Sigismund, după ce primi jurământul locuitorilor Clujului, trimise în toate părțile în Transilvania, spre a înștiința pe popor de sosirea lui. Toți se supuseră. Saxonii numai stătură în cumpănă câțva. Ei zicea că nu pot a-i face jurământ, din pricina că tot el le poruncise d-a jura împăratului și că înainte trebuie a-i dezlega de acest jurământ. 276 Cetatea Oradea Mare, ce era comandată de Georgie Kiraly, singură rămase de nu vroi a se supune lui Sigismund și a călca jurământul făcut împăratului. 277

În 22 august, Sigismund scrisese arhiducelui Maximilian, ce era în cale ca să vie în Transilvania, că, văzând însuși cu ochii că principatele Oppeln și Ratibor, ce i se dedese spre compensație pentru Transilvania și Valahia, era de o valoare mult mai neînsemnată decât ceea ce i se arătase, găsise de cuviință, pentru aceste drepturi și puternice cuvinte, a se întoarce în țara sa; că acum e stăpân pe Cluj, capitala Transilvaniei, că e hotărât a se sili cât va putea ca să păstreze ce e al lui, împotriva oricărui ce ar năvăli asupra-i. De aceea roagă pe Maximilian d-a nu-și mai urma înainte călătoria, ca să nu-l pună în reaua nevoie d-a se apăra și d-a supăra pe cei ce caută a îndatora; că, în orice chip, el e hotărât a cruța totdeauna și caută, după cum se cade, cinstea și protecția împăratului și a casei Austriei, d-a respecta sf. împărăție, după cum totdeauna a făcut, și d-a sprijini interesele lor pe cât îi va sta în putință. 278 După-aceia Sigismund se duse la Torda cu soția lui, unde convocă dieta și trimise cărți poruncitoare, iscălite de dânsul și de soția lui, la comisarii cezarului, amenințându-i că-i va aduce cu sila de nu vor voi a veni de voie. Pentru aceea comisarii, însoțiți de o trupă de călăreți, fură aduși la Torda, și, după cinci zile de la sosirea lor, Sigismund îi aduse înainte-i și, depărtând orice martor afară de soția lui, le zise cu vorbe prefăcute că este tare mâhnit că a supărat pe cezarul prin întoarcerea sa din Silezia, dar că a fost silit fără voie a o face, căci locul acolo nu era plăcut de

locuit; că păstrează încă cezarului vechea sa credință, numai aceasta să nu-i facă război și Maximilian să nu caute a-l goni din țară; că crede că n-are a se teme de una ca aceasta de la niște prinți așa de buni și înțelepți. Dar că, dacă din întâmplare va vedea că pregătesc împotriva-i vro vrăjmășie, va aduna puterile și ale altor prinți și se va pregăti de apărare. Apoi făgădui comisarilor că îi va slobozi îndată ce sușii săi i-o vor ierta. [279](#)

Într-aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câteva care ale prințului Transilvaniei, ce venea din Silezia încărcate cu mult aur în bani și bucăți și alte lucruri prețioase și pe care era mulți oameni din suita prințului. Maximilian duse aceste care în orașul cel mai apropiat. Cum află aceasta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor până nu i se vor întoarce carele. Din aceasta începură vorbe mai aspre între dânsul și curtea Austriei. El strigă tare împotriva-i, acuzând-o că a întrebuițat rău credința sa cea lesne și încrederea lui. L-aceste cuvinte, casa Austriei răspunse tare că Sigismund adaogă obraznicia la viclenia sa. [280](#)

XXXIX

Reurcarea pe tron a lui Bathori, ca și abdicția lui, trebui să fie fatală unui om ce îl slujise cu atâta credință și fu jertfit de dânsul cu o cruzime atât de vicleană. Iojica, cum știm, zăcea în închisoare la Szathmar, când împăratul turbat de mânie că Sigismund îi răpi Transilvania, vru să-și răzbune asupra cuiva și să înfricoșeze cu aceasta pe împotivnicii transilvăneni. El trimise îndată la Szathmar pe Ioan Marin, dalmat de la Ragusa, ca să omoare pe Ștefan Iojica. Acesta, ce fusese rudă cu Iojica, temându-se a nu fi acuzat că s-a purtat nelegiuit cu un așa mare om, chemă vro câțiva inși spre a-l judeca, pârându-l că a pretins la domnia Transilvaniei și că e vinovat de luse-majestate, căci a ațâțat pe cei mari și poporul și a vrut a dobândi o țară ce împăratul o hotărâse pentru Maximilian. Iojica suferi cu multă mărime nedreptatea soartei. Sigur despre soarta lui, el desprețui orice apărare, nu primi nici avocat și nici nu vroi a răsturna multe cuvinte mincinoase și nedrepte ale pârei; și nu vroi a cere nici de la judecători, nici de la împărat revizia procesului. El fu osândit la

moarte. 281 Singură femeia lui numai, ce era și ea româncă, fostă doamnă în Țara Românească, făcu oarecare rugăciuni și ispitiri zadarnice a mântui pe soțul său. 282 Osânditul fu mai întâi pus la caznă, apoi îl duseră la poarta cetății, unde, după ce rosti câteva cuvinte spre apărarea sa și ceru după obicei iertăciune la mulțimea de oameni adunată, fu izbit cu securea de un turc rob și capu-i se rostogoli la pământ. S-a băgat de seamă că Iojica fu omorât în aceeași lună și zi când, patru ani înainte, prin inspirația lui, a lui Gesti și Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori și Wolfgang Kovatzius. El fu înmormântat fără nici o cinste într-o biserică din cetățuie și d-abia acoperit de pământ, aceea ce văzând-o un prieten a lui Iojica, ceru voie căpitanului din Szathmar ca să-l îngroape mai bine. Voia i se dete și el puse de-l înmormântă după cuviință. 283 Astfel fu sfârșitul acestui bărbat, unul din cei mai mari ai românilor din Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul și ambiția lui, el ar fi ajuns să domnească în patria lui și soarta fraților săi români ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu că dori independență patriei sale. El pieri nevinovat și ucis fără de lege de Austria, căci ea n-avea drept asupra-i, nefiind supusul ei, vina ce i se imputa fiind savârșită înainte de a ocupa Austria Ardealul. Averea sa fu confiscată de împărăție. Lăsară numai soției sale și junelui său fiu câmpul Gerend, spre a putea suferi amărăciunea stării de față și a îndulci dorul stării trecute. Vremea însă întoarse o parte mare din moșiile lui Iojica la fiul său. 284 Urmașii drepecți ai lui Iojica și până azi se țin în bunăstare și treaptă; dar, cu totul deosebiți de străbunul lor, ei trădară naționalitatea română pentru a îmbrățișa pe cea maghiară, și trădară și pe aceasta, dându-se cu totul în partida casei Austriei, dușmana Ungariei și ucigașa străbunului lor.

XL

Se auzi atunci că al doilea vizir Mehemet-Satârghi-Pașa se apropie de hotarele Transilvaniei, că împresurase Cenadul și îl luase, după ce bătuse pe comandantul cetății, Francisc Lugaci, și oștile sale; că într-o alergătură cuprinsese Aradul și Naglaciul, care fusese părăsite de oștile împărătești, și că acum se îndrepta spre Oradea. Sigismund trimise la Satârghi pe Matei

Borbeli, cerând să-i trimită patru deputați la Lipova, ca să trateze de o alianță. El făgădui încă că, de vor voi turcii, le va da în mână pe deputații împăratului, numai să facă pace. Dar Satârghi îi răspunse d-a se adresa la Constantinopol de voiește a contracta alianță. Acest răspuns spăimântă pe Sigismund și, văzând că alt chip decât a căuta a se împăca cu împăratul [nu este], începu a trata mai cu omenire pe deputați și porni la Casovia, la Maximilian, pe Gavril Helleriu și Luca Trausneriu, cetățeni din Cluj, spre a pipăi gândurile arhiducei. Deputații îi aduseră cuvinte blânde de la Maximilian și făgăduiala d-a-i întoarce carele și oamenii prinși, de va da drumul deputaților până la 9 zile. Sigismund, vesel de acest răspuns neașteptat, se grăbi de trimise pe deputați la Casovia, lângă Maximilian, pe care îl găsiră greu bolnav. [285](#)

Era învederat că Austria, în acel minut când turcii c-o nouă furie se pornise spre război, nu îndrăznea a deschide război cu transilvănenii și va prefera mijloace pacifice de învoire. Această încredințare încurajă pe Sigismund de porni la Praga pe episcopul Albei, Naprasdi, și pe Ștefan Bocskai, împreună și cu contele Sigismund della Tore, care fu însărcinat de la Praga d-a trece la papa Clement la Roma. Deputații era însărcinați a cere reînnoirea alianței de la 1594. [286](#)

Sigismund trimise într-aceeași vreme pe Ștefan Bodoni la Mihai-Vodă, de care simțea cât are trebuință Transilvania, ca să-l roage a încheia un tratat de alianță și totdeodată să-i ceară și un ajutor de oaste împotriva gloatei turcești ce se înainta spre a pustii Transilvania. Mihai-Vodă se temu că, neprimind alianța lui Sigismund și de nu i-ar sta în ajutor, l-ar putea sili pe acesta a se arunca în brațele turcilor, aceea ce ar fi o mare primejdie pentru Țara Românească, căci turcii o ar putea izbi și din partea Dunării și din partea munților. Pentru Țara Românească, lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putință de nu va putea a se rezema în siguranță pe munți. Alianța Transilvaniei, în acest caz, îi este dar neapărată. Mihai știa încă că împăratul caută împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoii a primi alianță, punând condiție cu giurământ că, câtă vreme Sigismund va

sta pe tron, nu va lăsa pe turci a intra în acea țară. Această condiție primindu-se, Mihai-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea a primi rugăciunea ce îi face ca să vie însuși într-ajutor, din pricină că însuși e amenințat de turci din partea Dunării, dar la trebuință îi va trimite oricât ajutor va putea. 287 Fără multă întârziere, Mihai-Vodă trimise lui Sigismund trei mii voinici archebuzieri pedestri, investiți ungurește, toți într-o formă, și cinci sute călăreți cazaci cu paloș, arc și archebuză, 288 punându-le cap pe aga Leca. 289 Ei sosiră în Cluj, unde era adunată armata lui Sigismund, ce priveghea mișcările turcilor ce bătea Oradea. 290

XLI

Hafiz-Ahmet-Pașa, fostul begler-bei în Bosnia, [ce] se afla de curând numit pașă la Vidin cu însărcinare d-a apăra și a străjui țărmurile Dunării, primise poruncă să se unească cu Mehemet-Pașa de la Silistra, ca să năvălească în Țara Românească. Mihai-Vodă, aflând aceste gătiri ale turcilor, își strânse oștile și le porni spre Nicopol, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Pașa, care împreună cu Ramazan-Zadeh, bei de Adana, și cu alți bei ce i se dedese în ajutor, ieși din Vidin și luă calea Rusciucului și Silistrei, spre a se uni cu Mehmet-Pașa. Când ajunse Hafiz-Pașa în câmpia Senaudin, lângă Nicopol, la satul Chiselești, 291 vornicul Dimu sau Dumitru, capul oștii române, se prefăcu că e însărcinat de Mihai spre a trata de pace și, supt pretext că aduce carele cu tributul, el apropie de tabăra turcească tunurile sale acoperite cu postav roșu; douăzeci mii români deteră deodată și fără veste năvală asupra turcilor, ce era d-abia trei mii, care foarte puțin stând împotriva, deteră dosul și scăpară în Târnovița. 292 Vornicul Dimu se întoarse la Mihai, în Caracal, cu două tuiuri ce luase din acea izbândă.

Mihai trecu atunci cu toată oastea sa Dunărea, mai presus de Nicopol, și întâmpină pe Hafiz-Pașa, care, cu oști ce căpătase din Dobrogea și Zagre, 293 în număr de 13 mii, venea să-și răzbune învingerea. Mihai-Vodă izbește de față pe turci, îi biruie, pe mulți ucide, pe alții îi împrăștie, le cuprinde tunurile și toată tabăra. 294 Spun că în această învingere Hafiz-Ahmet-Pașa pierdu tot, încă și hainele sale și turbanul, și că Mihai, vrând

să-și rădă de dânsul, îmbracă o babă bătrână cu hainele și turbanul pașii și o arătă armiei sale, zicând: „Iată serdarul; l-am prins. Cel puțin nu e deosebire de la unul până la altul”; și râdea zicând acestea. [295](#)

Mihai-Vodă se apucă apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei și sămbătă, în 10 septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra în cetate, căci turcii zidea noaptea aceea ce spărgea românii ziua. După ce mai șezu Mihai-Vodă acolo trei zile, arseră orașul și plenui țara împrejur, [apoi] purcese cu toată oastea în sus, spre Vidin. Sangiacul ce rămăsese acolo trimise degrebă de strânse toți turcii din ținutul Vidinului, trimise și la beiul de la Baia de veni cu oști într-ajutor și ieși într-o întâmpinare a lui Mihai-Vodă în șesul Vidinului. Războiul ținu tare și multă vreme; în cea de apoi, fură biruiți turcii, cu multă pieire a lor; puțini scăpară în cetate, ceilalți fură tăiați, goniți, risipiți.

În goana ce dete turcilor, Mihai, ce după obicei se afla în fruntea oștilor cautând a se bate singur ca un soldat, precum făcea eroii vechimei, învăpăiat de bărbăția sa, fără să simtă, se văzu singur, răzlețit de oamenii săi. O ceată de turci, văzându-l, se întoarseră cu mare furie asupra-i; Mihai se apără vitejește, ucide vro câțiva din dușmani, când un turc cu sulița o împonțișă asupra lui Mihai și i-o înfipse puțin în pânțece. Dar domnul, văzând primejdia, se grăbi a apuca sulița cu amândouă mâinile de fer și căută în toate părțile ca să-i vie cineva din boieri în ajutor, să-l izbăvească de pieire. Alți boieri mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescul și frate-său, Stroe stolnicul, care grăbiră de tăiară capul turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre domnul lor, care le fu totdeauna recunoscător pentru bărbăția ce arătară atunci. [296](#)

După această bătălie, șezu Mihai-Vodă supt cetate 10 zile deplin, arzând împrejur toată marginea țării turcești, apoi, cu toate oștile și cu toată dobânda, plecă spre a trece Dunărea, pe la Rușava, în țară. Însă când fu oștile jumătate trecute, să lăsă un vânt cu vifor pe Dunăre, încât fu silită ceilaltă jumătate din armie a aștepta zece zile până se potoli vântul, în care vreme oștirea a tot plenuit și a ars țara turcească împrejur. Dup-aceea trecu

și ea și se adunară în 5 noiembrie, iar domnul, cu toți boierii, se întoarse în scaun în Târgoviște. 297 El aduse în țară 16 mii creștini de ambele sexe din Bulgaria, cu averea lor, pe care îi asază în țară, dându-le pământuri, spre a umplea locurile pustiite de turci. 298 Apoi, cum ajunsese în capitală, trimise în dar lui Bathori, din dobânda lui, pe fratele pașii de Anatolia, ce prinsese în bătaie, un steag mare aurit cu o coroană de argint poleit și un hanger turcesc într-o teacă de aur. 299

XLII

Aceste strălucite izbânzi ale lui Mihai-Vodă spăimântă pe turcii ce se lupta în Ungaria și încurajă pe creștini. Satârgi-Mehemet-Pașa — care, după cum știm, bătea Oradea Mare de șapte săptămâni prin mine și dese asalturi, ce era vitejește apărată de locuitori — cum află vestea că trei casteluri mici în Ungaria picară în mâna nemților, că Buda e asediată și în sfârșit că Mihai-Vodă a bătut pe Hafiz-Pașa, se ridică cu oștirea și se trase spre Solnoc. 300 Sigismund Bathori se întoarse la Cluj, unde licenție oștirea și plecă cu principesa în preumblare prin țară. 301 Răsuflând atunci de temerea ce avusese de turci, începu a-i fi frică ca nu cumva împăratul, folosindu-se de învingerea turcilor, mai sigur și slobod în mișcărilor sale, să nu voiască a-i impune aspre condiții. Incepu a se căi din nou că s-a urcat pe tron și scrisese deputaților săi la Praga ca să caute cel puțin a dobândi ca să i se adaoge, pe lângă principatele Oppeln și Ratibor, ținutul Kremmer în Moravia, cu o pensie de 50 mii scuzi de aur și amnistia despre revoluția aceasta a Transilvaniei. 302 În vreme ce ambasadorii săi lucra cu inimă la Praga și izbutiră până în sfârșit a dobândi condiții foarte favorabile de la împărat și astfel cum nu se aștepta a dobândi, partida contrarie Austriei, care acum era foarte mare în Transilvania, lucră mai cu grabă. Folosindu-se de orice zgomot, ea făcea pe Sigismund a-și schimba părerea, arătându-i necetat că tratatul lui cu împăratul este o mare ocară pentru dânsul și va fi o pată vecinică pentru familia lui; că din prinț suveran a ajuns rob al Austriei; că de va pune în îndeplinire un asemenea tratat nedrept, trebuie să se teamă de viața lui și că, în sfârșit, Transilvania are să fie în primejdie d-a fi

năpădită de turci, care nu vor suferi niciodată ca Casa Austriei să stăpânească această țară. 303 Ei zicea că țara e ostenită de război și că singura mântuire pentru dânsa e alianța cu turcii. Dar, fiindcă Sigismund are legături prin jurământ cu Mihai-Vodă d-a nu se dezlipi de împărat și d-a nu încheia alianță cu turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favorul vărului său, cardinalul Bathori, pe care să-l cheme din exil. 304 Și încheia făcându-i un tablou îngrozitor de primejdia la care se expune însuși; de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-i să primească mai bine dragostea rudelor sale decât jugul nesuferit al Casei Austriei.

Aceste povești auzea adesea Sigismund de la cei ce-l încunjura, 305 acestea i le scria și hatmanul Zamoisky, cumnatul său din Polonia. 306 Un iezuit, anume Kaboși, izbuti în sfârșit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vărul său, cardinalul Andrei Bathori. 307 Acesta, cum i se vesti că poate a se întoarce în Transilvania, unde îl așteaptă un tron, merse la Cracovia de luă sfatul regelui Poloniei și [al] lui Zamoisky și apoi, supt hainele de negustor, ajunse în Transilvania în luna lui februarie 1599 308 și merse la Sibiu, unde se afla sosit Sigismund cu soția din preumblarea prin țară și unde, fiind la hotarul Țării Românești, Mihai-Vodă trimisese boieri de-l complimentă. 309

XLIII

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul și îi arătă multă dragoste. El vărsă multe lacrimi îmbrățișându-l, crezând cu aceasta să șteargă aducerea-aminte a trecutului. Se umili fără demnitate înaintea dușmanului său, îl rugă să-i ierte nebunia ce făcuse, împins de sfaturi rele și oarbă patimă ce îl pornise a face atâta rău familiei sale, îl jură în numele lui Dumnezeu să primească, ca o ștergere a acelei ocări, această deschisă destăinuire ce face și d-a nu păstra despre aceea nici o mânie. 310 Cardinalul, stăpânit de dorința de a se urca pe tron, închise în inima lui pentru un minut toată dușmănia sa împotriva fățarnicului său văr și răspunse la fățarnicia lui cu o asemenea fățarnicie și semne de dragoste. 311 Ei plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a trage mai mult

prieteșugul și încrederea vărului său, îl opri să șadă în casă-i. Se minuna toți oamenii văzându-i în toate zilele primblându-se împreună într-aceeași trăsură și arătându-și atâta dragoste, cum acești dușmani de atâția ani începură îndată a se iubi atât de mult. 312

Sigismund se invoi cu cardinalul ca să-i plătească în tot anul 24 mii scuzi de aur, să-i dea în stăpânire cetatea Bistrița, cu pământul său și a zecea parte din venit, și alte cetăți mai mici și venituri. 313 Apoi ambii plecară la adunarea dietei, ce se convocase la Medias în luna lui martie. Acilea mai întâi se revocă osânda împotriva izgoniților din țară. Cardinalul și cu partizanii săi căpătară cu cinste iarăși rangul și avuția lor, făcându-se întru aceasta un edict, prin care se porunceă ca toți care au vrut exemplar din actul de osândă făcut înainte exilaților să-l aducă guvernului spre a fi arse, cu pedeapsă de o gloabă de două sute scuzi de aur pentru acel ce va călca această poruncă. 314 Se propuse apoi la dietă să se aleagă cardinalul de prinț al Transilvaniei, și toată nobilimea ungurească grăbea cât putea această alegere. Sigismund ținu, în treaba aceasta, un lung cuvânt în limba ungurească. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a facut creștinătății și faptele cele mari ce tatăl său (?) Ștefan făcuse în vreme de pace și de război. Vorbi încă și mai mult de tot ce el însuși făcuse pentru binele statului și, după ce a arătat primejdiile în care era Transilvania, zise că, vrând a o feri de toate acele calamități, nu vede alt mijloc mai bun și mai lesne decât să puie pe cardinal în locul lui, dându-i sarcina cârmuirii, ce el nu se mai simte în stare d-a purta.

„Cunoașteți, adăogă el, și primejdiile în care m-am aflat m-au învățat, că noi avem deopotrivă a ne teme de puterea ambilor împărați, vecinii noștri, în contra cărora am avut a ține atâtea războaie. Este peste putință să ne bucurăm de pace de nu vom găsi mijloacele d-a cruța (economisi) într-aceeași vreme p-amândoi acești stăpânitori. Unchiul meu, politic iscusit ca și căpitan viteaz, de multe ori mi-a zis-o, când eram copil; dar dacă n-am urmat acele sfaturi înțelepte, voi încai a drege toate relele ce nesocotința mea a făcut și a lăsa locu-mi vărului meu, care, singur numai,

poate priveghea la păstrarea acestei provincii și să-i aducă pacea. El are curaj și statornicie și se bucură de o sănătate desăvârșită. Slujbele cele mari ce a făcut la ambele împărății îl fac a fi cinstit de dânsle și el are încă de prieten de aproape pe craiul Poloniei, acest puternic vecin, încât oricum s-or întoarce trebile, domnia acestui prinț va fi fericită. Transilvania, sleită și ostenită de atâtea pierderi, are trebuință de pace și numai cardinalul o poate economisi cu ambele puteri vecine. Polonia și Moldavia, care au mare credit la Poartă, fiind în interesele noastre, va fi lesne d-a ține pacea cu turcul. Și nici despre partea împăratului nu e mai greu; acest prinț n-are nimic a se plânge de cardinalul, care apoi are protecția papei, și când curtea Romei va primi alegerea sa, împăratul nu va mai îndrăzni nici a mișca.

Cât pentru mine, adăogă el, sunt bolnăvicios. Părul meu cel alb, cu toate că sunt într-o vârstă puțin înaintată, și boalele ce simt în trupul meu mă silesc a lăsa cârmuirea statului. Insuflețit d-un adevărat zel pentru patria mea, dau de bunăvoie sceptrul la un om care are puterile trebuincioase ale duhului și ale trupului spre a purta această sarcină. Abdicarea mea nu e nepilduită. Carol al V[-lea] și vro câțiva alți regi, a căror aducere-aminte totdeauna va fi vrednică de cinste, după ce multă vreme și după legi au cârmuit pe popoarele lor, au preferat mântuirea patriei lor la interesele lor particulare și o depărtare de bunăvoie de grijile cârmuirii.”

După aceea, el acordă o amnistie generală despre trecut și puse pe toți deputații, oameni obicinuiți din cele trecute a primi toate poruncile cu supunere și răbdare, de jurară credință cardinalului. Acesta, după ce făcu și el jurământ deputaților, 315 mulțumind lui Bathori și la toți deputații țării, trimise îndată unul din ofițerii săi la Poartă, ca să capete o trecere slobodă la ambasadorii săi care să trateze cu sultanul.

Acest trimis căpătă de la turci o vestă de mătase țesută cu aur, după cum se obicinuiește, și fu însărcinat a spune stăpânului său că poate, până în cele patru următoare luni, să trimiță pe miniștrii și darurile lui. 316

Această revoluție din Transilvania fu privită de români ca un complot pentru pieirea lor și a domnului lor. 317 Cronicele românești acuză

cu acrimă viclenia făcută de Sigismund, abdicând în favorul cardinalului, numai ca să poată face pace cu turcii, de la care el era oprit de jurământul făcut lui Mihai, și prin aceasta să-l înșele. Cea dintâi abdicare a lui Sigismund silise pe Mihai-Vodă a se închina nemților și întărită pe turci asupra-i, și când, primejduindu-se a supăra pe nemți, Mihai-Vodă primește alianța cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicare, dă cârma țării în mâna prietenului turcilor, polonilor și lui Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de moarte a lui Mihai-Voda, [care] punea în primejdie mare țara și tronul său.

Drept aceea, cum află Mihai-Vodă de noua revoluție a Transilvaniei, puse mâna pe sabie.

1 Alt titlu, scris de autor în sumarul general: Robirea țaranului (n. ed.).

2 Heidenstein, p. 312; Niemcewicz.

3 De Thou, t. XII, p. 510.

4 Niemcewicz; De Thou, p. 509

5 Piasecius, la anul 1595.

6 De Thou, p. 509.

7 Niemcewicz.

8 De Thou, p. 510.

9 Ibid.

10 Istvanfi.

11 De Thou, p. 510.

12 De Thou, p. 510; Istvanfi.

13 Beyerlinck, t. II, p. 228.

14 De Thou, p. 510; Istvanfi, p. 398.

15 Niemcewicz.

16 De Thou, p. 510; Niemcewicz.

17 Heidenstein, p. 304; Niemcewicz.

18 Heidenstein, p. 315.

19 Heidenstein, p. 316.

20 Ibid.

21 Niemcewicz.

22 Niemcewicz.

23 Vezi Montreux, p. 514, cele vorbite în sfat.

24 Niemcewicz; Heidenstein, p. 316.

- 25 La 1 oct. Zamoisky trecu cu armia lui Nistru și sosi a doua zi la Hotin, care se închină de popor la marele cancelar, și puse acolo comandant pe graful Beltzen cu o garnizoană. Cinci zile dup-aceea, el merse la Iași, rezidența Moldaviei, unde fu primit cu multă cinste. Craiul Poloniei trimise prin contele Lyblin încă 1500 călăreți și 2 mii pedestrași, oameni cu curaj (Hist. von den Empurungen, p. 76).
- 26 Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.
- 27 Heidenstein, p. 315; Niemcewicz.
- 28 Guerrin, p. 192.
- 29 Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.
- 30 Heidenstein, p. 317.
- 31 Ureche, p. 205; Heidenstein, p. 317; Bohomolec.
- 32 Heidenstein, p. 317; Bohomolec; Niemcewicz.
- 33 Niemcewicz; Heidenstein, p. 317.
- 34 Letopisețul vornicului Ioan Neculce.
- 35 Heidenstein, p. 317.
- 36 Miron Costin.
- 37 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
- 38 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
- 39 Niemcewicz.
- 40 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
- 41 Montreux, p. 584; de Thou, p. 540: Hist. von den Empurungen, p. 76.
- 42 Montreux, p. 584; Hist. von den Empurungen, p. 76.
- 43 De Thou, p. 540.
- 44 Miron Costin; Hist. von den Empurungen, p. 76.
- 45 De Thou, p. 540.
- 46 Niemcewicz.

47 Miron Costin. Numărul oștirei tătare e încă nehotărât. Cronicarii poloni, ni se pare cu exagerație, îl urcă la 70 mii. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky spune că vine cu 20 mii numai. Iar alți autori pun numărul oastei tătărești de 30 mii (Guerrin. p. 192).

48 Senkowski.

49 Beyerlinck, p. 229.

50 Niemcewicz.

51 Naima; Seadedin; Hammer, p. 280.

52 Miron Costin.

53 Niemcewicz.

54 Miron Costin.

55 Niemcewicz.

56 Miron Costin; Niemcewicz.

57 Heidenstein; Niemcewicz.

58 Montreux, p. 580.

59 Ibid.

60 Niemcewicz; Heidenstein, p. 322; Piasetki, p. 128.

61 Ibid.

62 În manusris: „și nu numai” (n. ed.).

63 Miron Costin.

64 Niemcewicz.

65 Ibid, „La 13 oct., cancelarul strânse armia ca să-i vestească că tătarii vin cu gloata. Mulți se speriară și cerea să se întoarcă în Polonia; mulți încă preferară a muri cu dânsul, decât a fugi înaintea dușmanului. Îndată cancelarul alese un loc pe țărmul apei și întări tabăra cu o baricadă de care. Într-aceea sosi un cazac din partea șefului tătar, cu un bilet cu această cuprindere: „Tu, câine bătrân, dacă ești viteaz războinic, nu fugi de mine, căci în trei zile voi fi negreșit lângă tine!” Același cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care se zicea că e pașă în Moldova și Valahia, care îi zicea că sultanul dedese țăările întregi ale Valahiei și Moldovei la tătari, pentru bunele lor slujbe; că el, Zamoisky, trebuie îndată să încalece, să iasă înaintea hanului, a se umili și pleca și să atingă cu fruntea lui picioarele lui, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dânsul. În 18 oct., tătarii sosiră până la tabăra polonilor, dar să traseră îndată. În 20 se întoarseră 10 mii tătari asupra taberei polone, împotriva cărora întoarseră artileria cea mare și pentru a două oară fură puși în fugă și risipiți. A doua zi tătarul ceru o armistiție spre a se înțelege de pace, care fu primită. Se făcu o învoire pe șase luni și tătarul se învoi a da steagul său de domnie lui Ieremia, pentru dragostea craiului Poloniei. Din partea tătarilor rămaseră pe loc mai mult de 3 mii, din care mulți însemnați.

Numărul tătarilor se urca până la 70 mii, cu femei și copii. Sangiacul de Tighina avea 8 mii cu dânsul. Mulți din tătari se întoarseră la Torna și cancelarul lăsă o mie călăreți în Moldova, și cu ceilalți 18 mii el plecă după cazaci, ca să-i supuiască și să prinză pe trădătorul Nalipo-Waica” (Hist. von den Empurungen, p. 77).

66 Niemcewicz.

67 Miron Costin.

68 Ibid.

69 Heidenstein, p. 322; Piașetki, p. 128; Niemcewicz.

70 Senkowski.

71 Miron Costin.

72 Scrisoarea hanului către regele Poloniei, în Reusner; Montreux, p. 594.

73 În manuscris: „hanul” (n. ed.).

74 Niemcewicz.

75 Miron Costin; (patru mii după Piașetki).

76 Miron Costin; Niemcewicz.

77 Miron Costin.

78 Scrisoarea hanului către regele Poloniei.

79 Montreux, p. 594; Campana, Hist., p. 900.

80 Montreux, p. 594.

81 De Thou, p. 542; Campana, Hist., t. II, p. 897, dă copie de scrisoarea împăratului.

82 Montreux, p. 590.

83 Reusner, p. 170.

84 Ibid.; Montreux, p. 590

85 Montreux, p. 584.

86 Dantiscani, p. 145; Montreux, p. 584.

87 Cron. rom., Mag. ist., t. IV, p. 284.

88 Istvanfi, p. 416.

89 Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.

90 Miron Costin.

91 Heidenstein.

92 Miron Costin.

93 Heidenstein.

94 Heidenstein; Niemcewicz.

95 Miron Costin.

96 Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.

- 97 Heidenstein, p. 323.
- 98 Heidenstein, p. 323; Istvanfi, p. 416; Miron Costin.
- 99 Miron Costin.
- 100 Heidenstein, *ibid.*; Niemcewicz.
- 101 Istvanfi.
- 102 Heidenstein; Niemcewicz.
- 103 Istvanfi, *ibidem*.
- 104 Fortiter, quam potuit; Istvanfi, *ibidem*.
- 105 Istvanfi; Montreux, p. 587.
- 106 „Sed tandem a suis et ab infesta fortuna desertus”; Istvanfi.
- 107 Heidenstein; Niemcewicz.
- 108 Heidenstein.
- 109 Istvanfi, *ibid.*; Heidenstein, *ibid*.
- 110 Istvanfi, *ibid*.
- 111 Heidenstein.
- 112 Heidenstein.
- 113 Piasełki, p. 152.
- 114 Istvanfi, p. 416.
- 115 Heidenstein; Niemcewicz; Istvanfi, Miron Costin.
- 116 Istvanfi.
- 117 Heidenstein; Niemcewicz.
- 118 Miron Costin.
- 119 Istvanfi, p. 416; Miron Costin.
- 120 *Ibid*.
- 121 Istvanfi, *ibid*.
- 122 Ossat, t. I, p. 226.
- 123 Niemcewicz; Hist. von den Emporungen, p. 61.
- 124 Vezi scrisoarea în Reusner, Ep. Turc., p. 171—176.
- 125 Piasełki, anul 1595; Niemcewicz; Ossat, t. I. p. 197.
- 126 Istvanfi.
- 127 Reusner, Ep. Turc., p. 176.
- 128 Reusner, Ep. Turc., p. 182.
- 129 *Ibid.*, p. 184.
- 130 Walther; Stavrinis.
- 131 Stavrinis.

- 132 Walther.
- 133 Ibid.
- 134 Guerrin, p. 171.
- 135 Walther.
- 136 Reusner, Ep. Turc., p. 101.
- 137 Bethlen, t. IV, p. 14; Katona, p. 271; Frachetta, p. 43.
- 138 Bethlen, ibid.
- 139 De Thou, p. 570.
- 140 Montreux, p. 596; Ortelius, p. 301; Hist. von den Emporungen, p. 83.
- 141 Walther.
- 142 Ibid.
- 143 Walther; Guerrin, p. 215; Ortelius, p. 304.
- 144 Guerrin, ibid.
- 145 Ortelius, p. 304.
- 146 Walther.
- 147 Campana, p. 51.
- 148 Ortelius, p. 304.
- 149 Walther.
- 150 Guerrin, p. 228; Hist. von den Emporungen, p. 86.
- 151 Walther.
- 152 Cron. rom., în Mag. ist., t. IV, p. 285; Guerrin, p. 287; De Thou, t. XII, p. 587; Iansonius.
- 153 Cron. rom., ibid.
- 154 Guerrin, ibid.
- 155 De Thou, p. 570.
- 156 Montreux, p. 596.
- 157 Die Warhaftige neue Zeitung.
- 158 Tomasi, p. 36.
- 159 De Thou, p. 574; Die Warhaftige neue Zeitung.
- 160 Tomasi, p. 36.
- 161 Naima; Hammer, t. II, p. 282.
- 162 Jouannin, p. 179.
- 163 Naima; Hammer, t. II, p. 283.
- 164 Hammer, p. 283.
- 165 Sagredo, p. 743; Sacy, t. II, p. 135.

166 Sagredo, p. 743; Hammer, p. 283.

167 Sacy, t. II, p. 136; Sagredo, p. 744; De Thou, p. 578 și 579

168 De Thou, p. 579; Sagredo, p. 744.

169 De Thou, t. XII, p. 548.

170 Montreux, p. 615.

171 De Thou, p. 581.

172 Tomasi, p. 44.

173 De Thou, p. 581.

174 Montreux, p. 625.

175 De Thou, p. 582; Montreux, p. 625.

176 Hammer, t. II, p. 283.

177 Tomasi, p. 48.

178 Montreux, p. 625.

179 Montreux, p. 625; De Thou, p. 586.

180 Guerrin, p. 288; De Thou, p. 586; Montreux, p. 625; Iansonii.

181 Cron. rom., Mag. ist., t. IV, p. 285.

182 Ibid., p. 286.

183 Jouannin, p. 179. – Într-o primă redactare, neînlăturată de autor, pasajul arată astfel: „Maximilian, arhiduca care era numit generalism al împărăției, și prințul Transilvaniei, ce se unise cu dânsul, sosiră prea târziu în ajutorul Erlaului.

Ambele armate protivnice se întâlniră atunci în preajma acestei cetăți, în câmpia numită Keresztes, unde râul Cincia se varsă în bălți, pân-a nu se uni cu Tisa; după o luptă înverșunată de trei zile (23, 24 și 25 oct. 1596), oastea creștină câștigă bătălia, în ziua de 26 oct.; 109 tunuri căzură în mâinile lor; turcii era scoși din tabăra lor și puși în fugă. Izbânda era acum a creștinilor, dar, din nenorocire, nu știură a se cumpăta și, călcând porunca lui Maximilian d-a nu jefui, se aruncară pe corturile sultanului în neorânduială, strigând biruință. Atunci pașa Cicală, care era la ariergardă, văzând netocmeala creștinilor, îi izbi cu călărirea sa, în minutul când nemții și ungurii înfîgea steagul crucei și dănuia în triumf împrejurul acelei bogate prade. În mai puțin de o giumătate de ceas el împinse în baltă călărirea creștină, care trecu peste pedestrime și fu și ea nimicnicită. O groază panică cuprinse armata creștină; ea se împrăștie în toate părțile, fiecare ostaș fugind încotro vedea cu ochii, fără sa știe unde. Maximilian fugi spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul țării sale” (n. ed.).

184 Sacy, t. II, p. 141.

185 Hammer, p. 285; De Thou, p. 582 și 583; Sacy, p. 141; Sagredo, p. 780.

186 Cr. r., Mag., t. IV, p. 288.

187 Ibid., Walther.

188 Cron. rom., Mag., t. IV p. 288.

189 Ibid.

190 Walther; Cr. r., M., t. IV, p. 288; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580.

191 Walther; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580—581.

192 Guerrin, p. 333; Ortelius, p. 344.

193 Cr. r., M., t. IV, p. 286; Kogălniceanu, p. 168.

194 Guerrin, p. 333; Montreux, p. 641; Ortelius, p. 344.

195 Cr. r., ibid.

196 Ibid.

197 Guerrin, p. 333.

198 Ortelius, p. 354.

199 Guerrin, p. 333 și 334; Ortelius, p. 344. Mihai-Vodă merse în Transilvania să roage pe Sigismund ca să continueze războiul cu turcii, zicând că nici o provincie nu e mai expusă și mai trebuincioasă la război ca Valahia. Prințul îi răspunse că primește cu bucurie voința sa și că o va împărtăși împăratului. Mihai îi dete un boier al său, ca să meargă la împărăție să facă aceeași rugăciune ce a făcut prințul Sigismund (Herrera, p. 719).

200 Tomasi, p. 53; Spontoni, p. 48.

201 Cr. r., M., t. IV, p. 287.

202 Guerrin, p. 334; De Thou, t. XIII, p. 187.

203 Engel, p. 243.

204 Tomasi, p. 57.

205 Engel, p. 243.

206 Tomasi, p. 57.

207 De Thou, p. 187.

208 Tomasi, p. 37.

209 Walther.

210 Tomasi, p. 57.

211 Walther.

212 Tomasi, p. 74.

213 A cita în notă aci titlu lui Mircea după hrisovul adus de Fotino.

[“Drept-credinciosul întru Hristos Dumnezeu, pietosul și iubitorul de Dumnezeu Mircea cel Mare, domn cu mila lui Dumnezeu și singur stăpânitor a tot pământul Ungro-Vlahiei și de dincolo de Munții Carpați, până la pământul tătarăsc, Herțog (duce) Almașului și

Făgărașului, domn al Banatului despre apus, stăpânitor ambelor laturi ale Dunării până la Marea Neagră și domn cetății Drăstorului și al tuturor țărilor și orașelor până la hotarele Adrianopolei.”]

214 În manuscris: „Piatra” (n. ed.).

215 Hammer, t. II, p. 114.

216 Într-o primă redactare la care autorul nu a renunțat: „amibiței lui celei mari (n. ed.).

217 De Thou, t. XIII, p. 187 și 293.

218 Istvanfi, p. 434; Spontoni, p. 56.

219 Istvanfi, p. 434.

220 Bethlen, t. IV, p. 35.

221 Bethlen, t. IV, p. 35.

222 De Thou, t. XIII, p. 187.

223 Bethlen, ibid.

224 De Thou, p. 157.

225 Montreux, p. 655; Tomasi, p. 53.

226 Bethlen, t. IV.

227 În original: „n-o” (n. ed.).

228 Bethlen, t. IV.

229 Istvanfi, p. 439; Bethlen; Spontoni, p. 55.

230 Hammer, t. II.

231 Katona, p. 397.

232 Tomasi, p. 53; Montreux, p. 647; Frachetta.

233 Hammer, t. III, p. 288. Vezi Frachetta, p. 115; Tomasi, p. 53, și Ossat, despre tratațiile împăratului și lui Sigismund cu turcii atunci.

234 Vezi în Montreux, p. 642.

235 De Thou, t. XII, p. 187.

236 Walther; Engel, p. 243.

237 Mag. ist., t. I, p. 234.

238 De Thou, t. XIII, p. 180—182.

239 Walther.

240 Ibid.

241 Stavrinou; Mag. ist., t. I, p. 234.

242 Textul lui Walter lipsind din manuscris, îl reproducem din A. Papiu-Ilarianu, Tezauru de monumente istorice pentru Romania, I, 1862, pp. 50—51, unde aflăm și traducerea:

„Elegia la aniversarea nașterii domnului D. Petru, fiul [voievodului Țării Românești și al

Moldovei], scrisă și prezentată chiar în ziua dumnezeieștilor Petru și Paul, în Târgoviște, anul 1597.

Cei vechi, când celebrau aniversarea nașterii, cu onoarea uzitată și cu festivități religioase, ornau capul cu flori și cu verdeață și ardeau sacrificiile lor în profumul altarelor, făcând să răsunе eterul de cântece suave, recitând urări și rugând zeii să le vină într-ajutor și să conducă toate cele începute la bun rezultat. Vane divinități adoraу pletoșii gentili, mintea lor necunoscând încă pre adevăratul Dumnezeu. Cu cât mai mult ai a te bucura Tu, reînnoind sărbătoarea zilei în care, născându-te, văzuși lumina Cerului, și afundat în mântuitoarele ape primiși numele de la servitorul lui Dumnezeu, care ținându-le pre brațe, între rugăciuni-ți făcu urările de bine. Te salut, prunc fraged, născut sub o stea favoritoare; crești mare, că ești dotat cu indole rară. Numele-ți e Petru, de la piatră, auguriu de constanță, de inimă tare și de braț robust. Vei ști însă că, precum asupra pietrei se răstoarnă furioasele unde ale mării turburate, așa și inima ta, deși tare prin speranța pusă în Dumnezeu, va fi zguduită de valurile acestei lumi. Dar, precum, voind Domnul, se frânseră fearăle lui Petru, așa vei învinge și tu, cu ajutorul lui, și cele mai mari fatalități. Deci, când luceafărul dimineții, în razele-i purpurie, ți-anunță dorita aniversare, vei adora pe Crist cu pietate și în credință curată, iară nu arzând boi, profumuri și vin. Boul înseamnă corpul muritor, profumul dorințele inimei asuprite, vinul bucuria. Sub tânăru-ți piept, vei prepara altarul precare să ardă solemnele tale daruri, și când vei oferi miresme ce îngrășă flacăra și vinul turnat va scăpăra în sacrul foc, atunci cu genunchiul plecat, cu inima devotă și cu mâinile tinse în sus, roagă-te lui Dumnezeu, cerând apărământul său ție și părinților, de la cari ai primit atâtea binefaceri. Nu uita a adăpa pre cei setoși, a nutri pre cei flămânzi. Crist zice că LUI însuși se fac toate acestea. Roagă-te în toată modestia ca aniversarea nașterii să-ți revină de nenumărate ori tot mai fericită. Odată pre tronul părintesc, să porți cu onoare semnele lui Marte, adăugându-ți patria și făcând-o tare și ferice prin virtuți. Acestea, generoase Petre, urează Muza lui Walther, să-ți dea atotputintele ce dirije toate” (n. ed.).

243 Hammer, t. II, p. 294. Polonii încheiaseră acum pacea cu turcii. Aceștia trimiseseră un ajutor de oaste lui Ieremia, spre a putea rezista lui Mihai. Prin mijlocirea ambasadorului englez, turcii făcea feluri de făgăduieli mari lui Mihai, numai să se lepede de prieteșugul transilvanului și să asculte de turci (Herrera, p. 735).

244 Bethlen, t. IV, p. 160.

245 Bethlen, t. IV, p. 63—64; Istvanfi, p. 437.

246 Bethlen, t. IV, p. 64.

247 Istvanfi, p. 439.

248 Bethlen, t. IV, p. 65; Istvanfi, p. 440.

249 Bethlen, t. IV, p. 65.

250 Bethlen, t. IV, p. 65—66.

251 Ibid., p. 67.

252 Bethlen, t. IV, p. 67—68.

253 Bethlen, t. IV, p. 84.

254 Bethlen, t. IV

255 De Thou, t. XIII, p. 294.

256 De Thou, t. XIII, p. 295.

257 De Thou, p. 295.

258 Știu în cine m-am încrezut (n. ed.).

259 Bălcescu indicase doar: „Vezi în textul notelor”. Completarea ne aparține, versurile redându-se după o gravură de Aegidius Sadeler, aflată în Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române. Iată și traducerea versurilor:

„Mare ești când în crâncenă luptă împrăștii atâtea armate Barbare, și atunci faima ta se ridică până la cer; Dar și mai mare când te întreci pe tine însuși și împreună cu tine pe toate ale tale

Le supui stăpânirii sfințitului împărat;

Și foarte mare cu-adevărat le vei înălța prin vitejia ta

Și o glorie veșnică va preaslăvi faptele tale.” (n. ed.).

260 Sacy, t. II, p. 480 și 143.

261 Istvanfi, p. 444.

262 Originalul acestui tratat în latinește se află tipărit în Pray Annales veteres Hunnorum etc., p. 155—158.

263 Pray, p. 156. Acest autor dă asemenea și jurământul lui Mihai-Vodă în latinește.

264 În manuscris: „nenorocirile” (n. ed.).

265 În manuscris: „tatăl său” (n. ed.).

266 Sacy, t. II, p. 147.

267 De Thou, t. XIII, p. 295.

268 Bethlen, t. IV, p. 132.

269 Spontoni, p. 61.

270 Bethlen, t. IV, p. 132.

271 Spontoni, p. 60.

272 De Thou, t. XIII, p. 295; Tomasi, p. 61.

273 Istvanfi, p. 446; Bethlen, t. IV, p. 15296. 3

274 Tomasi, p. 61.

- 275 Istvanfi, p. 446.
- 276 De Thou, p. 295 și 296.
- 277 Spontoni, p. 62; Tomasi, p. 61.
- 278 De Thou, t. XIII, p. 296.
- 279 Istvanfi, p. 447.
- 280 De Thou, t. XIII, p. 296.
- 281 Bethlen, t. IV, p. 161.
- 282 Tomasi, p. 61.
- 283 Bethlen, t. IV, p. 162.
- 284 Bethlen, t. IV, p. 84.
- 285 Istvanfi, p. 447.
- 286 Istvanfi, p. 452; Tomasi, p. 65; Spontoni, p. 66, De Thou, p. 297.
- 287 Bethlen, t. IV, p. 164 și 171; Engel, p. 246.
- 288 Tomasi, p. 65.
- 289 Mag. ist., t. IV, p. 289.
- 290 Tomasi, p. 65.
- 291 Engel, p. 246.
- 292 Seadedin; Hammer, t. II, p. 290 și 299; Mag. ist., t. IV, p. 289.
- 293 Seadedin.
- 294 Mag. ist., t. IV p. 290; D'Ambry, p. 849.
- 295 Seadedin.
- 296 Mag. ist., t. IV p. 290.
- 297 Mag. istoric, t. IV, p. 291.
- 298 Bethlen, t. IV, p. 173; D'Ambry, p. 849. Vezi în Bisselie mai multe amănunte.
- 299 Bethlen, Ibid.
- 300 Hammer, t. II, p. 290.
- 301 Tomasi, p. 61.
- 302 De Thou, t. XIII, p. 326.
- 303 De Thou, t. XIII, p. 327.
- 304 Mag. ist.
- 305 De Thou, t. XIII, p. 397.
- 306 Istvanfi, p. 452.
- 307 De Thou, p. 297.
- 308 Istvanfi, p. 452.
- 309 Tomasi, p. 79.

[310](#) De Thou, t. XIII, p. 297.

[311](#) Istvanfi, p. 452.

[312](#) De Thou, t. XIII, p. 298.

[313](#) Istvanfi, p. 452.

[314](#) De Thou, p. 327.

[315](#) Istvanfi, p. 452.

[316](#) De Thou, p. 328 și 329.

[317](#) Mag. ist., t. IV p. 291.

CARTEA A IV-A

UNITATEA NAȚIONALĂ (APRILIE 1599 — IULIE 1600)

I

Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, capodoperă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesc, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-însul, ici-colea, se disface, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe ziduri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie, ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, care îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivoul dormitează alene. Astfel, miazănoapte și miazăzi trăiesc într-acest ținut alături una de alta și armonizând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într-o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Oriîncotro te-i uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munți uriași, a căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge printre câmpiile înflorite, pâraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stânci de piatră, care plac vederii și o spăimântează totdeauna. Apoi, în tot locul,

dai de râuri mari, cu nume armonioase, a căror unde port aurul. În pântele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, telurul și, în sfârșit, metalul cel mai îmbelșugat decât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor. ¹

Astfel este țara Ardealului.

Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și arheologul au de multe a se minuna într-acest împodobit ținut. Cel dintâi va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumii. De oriunde vei veni, ai să urci mult spre a ajunge la dânsa și nu poți intra fără numai prin șapte porți întărite de natură, lesne de apărut, foarte anevoie de cuprins. Politicul va admira feliurimea națiilor și a religiilor adunate din toate colțurile lumii pe acest pământ, unde Dumnezeu însuși pare a le fi chemat, întinzând înaintea lor o masă așa de îmbelșugată, cum și minunatele instituții democratice ce au ocrotit acești munți, pe când despotismul le mătura din toată Europa. În sfârșit, istoricul-arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele dacilor, a acestui viteaz și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al pelasgilor, care se arată la leagănul civilizației tuturor popoarelor și formă vârsta eroică a omenirii. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaș ale poporului crai aici, romanii, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei ferice (*felix Dacia*), draga țară a cezarilor.

Aci era Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Pretoria, Augusta, Aquae, Auraria, frumoase și însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decât toate, Sarmisegetusa Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de a cărei ruine plină e și astăzi valea Hațegului. ² Rămășițele templurilor, bazilicelor, apeductelor, băilor dau și astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia supt romani.

II

Dar nu ținut nici două veacuri înflorirea Daciei, și împăratul Aurelian, la 274, își retrace legiunile dintr-însa și o lasă în mâinile goților. D-aci înainte cumplite nevoi, în vreme de mai multe veacuri, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dânsa se vărsă mai întâi acel îngrozitor potop de neamuri care înecă toată Europa. După goți, hunii cei groaznici, gepizii, avarii, bulgarii, pacinații, comanii etc. trecură asupra-i, până către sfârșitul veacului al IX[-lea], dar fără a o putea însă îneca, fără a putea sili pe locuitori a-și părăsi patria. În acele vremi grele, Ardealul mai cu seamă fu scutitorul nației române. În munții lui scăpă locuitorii Țării Românești, ai Moldovei când se văzură năpădiți de barbari. De unde, când se mai limpezea locul de dușmani, ei se cobora la șesuri, către căminele lor. Era atunci, în veacul IX de la căderea avarilor, Dacia liberă, și în vreme ce în Dacia Inferioară se întemeia banatul Craiovii, în Dacia Superioară se întemeia mai multe staturi române libere.

Pe la începutul veacului al X-lea domnea peste Ardeal, Banat și Bihor ducii români Gelu, Menomorut și Gladiu, când un nou neam barbar din Asia, ungurii, năvăliră asupra-le. Românii stătură puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi războaie, ducele ungarilor, Arpad, încă nu putu cuprinde Bihorul, țara lui Menomorut, și tocmai după moartea acestuia intră în stăpânirea ei cu drept de moștenire, fiindcă fiul său, Zolta, luase în căsătorie pe fiica ducelui Menomorut. Gelu, domnul românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroicește ungurului Tuhutum și muri în bătaie de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). „Atunci românii, văzând moartea domnului lor, deteră mâna cu ungurii de bunăvoia lor și își aleseră domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca.”

Așa românii, nu învinși și cuprinși fiind, dar printr-o unire politică, primiră pe unguri în țara lor. Într-acest chip, după un război sângeros, intrară ungurii și în Banat, unde domnea Gladiu.

La începutul domniei ungarilor, soarta românilor fu mai blândă. Ei își păstrară constituțiile lor provinciale cu ducii lor proprii. Românii era

atunci soți ai ungarilor, iar nu supușii lor. Tot Ardealul nu încăpuse încă în stăpânirea ungarilor și pe lângă hotarele de miazăzi se afla ducaturi cu totul libere, precum era cele ale Făgărașului, Omlașului și Maramureșului. În celelalte părți ale Ardealului, supuse ungarilor, aceștia era foarte puțini; mai mult o armată decât o populație. Afară de dâșii, se mai afla atunci în Ardeal niște oarde din același neam, ce locuia munții de către răsărit. Aceștia erau secuii, ce se cred a fi rămășițe din oștile lui Atila. Ei era împărțiți în scaune și avea o organizație cu totul democratică.

Mai târziu, pe la anul 1143, o colonie germană veni în Ardeal, chemată fiind de craiul Gheiza II și așezată de dânsul pe pământul numit crăiesc. Cu toți ungurii, secuii și sașii, românii, cu toate că mulți din ei trecuseră în vecinele principate, rămaseră însă tot în mai mare număr în Ardeal și își păstraseră, până în al XIII-lea veac, împreună cu simțimentul dreptului lor de moșteni ai țării, încă multe drepturi și pământurile lor. ³ Dar jaluzia națiilor ce vecuiau cu dâșii într-aceeași țară, iar mai cu seamă de când ducii ungarilor se urcară la vrednicia de crai și introduseră iobăgia, începură a trata pe români ca o nație cuprinsă și, după dreptul cuprinderilor de atunci, a-i despuia de pământurile lor, spre a și le împărți între sine și a reduce pe moștenii țării în starea de iobagi.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la starea iobăgiei; dar norocul nu-i ajută și toată răscoala nefericită îngreue mai mult jugul lor. Astfel, încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optum, nepotul ducelui Glad, văzând tendințele tiranice ale ungarilor, chemă poporul la arme și, după un înfricoșat război, numai prin trădarea ginerelui său, Cinad, fu învins. Apoi, mai târziu, când jugul ajunsese și mai greu, românii, reduși acum toți în stare țărănească, se sculară în mai multe rânduri în veacul al XII[-lea], al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardealului și a Ungariei după acele timpuri e plină de așa-numitele *răscoale țărănești (tumultus rusticorum)*. Aceste răscoale nu erau numai ridicarea iobagului către stăpânul său, dar mai mult răscoala simțimentului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă

proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sângelui slujea împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănea vecinica dorință a neatârării.

III

Jugul românilor din Ardeal se îngreua mai mult pre an ce trecea nu numai din partea nobililor unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie: religioasă, politică și socială. La 1366, Ludovic I, regele Ungariei, dedese voie nobililor să stârpească detot nația română. ⁴ Această cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât, la 1437, românii apucară cu toții armele împotriva tiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară într-ajutor pe secui și pe sași, se conjurară împreună și făcură legătură spre apărarea comună și stârpirea românilor, întărind cu jurământ a lor legătură în 17 sept. 1437. Această legătură o mai întăriră încă în 2 februarie 1438 și fu temelia constituției ce a domnit în Ardeal până în anul 1848. Dar țărani români, ajutați și de puținii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ținură războiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, căzând asupra-le toată puterea Ungariei, ei se liniștiră, după ce însă craiul Albert le dăde libertatea de a se strămuta în verice loc și vericând le va plăcea. Înălțarea românului Ioan Huniade la guvernul Ungariei și aceea a lui fiul său Matei la demnitatea de crai opri furia ungarilor d-asupra românilor. Matei pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoșii nobili unguri din Ardeal, rebelați în contră-i, supt pricinuire că nu vor a se supune la un crai român. Vrând să dea satisfacție cererilor poporului român de la 1437, el îl scăpă de dijmele ce plătea la popii catolici și îl apără de asupririle nobililor. Craiul Matei, ca și tatăl său, Ioan Huniad, spre a ridica nația lor apăsată, nu știu face altceva decât a înmulți numărul nobililor români. Această măsură fu slabă în adevăr, căci acești nobili sau era săraci și neputincioși a ține frunte numeroșilor nobili, sau, de era bogați, dobândeau interese protivnice mulțimei și se îneca în aristocrația maghiară, pierzându-și naționalitatea. Adevăr e că Corvinii, înălțați în mărimea lor prin unguri, care îi priveghea de aproape, știindu-i de sânge român, nu putea face mai mult. Ei nu putea și

de ar fi avut acele idei și ar fi vrut să desființeze regimul feudal sau să gonească pe unguri din pământul românilor și să despartă acestora, din crăie, țară deosebită. Cu totul împotrivă, ținirile lor era să îngloteze pe toți românii în același stat cu ungurii; pentru aceea ispitirile lor nenorocite de a cuprinde Țara Românească și Moldova.

Dar cu craiul Matei muri și dreptatea, după spusa și de astăzi a poporului în Ungaria și Ardeal, și asuprirea țăranilor români crescă din zi în zi. La anul 1514 izbucni acea revoluție a țăranilor din Ungaria supt Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor ei și a pedepselor ce trase asupra-i. Românii din Banat, precum și chiar nobilii români din Maramureș, luară parte l-această revoluție. Țăranii români din Ardeal, ce nu se mișcaseră, împărtășiră pedeapsa celorlalți și pierdură dreptul a se muta de pe o moșie pe alta. Apoi se introduse și cartea de legi a lui Verböczy, care legiuia: că țăranul n-are nimic afară de simbria pentru munca sa (*rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet*).

Pedeapsa dumnezeiască nu întârzie a izbi pe aristocrații unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, țăranii nu vroiră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li s-a lăsat nici un drept; și Ungaria căzu pentru totdeauna, împreună cu craiul său, în bălălia memorabilă de la Mohaci (29 august 1526). Banatul de atunci căzu cu totul în stăpânirea turcilor și Ardealul rămase supt prinți unguri, aleși și vasali ai Porții. Această nouă epocă în care intră Ardealul fu și mai fatală românilor. Atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru români prin care veneticii unguri și soții lor ocărăsc numele și neamul lor, și religia lor numai o suferă vremelnicește, și pe dâșii îi declară de hoți, tâlhari și vagabonzi în țara lor, moștenită de la părinți; legi care cu totul [îi] depărtează de slujbe civile; nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mână dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu le este iertat a purta haine de postav, nici pantaloni, nici cizme, nici pălărie de un fiorin, nici camășă subțire; apoi alte nenumărate legi despre iobăgie vecinică etc.

Ura națională a românilor în contra tiranilor unguri se întrupă atunci

în oarecare individualități puternice, care, fără a simți poate, se făcură organul ei. Astfel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537—1541), și mai apoi Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573—1575) și Pavel Macikași (1586) clătiră torța discordiei peste capetele ungarilor și îi vătămă greu prin răscaloale și războaiele ce ațâțară. Astfel viteazul domn al Moldovei Petru Rareș de zece ori năvăli în Ardeal (1528—1544), pustiind când pe sași, când pe secui, când pe unguri, și reclamând moșie părintească în acea țară. Îndată după-aceea, Alexandru-Vodă al Moldovei și Petru-Vodă al Țării Românești intrară de mai multe ori (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosibitele partide și totdeauna pedepsind când pre unii, când pre alții din asupritorii românilor. Aceste întâmplări făcură ca, în acest veac, românii dintr-o parte și dintr-alta a Carpaților se freacă unii cu alții, își vărsară durerile și își aduseră aminte tradițiile unui trai comun și doriră înființarea lui. De atunci, de câte ori un steag românesc se ivește5 fălfind în vârful Carpaților, Ardealul întreg se înfioară: românii de nădejde, tiranii lor de spaimă.

Am văzut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile și vremile, ajunse Ardealul în stăpânirea cardinalului Andrei Bathori, prietenul polonilor, al turcilor și al lui Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toți dușmani înverșunați ai lui Mihai-Vodă. Cea dintâi grijă a noului stăpânitor fu d-a trimite un sol la Poartă, spre a încheia pacea, și Poarta, după ce întoarse pe sol cu răspuns favoritor, nu întârzie a trimite în Ardeal un ceaș spre a trata de pace. Cardinalul se arată dintru-ntâi că voiește a sta neutru și a fi totdeauna prieten și cu turcii și cu nemții, 6 cumpănindu-se astfel între ambele aceste părți războitoare până să vadă care îi va da mai mari foloase. Pentru aceasta hotărî a trimite o solie la împăratul. Acesta primise bine pe solii trimiși de Sigismund și îi pornise înapoi cu condiții moderate. 7 Abia ieșiseră ei din Praga, când împăratul află de revoluția din Transilvania. Mâniat foarte, văzându-se înșelat astfel de ușurința sau viclenia ungarilor, el porni îndată pe doctorul Petzen cu poruncă să arestuiască pe soli, oriunde îi va găsi. 8 Aceștia ajungând la Thorn, aflară că Sigismund, cu „obicinuita sa

ușurință de minte”, 9 lăsase Ardealul cardinalului, și hotărâra să nu meargă mai departe, până să afle voința cezarului. 10 Acolo îi ajunse Bartolomeu Petz și îi puse să facă jurământ de credință împăratului, și ei nu se întoarseră în Ardeal decât mai târziu, după moartea cardinalului. 11

Dar în Ardeal, acesta revocase pe soli din însărcinarea lor și trimise în locul lor la împăratul pe Kamuthie, care fu arestat de Petzen la Viena, iar cărțile lui i se luară și se trimiseră împăratului. 12

Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpânului mult mai rău decât bănuia. Nobilii și popoarele era foarte întăritate împotriva Austriei și erau cu toții încredințați că era mult mai bine pentru dânșii d-a se bucura de dulcele păcii supt un prinț pământean, care avea învoirea și ocrotirea turcului, decât a avea de stăpân un strein, care să-i arunce fără îndoire într-un război sângeros. 13 Cu toate acestea, cardinalul, cautând a câștiga vreme, scrise lui George Basta, generalul împărătesc, ce se afla cu oastea sa la Casovia, și îl rugă d-a nu-l supăra și lovi nici într-un chip, căci el voiește a întări toate cele încheiate cu solii lui Sigismund de împăratul; că el n-avea alte țintiri decât păstrarea păcii și a bunei rânduiei în Ardeal; că astfel umbletele lui nu vor fi neplăcute și nu va fi nevoie a întrebuița sila către un prinț aliat al împărăției. 14 Basta ascultă bucuros această rugăciune și dete poruncă la ai săi d-a nu supăra nimeni hotarele Ardealului. 15 Petzen se întoarse la Praga pe la sfârșitul lui aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisoare către împăratul, prin care ruga pe m. s. a crede că el e gata la orice slujbă, mai cu seamă în ce privește interesul comun al creștinătății; că spre a sfârși în pace pricea ce s-a ivit, el va trimite îndată soli cu deplină împuternicire. 16

El propunea încă ca, spre a strânge și mai mult legătura sa cu împăratul, să i se dea în căsătorie princessa Maria-Cristina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori. 17 Această jună și frumoasă princesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția lui Bathori, după patru ani de suferințe, acum, prin învoire cu soțul său, iscălise acturile prin care cerea papei a strica unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste

acturi se atestară de cardinalul Andrei și de alți trei martori din partea prințului și patru din a princesei, între care era duhovnicul amânduror și două dame din casa sa, de cele mai aproape de persoana sa. 18 Atunci se ivise în public multe fabule spre a tălmăci neputința fizică a lui Bathori. Unii ziceau ca el fusese legat prin farmecele unei babe fermecătoare, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacock. 19 Alții prepuseră că muma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fiică a ei și neizbutind, căci vanitatea lui îl făcu a prefera pe nemțoaică, prin farmece îl legă. 20 Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pre urmă autorul a două scrieri despre acele timpuri, ca să vestească papei înălțarea sa pe tronul Ardealului, și să-l roage a-i da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Cristina. Papa, primind actele de despărțenie, strică căsătoria în 14 iulie (1599), într-un consistoriu; 21 dar Maria-Cristina era dezgustată de lume și sătulă de suferințe și, neprimind propunerile cardinalului, lăasă Ardealul și se întoarse la Gratz, lângă părinții săi. De acolo se trase fără întârziere în monastirea Santa Maria d'Halla la Insbruck, unde se călugări. Ea avea d-abia 25 ani. Era o femeie frumoasă, cuminte, împodobită cu învățături, iubeață, dar avu nenorocirea a fi născută arhiducesă și osândită din naștere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâi hotărâtă a se căsători cu posomorâtul bătrân, tiranul Filip II, craiul Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Astfel, în acea monastire, pieriră îngropate supt vâl atâtea daruri strălucite ce împodobi acea nenorocită femeie, lăudată și căită de toți câți au cunoscut-o. 22

V

Împăratul nu răspunse la scrisoarea ce îi trimisese cardinalul Bathori prin Petzen și porunci generalului Basta să se grijească de oaste, spre a intra în Ardeal. 23 Asemenea, primind scrisori de la Mihai-Vodă, cum că el se teme de o trădare din partea lui Andrei și că ar dori să se oștească în contra lui, îi trimise printr-un raguzean o bună sumă de bani. 24 Cardinalul, văzându-se amenințat din toate părțile cu mai multă grabă decât prevăzuse

el și îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un [bilet de liberă trecere] (*sauf-conduit*) și trimise pe Gaspar Corniș la Basta, spre a câștiga vreme. Acest trimis arată că: dacă împăratul nu primește o învoire pe care stăpânul său totdeauna a dorit, acest prinț va fi nevoit, pentru apărarea sa, a-și căuta un puternic protector; că el roagă pe m. s. împăratul să declare curat de voiește a trata pe cardinal ca un aliat sau ca un dușman; că un ceauș al Porții, ce era lângă dânsul, îi făgăduia ajutorul și prietenia sultanului, fără a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual, în loc de 15 mii ce era mai nainte, și că, neputând sta fără protecție, se va declara pentru Poartă; dar că cardinalul, gândind mai mult la ceea ce cereau de la dânsul rangul și calitatea sa, dorea mai bine să se unească cu împăratul împotriva dușmanului comun a numelui de creștin, decât a se arăta că jertfește intereselor sale particulare cauza religiei și mântuirea și libertatea patriei sale; că multe era mijloacele de împăciuire și că trebuia a mai strânge nodurile printr-o nouă căsătorie cu casa Bathorilor, asupra căreia casa Austriei a vărsat atâtea faceri de bine; că cardinalul, văr primar cu Sigismund, se va sili d-a merita această alianță prin jertfirea și credința sa; și că el dorea ca împăratul să binevoiască a-i da în căsătorie pe princessa Maria-Cristina; că atunci acest prinț, rezemându-se pe această augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca dușman nu numai pe turc, acest crud bici al creștinilor, dar încă pe toți câți vor izbi casa Austriei.

Basta fu puțin atins la inimă de aceste cuvinte și, încredințat fiind că cardinalul nu lucra cu bună-credință, răspunse trimisului cu aceeași prefacere: că stăpânul său trebuie a nădăjdui mult de la buna voință a împăratului; că el va face îndată cunoscut m. s. aplecările în care se afla cardinalul, și că crede că va asculta bucuros propunerile acestui prinț; că, afară de aceasta, el le va rezema cu tot creditul său. 25

Cardinalul, într-adevăr, nu era de bună-credință. Prieten al Poloniei, căreia era mult îndatorat, el nu putea să voiască serios alianța cu împăratul. El știa acum că căsătoria ce cerea era peste putință. El credea mai mult în turci, care îi mulțumea dorințele și îi făgăduia și Țara Românească. 26 Lui îi

trebuia însă oarecâtăva vreme spre a se înțelege bine cu turcii, polonii și Movilă și a se întemeia în țară, a se îngriji de oaste și a dobândi ajutoare de la aliați. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori, și pe Ștefan Cacasiu de la Cluj, și în Moldova pe Ioan, cu numele Nagy (Mare) din orașul Kurubanya. Acesta era însărcinat d-a negocia o căsătorie între unica fată a lui Ieremia-Vodă cu Ioan Iffiu, fratele său din mumă. [27](#)

VI

Acum cardinalul, crezând că a înșelat și a adormit pe împăratul, vru să adoarmă și să înșele și pe Mihai-Vodă, de care simțise că nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mihai-Vodă, într-adevăr, înțelese bine cât de primejdioasă e pentru dânsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăciui cu turcul, [28](#) și a se bate cu dânsul, având Ardealul dușman, îi era foarte cu greu. El începu a priveghea cu luare-aminte toate mișcările cardinalului și află acurat: că acesta făcuse alianță cu polonii, turcii și Ieremia, și că, înainte de toate, aliații asupra Țării Românești și asupra capului lui vor năpădi, că turcii se învoiseră a lăsa lui Andrei Transilvania și Țara Românească, scăzând și tributul cu 5 mii galbeni, și că, după povața și sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l pierde. Mihai înștiință de toate aceste pe împăratul, făgăduind că va goni pe cardinalul din Ardeal. [29](#) Afară de primejdia cu care îl amenința cardinalul, lui Mihai îi era ciudă mare, cum un popă (cum îi zicea el) să domnească peste o țară așa de frumoasă, de care el se credea mult mai vrednic și pe care o iubea foarte. [30](#)

Cardinalul trimise la Mihai-Vodă pe Gaspar Corniș, pe care îl numise general mai mare peste toată oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, când se ucise nobilii. El ura pe cardinalul Bathori și partida turcească și se temea de răzbunarea lui. Cu puține zile înainte, el primise o înfruntare grea de la junele Iffiu, fratele vitreg al cardinalului și al cărui tată pierise în acea ucidere de la 1594. Corniș avea drept a se teme că amnistia și uitarea făgăduită de cardinalul nu

va fi ținută în seamă. Astfel inspirat, Corniș, spun că întâlnindu-se cu Mihai-Vodă, îl mai întărește încă asupra cardinalului, încredințându-l de gândurile vrăjmașești ale acestuia, și îl întemeie mai mult în proiectul său de a intra în Ardeal. Întorcându-se lângă cardinalul, Corniș îl asigură că Mihai-Vodă nu hrănește nici un cuget de dușmănie asupra-i și nu bănuiește nimic.

31 Nu mult după aceea, cardinalul trimise la Mihai-Vodă alți doi soli, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatori, și pe Nicolae Viteaz, bărbat însemnat și care cunoștea limba românească, „spre a-i făgădui prietenie și raport de bună vecinătate, cerând și de la dânsul asemenea”³². Mihai, necunoscând încă deplin cugetele împăratului și crezând în sinceritatea cardinalului, se înduplecă a încheia cu acesta un tratat, punând în condiție: ca cardinalul să nu se dezbine de împăratul, nici să se alieze cu turcii, ci, unindu-și armele împreună, să poarte război împotriva lor. Acest tratat încheiat la 14 aprilie 1599 se iscăli de Mihai și de zece boieri ai săi și prin jurământ pe *Evangelhie* se întări. Apoi solii ardeleni, după o zăbovire de două luni în Țara Românească, se întoarseră acasă. 33

Dar nu trecu vreme multă și Mihai-Vodă se încredință de viclenia cardinalului către dânsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la turci și, din cărțile ce se găsi la dânsul, se dovedi cum că cardinalul încheiase pace și alianță cu turcii și cu Irimia-Vodă și voia să-l răstoarne din tron, să-l prinză, pentru care sfârșit chibzuiau fiecare a-și aduna oștile în tabără. 34 Mihai, văzând că este astfel înșelat, se hotărî d-a le apuca înaintea vrăjmașilor lui, a izbi până a nu fi ei în stare să-l izbească. Deci începu a aduna și a scrie soldați numeroși, parte mare din poloni, cazaci, sârbi. 35 El scrise împăratului toate faptele cardinalului, arătând că va să-l răzbune despre dânsul și să cuprinză Ardealul, cerând pentru aceasta de la maiestatea sa să contribuiască cu 30 mii talere pentru plata oștilor și 10 mii puști. În vremea aceasta, spre a nu insufla bănuielei cardinalului, răspândi vorba că aceste gătiri de oaste le face împotriva turcilor. 36

VII

Cu toate aceste, faima, adesea prevestitoare adevărată a

nenorocirilor ce amenință, începu a se lăți, ațâțând toate vorbirile, spăimântând toate fețele, vestind că acele pregătiri de război ale lui Mihai-Vodă nu se fac împotriva turcilor, ci împotriva Ardealului. 37 Atunci prințul Andrei porni un sol la Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevăr că Mihai-Vodă pregătește o revoluție și fierbe în duhul său proiectul d-a-l goni și d-a stăpâni Ardealul. Basta, ascultând vorbele acestui trimis, răspunse foarte simplu că gândurile lui Mihai îi sunt necunoscute și că cardinalul îl poate întreba pe el însuși de ceea ce pregătește. 38 Cardinalul se hotărî atunci a trimite la Mihai-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei, spre a iscodi gândurile lui. Mihai primi pe sol cu multă bunăvoință și cinstiri, în palatul său de la Târgoviște, încunjurat fiind de soldații săi. Sennyei ceru de la dânsul: d-a nu lăsa pe prințul Andrei în cumpănă între temere și nădejde; d-a împrăstia printr-o declarație cu inimă curată zgomotul rău ce alerga nu numai în Ardeal, dar încă în toate părțile din afară. Mihai, văzând proiectele sale descoperite, se simți în nevoie d-a înșela pe dușmanul său, spre a nu fi însuși înșelat și pierdut de dânsul. El protestă cu multă înfocare, înaintea lui Sennyei, împotriva nedreptelor bănuieli ce cardinalul are asupra-i; el aduse aminte de jurământul ce a făcut că va păzi pace și prieteșug cu Ardealul și că aceasta i-o povățuiește și interesul său; el adăogă protestații și jurăminte că astfel va urma și în viitor, declarând în sfârșit că el stă gata a trimite în Ardeal pe soția și pe fiul său, Pătrașcu, ca zăloage ale credinței sale, numai cardinalul să trimiță pe frate-său, Ștefan Bathori, la Turnu Roșu, lângă hotarul Țării Românești, spre a-i primi, și să se îndatoreze că va pune pe fiul său să învețe limba latinească și că va purta grijă pentru siguranța și buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria și prieteșugul. 39 Istoricul Bethlen, în cuvântul ce pune în gura lui Mihai în această împrejurare, pretinde că el ar fi zis că, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumnezeu a mânca trupul femeii sale și a bea sângele fiului său. Nouă ne vine cu greu a crede la acest jurământ, când știm cât de mare era credința sa și cât de puternic inima sa, ca toate inimile de leu, își iubea familia. Credem mai mult sau că aceste cuvinte sunt niște exagerații ale analiștilor unguri

contemporani, sau că Sennyei chiar, care și el era tainic dușman al cardinalului, a adăos de la sine aceste cuvinte, spre a însufla călugărului o încredere oarbă în Mihai-Vodă. Gaspar Corniș încă declară că el își pune capul că Mihai-Vodă n-are nici un gând de vrăjmășie. Astfel crezuții prințului Andrei slujiră mai mult a-l înșela decât chiar dușmanul său Mihai-Vodă. 40

Într-acest chip Andrei Bathori se înșelă; și, încredințat acum că Mihai-Vodă nu cugetă rău asupra-i, îi dăde voia cerută de acesta d-a cumpăra în orașele săsești arme, praf, trâmbițe, steaguri și tot ce trebuia pentru război și de a le trece în Țara Românească. 41 Asemenea el îngădui la vro câțiva unguri, precum George Mako și frate-său Grigore, Francisc Lugaciu, războinici viteji și cercați, și la mulți alții, a intra în slujba lui Mihai-Vodă, dorind ei a se bate supt dânsul. 42 Dar această încredere ce avea în Mihai nu opri pe cardinalul d-a lucra cu și mai multă înfocare cu aliații săi întru înființarea planurilor comune. El se învoi pentru încheierea păcii și alianței cu turcii prin Mustafa, solul turcesc, și ceașul Ușaim, care de câțeva vreme se afla în bună cinste petrecând la curtea lui; dintr-altă parte se înțelese cu Ieremia-Vodă și cu polonii ca fiecare, strângându-și oștile în tabere, să stea gata a-i veni într-ajutor. 43 El însuși își adună oștile, punând tabără la Sas-Sebeș, și așteptă numai sosirea aliaților săi, spre a se porni împotriva lui Mihai.

În vreme ce cardinalul, fără grijă, până să-i vie aliații, își petrecea timpul plimbându-se prin munți, vânând la păstrăvi și desfătându-se prin mâncări și băuturi, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-Sebeș, începu a cârți și a se plânge, mai cu seamă nobilimea. Fiecare după caracterul său striga și zicea că-și pierdeau vremea într-o nelucrare nefolositoare și rușinoasă; că se ruinau acolo nefăcând nimic; caii slăbeau și ei nu puteau merge să îngrijească de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăiri, de a-și petrece vara închiși în tabără, topindu-se în moliciune. Cei mai limbuți nu respecta nici pe prințul, nici pe sfetnicii săi; ei striga că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărât și

leneș, și că, obișnuit fiind la trândăvie călugărească și la o viață delicată și singuratică, el nu știa ce trebuie unei armii și ceea ce cerea interesul statului; că el a luat domnia fără să știe ce ar putea mântui republica și cum și cu ce se face războiul. Cardinalul, cum auzi aceste cârtiri ale ostașilor, se îngriji foarte, și îndată, lăsând în tabără numai pe pretorienii și trupele mercenare, dă la toate celelalte oști voie de a se întoarce pe la casele lor.

44 Astfel, nu oarba încredere în Mihai-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oștenilor săi făcu pe cardinal a strica lagărul și a se dezarma deocamdată.

VIII

În vremea aceea, sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 aug. 1599) germanu Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunțiu apostolic pe lângă cardinalul. 45 Acesta fusese, cum știm, în aceeași calitate în Polonia, unde, din reaua-credință a lui cu care se purta, își trase hula tuturor, și polonezii făcură un joc pe numele lui, ce însemna spin rău, zicând: „Niciodată nu poate fi spin bun, măcar deși ar fi trimis de la Roma”. 46 El era într-adevar un ambițios și intrigant mare, cautând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o dorea. După o ședere de câțiva ani în Polonia, desperând de a-și vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, pe care teatru atunci se petrecea multe intrigi. El dorea în tot chipu să câștige favoru împăratului, ca printr-însul să dobândească cardinalatu. 47 El se sili a face pe Andrei Bathori să înțeleagă cât este de urât și ocărător pentru dânsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu turcii împotriva creștinilor și a papei; că el trebuie a se teme de mânia papei și a sfântului colegiu și de răzbunarea împăratului și a tuturor creștinilor. El îi făgăduia încă că va mijloci la papa ca să-i dea voie a se căsători, ca să nu se stingă astfel familia Bathoreștilor.

Un analist ungur de pe atunci, anume Szamoskuzy, pretinde că prințul Andrei se lăsă a se convinge de aceste cuvinte ale lui Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu turcul, cu atât mai mult că aceștia pretindea ca să le dea înapoi cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte treceri vecine. Zicea numai că, temându-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să fie

aceasta secret până la epoca adunării dietei; 48 iar pentru încheierea acestei alianțe, porni îndată pe Ștefan Cacasiu la împăratu; 49 și că apoi, chemând la sine pe solii turci, le declară că voiește război cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceilalți analiști tac despre aceasta și că solii săi lângă sultanul, Nicolae Gavay și Francisc Budai, nu se întoarseră de la Poartă decât după intrarea lui Mihai-Vodă în Ardeal.

Urma însă ne va arăta că Andrei Bathori nu era deloc sincer în făgăduielile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta de hotărârea lui d-a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky, cerând poveți și protestând de voința lui de a ține cu Polonia. Zamoisky îi răspunse, în 23 septemvrie (1599), ca să să grăbească a trimite o ambasadă la staturile Poloniei, cerând protecția lor pentru dânsul și pentru provincia sa. 50 Este adevăr că toți actorii acestei scene umbla căutând a se înșela între sine unii pe alții: Andrei Bathori înșela pe împăratul, pe Mihai, pe Basta și pe Malaspina; împăratul înșela pe cardinalul, pe al căruia trimis, Cacasiu, îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusesese, și-i dete nădejdi că va încheia în curând tratatul cerut, și într-aceeași vreme trimitea instrucții tainice la Mihai-Vodă și la generalul Basta, ca să se înțeleagă împreună spre a intra cât mai în grabă în Ardeal și a goni d-acolo pe cardinal. El încă înșela și pe Mihai-Vodă, lăsându-l a nădăjdui mult, dar bine hotărât a se sluji de dânsu ca de un instrument și a nu-l lăsa a se întemeia în stăpânirea Ardealului. Mihai-Vodă căuta a înșela pe cardinalul și într-aceeași vreme voia a înșela pe Basta, intrând în Ardeal înaintea lui, cum și pe împăratu, fiind hotărât a păstra această țară supt cârmuirea lui. Basta asemenea voia să silească în toale chipurile spre a dobândi el, iar nu Mihai, cârmuirea Ardealului; în sfârșit, Malaspina umbla să înșele pe toată lumea, vânând în toate părțile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra — deși în ziua de astăzi, când ideile morale sunt mult mai dezvoltate, este oarecum iertat, decorându-se cu numirea de diplomație și înșelăciune de război — datorită istoriei, această conștiință a neamului omenesc, este de a-l osândi. Mihai-Vodă, din toți, este mai lesne de iertat, el era amenințat cu viclenie în

cârmuirea și patria sa și era nevoit a se apăra cu aceleași arme cu care era izbit; ambiția lui încă avea un scop mult mai nobil și mai înalt decât a celorlalți: el ținea a regenera nația sa.

IX

Mihai-Vodă, aflând de tabăra cardinalului de la Sas-Sebeș, trimise în Ardeal pe banu Mihalcea, sfetnicul său de-aproape, și pe George Raț, sârb cu neamul și cu numele, spre a cerceta puterile și gândurile lui Andrei. Sosind lângă acest prinț, ei îi declară că Mihai-Vodă voiește să năvălească în Bulgaria în vreme ce Ibrahim-Pașa războia în Ungaria, după cum făcuse cu izbândă în anul trecut, și că ar dori pentru aceasta să nu i se întâmple în lipsă vro primejdie din partea Ardealului. Cardinalul încredință pe trimiși că Mihai-Vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nici o stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest răspuns, trimișii raportuiră lui Mihai că în tabăra de lângă orașul Sas-Sebeș Andrei avea numai niște pretorienii și oarecare oști mercenare, iar oastea țării [se licențiasse]⁵¹ din pricina sărbătorilor și fiind fără grijă de vrăjmași.

În acele zile, Mihai-Vodă trimisese lângă Rodolf cezarul unul din boierii săi, anume Stoica, boier ales, înțelept și de cinstire al țării, ca să dea poruncă lui George Basta cu oștile sale ca să se unească la Casovia cu garnizoanele germane și, cu Ștefan Bocskai, împreună cu oștile Varadinului, să cază cu toții asupra Ardealului, în care el, Mihai, va năvali într-aceeași vreme, și astfel Andrei, silit fiind a-și împărți oștile, să nu poată respinge și pe unul și pe celălalt dușman. Cezarul, trimițând pe Stoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa de la vice-craii de la Casovia. Cu toate acestea, trimise cărți lui Moise Szekeli, căpitanul Szathmarii, poruncindu-i d-a da la vreme tot ce va fi trebuincios. ⁵² Generalul său George Raț aduse încă lui Mihai o sumă de bani din partea împăratului și el se puse atunci a-și aduna oastea și a-și pregăti expediția ce avea în gând, răspândind mereu vorba că se gătește împotriva turcilor. ⁵³

Autorii contemporani vorbesc astfel de armata lui în această epocă: „Slujesc de soldați acestui voievod, afară de români, a căror vitejie o cunosc

bine turcii din vremea viteazului lor căpitan Dracula, mulți unguri, ardeleni, câțiva arnăuți, greci, bulgari și sârbi. Are puțini pușcași, de care se află în lipsă și ardelenii, căci aceste popoare și mai cu seamă ungurii se bat mai voios cu săbiile și călări cu sulii, și cu mare îndrăzneală arăt fața la vrăjmași.”⁵⁴

Mihai își iubea ostașii și cea dintâi a lui îngrijire era pentru dânșii. Totdeauna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unui camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărimea unui domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate națiile alerga cu entuziasm supt steagul unui erou care le făgăduia biruințe slăvite, căci ei știa bine că el își ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor izbuti. Ei era mândri de dânsul și mândri de ei înșiși, gândind că fac parte dintr-o armie nebiruită. Românii, precum și moldovenii, îl urma îmboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia de a o face pe atât de mare. Sârbii, bulgarii, grecii, arnăuți alerga la dânsul ca către un înger de libertate și de mântuire pentru neamul lor. Cazacii, polonezii, ungurii se întocmea supt steagul lui, unii povățuiți prin admirarea lor pentru un mare erou, alții împinși prin dragostea războiului și a foloaselor ce aducea ostașilor, alții, ca mai toți vitejii, căci inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a gloriei, care împinge pe om la moarte ca să dobândească nemurire. ⁵⁵

Într-aceea, în cursu lui septemvrie, Mihai-Vodă trimise alți doi boieri, anume unul vistierul Damian și celălalt Preda, ca să ceară, în numele lui, o trecere sigură prin mijlocul Ardealului în Ungaria, unde îl cheamă împăratul în ajutor împotriva puternicului Ibraim-Pașa, făgăduind a trece prin Ardeal fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalu răspunse că nu crede că vro primejdie așa mare amenință creștinătatea, încât să aibă trebuință de ajutorul lui Mihai, îndemnându-l în orice caz a trece mai bine cu armia sa

Dunărea, în Bulgaria, după cum îi era gândul, și va face prin aceasta o diversie mult mai folositoare creștinilor. 56

D-abia se întoarseră acești boieri lângă Mihai-Vodă și el trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovii, și pe George Raț, căpitanul gvardiilor sale, spre a-i vesti că după povața ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria. 57 Dar cu toate acestea, Andrei nu se încrezu și porni la Mihai pe George Palatici, om foarte dibaci, ca să-l încredințeze că pacea încheiată cu turcii și cu tătarii este numai o prefacere, până să-i vie bine a se declara dușmanul lor, aceea ce nădăjduiește a o putea face curând; și că el voiește a cultiva cu dânsul sfintele drepturi a unei bune vecinătăți și a unui prieteșug nesiluit. Mihai, care știa acum ce temei au cuvintele lui Andrei, răspunse că și el voiește să trăiască în bună unire cu prințul Andrei. Mihai lucră cu atâta taină, încât, împărțindu-și armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palatici să vadă fără numai trei sute pedestrași din gvardiștii săi. 58 Întorcându-se lângă cardinalul, Palatici îi raportă răspunsul lui Mihai, adaogând că n-a văzut la dânsul nici o pregătire de război. 59

Cardinalul, sigur acum că Mihai va sta în liniște și că a câștigat astfel timpul trebuincios pentru înființarea proiectelor sale, crezu că va putea acum a-și căuta și a se desface de împotrivnicii săi dinlăuntru și a răzbuna uciderea fratelui său Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase, pentru dânsul și pentru fratele său Ștefan, uitare desăvârșită și că nu va căuta nici răzbunare, acum umbla a prizoni supt alte pricini pe acei ce-i credea ca sfătuitori ai acestei ucideri; astfel era Ștefan Bocskai, Gaspar Corniș, George Ravazdi și alții. Punând pricină că Bocskai nu a intrat în Ardeal când a fost chemat, cardinalul ocupase cetățile Deva și Gorghiu, ce era în stăpânirea lui Bocskai. Asemenea Ștefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnații sfătuitori ai osândeii lui Baltazar, cerând ca să-i întoarcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o împărțise între dânșii. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 oct. (s.n.), ziua Sf. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale lui și ale fratelui său. 60 În vremea aceasta, Sigismund Bathori, după o petrecere d-abia de câteva luni în

Polonia, scrisse cardinalului că i s-a urât cu traiul în țară streină și dorește a intra în Ardeal, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temându-se cu tot dreptul de un om atât de neastâmpărat, îi răspunse printr-un catren (în patru versuri), povățuindu-l a sta liniștit, și îi refuză cererea. [61](#)

X

Într-aceea Ieremia-Vodă din Moldova făcu știre cardinalului că Mihai-Vodă voiește a intra în Ardeal cu oști grele, și tot într-o vreme, Ioan Maro, sârb de neam, dar nascut și crescut în Ardeal, care, cunoscând bine limba românească și latinească, se afla în slujba lui Mihai-Vodă ca secretar și cunoștea proiectele lui, scrisse cardinalului că să nu crează încredințările lui Mihai, căci el are de gând a năvăli în Ardeal și a cuprinde această țară, pentru care sfârșit își adună toate oștile. [62](#) Andrei Bathori porni îndată la Mihai-Vodă în solie pe Tomas Csomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Mihai. [63](#) Csomortany sosi la București sâmbătă spre seară, 11 octomvrie, și îndată avu audiență de la Mihai-Vodă, și după câtăva vreme de vorbă, luând cuvântul domnului, se întoarse a doua zi, duminică, către cardinal cu un răspuns pacinic. [64](#) Despre această solie analiștii contemporani se deosebesc între sine. Cronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul însărcină pe Csomortany a spune lui Mihai a-și lăsa țara și scaunul, căci apoi de nu, va fi izgonit de dânsul și de turci și va încăpea în mâna acestora. [65](#) Se vede că cardinalul își dote astfel pe față gândirea sa, sau pentru că credea că peste puțin va fi în stare a o pune în lucrare, fiindcă îi și sosise acum niște cete de polonezi și moldoveni într-ajutor, [66](#) sau că a vrut a speria pe Mihai și a mai dobândi un repaos de câtva timp. Aceiași analiști unguri spun că Mihai-Vodă, auzind vorbele lui Csomortany, se înfurie și era cât p-aci a da morții pe aducătorul acestei obraznice solii, dar că, stăpânindu-și mânia, el gândi că e mai bine a respecta dreptul gintelor și a căuta a răzbuna acest afront asupra lui Andrei, de la care i-a venit, decât asupra solului. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsă a descoperi pe fizionomia lui nici un semn care să-i arate cugetul. Astfel,

acest minunat bărbat ştia, când vroia, a se stăpâni pe sineşi şi a-şi învăli astfel proiectele, încât nimeni să nu le poată pătrunde. [67](#)

Dar un alt analist, Ambrosie Simigianus, pretinde: că Andrei propuse lui Mihai a-i da azil în Ardeal dacă turcii vor voi a-l goni din Țara Românească, şi până să-şi facă pace cu dâşii; că Gaspar Corniş, duşman cardinalului, răstălmăci altfel vorbele acestuia — în înţelegere fiind cu Csomortany, care şi el era tainic partizan al lui Mihai, în slujba căruia comandase nişte oştiri — puse pe acesta a spune lui Mihai că i se porunceşte d-a ieşi îndată din Țara Românească, altmintrelea va fi prins de turci, fiind el o stavilă între alianţa cardinalului cu turcii.

Simigianus ca şi Szamosközy bănuiesc că Gaspar Corniş cu Pancratie Sennyey, unul din senatori, şi cu mulţi alţi din cei mari ai Ardealului, mai cu seamă din cei compromişi cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temându-se d-a cădea jertfă lui Andrei şi Ştefan Bathoreşti, chemară pe Mihai-Vodă a intra în Ardeal. Cel din urmă analist pretinde că adesea mulţi au auzit pe Gaspar Corniş zicând: „Când tai un cap din Bathoreşti, îndată se iveşte altul în loc, dar voi face astfel de bine că m-oi mântui pentru totdeauna de această pieire”. [68](#) Aceste învinovăţiri, precum şi altele ce vom vedea mai la vale, nouă, după cum şi altor istorici unguri şi streini, nu ni se par destul de temeinice ca să putem încheia şi acuza pe Corniş şi pe soţii lui de trădare către neamul lor. Fără îndoială că aceştia nu iubea pe cardinalul, de care avea a se teme, dar mai toţi ungurii simţea ca dâşii; şi de la simtimentul de ură până la trădare e încă mult.

XI

Mihai-Vodă, iarăşi, nu avea trebuinţă de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-i pe toate popoarele Ardealului. Românii, poporul cel mai numeros dintr-această ţară, de mult aşintise ochii spre dânsul cu credinţa nădejdiei şi îl aştepta ca pe un mântuitor, spre a-i scăpa de tirania aristocraţilor unguri. Într-adevar, printr-o fatalitate a lucrurilor, asuprirea ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor români se adăogă într-o progresie crescătoare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei.

Într-o cronică sășească după acele timpuri, citim, la anul 1592, acestea: „Foarte adevărat este ceea ce zice Livie (în cartea IV, decada 4), îmbuibarea și zgârcenia sunt ciumele care răstoarnă toate împărățiile cele mari. În ambele acestea se deprindeau nobilii foarte tare, mai ales Chendeștii atâția bani storceau de la iobagi, încât nimărui nu îi era iertat a lua bani împrumut sau alte soiuri de hrană decât numai de la el. Apoi vinurile ce le da iobagilor era foarte acre, fără gust și nici de o treabă; asemenea și grâul era muced și tărășos, și totuși cu preț mare; carnea de bou, de oaie, sau era de vită bolnavă, sau de mortăciune, pe care iobagii, măcar că nu le putea nici gusta, era siliți a le plăti cu preț destul de mare; nu căuta nime la milă, nu la sărăcia plebei cei mai ticăloase, nu la Dumnezeu, ci făcea fiecare ce voia. Fiecare era crai sau principe etc.

Chendeștii, spre a-și asigura lucrurile sale, trimitea scrisori în toate părțile, ca principii, pe aceștia îi urma alții, astfel încât și cei mai trențuroși nobili deprindeau tiranie și răutate asupra sârmanilor țărani ș. c. l., ș. c. l. Te uiți, Doamne, și rabzi! Faimos au fost și Francisc Alardi, ce locuia la Mureș lângă Sân-Paul, și bătrânul Bogatie, cămătari și sfărnari foarte avuți, carii au întreprins cea mai mare tiranie cu ticăloasa plebe.”⁶⁹

Aceste se urma la 1592, înaintea războiului. De 7 ani de când urma ne-ncetat războiul, chinurile și nevoile românilor crescuseră peste măsură, încât inima lor acum fierbea de dorința d-a-și vărsa focul răzbunării peste capetele tiranilor lor, domnii Ardealului.

Deosebit de români, pe care, în lipsă de alte pricini, legătura sângelui i-ar fi silit a sta mai bine cu frații lor din țară decât cu neam strein, chiar sașii și secuii erau cu totul în favorul lui Mihai-Vodă. Orașele sășesti, ostenite și nemulțumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împăratul Germaniei, spăimântate încă de câtăva vreme de ura cea mare ce le hrănea cardinalul și de ținirile lui d-a-i reduce cu sila la legea papistășească — după făgăduiala ce dedese papei, nădăjduind a intra astfel în favorul acestuia — sau a-i stârpi cu totul, se pleca bucuroși către Mihai-Vodă, care zicea că cuprinde țara pentru împăratul. Ei aflaseră că la Alba se

și ridicase în piață 7 țepi, în care Andrei vroi să tragă pe cei 7 judecători saxoni înainte de 18 octombrie, ziua hotărâtă pentru deschiderea dietei, la care aceștia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele sașilor și unul din cei mai mari din bărbații lor, descoperind acest groaznic proiect, hotărî a-și mântui compatrioții de tirania unui popă crud și fanatic. El se grăbi a scrii lui Mihai, rugându-l a grăbi a veni în ajutor, făgăduind a răscula toată nația în favoru-i. 70

Mihai, spre a le da dovadă de încrederea sa într-înșii, alesese pe Christofor Herzely, cetățean de la Brașov, frate cu judele aceluia oraș, pe care îl trimisese la Praga la împăratul cu cărți în care se trata gonirea cardinalului din Ardeal. Se zice că Herzely făcu această călătorie supt pretext de comerț și că Mihai dădă lui Herzely pentru drum 100 galbeni de aur, și împăratul, după ce l-a răsplătit cumsecade, îl trimise înapoi la Mihai. 71 Secuții asemenea, după cum știm, avea o ură feroasă împotriva nobililor și mai ales asupra familiei Bathoreștilor. Purtarea cea înșelătoare a acestora, dându-le libertatea când avea nevoie de dânșii și răpindule-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urma răscoală a lor (1596) fusese pedepsită îi făcuse nerăbdători de a scutura jugul, stând a da mână de ajutor oricărui dușman al casei Bathoreștilor.

Așa, toate popoarele Ardealului ura pe cardinal, aștepta cu nerăbdare și sta gata a ajuta pe Mihai spre a răpi din mână-i țara Ardealului. Mihai, dar, în Ardeal, era nădejdea și sprijinul intereselor popoarelor împotriva aristocrației și a domniei ungurești. Vai! pentru ce necu – noscu el această frumoasă misie și trase asupra-i pedeapsa meritată acelor ce calcă menirea cu care providența i-a însărcinat!

Dar afară de popoare, știm că o mare parte din cei mai mari nobili ai Ardealului, nemulțumiți de Bathorești, chema în dorința inimei lor pe Mihai; deși, în lipsă de dovezi temeinice, nu credem că această dorință a mers până la trădare și că ei ar fi înlesnit cu ceva la triumful lui Mihai. Astfel, cursoarea ce târa pe Mihai și îl împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

XII

A doua zi după pornirea lui Csomortany spre Ardeal, luni în 13 octomvrie 1599, Mihai-Vodă adună la Ploiești o parte mare din oștile sale. Toată gloata ostașilor români și sârbi erau așezați în piață și pe uliți, iar călăreții gvardiei sale, numiți *curteni*, și o ceată de cazaci și de polonezi îi răspândi împrejurul orașului. Generalului Baba-Novac, care avea supt comanda lui 5000 oameni pedestrime precum și pe haiducii din Ungaria, îi dete poruncă de a-și întocmi ostașii săi armați în cinci rânduri, din piață până la curtea palatului domnesc. Astfel fiind posturile așezate, aduseră înaintea lui Mihai mai întâi pe viteazul Giorge Mako cu ceilalți căpitani de oaste, Ștefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiș și pe toți ofițerii unguri ce slujea în armata sa. Domnul le luă mâinile lor în ale sale și-i puse să jure că-l vor urma oriunde îi va povățui, mai ales în expediția ce el pregătea, că vor asculta și vor îndeplini toate poruncile sale și că nu vor trăda steagul său nici de față, nici într-ascuns. După ce dete astfel drumul lui Mako și oștilor sale, aduse asemenea de la satul Florești 500 călăreți unguri comandați de Dimitrie, ce-i zicea cel Mare, și de locotenenții săi Georgie Horvath, Ioan Kiș, Petru Kidel, Ioan Sindi și câțiva alții. El aduse încă și pe beșlii, de care avea două sute în oastea lui. Această ceată de călăreți, supt această numire turcească, era întocmită de Mihai-Vodă. Ei avea o plată deosebită și ajunseră fruntașii vitejilor. Capul lor era Ștefan Petnahazi. Mihai-Vodă îi aduse pe unul după altul spre a face jurământul. Fură unii care se îndoiră puțin a face un jurământ orb și cam nehotarât. Către care întorcându-se Mi – hai, le zise cu oarecare asprime: „Faceți, căci datoria soldaților este a urma pe general, iar [nu] a generalului a urma pe soldați; mie se cade a porunci, vouă a asculta!”

Mihai, căutând mereu a ține cât mai ascuns proiectul său, răspândise vorbe, ca mai nainte, că această gătire de război se face asupra turcilor. Dar o seamă de boieri pătrunseseră proiectele sale. Era mulți din boierii săi cei mai iubiți, cărora nu prea plăcea țințirile *ambilor Mihai*, cum se zicea atunci, adecă ale domnului și ale banului Mihalcea, care mereu

ațâța ambiția și pofta de domniri și de cuprinderi a domnului. Acești boieri iubea țara și pe domn, dar voia să vadă pacea și se împotriva expediției în Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rău, ațâțând mulți dușmani asupra țării și zădărniciind nădejdea de a o vedea împăciuită și culegând rodul de atâta sânge varsat. Între acești boieri era și Theodosie Logofătul, boier bătrân, ales, de cinstă și priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banului Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal, lângă cardinalul, acest boier vru să facă o silință spre a întoarce pe Mihai-Vodă din hotărârea sa d-a intra în Ardeal. [El] trase în gândul [său] pe soția lui Mihai, doamna Stanca⁷². Era o femeie aleasă această doamnă, ale cărei calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entuziaste. Bună, blândă, supusă, înger de mumă și de soție, ea adesea domolea iușimea și asprimea caracterului soțului său, și într-aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtășea de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțindu-l în războaie și până pe câmpul bătăliilor stând în coasta lui. Ca logofătul Tudosie, ea nu iubea pe banul Mihalcea, pe care îl învinovăța că sfătuiește rău pe domn. Fie un presentiment de nenorocirile ce cuprinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupuluri nobile și poruncite oricărui e în poziție d-a asculta numai glasul inimei sale, fără a avea alte datorinți mai înalte a împlini, ei i să părea ca e nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a-l întoarce din hotărârea sa. Ea îi aduse aminte azilul ce le dedese Ardealul atunci când erau amândoi pribegi, prizoniți de tiranul Alexandru, ajutorul ce îi dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pre urmă spre a mântui țara de năvălirea lui Sinan-Pașa; și îl jura pe Dumnezeu, pe sf. Mihai și pe sf. Nicolae, patronii casei lor, d-a nu purta războiul într-o țară de la care primise numai bine, spre a nu trage asupra-i osânda nemulțumitorilor. ⁷³ înfocatele și elocventele cuvinte, precum și lacrimile ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărârea soțului său. Și oare s-ar fi căzut ca el să lase tocmai acum, în minutul d-a o îndeplini, o idee care de multă vreme frământa în inima sa? În ce oare se arăta el

nemulțumitor? Dacă Sigismund Bathori l-a ajutat oarece prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase biruințele sale a adus Ardealului și care sporiră gloria lui Sigismund? Trebuie oare a uita la câte umilințe supuse Sigismund pe Mihai și patria lui? Trebuie a uita că pata rușinosului tratat de la 1595 nu era încă ștersă? Dacă Sigismund a venit a-l ajuta împotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sineși și Ardealul, ce era deopotrivă amenințate? Atâta numai că, în loc să aștepte pe turci în Ardeal, veni să-i întâmpine în Țara Românească și feri prin aceasta Ardealul de pustiirile războiului. Apoi, chiar de ar fi avut Mihai și românii datorie de a fi recunoscători lui Sigismund, acesta mai cârmuia acum Ardealul? Nu-l lăsase, pentru pieirea lui Mihai, în mâinile cardinalului? Acesta apoi nu era vădit de dușman al nostru? Trebuia oare a-i lăsa timp a ne izbi și a ne pune în stare d-a nu-i putea sta împotrivă? Și chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Mihai datoria a se arăta recunoscător către dânsul, recunoștința personală a unui domn poate oare stinge dreptul și datoria unei nații? Putea el dezerta cauza națională pe care se făgăduise a ajuta? Ardealul, a cărei gloată a populației sunt români, nu este el o țară românească? Trebuia oare a mai lăsa în stăpânirea ungarilor toată această țară, care, după dreptul naturei și dreptul oamenilor, este a românilor? Mai ales când chiar și populațiile de alt sânge îl chema?

Ce, fiindcă ne tragem din acel glorios popor, stăpân al lumii, care întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în cartea istoriei omenirii, fi-vom noi osândiți a trăi alături frate cu frate în veci strein unul de altul? Suntem noi osândiți a ispăși mărimea strămoșilor noștri și jugul supt care ei osândiră lumea, trăind vecinic izolați unul de altul, supt un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat și nouă oare un același drept ca celorlalte nații și o aceeași datorie, o misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea de a crea unitatea națională e grea; ea va ațâța mulți dușmani asupra-ne și curând sau mai târziu ne va fi fatală, precum fu lui Mircea, Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Ce, pentru că o datorie, o datorie națională,

o datorie de viață și de moarte e anevoie, suntem oare în drept a ne apăra de dânsa? Se poate oare naște ceva în lume fără jertfe și dureri? Eroul va cădea într-adevăr supt această grea sarcină. El va adăoga un nume glorios mai mult la șirul martirilor unității naționale; dar silințele lui, sângele său vărsat, până și greșalele lui vor lumina calea generațiilor viitoare, și o zi va veni, cât de târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație se vor împlini.

XIII

Pân-a nu intra în Ardeal, Mihai se chibzui a feri, în lipsă-i, Țara Românească de năvălirile turcilor. Spre acest sfârșit, după spusa lui Bethlen, le trimise soli vestindu-le că povățuiește o armie împotriva cardinalului, care a încheiat pace cu împăratul, și că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare și a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestor fabule în ochii turcilor, el lăsă în Târgoviște un ceauș însărcinat a primi în lipsa lui un tribut pentru sultanul. ⁷⁴ Adesea turcul ca și Mihai au căutat a se înșela unul pe altul prin asemenea fabule groase, la care nimeni nu putea crede. Și fără îndoială că și acum, dacă turcii nu năvăliră în țară, era mai mult din neputință decât de încrederea în vorbele lui Mihai. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracterul său și își trăgea asupra-și, din partea dușmanilor săi, cu oarecare temei, învinovățirea de a fi om viclean (*rusu*), prefăcut și fără credință.

Înainte de a ieși din țară, Mihai așeză pe bătrâna sa mamă, Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într-un loc de siguranță, la mănăstirea Cozia, clădită în poalele Carpaților, ca să șază câtă vreme va ține războiul. Această bătrână doamnă, care văzu și presimți cu inima nestatornică norocire a fiului său, fericirea și restrîștea lui, până și tristul său sfârșit, muri în aceeași mănăstire, cinci ani după această expediție (1603).

Doamnă Stanca⁷⁵, neizbutind a întoarce pe soțul său de a întreprinde expediția hotărâtă, vru a-l însoți în Ardeal, și împreună cu fiul său, Petrașcu, ce avea atunci 15 ani, a împărtăși primejdiile soțului ei. ⁷⁶

XIV

Mihai-Vodă nu se mulțumi, ca un general harnic, a învâluși expediția

sa de cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operații a cărui idei strategice cu drept poate minuna. În înțelegere fiind cu sașii, sigur d-a trage pe secui în parte-i, el hotărî a intra cu oastea principală pe la Văleni și pasul Boza în Ardeal, a se aseza între sași și secui, a ține pe aceia în supunere, a trage pe aceștia în partea lui și a închide calea prin care ajutoarele de poloni și de moldoveni putea sosi cardinalului. 77 Tot într-o vreme el trimise peste Olt, la Radu Buzescul și la banul Udrea, ca să saie și ei cu toate oștile Craiovei, ale Jiului și cu ale Mehedinților, să-i iasă înainte către luncile Sibiului și, ocupând acest oraș aliat, să ție calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardealului și punctul obiectiv al operațiilor războiului. 78

Astfel toate întocmind și prevăzând, trei zile după depunerea jurământului oștilor, la 16 oct. Mihai-Vodă porunci ungurilor săi să meargă a tăbărî la poalele Carpaților ce despart Țara Românească de Ardeal. Acolo chemă în grabă toată mulțimea ostașilor, ce era împrăștiati primpregiur în batalioane, puse prin glasul erolzilor de proclamă: ca toate trăsurile să ramâie în urmă; fiecare să-și poarte bagajul; lucrurile cele mai grele să se încarce pe cai de cărauși, puține trăsuri rămase pentru femeile și avuturile boierilor; ca să încarce lucrurile taberei pe cai ușori de munte, lăsând tot ce e greu de purtat; că prințul Andrei a făcut pace și alianță cu turcul; că oastea va trece prin Ardeal, căci cezarul i-a dat loc de întâlnire în Ungaria; că el voiește ca în această cale căpetenii și soldați să fie unul lângă altul, soți de drum. Astfel poruncind, el se pune cu toată oastea a trece munții, îndreptându-se către pasul Boza. Înainte trimise o ceată aleasă spre a ocupa trecătorile și a stăpâni strâmtorile, ca să nu lase pe dușman să răstoarne pe drum copaci, lucru ce lesne se face într-acele locuri, și astfel să-i taie drumul sau să-i întinză curse în strâmtorile de dincoace; și că de se va găsi, să le strice, ca să înlenească trecerea armiei. El se luă pe urma acestei cete cu atâta iuțeală, încât într-o zi și o noapte trecuse Alpii 79 mai cu toate oștile sale, pin-a nu merge încă vestea în Ardeal că el a pornit din Țara Românească. 80 Această extraordinară iuțeală dovedește lămurit că acest mare războinic fu poate cel dintâi în Europa care simți zisa, comună acum,

„că secretul tacticei stă în picioare”.

Timpul uscat și arzător al verii trecute și acela al toamnei din acest an favoriza întreprinderea lui Mihai, căci nici cerul nu fu ploios, după cum adesea se întâmplă în această lună, de face pământul noroios, nici zăpada, nici frigul și nici o altă turburare a aerului nu întârzie această expediție. ⁸¹ „Un geniu favoritor lui Mihai, împotrivoritor ungarilor, zice Bethlen, îi făcuse tot lesne de îndeplinit. Drumurile nu era închise prin copaci răsturnați, nici apărute prin oștire; el nu întâlnește nici o oaste care să-l oprească în cale și trecu Alpii cu mai mare ușurință decât odinioară Anibal.”⁸²

XV

După ce a trecut munții, găsim un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor la trecerea din Țara Românească în Ardeal, numită Boza, Mihai-Vodă tăbărește acolo în acea zi, care era o sâmbătă⁸³ (18 octombrie). ⁸⁴ Îndată porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ștefan Haraly și un alt Ștefan Domos, toți secui de neam, ca să îndemne pe secui la revoltă. Ajungând lângă concetățenii lor, aceștia se siliră cât putură ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihai. Ei le făgăduiră mari răsplătiți și mai ales o libertate temeinică, pentru care d-aștepta ori ei se sculasera și trăsesea asupra-le cumplita pedeapsă de la prinții Bathorien și cei mai dinaintea lor; ei îi povățuiră d-a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gândească că vor fi la siguranță de nu vor îmbrățișa nici o parte, nici pe alta; să se socotească că lângă Mihai vor fi îndată răsplătiți prin redobândirea libertății și că n-au nimic a nădăjdui de la prințul Andrei, un Bathori și un popă; că mai bine este a scutura o dată o nevrednică robire, decât a se lăsa a trăi vecinic supt împilare, ei și neamul lor. Auzind aceste vorbe și altele, secuii care locuia Csikul și Gherghiul răspunseră că ei nu vor lua armele și nu se vor duce la Mihai până când cetățuia Varhegy, zidită asupra capetelor lor de Ioan Sigismund, ce fusese ales crai al Ungariei, nu va fi dărâmată; că dacă Mihai, ieșind biruitor, voiește a primi această condiție și să le dea libertatea, făgăduiesc d-a alerga îndată lângă dânsul și d-a urma steagul său. Înștiințându-se Mihai d-aceasta, primi cererile lor, și

secuii, cum aflară răspunsul domnului, se adunară în mare număr lângă cetățuia Varhegy și o deteră pradă flăcărilor; apoi vro mie dintr-înșii alergară la arme.

În vreme ce aceștia se gătesc a se duce lângă Mihai-Vodă, sfărâmând și arzând palaturile nobililor, ceilalți secui, în pilda lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor mari, încât mai nici unul nu scăpă de omor. ⁸⁵ Între aceste palate fură arse și palatul și posesiile lui Ion Boldi din secuime, pe care cu greșală spun unii că se arseră de Mihai-Vodă. ⁸⁶ Într-aceea, ridicându-și tabăra de la Boza, Mihai o așeză duminică (19 octomvrie) lângă Prasmar, oraș din Țara Bârsei sau ținutul Brașovului. ⁸⁷ Mihai-Vodă, nevrând a lăsa în urmă-i un oraș așa de important ca Brașovul, care ar fi putut a-l izbi în spate, a ridica oștiri sau a-i tăia linia de comunicație și proviziile, ⁸⁸ chemă îndată în cortul său pre cei mai de căpetenie ai orașului, între care judele Valentin Kersely, om ales prin calitățile și prin avuțiile sale, și le zise ca să-i dea orașul și să-i jure credință, fiind mai bine pentru dânșii a-l sprijini decât a-l mânia. ⁸⁹ Judele se consultă cu magistratul orașului și, nu atât pentru orașeni, cât pentru Țara Bârsei, ce le era supusă, hotărâră și se învoiră cu toții ca să facă pe voia lui Mihai, supt condiție dacă va cuprinde țara. Așadar, în 20 octomvrie, ieșiră deputați din partea orașului Chirilă Greissing, senator și bătrân respectat prin părul său cel alb și prin înțelepciunea sa, ⁹⁰ împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunității, și cu alți doi cetățeni jurați, însoțiți și de câțiva soldați. Apropiindu-se ei de tabără, le ieșiră întru întâmpinare câțiva cazaci carii îi duseră la cortul domnului. ⁹¹ Ei îi prezentară un car cu cojoace, trebuincioase soldaților spre a se feri de frig, și bucate multe, și îl rugară să trateze orașul Brașovului cu milostivire, căci populația, fiind puțin războinică și cu totul dedată la industrie, nu-l poate întru nimic vătăma. ⁹² Mihai le răspunse că el, prin înscris întărit cu pecetea cetății, să se îndatoreze cu credință împăratului nemțesc, căci de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ținutul ei. L-aceste cuvinte, deputații, văzând primejdia, își cerură trei zile spre a se chibzui. ⁹³

XVI

În noaptea acei zile, luni spre marți (20 spre 21 oct.), după miezul nopții, pe o ploaie și o grindină grozavă, Mihai dete semnalul d-a ridica tabăra de la Prasmar⁹⁴ și merse de tăbărlă la Codlea (Zsunyogszeg?). ⁹⁵

În ziua următoare (21 oct.), sosiră în tabără solii brașovenilor, anume Pavel Kertz, doctorul cetății, Mathei Fronius și Ion Hirscher, jurați, cu câțiva din sutași, spuind că comunitatea n-a mai vrut a aștepta până în sorocul de trei zile ca să aducă răspuns și că i-a însărcinat ca să roage pe Mihai-Vodă a se mulțumi cu făgăduiala că-i vor fi credincioși, de-l va ajuta Dumnezeu a izbuti asupra lui Andrei; că de vreme ce le voiește binele, după cum zice, să se îndure asupra-le și să nu-i puie în primejdie de a pieri prin răzbunarea lui Andrei; ⁹⁶ cu toate acestea, ei făgăduia de acum a nu unelti nimic împotriva-i, nici de față, nici pe ascuns, și [a] sta în liniște desăvârșită, numai și domnul să fie binevoitor locuitorilor târgului și locului din împrejur. ⁹⁷ Mihai îi ascultă cu luare-aminte și le răspunde astfel: „Văd că voi vă temeți și de mine și de principele vostru, și nu fără cuvânt. Deci eu sunt mulțumit cu făgăduințele voastre, numai să rămâneți statornici.”⁹⁸

În 22 oct, Mihai trece cu toată oastea sa peste măgura Codlei, și încă în aceeași zi ajunse la Șărcaia, o moșie de ale Brașovului. ⁹⁹ Trecând armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 mii de pasuri, niște veliți poloni din avangardă, întâlnind niște negustori ce veneau cu marfă, îi prădară și îi ucisera. ¹⁰⁰ Alți soldați, în cale aprinseră câteva sate, între care Feldioara și Măghiurușul, ¹⁰¹ prădară câțiva preoți și ridicară mai ales toți caii și bucatele ce găsiră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiștii și istoricii unguri a urla și a se văita de fărădelegile oștirei lui Mihai, chiar și astăzi, când armile sunt bine disciplinate și administrația proviziilor organizată, sunt foarte comune la o oștire care năvălește în pământ strein și este nevoită a se hrăni cum și unde va putea. Apoi îndărătnicia locuitorilor de a-și ascunde bucatele mânia pe ostași. Mihai se silea cât putea a ține în frâul disciplinei pe ostași, dar strășnicia lui nu putea vedea și pedepsi tot. Așa când plecă oastea din Prasmar, niște ostași puseră foc târgului. Mihai,

cum află, sări și puse oamenii săi să stingă focul, „jurându-se, spune o cronică vrăjmașă lui, cum că cu voia lui nu se fac acestea, însă el nu e în stare a ține în frâu o astfel de mulțime de ostași furioși”. 102 El află mai apoi că niște ostași izbiseră castelul de la Heltii și era p-aci să-l cuprinză și îndată trimise poruncă strașnică de-i opri de la această întreprindere. 103 Aceste sunt destule spre a nimicnici nerușinatele hule ale istoricilor unguri, care învinovătesc pe Mihai nu numai că n-a făcut nimic spre a înfrâna ostășimea, ci încă a îndemnat-o „la hoție, tâlhărie, pustiire, aprinderi și omor”. 104 Era cu greu, într-adevăr, a nu se întâmpla oarecare excesuri și a păstra o strașnică disciplină într-o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostași mercenari de felurite nații. Spre a-și închipui cineva ce fel era armiiile atunci, trebuie să-și aducă aminte cum era ele câțiva ani mai în urmă, în războiul de 30 ani. Armia lui Mihai trebuia să semene cu aceea împărătească a vestitului Wallenstein.

În 23 oct., Mihai scoase afară o proclamație, vestind că el a venit ca să ție pe locuitorii Ardealului în credința și supunerea ce ei juraseră mai nainte împăratului și a scoate din scaun pe Andrei Bathori, care, lăsând partida creștinească, va să predea Ardealul turcilor. După-aceea el porni de la Șărcaia spre Făgăraș, „nevătămând pre nime, zice aceeași cronică citată mai sus, nici prădând satele, pentru că de bunăvoie îi dăde cele trebuincioase spre hrană”, și chiar într-aceeași zi ajunse la Chertșoara. 105 În cale, în toate părțile Mihai revoluționa popoarele și îi silea, mai ales pe sași (pe care nu voia a-i lăsa în urma sa în stare de a se arma), a se uni cu armia sa. 106

Mihai făcea toate cu o grabă mare, încredințat fiind că Andrei se află cu totul fără putere, încât el credea că, silind la drum, îl va putea ajunge pân-a nu apuca el a-și strânge armia și că lesne îl va putea nimicnici. 107

XVII

La Alba-Iulia, dieta se adunase chiar în aceeași zi în care Mihai-Vodă tăbărâse în strâmtorile Alpilor. Ea se apucase îndată, după cererea prințului, de a face proces lui Bocskai, care nu vroise a se înfățișa în persoană înainte-i, după cum fusese citat. După două zile, iată sosește un

curier trimis de Valentin Herschely de la Brașov cu cărți către cardinalul, pe care deschizându-le, sfetnicul său Gaspar Corniș văzu că se vestește că deocamdată tot e liniștit și sigur, afară numai că s-au văzut rătăcind într-o trecere în vecinătatea Bozii niște companii de veliți polonezi, dar că ei nu făcuseră nici un rău nici oamenilor, nici vitelor, și că de se va întâmpla ceva mai însemnat o vor face îndată cunoscută. Dar curierul care adusese scrisorile, când ieșise din Brașov, văzuse avangarda lui Mihai întinsă de bătaie în preajma orașului. Ajungând la Alba-Iulia încă galben de frică și socotind că în cărțile sale se pomenește de năvălirea lui Mihai, nu spuse nimic lui Gaspar Gorniș, dar răspândi această veste printre orășeni, încât tot orașul se umplu și fierbea pe uliți vorbind de aceasta, când cei mari nu știa încă nimic. Un căpitan de călăreți pretoriani, anume Gaspar Libek, ducându-se la Corniș, îi făcu cunoscut zgomotul răspândit în oraș de curier. „Ajută-ne, Doamne!” strigă Corniș tremurând l-această groaznică știre, și îndată, aducând înainte-i pe curier, se asigură de adevăr și, după ce îl mustră rău, alergă la prințul Andrei spre a-i spune primejdia ce îl amenință. Cine ar fi văzut turburarea și spaima lui Corniș atunci s-ar fi încredințat că acest om nu putea fi trădător, după cum l-au bănuțit unii din analiști. 108

Spun că Andrei Bathori dintru-ntâi nu vru să crează, tratând această veste de fabulă și glumă, mai ales că solii lui Mihai, banul Mihalcea și George Raț, se afla la Alba, lângă dânsul, și îl încredințau a nu se îngriji, căci toate or ieși cu bine. 109 Cu toate acestea, ținând după obicei îndată sfat cu cei mai mari, porunci să trimiță fără întârziere în toate părțile, spre a chema pe locuitori la arme. Într-aceea, nobilimea secuilor, mai aproape fiind de rău și credincioasă prințului Andrei, trimitea curier peste curier, spre a-i vesti că Mihai-Vodă a trecut Alpui și a sosit cu o armie însemnată la Prasmar; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întâmpinat până la Fultvar. Spune Ambrosius Simigianus că mulți din nobilii voitori de rău ai prințului Andrei prindea scrisorile ce-i era adresate și oprea pe curieri d-a se înfățișa înaintea lui; pe lângă aceasta, vorbele

despre sosirea dușmanului se împotriva una alteia și el se silea prin multe cuvântări a-l încredința că n-are a se teme de nimic. Cu toate acestea, zice Bethlen, precum valul gonește valul, d-asemena o vorbă despre sosirea lui Mihai marea și întemeia pe ceilaltă vorbă și umplea urechile tuturor. A doua noapte după sosirea curierului de la Brașov, se duce Ștefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Ștefan Bodoni lângă prințul Andrei, pe care îl găsiră meditănd și cântând dintr-un instrument de muzică, pe când țara era în foc. Ei îl deșteptară din meditația sa, descoperindu-i adevărata stare a lucrurilor. Andrei, fără a se prea grăbi și fără a-și pierde cumpătul, 110 dă drumul dietei și, numind pe Gaspar Corniș locotenent al său peste toată armia, 111 trimise îndată porunci strașnice în toate părțile crăiei, 112 spre a se purta, pre obicei, în tot locul o sabie cruntată în sânge 113 și a vesti că, fără zăbavă și cu cea mai mare iuțeală, toată nobilimea, toată breasla ostășească să se adune în grabă înarmată la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amenință și nu suferă nici o întârziere; că toți aceia ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca niște trădători și dezertori și se vor pedepsi cu moartea cea mai cruntă. 114 El scrisese asemenea și la secuii, care erau scutiți de slujbă ostășească de când fuseseră despuiți de libertatea lor, ca, într-o primejdie atât de grea, să-și unească și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul comun, făgăduind a da libertate la toți aceia ce-i vor sta într-ajutor; că era mult mai bine și mai sigur pentru secuii d-a-și dobândi libertatea de la un prinț ales de dânșii, care are aceeași nație, limbă și obiceiuri ca și ei, decât a lua armele în favorul unui strein, împotriva aceluia ce este os din osul lor și sânge din sângele lor. Și pentru ca să-i facă să se lupte cu dânsul și fără voia lor, Andrei luă măsuri aspre în țara secuilor dintre râurile Mureș și Crișul (odinioara Râul Aurit). Una din aceste măsuri era punerea în lucrare a unui obicei vechi, întrebuițat de schiți și apoi și în Ungaria pe la începutul acestei crăii. Acest obicei era că, la o primejdie mare cu care amenința vrul dușman strein țara, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă, spre a lua armele împotriva dușmanului, era legat cu funii prin mijlocul trupului și cu multă rușine pedepsit. 115 Dar ura secuilor asupra lui Andrei era atât de

mare, încât nici amenințările, nici făgăduielile lui nu-i putură îndupleca a lua armele în favorul lui. [116](#)

În urma acestora, cardinalul merse de întâlni pe Malaspina, ce se afla bolnav, îi expuse primejdia în care se afla și dobândi de la acesta făgăduiala că va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihai-Vodă. Ei se chibzuiră de a trimite mai nainte pe un nobil, Isac Csejtie, la Mihai, spre a afla cererile lui și a căuta a-l aduce la simțimente pacinice. Dar Mihai, fără a da nici un răspuns, opri la sine pe Isac Csejtie până după bătaie. Fără a mai pierde vreme, cardinalul, urcându-se într-o trăsură, ieși din capitala sa, ce nu mai era s-o vază, ursit a fi o priveriște ticăloasă a lunecoaselor lucruri omenești. El lăsă în locul său în Alba-Iulia pe fratele său, Ștefan Bathori, și pe Ladislav Gyulasi, și se duse la Sas-Sebeș, unde se făcea adunarea oștilor. [117](#) Aci aflând Andrei că Mihai înaintează repede spre Alba, fără a aștepta toate oștile, ce soseau încet, își ridică tabăra de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi să-l urmeze, și, lăsând departe Făgărașul, unde avea garnizoană, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiu, [118](#) unde ajunse a treia zi, [119](#) în 24 oct. [120](#) Locuitorii Sibiului, care, împreună cu căpetenia lor, Albert Sève, era aliați cu Mihai, îl primiră reci, fără a-i da datoriile de credință cuvenite. [121](#)

XVIII

Într-aceea, Mihai înaintează cu grabă spre Sibiu, socotind să ajungă acolo înaintea lui Andrei. În 25 octombrie el ajunse lângă târgul Tălmaciului [122](#) cu oastea, soția și familia sa. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șase mii ostași olteni, ce-i aducea pe la Turnul Roșu Radul Buzescu și Banul Udrea, pe care îi aștepta în tot minutu și care sosiră tocma a doua zi, în 26. Armia lui Mihai se mai adăogase în cale cu o seamă de secui, sași și alți partizani ai săi din Ardeal, mai ales români ce-i venise într-ajutor. [123](#) Astfel împreunându-și oastea, Mihai-Vodă, mai naintând spre Sibiu, își aşază tabăra la sat la Vestem, [124](#) ținându-și astfel armia între cotiturile munților, până va socoti c-a venit vremea ca s-o scoată la câmpie. [125](#)

Între strâmtorile munților era un spațiu șes îndestul de mare, unde

Mihai putea tăbâri și a-și întocmi oștile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce după vârstă și după sex nu era în stare d-a se lupta, împreună cu bagajele și o mare mulțime de care. [126](#) Miercuri în 17/ 27 oct., străjile ambelor armate protivnice se arătară și se văzură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile noastre rămăseseră în urmă cale d-o zi, cât și pentru că în acea zi era sărbătoarea evanghelistului Luca, pe care românii îl cinstea foarte mult, Mihai hotărî a-și ține oștile în strâmtorile munților și d-a nu da bătaie în acea zi. [127](#) Cardinalul, văzând apropierea armiei lui Mihai, intră în grijă mare, căci, nesosindu-i încă ajutoarele de la Lipova, Ieneu, Caransebeș și ale secuilor din scaunele Arianos și Mureș, el se socotea mai slab în puteri nu numai cu numărul, dar și cu calitatea oștilor. „Într-adevăr, zice Bethlen, românii, care de mai mulți ani se afla în război neconținut cu turcii, obicinuiți cu munca și cu primejdiile, era priviți de toți ca mult mai buni ostași decât ungurii.”[128](#) Între aceste oști românești, mai deprinse la izbândă și mai vestite, era cetele ce se chema *Buzeștii* și *Rățeștii*, pre numele căpitanilor săi, frații Buzești și George Raț. [129](#) Cu toate că, în adevăr, oștile lui Mihai era mai bune decât ale lui Andrei, în care se afla mulți țărani rău armați și nedeprinși cu războiul, [130](#) dar cu numărul nu se deosebea mult între dânșile. [131](#) Fiecare armie număra ca la 25 mii luptători; [132](#) artileria lui Andrei era mai bună și mai numeroasă decât a lui Mihai; el număra mai mult de 40 tunuri, în vreme ce Mihai avea numai 18 bucăți, mari și mici. [133](#) Cardinalul, în tabăra sa, adună pe lângă sine senatul și alți oameni încercați, spre a se sfătui cum să poarte mai bine războiul. Părerile fură împotrivite; unii sfătuia d-a prelungi războiul și a nu lăsa să hotărască soarta și norocu unei singure bătălii. Ei zicea că această prelungire va dezorganiza armata lui Mihai prin foamete, ostenelele războiului, lipsa banilor și nedisciplina ostașilor; că, cu cât vor întârzia mai mult, cu atâta armia lor va crește în număr, în vreme ce a lui Mihai va slăbi. Alții zicea că trebuie a rezema toată tabăra de zidurile Sibiului și s-o întărească prin metereze făcute cu care legate împreună; că astfel, unind tabăra cu orașul, or putea avea îndestulare despre hrană și respinge pe dușman prin lovituri de tun, de s-ar ispiți el să-i

lovească; că trebuie a potoli focul dușmanilor, prelungind războiul prin amânări, făgăduieli, înșelăciuni și solii; că astfel puterile dușmanului se vor moleși și se vor slăbi prin așteptare și prin izbiri parțiale, mai ales cu un om ca Mihai, iute, îndrăzneț și nerăbdător; astfel, încheia ei, Fabius birui pe Anibal și craiul Matei triumfă lângă Vratislav de silințele a doi puternici crai, al Poloniei și al Boemiei. Emeric Sziczai, unu din credincioșii prințului Andrei, îl rugă îndeosebi d-a-și căuta un azil înaintea luptei, spre a se feri de primejdiile războiului, aducându-i aminte nenorocirile de la Varna și Mohaci. La acestea Andrei răspunse: „D-aș fi în locul tău, și eu aș face-o; dar știindu-mă cap al acestei armii, nu voi să fiu fugar și să dezertez p-ai mei”.

Dar alții, pe care bănuitorii cronicari îi numără între dușmanii lui Andrei, povățuiau a nu se trage înapoi și a nu lăsa a trece ocazia d-a stăvili năvălirea dușmanului ș-a opri răul d-a se întinde mai mult; că cu cât mai mult vor întârzia, armia lui Mihai va crește prin unirea secuilor ce îi mai așteaptă să vie ș-a altor partizani ai săi; că dușmanu va fi mult mai de îngrozit atunci când își va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de pierdut; trebuie a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor săi și a cerca norocu războiului. ¹³⁴ Acest sfat era și cel mai bun, căci orice prelungire a războiului ar fi fost în paguba lui Andrei și în folosul lui Mihai, de vreme ce popoarele Ardealului ținea cu acest din urmă. La acest sfat se uni și Andrei și hotărî a-și cerca norocul. ¹³⁵ Mai nainte însă el vru să slească toate mijloacele de împăciuire. „O! nepricepută minte omenească! zice unul din cronicarii noștri; câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace, și nu vru; ci vru să tocmească când nu fu de nici un folos.”¹³⁶

XIX

Mihai-Vodă, precum am văzut în urmă, și din pricinile arătate, nevrând a da bătaie în acea zi de miercuri 17/27 oct., spre a îndatora pe dușman a nu-l izbi, se socoti a-l ocupa în acea zi cu negociații. Trimise dar soli la Andrei, cerându-i ca să-i deschiză cale pentru el și armia sa, spre a merge să se unească cu nemții împotriva turcilor, căci de nu, apoi ș-o va

deschide el cu sabia; că el n-a intrat cu gânduri vrăjmașești în Ardeal; că de s-a făcut vro pustiire prin sate și orașe, a fost fără porunca lui. Andrei, doritor de pace, ascultând solii, îi trimise înapoi la Mihai, împreună cu doi ai săi, cu acest răspuns: că Mihai-Vodă trebuie să se tragă în Țara Românească tot pe drumul pe unde a venit și să despăgubească toate relele ce au făcut ostașii săi și apoi să facă o nouă legătură de pace și alianță temeinică împreună.

Mihai, ascultând propunerile deputaților, se arată a le primi în de bine și, spre a insufla mai multă nădejde de pace lui Andrei, el încheie cu aceiași deputați o încetare de arme pentru acea zi, și pentru care ceru zăloage, făgăduind de a trimite și din parte-i. Andrei se grăbi a trimite pe Moise Secuiul și pe Melhior Bogathie, [137](#) cel dintâi căpitan vestit, cu cinste, cunoscut de Mihai pentru campaniile sale în Ardeal, celălalt june, ales prin nașterea și calitățile sale. Mihai îi trimise doi boieri străluciți, postelnicii Preda și George, cu care Andrei vorbi și se plânse cu viiciune de purtarea lui Mihai către dânsul. [138](#)

Într-această vreme sosi, în tabăra lui Andrei, Malaspina, legatul papii, pe care îndată prințul îl porni lângă Mihai-Vodă, ca să silească în tot chipu spre a-l aduce a face pace. [139](#) Nunciul, înfățișându-se înaintea lui Mihai, nu se temu d-a necinsti caracterul său de episcop și de sol, pogorându-se până a minți într-un chip nerușinat. Prefăcându-să că vine de la curtea împăratului și slujindu-se cu numele m. s. i., de la care spunea că are carte la mână, el porunci lui Mihai să iasă îndată din Ardeal, fără a face nici o vrăjmășie. Cerând Mihai să i se arate porunca împăratului, nunțiul răspunse că ea se află în mâinile prințului Andrei, căruia a lăsat-o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșelăciunea sa, căci Mihai îl dete de minciună, scoțând o carte a împăratului cu totu dimpotrivă, prin care i se poruncea să izbească pe cardinal fără întârziere, declarând că la această poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atunci în numele lui Dumnezeu că să nu facă nici o mișcare în ziua aceea, până ce va vorbi cardinalului ca să-l aducă la alte sentimente. Mihai nu mai răspunse

nimic nunciului¹⁴⁰ și acesta se întoarce chiar în acea zi la Andrei. ¹⁴¹ Din partea lor, Moise Secuiu și Melhior Bogathie se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihai la sentimente pacinice și binevoitoare către Andrei, zicându-i cu înșelăciune că un tratat de pace s-a și încheiat între acesta și împăratul și rugându-l ca, privind nestatornicia lucrurilor omenești, să se mulțumească pe poziția sa de acum și să n-o jertfească la ambiția sa și la un viitor nesigur. ¹⁴²

La acestea iată care fu răspunsul lui Mihai: „Am jurat lui Hristos pe turci să nu slujesc, și voi pe ei iubiți; cum oare să mă încred vouă? De aceea hotărât-am a vă cuprinde țara, a muri ca un creștin sau peste voi a domni.”¹⁴³ El adăogă că alianța ce spun ei c-au încheiat cu împăratul este o pricinuire deșartă, spre a ocoli greutățile de față și mai mult spre a rupe pacea decât a o face; că e mai bine a hotărî prin arme decât a mai face tratat de pace. „Încât pentru nestatornicia norocului, știu, zise el, că sunt om, dar știu încă că Dumnezeu ajută războaiele drepte, c-am luat armele pentru lege; că el va întări pe cei ce se luptă pentru dânsul, va prigoni pe cei ce-l vând.”¹⁴⁴

Joi în 18/29 oct., zi consfințită după carindarul nou la apostolii Simon și Iuda, ¹⁴⁵ des-de-dimineață, Mihai-Vodă trimise înapoi lui Andrei pe Moise Secuiu și pe Melhior Bogathie, cu următorul ultimatum: „Andrei Bathori, ca un partizan al turcilor și vânzător al pricinei creștinătății, să se lepede de stăpânirea Transilvaniei, să îmbrace haină popească, să se ducă în Polonia și să lăse prințipatul pe seama lui Sigismund Bathori, sau să hotărască puterea armelor; ¹⁴⁶ că atunci el, domn al Țării Românești, să leagă că îl va face a dobândi milostivirea împăratului”. Cardinalul înțelese atunci că trebuie a se găti de război și trimise înapoi zăloagele lui Mihai. El se gândi însă să mai trimită o dată pe Malaspina lângă Mihai, spre a mai face o cercare de pace. Urcându-se într-o trăsură și însoțit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra lui Mihai, dar acesta nu vru să-l primească, și, fiindcă Malaspina se apucă în tabără a vorbi ofițerilor și ostașilor, îndemnându-i să lase armele ca să nu verse sânge creștin, Mihai, văzându-l

călcând astfel de a doua oară datoriile sale de sol și încă că nu-i adusese porunca împăratului făgăduită, îl chemă înainte-i, îl mustră puțin pentru înșelăciunea lui și, fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit obrazului său, îl trimise, până la a doua poruncă, la arest în coada taberei, punându-l supt paza fiului său Pătrașcu, ca să nu i se întâmple nici un rău. 147

Fără cuvânt au bănuit unii unguri că și Malaspina vrând să câștige favoru împăratului și a dobândi prin mijlocirea lui dignitatea de cardinal, lucra în secret în favorul lui Mihai și că de bunăvoie el rămăsese în tabăra lui. 148 Polonezii mai ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovățirile lor, zicând că el a fost un spion al împăratului și a înșelat și pierdut pe cardinal. 149 Această bănuială a venit căci, în urma bătăliei, Malaspina se arătă plin de zel pentru Mihai și împăratul. Dar este de crezut că el se arătă astfel căci se comprometase foarte mult în ochii lor prin focul cu care apăraseră pe Andrei înaintea bătăliei. Acea ce silise pe Malaspina a sta în favorul cardinalului era căci acesta, câțva înainte, făgăduise în secret papei a-i închina Ardealul, nădăjduind astfel a-l avea, la nevoie, sprijin împotriva împăratului și a putea păstra această țară ca un feud atârnător de sf. scaun. 150

În vreme ce Andrei și ungurii sta în cumpănă între temere și nădejde și aștepta întoarcerea lui Malaspina, ca să vază de le aduce pace sau război, Mihai își ia toate măsurile pentru bataie. El își întocmește armia, își așază tunurile, pune tot lucru la locul său 151 și, înaintând spre Sibiu, trimite un erold cardinalului ca să-i spuie că el voiește să cruțe sângele creștinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar ca, în numele împăratului, să-i asigureze învoirile ce i se dedese și i se jurase de Sigismund, cum și să-l facă a intra în stăpânirea acestei țări; că cardinalul ținea un prințipat ce nu era al lui; îi declară în sfârșit că, de nu va lăsa mai curând armele spre a se supune la m. s., el îl va goni după urmă cu foc și cu sânge până îl va scoate afară din țară.

152

XX

La această vestire trufașă, prințul Andrei, pierzând nădejdea de

împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat peste măsură, trimise înapoi pe erold, [153](#) încăleacă calul și porunci lui Gaspar Corniș, general-en-șef, d-a forma rândurile și d-a întocmi armia de bataie. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie nu prea bună, așezată între orașul Sibiu și târgul Șelimberg; această câmpie este din natură așa de nepotrivită, încât pământu se pleacă din partea Șelimbergului și dimpotrivă se ridică din partea orașului Sibiului; întinderea ei este d-aproape 4000 pași. Mihai era spre răsărit, urmând râul Cibin[154](#); Andrei era de cealaltă parte a râului, spre apus. Armia lui Andrei fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea mai de jos a câmpiei, închisă de ambele părți între oraș și râul Cibin. Mihai, din contra, răspândise ostașii parte în șes, cea mai mare parte pe înălțimile care, din sus de Sibiu și de Șelimberg, se țin de munți. Astfel încât, după împrejurări, voievodul putea alege, sau după natură, sau după voință, un loc mai priincios, în vreme ce prințul Andrei n-ar fi putut lua decât unul mai rău.

Întocmirea armiei lui Andrei era astfel: la centru o mie călăreți, al căror cap era viteazul Moise Secuiul, având de locotenenți pe Francisc Sevri și cei doi Toma, numit unul Csomortany, celălalt Becz, ambii secui și vestiți în război; pe lângă dâșșii era trei sute polonezi armați cu arcuri, puști și săbii, comandați de un nobil și voinic polon. La dreapta era așezați pedestrașii luați din garnizoane și o mie sași; această aripă o comanda Ștefan Lazăr, războinic harnic, care se slăvise în războaiele cu muscalii din vremile lui Ștefan, craiul Poloniei; acestuia se dete George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, ce se afla pe lângă Andrei dinaintea năvălirii lui Mihai. La stânga venea întâi 600 pedestrași pretorienii, ziși *albaștri*, după uniforma lor; capul acestei cete alese era Matei Pereseth, voinic îndărătnic, având de locotenent pe Francisc Turi. După dâșșii venea o armie ajutătoare, povățuită de Petru Huszar și Ștefan Tahi, ambii unguri din Ungaria, care fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar primise de la Andrei comanda întregii aripe stânge. Alături cu oastea lui Huszar, tot la stânga, venea cei mai de căpetenie magnați și nobili, Melhior Bogathie, Nicolae Zalasdi și mai mulți

alții, iar la stânga lor era Andrei Barcskai, banul Lugoșului, cu o călărimă voinică, Gaspar Sibrik, căpitan al călărimii pretoriene, și junii nobili ce slujeau la palat, al căror regiment se urca la 400 oameni, adăogat încă cu mai atâți pedestrași aleși, veniți, cum se zicea, de la porțile comitaturilor. În a doua linie, venea falanga sau corpul armiei de rezervă, formată de oamenii comitaturilor și nobilime. Capii era: Ion Iffiu, numit Junele, după vârstă-i, ce era frate vitreg prințului Andrei, Ștefan Toldi, George Ravazdi, Ștefan Bodoni, dintre senatori, Baltazar Corniș, asemenea senator și fiu al lui Gaspar Corniș, și mulți alții. Capul tuturor era Gaspar Corniș, dar fiindcă, ca general-en-chef, el comanda toată armia, Pancratie Sennyei comanda în locu-i această trupă. La spatele ei venea ca la 600 călăreți, a căror capi era Benedict Menzenti, Mihai Szemere, Wolfgang Petki și Ștefan Besenie.

Astfel întocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi și le ținu un cuvânt lung, plin de patimă, fără demnitate și cuviință, în care se vădește semeția și obraznicia ce mai totdeauna a întrebuițat ungurul către român. El nu se mulțumește numai a imputa lui Mihai muștrările obicinuite atunci de unguri, adecă că s-a arătat ingrât către unguri, care l-a ajutat a se face domn și l-a mântuit de Sinan, dar încă aruncă înjurături groase și nevrednice asupra lui și a nației române. „Mihai, zicea Andrei, e un șarpe pe care l-a hrănit în sânul său și al cărui venin umblă să-l otrăvească. Frații lui pasc și astăzi porcii și caprele în pădurile Țării Românești. El seamănă mai mult unui dobitoc fioros, decât unui om. El s-a unit cu tâlharii și cu țărani, semenii lui din toate țările, spre pieirea noastră”. „Nu vă temeți, adaogă el, de această nație proastă și defăimată, de veacuri dajnică Ungariei, nație de robi, pe care se cuvine a-i bate mai bine cu nuiiele și bețe decât cu fierul.”¹⁵⁵ Apoi, spre a aprinde și mai mult mânia ostașilor săi către Mihai și să le dovedească reaua lui credință, el puse de ceti tratatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și Viteazul și îl întărise prin jurământul lui și al boierilor. Andrei uită numai a spune că el a fost cel dintâi care călcă și rupse acest tratat, prin comploturile sale împotriva lui Mihai și prin pacea ce încheiase cu turcii. Dup-aceea cardinalul se așeză la dreapta falangei sale,

pe un loc ridicat, spre a priveghea la toate întâmplările războiului, și, pentru ca locul său să poată fi văzut de către ai săi, el puse înainte-i un steag mic pe care era țesut cu aur litera A. El purta platoșă ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce îl avea în dar de la Sigismund Bathori; lângă dânsul sta Ștefan Csaki, din magnați, George Palatici și vro câțiva alți nobili dintre secui. 156

XXI

Mihai căta la întocmirea oastei lui Andrei și după dânsa își întocmi pe a sa. El văzu că Andrei întărise mai bine cu oști aripa stângă, apoi centru, iar aripa dreaptă era cea mai slabă; deci el hotărî a-și concentra silințele și izbirea asupra acestei din urmă aripe a dușmanului, și a centrului, refuzând a înhăța bătaie între dreapta lui și stânga dușmanului. Pentru aceea el întări bine stânga sa, față cu dreapta lui Andrei, punând acolo pe Baba-Novac, vestit general pre acele vremi, 157 cu catanele sale și haiducii; 158 la dreapta era călărima sârbească, 159 o ceată de cazaci și alta de moldoveni. 160 La centru era ungurii, având cap mai mare pe George Mako; iar capii cohortelor era Francisc Lugași, Dimitrie, numit cel Mare, George Horvath, Mihai Gyulai, Lupul Noak și alții, care comanda batalioane sau companii. În dosul lor era polonezii și o seamă de cazaci și numeroasă călărimă românească. În sfârșit, venea Mihai cu falanga sa, o trupă de o mie secui împreună cu boierii și milițiile lor. 161 Trei cruci mari întregi de aur era înaintea lui Mihai, și îndată după cruci venea eroica lui soție, doamna Stanca. 162

Pân-a nu se înhăța oștile la luptă, Mihai protestă, prin un erold ce trimise în tabăra lui Andrei, pentru sângele ce are să se verse; că împotriva voinței sale cardinalul îl silește a se bate. Apoi declară că el dă iertare tuturor celor ce vor voi a recunoaște pe împăratul de stăpân. 163 El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi a fugi dintr-o tabără într-alta, sau căci nădăjduia că un mare număr din soldații lui Andrei vor trece la dânsul, precum se și întâmplă, sau că voia a da ardelenilor un semn de bunăvoință lui către dâșșii. 164

Mihai, trecând în fruntea oștilor, le vorbi puțin, cu cuvinte scurte și energice, astfel cum trebuia unor ostași doritori de a se bate. ¹⁶⁵ Purtând în dreapta și în stânga trupul, ochii și brațele sale, domnul, mai mult prin gesturi expresive decât prin cuvinte, îndemnă pe ai săi, zicându-le: „Aicea (și arăta tabăra sa), aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună, tocmelile, legăturile și jurămintele de pace, împăratul și Dumnezeu. Grăbiți dar, căci cu biruința vă așteaptă o slavă mare și bogată pradă. Iar dușmanul (întorcându-și mâna către dânsul), ce are oare pe seamă-i, fără numai credință călcată în picioare și jurământul batjocorit, lipsa de orice bărbăție, vicleniile, cursele, sfaturile oțărătoare cu turcii și nelegiuirea unor legături vinovate? Supt un cap chemat la cele sfinte, soldatul e pângărit; supt o purpură sfântă e un piept nevrednic și răzvrătit către cer. De la unii ca aceștia ce mai e de așteptat? fără numai aceea ce ei ne arată: inimi îndoite, tremurul trupului lor, blesteme femeiești și prin urmare fuga mai nainte de a se bate.”¹⁶⁶

Astfel scurt cuvântă Mihai, și grăind, chipu-i fulgerează, ochii-i scânteiază și focul inimei sale aprinde în inimile ostașilor săi un eroic entuziasm. Ei sunt siguri acum că vor birui. ¹⁶⁷ Domnul porunci îndată a se invoca în toată tabăra de trei ori sf. nume al lui Isus. ¹⁶⁸ O strigare mare se înalță deodată la ceriuri; semnul de bătaie se dete și trâmbițele începură a suna din ambele tabere. ¹⁶⁹

XXII

Era zece ceasuri de dimineață (18/28 octomvrie) când începu bătălia prin o furioasă tunărire din ambele părți. ¹⁷⁰ Sunetele trâmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuierare a ghiulelelor ce se încrucișa în aer, clincăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului înzgomota aerul, întuneca ceriul, răspândea în toate părțile spaima morții și curma vieți fără număr. ¹⁷¹ Tunurile lui Mihai-Vodă era așezate pe un loc mai bun decât al unguirilor și ar fi făcut mult rău acestora de ar fi avut tunari mai meșteri, căci ghiulelele, aruncate prea sus, trecea peste capetile unguirilor, lovea numai vârful lancelor și făcea mai multă spaimă decât vătămare. ¹⁷²

D-abia să începuse bătaia, când un nobil român din oastea lui Andrei, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dând pintenii calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bathoreștilor ridicase pe Zalasdi dintr-o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathoreștilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cinstea și slujbele făcute și primite l-ar fi îndatorat a rămânea credincios lui Andrei, dar glasul sângelui îl împinse, cu marea mirare și întristare a ungarilor, în tabăra lui Mihai. Spun că el făcu cunoscut lui Mihai poziția armiei vrăjmașe. Un an dup-aceea, vom vedea cum ungurii răsplătiră cu moarte cumplită lui Zalasdi pentru această faptă. [173](#)

Cea dintâi izbire o făcu Baba-Novac cu recea-i vitejie, în capul călăreților săi, asupra lui Ștefan Lazăr, pe care îl avea în față; dar cu toate silințele ce puse, el fu respins înapoi de voinicii pedestrași ai acestuia. Îndată Mihai îi trimise în ajutor o trupă voinică de călăreți armați cu lance; era călăreții unguri și secui, comandați de George Mako. Aceștia, ajungând în mijlocul ostașilor lui Baba, uimiți de neizbânda lor, îl îmbărbătează din nou și împreună, împingând înaintea cailor lor, cad peste oștile lui Lazăr și ale lui Andrei; apoi, despărțindu-se în două trupuri, unul se lasă asupra pedestrașilor care siliseră pe Baba a da înapoi, îi măcelărește groaznic, călcând pe unii în picioarele cailor lor, lovind pe alții cu lăncile. Acolo pieri Ștefan Lazăr, ce comanda această aripă. El se jertfi din bunăvoie morții, azvârlindu-se în mijlocul măcelului soldaților săi și strigând: „Voi să mor, ca să nu mai slujesc un popă nemulțămitor; care mi-a răpit cinstea și vredniciile mele”.

Celălalt trup căzu peste oastea lui Moisi, ce era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al bătăii, și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămară greu. „Ungurul, zice Bethlen, era în luptă cu ungurul; unul se bătea spre a apăra patria, celălalt spre a o robi.” În sfârșit, după ce se luptară câțva cu puteri dopotrivă, trimițând Mihai încă un ajutor la ai săi, Moise Secuiu fu împins înapoi de Mako și pierdu multă lume în retragerea sa. Un steag învestit cu semnele Bathoreștilor fu răpit de

la oastea sa; stegarii Toma, numit Grecul, Ștefan Szeplaki și Tudor Colbaz fură omorâți.

Petre Huszar, din aripa stângă, văzând oastea lui Moise c-a dat înapoi și că bătălia este mai pierdută, grăbi a alerga într-ajutorul lui Moise cu voinica trupă de lăncieri ce comanda și, dând asupra sârbilor și ungurilor lui Mihai, osteniți de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Văzând aceasta, Mihai, cu rămășița călărimii sale ungurească și românească, și cea mai mare parte din rezerva sa, aleargă însuși asupra lui Petre Huszar, dă ajutor ungurilor și sârbilor săi și, după o multă vărsare de sânge, respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atâta voinicie. 174 Mihai însuși alerga ca un leu prin mijlocul vrăjmașilor, ținând în mână sabia sa mare, groaznică și amenințătoare, cu care doboră în dreapta și în stânga pe câți întâmpina. 175 El nu se mulțumi însă a inima pe ai săi prin pilda ce le da, ci încă prin cuvinte îi îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a se folosi de acest minut priincios, ca să spargă de tot armia dușmană. 176

XXIII

Ungurii acum pierduseră bătaia; armia lor în risipă fugea în toate părțile; rezerva numai singură mai ținea. Această trupă numeroasă și curajoasă, care încă nu dedese în bătaie, stătu în ajutor la celelalte oști, le opri din fuga lor și le sili a se întoarce spre armia împotrivnică. Andrei Barcsai, Moise Secuiu, Ștefan Tahi, Petre Huszar și ceilalți capi, temându-se că izbânda lui Mihai să nu se prelungească și spre a pune stavilă furioaselor sale izbiri, se îndeamnă și se îmbărbătează unii pe alții, își pun în orânduială batalioanele a căror orânduială era stricată și, cu energia desperării, cu o numeroasă călărimă de lăncieri și cu toată pedestrima gvardiei, furios se aruncă asupra lui Mihai, mândru și sigur acum de izbânda sa. Lupta reîncepe atunci cu mare înverșunare din amândouă părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. Românii și ungurii se sfâșie unii pe alții ca niște tigri flămânzi, știind bine că prețul biruinței e frumoasa și mănoasa țară a Ardealului. Unii se luptă ca s-o ție, ceilalți ca să ia înapoi moștenirea părintească. Biruința multă vreme stătu nehotărâtă, pină când silințele

desperate ale ungurilor și împrăștierea oștilor lor sparseră oastea ostentă a lui Mihai și o siliră a da dosul. Cea mai spăimântătoare nerânduială intră atunci în rândurile acelor ostași care câțva timp înainte era biruitori. Fuga lor fu atât de repede, încât cu mare greu Mihai izbuti a-i opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare și de praf, el alerga într-o parte și într-alta, întrebuițând când îndemnările, când amenințările, când loviturile, spre a întoarce pe ostași la bătaie. El izbuti mai întâi, prin autoritatea persoanei sale, a opri steagurile; apoi, pe lângă dănele, se nevoi a opri pe fugari, strigându-le: „Ce va să zică această mișelie? Ce va să zică această spaimântare neobicinuită care vă face să lăsați să vă scape din mâini o biruință câstigată? Voi vă trageți dintr-o luptă cu noroc începută; voi dați pas unui dușman îngrozit și pus în risipă a-și aduna puterile. Unde sunteți voi, vitejii mei soldați, care odinioară ați pustiit Bulgaria, care ați zdrobit armile lui Caraiman și ale lui Ahmet, care ați îmbogățit Țara Românească de jafurile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sunt acum topite, mâinile voastre slăbite și inimile voastre fără bărbăție? Și — aceea ce este rușinos de spus, nevrednic de făcut — pentru ce mâinile voastre armate cheamă în ajutoru lor picioarele voastre nearmate? Astfel oare o să biruiți și să luați voi Ardealul? Astfel o să umpleți casele voastre de dobândă? Pentru ce dar nu vă opriți? Nu vreți oare mai bine a dobândi astăzi slava decât o vecinică necinste?” Prin asemenea cuvinte îi apostrofă Mihai. Dar spaima era mai puternică decât rușinea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănilor și loviturile. În dosul taberei românilor era un deal nălțior, încunjurat cu șanțuri, lângă satul Heltau. 177 D-abia în acel loc, numit tufișul Cîsnădiei 178 Mihai izbuti a opri fuga ostașilor, a-i întocmi în orânduială și a-i întoarce cu fața către dușman. 179

XXIV

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruință și ar fi putut izbuti a sparge cu totul și a răzleți oastea noastră spăimântată și pusă în goană și a împiedeca pe Mihai-Vodă a o întocmi din nou, dacă acei ce comanda rezerva ar fi dus-o în ajutorul lui Barcsai și Moise, care izbutiseră a înfrânge

armia română; dar Corniş şi Pancratie Sennyei ţinură în nemişcare rezerva ce era supt comanda lor. În vremea aceea, Mihai îşi clăti oştile din nou asupra vrăjmaşului. El porni înainte două cete de polonezi ce nu dedeseră încă [luptă] în acea zi, care năvăliră cu furie asupra oştilor lui Barcsai şi Moise, ucigând şi răsturnând tot înaintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră câţva această furtunoasă izbire; dar văzând că nimeni nu le vine într-ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de Mihai, se trag cu grabă spre rezervă. Atunci o ceată de poloni, ce slujeau în armia lui Andrei, văzând fuga ungurilor şi crezând că bătaia e pierdută de dânsii, trec lângă compatrioţii lor, în armia noastră. 180 În vreme ce se petreceau aceste, Gaspar Corniş, general-en-chef al duşmanului, vrând să facă o recunoaştere spre dreapta, ca să vadă ce e de făcut în starea de atunci a luptei, fu fără veste ocolit de escadroanele moldovene ce slujeau în armia noastră, prins şi adus înaintea lui Mihai, care, cunoscându-l de mult din soliile lui şi respectând virtutea şi vrednicia ce împodobeau pe acest lăudat războinic, îl trată bine şi îl puse în loc sigur, ca să nu i se întâmple nimic. 181 „Au fost unii, zice Bethlen, vrăjmaşi ai cinstei şi ai reputaţiei lui, care au zis că Corniş de bună voie şi într-adins s-a lăsat a fi prins şi dus la Mihai, fiind de partida împăratului.” 182 Analişti stăruie însă în îndoială despre acesta. 183 Prinsoarea fără veste a generalului-en-chef, dezertarea polonilor, spargerea oştilor lui Moise şi a lui Barcsai încremeniră de spaimă pe Andrei şi pe ostaşii săi, încât ei nu mai îndrăzniră a ţine lupta cu Mihai, 184 în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe ai săi, se aruncă puternic înainte, taie, turbură şi pune în nerânduială cetele ungureşti. 185

Era acum trei ceasuri după-amiază. Andrei, care de la 7 ceasuri dimineaţa stătuse în acel loc, văzând acum, după o bătaie de 5 ceasuri, armia sa în risipă, fără nădejde a mai îndrepta bătaia, gândi la sine spre a se mântui prin fugă, după povaţa unora; şi, înainte de scăpătutul soarelui, el îşi părăsi postul 186 şi armata, luând fuga, însoţit fiind de o sută de călăreţi, 187 între care era frate-său Ioan Iffiu, Ion Gerendi, George Palatici, Ioan Beldi cu fiii săi Pavel şi Clement, Toma Csomortany, Nicolae Mico şi mulţi alţii.

188 Oastea lui Andrei, părăsită astfel de prințul său și lipsită de generalul său rob, căută a mai ține până la sosirea nopții, ce nu era departe, ca să se poată trage în siguranță. Obosirea armiei noastre o ajută întru aceasta. Noaptea acum sosise și bătaia tot mai ținea. Pancratie Sennyei, Moise Secuiu, Ștefan Toldi, Petre Huszar mai spirjină încă mai multe izbiri ale lui Grigorie Mako, când, pe la 8 ceasuri, Mihai, înțelegând de fuga lui Andrei și văzând că bătălia nu mai e nehotărâtă și că rămâne numai a o sfârși, împinge înainte câteva cete din oastea sa, zicându-le: „Feții mei, mai opintiți încă o dată; biruința e a noastră; vitejia voastră mi-o cheazăuiește”. Năvala acestor cete sparge cu totul rămășița ostașilor lui Andrei și le pune pe fugă. „Ei se trag în tăcere, zice Bethlen, cu pași grabnici și fără rânduială, părăsind românilor tabăra, biruința și patria.”¹⁸⁹ Ai noștri se aruncară îndată în tabăra ungurească, unde găsiră și prădară mult aur, argint, haine, cai, corturi, multe steaguri și 45 tunuri. ¹⁹⁰ Ostașii noștri petrecură noaptea aceea prădând tabăra ungurească și sărbătorind biruința lor prin mese, cântece și chiote de veselie. ¹⁹¹

Armia lui Andrei lăsase pe câmpul bătăliei 2027 morți și aproape la 1000 răniți și prinși. ¹⁹² Între acești din urmă, afară de generalul Corniș, căzuse și George Ravazdi, pe care secuii, urându-l de moarte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorâra a doua zi de bătălie. Asemenea păți de către români și socinianul Wolfgang Corniș. Toți ceilalți prinși cu mărinimie de Mihai fură eliberați. Pierdere noastră a trebuit încă să fie însemnată, deși mai mică decât a ungurilor. ¹⁹³ Dintre ai noștri încă rămaseră morți mai mult ostași de rând, în vreme ce din unguri pică mulți nobili, între care, afară de cei mai sus însemnați, fură Francisc Tholdalasi, Ioan Lascovius, Mihai Culpenius, ce purta steagul gvardiei, Ioan Berendei, Daniil Bako și alți. ¹⁹⁴

„Multe muieri unguroaice, zice Stavrinos, rămaseră văduve în ziua aceea; turburatu-s-a soarele și ziua s-a întunecat; praful în aer se înălța și pământul tot s-a roșit de sângele vărsat... Să fi văzut acolo trupuri moarte și tineri viteji cum zăceau în țărână, goi, fără suflare.” Leșurile ce stau

mormane în câmpie fură adunate de locuitorii Sibiului și îngropate toate laolaltă. Astfel acei ce cu puțin înainte erau dușmani înverșunați, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi împreunați într-aceiași mormânt. Fiindcă groapa făcută nu putea cuprinde atâtia morți, grămădiră trupurile unul peste altul, punând între fiecare din ele o mână de iarbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraș, și „care va fi, zice dureros Bethlen, pentru veacurile viitoare, un monument vecinic de pieirea Ardealului.”¹⁹⁵

Astfel fu bătălia de la Sibiu, una dintre cele mai vestite în analele gloriei române. Ea fu mult mai mare prin rezultatele ei, căci ne făcu îndată stăpâni ai Ardealului.

XXV

A doua zi, vineri 29 oct., la răsăritul soarelui, Mihai porni în deosebite direcții numeroase cete, spre a lua în goană pe dușman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cumva dușmanul să umble a se aduna undeva și a întinde vro cursă. Spre a studia bine starea lucrurilor, el trimise spioni în toate părțile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d-a-i raportui îndată. ¹⁹⁶ Într-adevăr, ieșise vorbă că spre Alba și Cluj prințul Andrei făcea pregătiri de război și că și rădicase un mare număr de soldați. Mihai însă află îndată că nicăieri nu se află oști care să îndrăznească a sta sau de față, sau pe ascuns împotriva lui, biruitor, și hotărî a-și duce armia drept spre Alba-Iulia, spre a stăpâni această capitală a Ardealului și, împreună cu dânsa, și toată țara. ¹⁹⁷

Într-aceeași vreme, făcu deobște cunoscut prin proclamații și prin erolzi: că în orice parte se va arăta Andrei Bathori, să-l prinză și să i-l aducă la Alba, viu sau mort, făgăduind o bună răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarând că va pedepsi strașnic pe aceia ce îi vor da lăcaș sau îl vor scăpa. ¹⁹⁸ El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1200 oameni din oaste de împănare toate drumurile, căutând pe Andrei. ¹⁹⁹

La Alba-Iulia, Ștefan Bathori și Ladislau Gyulasi, pe care Andrei îi însărcinase cu administrația țării, cum aflară de bătălia nefericită pentru

dânșii de la Sibiu, luară ce avea mai scump și, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Cseh, 200 Ștefan Bathori mai întâi la Cluj, apoi la cetatea Hosta, pe hotarul Poloniei. Acolo așteptă câțva, dar pierzând nădejdea d-a căpăta ajutoare de la poloni, el se duse la Somlyo, loc de unde se trage casa Bathoreștilor. 201

Cum se văzură slobozi prin fuga lui Ștefan Bathori, albanii se grăbiră a porni înaintea lui Mihai trei deputați, oameni înțelepți și elocvenți, anume Martin Turi, Ștefan, ce-i zicea Sartorius, și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Mihai tăbărât nu departe de Sibiu și înfățișându-i niște cupe de aur și alte daruri scumpe, îl rugară „ca să fie mai mult cu îndurare decât cu asprime, d-a nu pustii un oraș biruit, care se predă fără împotrivire, și d-a nu da în jaf o capitală unde el are să locuiască; că ei stau gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, ei și tot ce au, pentru dânsul”. L-aceasta răspunse Mihai „că el n-a întreprins acest război spre a strica acea țară și că iubește mult mai bine a o vedea semănată și plină de avuturi și bucate decât de a o pustii și ruina cu cruzime; că el a vrut numai să aducă pe locuitori la credința către împăratul, ce ei îi jurase și apoi și-au călcat jurământul nesocotind legile dumnezeiești și omenești; că gândul lui, cuprinzând țara, n-a fost altul fără numai d-a înfrânge pe rebeli, a da pacea și liniștea popoarelor; pentru aceea, el nu va face nici o sminteală nici locuitorilor Albei, nici la toți cei ce vor recunoaște autoritatea sa, ba încă el îi va însoți cu toată bunătatea sa câtă vreme îi vor fi credincioși.” 202

XXVI

Într-aceea, Mihai-Vodă, ridicându-și tabăra de la Sibiu, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia. 203 Prin toate orașele pe unde trecu în cale, locuitorii alerga înainte-i cu daruri, slobozind puști în semn de veselie și primindu-l cu mare dragoste și entuziasm. 204 Apropiindu-se de Alba, locuitorii orașului și ai județului îl întâmpinară cale de o leugă înainte cu multă cinste și daruri. 205 În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprasdi, încunjurat de tot clerul său. El felicită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urându-i tot felul de fericiri, o domnie vecinică asupra țării Ardealului, ce el

dobândise cu sabia, o viață îndelungată și izbânzi multe, care să se adauge unile peste altele.

În aceeași zi, luni 1 noiembrie (s.n.), Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea avea d-a face întipărire popoarelor printr-o strălucită priveliște, adăogându-se la vesela îmbătare a unei izbânzi de atâta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triumfală o podoabă neauzită în părțile noastre. Întrarea s-a făcut prin poarta Sf. George. De la această poartă până la palatul domnesc, sta înșirați ostașii de ambe părțile uliței în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său, isnafurile (corporațiile) orașului, apoi o bandă de muzică ce se compunea de opt trâmbițe, care cu multă armonie modula sonurile lor, de atâtea tobe de oțel pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și flașnete. În urma acestei orchestre, venea Mihai, călare pe un măreț cal alb. Opt paji investiți cu mare eleganță încunjură calul domnului. Înaintea lui opt seizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șele prețioase, lucrate cu aur și argint, și împodobiți cu pene mari.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o egretă neagră de pene de erodiu legate cu o [copcă] de aur; o manta lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de lături țesuți vulturi de fir; tunică albă de aceeași materie, lungi ciorapi de mătase albi, garnisiți cu pietre scumpe și botine de saftian galben; de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine.

O ceată de zece lăutari țigani urma îndată după domn, cântând innuri naționale. Apoi venea o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări, și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se ducea steagurile lui Andrei Bathori luate în bătălie. Ele era desfăcute și plecate spre pământ, spre semn că Ardealul e supus.

Astfel, în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, la sunetul clopotelor și vuietului tunurilor, la care se unea strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului și trase

la palatul domnesc. În cale, pân-a nu ajunge l-acest palat, Mihai spun că se îndreptă către un nobil ungur, Ștefan Bodoni, ce căzuse prins în bătaia de la Sibiu, și îl întrebă unde-ar fi mai bine să tragă. „Fără îndoială, zise Bodoni, în palatul prințului Andrei”. La care vorbe Mihai răspunse: „Ce, nu sunt încă biruitor?”²⁰⁶ Toată ostășimea se împărți în liniște și cu orânduială prin birturi și case publice, fără a face nici o pagubă sau vătămare locuitorilor. Nimeni n-ar fi îndrăznit a face vrun rau, știind pe strașnicul domn acoloa.

207

Pilda albanilor fu urmată de locuitorii tuturor orașelor țării, care se grăbiră a trimite deputați la Mihai, spre a-i aduce supunerea și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui. ²⁰⁸ Cetatea Clujului, la cea dintâi somație ce i se făcu, se închină în 4 noiembrie și primi în garnizoană 1000 soldați supt comanda banului Mihalcea. Mihai porni 3000 soldați spre a aduce la supunere toată țara de jos²⁰⁹ și într-aceeași vreme scoase un decret deosebit, prin care făgăduia mila și iertarea sa la toți deopotrivă, de orice treaptă ar fi, carii vor depune armele și vor asculta de dânsul și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate părțile prin obicinuiții curieri. ²¹⁰ Astfel, toată țara Ardealului, până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Mihai, deosebit numai de cetățile Husta și Uioara. ²¹¹ Mihai începu a purta titlul următor: „Mihai, voievodul Țării Românești, al sfințitei maiestăți cezaro-crăiești consilier și locoțiitor asupra Ardealului, și a oastei maiestăței dincoace de Ardeal și de părțile lui supuse căpitan etc.”²¹²

XXVII

Oare ce s-o fi făcut nenorocitul Andrei Bathori? Din ziua în care, cu desperarea în inimă, el fugi din câmpul bătăii de la Sibiu, i s-a pierdut urma. Nimeni nu putea spune unde se află. Rămas-a încă în țară, oprit de vreo nădejde, sau că, pierzând tronul, își părăsi și patria, silind nu mai a-și mântui viața? îzbutit-a încă într-aceasta? început-a oare în țară streină tristul și descoloratul trai al pribegiei, acea suferință crudă care usucă pe om fără a-l omorî? Astfel se întreba toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai! în vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompă măreață în capitala sa, sărmanul

Andrei, în colțul împotrivor al țării, răsplătea printr-o moarte cruntă nenorocirea de a domni.

El se trăsesese, cum am văzut, din câmpul bății, însoțit d-o sută înși călări, trecu pe lângă Sibiu și luă direcția Sighișoarei (Seghesvar), vrând să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vro ocazie priincioasă spre a-și dobândi tronul pierdut. El ajunsese într-o fugă la Oltzina. Acolo calul său căzu în noroi și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dânsul, ca să scape cât mai iute în cetatea Odorhei, 213 în secuime, unde soții săi îl povățuiră a merge; aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova. 214 El dete aci porunci spre a ține în datoria supunerii pe secui, de nu s-a revoltat încă, făgăduindu-le uitarea revoltei lor și că le va da vechea libertate. Dar toate era zadarnice. Poporul secui îl ura de moarte; 215 nobilii secui, numai, care fusese la bătaie și aceia ce îi găsi pe la casele lor primiră bucuros a-l însoți și a ocroti fuga sa. El se temea a rămânea în țară de Mihai, iar mai cu seamă de ura înverșunată ce avea asupra-le compatrioții lor; ruinați prin libertatea ce Mihai-Vodă dedese țăranilor secui, ei dorea încai să-și poată scăpa viața fugind în țară streină.

Pregătirile ce nobilimea trebui să facă pentru fuga sa sili pe prințul Andrei a aștepta pe loc trei zile, și această zăbavă fu pieirea capului său. Văzând el această întârziere și gândind că mulțimea soților săi să nu vădească mai mult dușmanului fuga sa, el hotărî a se despărți de dânșii. El lăsă în cetățuia Odorhei pe George Palatici, apoi, alegând un număr oarecare din nobili spre a-l însoți, dete drumul celorlalți, mulțumindu-le de credința ce i-a arătat și povățuindu-i să meargă a se închina biruitorului Mihai, de la care crede că vor primi iertare, și să aștepte în liniște vremea care Dumnezeu, ce ține în mâna sa ursitele împărățiilor, va însemna pentru mântuirea Ardealului din puterea acestor biruitori streini. 216 De acolo Andrei, lăsându-și bogatele sale vestminte de purpură spre a pune haine țărănești, 217 se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile și făcând ocoluri, spre a-și ascunde și mai bine fuga. După câțeva cale, ajunsese într-o vale unde găsi un izvor cu apa dulce și

îmbelșugată; vederea locului plăcându-i cu deosebire, el se opri acolo, apoi, deschizând sacul unuia din soldații săi, luă puțin vin și pâine, spre a potoli oarecum foamea și setea sa și a stămpăra amarul inimei sale. Făcând acest mic ospăț, el se adresă către acei ce-l încunajura și le zise: „Precum mântuitorul Hristos, înainte d-a se da jertfă morții, făcu cina cea din urmă cu ucenicii săi și fu vândut de Iuda, unul dintr-înșii, care îi întinsese cursa, asemenea și eu, căzut în nenorocire prin trădători, poate fac astăzi cea din urmă cină cu voi, pe care o consfințesc morții mele”. Această presimțire a morții ce îl aștepta și pe care o întâmpină în ziua următoare mișcă foarte inima sa ca și a tuturor celor ce îl ascultă. Plecând din acest loc, ei ajunseră a doua zi în vederea munților celor mari ce țin până la hotarele Moldovei, în capătul ținutului orașului secuiesc numit Csik, și sosesc la un loc pe care locuirii îl numesc Sf. Thomas, după o biserică ce îi e consfințită. Acolo, în a șasea zi după nenorocita bătălie, se opri Andrei, gândind că în aceste locuri va fi mai în siguranță împotriva curselor secuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce încunjur Ardealul, sunt aspre, muntoase, păduroase. 218

XXVIII

Era între secui un nobil din neamu lor, anume Blasie Țrduș, care, prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare săracă la o avuție însemnată. El nu vruse să meargă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătății sale; dar îndată ce auzi despre învingerea și fuga lui Andrei, el puse să tragă clopotele, spre a aduna, după cum este obiceiul la țară, rudele sale, clăcașii și compatrioții săi și începu a-i ațâța spre a lua vrăjmășește în goană pe Andrei. El zicea cu o mare furie, la o nație acum destul de înfuriată, „ca ei trebuie să arestuiască pe Andrei, uneltitorul atâtor rele, ca să merite binevoiața lui Mihai; că numele Bathori vecinic a hrănit nenorocirile publice și private și că este bine a-l stârpi din țară; că trebuie a uide p-acest popă nevrednic în pace și în război, ca să nu mai rămâie nimeni din această afurisită familie, spre a chinui țara prin tirania sa”. Nici că făcea trebuință de multe îndemnări, secuii fiind insuflați de o ură omorătoare asupra numelui Bathoreștilor, căci mai întâi Ștefan Bathori și

Sigismund Bathori în anii trecuți le răpise nu numai orice libertate, ci însă îi pedepsise foarte aspru pentru revolta lor și apoi îi supusese nobilimii ca niște robi vânduți. Ei căuta toate mijloacele spre a scăpa de această robire; pentru aceea ei mutase asupra lui Andrei toată ura ce hrănise către cei mai dinainte Bathorești și își făgăduia prin moartea sa d-a-și redobândi libertatea și a se mântui de o robire ocărătoare. Pentru aceea ei vroiră mai bine să piarză pe prințul Andrei și nobilimea secuie, decât să piară ei înșiși și să fie vecinic robi. Ei alergară toți din toate părțile, bătrâni și juni, care cu arme, care fără arme, unii împinși de furie și de îndrăzneală, alții de nădejdea jafului, închipuindu-și că Andrei cu nobilii ce-l însoțeau trebuie să aibă multe avuții cu dâșșii. Întru aceasta nădejdea lor nu era cu totul înșelată. Prințul Andrei și suita sa aflaseră că sunt goniți de o ceată de secuie, dar nu o credea îndestul de mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea, Andrei, nevrând a fi întârziată suita sa de bagajele cele multe, vrea să le părăsească, dintr-altă parte, strâmtorile mocirloase nu-i lăsa a se prea grăbi.

Numeroasa ceată a secuilor izbi pe fugari în poalele muntelui Sf. Thomas. Când se apropie prințul Andrei cu soții săi d-acest loc, pe aproape de scăpătatul soarelui, dete peste niște strâmtori, șanțuri, găsiră drumul acoperit de copaci și vro sută de secuie stând în loc și așteptându-i. Ei întărise așa de bine acea strâmtoare, încât era siguri că nimeni nu va putea răzbi printr-însa. La stânga aceluia loc era un munte foarte înalt, ale cărui povârnișuri era pline de păduri și de mărăcini. Când suita lui Andrei apucă de intră în acele strâmtori, cătând mai mult la fugă decât la bătaie, secuii o izbiră cu strigări mari deodată în față și în dos. Fugarii se opresc atunci bărbătește și se întocmesc spre bătaie. Secuiei, văzând micul număr al protivnicilor lor, năvălesc cu mai mare foc asupra-le, descarcă în ei puștile ce aveau, apoi încep a zvârli într-înșii cu săgeți, sulii, durde și lănci; alții, ca dușmanul să nu-i poată lovi, fiind el călare și ei pe jos, răstoarnă caii, târând ploi pe pământ, dezrădăcinând alți copaci și silindu-se în tot chipul spre a face lupta deopotrivă. Nu cu mai puțină înfocare nobilimea își apără viața și pe prințul său și respinge cât poate izbirlile țăranilor; mulți căzură

din ambele părți, dar mult mai mulți din partea lui Andrei. Într-adevăr, căzând fără veste în cursă, încurcați de bagajele lor, ei nu putea a se sluji cu folos de caii lor și nu le venea lesne a-și întrebuița armele împotriva dușmanului. Deosebit de aceasta, ei era foarte puțini și secuii mai mult de opt sute. Pentru aceea, Andrei și nobilii, răzbiți de mulțime, încep a se trage înapoi răzlețiți; unii, pierzându-și caii, se aruncă pe jos, printre stejari și crânguri și fug încotro pot. Țăranii secuii, mai ageri la picior și cunoscând locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strâmtorile și asprimile munților, caută, găsesc și ucid pe nobilii ce nu cunoșteau căile și sângerează până în departe toate acele locuri de uciderile lor. [219](#)

XXIX

Prințul Andrei, rugat fiind de ai săi ca să fugă, să scape până când ei mai ținea frunte dușmanului, se și trăsese cu un mic număr, lăsând drumul mare și luând-o prin cotiturile muntelui. După ce a făcut ca vro două mii de pași, el fu silit, din pricina prăpăstiilor și-a greutăților drumului, a-și lăsa călăria, cu atât mai mult că ea nu mai putea umbla, fiind cu totul obosită. Deci el începu pe jos a se urca pe munte, ajunge cum poate în locuri anevoie de apropiat și își îndreptează fuga spre părți nelocuite. Lepadând tot ce ar fi putut întârzia fuga sa, cu patru soți ce din întâmplare găsise, el pătrunse până în adâncul munților. Prin acești munți, Ștefan, numit Negrul, era foarte trebuincios prințului, cunoscând bine căile, dar fiindcă sângele ce curgea din rana ce primise îi luă puterea și simțirile, Andrei și soții săi, temându-se că dușmanii ce îi gonia să nu-l găsească și să-i răpească puțină viață ce-i rămăsese, îl culcară mai mort într-un loc umbrat și-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecându-se după-aceia și prin multe primejdii întorcându-se la casa sa, el povesti această barbară măcelărie.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înaintă câtva, doborât de sete, de căldură și de drum; în sfârșit, făcându-se din ce în ce mai mult noapte, el și singuru soț ce-i mai rămăsese, un nobil credincios, anume Nicolae Mico, zăriră lucind în depărtare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se străluci de atunci prin crunta dramă al

căria fu teatru. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unui păstor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas și, murind de sete, ceru de la țăranul ce găsi într-acel bordei să-i dea de baut. Țăranul, neavând altceva, îi dete puțin zer. Prințul Andrei luă cupa și mai întâi o întinse lui Nicolae Micu ca să guste, zicându-i: „Să bem aceste amărăciuni cu care viclenii și trădătorii ne-au adăpat îndestul.”²²⁰ El înghiți puțin, apoi trimise îndată pe țăran să-i caute puțină apă, dându-i un galben de aur unguresc, numai să vie mai curând. ²²¹ Ieșind atunci din colibă, Andrei se duse de se întinse pe iarbă supt un copaci vecin, își rezemă capul de un trunchi pe jumătate putred și însărcină pe Micul să stea de pază, în vreme ce el se va odihni puțin, ca să poată apoi a-și urma drumul, făgăduind că va sta și el la rândul său de strajă până când Micul va odihni. ²²² Zăcând astfel pe pământul gol, Andrei luă breviarul în mână, se puse a ceti la lumina lunii ceasurile canonice și îndată, osteneala biruindu-l, somnul pe nesimțite îl cuprinse. ²²³

În vremea aceasta, trupa secuilor, urmând deosebitele cotituri și locuri grele pe unde Micul și Andrei fugiseră, sosesc cu o iuțime minunată și cad asupra țăranului, strigând: „Ce procleți de nobili ai primit în gazdă? De nu ni-i vei da îndată, te vom ucide, după ce te vom face mai întâi a suferi mii de chinuri, călăule.” Spăimântat foarte și neștiind ce vrea ei să facă, țăranul le spuse: „ca doi inși intrase la dânsul, șezuse puțin și-apoi ieșise; că el nu știe deloc cine era ei și că gândește că sunt ascunși p-acolo aproape”. Micu, auzind zgomotul acelor ce sosea și întrebările ce făcea țăranului, se duse spăimântat de sculă pe prințul Andrei și îi vesti că dușmanii i-au călcat, rugându-l să caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s-ar fi temut a lumina fărădelegea, se ascunsese supt negrii nori, și în acel întunec, Andrei, care nu cunoștea locurile, n-avea chip de scăpare. ²²⁴ El trimise pe Micu înaintea vrăjmașilor, spre a căuta a-i îmblânzi prin vorbe și făgăduieli. ²²⁵ Dar gloata secuilor, furioasă, în loc d-a asculta rugăciunile lui Micu, întorc către dânsul armele lor; după ce se ocroti un minut cu sabia sa, Micu, plin de răni, fu prins viu. Se povestește că, doritor

d-a scăpa mai curând de viață și simțind pe gâtul-i tăișul ruginit al paloșului unui țăran, el îi întinse sabia sa, care era mai ascuțită, zicându-i: „Slujește-te cu aceasta, prietene, și nu mă mai sfâșia rănindu-mă cu arma ta fără tăiș.” Și zicând aceste, el îi întinse gâtuleju, ca să nu se zică că un viteaz a avut, ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoi.

În vreme ce Micu era astfel prins și ucis, Blasie Irdug, de care am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, izbește pe Andrei. Împins mai mult de nevoie decât de vitejie, Andrei trage sabia cea lată ce purta la coastă și începu a se apăra cu o mână slabă, 226 silind să nu moară fără răzbunare. 227 El izbutise a răni pe unii din vrăjmași, când Blasie, mai îndemânatic în luptă, îi dete o lovitură de secure în frunte, făcându-i o rană mare asupra ochiului stâng, 228 de unde începu sângele pârâu a curge de-i acoperi vederea. 229 În această stare, nenorocitul Andrei încercă să fugă, dar, urmat de aproape de ucigași, el primi cu o asemenea armă o altă rană în partea din dos a capului, asupra grumazului, 230 și, pierzând simțirile, căzu la pământ, bătându-se în sângele său. 231 N-apucase încă să-și dea sufletu, când ucigașii, urându-li-se de vremea ce pierdeau ca să-i smulgă un inel frumos de diamant, ce purta în degetul cel mic, îi tăiară degetul ca să poată lua inelul; 232 apoi, apropiindu-se de dânsul, Blasie Irdug îi tăie capul, 233 pe care, punându-l într-o sulică, 234 îl luă cu dânsul, iar trupul îl lăsară în acel loc, despuiat de orice veșmânt și în prada fiarelor sălbatice. 235 Această tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (Sf. Dominic). Astăzi încă, într-acele loc, țăranii îți arăt locul unde fu omorât sârmanul Andrei și credinciosul său Mico. 236

XXX

Astfel fu sfârșitul lui Andrei Bathori, prinț, cardinal și episcop de Varmia în Prusia. El era de vârsta de 28 de ani 237 numai; nalt la stat, barba și părul capului galben, pe care, după ritul religiei, el avea obicei a le purta rase. Era d-un caracter dulce și blând și mai bun pentru biserică decât pentru război. Din copilăria lui avusese plecare către călugărie. Din nenorocire, calitățile lui private chiar făcu dintr-însul un rău stăpânitor; ambiția de a

domni îl pierdu; el cumpără printr-o crudă moarte o domnire de opt luni asupra Ardealului și fu numai o jalnică pildă a ticăloșiei ursitelor omenești.

238

După arătarea unor analiști, nenorocirea în care pică Andrei și ungurii din Ardeal fură prevestite prin niște semne cerești. În luna lui iunie se ridică deodată despre apus o furtună grozavă, care îngrozi pe toți și pricinui multă stricăciune într-o parte mare a Ardealului. De dimineață norii se rostogolea unii asupra altora. Cerul întreg se întunecase; tunetul urla neîncetat; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce strălucea prin întuneric, o ploaie deasă și repede și mai ales o vijelie grozavă spăimântase pe toți. Parte din acoperișurile caselor din Alba-Iulia fură ardicate, înălțimele zidurilor doborâte, precum și grajdurile din curtea prințului, care era foarte puternic zidite; păstorii pe drumuri fură răsturnați sau târați cu iuțeală încotro nu vroia; mulți cai ce păștea pe la câmp fură azvârliți în Mureș, unde se înecară; o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcină. Această furtună ținu ceva mai puțin d-un ceas și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câteva luni în urmă. Într-aceeași vreme globuri de foc se arătară în deosibite locuri, raspândind groază. O mulțime de lupi se pogorâră cete-cete din munții numiți Meszes și se răspândiră în șesurile Ardealului și prin sate, asemenea și multe alte fiare sălbatice. Cinci zile înainte de bătălie de la Sibiu, toată noaptea se văzu flăcări pe cer, astfel încât armata lui Andrei merse la drum luminată d-această minunată flacăra. Când Andrei tăbări la orașul Szeredahely din pământ sășesc, el văzu trecând pe dinainte-i un arap negru, purtând în mână o coasă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnații, după ce cercetară și căutară, îi răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puține zile până a nu se întâlni Andrei cu Mihai-Vodă, el visă că picase în niște turme de țapi furioși și că d-abia scăpă, când niște porci îi sfâșiară mantela și coiful. Încredințat că acest vis este un semn rău, el îl povesti îndată la Alba-Iulia lui Ștefan Bathori și la alți. În vreme ce Andrei se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia, ca să meargă la

tabăra de la Sas-Sebeș, unul din pintenii săi de aur se sfărâmă, și când ieșea pe poartă își sfărâmă asemenea și încheitoarea mantelii sale. În sfârșit, duhul de superstiție și de misticism al ungarilor merse până a crede că și schimbarea portului ce el făcuse de vro câțiva ani fuse un semn rău, care arăta că el trebuie să sufere într-o zi jugul unei nații streine. [239](#)

XXXI

După uciderea lui Andrei, secuii se apucară a căuta prin păduri și prin strâmtori pe nobilii care umbla rătăcind prin întuneric. După ce îi ucise mai pe toți, se întoarse în locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cât pusese mai multă grabă spre a câștiga această pradă, cu atâta pierdură din vreme spre a o împărți, certându-se, înjurându-se între dâșșii, încât p-aci era să se înhațe la bătaie cu armele. Fură omorâți atunci, parte cu Andrei, parte în fuga lor, Ioan Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, frații Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany, comis a lui Andrei, căruia scăpă viața în luptă omorând un secuiești ce-l amenința cu moartea, Emeric Lazăr, Francisc, numit cel Mare, Mihai Caraczoni, meșter căpitan d-artilerie, și mulți alți, vestiți prin meritul și avuțiile lor. Secuii îi ucidă fără milă, încredințați că nimic nu putea fi mai folositor republicii secuiești decât moartea a tuturor acestor oameni care îi ținuse într-o robie aspră, ca pe niște robi cumpărați cu bani. Ei credea că numai acest mijloc au spre a-și redobândi starea lor cea dintâi și a-și asigura libertatea pe care o dorea cu înfocare.”[240](#) Numai un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în războaie, scăpă în Moldova. Acesta este același care, după cum s-a văzut înapoi, fusese trimis sol de Andrei la Mihai-Vodă și care, cu toate că credința lui era bănuită lui Andrei, îl însoți în fuga sa. Dovadă puternică câtă ușurință pun oamenii în bănuielile lor! [241](#)

Fu atunci o dispută între secuiești, din care unii voia să păstreze în viață vro câțiva din nobilii prinși, iar alții cerea ca să se omoare îndată „acești oameni nesuferiți și vrednici de ură”; se învioră apoi a amâna pentru câțeva vreme moartea unora dintr-înșii. Aceștia era Ioan Iffiu, fratele lui Andrei, Ștefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb și

Wolfgang Lazar. Secuii le leagă mâinile la spate și tot înjurându-i mereu îi pornesc ca să-i ducă spre Alba-Iulia, la Mihai-Vodă. 242 Înaintea lor, Blasie Țrduș ducea, înfapt într-o sulică, sângeratul cap al lui Andrei Bathori 243 învălit într-o pânză. 244 Până a nu ajunge însă la Alba-Iulia, secuii în cale uciseră pe prinșii lor; trupurile lor le aruncară într-un șanț lângă Alba, iar capetele lor sângerate și vinete le azvârliră neîngropate în oraș. Blasie Țrduș păstră numai pe Ioan Iffiu, pe un fiu al lui Nicolae Micu, anume Mihai, în vârstă numai de 12 ani, și capul lui Andrei, pe care îl înfățișă lui Mihai-Vodă în 11 ale lui noiembrie. 245

Puseseră capul pe o masă și Mihai căta puțin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca 246 ce era lângă dânsul, înecându-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plânge? — „ *Pentru că*, răspunse această miloasă și simțitoare femeie, *aceea, ce i s-a întâmplat lui se poate întâmpla și ție sau aceștia*”, arătând pe fiu-său Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile deodată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: „*O, săracul popă!*” Astfel plânse marele Cesar când văzu înainte-i capul dușmanului său Pompei. 247

După aceasta, Mihai trimise acest cap, pus supt un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret după dânsul, pe care îl trimise împăratului. 248 Mihai trimise pe Ioan Iffiu în închisoare, la cetatea Deva și, după povața ce îi dete logofătul Teodosie, porni oameni să caute trupul lui Andrei, pe care îl găsiră gol, dar nevătămat de păsări și dobitoace, nelipsind de la dânsul decât degetul cel mic, care fusese tăiat de ucigători, după cum am spus. Trupul mortului fu pus într-un car și, ca să nu fie într-o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș îl acoperiră cu foi de copaci verzi. Astfel îl aduseră în Alba-Iulia, nouă zile după moartea sa. Îndată, cu mare îngrijire, din porunca lui Mihai, trupul fu investit cu haine mărețe, întins pe o piatră de marmură și acoperit cu o manta de purpură. Apoi îl duseră în templu cel mic, ca să stea până la ziua

înmormântării. Câteva zile după aceea, după ce se adună acolo și deputații țării, convocați pentru deschiderea dietei, Mihai trimise de aduse și trupul lui Balthazar Bathori, pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nici o cinste în cetățuia de la Szamosujvar, și apoi se făcu înmormântarea lui Andrei cu o pompă detot crăiască. 249 Cosciugul era purtat de doi juni nobili250 și încunjurat de toți boierii români. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după coșciug. 251 Apoi venea Mihai însuși cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor. 252 Înainte și înapoi pășeau cu toată cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoi preoții, cântareții și faclele nu mai avea număr. 253 Astfel duseră trupul lui Andrei în biserica cea mare și îl puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-său Balthazar. Acolo trupul ambilor frați fură împreunate. 254 În același templu zăcea de mai multă vreme îngropați doi alți călugări, bărbați mari și puternici, care pieriră cu aeeași moarte ca Andrei: cardinalul George Martinuție, ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rodolf II, și episcopul Oradiei, ucis de Griti. 255 Blasie Iîrdug, ucigașul lui Andrei, în loc de răsplata ce aștepta de la Mihai, fu osândit a i se tăia capul pentru fărădelegea ce făcuse. 256 Toată prada ce secuii luaseră de la Andrei și soții [lui], în aur și argint, din porunca lui Mihai fu vărsată în vistieria țării. 257

XXXII

Mila, îndurarea și generozitatea ce arată Mihaii-Vodă către cainicul său dușman mări favorul popoarelor pentru dânsul, trase inimile nobilimei Ardealului și lauda tuturor națiilor streine. Nobilii Ardealului simțiră mai ales atunci că, urâți fiind de moarte de popoare, singura lor scăpare e Mihai acum. Ei gândiră că, de au pierdut cârmuirea țării și au căzut supt un stăpânitor de alt sânge, încai să caute a-și păstra starea și viața. Aceste într-adevar era atunci foarte amenințate. Am văzut înapoi ce fel ura și trata secuii pe nobili. Ostașii mercenari, unguri, poloni, sârbi, cazaci și alții, răspândindu-se prin țară, nefiind supt ochiul strașnic al domnului, necăjea încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcându-i să simță toate relele

războiului. Apoi chinuita nație a românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiu, se ridică în picioare groaznică, înverșunată, amenințătoare. ²⁵⁸ Cu cât fuseseră ei mai cumplit împilați de nobilii unguri, cu cât mai mult înecaseră în inima lor suferințele lor și ura ce avea către dâșii, cu atât izbucnirea acestei uri fu puternică și pustietoare. Românii ardeleni cuvânta astfel și într-un chip simplu către unguri: „Sunteți niște venetici care ați venit prin silă de ne-ați călcat țara, ne-ați răpit pământurile, drepturile, viața, ne-ați chinuit și ne-ați aruncat în cea mai cumplită robire. Între noi și între voi n-a domnit dreptatea sau simțimentul omeniei, ci numai sila; acum, că ne-am deșteptat, că ne simțim puternici, vrem să intrăm în drepturile și pământurile noastre, ce ne-ați răpit odinioară; vom lua, dar, pe seamă-ne moșiile și casele voastre, iar pe voi vă vom ucide sau vă vom goni, ca să curățăm țara de voi.” Aceste idei și sentimente povățuiră toate revoluțiile făcute sau încercate de români de la năvălirea ungarilor până astăzi. Astfel revoluțiile veacului de mijloc, acea de la 1437, răscoala de la 1599 până la insurecția lui Horia de la 1784 și revoluția de la 1848 fură mai mult inspirate de setea răzbunării decât de dragostea libertății, și pentru aceea românii nu-și putură asigura libertatea; căci libertatea triumfează fără a-și răzbuna; altminterlea ea nu mai e libertate, ci numai răzbunare. Niciodată și nici într-un loc libertatea nu s-a putut întemeia prin călcarea dreptății și prin cârmuirea groazei. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate.

Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se punea de ucidea la aristocrați și pustia acareturile lor; și fiindcă mai adesea nobilii apucau de fugea, ei își vărsa furia mai mult asupra bieților burgheri unguri de prin orașe; și cum trecea furtuna, aristocrația era iarăși în păr și românul iar cădea în gheara ei. De asemenea mai mulți domni români din principate, dusmani ai aristocrației, printr-un guvern de teroare, credea că fac ceva ucigând la boieri, în loc de a ucide boieria; toată schimbarea era de persoane, dar duhul de castă și instituția se păstră, ba încă se mai întărea prin interesul ce insufla oamenilor cei prigoșiți și împilați.

Revoluția de la 1848 din Țara Românească singură pricepu că, spre a asigura libertatea, trebuie a lăsa pe boieri a putrezi în pace și a ucide boieria prin proclamarea dreptului comun.

Românii ardeleni n-au priceput aceasta nici la 1848, cu atât mai mult ei n-o pricepu la 1599. Ei nu gândea că nu e nici drept, nici folositor, nici cu puțință de a curăți țara Ardealului de toate populațiile streine, care fac mai de a treia parte din totalul populației; ei uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi pozitive și netăgăduite, că o naționalitate, oricât de mica va fi, trebuie respectată, căci sfânt e dreptul ce are ea de a trăi în pământul ce ocupă; că acest drept natural e pe dasupra oricărui drept istoric, de vreme [ce] pământul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pământului. Problema de dezlegat în Ardeal era și este nu cum vor face românii, ungurii, sașii și secuii ca să rămâie numai ei singuri într-acea țară și să gonească pe celelalte popoare, ci, proclamând dreptul comun sau egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armoniza împreună, alcătuiind un stat federativ. Fără îndoială că numărul românilor în Ardeal le asigura în orice caz o preponderență naturală și dreaptă în trebile țării și prefăcea oarecum Ardealul într-o țară românească.

Astfel românii și ungurii la 1848, luptându-se unii împotriva celorlalți, pleca de la aceleași principii greșite și căzură supt același jug.

XXXIII

Așa și la 1599, românii ardeleni, ridicându-se, nu se purtară ca un popor matur, insuflat de dragostea libertății, prin care purtare ei ar fi impus și lui Mihai și asupritorilor lor și ar [fi] silit și pe unul și pe ceilalți a-i întregi în drepturile lor naturale și soțiale, ci, setoși de răzbunare, se apucară să plimbe torța și paloșul prin palaturile nobililor. Mulți nobili pieriră atunci. Cei mai mulți scăpară, unii afară din țară, alții supt protecția lui Mihai. Acesta nu putea să sufere asemenea neorânduiei, care se descărca asupra-i. Bănuit încă până nu a intra în Ardeal, de unguri, că lucrează prin preoții români a scula pe țărani împotriva nobilimii ungurești, el dorea să dovedească neadevărul acelor bănuiei, cu toate că, după intrarea sa în

Ardeal, el fu îndemnat spre uciderea nobilimii ungurești nu numai de către românii ardeleni și o seamă de boieri, dar încă și de un număr însemnat din cei mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihai a-și asigura stăpânirea Ardealului prin nimicnirea acestei aristocrații puternice, care totdeauna era să-i stea împotrivă; dar inima sa, dorința d-a-și da un nume mare și bun în Europa, care își ațintise ochii acum asupra-i, îl depărtă de la o asemenea faptă, preferând a încerca cu binele a-și trage inimile nobililor unguri. Din nenorocire, el nu se mulțumi numai a-i tolera și protecta, ci se încunjură de dâșii, le încredință posturile cele mai însemnate în armie și administrație și împărți iarăși între dâșii averea confiscată de la cei uciși în bătaie sau care pribegiseră. 259 Umilința ce arăta către dânsul acești aspri și trufași nobili și setea cu care vâna favoarea lui înșelă pe Mihai. El crezu că ei nu vor mai ridica niciodată capul lor, după ce l-au plecat atât de jos. El socoti că va găsi un reazem și o putere într-înșii și că prin ei va trage inima întregii nații ungurești și va deschide un câmp mare la întinsele și ambițioasele sale proiecte. Aceasta îl orbi și îl făcu de împinse până la nesocotință generozitatea sa către dâșii; și cu cât ei stăruia în învinovățirile și bănuielile lor, cu cât ei complotă și umblă mai rău să-l surpe, cu atâta el se arăta mai îndurător către dâșii, încât generozitatea lui ajunsese o slăbiciune care îl pierdu.

Aceasta îl făcu că el, după ce domoli setea de răzbunare a țăranilor români, nu le dăde libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevăr că el nu putea lucra în Ardeal împotriva de ce făcuse în Țara Românească. Nenorocitul *ășezământ de românie* ca un butuc îl ținea în lanț și-l târa spre pierzare. El dedese libertatea secuilor nevoit fiind și fiindcă aceștia numai de puțină vreme o pierduseră și o dorea cu înfocare. Dar românii de mai multe veacuri își pierduse libertatea și fiind și mai numeroși, paguba ce ar fi simțit nobilii unguri ar fi fost mult mai simțitoare. Apoi secuii era o populație foarte războinică, în vreme ce românii, supt împilare, uitaseră până și întrebuintarea armelor ce stăpânii lor nu le lăsa să aibă. Apoi Mihai,

ca toți războinicii, credea mai mult în soldat decât în popor; duhul lui era mai mult de concherant decât de naționalist. Nobilii, în ochii lui, era reprezentanții poporului, nația armată, și pe arme voia a se întemeia.

Mihai socoti să urmeze în Ardeal, în privința românilor, politica Corvinilor, adică a ușura oarece sarcinile țăranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor și a înălța mai mulți dintr-înșii în treapta de nobili, ca astfel nația să fie reprezentată în dietele țării. Dar am văzut mai înapoi că această sistemă nu adusese mari foloase românilor, căci nobilii lor, dobândind interese împotrivoitoare gloatei poporului, se alia cu ceilalți nobili unguri și se lepădau și de naționalitatea lor. Datoria lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din iobăgie și proprietate de pământ spre cheazăuirea acelei libertăți și a da nației o reprezentare deosebită în dieta celor trei nații. Astfel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfățișa ca acum, îndată după bătălia de la Sibiu, când ungurii, îngroziți, amorțiți cu totul, se mulțumea de li s-ar fi lăsat măcar viața. Mai târziu Mihai în zadar vru; anevoințele crescuseră prea mult: ocazia trecuse. Și nu trebuie a crede că noi aci judecăm pe Mihai după ideile de democrație ale veacului nostru, iar nu după-acele ale veacului său; căci urma ne va dovedi că aceste idei era bine simțite atunci și chiar de Mihai.

De asemenea idei inspirat, Mihai-Vodă deschise la 20 noiembrie, în Alba-Iulia, adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituția țării și toate privilegiile, libertățile și daniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Reprezentanții depuseră jurământul de credință și, spre răspuns la cererile domnului d-a i se da provizii și bani pentru ținerea oștilor, s-a orânduit că de fiecare casă sau poartă (cum se zice în Ardeal) să se dea câte opt măsuri de făină și opt măsuri de ovăz sau orz și de la 10 case câte o vită de tăiat, și, fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea trei oi. Asemenea se hotărî că, de vreme ce s-a dat libertatea secuilor, aceștia să aibă a da, după vechiul lor obicei, când se schimbă domnul sau când se însoară, din șase boi unul pe seama domnului. Această dare se numea de secui *friptură de bou*. Încât pentru bani spre purtarea războiului, se hotărî ca să se dea de fiecare casă, fără a fi nimeni scutit, nici domnu, nici boierii, câte șase florini; trei florini să se dea pină în 25 zile, socotindu-se din ziua publicării decretului,

iar ceilalți trei, cu 25 de zile mai târziu. Toate celelalte articole [ce] se încheiară atunci și fură cuprinse în actul general al dietei, ce se întări de Mihai-Vodă și se publică, [260](#) privesc numai interesele nobililor: dă voie unora dintr-înșii a se întoarce în țară, asigură libertatea secuilor, iar pe români, fără nici o ușurare, îi lăasă în starea de iobagi ai nobililor. Astfel Mihai trădă misia sa în Ardeal și merită d-a cădea.

XXXIV

În vremea aceasta se răspândi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în Țara Românească pe la începutul lui dechemvrie, și mulți se îngrijiră; dar aceasta pieri îndată, lămurindu-se cum că turcii, ce într-adevar intraseră în țară, cu toate că bine armați, după obiceiul lor, era însă puțini și veniseră numai ca să cumpere miere și unt, aceea ce făcând, ieșiră din țară fără a vătăma pe nimeni. Cu toate acestea, Mihai, îngrijindu-se, porni o mie de călăreți în Țara Românească, care să împiedice astfel de venituri ale turcilor și să apere țara. [261](#) Scurt după aceea, Mihai porni și pe fiu-său Pătrașcu în Țara Românească cu o seamă de oaste, spre a cârmui țara în locul lui, și-i dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care, însă, după o lună îl rechemă înapoi, nu se știe din ce pricină. [262](#) Mihai poruncise la o seamă de nobili din Ardeal ca să însoțească pe Pătrașcu în Țara Românească. Dar ei începură a tremura toți, gândind că merg la pieirea lor de se vor duce în Țara Românească și rugară pe Mihai d-a amâna deocamdată pornirea lor, la care el se învoi. [263](#)

La sfârșitul dietei, Mihai puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prințului Sigismund, ce el pusese în cetățuia Vecs, supt paza lui Ștefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri și, între altele, niște cupe de argint așa de mari, încât doi oameni abia putea duce una goală [264](#) pe lângă aceste mai era podoabe de cai, platoșe, șeli garnisite cu pietre scumpe și diamanturi, săbii, pumnaluri, paloșe, hangeruri, securi și alte lucruri asemenea; apoi mai multe vesminte scumpe, prețuite 32 mii florinți, din care unul împodobit [265](#) cu diamanturi era prețuit 15 mii florinți, pe urmă un mare număr de monede de aur numite de

Portugalia, din care una²⁶⁶ făcea 10 galbeni de aur. Când intră Mihai ca să vadă această avuție în casa unde era așezată, răpit de mirare strigă: „Ce de bani am să fac d-aci ca să-mi plătesc ostașii și oamenii mei”. Prețul se ridică într-adevăr la mai multe sute mii de floriți. ²⁶⁷

Mihai își așază apoi oștirea în deosebite comitaturi pentru iernat, împărțind-o mai ales prin cetăți; dar oarecare excesuri ce făcură ostașii, iar mai ales ungurii, sârbii și cazacii, ridicară plângeri din partea locuitorilor, iar mai cu seamă din partea nobililor, care alerga la Mihai văitându-se. La aceste plângeri, Mihai, răspundea adesea cu bunătate, zicând că aceste se fac fără știrea lui, făgăduind că va pedepsi strașnic pe cei vinovați; că de vreme ce, din mila lui Dumnezeu, Ardealul este acum al lui, el se va sili spre a face să domnească într-însul pacea și liniștea și că nimeni să nu încerce vreo pagubă. ²⁶⁸

În vremea aceasta, cuprins de mânie asupra lui Ioan Maro, puse să-l caute și să-l gonească prin toată țara până îl vor prinde. Este știut că acest secretar al lui Mihai dezvălise mai întâi prințului Andrei proiectul stăpânului său d-a năvăli în Ardeal. Mihai îi iertă cu generozitate această vină; dar, în ajunul bătăliei de la Sibiu, nemulțumitorul Maro trecuse din tabăra lui Mihai în cea a lui Andrei, nădăjduind că acesta va izbândi. Mihai, care iertase întâi pe Maro, intră într-o mânie furioasă la această nouă a lui trădare. Maro, care aflase mânia domnului asupra-i, rătăcea pe ascuns într-o parte și într-alta, în sate și orașe, pe la deosebiții nobili, căutând vro ocazie spre a fugi în Ungaria. Astfel umblând, el se duse din întâmplare sau într-adins la Ștefan Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-i da un azil ca să scape de goana ce-i da Mihai. Tholdi îl primi și îi făgădui că va fi în siguranță în casa lui; dar temându-se de Mihai și dorind a dobândi favorul său, îi descoperi îndată că Maro este ascuns la dânsul. Târât la Alba-Iulia, Maro fu dus înaintea lui Mihai, care, după ce îl mustră pentru fărădelegea lui, îl dete pe mâna călăilor, harnici a chinui pe vinovați. Aceștia îl legară strâns de picioare și de mâini la un stâlp, care se afla într-una din mahalalele Albei; apoi îi ciontiră mai întâi picioarele, pe urmă genunchii unul după altul și în

sfârșit brațele până la coate. Trupul lui, sfâșiat și despuiat de toate vesmintele, rămase două zile în privirea tuturor, acoperit de noroi și de sânge.

Dar să întoarcem mai bine ochii de la această urâcioasă priveliște, tânguind barbaria acelor timpuri. [269](#)

XXXV

Mihai-Vodă trimisese o deputație de două persoane, între care și Petru Ormeni, [270](#) ca să meargă la Praga să vestească împăratului norocita biruință asupra lui Andrei și cuprinderea Ardealului. Ajungând deputația la Viena și dând lui arhiduca Matei această înveselitoare știre, el puse îndată a se cânta în toate bisericile *Te Deum laudamus* și, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri, sloboziră mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Arhiduca Matei dăruie căpeteniilor deputației un lanț de aur și la soții săi câte un pahar de argint suflat cu aur; apoi deputația porni și se duse la Pilsen, unde găsi pe împăratul. [271](#) Ea raportui împăratului de izbânda dobândită. Această ambasadă fu vesel primită de mărirea sa și, fiind bine dăruită, primi poruncă a se întoarce înapoi.

Împăratul scrise îndată papii, vestindu-i norocita cuprindere a Ardealului și (necunoscând încă moartea cardinalului) plângându-se foarte de purtarea cardinalului, învinovățindu-l că este în înțelegere cu turcu, și rugând pe sfinția sa d-a-l afurisi și a-i lua înapoi pălăria de cardinal. Într-aceeași vreme, sosi la Roma și scrisorile episcopului Malaspina, care vestea moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei făcu cunoscut că învingerea și moartea cardinalului adusesese mari neplăceri la toată curtea craiului Poloniei și că toți strigă împotriva Malaspinii. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, papa convocă la 12 ianuarie 1600 o congregație de 19 cardinali, ca să chibzuiască de trebie a cere vro satisfacție și a huli omorârea cardinalului. Papa mai întâi și apoi cei mai mulți din cardinali fură de părere „că nu trebuie deocamdată a proceda nici cu cenzură, nici a cere vro satisfacție despre moartea cardinalului, cu atât mai mult că el fusese ucis în război, purtând arme și într-o haină și meserie deosebită de

acea de cardinal; că nu se știe cine l-a ucis și dacă aceia știa sau nu că ucid un cardinal, nici dacă sunt ei catolici sau schismatici și afară de jurisdicția sfântului scaun; că, înainte d-a proceda la afurisanie, trebuie a face vro formă de judecată pe care, în acea nehotărâre, nu știe de unde s-o înceapă; c-apoi cu aceasta papa ar supăra pe împăratul și pe prințul Țării Românești pentru pizma acestora asupra cardinalului, a cărui memorie ei se vor sili a o înnegri cât vor putea; că în acel caz ei ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele proceduri și cenzuri și vor face a se compune cărți împotriva cardinalului, în care nici colegiul cardinalilor, nici sfântul scaun nu vor fi cruțați; că mai bine este să aștepte sosirea nunciului Malaspina, care acum lăsase Ardealul și se afla în cale spre a se întoarce la Roma, și de la care vor afla mai multe și mai deslușit și vor ști ce este de făcut. 272 Se vede că mai târziu papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinalului, osândind, după cum spune analistu Timon pe toată nația secuie la un post strașnic de o sută de ani. 273 Malaspina întorcându-se la Roma, papa îl făcu [să] simță că aflase purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în episcopatul său, unde muri de măhnire, ducând dorul pălăriei de cardinal. 274

XXXVI

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 noiemv., generalul Basta, pe care arhiduca Maximilian, depărtându-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-i la Casovia și în Ungaria de Sus, însoțit de Mihai Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea Mare, purtând cu dânșii și o mare sumă de bani ce împăratul trimisese la Casovia pentru plata armiei. Ei vroia să vie în Ardeal spre a da ajutor lui Mihai întru cuprinderea acestei țări, când aflară că Mihai a și izbutit a cuprinde această țară fără a mai aștepta ajutorul lor. 275 Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardeal, cu pretenție d-a cârmui țara în numele împăratului. David Ungnad, sfetnic însemnat al împăratului, strălucit prin multe solii la Constantinopol și într-alte părți, apucă înaintea lui Basta și, însoțit de Petre Lasli, sosise în 12 noiemv. la Alba-Iulia spre a curteni pe Mihai-Vodă despre norocita sa biruință. Acesta le dete audiență a doua zi, în 13, la 8 ceasuri de dimineață,

primindu-i foarte bine. După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Bathori, pe care îl bălsămase. Ungnad puse îndată de scoase un portret după cap, foarte asemănat. În 17 noiembrie, când Ungnad voi să plece, Mihai, care primise în dar de la dânsul un ban de aur mare, pe care era 10 portrete ale împăratului, îi trimise și el, printr-unul din cei mai mari ai săi ofițeri, o harșă frumoasă, rugându-l s-o primească cu bunăvoință. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulțumire și apoi porni din Ardeal. 276

Mihai-Vodă, aflând de venirea lui Basta, trimise îndată vro mie de oameni către cetatea Husta de pe Mureș, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria și Moldova duce în Ardeal. În această cetate era o garnizoană de 19 companii de trabanți, cărora se poruncise d-a se ține bine acolo până la cel din urmă om; dar ei, văzând cetatea ocolită și izbită, pierdură curajul și se închinară, cu condiție că li se va cruța viața. Intrând valonii lui Mihai în cetate, puseră mâna pe avuții neprețuite, căci acolo Bathori și mulți nobili își lăsase averile lor. Spun că aceste avuții se urca la 10 milioane. 277 Tot atunci Mihai cuprinse și Lipova și alte orașe din Banat.

Basta, intrând în Ardeal, prinse la Somlyo pe Ștefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El îi făgădui că îi va dobândi iertare de la împăratul dacă va mijloci predarea cetății Uioara, cea mai puternică a Ardealului, și unde era atunci în garnizoană 2000 de trabanți cu multe arme. Ștefan Bathori primi a-și cumpăra libertatea prin predarea Uioarei. Mihai se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Astfel acum, prin predarea acestei din urmă cetăți, Ardealul întreg căzu supt stăpânirea lui Mihai. 278

Atunci pentru întâiași dată se întâlni în față Mihai cu Basta, a cărui nume era menit a fi înscris cu sângele său în istoria vieții sale. Ei nu se plăcură; după ce își arătară antipatia lor în public prin vorbe amare și împungătoare ce unul zicea asupra altuia și mușcându-se prin satire, împrejurările îi aduse îndată a și-o arăta prin fapte.

Sa ne oprim puțin asupra acestui geniu fatal al eroului român.

George Basta era de neamul lui arnăut, dar născut într-un sat numit La Rocca, lângă Tarent, la anul 1547. Tatăl său, Dimitrie, nobil din Albania,

își părăsise țara împreună cu alte familii, spre a scăpa de tirania otomană, și trecuse în Puglia, supt umbrirea craiului Spaniei, care îi făcuse o pensie anuală și îi dedese comanda unei companii de lăncieri arnăuți, cu care îl trimise la Milan. El luă de soție o damă din Alexandria și avu doi feciori, din care cel mai mare, Nicolae, ajunsese locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei. Cel de-al doilea, George Basta, intră la 14 ani ca soldat în compania tatălui său, apoi, după moartea lui, trecu ca stegar în compania fratelui său. El ajunsese curând locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de archibuzieri călări, căpitan de lăncieri, sfetnic de război. El comanda un regiment de călărime de arnăuți, când duca de Parma fu numit cârmuitor în Țările de Jos, la 1579, și el se perfecționă în meseria armelor supt acest mare căpitan, care, recunoscând meritul lui Basta, îl făcu comisar general de călărime la anu 1580. El se deosebi în asedierile cetăților Anvers (1584) și Buona (1588), însoți în Franța pe duca de Parma în ajutorul Ligei, în anii 1590 și 1592; asemenea făcu parte din expediția com[i]telui Carol de Mansfeld în Franța, în 1593. După aceea merse de făcu câteva campanii în Ungaria, se întoarse iarăși în Țările de Jos la 1597, fu cerut de împăratul la Filip II, craiul Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa și, dobândind[u-l], îl numi general de artilerie și guvernator al cetății Vienei și apoi general în oastea arhiducei Maximilian, fratele împăratului. El era mare și plin la trup, gras la față, ochii mari și privirea aspră, gura potrivită dar buza de sus cam ridicată, fața măslinie; caracterul fizionomiei lui arăta viclenie; iar caracterul lui moral vom lăsa ca faptele lui să ni-l vădească. [279](#)

XXXVII

Mihai-Vodă se supără de venirea lui Basta, nu voi în nici un chip a-l cunoaște ca general-căpitan al țării, zicând ca el este numit căpitan-general și prinț vasal și tributar al împăratului. [El] făcu cunoscut lui Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimului, va putea păstra prea bine țara în supunere, și el ar face bine a se trage în Ungaria de Sus, căci n-are trebuință nici de dânsul, nici de oștile sale. [280](#) Dar Basta, care era sigur a dobândi el de la împăratul cârmuirea Ardealului, nu numai că nu voi a

asculta cererea lui Mihai, dar încă pretinse să puie garnizoane nemțești prin cetățile Ardealului, silind pe Mihai, în numele împăratului, a primi aceasta măcar pe o vreme, până când Ardealul va fi cu totul liniștit și nu va mai avea a se teme de năvălirea streinilor. 281 Mihai-Vodă, care primise în numele împăratului, și numai ca locotenent al lui, jurământul de credință al Țării Ardealului, jurase asemenea că va păstra toate privilegiurile și drepturile acestei țări. El era hotărât a-și ține jurământul chiar împotriva împăratului, al cărui scop înțelese că era a reduce țara într-o provincie a împărăției, iar nu a o ține ca o țară deosebită, liberă și numai dajnică coroanei sale, după cum se făgăduise întâi. Afară de aceasta, Mihai nu voia a lăsa din mână-i guvernul Ardealului, pe care îl câștigase cu sabia, și a-l vedea mai ales trecând în mâinile lui Basta, pe care de acum nu-l putea suferi.

Peste puțin, ura acestor doi oameni se vădi publicului într-o ciocnire care fu p-aci a aprinde flăcările războiului între dâșșii. Basta, spre a începe îndeplinirea voinței sale d-a pune garnizoane din oștirea sa prin cetăți, trimise o ceată de germani ca să intre în cetatea Husta de pe Tisa. Dar comandantul român ce Mihai pusese în acea cetate nu voi să primească înăuntru oamenii lui Basta și, închizându-le porțile cetății, îi respinse înapoi cu vorbe răstite. Oastea împărătească fu nevoită a petrece noaptea acea în câmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a se întoarce îndărăt. Basta, aflând aceasta, se înfurie foarte și îndată începu a se găti de război, trimițând să-i vie călărimea din Silezia și pedestrima după marginile vecine ale Ungariei și întocmindu-și astfel o numeroasă oaste supt arme. Mihai nu se lăsă mai în urmă și își strânse și el pe lângă sine toate puterile. Amândouă taberele era acum gata a începe război între dâșșele și a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemânatec, ce se afla atunci în Ardeal, alergând când la Mihai, când la Basta și arătându-le primejdia în care se expune creștinătatea deschizându-se între [ei] un război civil, pre când Ibraim-Pașa, în Ungaria, începu a amenința prin mișcări războinice, izbuti, prin autoritatea cuvintelor lui, a-i împăca. Și deși ei

urmară a se urî în inimă, dar în vederea oamenilor trăia în pace. [282](#)

Mai apoi însă, rugat de Petz, Mihai primi în 24 dechemvrie, în cetatea Husta, pe lângă garnizoana românească, și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Somlyo încă era niște cete de nemți. [283](#) Iar în celelalte cetăți, Mihai nu lăsa să intre garnizoane împărătești, zicând că aceasta este împotriva privilegiurilor și libertăților țării [284](#) și că acum războiul încetând într-această țară, el n-are trebuință d-alte puteri, decât d-ale lui. [285](#)

Aflând el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voiește a da cârmuirea Ardealului lui Basta, se mânia foarte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească și strigă tare că în această revoluție Ardealul a dobândit mai mult un stăpân puternic, al cărui jug nesuferit o va împovăra, decât un apărător împotriva puterii turcești. [286](#) Mihai impută încă prin vorbe amare cruzimea, scumpetea și obraznicia cu care puțin mai nainte oamenii împărătești trataseră Ardealul. [287](#) În urma acestora, domnul făcu sfat cu toți boierii români și nobilii Ardealului, arătându-le lupta ce are cu oamenii împărătești pentru drepturile țării. La acest sfat, toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să ție domnia acestei țări, fiind numai tributar către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărâre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea și pe logofătul Stoica, cei mai străluciți din sfetnicii lui. [288](#) Aceștia, sosind în 13 ianuarie (1600) la Pilsen, înfățișară mai întâi împăratului, din partea lui Mihai-Vodă, sabia, buzduganul și steagul lui Andrei Bathori, precum și calul ce el încălcicase în bătălie. [289](#) Apoi ei îi făcură cunoscut că Mihai-Vodă nu se privește în Ardeal decât ca un guvernor spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că supt acest titlu el voiește ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea, cerea ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clujului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedeapsă pilduitoare; și, în sfârșit, cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal care fugiseră și acum cerea iertare, vrând a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bunăvoință de

împăratul și după ce m. s. ținu sfat, fură bine dăruii și trimiși înapoi cu mare cinste, cu acest răspuns: „Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal și că printr-înșii va face cunoscut lui Mihai voința sa.”²⁹⁰

În vremea aceasta, sosise la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihai-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinț voia să uzurpeze suveranitatea țării; că omenirea ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuielile și e de temut ca rugăciunile cele vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiurilor țării și spre a-l îndemna a nu trimite într-înșă oștiri streine, să nu ascunză gândiri ambițioase. ²⁹¹ Aceste scrisori aruncă în deosebite păreri sfatul împărătesc, sau mai bine acea camarilă de femei și de iezuiți ce cârmuia împărăția în locul slabului și leneșului Rodolf al II [-lea]. Unii, câștigați cu totul în favorul lui Mihai, striga că Basta scrie ca un rival și ca un pizmaș al gloriei sale; că Mihai este mult credincios împăratului și un căpitan cu merit și cu vitejie sublimă.

Dar alții, și a căror părere birui, ziseră că trebuie a da mai mult crezământ lui Basta, căpitan credincios și cu sfat înțelept, decât lui Mihai, a cărui nesățioasă ambiție de a domni este deobște cunoscută. ²⁹²

XXXVIII

Mihai, sigur acum că, după ce l-a ajutat norocul ca să cuprinză Ardealul, îl va ajuta ca să-l și stăpânească, aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului și urmă a administra Ardealul ca pe o țară a sa. La 9 februarie el convocă dieta țării, ²⁹³ unde, după zisa unui cronicar sas, nu făcură alta decât „mâncară, băură și numărare bani lui vodă. ²⁹⁴ Iar după mărturia istoricului Bethlen, această sesie se vede a fi fost mai serioasă; căci Mihai, începând a se deziluziona de nobilii unguri și vrând a face oarecare ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga d-a nu se atinge de privilegiurile lor. Ei îndrăzneau a vorbi de privilegiurile lor, atunci când, cu orice jertfă, trebuia a uni pe toți locuitorii țării spre a apăra privilegiurile țării ce erau amenințate de nemți. Domnul, furios de aceasta, răspunse lovind cu mâna mânerul săbiei sale și strigând: „Iată privilegiul vostru!” Din

nenorocire el amenință numai, dar nu lucră. Într-adevăr, acum era mai greu d-a o face decât îndată după bătălia de la Sibiu. El apucase, din nenorocire, a jura paza constituției țării și, credincios jurământului, ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țară fără învoirea dietei. El nu vroia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-i împlini voința. Astfel acum, ca și mai pe urmă, ne vom încredința că buna-credință îl pierdu pe el, și tocmai această virtute îi tăgăduiră dușmanii săi. Ungurii îl învinovățiră atunci că el ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi și făcut-o, dacă Dimitrie, arhiepiscopul bulgarilor, nu s-ar fi dus cu *Biblia* la dânsul, ca să-l întoarcă din acea hotărâre. Vom mai vedea în urmă această învinovățire repetându-se de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este că Mihai a avut multe ocazii de a o face, ba încă și împrejurările l-au îndatorat spre aceasta, și tot n-a făcut-o. Asemenea suntem la îndoială de arătarea ce singur numai Bethlen face, cum că Mihai ar fi poruncit în acea vreme lui George Ratz, comandantul cetății Deva, a arunca în Mureșul înghețat pe junele Ioan Iffiu, ce se afla acolo la închisoare. 295 Mihai era un om iute la mânie, dar nu era crud. Viața lui ne dovedește. Cu ce generozitate nu l-am văzut purtându-se într-atâtea rânduri către boierii din Țara Românească ce complotase pieirea lui! Apoi am văzut dorința lui d-a trage prin bunătate inima ungarilor și îl vom vedea în privința lor generos până la nesocotință.

Într-aceea, Mihai, spre a păstra memoria biruinței sale în Ardeal, puse de tăie o medalie, care se află în cabinetul împărătesc de la Viena, bătută în aur și trăgând 10 galbeni. Pe fața principală se vede portretul lui Mihai. Atât împrejurul portretului, cât și pe cealaltă parte, se cuprinde titlul lui în latinește astfel:

„*Michael Valachiae Transalpinae Voivoda, Sacrae Caesareae Regiae Majestatis Consiliarius per Transylvaniam Locumtenens, cis transylvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus*”. Și în mijloc: „*a Deo vigilantia, virtute el armis victoriam nactus (1600)*”. 296

„Și într-adevăr, zice Ioachim, vegherea lui era neobosită. Ea nu-l

părăsea niciodată și el a arătat în toate împrejurările că știa să se păzească de cele mai mici lucruri ce l-ar fi putut vătăma; vitejia lui era în tot chipul încercată și într-aceasta dușmanii săi cei mai înverșunați îi da dreptate. În sfârșit, născut, ca să zicem așa, în tabără, crescut supt corturi, mânuind armele mai bine decât orișicine din ai săi, el nu dete de minciună deviza sa.”²⁹⁷ În sfârșit, împreuna într-însul virtuțile ce un poet cânta despre un alt erou:

*„Labor impiger, aspera virtus,
Vis animi excellens, ardor, vigilantia, cura
Et durum tractandis robur in armis.”*²⁹⁸

Mihai-Vodă, care mai demult făgăduise că se va duce la Brașov și fusese împiedicat prin venirea solilor și prin alte trebi, se duse, în sfârșit, în acest oraș la 1 martie, unde intră cu mai mult de 6000 călăreți și pedestri și cu o pompă necrezută. La 9 martie ajunse la Brașov un sol de la împăratul turcesc, Pașa de la Timișoara, ²⁹⁹ bătrân venerabil, numit Huraia-Aga. Mihai îi ieși înainte cale de o jumătate de mil³⁰⁰ de oraș, la Ghimbav, ³⁰¹ cu o cavalcadă măreață. Când se întâlniră, și unul și altul se deteră jos de pe cal și, după ce se îmbrățișară, aga luă de la Mihai o pală persienească ce acest domn purta la coasta sa și îi dăruî alta turcească, împodobită cu aur și pietre scumpe. Pe lângă aceasta, îi mai dete³⁰² un steag verde, spre semn de protecția otomană, ³⁰³ mai multe pene de erodiu din cele mai frumoase, spre a face egrete, șapte cai de preț și un foarte bun șoim. Aceste daruri fură purtate înaintea lui Mihai și astfel ei intrară amândoi în Brașov, în zgomotul artileriei întregi. ³⁰⁴

Trimisul turc se sili în tot chipul spre a îndupleca pe Mihai d-a se dezlipi de împăratul Germaniei, spre a se alia cu sultanul. Mihai îi răspunse cu bunăvoință, dar îi declară curat că el niciodată nu va recunoaște altă autoritate decât p-a împăratului creștinesc. ³⁰⁵

Tot atunci sosi și trimișii împăratului către Mihai-Vodă, neamțul David Ungnad și ungurul Mihai Sekeli, căpitanu Sathmarii. ³⁰⁶ Ei fură martori la această primire făcută solului turcesc. Lui Mihai îi păru bine d-

aceasta; el nu se îndoie că o privești așa de nouă nu-i va pune în grijă și că bănuielele ce-i va cuprinde îi va face a fi mai înduplecători. Cu toate acestea, el le dete să înțeleagă că ei nu trebuie a se scandaliza de ce văzuseră; că el nu putea a nu primi cu cuviință un ambasador și de a-i face cinstea ce i se cădea, fără a fi privit de toți ca cel mai puțin politicoș din toți prinții. 307

Mihai porni înapoi pe solul turcesc, făcându-i multe daruri și cinste mare, trimițând sultanului vorbe pacinice și în secret făgăduind munți de aur, cum se zice. 308 Agenții împărătești, înfățișându-se înaintea domnului, îi ziseră: „că cezarul, pentru atâta credință și slujbele memorabile ale lui, îi făgăduiește toată clemența și toată bunătatea sa împărătească. Dar fiindcă împrejurările și starea Ardealului o cer, el îi poruncește d-a se întoarce îndată în Țara Românească și d-a păzi hotarele împotriva turcilor.” Spre dovadă de favorul cezarului, ei îi înfățișară o carte împărătească cu această cuprindere. 309

XXXIX

„Rodolf II, din mila lui Dumnezeu împărat al romanilor, pururea august.

Noi recunoaștem și facem a se cunoaște prin cuprinderea acestora tuturor:

După ce din mila atotputernicului Dumnezeu (pentru gloria căruia ne luptăm împotriva națiilor păgâne și barbare) Ardealul a fost supus puterii noastre și strălucitul Mihai-Vodă din Țara Românească, înflăcărat de un mare zel pentru creștinătate, a supus pe sine și țara sa maiestății noastre și ne-a dovedit credința sa către noi prin fericitele și curajoasele sale întreprinderi împotriva turcului și în Ardeal, unde a tras această țară de supt domnirea nedreaptă a cardinalului Bathori și a dobândit o mare biruință. Atât pentru îngrijirea cu care priveghem la păstrarea posesiilor noastre, cât pentru bunătatea și dărnicia noastră obicinuită către supușii și vasalii noștri, am vrut să mărturisim că statornica credință a strălucitului voievod Mihai către noi și slujbele sale ne-au fost plăcute, încredințați nu numai că

strălucitul voievod va urma a fi credincios, precum a fost, dar încă că urmașii vor imita această lăudată pildă de credință și de curaj.

Pentru aceea, din chiar voința noastră, după ce am chibzuit îndestul, primim în credința și clientela noastră și aceea a următorilor noștri crai ai Ungariei pe numitul Mihai-Voievod și copiii săi și ținutul său Țara Românească, precum o mărturisim prin aceste cărți. Astfel, de câte ori va fi trebuință, precât vom putea, noi îi vom da ajutor, pentru ca domnia acestei Țării Românești să treacă regulat de la persoana strălucitului Mihai la legiuitorii săi copii de sexul bărbătesc, de la cel dintâi născut la cel dintâi născut, cu această condiție însă că, de câte ori se va înfățișa un nou caz de moștenire, acel ce va moșteni va face nouă și următorilor noștri jurământul de credință ce Mihai ne-a făcut. Spre dovadă acestor cărți scrise cu mâna noastră și la care s-a pus pecetea noastră. Datu-s-a în orașul nostru Pilsen, în 11 februarie, anul domnului 1600, al 24-lea al stăpânirii noastre ca crai al romanilor, al 28-lea ca crai al Ungariei și al 24-lea a stăpânirii noastre ca crai al Boemiei.

Rodolf Prin porunca sfințitei maiestății sale împărățești *Ion Barviti*”³¹⁰

Mihai-Vodă, auzind aceea ce îi spuneau agenții cezarului în numele său, nu-și putu ține mânia și le răspunse îndată de față: „că el nu va lăsa Ardealul spre a se întoarce în Țara Românească și nu va face pe voia împăratului; că, deși cezarul i-a plătit în toți anii o subvenție, dar că prin toate ostenele și primejdiile ce a suferit de la dușmanii cezarului, luptându-se pentru dânsul, el meritase guvernul Ardealului, care după dreptate și legiuit i se cuvine”³¹¹, dând a înțelege că numai puterea armelor, cu care câștigase această țară, îi va putea îndatora a o întoarce înapoi. ³¹²

Apoi Mihai de a doua oară adună la sfat boierii, carii toți fură de părere, „că îi este prin înțelepciune poruncit a păstra pe seamă-i Ardealul; că el suindu-se pe scaunul Țării Românești, țara era ocolită de vrăjmași, și că Dumnezeu îi puse în mână Ardealul ca, cu puterile unite ale ambelor țări, el să se poată apăra”³¹³. Mihai, văzând că simțimentele boierilor și nobililor

Ardealului conglăsuiesc cu ale sale, se întemeie și mai mult în hotărârea sa d-a ține Ardealul. În 15 martie el deschise dieta, pe care o chemase la Brașov. Cu două zile înainte, el vrusese s-o amâne și să-i schimbe locul la Sibiu, dar fiindcă deputații veniseră din toate părțile, îl rugară a o continua. Toată sfătuirea dietei ținu numai un ceas, aruncând o contribuție de 4 florini de cap. Toți se aștepta la o contribuție mult mai aspră; apoi, auzind aceasta, o priviră ca o binefacere deosebită și se învoiră cu toții. 314

În 16 martie, la 7 ceasuri, porni din Brașov la Sibiu și d-acolo la Alba, 315 ducând și pe agenții împărătești cu sine. Aci, după ce îi ținu câteva săptămâni și îi mai zăbovi și la Cluj, îi trimise înapoi la împăratul Rodolf cu acest răspuns: „că de nu îi va trimite subvenția anuală, și aceasta în grabă, el va duce asupra împăratului nu numai oameni, dar încă mii de mii de demoni; că el n-are trebuință de ajutorul streinilor; că are destui soldați, numai bani îi lipsesc spre a-i putea ținea” 316. El rugă încă pe agenți d-a se sili ca împăratul să numească altă persoană în locul lui Basta, care îi era bănuitor din deosebite cuvinte și pentru ca sfezile lor particulare să nu turbure liniștea țării întregi. 317 El învinovățea mai ales pe Basta, că în locul să grăbească a-i aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinalului, își petrecuse vremea în zadar în [cuvânt indescifrabil] de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de bani de la cardinal, prin mijlocul lui Corniș, ca să nu-l vateme și pentru aceea el se mișcase prea cu încetul cu oastea sa spre Ardeal, lăsând să scape ocazia d-a intra împreună cu dânsul în acea țară. 318 Deosebit de acestea, Mihai făcu a se propune pe de lături agenților împăratului: că de vreme ce Ardealul i se face din ce în ce mai iubit, el dorește ca să-l stăpânească și după dânsul să treacă la fiul său, prin drept de moștenire; că pe lângă Ardeal să i se adaoge încă Oradea Măre, Husta, Nagybania (Baia Mare) și părțile din afară ale hotarului Ungariei, care mai nainte ținuse de Ardeal; și că tot ce va mai câștiga cu vreme, țări și oameni, să rămâie pe seama lui și a fiului său; ca să i se dea bani pentru a ridica oști și aceleași pensii și aceleași cinste de care se bucurase Sigismund Bathori, 319 între care a fi facut princip al sfintei

împărății și a i se da ordinul Mielul de aur; [320](#) că împăratul și ceilalți principii creștini care țin de împărăție să se îndatoreze d-a-l răscumpăra cu bani de la turci, întâmplându-se să cază prins în mâinile lor; că întâmplându-se a fi gonit de dușmani din Transilvania sau Țara Românească, împăratul să aibă a-i plăti o sută mii talere pentru traiul său în Ungaria de Sus. El adăoga, spre a pipăi mai bine plecările deputaților împăratului, că nădăjduiește că nu i se vor cere înapoi cetățile Ardealului pe care le și luase în stăpânire. Apoi, din parte-i, se îndatora către împăratul a-l privi ca un puternic prinț; că niciodată nu va umbla a-i smulge țările ce el îi încredințase, ci, dimpotrivă, a i le păstra prin slujbe credincioase; precum asemenea și celelalte părți ale Ardealului, ce sunt ale măriri sale, cu partea de țară până în Tisa, el le va cuprinde și le va supune împăratului. Dacă toate aceste dăruiri le va dobândi el de la bunătatea și dărnicia împăratului, făgăduiește d-a face pentru mântuirea creștinătății mai multe izbânzi și cuprinderi asupra dușmanului comun decât se făcu vrodată de cineva; și că, de i se va da numai atâția bani cât se cheltuia pe fiecare an în Ungaria pentru armie, se leagă că va supune împăratului toată țara de la Marea Neagră până la Ofen, Stuhlweissenburg și Solnoc. [321](#)

Deși aceste cereri ale lui Mihai era mult mai prejos de condițiile ce împăratul dedese lui Sigismund Bathori prin tratatul de la 24 ian. 1595, ele se părură peste măsură de mari agenților împăratului și, aprinși încă de Basta împotriva lui Mihai, se întoarseră foarte întăritați și cu inimă bănuitoare lângă împăratul, căruia insuflară aceleași bănuieli [322](#).

Mihai nu-și mai făcea iluzii acum asupra nemților; el înțelesese că de bunăvoie ei nu-i vor da nimic, ci numai siliți de dânsul și de împrejurări. El se gândi a se împăciui cu dușmanii săi, ca sa încete odata acest îndelungat război și spre a putea fi slobod, la întâmplare, în fața nemților. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei, pentru a încheia pace și alianță. [323](#) Vorba ieși atunci că Mihai propuse și lui Irimia, domnul Moldavei, ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu, fiul lui Mihai, că așa Ardealul, Polonia, Moldova și Țara Românească, fiind una, să n-aibă

temere nici de tătari, nici de turci, cu mult mai puțin de nemți³²⁴. Dar o nouă dorință de domnire ce cuprinse pe nestatornicul Sigismund Bathori împiedică orice tratație și aprinse din nou flăcările războiului. ³²⁵

XL

Când Sigismund Bathori află tragica moarte a vărului său Andrei, alergă îndată către cumnatu-său, Ioan Zamoisky, marele cancelar al crăiei Poloniei, ca să-l roage să-i vie într-ajutor, spre a redobândi Ardealul și a goni dintr-însul e pe Mihai-Vodă. Din nenorocire pentru dânsul, în acest drum i se aprinse două trăsură, care arseră împreună cu mai mulți cai și cu tot ce avea mai scump. ³²⁶ Zamoisky nu-i tăgădui ajutorul său. Astfel Sigismund, pe care niște emigrați din Ardeal, anume Francisc Jerrei, Gabriel Bethlen și alții îl ațâțau mereu spre a răzbuna moartea cardinalului, ³²⁷ făcu confederație cu Ieremia-Vodă din Moldova și cu Zamoisky. Se zicea că el se învoise cu acesta pe următoarele baze: ca Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu bani și oameni, spre a-l restatornici pe tron; Sigismund să ia în căsătorie o fată a lui Zamoisky, sau pe oricine alt, numai să nu fie nemțoaică. De va muri fără feciori, atunci domnia Ardealului să cază în moștenire la fiul lui Zamoisky, născut din Griselda, sora lui Sigismund. În tot cazul, Sigismund și Ardealul să fie cu totul desfăcuți de nemți. ³²⁸

Sigismund și Ieremia-Vodă se adresa la sultanul, cerând bani și oaste într-ajutor. Sultanul nu îndrăzni a se declara de față împotriva lui Mihai, refuză a le da bani, dar în taină era cu dânsii; el mijloci mult prin scrisori ca polonii să le stea puternic în ajutor și le trimise o seamă de oaste în ajutor, care de față se privea ca voluntiri. ³²⁹ Zamoisky asemenea își puse toate silințele spre a hotărî pe crai la acest război și prin aceasta dete o bună ocazie svecilor de a se scăpa de acest crai al lor, pe care nu-l mai voia.

Astfel craiul Sigismund își pierde drepturile sale din Sveția, spre a călca pe ale vecinilor săi. ³³⁰ Aliații puse astfel în picioare o armie de mai mult de 40000 ostași, ³³¹ compusă de moldoveni, unguri, poloni, tătari și turci. ³³² Ei se apropiară de hotarul Ardealului [și] sta acum gata a năvăli

asupra lui Mihai-Vodă.

Mihai află furtuna ce îl amenința și începu a se pregăti în grabă a o stăvili cu toată puterea ambilor țări ce stăpânea. El în inima sa se bucură de noua ocazie ce dușmanii săi îi da, sau mai bine de silința ce ei îi fac d-a-și îndeplini proiectul său cel vechi d-a cuprinde Moldova, precum cuprinsese Ardealul. El era sigur de ostașii săi și popoarele sale și avea toată credința într-înșii. Secuii îi era cu totul jertfiți pentru drepturile ce căpătase de la dânsul; cazacii, sârbii și bulgarii sta gata a muri pentru dânsu, căci el îi îmbrăcase, îi înarmase, îi căuta adesea și le plătea simbrii bune. Trupurile lor cele mari, barbele cele lungi, strălucirea veșmintelor și a armelor lor insufla groază. Dar Mihai puneă temei mai mult pe iubirea oștilor românești, viteze și cercate în atâte războaie; și apoi se întemeia el pe dragostea poporului român din ambele țări, care în răpirea entuziasmului ce avea pentru eroul său nu-l numea altfel decât „*Macedon al nostru*”. 333 Moldovenii înșiși iubea mai de mult pe Mihai și cu atât mai mult pre cât ura acum de moarte pre Ierimia, pentru asprimea cârmuirii sale și pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într-adevăr, el pusese o dajdie de un soldiu de aur pe lună și toți banii ce-i strângea îi trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoie; căci el nu se întemeia în puterile sale și încă mai puțin pe dragostea supușilor săi. 334

Mihai își avea armia astfel împărțită în deosebitele părți ale Ardealului: secuii rămăseseră în ținutul lor; ungurii mercenari, în număr de 1500, era așezați lângă orașul Brașov, pe malurile râului Bârsa, prin satele și castelurile nobililor, ca într-un loc mai lesne de hrană; iar pe cazaci îi așeză în tabără într-un târg numit Arany, pe țărmul Mureșului, lângă cetatea Deva. 335

Mihai, sau din dorința de a se feri de război și de a înființa planul alianței între Ardeal, Moldova, Țara Românească și Polonia, ce își închipuise, sau că, desperând de a putea împiedica războiul, vroia numai să câștige vreme ca să se poată găti și izbi pe dușman fără veste, deschise tractație, după cum avea obicei de a vorbi tot de pace pe când se pregătea cu

dinadinsul la război. El trimise un sol la Sigismund, propunându-i că îi va întoarce Ardealul, dacă el va lua în căsătorie pe fiica sa, Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decât orașul Brașovului și cetatea Făgărașului. Sigismund era gata a primi această propunere, dar Balthazar Szilvasi și Hertelius, cari erau pe lângă dânsu, îl făcu a schimba părerea, [336](#) cu atât mai mult că de această propunere a lui Mihai se ținea și alta ce acesta, tot cu aceeași ocazie, făcuse lui Ierimia. Mihai îi cerea să dea pe fie-sa după fiul său Pătrașcul și apoi de bunăvoie să se tragă în Polonia, lepădându-se de domnia Moldovei, care să rămână pe seama lui Mihai, ca de acolo să aibă ocazie a goni pe tătari de la Dunăre până la Cetatea-Albă și Nistru, și astfel să-și mărească statul. [337](#)

XLI

Negoțiațiile cu Sigismund și cu Ierimia nu izbuti. Mihai, văzând că nu va putea încunjura războiul, vru încai a se sili să slăbească cât va putea mai mult dușmanul. Spre acest stârșit, trimise la sultanul un sol, anume Mihai Török, spre a-i vorbi de dorința lui de a ține pace cu turcii și a-i cere semnele întăririi domniei sale asupra Ardealului. [338](#) Asemenea trimise o solie și la craiul Poloniei, poftindu-l ca să nu sprijinească pe dușmanul său, Ierimia Movilă, nici să dea ocrotire emigraților din Ardeal, între care era și Thomas Csomortany. Această solie nu numai că nu fu ascultată [339](#), dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărârea lui Mihai d-a-l izbi, ca să ia măsurile cuviincioase, să gătească provizii pentru armia polonă și să întărească cetățile Suceava și Hotinul. [340](#)

Mihai se tulbură foarte văzând pe poloni declarați cu totul și de față vrăjmași ai săi. El își închipui atunci un plan de uriaș: el vru a năvăli în Polonia, a se folosi de simpatiile ce avea în poporul acelei țări, spre a face o revoluție, a răsturna craiul, a pune pe altul sau a opri acea crăie pe seamă-i. Într-adevăr, o parte mare din locuitorii Poloniei și popoarele Rusiei, speriați de unirea religioasă la care craiul Sigismund, împreună cu iezuiții ce-l cârmuiau, îi silea a face cu religia catolică, chema pe Mihai din toată inima lor. „Nu era acum de temut, zic cronicarii poloni, de pierderea unei singure

provinții, dar de schimbarea guvernului pentru toată crăiea.”³⁴¹ Mărturisesc încă unii din analiștii poloni că el merse și mai departe, că vrusese a dezmadula crăiea Poloniei, fărădelege împotriva sfântului drept al națiilor, care din norocire nu întină atunci sabia română, rămâind ca să fie, în zilele noastre, povara rușinoasă a crailor Europei.

Spre îndeplinirea planului său asupra Poloniei, Mihai se puse în corespondență cu patriarhul de la Constantinopol, mitropolitul de la Kiev, marele duca al muscalilor și Carol, duca de Suderman, care cârmuia crăiea Sveției. El făgădui la acei doi arhiepiscopi că, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin puțință, el va cuprinde Polonia, va întemeia acolo religia Răsăritului și o va întinde mai departe în Europa. ³⁴² Stăpânitorilor propunea o alianță pentru împărțirea Poloniei pe aceste baze: casei Austriei să se dea Polonia cea mare; muscalului, Lituania; Sveției, Livonia, iar celelalte provincii le oprea pe seama sa. ³⁴³ Mai înainte însă de a-i sosi răspunsurile de prin toate locurile de unde trimisese soli, Mihai își puse oștile în mișcare asupra Moldovei. Această grabă a lui îi fu folositoare într-aceea că îi înlesni repede cuprindere a Moldovei; dar îl vătămă mult apoi, căci, nefiind sigur de aliații săi, el nu îndrăzni a trage foloasele izbânzilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe soarta aceștei țări sau s-o silească a încheia pace. Era într-adevăr o mare greșala din partea lui Mihai, pe care o plăti scump, de a întârâta pe toate puterile vecine împotriva-i, lăsându-se pe sine fără nici un aliat. De ar fi apucat încai a se învoi cu împăratul pentru Ardeal, ca să fie sigur că nu va fi izbit în lipsă-i, sau de ar fi dat în Ardeal de temelii stăpânirii sale întreaga mulțămire a poporului român; dar el jertfise pe acesta nobililor, a căror dragoste tot nu-și putu trage și care acum și ei complota pieirea lui.

Mihai, într-adevăr, prevăzuse multe din aceste, el căutase să amâne și acest război, la care ca [de] o fatalitate era târât. Hotărându-se a-l face, el nădăjduia că, pe lângă aceea că-și împlinea o veche dorință a inimii sale, cuprinzând Moldova, această nouă izbândă va putea încă sluji a învinge îndărătnicia Austriei și a o sili, fără voie chiar, a-i acorda toate cererile sale

în privirea Ardealului; și într-aceasta nu se înșelă. El nu știa însă că această împărăție nu uită niciodată aceea ce i s-a smuls prin silă, nu iartă pre cei ce au făcut-o și că perfida ei politică, cumplită în setea-i de răzbunare, nu alege mijloacele. Mihai înștiință însă pe împăratul că el voiește a face o expediție împotriva Moldovii spre a goni de acolo pe emigranții din Ardeal, partizani ai lui Andrei Bathori și ai familiei lui, dându-i mult a nădăjdui. Spre a se asigura că nobilii unguri din Ardeal nu vor face nici o mișcare, porni la fiul său Pătrașcu, în Țara Românească, treizeci din cei mai de căpitanie nobili, ca să fie ca niște zăloage. ³⁴⁴ El nu voi să ia în ajutor nici pe Basta, nici vreo ceată din oastea împărătească, sau din într-adins, sau din graba cu care era silit a năvăli asupra dușmanului. ³⁴⁵ (A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldovei.)

XLII

Adunându-și în grabă oștile sale străine din cvartirurile lor, Mihai le împreună cu armia sa și cu a Ardealului. Iese din Alba-Iulia³⁴⁶ și, la 1 mai, își asază tabăra lângă orașelul Preșmăr. ³⁴⁷ Acolo poronci la toți secuii să se scoale în arme și să-l urmeze. ³⁴⁸ El făcu cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răzbuna moartea lui Ștefan-Vodă Răzvan, aliatul său, pe care Ierimia-Vodă îl omorâse cinci ani mai nainte, într-un chip crud, rușinos și împotrivor obiceiurilor creștinești. ³⁴⁹ Armia lui Mihai spun că trecea peste 50000 ostași, din care 38000 pușcași, 3000 cazaci, 4000 călăreți sârbi, 4000 secuii și 4000 voluntari supt comanda lui Baba-Novac. ³⁵⁰ Cea mai mare parte din această armie trebuia a se pogorî din Ardeal în Moldova pe la Troțuș; ceailaltă să treacă din Țara Românească pe la Focșani. ³⁵¹

În 6 mai 1600, Mihai, lăsându-și soția în Ardeal, porni spre Moldova; ³⁵² și vrând a sosi chiar și înaintea vestii sosirii sale, cu o grabă de care toți s-au minunat, fără a da răsuflare oștilor sale, trecu munții nu prin drumul obișnuit, pe unde știa că-l așteaptă dușmanul, ci urcându-se prin munții cei mai grei, pînă stînci și pînă strîmtori aspre. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu seama din lipsa proviziilor ce nu găsiră nici pe acolo, nici în părțile Moldovii, pe care dușmanul le pustiise mai înainte.

Caii nu avură pășune, și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci. Oștile însă nu murmurară deloc împotriva acestei răpegiuni. Într-adevăr, Mihai le dedese încredințare că vor birui și le făcuse a nădăjdui mult în îmbelșugarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără nici un aliat. 353 Oștile vrăjmașe orânduite spre paza acelor munți, văzând cu mirare și spaimă că dușmanul, trecând prin prăpăstii, i-au ocolit, se traseră spre șesul Moldovei, către tabăra lor cea mare. 354

Sigismund Bathori și Ieremia-Vodă, care se afla atunci la o nuntă în orașul Troțuș, luând veste că Mihai a trecut munții cei mari și că acum, rânduind de bătălie, se apropie de dâșii, rămaseră încremeniți. 355 În groaza ce îi cuprinse, ei gândiră că aceea ce e mai sigur pentru dâșii este d-a se trage înlăuntrul țării; și fără zăbavă sculându-se cu toată armia, se îndreptară spre Suceava. 356 Mihai-Vodă, neîntâmpinând în față-i pe dușmani, după cum se aștepta, se luă după dâșii 357 cu aceeași iuțală cu care trecuse munții. Armia lui avu și aici a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că dușmanul pustia tot în cale, spre a întârzia goana ce-i da ai noștri. 358 Dar oștile lui Mihai, biruind aceste suferințe, se îmbărbătară și mai mult, siliră la drum și în sfârșit ajunseră pe oștile vrăjmașe la un loc anume *Iaşcea* și le nevoiră a sta de război. 359 Avangarda dușmanului, alcătuită de câteva regimente poloneze bine armate, izbiră avangarda noastră, alcătuită de câțiva români și sârbi, și o sparseră. Mihai trimise îndată de chemă o seamă de unguri din Ardeal, carii se afla mai în urmă, și îi zvârli asupra polonilor din avangarda dușmanilor, care, după o puțină apărare, se întoarseră în risipă, lăsând în loc ca la 200 morți dintr-înșii. 360 Între aceștia era și un viteaz polon, anume Dydynski. 361

Îndată după această luptă de avangardă, ambele trupuri de armii protivnice se arătă unul în fața altuia. Ele cătară câtva una către alta, ca cum ar fi așteptat ceva. Ce va face armia moldavă? Lupta-se-va ea alături cu polonii pentru un domn pus de dâșii și nesuferit țării, împotriva fraților lor de sânge și a unui erou, fala tuturor românilor? Moldovenii nu stătură mult în cumpănă. Într-o clipă, 15000 dintr-înșii, puindu-și cușmele în vârful

lăncilor, cu mari strigări de bucurie trecură în tabăra lui Mihai. ³⁶² Ierimia nu mai avu atunci alt ce face decât a fugi cât mai în grabă, împreună cu oastea ce-i rămase, spre Hotin. ³⁶³ Agiungând la Suceava, el nu îndrăzni sa intre în cetate, neîncrezându-se în locuitori. ³⁶⁴ „Era așa de groaznic Mihai-Vodă și vestit de războaie în toate aceste părți, zice Miron [Costin], cât îndată ce au sosit la Suceava i s-au închinat cetatea Sucevii și a Neamțului și pusă în cetăți o seamă de ai lui pedestrași.”³⁶⁵ Cronicarul polon Heidenstein bănuiește că comandantul Sucevii, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câștigat fiind printr-o mică răsplătire. ³⁶⁶ Mihai-Vodă apoi pripri așa de aproape pe Ierimia, încât avangarda sa ajunsese niște haiduci pedestri cu câteva care din ariergarda lui Ierimia. Haiducii stătură cu inimă la război, apărându-se câteva ceasuri, dar, înglotindu-se oastea lui Mihai, ei fură sparși și deteră dosul. Această luptă stătu lângă râul Jijia, la un sat anume *Verbia*, unde stă o movilă mare peste trupuri, făcută după aceea de Ierimia. ³⁶⁷

În sfârșit, dușmanul, ajungând la Nistru, la cetatea de margine a Moldovii numită *Hotinul*, pe care Ierimia o grijea foarte bine cu slujitori de ai săi nemți³⁶⁸, hotărî de a se opri acolo spre a da bătaie, ³⁶⁹ nădăjduind că va putea izbuti a birui oștile lui Mihai, obosite de atâta cale. ³⁷⁰ Numărul ostașilor ce-i aveau aliații cu dânșii se urca până la 30000. ³⁷¹ În 18 mai sosi și Mihai pe loc și îndată se înhăță bătălia la *Otani*, lângă *Hotin*. ³⁷² Bătălia ținu de la 10 ceasuri dimineața până în seară și, cu toate că dușmanul se purta mai vitejește în această bătălie, dar nu fu mai norocit decât altă dată. Mihai, cu o furie mare, cade asupra armiei dușmane, care, după o lungă împotrivire, pierde câmpul de bătaie, pe care îl roșește și îl udă cu valuri de sânge; 8000 din vrăjmași zăceau în câmpul bătăliei, iar din oastea noastră numai 2000; mulți dușmani încă pieriră ca vai de ei, înecați în râul Nistrului. Românii câștigară o pradă bogată; ³⁷³ iar dușmanii ce scăpară se închiseră cu toții în cetatea Hotinului. ³⁷⁴

XLIII

Mihai începu a bate cetatea. Ghiulelele lui, spune Miron, se

cunoștea în zidurile cetății până la surparea ei. 375 Și după o asedie de trei zile, văzând că nu o va putea sparge, 376 căci îi lipsea tunuri mari, 377 puse un trup de pază împrejurul cetății 378 și, lăsând în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întoarse la Suceava 379 și de acolo la Iași, unde intră cu triumf, se sui în tronul domnilor Moldovei, primind într-o ceremonie solenelă jurământul de credință al boierilor acestei țări. 380 De atunci el începu a se intitula și a se scrie: „Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului.” 381

Ierimia-Vodă, văzând că îl vor scoate din cetate, fugi într-o noapte, pe furiș, cu toți boierii lui în Polonia. 382 Mihai, deși cunoștea bine cât de mulți partizani are în Polonia întreagă, iar mai cu seamă că vecina țară a Podoliei, care era de lege orientală, îl chemă și îl așteptă cu mare bucurie spre a i ce închina lui, 383 tot nu îndrăzni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși războiul, încheind pace sau îndeplinindu-și planurile sale în acea țară, din pricină că el încă nu era înțeles bine cu aliații săi, că nu putuse cuprinde cetatea *Hotinul* și că trebi grabnice îl chema în Ardeal. Aceasta fu o mare greșală a lui Mihai, căci vecinatele provincii era fără oști și, cu simpatia popoarelor, și fără aliații săi el ar fi putut impune voința sa în Polonia. 384

El scrisse craiului Poloniei că a luat armele și a intrat în Moldova spre a opri izbucnirea unui complot rău ce Ieremia urzise împotriva-i 385. Era atunci polonii strânși la dietă la Varșovia, sfătuind oaste împotriva Sveciei, silind mult craiul ca să i se dea mijloace a-și redobândi crăiea de moștenire. 386 Ieșise vorbă cum că Mihai dobândise de la Poartă întărirea nu numai de domn al Moldovei, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întărea stăpânirea peste toate provinciile polone ce va putea cuprinde. Toate aceste ațâțară mari dispute în dietă. Slăvitorii și partizanii lui Mihai, carii era mulți, tăgăduia adevărul acestei din urmă vorbe, și, laudând faptele eroice ale lui Mihai împotriva turcilor, încredința că el va fi un om foarte folositor republicei și că pregătirile războinice ce vor să facă împotriva-i sunt de prisos. „Siguranța crăiei Poloniei, zicea ei,

nu se reazămă pe Moldova. Ce ne pasă nouă și ce pierde sau câștigă republica, dacă va domni în acea țara Ieremia sau Mihai? De trebuie a apăra pe Ieremia, apere-l aceia care au câștig dintr-aceasta și cărora le place orice pricinuire, numai să poată face război”. Această din urmă observație bătea în Zamoisky și în ambii frați Potocki. 387 Cel dintâi era patronul lui Ieremia, pe care îl pusese pe tronul Moldovei și făgăduise a-l apăra; ceilalți era rudiți cu Ieremia prin căsătorie. Partida lui Zamoisky striga împotriva partidei lui Mihai, învinovățind-o de a fi duh austrian și prietenă a religiei Răsăritului.

O greșeală se făcu atunci din partea noastră. Baba-Novac intră în Pocuția, provincie a Poloniei, cu gând ca să tragă pe cazaci în partea lui Mihai. El pustii acolo moșiile lui Ștefan Potocki. 388 Fără îndoială că aveam drept a intra în Polonia, care ne făcuse război pân-atunci; aveam drept a intra în Pocuția, care este o veche provincie a Moldovei, fiind cumpărată la 1431 de Alexandru-Vodă cel Bun și Bătrân de la craiul Poloniei, Vladislau, într-o mie de ruble de argint 389 și apoi multă vreme ea stătu o pricină de războaie necurmte între poloni și moldoveni. Mihai cunoștea aceasta și reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocuției. Dar nefiind hotărât Mihai a purta îndată războiul în Polonia, intrarea în Pocuția era o greșeală, căci întărită mai mult pe dușmanii săi din Polonia și le dete cuvânt împotriva partizanilor noștri. Partida lui Zamoisky începu într-adevăr a striga tare că Baba-Novac a pustiit Pocuția prin foc și sabie, ducând în robie o mulțime de oameni, femei și copii, prin mijlocul orașelor și satelor aprinse. Cu toate aceste, dieta nu voi a slobozi bani pentru pregătirile de război. Zamoisky nu se descurajă de acestea, nici se lăsă din hotărârea sa. El câștigă pe craiul, asupra căruia știm că avea mare influență, zicându-i mereu prin scrisori și prin grai că unchiul și vrăjmașul său, duca de Suderman din Sveția, se va bucura mult și se va întări în puterea sa văzând că streinii calcă țara Poloniei nepedepsiți. În înțelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă hatmanului Zotkiewsky de a se duce în grabă, cu câte oști va putea a aduna mai curând, ca să se așeze pe Nistru, spre a apăra hotarul și a observa mișcările lui Mihai. 390

Acesta, văzând atunci că polonii nu sunt încă în stare a-i face vreun rău, că ei se mulțumesc a sta în poziție de apărare, socoti până una-alta să se întoarcă în Ardeal, spre a pune capăt la pricea ce era între dânsul și împăratul pentru stăpânirea Ardealului. El trimisese curieri la cetățile acestei țări, spre a vesti triumfurile sale în Moldova, și tot Ardealul își arătă veselie prin descărcături de tunuri și alte ceremonii. [391](#) Asemenea, Mihai porni și curieri la împăratul, ca să-i facă cunoscut cuprinderea Moldovei și a i-o închina din partea sa și a fiului său, Pătrașcu, păstrând însă pe seamă-i stăpânirea ei. [392](#)

XLIV

Apoi, spre a-și trage dragostea poporului Moldovei, îi iertă birul și îl aduse a făgădui că, câtă vreme se va păstra această iertare, cu mijloacele lor vor apăra țara de tot felul de dușmani. [393](#) El oprise asemenea prin strașnică poruncă jaful în orașe și sate, hotărând a fi osândiți la bătaie toți ostașii români care o vor călca; iar pe ostașii unguri, fiind mai deprinși la pradă, îi osândeau la moarte. Din nenorocire, nobilii unguri, care strigasera atât de mult asupra relelor ce făcea ostașii lui Mihai în Ardeal, găsea că este pre natural ca ostașii lor să prade în Moldova nepedepsiți. Într-o zi șapte unguri din oamenii lui Pancratie Sennyei și Giorgi Sibrik, nobili însemnați din Ardeal, fură prinși jefuind și aduși înaintea lui Mihai. O mulțime de nobili alergară atunci și se rugară de domn, în numele întregii armii ungurești, de a da drumul vinovaților. Mihai le dete drumul cu vorbe nehotărâte, și cum plecară nobilii, îndată trimise poruncă să omoare pe acei șapte prinși. Începură atunci ungurii a murmura, zicând că fără dreptate au fost aceștia uciși. Niște intriganți ambițioși, precum Moisi Secuiul și Stefan Czaki, se folosiră de ocazie spre a întărâta pe nobili împotriva cârmuirii lui Mihai și a-i aduce a trimite pe ascuns deputați către Sigismund Bathori, care se auzise că se afla la marginile Podoliei, în tabără cu Ioan Zamoisky, cancelarul crăiei Poloniei, spre a se sfătui cu dânsul și cu Zamoisky despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardeal spre a goni pe Mihai, făgăduind ca ei îi vor sta întru ajutor și că poporul îl va primi cu mare

bucurie. Sigismund le răspunse că: „Dumnezeu e bun și că, de va voi să-l cheme iarăși la cârmuirea Ardealului, el nu va lăsa să-i scape din mână ocazia, de temere ca să nu stea împotriva voinței lui Dumnezeu. Dar că acum trebui a suferi cu răbdare toate relele la care ca oameni suntem supuși, și a aștepta vremea hotărâtă la Dumnezeu pentru sfârșitul tiraniei lui Mihai.” Zamoisky încă făgădui că, la vreme, va da ajutor aliatului său Sigismund. [394](#)

Boierii Moldaviei se rugară de Mihai ca să le dea domn, spre a-i cârmui în locu-i, pe fiul său Nicolai. Mihai le făgădui întâi a le face pre voie și porni numaidecât pe Radul Buzescu și pe postelnicul Stoica, cu o suită de 300 inși, ca să meargă sa aducă din Țara Românească pe fiul său Nicolai. Dar pe urmă se socoti cum că fiul său este prea tânăr și nu va putea cârmui o țară de margine, mai ales că avea încă a se teme de Ierimia și de poloni, și își schimbă hotărârea, orânduind o comisie vremelnică de cârmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generali ai săi, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armașul Sava și spătarul Negrea. [395](#)

Apoi, în 27 iunie, părăsind Moldova, [396](#) trecu pe la Oituz, în Ardeal [397](#) și veni la Brașov, însoțit numai de 400 călăreți cazaci, serbi și valoni. [398](#) El poruncise ca armia să-l urmeze, rămânând în Moldova numai 6000 pedestrași și călăreți, supt comanda unui boier strălucit în războaie, anume Mârza, și a lui Moise Secuiul, pe care îl numise în această expediție căpitan-general al ungurilor. [399](#) La Brașov, Mihai petrecu cinci zile. Aice, năcăjindu-se pe brașoveni pentru niște vorbe deșarte ce auzise de la dâșșii, îi amenință că le va prăda cetatea, dar rugat de unii din oamenii săi și mai ales de Moise Secuiul, care îl însoțise din Moldova, se îmblânzi și îi iertă, căci el ades avea asemenea mâinii prefăcute. [400](#) El își împărți apoi armia în Ardeal astfel: pe unguri supt poruncile lui George Mako și Ștefan Tarkany, în țara Bârsei; pe sârbi, în scaunile sașilor de la Cohalom și Șinca, pe poloni și pe cazaci asemenea în scaunele săsești de la Sighișoara și Medias, și cu toată cealaltă oaste intră în triumf în Alba-Iulia, în cele dintâi zile ale lui iulie, și hotărî ziua de 20 a aceleiași luni pentru a se aduna acolo dieta țării.

XLV

Când se vesti cuprinderea Moldovei, toată lumea rămase uimită de mirare. Acel căpitan care umblă și izbește cu iuțeala trăsnetului, acei minunați ostași care suferă în tăcere marșurile cele mai repezi, osteneala și foamea cumplită, trăind numai de entuziasm și de glorie, bătându-și joc de puterile naturei, ca și de ale oamenilor, buna rânduială, disciplina și jertfirea ce ei păstrară în această campanie, strălucitele triumfuri care încununară strădaniile lor fură slăvite și trâmbițate în toate părțile. Acel veac nu arătase încă în Europa o asemenea armie și un asemenea general. În toate părțile se zicea că Mihai a cuprins Ardealul în 11 zile și Moldova numai în 8. ⁴⁰² Toți dușmanii săi se îngroziră. Ei se încredințară că singuri nu pot face nimic împotriva-i, ci numai coalizându-se toți împreună. Mihai ajunsese acum în culmea slavei și a mărimii ce el visase. Cinci ani abia trecuse de când el trăsesese sabia spre a apăra țara sa de tirania turcească și, după o mulțime de eroice triumfuri, respinse potopul turcesc departe de dânsul și de Europa creștină. Nu numai atât. El voi a-și crea o patrie mare pe cât ține pământul românesc; și norocul ajutându-l, în câteva luni Ardealul, Moldova și o parte din Banat sunt unite cu Țara Românească. Rămăsese numai Timișoara cu ținutul ei, ce se afla supt turci, și Oradea Mare, cu părțile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la împăratul cu dreptul că ele fac parte din Ardeal, precum ținuse și supt Sigismund Bathori. Aceste mici ținuturi dobândite, unitatea națională era completă. Independența absolută ar fi urmat fără îndoială. Mihai realizase acum visarea iubită a voievozilor cei mari a românilor. Acum românul s-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cârmuire națională, astfel precum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, pământul său destul de binecuvântat de cer, locuitorii săi numeroși și în mare parte omogeni; ei poate trăi, a sta de sineși și a se apăra împotriva năvălirilor streinilor. Mihai avea destulă înțelegere spre a constitui acest stat, a cărui hotare le trăsesese cu sabia sa. Dar spre a

așeza bine temeliiile și a usca tencuiala acestei zidiri prea grabnic făcută, îi trebuia vreme; și vremea îi fu de lipsă. El n-apucase încă a încununa zidirea sa d-abia ridicată, și iată glasul cobitor al clopotului restrîștei sună cu tărie, și din toate părțile, înverșunați, aleargă dușmanii săi mii de mii și toți întruna spre a-l dărâma. Vai, căci nu ne-am putut opri aci, în culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria!

Pentru ce, după draga povestire a atâtor norocite și mari izbânzi, să fim osândiți a descrie și cruntele noastre nenorociri?

1 Gerando, La Transylvanie, Paris, 1845, t. I, p. 35.

2 Magazinul istoric, t. I, p. 19; t. III, p. 397.

3 Vezi diplomele lui Andrei II din anul 1211 și 1222.

4 Katona, t. X, p. 375.

5 În manuscris: „se ivea” (n. ed.)

6 Tomasi, p. 75.

7 Istvanfi, p. 452.

8 De Thou, t. XIII, p. 329; Ortelius, p. 433.

9 „Solita mobilitate instabilis animi”. (Istvanfi, p. 452).

10 Istvanfi, p. 452; De Thou, p. 329; Bethlen, t. IV, p. 248; Ortelius, p. 433.

11 Istvanfi, ibid.

12 Bethlen, t. IV, p. 248.

13 De Thou, t. XII, p. 330.

14 Ibid.; Ortelius, p. 432; Doglioni, Theatro de'principi, t. II p. 744.

15 Spontoni, p. 83.

16 De Thou, t. XIII, p. 330.

17 Tomasi, p. 76.

18 Ossat, t. II, p. 74.

19 De Thou, t. II, p. 503.

20 Spontoni, p. 52.

21 Tomasi, p. 75; Sponloni, p. 86.

22 Spontoni, p. 86; Bethlen, t. IV, p. 249; Istvanfi; Tomasi p. 76.

23 De Thou, p. 330.

24 Tomasi, p. 77.

25 De Thou, t. XIII, p. 331; Bethlen, t. IV, p. 269; Ortelius, p. 445. Staat von Siebenbb rgen etc.; Doglioni, t. II, p. 744.

- 26 Bisselie.
- 27 Bethlen, t. IV, p. 269—273.
- 28 Cronica lui Fuchsie.
- 29 Bisselie, t. XI.
- 30 Spontoni, p. 88.
- 31 Bethlen, t. IV, p. 279; Istvanfi, p. 452.
- 32 „Amicitiam et boni vicini officium sollicitando eademque vicissim ab illo expetendo”
(Istvanfi, p. 452).
- 33 Bethlen, t. IV, p. 283.
- 34 Bisselie, t. XI; Guerrin, p. 495.
- 35 Cronica lui Fuchsie.
- 36 Spontoni, p. 89.
- 37 Bethlen, t. IV, p. 289.
- 38 Bethlen, t. IV, p. 289; Istvanfi, p. 452.
- 39 Bethlen, t. IV, p. 291—296.
- 40 Ibid., p. 296.
- 41 Bethlen, t. IV, p. 299; Istvanfi, p. 453
- 42 Ibid., p. 209.
- 43 Bisselie.
- 44 Bethlen, t. IV, p. 303—304.
- 45 Istvanfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 288; Piasecius, p. 205; Engel, t. I, p. 249.
- 46 „Nonquam erit bona spina, licet mittatur de Roma” (Piasecius, p. 200).
- 47 Ibid.
- 48 Bethlen, t. IV, p. 304—310.
- 49 Ibid., Istvanfi, p. 452.
- 50 Bethlen, t. IV, p. 317.
- 51 Loc gol în manuscris (n. ed.).
- 52 Bethlen, t. IV, p. 314—317.
- 53 Bethlen, t. IV, p. 319.
- 54 Lazaro Soranzo, p. 147.
- 55 A cita pe Campana, p. 49.
- 56 Istvanfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 320.
- 57 Istvanfi, p. 453.
- 58 Bethlen, t. IV, p. 322.
- 59 Bethlen, t. IV, p. 322.

- 60 Bethlen, t. IV, p. 323—326.
- 61 Ibid., p. 326.
- 62 Bethlen, t. IV.
- 63 Bethlen, t. IV.
- 64 Bethlen, t. IV. După scrierea lui Ioan Csindi, ungur vestit, ce slujea atunci în oastea lui Mihai-Vodă.
- 65 Mag. ist., t. IV, p. 292; Bethlen, t. IV, p. 329.
- 66 Bisselie.
- 67 Bethlen, t. IV, p. 330. După analistul Ștefan Szamosközy.
- 68 Bethlen, t. IV, p. 330—332.
- 69 Cronica lui Fuchsie, p. 100.
- 70 Seivert, p. 186 și 187.
- 71 Bethlen, t. IV, p. 332.
- 72 În manuscris: „doamna Florica”. Confuzie cu numele fiicei lui Mihai Viteazul (n. ed.).
- 73 Bethlen, t. IV, p. 337—339.
- 74 Bethlen, t. IV, p. 339; Engel, t. I, p. 251.
- 75 În manuscris: „Florica” (n. ed.).
- 76 Bethlen, t. IV, p. 340.
- 77 De Thou, t. XIII, p. 331; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452; Neue ungarische und siebenbb rgische Kronik, p. 160.
- 78 Cr. română, Mag. ist., t. IV, p. 293.
- 79 Aici și în continuare, denumind Munții Carpați (n. ed.).
- 80 Bethlen, t. IV, p. 343.
- 81 Bethlen, t. IV, p. 343.
- 82 Bethlen, t. IV, p. 344.

- 83 Ibid.
- 84 Cronica lui Fuchsie.
- 85 Bethlen, t. IV, p. 345, 346—347.
- 86 Istvanfi, p. 483.
- 87 Bethlen, t. IV, p. 347.
- 88 Ibid.; Cronica lui Fuchsie.
- 89 Bethlen, t. IV, p. 347.
- 90 Bethlen, t. IV, p. 355.
- 91 Cronica lui Fuchsie.
- 92 Bethlen, t. IV, p. 356.
- 93 Cronica lui Fuchsie.
- 94 Bethlen, t. IV, p. 358.
- 95 Cronica lui Fuchsie.
- 96 Ibid.
- 97 Bethlen, t. IV, p. 356.
- 98 Cronica lui Fuchsie.
- 99 Ibid.
- 100 Bethlen, t. IV, p. 358.
- 101 Cronica lui Fuchsie.
- 102 Cronica lui Fuchsie.
- 103 Ibid.
- 104 Bethlen, t. V, p. 357.
- 105 Cronica lui Fuchsie.
- 106 Bisselie, t. XI; Ortelius, p. 452.
- 107 Bethlen, t. IV, p. 359.
- 108 Bethlen, t. IV, p. 349.
- 109 Cronica lui Fuchsie.
- 110 Bethlen, t. IV, p. 352.
- 111 Istvanfi, p. 453.
- 112 Bethlen, t. IV, p. 352.
- 113 Cronica lui Fuchsie.
- 114 Bethlen, t. IV, p. 352.
- 115 Ibid., p. 354.
- 116 Cronica lui Fuchsie.
- 117 Bethlen, t. IV, p. 360.

118 Istvanfi.

119 Bethlen, t. IV, p. 362.

120 Cronica lui Fuchsie.

121 Bethlen, t. IV p. 363.

122 În manuscris: „Sălmaciului” (n. ed.).

123 Bethlen, t. IV, p. 363. Acest autor greșește punând aci numele lui Baba Novac, în locul lui Radu Buzescu și banul Udrea. Novac cu haiducii săi intrase în Ardeal împreună cu Mihai-Vodă.

124 Mag. istoric, t. IV, p. 293.

125 Ibid.

126 Bethlen, t. IV, p. 366.

127 Bethlen, t. IV, p. 367; Istvanfi, p. 453.

128 Bethlen, t. IV, p. 367.

129 Cronica lui Miron Costin, p. 220.

130 De Thou, t. XIII, p. 352.

131 Istvanfi, p. 453.

132 Un analist ungur, anume Szamoskuzy, martor de față, citat de Bethlen, vorbește astfel despre numărul oștilor lui Mihai-Vodă: „Este anevoie de-a spune acurat câte oști era, căci căpeteniile însele n-o știa: fiecare după patima sa ridica sau scădea numărul cum vrea. Românii înșiși, care vor să se arate mai curajoși, arăt un număr necrezut de mic. Iar noi, fără patimă, vom arăta aceea ce am văzut, cu ochii noștri. Acei ce vorbesc mai mult urcă la 30 mii pedestrași și călăreți numărul ostașilor lui Mihai. Acei ce spun mai puțin, 20 mii. Românii spun numai 8 mii. Acei ce țin mijlocul spun 25 mii. Atâta sau mai atâta mi se pare a fi mai de crezut. Acei ce pun mai mult sau mai puțin fac abuz de calcul și fără cuvânt se arată darnici în cifre. Nimeni nu poate tăgădui că aceasta fu un potop mare de oameni, ca cum toată Țara Românească, smulsă de la vetrele sale, căzuse peste noi. O parte mare era voluntiri, ce alergaseră la dânsul trași prin nădejdea d-a putea prăda, și nu atât puterea lor reală, cât mulțimea lor insufla groază.

Este încă de sigur (certain) că Mihai-Vodă își adăogă numărul oștilor sale, după ce a intrat în Ardeal, atât pentru că mulți de la sine alerga în tabăra lui, împinși de nadejdea pradei, cât și pentru că Mihai, în toate părțile pe unde trecea, porunea să proclame, într-o parte și într-alta, că el va privi ca dușman și își va razbuna ca de un asemenea pe oricine care, fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat oastea sa. El lucra într-acest chip atât ca să sperie duhurile cu mulțimea, cât spre a nu lăsa în spate-i nimic din care să se poată organiza batalioane. Aceea ce, la vedere, marea oastea voievedului era un număr foarte mare de care,

pe care, împotriva unei strașnice porunci a domnului, fiecare țara cu sine, precum făcuse voievodul și toți boierii, purtând nevestele, copiii, toată starea și averea, ca cum ar fi avut de gând de a schimba pentru totdeauna pământul de locuință; pricina era căci se temeau ca, în lipsa domnului și a armiei din țară, turcii sau tătarii să nu cumva să năvălească spre a o prăda” (Bethlen).

Despre armia lui Andrei, analiștii unguri o scad peste măsură, făcând-o de 9 mii; alții încă numai de 5 mii. Dar mai mulți istorici și analiști streini, precum: De Thou, t. XIII, p. 352, Guerrin, p. 497, Ortelius, p. 453, Bisselie etc. o fac de 25 mii. Istvanfi, asemenea, zice că numărul oștilor era mai deopotrivă de ambe părțile. Din acestea se lămurește că, deși poate a fost oastea românească mai mare decât cea ungurească, deosibirea însă era neînsemnată.

133 De Thou, p. 352; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452.

134 Bethlen, t. IV, p. 368—375.

135 Ibid., t. IV p. 375.

136 Mag. ist., t. IV p. 293.

137 Bethlen, t. IV, p. 367—377; De Thou, p. 352; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452.

138 Bethlen, t. IV, p. 377.

139 Ibid.; Istvanfi, p. 453.

140 De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 453; Wicquefort, p. 779.

141 Bethlen, t. IV, p. 378.

142 Bethlen, t. IV, p. 379.

143 Stavrinos; Bethlen, t. IV, p. 381.

144 Bethlen, t. IV, p. 380—381.

145 Mag. ist., t. IV, p. 293; Bethlen, t. IV, p. 381; Istvanfi, Bisselie și alții.

146 Bethlen, t. IV, p. 382; Engel, t. I, p. 253; Die neueröffnete ottomanische Pforte, p. 339.

147 Wicquefort, p. 799; De Thou, p. 332; Bethlen, t. IV, p. 383; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 497.

148 Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p. 779.

149 Piasecius, p. 205.

150 De Thou, p. 332.

151 Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p. 779.

152 De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495. Ortelius, p. 452; Neue ungarische und siebenbürgische Kronik, p. 161.

153 De Thou, p. 332.

154 În manuscris: „Sibiu” (n. ed.).

155 Bethlen, t. IV, p. 390—394.

- 156 Bethlen, t. IV, p. 395.
- 157 „Baba Novac, quoque famosus id temporis dux” (Bethlen, t. IV, p. 363).
- 158 Bethlen, t. IV, p. 396; Stavrinos.
- 159 Bethlen, t. IV, p. 396.
- 160 Stavrinos.
- 161 Bethlen, t. IV, p. 396.
- 162 În manuscris: „Florica” (n. ed.). – Stavrinos.
- 163 Guerrin, p. 495 și 497; Ortelius, p. 452 și 453.
- 164 De Thou, p. 333.
- 165 Bisselie.
- 166 Bisselie.
- 167 Bisselie.
- 168 Guerrin, p. 497; Ortelius, p. 453.
- 169 Bisselie.
- 170 Tomasi, p. 80; Bethlen, t. IV, 397; Bisselie; Spontoni.
- 171 Bethlen, t. IV, p. 397; Bisselie.
- 172 Bethlen, t. IV, p. 397.
- 173 Bethlen, t. IV, p. 397 și 398.
- 174 Bethlen, t. IV, p. 399—402.
- 175 Stavrinos.
- 176 Bethlen, t. IV, p. 401.
- 177 Bethlen, t. IV, p. 401—405.
- 178 Mag. ist., t. IV, p. 218.
- 179 Bethlen, t. IV, p. 405.
- 180 Bethlen, t. IV, p. 408.
- 181 Bethlen, t. IV, p. 406—407; Spontoni, p. 91; Tomasi, p. 80.
- 182 Bethlen, t. IV, p. 407.
- 183 Tomasi, p. 80; Spontoni, p. 91.
- 184 Bethlen, t. IV, p. 409.
- 185 Tomasi, p. 80.
- 186 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.
- 187 Ibid.; Tomasi, p. 81.
- 188 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.
- 189 Bethlen, t. IV, p. 418.
- 190 Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454; Bisselie, t. VII; De Thou, p. 335. După Bethlen, p. 425,

însă, numai 32 tunuri găsiră ai noștri în tabără.

191 Bethlen, t. IV, p. 419.

192 Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454. După acești autori, morții lui Mihai nu trecea peste 200 oameni, aceea ce e anevoie de crezut, într-o luptă așa de lungă și înverșunată. Bethlen pretinde că din ambe părți împreună pieriră 2000 ostași, Istvanfi spune că din oastea cardinalului pieriră numai 1118 ostași. De Thou și Bisselie numără 3000 oameni pierduți de Andrei. Apoi Montreux exagerează acest număr, urcându-l la 12 mii.

193 Bethlen, t. IV, p. 421.

194 Bethlen, t. IV, p. 422; Istvanfi, p. 453.

195 Bethlen, t. IV, p. 422.

196 Ibid., p. 420.

197 Bethlen, t. IV, p. 420.

198 Ibid., t. XIII, p. 421.

199 De Thou, p. 333; Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 498; Bisselie.

200 Bethlen, t. IV, p. 425.

201 De Thou, p. 333; Guerrin, p. 459; Ortelius, p. 454; Bisselie.

202 Bethlen, t. IV, p. 427.

203 Ibid., p. 431.

204 Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 497.

205 Ibid.

206 Bethlen, t. IV

207 Ibid.

208 Ibid.

209 Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.

210 Bethlen, t. IV.

211 Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.

212 Cronica lui Fuchsie; Mag. ist., t. II. Noi nu cunoaștem bine care a fost natura legămintelor dinainte între împărat și Mihai despre Ardeal. Este însă prea de crezut acest titlu Mihai nu și l-a luat de la sine și că Austria i-l făgăduise. – Bălcescu adaugă în manuscris: „A urma citând capitolul XVI din Bisselius sau parte din el”. Întrucât n-a mai făcut-o, reproducem cap. XVI din traducerea cronicii lui Bisselius, publicată de A. Papiu-Ilarianu în Tezaur de monumente istorice pentru România, I, 1862, pp. 136—137: „După care Mihai, învingând și supuind tot Ardealul, pre când se părea că, afară de constanță, nimic alta nu mai lipsea gloriei sale, trimise împăratului și Cheile Daciilor, în semn de deplină supunere. Iată împăratul, considerând mulțimea și mărimea evenimentelor petrecute

cu succes atât de ferice, în-trun răstimp atât de scurt, a tresăltat de bucurie și prin epistole și cărți împăratești a celebrat într-un mod magnific faptele ducelui român către septemvirii și mai-marii imperiului roman. Numele ducelui câștigă prin aceasta o mărimă și o celebritate neînchipuită, care-l răspândi preste toată fața pământului, încât toată lumea era plină de acest nume, nemaiîndoindu-se de mărimea lui nici turcii, nici tătarii, carii toți tremurau de puterea armiiilor lui. Dar, din cauze mai de aproape, Mihai era în mare stimă la popoarele creștine, care cu plăcere și aplauze comentau faptele și virtuțile lui. Ce să mai zicem? După ce stinsese pe rebelii din Dacia și împăcase turburările și neliniștea popoarelor ei, prefăcuse în cenușă coloniile turcilor și devastase satele și orașele lor, după ce, în fine, culcă la pământ și zdrobi atâta mulțime de barbari, românul, prin numele său, deșteptă în inimile muritorilor numele și memoria arhanghelului Mihail, ducelui oștilor cerești, care trântise și alungase cândva din ceriuri pre bălaurul, luceafărul diavolilor, împreună cu toți demonii, soții rebeliunei lui. Pentru aceea, în mintea popoarelor creștine se formă cu încetul părerea că, cu prea puțină schimbare de cuvinte, s-ar putea aplica foarte bine la Mihai-Vodă vechea cântare de biruință a bisericeii, și mai ales acea parte în care preoții și sacral cor cântau: Lăudați și preamăriți pre toți ostașii în genere, iară mai presus de toți pre Mihai, ducele oastei învingătoare, care sfărâmă Bosforul prin puterea și virtuțile sale” (n. ed.).

213 Gerando, t. II, p. 22.

214 Bethlen, t. IV

215 Istvanfi, p. 454.

216 Bethlen, t. IV

217 Istvanfi, p. 454.

218 Bethlen, t. IV, 437—443.

219 Bethlen, t. IV, 443—449.

220 Bethlen, t. IV.

221 Bethlen, t. IV, p. 451; Istvanfi, p. 454.

222 Bethlen, t. IV, p. 452.

223 Spontoni, p. 91.

224 Bethlen, t. IV, p. 453.

225 Ibid.; Istvanfi, p. 454.

226 Tomasi, p. 81; Spontoni, p. 91.

227 Bethlen, t. IV, p. 454.

228 Ibid.; Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.

229 Tomasi, p. 81.

230 Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.

- 231 Tomasi, p. 81.
- 232 Bethlen, t. IV, p. 454.
- 233 Tomasi, p. 81.
- 234 Ortelius, p. 456.
- 235 Bethlen, t. IV, p. 455.
- 236 Gerando, t. II, p. 22. Analiztii contemporani se deosebesc asupra zilei în care Andrei fu ucis. Timon și Alexandru Dubokay pomenesc de ziua de 31 oct. Ortelius o pune la 9 noiembrie, iar Bisselie tocmai la 20 noiembrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune șase zile după bătălia de la Sibiu, adică în noaptea de 3 spre 4 noiembrie socotind această dată, după potrivirea ce am făcut cu altele, ca cea mai adevărată.
- 237 După Bethlen, iar după Istvanfi, de 33 ani.
- 238 Bethlen, t. IV, p. 456; Istvanfi. 454.
- 239 Bethlen, t. IV, p. 477—480.
- 240 Bethlen, t. IV, p. 458—459.
- 241 Ibid., p. 459.
- 242 Bethlen, t. IV, p. 460.
- 243 Ortelius, p. 456.
- 244 Bethlen, t. IV, p. 460.
- 245 Ibid., p. 461.
- 246 În manuscris: „Florica” (n. ed.).
- 247 Bethlen, t. IV, p. 461—463.
- 248 Ibid., p. 462.
- 249 Bethlen, t. IV, p. 468.
- 250 Bethlen, t. IV, p. 468.
- 251 Stavrinov.
- 252 Bethlen, t. IV, p. 468; Ortelius, p. 461.
- 253 Stavrinov.
- 254 Bethlen, t. IV, p. 468.
- 255 Tomasi, p. 81.
- 256 Magazin istoric, t. IV, p. 295.
- 257 Bethlen, t. IV
- 258 Bethlen, t. IV
- 259 Bethlen, t. IV.
- 260 Bethlen, t. IV, p. 469.
- 261 Cronica lui Fuchsie; Guerrin, p. 508 și 509.

- 262 Ibid.
- 263 Bethlen, t. IV, p. 470. Vezi acest act în Mag. ist., t. II, p. 358.
- 264 În manuscris: „unul gol” (n. ed.).
- 265 În manuscris: „una împodobită” (n. ed.).
- 266 În manuscris: „unul” (n. ed.).
- 267 Bethlen, t. IV, p. 471.
- 268 Bethlen, t. IV, p. 472 și 473.
- 269 Bethlen, t. IV, p. 474—477.
- 270 Bethlen, t. IV, p. 462; Ortelius, p. 456.
- 271 Guerrin, p. 502; Ortelius, p. 456; Bethlen, p. 462.
- 272 Ossat, t. II, p. 122.
- 273 Katona, t. XXVII, p. 600.
- 274 Ossat, t. II, p. 122; Bethlen, t. IV, p. 467 și 468.
- 275 Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 455.
- 276 Guerrin, p. 507; Ortelius, p. 458 și 459.
- 277 Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 459; Beyerlinck, t. II, p. 262.
- 278 Guerrin, p. 501; Ortelius, p. 455; Bisselie; De Thou, p. 334.
- 279 Spontoni, p. 58, 59 și 336 și 337; Sirtori; Bayle, t. IV, p. 495. Basta e autorul a două scrieri despre arta militară: 1. Maestro di Campo generale, Veneția, 1606, in—4°; 2. Governo della Cavalleria leggiera, Francfort, 1612, in fol. Cea dintâi din aceste scrieri se află în Biblioteca de la Sf. Sava în București, împodobită cu un portret a lui Basta; cea de a doua am găsit-o în Biblioteca Națională din Paris.
- 280 Ortelius, p. 460.
- 281 De Thou, p. 356.
- 282 Bisselie.
- 283 Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.
- 284 De Thou, p. 335.
- 285 Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.
- 286 De Thou, p. 335.
- 287 Istvanfi, p. 454.
- 288 Mag. istoric, t. IV, p. 295.
- 289 Ortelius, p. 461. — Aici urmează indicația lui Bălcescu: „A vedea în text un pasaj ce nu s-a pus aici, fiind anevoie de înțeles. Acest pasaj trebuie adăogat aci” (n. ed.).
- 290 Ortelius, p. 462; Bethlen, t. IV, p. 483; Guerrin, p. 502.
- 291 De Thou, p. 334; Doglioni, t. II, p. 745.

- 292 Spontoni, p. 95 și 96.
- 293 Bethlen, t. IV, p. 484.
- 294 Cronica lui Fuchsie.
- 295 Bethlen, t. IV, p. 45.
- 296 „Mihail, Voievodu Țării Românești, Consilierul majestății sale imperiale, crăiesc locoșitor al Ardealului și general căpitan peste armia din părțile cele dincoace de Ardeal, dobândind de la Dumnezeu biruință prin veghere, virtute și arme, 1600.” Acest titlu dovedește că această medalie nu s-a tăiat după cuprinderea Moldovei, precum au bănuț unii din istorici.
- 297 Joachim, Das neueruffnete Mbnz-Kabinet.
- 298 „Muncă neobosită, curaj aprig, putere covârșitoare a minții, înflăcărare, duh neadormit, grijă și tărie neînduplecată în lupte” (n. ed.).
- 299 Cronica lui Fuchsie.
- 300 De Thou, p. 508; Doglioni, t. II. p. 745.
- 301 Cronica lui Fuchsie.
- 302 De Thou, p. 508.
- 303 Spontoni, p. 97.
- 304 De Thou, p. 508.
- 305 Ortelius, p. 463.
- 306 Cronica lui Fuchsie; Bethlen, t. IV, p. 486; De Thou, p. 508.
- 307 De Thou, p. 509.
- 308 Bisselie.
- 309 Bethlen, t. IV, p. 487.
- 310 Acest act, spune Bethlen, care cel dintâi l-a scos la lumină, era scris pe parșemin și se afla în păstrare în biblioteca lui Gabriel Bethlen, Prințul Ardealului, și la moartea lui trecu la comitele Ștefan Bethlen, fratele său.
- 311 Bethlen, t. IV, p. 490.
- 312 Spontoni.
- 313 Mag. ist., t. IV, p. 294; Filstich.
- 314 Cronica lui Fuchsie.
- 315 Cronica lui Fuchsie.
- 316 Bethlen, t. IV p. 491.
- 317 De Thou, p. 509.
- 318 Spontoni, p. 96.
- 319 Ortelius, p. 463; De Thou, p. 509.

- 320 Spontoni, p. 96.
- 321 Ortelius, p. 463 și 464; De Thou, p. 509; Doglioni, t. II, p. 745.
- 322 De Thou, p. 509; Bethlen, t. IV, p. 491.
- 323 Mag. ist., t. IV, p. 296; Cronica lui Fuchsie.
- 324 Cronica lui Fuchsie.
- 325 Istvanfi, p. 459.
- 326 Ortelius, p. 461; De Thou, p. 334.
- 327 Istvanfi, p. 454.
- 328 Cronica lui Fuchsie.
- 329 Ortelius, p. 468; De Thou, p. 510.
- 330 Bisselius, t. XXII.
- 331 Spontoni, p. 98.
- 332 De Thou, p. 510; Doglioni, t. II, p. 745; Ortelius, p. 468.
- 333 Bethlen, t. IV, p. 492; Heidenstein; Engel, t. II, p. 246.
- 334 De Thou, p. 510; Ortelius, p. 468; Doglioni, t. II, p. 748.
- 335 Bethlen, t. IV, p. 493.
- 336 Bethlen, IV, p. 494.
- 337 Bethlen, t. IV, p. 495; Cronica lui Fuchsie.
- 338 Bethlen, t. IV, p. 491; Mag. istoric, t. IV, p. 296.
- 339 Engel, t. I, p. 258.
- 340 Heidenstein; Niemcewicz.
- 341 Piasecius, p. 223; Bethlen, t. IV, p. 495.
- 342 Bethlen, t. IV, p. 532.
- 343 Heidenstein, p. 355; Niemcewicz.
- 344 Bethlen, t. IV, p. 495.
- 345 Bisselie, t. XXII.
- 346 Bethlen, t. IV, p. 496.
- 347 Cronica lui Fuchsie.
- 348 Bethlen, t. IV, p. 496.
- 349 Bethlen, t. IV, p. 495.
- 350 Ortelius, p. 467.
- 351 Magazin istoric, t. I, p. 237.
- 352 Ibid., t. IV, p. 296.
- 353 Spontoni, p. 98; Bisselie; Ortelius, p. 467.
- 354 Bisselie.

355 Bethlen, t. IV, p. 496. „Îl Moldavo e Sigismondo rimasero attoniti e stupeffati della spedita celerita con la quale il Valacco si duro viaggio compito havero” (Spontoni, p. 98).

356 Bethlen, t. IV, p. 479.

357 În manuscris: „dânsul” (n. ed.).

358 De Thou, p. 510.

359 Magazin istoric, t. IV, p. 296.

360 Bethlen, t. IV, p. 497.

361 Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.

362 Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.

363 Magazin istoric, t. IV, p. 297.

364 Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.

365 Miron Costin, p. 222.

366 Heidenstein, p. 351.

367 Miron Costin, p. 222.

368 Miron Costin, p. 222.

369 Mag. ist., t. IV, p. 297.

370 De Thou, p. 510.

371 De Thou, p. 511; Ortelius, p. 461; Bisselie.

372 Mai toți analiștii pun această bătaie pe Nistru, însă unii la Hotin, alții la un loc, aproape, pe care nu îl scriu tot un fel. Așa, De Thou scrie Orthein; Ortelius, Doglioni și alții, Orthun; Bisselius, Orthano. Acest din urmă se aseamănă cu numele satului Otani de lângă Hotin unde credem că s-a dat această bătălie, necunoscând vrut loc acolo al cărui nume să se apropie mai mult de acel dat de istorici.

373 Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511; Bisselie; Doglioni, t. II, p. 728.

374 Mag. ist., t. IV, p. 297.

375 Miron Costin, p. 222.

376 Mag. ist., t. IV, p. 297.

377 Bethlen, t. IV, p. 499.

378 Mag. ist., t. IV, p. 297.

379 Heidenstein, p. 351.

380 Spontoni, p. 98.

381 Mag. ist., t. IV, p. 297.

382 Mag. ist., t. IV, p. 297.

383 Miron Costin, p. 223.

384 Piaseciuis, p. 223.

- 385 Heidenstein; Niemcewicz.
- 386 Ibid.; Miron Costin, p. 222.
- 387 Heidenstein; Niemcewicz.
- 388 Ibid.
- 389 Ureche, p. 107.
- 390 Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480.
- 391 Cronica lui Fuchsie.
- 392 Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511.
- 393 Cronica lui Fuchsie.
- 394 Bethlen, t. IV, p. 500—504.
- 395 Mag. ist., t. IV, p. 297.
- 396 Cronica lui Fuchsie.
- 397 Bethlen, t. IV, p. 504.
- 398 Ortelius, p. 471; De Thou, p. 511
- 399 Bethlen, t. IV, p. 504.
- 400 Cronica lui Fuchsie.
- 401 Bethlen, t. IV, p. 505.
- 402 Cronica lui Fuchsie.

I

Îndată după întoarcerea lui Mihai în Alba-Iulia, sosiră acolo olaci de la împăratul, aducându-i urări pentru norocita izbândă din Moldova și înștiințându-l ca să se mulțumească cu Țara Românească și cu Moldova și să lase Ardealu pe seama împăratului. Mihai nu se putea învoi cu aceste propuneri, neîndurându-se a lăsa Ardealu; el porni îndată la curtea împărătească doi soli, pe Tudosie Logofătul și pe Gaspar Corniș, spre a ruga pe Rodolf II ca să-i lăse Ardealu, căci l-a dobândit cu sabia și cu atâta sudoare, osteneli și sânge, și să-l sloboadă asupra turcilor să meargă a lua mai întâi de la dâșii Timișoara, pe care s-o închine împăratului. ¹ După aceea, Mihai schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova și orându-i acolo în locul său pe Marcu, fiul lui Petru-Vodă Cercel, trimițând împreună cu dânsul și pe Preda Buzescu. ²

Întru acea, Mihai, la 20 iulie 1600, deschisă dieta în Alba-Iulia, spre a o consulta despre deosebite trebuințe ale țării. El o puse din nou de-i jură credință. Încă nu se spărsese dieta, și Mihai, aflând că doctorul Bartholomeu Petz, trimis de împăratul către dânsul, sosise la Sathmar în Ardeal, trimise doi ardeleni, pe Francisc Alard și Andrei Barcsai la Cluj, ca să se împreune cu banul Mihalcea, ce era acolo, ca să meargă tustrei la Sathmar, lângă acest ambasador, spre a-l invita să vie la Alba, unde îl așteaptă dieta cu nerăbdare, a aduce banii ceruți într-atâte rânduri împăratului de Mihai și, în sfârșit, spre a trata despre trebile Ardealului și ale cârmuirii sale. El le zise că la întâmplare când solul, bănuitor cum se aude, s-ar teme să vie, ei să rămâie la Sathmar zăloage până la întoarcerea sa.

Ajungând aceștia la Sathmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba și ei rămaseră în acel oraș. ³ Petz fu adus în câmpia Albii în mijlocul mulțimii de popor și încunjurat de un strălucit cortegiu de pedestrași și de călăreți; pe urmă, după un măreț cuvânt de urare ce îi ținu Pancratie Sennyei, fu dus la

palat, unde Mihai îi ieși într-o întâmpinare până în mijlocul rândurilor. Bartholomeu Petz, fiind astfel primit, aduse domnului, în numele împăratului, daruri scumpe, titlul de locțiitor al său în Ardeal, acela de sfetnic împărătesc și o sumă însemnată de bani pentru plata ostașilor, 4 pe care însă o lăsase la Sathmar, sau din pricina nesiguranței drumurilor, cum da el a înțelege, sau pentru că nu vroia a da acești bani în mâna lui Mihai până a nu se asigura mai înainte bine de simțimentele sale. 5

Mihai, după ce primi bine pe solul împărătesc, îi trimise răspuns prin Gaspar Corniș și Pancratie Sennyei: „ca să binevoiască a se întoarce îndată lângă cezar, spre a-i cere, pentru dânsul și în numele său, ca să-i dea Ardealul supt niște nouă condiții și să-l roage d-a trimite răspuns craiului Poloniei ca să nu-l izbească cu puterea în Moldova, pentru că el, cu oștile ardelene, moldovene și muntenesti și acele ce avea în leafă de la împăratul, să poată cu mai multă grabă și siguranță merge împotriva turcilor, a trece Dunărea și a amenința Constantinopolul”. Auzind aceste, Bartholomeu Petz le răspunse în taină: „că el știe că, după pornirea sa, Mihai nu va împlini nici una din făgăduielile sale, că înșelătoria lui este acum deplin cunoscută; dar zise el, treaba voastră este de a priveghea toate faptele lui și, de-l veți vedea că proiectează ceva împotriva împăratului, dați îndată de știre maiestății sale”. 6 Aceste cuvinte ale lui Petz ne dezvălește caracterul adevărat al misiei sale; cu toate acestea el făgădui d-a sprijini înaintea împăratului cererile lui Mihai. Astfel se întoarse Petz, după ce în câteva zile fu tratat cu mare cinste de către Mihai și umplut de daruri. În această vreme Mihai începu a-și lua următorul titlu: *Mihai voievoda Țării Românești, al Moldovii, sfetnic al sfințitei majestăți împărătești și crăiești și locotenentul său în Ardeal*. 7 Într-aceea, dieta hotărî o contribuție de șase florini de fiecare poartă pentru ținerea oștilor domnului, poroncind la toți a fi gata spre a pleca la război la porunca domnească. 8 În vremea aceasta, nobilii din Ardeal ce fuseseră trimiși în Țara Românească, la Pătrașcu, se întoarseră înapoi. 9

Încheindu-se dieta, vestiră lui Mihai că un sol de la marele vizir Ibrahim se apropie de Brașov cu darurile ce-i trimite împăratul turcesc. De îndată el porni într-acolo cu o escortă numeroasă. Aflând sosirea solului, el ieși din orașul Brașov în câmpie, spre a-l întâmpina împreună cu toți gvardiștii săi și alte oști, ducând înainte, prin seizi, câțiva frumoși cai. El se pogori de pe cal, primi steagul sultanului, plecându-se și îmbrățișându-l, pe urmă, salutând cu mult respect pe sol, primi de la dânsul sabia și cuca, pe care o puse pe cap. Pe urmă încălecând, puse pe sol la stânga sa (aceea ce pentru turci este un loc mai de cinste decât dreapta), pe urmă îl duse în oraș, în mijlocul descărcăturilor a tuturor tunurilor și bombardelor ce se afla în Brașov, și îl primi, în această lungă proțesie, cu toate semnele putincioase de bucurie și cu toate grațiile unei gazde recunoscătoare. După ce l-a tratat măreț, l-a împovărat cu daruri și l-a ținut câțeva vreme la sine, Mihai îi dete drumul și se întoarse la Alba-Iulia. [10](#)

Împreună cu solul turc, Mihai trimise în solie la marele vizir Ibrahim, care bătea atunci cetatea Kanischa, pe vornicu Dima sau Dumitru, spre a trata despre trebile Ungariei. După luarea Kanischei pe la începutul lui septembrie (1600), vizirul Ibrahim trimise la Constantinopol pe ambasadorul român cu Iazid Sade, reis-efendi al taberei, spre a se înțelege acolo cu divanul și sultanul. Hafiz-Pașa eunucul, văzând pe Dima, care îl înșelase și îl biruise la Nicopol în anul 1598, cum am văzut înapoi, vru să-și răzbune. El dobândi de la muftiul Sanollah o fetvă care declara că solul unui domn viclean ca Mihai este afară de dreptul neamurilor. Pe această fetvă rezămându-se, eunucul puse mâna pe Dima și îl bătu la falangă până ce își dete sufletul în groaznice dureri. Această urâcioasă călcare a dreptului solilor trase asupra lui Hafiz-Pașa mânia tuturor, chiar și a turcilor. Ibrahim-Pașa mai ales se supără foarte și scrisse într-aceasta la sultana Valide. Hafiz-Pașa fu îndată depărtat din slujba de caimacam¹¹. Această întâmplare însă mânia foarte pe Mihai și din nou îl întărește împotriva turcilor.

Într-aceea Mihai, aflând că polonii adună oaste pe hotarul Moldovei și că ș-au așezat tabără lângă Nistru, în dreptul Hotinului, [12](#) scrisse îndată

generalului împărătesc din Ungaria de Sus ca să-și ție armia gata, ca la trebuință s-o poată avea supt mână. 13 Era Basta care comanda această armie. Din porunca împărătească el se trăsese din Ardeal la Casovia, capitala guvernului său, cu durerea în inimă că lasă Ardealu în mâna lui Mihai. El avea însă poruncă de a sta gata de a ajuta pe Mihai la orice cerere.

14

Dar aceste favoruri ce împăratul făcu lui Mihai ascundea o *vicleană trădare*. Am auzit vorbele lui Petz către Corniș și Sennyei și am observat că ele vădesc adevărata misie a lui. Într-adevar, el fusese însărcinat ca, pe de o parte să aducă lui Mihai împlinirea cererilor lui, iar pe de alta a pregăti elementele prin care să poată trage răzbunare asupra lui Mihai pentru siluirea ce stăruința sa făcuse împăratului. În lipsă de oaste spre a putea scoate prin silă pe Mihai din Ardeal, cezarul, care se temea de ambiția lui ca el să se alieze cu turcii și să se proclame neatârnat de împărăție, hotărî a-l adormi, dându-i cererile sale, și, într-aceeași vreme, cunoscând ura nobililor unguri cătră Mihai, prin tainice instrucții ce dădă lui Petz și lui Basta îi însărcină a se folosi de această ură, a o ațâța și a o lăși și mai mult și, când va izbucni răscoala, a o ajuta cu putere împotriva lui Mihai.

Petz și Basta nu pregetară într-aceasta; elemente găsiră cu prisos. Cunoaștem viclenile uneltirii ale lui Moise Secuiul și Ștefan Csaki în Moldova. Cu tot favorul la care îi avea Mihai pe amândoi, cinstea și darurile ce le-a făcut, ei își urmară în taină comploturile lor. Moise Secuiul lăsase pe Mârza în Moldova și însoțise, cum am văzut, pe Mihai în Ardeal. La întoarcerea sa, el se opri câțeva vreme în ținutul Bârsii, în orașele Földvar și Botfalva; el se înțelese acolo cu George Mako și cu ceilalți căpitani ce comanda pe ostașii unguri despre întoarcerea lui Sigismund și de revolta împotriva lui Mihai, ațâțându-i a sta și ei una spre a mântui nația lor de supt domnirea unui așa de rău stăpân. 15 După aceea el trecu la Sighișoara (Sasburg) supt cuvânt ca să-și vadă femeia și pe ginerele său, Wolfgang Corniș, și, șezând puțin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, ca să-i ceară ajutor de oaste împotriva lui Mihai. Îndată ce acesta auzi de

dezertarea lui Moise și înțelese uneltirile lui, porni la Sasburg pe George Ratz ca să prindă pe Wolfgang Corniș și sa-l aducă în fiare la Alba-Iulia. Pe când se săvârșea aceasta, secuii din scaunul Odorheiului, aflând vicleniile nobililor, pe care atât îi ura, puseră mâna pe doi nobili, anume Francisc Farcaș și Mihai Szemere, și îi uciseră acolo, în Sighișoara. Unul din complotiști, anume Ioan Petki, ce se afla acolo, luă fuga; dar domnul, spre pedeapsă, îi confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniș, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puse la închisoare.

Uciderea acelor doi nobili și arestuirea acestui din urmă dete pricină intriganților a ațâța și a spăimânta lumea și a pregăti și întinde complotul lor. Ei striga mai ales mai tare — și la aceasta se părea că au oarecare cuvânt — asupra relelor ce făcea ostașii în țară și zicea că aceștia ar fi omorât un preot sas din târgul numit *Insula Creștină* și că ar fi jefuit pe alții. Dar aceea ce pricinui mai multă turburare fu fapta ce se întâmplă în orașul Banfi-Hunyad. Mihai trimisese în acest oraș o sută de pedestrași români spre a fi hrăniți acolo. Lăcuiitorii nu prea era mulțumiți de purtarea lor; când, într-o zi de duminică, dimineața, pe când ei mergea în mare număr la biserică, iată că văd în piață mai mulți ostași români beți, făcând feluri de rele și necăjind oamenii, luându-le marfa. Larma și strigările negușitorilor și a soldaților auzindu-se în biserică, locuitorii ce se aflau înlăuntrul, neștiind ce se petrece afară, ieșiră înspăimântați din biserică și se siliră a împăca cearta; dar întărtându-se și mai mult și unii și alții, românii cheamă pe soții lor într-ajutor și urmează a prăda și a face multe rele; locuitorii, din partea lor, se adună mulțime multă, iau armele și năvălesc asupra românilor și îiucid pe toți, afară de un mic număr ce putu scăpa. Aflând aceasta, Mihai se turbură foarte și, în aprinderea mâniei sale împotriva locuitorilor Hunyadului, vrând a face o strașnică pildă, porunci lui Ștefan Csaki, căpitan-general peste toată armia țării, să ia câtă oaste îi va trebui, ca să meargă să spargă orașul, să ucidă pe locuitori sau să-i aducă prinși. Csaki, neîndrăznind a sta împotriva poruncii domnești, plecă spre a o îndeplini; dar apucă înainte de trimise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia

ce-i amenința. Locuitorii se grăbiră atunci a fugi cu familiile lor și cu tot ce avea mai scump la muni; un mic număr numai de nenorociți, crezând că nu li se va întâmpla nimic, rămasă pe loc și orașul fu ars împreună cu dâșii.

16

III

Vestindu-se toate acestea în țară, se spăimântară peste măsură nobilii, încât mulți (ca la o sută dintr-înșii), încercând în care familiile și cu tot ce avea mai scump, se silea a se mântui prin fugă. ¹⁷ Aflând Mihai aceste mișcări ale nobilimei [și] dezertarea lui Moise Secuiul, spre a opri ca din această fierbere să nu se aprinză un foc mai mare, plecat mai mult a întrebuința mijloace blânde decât aspre către nobili, trimise oficial în palaturile și locuințele lor pe Nicolai Viteazul, un român din Ardeal, vestit orator pre acele timpuri. Viteazul, supus și jertfit cu totul domnului, primi cu bucurie însărcinarea ce-i dete, închinându-i-se plecat, și se duse la fiecare nobil îndeosebi. Întrebuințând deosebite argumente după duhul celor la care se adresa, el se silea a-i încredința de strălucitele proiecte ce are domnul pentru creștinătate. Adesea sfârșea cuvântul său zicând că „Mihai iubește mai presus de orice mântuirea și păstrarea creștinilor; că zi și noapte el se gândește numai cum ar putea sluji mai cu credință pe împăratul, a întinde hotarele creștinești, a doborî puterile turcilor, în sfârșit a păstra ardelenilor, a căror vitejie o prețuise în cea de curând biruință asupra lui Ieremia, vechile lor legi și privilegii. Că el n-are nimic mai scump ca sângele nobililor, nimic care să iubească mai mult ca nația ungurească și că nu va întreprinde nimic împotriva legilor obștești a acestei patrii, precum de curând o încredințase lui Bartholomeu Petz, solul împăratului. Că nime nu trebuie să se turbure de fuga lui Moise Secuiul, care în cea din urmă expediție din Moldova făcuse parte dintr-o conjurație al cărei scop era de a omorî pe domn, spre a da prințipatul lui Sigismund, și că el, prin fuga sa în Polonia, scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniei sale. Că deși doi oameni însemnați (Francisc Farcaș și Mihai Szemere) fusesă uciși la Sighișoara, prin furia secuilor, aceasta foarte a fost neplăcută domnului și el asigurează

că uneltitorii morții lor se vor pedepsi îndată cu moarte, iar pentru vătămarea ce soldații domnului au făcut, fără știrea lui, locuitorilor, după o cercetare și o prețuire făcută, se va plăti până la o para.” Prin asemenea cuvinte și jurăminte personale, Nicolai Viteazul, părându-se a fi domolit înfierbântarea nobililor, se întoarse triumfător lângă Mihai. [18](#)

Nobilii unguri erau însă împărțiți în deosebite păreri și partide. Acei veniți din Ungaria, care numai de câțeva vreme se statorniciseră în Ardeal și care nu împărțeau ura națională a nobililor ardeleni către români, se lipiseră din inimă de Mihai. Ei vedea de atâția ani, de la nenorocita înfrângere de la Mohaci, draga lor patrie, Ungaria, robită și sfâșiată de către turci și nemți. Ei vedea acum că n-au altă nădejde d-a mântui patria lor și a o reîntregi în libertatea și unitatea sa decât în Mihai. Într-însul ei își pironise toate nădejdlile lor; ei îl încunjura, îl ațâța, îl îndemna, îl lingusea, dându-i titlu de crai, titlu cu care îl salutase și viziru Ibrahim, [19](#) și rugându-l de a scăpa crăiea Ungariei din mâinile turcilor și a nemților și a [o] opri pe seamă-i, aducându-și bine aminte că cele mai strălucite timpuri ale acelei crăii au fost când ea era cârmuită de familia română a Corvinilor.

Aceste nădejdi nu era deșarte; ele cuprindea o mare idee, care fusese visarea bărbaților celor mari, unguri și români, în trecut și care a rămas de atunci până astăzi și va fi încă în viitor idealul oamenilor de stat a acestor două nații, deopotrivă viteze și generoase. Într-adevăr, locuind în parte pe același pământ, singure numai deosibindu-se cu sângele de celelalte neamuri dimprejur, deopotrivă amenințate și bântuite de puternicile împărății ce le ocolesc, aceste nații dintru început semăna menite a-și uni viața printr-o legătură frățească, spre mântuirea și dezvoltarea comună și spre a forma un stat mare și puternic între Adriatica și Marea Neagră. Mai mulți crai ai Ungariei, precum Ștefan cel Mare, Carol Robert, Sigismund I și Ludovic I, precum și Corvinii doriră și se ispitiră a înființa această idee; dar, înfățișători a ideilor veacului lor și a geniului sumeț și iubitor de domnire a ungarilor, în loc d-a vorbi românilor de frăție și egalitate, cereau ca să li se supuie și să [re]cunoască supremația lor. Aceste smintite și

nenorocite pretenții ațâță în inima românilor, înfocată atunci pentru libertate, o ură mare împotriva ungarilor; și încercările crailor Ungariei, și năvălirile lor în Țara Românească și în Moldova fură greu pedepsite. Ambiția lui Mihai zâmbea la proiectele nobililor din Ungaria; el întrevedea poate în viitor o zi în care se va ispiți într-o îndeplinire a lor; dar deocamdată se vede că, deși amenința prin vorbe Austria, ca s-o aducă a-i împlini cererile, dar în adevăr nu avea de gând a ridica război asupra-i spre a-i smulge drepturile ei asupra crăiei Ungariei, după cum îl învinovățesc unii din istorici. ²⁰ Nevoia și înțelepciunea sa îl silea spre aceasta. Încunjurat de atâția dușmani, el nu putea ridica sabia și asupra Austriei, când toată nădejdea lui de sprijinire o avea numai într-însa.

IV

Cu totul altele era sentimentele nobililor unguri din Ardeal către Mihai. Un mic număr numai dintr-însii, recunoscători pentru purtarea cea blândă a lui Mihai către nobili, se lipise de dânsul și îl slujea în dreptate. Ei vedea bine că, de vor scăpa de stăpânirea lui Mihai, vor cădea supt nemți, turci sau supt Sigismund Bathori și vor fi mult mai rău. Cei mai mulți însă ura în Mihai un domn român. Învățați a urî și a desprețui nația română în iobagii lor țărani, lor le venea cu ciudă a-și pleca trufașul și sumețul cap supt un stăpân român. Ei se temea încă, cu mare cuvânt, de relele urmări ce poate avea pentru dânsii întemeierea unei stăpâniri românești în Ardeal. Ei se temea de o schimbare de politică a lui Mihai, de o zi când el va înceta d-a fi generos, ocrotind pe ei și privilegiile lor cu paguba românilor. Se temeau încă că chiar cei mai mulți dintr-însii, câștigați de domn sau mânați de duhul slugăriei și al ambiției, să nu se lepede cu încetul de naționalitatea lor și a se români.

Acea ce se petrecea în Ardeal de câțva timp de temei mare temerilor lor. Mihai începuse a favora cu deosebire pe români și a căta cu ochi bănuitor către nobilii unguri, pe care îi învinovățea de a fi nemulțumitori către dânsul, iar mai ales către nobilii secui, pe care îi știa dușmanii lui, pentru libertatea ce dedese poporului. ²¹ El înălță din români

ardeleni la treapta de nobili, silise pe unguri a face oarecare ușurare țăranilor și ocrotea pe aceștia împotriva abuzurilor, 22 deosebit de acestea, începuse a umplea Ardealul, deșert în mare parte de locuitori, cu colonii de români din Țara Românească și de bulgari, și nu se încredea decât în acei nobili unguri care adoptaseră cu totul obiceiurile și investmântarea românească. 23 Deosebit de acestea, Mihai, spre a plăcea românilor, le zidise mitropolie în Alba-Iulia și o înzestrase cu multe averi. 24 Un baston de argint, dăruit de dânsul mitropolitului Ion la anul 1599, se păstrează până astăzi la Blaj. 25

Toate acestea dovedea în Mihai planul d-a români cu încetul Ardealul. Toate acestea îngrija tare pe nobilii unguri; ei vedeau că se stinge cu totul supremația lor în Ardeal, care se va preface într-o țară ales românească. Aceste temeri le ațâța și le mărea încă micul număr de complotiști pe care i-am văzut în lucrare încă din expediția în Moldova. După fuga lui Moise Secuiul, soțul său Ștefan Csaki rămăsese capul complotului. Csaki se trăgea dintr-una din cele mai strălucite familii ungurești din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfățișare, dulce la limbă, dar viclean la inimă și ambițios peste măsură; el își închipuise d-a aduce răsturnări în Ardeal, ca da de va putea dobândi pe seamă-i tronul acestei țări. El începuse prin a se face cu totul curtizan al lui Mihai, imitând în toate gesturile și obiceiurile lui, apărând cu înfocare faptele și proiectele lui, înălțându-l până la ceriu și comparându-l cu cei mai mari eroi ai lumii, a căror mari fapte slăvește istoria. Prin aceste chipuri, iar mai ales prin vitejia ce arăta în expediția Moldovei, Mihai îl luase foarte la inimă, îi arăta mare încredere, îl numise căpitan-general al toatei armiei sale și îi dăruise mai multe moșii însemnate în Ardeal. 26 Csaki trădă cu nevreddnicie încrederea domnului și bunățile lui către dânsul și profită de favorul ce avea ca să comploteze fără temere și să surpe pe făcătorul său de bine. Pe lângă aceea că povățuia propaganda rebeliei în Ardeal, el era în corespondență necurmată cu generalul Basta, către care se arăta cu totul jertfit Austriei și că lucrează numai pentru dânsa, și într-aceeași vreme, prin

Moise Secuiul, sta în relații cu polonezii, [cu] Sigismund Bathori și [cu] Ieremia Movilă. Acesta se puse atunci în raport cu tătarii și cu turcii, cerând ajutor împotriva lui Mihai, și unii și alții fuseră voioși a intra în coaliție. Turcii trimiseră îndată, cu taină, 40000 galbeni de aur, sumă însemnată pe acele timpuri, la Ieremia Movilă, ca să facă oști asupra lui Mihai, și hatiserif de domnie neschimbată în Moldova, lui și seminției lui. 27 Într-aceeași vreme, adună oști în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în Țara Românească.

Astfel o coaliție puternică și îngrozitoare se pregătea asupra capului lui Mihai. Austriacii, ungurii, polonii, Ieremia cu partida sa în Moldova, turcii și tătarii, toate aceste popoare, care fuseseră umilite prin triumfurile noastre, călcate prin oștile noastre, acum, înțelegându-se din mână în mână împreună, se înfiora de mânie și de nădejde și se gătea a năvăli într-una mii de mii, ca o vijelie furioasă, spre a doborî la pământ un singur om; dar acest om era Mihai Viteazul, domn al vitejilor români.

V

Mihai nu bănuia nimic de furtuna ce îl amenința. El se încredea încă în steaua sa și în fatalitate, această superstiție a oamenilor cărora mult le-a slujit norocul. El vedea bine că polonii sau turcii nu-l va lăsa mult în odihnă, dar socotea că, cu sprijinul Austriei, de care nu se îndoia, va putea lesne a pedepsi îndrăzneala dușmanului. Se vede că Mihai se ținea de hotărârea sa d-a porni împotriva turcilor ca să le ia Banatul, după cum se făgăduise Austriei. El nădăjduia că pe lângă folosul d-a uni Banatul cu celelalte țări române, printr-acest război va câștiga încă cu totul încrederea Austriei, temătoare ca el să nu se alieze cu turcii. Spre acest sfârșit, Mihai avea nevoie d-a fi sigur că nu va fi izbit de poloni. Pentru aceea trimise la craiu Poloniei doi soli, pe George Ratz și Stroe Buzescu, boier însemnat, spre a-i arăta pricinile care l-a silit a cuprinde Moldova, asigurându-l că „nu are de gând a face nimic împotriva Republicei Poloniei și a craiului ei, că încă el se pune la voia craiului, îmbiindu-l cu prietenie și bună vecinătate, numai să voiască a se uni cu creștinii și a se lepăda de alianța turcească”. Pretinde Bethlen că această solie era o prefacere din partea lui Mihai, ca să

înșele pe craiul Poloniei, după cum înșelase pe Andrei Bathori și pe Ieremia Movilă, și a-l izbi fără veste și fără a fi gata de apărare; iar că scopul lui Mihai era de a subjuga Polonia; că solii săi, sosind la Sathmar, spuseră în numele lui Mihai, la ofițerii împăratului ce găsiră acolo, că Mihai are mare prietenie către arhiduca Maximilian și are de gând să-l facă crai al Poloniei; că întru aceasta are corespondență tainică cu duca țării muscălești, pentru ca muscalii de o parte, Mihai de alta și Maximilian de a treia parte, într-aceeași vreme să izbească Polonia; ca pe urmă, comunicând la acei ofițeri solia lor către craiul Poloniei, ei asigura că merg la dânsul numai spre a-i da mai multă încredințare de gândurile lui Mihai; dar într-adevăr proiectele acestuia țintea întru a goni, de se va putea, pe craiul Poloniei, pe urmă a da mai lesne deoparte pe Maximilian și a-și asigura pentru sine crăia Poloniei.

Solii, sfârșind treaba lor la Sathmar, plecară spre Muncaci. [28](#) Este cu greu a crede că Mihai, pe care acești istorici streini îl arată atât de ascuns și prefăcut în gândurile sale, să și le [fi] dat pe față cu o asemenea nesocotință. Credem că multe din aceste sunt bănuieli; că Mihai se mulțumea pe câte ținuturi cuprinsese, ca să voiască a mai răpi și altele de la poloni, și că ar fi fost mulțumit dacă polonii l-ar lăsa a stăpâni în pace Moldova, dorința lui fiind acum d-a-și mări țara, cuprinzând locuri, țări și cetăți de la turci, iar mai ales Banatul Timișian și cetățile Ghiula și Solnocul din Ardeal, ce se afla în mâinile turcilor. [29](#)

VI

Dar cu toate asigurările ce Mihai dedese nobililor unguri prin Nicolae Viteazul, fierberea tot domnea între dânsii. Aceasta începu a neodihni pe domn. O rază de tristă îngrijire — presimțire a viforului ce urla în depărtare, amenințându-l — intră în cutezătoarea și voinica sa inimă. Crezând, ca toți contemporanii săi, în înrâuriri misterioase ale naturei asupra omului, în astrologi și ghicitori, el întrebă pe mumă-sa, ce era meșteră în a ghici viitorul, care îi răspunse că „termenul puterii sale se apropie”. Fără a se îndupleca la această dezvălire a viitorului, Mihai, într-o zi când un mare număr de nobili se afla adunați la Alba-Iulia, puse de alese

juni sprinteni români și unguri, spre a-i pune să se lupte înaintea lui, ca să prevadă prin ieșitul bății dacă până în sfârșit triumful va rămânea pe lângă nația română sau pe lângă cea ungară. Se alese dar atâtea români cât și unguri și îi armară numai cu darde și ciomege. Rânduindu-se în bătaie în fața domnului, lângă râul Ompoly, junii luptători români și unguri se înhățară la luptă cu o potrivită îndrăzneală și se luptară multă vreme, ținând biruința în îndoială, nevrând a se lăsa unii altora. În sfârșit, ungurii, cari era mereu umiliți prin cuvintele ocărătoare cu care românii se obicuiseră a întrebuița când le vorbea, văzând și că unii din pedestrașii români se amestecă pîntre luptători, năvăliră cu mînie mare cu dardele lor asupra românilor și izbutiră a-i pune pe goană până la porțile cetății. Domnul, după ce a lăudat pe junii unguri pentru izbîndă lor, îi chemă la curtea palatului său și puse de le dete cu îmbeșugare pâine și vin și apoi le dete drumul. Pe când junii unguri ieșea din curte, felicități de mulți că în această luptă s-au arătat mai voinici ca românii, soldații români ce păzea la poartă, supărându-se de îngâmfarea lor, puseră mîna pe unul dintr-însii și începură a-l bate cu nuiele și ciomege. Soții lor, mai luând îndrăzneală din vinul ce băuseră, alergară în ajutor și încăierară din nou lupta cu ostașii români, pe care îi risipiră. 30

În aceleași zile, altă întîmplare veni de mai adăogă ura între cetele ostășești. Vro sută de ofițeri cazaci veniseră la Alba-Iulia spre a-și primi leafa. Aci în oraș, unul din cazaci găsi o femeie publică și o luă la sine. Amorezul acestei femei, care era din curtea domnului, aflînd aceasta, se duse de-și luă cu sila amoreza înapoi. Cazacul, mîniat asupra românului, cheamă pe soții lui într-ajutor, românul chemă pe pedestrașii români și îndată se încăierară la luptă cu armele. Aflînd căpitanii cazaci că soții lor în oraș se află în primejdie, ies cu armele,ucid și răpesc mai mulți din români. Aceștia se adun atunci în mai mare număr și dau năvală cu puștile în cazaci; și îndărătnicindu-se și unii și alții, ținură bătaia ca la trei ceasuri, încât pieri din ambe părți ca la 100 oameni. Auzind aceasta, ceilalți cazaci din tabără se ridică cu toții și sosesc înglotiți lângă Alba, amenințând românilor. Aflînd

domnul aceasta, se grăbi a trimite oameni de-i împăcară și liniștiră pe unii ca pe alții, prin amenințări și făgăduieli. ³¹ Aceste dezbinări arătau slăbiciunea unei armii compusă de oști de felurite nații, neînfrânarea, gelozia, pizmuirea și vrăjmășia unor cete către altele și da curaj [la] dușmani, în uneltirile lor cele tainice în contra lui Mihai.

VII

Într-adevar, nobilii ce complotau se foloseau de orice spre a ațâța lumea și a o îmbărbăta spre a o aduce la o revoltă de față împotriva lui Mihai. Spre a trage prin spaimă pe toți nobilii în sfaturile lor viclene, ei răspândea mereu vorba că Mihai are de gând să-i puie supt sabie pe toți. Prin asemenea vorbe intrigoase, ei ațâțau patimile, deșteptau pizmele, hrăneau spaima între nobili. Noi am arătat înapoi viclenia acestei mincinoase veste și cuvintele ce depărta pe Mihai de la o asemenea urmare. Analistii unguri, care pun temei pe aceasta bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin dovezi, fără numai aceste două fapte, care încă și ele au trebuință de a fi adevărite. Ei spun că, într-o seară, Mihai, aflându-se în palatul din Alba-Iulia, în camera numită *Veres Bőrsonyos* (căci supt vechii principii zidurile erau îmbrăcate în purpură), unde pre obiceiul său se odihnea (reposa) pe perne și pernțe puse unele deasupra altora, după moda turcească numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofițer ungur, anume Ștefan Hadnagy, din legionul mercenarilor unguri, ce se afla în cvartir în Țara Bârsei. După ce l-a pus de a jurat pe icoana Maicii Domnului, ce era spânzurată pe zid, Mihai spun că-i vorbi astfel: „Îți aduci aminte, Ștefane, tot ce am făcut pentru creștinătate în Țara Românească, ce primejdii am înfruntat spre a supune Ardealul rebel craiului românilor și spre a birui pe cardinalul care dobândise, peste voia împăratului, prin îndemânarea și înșelătoria prințului Sigismund, domnia acestei țări. Cât pentru voi, pe care ceilalți principii nesocotea, nedându-vă nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei voastre, dărnicia mea v-a încărcat de faceri de bine; ajutând Dumnezeu și norocirea, v-am făcut din săraci bogați, din pedestrași călăreți, din necunoscuți vestiți și faimoși, fiind eu singurul prinț care caută mai

puțin la naștere, avere și altele — lucruri ce ceilalți prinți cinstesc mai cu seamă în supușii lor — decât la vitejie și la fapte frumoase... Am câștigat trei frumoase provincii, Țara Românească, Ardealul, Moldova, pe care le-am luat cu mare greu de la prinți puternici. Ce ne mai rămâne oare să dobândim, după părerea chiar a împăratului turcilor, fără numai diadema crăiască? Împăratul creștin ne-o va acorda lesne, mai cu seamă după ce va încerca puterile noastre, de veți voi. După dărnicia mea cea veche către voi, atunci când n-aveam atâtea mijloace, puteți a vă închipui ce cinstiri vă așteaptă pe tine și pe soții tăi. Dar, iubite Ștefane, avem o stavilă, pe nobilii ardeleni, obicinuiți a trăi în desfătări casnice, ținându-se de lucrarea pământului, vânătorie, negoțul și alte petreceri. Puțin doritori de slavă, de triumfuri asupra națiilor streine, d-a mări hotarele țării lor, ei se mulțumesc pe starea de acum a lucrurilor. Ei au purtat cu părere de rău armele pân-aci împotriva turcilor a căror alianță le-a slujit d-a petrece câțva timp în desfătări. Dar fiind opriți prin credința ce au făgăduit într-atâtea rânduri împăratului, ei privesc ca o fărâdelege d-a întreprinde ceva împotriva-i sau de față, sau pe taină. Așadar, numai zdrobind și pierzând până la cel mai din urmă pe aceste trândave trunchiuri ale creștinătății, vom putea noi dobândi adevărata glorie a unei mari vitejii și marginile dorite a celor mai bogate țări. Trebuie să-i zdrobim pe toți, al meu Ștefane. Aleargă îndată către ungurii noștri lăsați în ținutul Bârsei și zi-le în numele nostru ceea ce ai auzit. Ei uciși și țara umplându-se de sârbi și români, atunci lesne vom putea pune mâna pe hotarele Ungariei și cu încetul vom putea merge până la Praga. Acum primește 200 colonate, preț al credinței tale, și, de ne va ajuta norocul, vei primi și mai mult.” Aceste zicând, dete drumul lui Hadnagy, primind de la dânsul făgăduiala că îi va fi credincios și va împlini însărcinarea sa. [32](#)

Ca Mihai să se fi plâns adesea de nemulțumirea către dânsul a nobililor unguri, ca el să-i fi amenințat poate că-i va pedepsi de vor urma comploturile lor este lesne de înțeles. Dar ca el să fi avut hotărâre a-i ucide, aceasta n-avem destul temei a crede. El totdeauna a tăgăduit aceasta. De ar

fi avut el o asemenea hotărâre, cum de nu-i ucise într-atâtea rânduri, când îi avea pe toți adunați launloc, cu ocazia dietelor, sau pentru alte pricini? Spre îndeplinirea acestui scop, el nu avea trebuință d-a câștiga pe Hadnagy sau chiar pe cei 1500 unguri ce formau legionul ce se afla în ținutul Bârsei, având destui soldați în jertfirea cărora avea deplină încredere. Apoi chiar în lipsă de soldați, spre a se curăța de nobili, n-avea decât să închiză ochii și să lăse pe țăranii români din Ardeal și pe secui a-și împlini înfocata lor răzbunare asupra-le.

A doua faptă adusă de unguri împotriva lui Mihai este o scrisoare ce el, spunea, a scris lui Tamasfalvi. Acesta era de neam secui și de mai mult slujea în armia lui Mihai, care, pentru vitejia ce arătă la bătălia de la Sibiu, îi mărise leafa și îl făcu prefect mai mare și căpitan peste secuii din scaunul Mureșul. În campania Moldovei, fiindcă jefuise o monastire, Mihai poruncise să-i taie capul, dar apoi îl iertă. Tamasfalvi, cum vom vedea, fu nevrednic de încrederea și generozitatea domnului său.

Scrisoarea ce spun că Mihai scrisese lui Tamasfalvi suna așa: „Tamasfalvi! în cele mai mari greutăți, în minutele cele mai critice, noi am încercat și niciodată nu ne-am îndoit de jertfirea ta pentru noi, cunoscând vitejia ta, talentele tale și credința ta. Când vei vedea această carte, desfășură-ți steagurile și pune-te în cale cu ostașii tăi; pe unde vei afla că se află vro *tabără de nobili*, du-te acolo în grabă și ucide-i până la cel mai de pe urmă. Tu vei primi peste puține zile o mare și însemnată dovadă de recunoștința mea.”³³ Scrisoarea aceasta, adevărată fiind, nu dovedește ceea ce au cugetat ungurii a o face a dovedi. Ea se vede scrisă după răscoala nobililor, și atunci Mihai era în drept a porunci de a risipi *taberile* nobililor și a-i ucide.

VIII

Într-aceea, George Mako, capul legionului de unguri ce se afla în Țara Bârsei, după înțelegerea ce am văzut că avusese cu Moise Secuiul, nu numai că lucra mereu a face pe ostașii legionului ce comanda a se revolta împotriva lui Mihai, dar încă îndemna de față și pe alți prieteni ai lui a sta

gata a se răscula. Unul din acești prieteni trimise lui Mihai-Vodă o scrisoare ce îi scrisese Mako, în care spunea: „Să ai de sigur că nelegiuitul Mihai-Vodă conspiră moartea tuturor nobililor. De aceea trebuie prin toate chipurile, prin înșelare sau silă, de se poate, a-l prinde mai dinainte... Iată-mă eu, chiar de m-ar chema el lângă dânsul, nu mă voi duce, [ci] cu soldați aleși, pe care cred a-i aduce lesne ca să apere sângele lor și patria lor, voi apăra nația mea până la cel din urmă suspin împotriva cruzimei acestui tiran. Nu mă îndoiesc că vei face asemenea.” Aflând apoi Mako că această scrisoare a picat în mâna lui Mihai, scrise lui Ștefan Halmagyi, nobil ungar, prieten al său, care se afla în slujba prea de aproape a domnului, d-a-i trimite cum va ști acea carte scrisă în glumă, fiindu-i teamă a lăsa în mâna lui Mihai acea dovadă materială, cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, și el prieten necredincios, spuse tot domnului și se sili prin multe cuvinte a-l face a întoarce acea carte lui Mako; unul din cuvintele sale era că „dând înapoi acele cărți, va ridica orice neîncredere de la Mako și că, liniștindu-l și mântuindu-l de temerea pedepsei ce îl așteaptă, va putea lesne a-l trage la curte”. Dar Mihai-Vodă răspunse: „Nu se poate, fătul meu, nici se cuvine a da o scrisoare atât de obraznică și atât de primejdioasă la cel care a scris-o. Ea e o dovadă a vicleniei lui împotriva mea și o mărturie temeinică a dreptei pedepse ce am hotărât a-i face.” Cu toate aceste, junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte pe care să o ție ca o dovadă de dreptatea pedepsei ce îi hotărâse și să-i dea pe celelalte, pe care să le trimită înapoi lui George Mako. Halmagyi duse aceste scrisori lui Mako, asigurându-l că domnul nici le citise, nici le văzuse. Dar Mako, băgând de seamă că lipsește din ele, îi crescui temerea și, cu toate că domnul îl chema prin scrisori a veni cu soldații în tabăra sa, el rămase statornic pe lângă hotărârea sa de mai nainte de a nu merge.

El nu stătu însă în nelucrare și în toată ziua răspândea vorba printre soldații săi că Mihai voiește a ucide pe toți ungurii, vorbă care se mărea trecând din gură în gură, fiecare, după obicei, mai adăogând ceva de la sine; și se silea a aduce pe ostașii, mâniați prin aceste vorbe, a se revolta

împotriva domnului lor. Dintr-altă parte, Mihai îl chema mereu prin cărți a veni la Alba cu oștile alese și nobilii ce avea supt porunci, fiind gata a întreprinde o expediție împotriva turcilor. Văzând însă că supt nici un cuvânt nu poate birui îndărătnicia lui George Mako, Mihai, plecat mai mult spre mijloace blânde și împăcătoare, chemă la sine pe Grigore Mako, fratele lui George Mako, ostaș curajos, mai dulce la caracter decât frate-său, pe care îl avea în de bine, fiindu-i foarte credincios, și îl trimise cu însărcinare ca să caute a îndupleca pe frate-său și să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-său, dar nu izbuti într-altceva fără numai că făcu pe George Mako de trimise domnului, în numele legionului întreg, pe Martin Vereș și George Borsai cu însărcinare să-i zică: „că ostașii nu pot veni lângă domn până nu li se va trimite leafa pe patru luni, ce nu li se plătitise încă; că afară de aceasta, ei se roagă ca domnul să ia în băgare de seamă că ei l-au slujit cu bărbăție și că acum s-a răspândit o groaznică vorbă cum că domnul pe toți i-a hotărât jertfă morții; că soldații, spăimântați de aceasta, se tem a se împreuna cu oștile taberei; că chiar dacă acest zgomot nu are temei, el făcuse însă o așa mare întipărire asupra duhului oștilor, că supt nici o pricinuire ei nu vor merge la dânsul, de nu le va trimite mai nainte cărți care să declare de mincinos acest zgomot”.

Auzind Mihai acestea de la deputați, rămase încremenit de mirare și de ciudă de aceste nevrednice zgomote răspândite de voitorii de rău. El răspunse, jurându-se pe tot ce avea mai sfânt, pe viața sa, norocirea sa, femeia și copiii săi, că niciodată el n-a meditat un asemenea proiect. „Ar trebui, zicea el, a avea o inimă de fier spre a nu recunoaște meritele și faptele lor cele bune; ar fi cea mai mare nemulțumire de a trata pe niște veterani ce l-a slujit așa de bine, pe el și pe copiii lui, ca niște făcători-de-rău, prin pedepse. Deci să nu se mai teamă nimeni de acest zgomot mincinos, semănat de turburătorii păcii obștești și prin dușmanii norocirei sale. Căci el le va da cărți încredințate, unde le va arăta gândurile lui; asemenea le va plăti și leafa ce aveau a lua.”³⁴

Dar aceste asigurări curate și sincere zădarnice erau, căci Mako ca

și nobilii care știa bine că acele zgomote era mincinoase erau bine hotărâți a duce complotul până la sfârșit.

IX

Toate aceste fapte de care atinserăm pân-acum într-această carte se petrecură în cursul lunei lui august (1600). Pe la capătul acestei luni, fiind lucrurile într-această stare între domn și George Mako, Ștefan Csaki cu vro câțiva magnați, conjurații lui, se adunară la Cluj, unde ținea sfaturi tainice cum vor face spre a împărtăși proiectele lor nobilimei și a scula țara; și hotărâtă a trimite veste tainică la fiecare d-a se afla într-o zi hotărâtă în câmpiile vecine orașului Torda. Mihai-Vodă, aflând această adunare a nobililor la Cluj și bănuind — din cele ce știa despre complotul unor nobili în Moldova, ca să cheme pe Sigismund și pe Zamoisky, și din scrisorile lui Mako — că este oarecare mișcare în Ardeal, trimise răspuns acestor nobili adunați în Cluj să vie îndată la curtea lui. Dar aceștia, știindu-se vinovați, se temură, se scuzară cu deosebite pricinuri și îndată se răspândiră.

În vreme ce aceste se petreceau în Ardeal, Mihai primi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă și Sigismund Bathori, cu o puternică oaste stau gata a intra în Ardeal. [35](#) Îndată el porni olăcări spre Casovia, către George Basta, ca, după cum îi era poruncit prin cărți de arhiduca Matei, să-l invite, cu cea mai mare grabă a veni împreună cu oastea sa spre a se împreuna cu dânsul la Alba-Iulia, rugându-l foarte că, de va vedea că nu poate ajunge la vreme cu pedestreimea, să-i trimită înainte cât mai curând două mii călăreți. [36](#)

Trimișii lui Mihai întâmpinară pe Basta, două marșuri de Casovia, în cale spre Ardeal. [37](#) Printr-o coincidență lesne de înțeles din cele ce am văzut înapoi, pe când nobilii se aduna la Cluj și hotăra ziua izbucnirii revoltei, Basta se mișcase și el din Casovia, [38](#) în 2 sept. (1600), [39](#) și luase calea spre hotarele Ardealului. El avea cu dânsul pe colonelul Rotowitz, cu o mie călăreți reiteri, un regiment de o mie pedestrași toți din Silezia, regimentul lui Pezzen de trei mii nemți, apoi o seamă de oști din partea locului, cu patru companii numai de nemți de călărime de rând și compania

gvardiei sale de călărime valonă, cu vro câțiva husari și haiduci. Pestetot oastea sa se urca la 7 mii oameni pedestrime și călărime și 9 tunuri, din care trei de baterie și șase de campanie, cu toate cele trebuincioase. 40

Basta, înaintea trimișilor lui Mihai, se prefăcu că are mare prietenie către domnul lor și se arată foarte voios a-i veni într-ajutor. 41 El le zise că nu poate, fără a face o mare nesocotință și a se pune în primejdie, a trimite înaintea călărimii, cum cerea Mihai, de care are nevoie spre a sprijini pedestrimii prin câmpiile pe unde are a trece și unde poate fi izbit de turci, poloni sau tătari; dar făgăduia că, cu cea mai mare grabă putincioasă, va alerga cu toată oastea spre a da ascultare poruncilor cezarului și a sluji pe Mihai într-o așa frumoasă ocazie. 42 Trimișii se întoarseră spre a aduce acest răspuns lui Mihai, și Basta, trecând râul Tisa și câmpia Kalo cu o iuțime neauzită, își aduse oastea pe la Sathmar la hotărâle Ardealului, la satul Maitin, unde se opri spre a priveghea cele ce se petrecea în Ardeal. 43

X

Mihai-Vodă, nădăjduind că Basta va veni în ajutorul său, poruncise la toți ai țării d-a veni armați în tabăra de lângă orașul săsesc numit Sas-Sebeș. Aci se adunară îndată toți ostașii: românii, polonezii, cazacii și secuii toți, deosebit de călăreții din scaunele Mureșul și Aranyos. Dar nobilii unguri, după cum li se dedese cuvântul de magnații conjurați, se adunară cu toții lângă orașul Torda, în câmpia numită *Keresztes*, lângă râul Aranyos, și tăbărâră acolo. Văzând Mihai că nobilii nu înaintează mai încolo de Torda, începu a le da zor și le porunci ca în trei zile să pornească spre Alba-Iulia. Dar nobilii, dând de azi până mâine, îi trimiseră pe Gabriil Banfi ca să arate domnului cuvintele ce îi oprea d-a veni la Sas-Sebeș, din care cea mai de căpetenie era: că în ținutul Albei și al Sebeșului, fiind pustiiți prin atâtea soldătime și prin oamenii curții ce alerga mereu într-o parte și într-alta, nu pot găsi nutreț de cai, în vreme ce la Torda era livezi și izlazuri de vite și de cai îndestule și că viața oamenilor e mai lesne; că toți comiții ce se afla duși ca să strângă contribuțiile hotărâte de dietă încă n-au sosit; dar că ei stau gata la cel dintâi semn al domnului să meargă unde le va porunci.

„Astfel, zise Bethlen, nobilii, ca niște păsări care au să fie prinse în cursă, vâltora împrejurul lațurilor ce pe ascuns ei întinseseră lui Mihai.” Acesta păru a se domoli prin cuvintele lui Banfi și făcu cunoscut magnaților și nobililor ca să vie la Alba-Iulia fiecare cu câte o slugă, lăsând celelalte oști ale lor în tabără, fiindcă împrejurările cereau ca să le comunice lucruri de interes public. Pretinde Bethlen că această chemare era cu gând ca să-i omoare; că banul Mihalcea dedese acest sfat, pe care îl aprobase cea mai mare parte din boieri, care ziceau că va pieri domnul de nu va face să piară nobilimea. Dar Radu Buzescu, care era aplecat către unguri, căci slujise odinioară ca stolnic pe Ștefan Bathori, când era el prinț în Ardeal, fu de părere d-a întrebuița mijloace blânde către nobili, fiind mai lesne a le câștiga dragostea decât a le insufla temerea. [44](#)

Era anevoie de înțeleș cum Mihai să poată crede că nobilii, care nu voiau a veni la dânsul cu oștile lor, să vie fără oști. Fără îndoială că acum nu mai era de întârziat. Trebuie a merge asupra acelor nobili care îndrăznea a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le împrăștia oștile încă nehotărâte și neadunate toate și a pedepsi pe capii conjurați. Iar de apuca ei a se întemeia în puteri, a face un apel poporului, români și secui, și, la insurecția nobililor, a răspunde printr-o insurecție populară. Cu această pârghie puternică în mână și sprijinind cu oastea sa regulată, ce avea în leafă, armia națională, Mihai ar fi fost sigur d-a nimicnici orice putere dușmană în Ardeal.

Adevăr că furia poporului ar fi cucerit toată nobilimea. Fie! piară! căci și-au meritat pieirea. Din nenorocire, Mihai nu pricepu niciodată că în popor și numai în popor e adevărata lui putere, adevăratul său sprijin. El îl căutase când în nobili, când în armie și în oștile mercenare, când în Austria. Deși încă apăsând poporul său nefăcând nimic pentru dânsul, el îi depărtase inima de la dânsul, dar poporul, în care simțimentul național vecinic și curat trăiește, era încă gata a se scula la chemarea lui. Când însă Mihai se hotărî a o face, era prea târziu.

O fatalitate orbește pe Mihai, sau mai bine el este târât și pedepsit

prin urmările neapărate ale greșelilor sale. El, care a minunat pe toată lumea prin îndrăzneala sa, prin iuțimea prin care apuca de izbea pe dușman pân-a nu prinde acesta de veste, el care a zdrobit atâți puternici dușmani, acum stă amețit înaintea răscoalei a unor nobili. În loc d-a porni asupra-i, el stă în nelucrare, măgulindu-se cu nădejdea că cu vorba îi va aduce la cunostință. Asigurarea că Basta îi va veni în ajutor și că astfel nobilii, aflându-se prinși între două armii, nu vor îndrăzni a face nimic, singură numai poate tâlmăci purtarea lui. Astfel, ca cum și-ar fi pus în gând, cu paguba sa, a arăta neadevărul calomniilor analiștilor unguri asupra-i, în loc d-a porni asupra nobililor, trimise în tabăra lor doi unguri, pe Ioan Kemeny, un senator, și Ștefan Petki, războinic ales (acesta, căzând în vină mare, fusese osândit a i se tăia capul, dar Mihai, după rugăciunea senatorilor și mai ales a episcopului Ardealului, Naprazdi, luând în privire că el se purtase vitejește la Lipova și într-alte părți, îl iertă), spre a afla ce vor ei și a căuta a i împăca prin făgăduieli. [45](#)

XI

Acești doi trimiși unguri trădară încrederea ce Mihai puse într-înșii. Sosind în tabăra nobililor, ei auziră plângeri, tânguieri ascunse, văzură pe unii vărsând lacrimi. Cu toate că toți nobilii adunați în tabără erau împotrivitori domnului, nu era nici o unire între dâșii, nici unul nu îndrăzne a se încrede în altul. Numele numai al lui Mihai îi amețea pe toți și, deși știau că sufer tot d-o durere, nimeni nu îndrăzne a descoperi rana comună. „Corturile răsună de suspinuri și vaiete; ar fi zis cineva [că sunt] niște oameni izbiți fără veste de focul trăsnetului, spăimântați de zgomotul tunetului, care arată însă printr-o cătare neghioabă că o otravă de o duhoare puturoasă i-a pătruns.”[46](#) Puțini era care îndrăzne a-și vărsa mânia ce fierbea în inima lor, și aceia, vorbind încet și numai către prieteni, zicea: „că voievodul este un înșelător, un adevărat turc, că trebuie a se mântui de această pieire prin orice mijloc”. Cu toate că puseseră în capul oștilor lor pe Ștefan Csaki, dar știindu-l favorit și entuziast de Mihai, nimeni nu avea încredere într-însul și nimeni, chiar din prietenii săi, nu îndrăzne înaintea

lui a spune ceva împotriva domnului, chiar în glumă.

În această stare de spaimă și neîncredere reciprocă în care se afla nobilii, ar fi fost foarte lesne a-i risipi, dacă Mihai, pe lângă solie și vorbe blânde, ar fi înaintat îndată spre dâșii cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu puțință, atunci la început, a-i împăca și prin vorbe și prin făgaduieli, dacă trimișii lui Mihai, în loc d-a căuta a face pace, nu ațâța încă mai mult pe nobili și [nu] îi apropia unul de altul. Csaki, înțelegând inima lui Ioan Kemeny și Petki, trimișii lui Mihai, și văzându-se obiectul neîncrederii tuturor, se adresează către dâșii, zicându-le: „îndrăzni-voi a vorbi cu siguranță înaintea voastră”. „Și noi înainte-ți?” răspunseră ei. Csaki le-o asigură, dându-și cuvântul și mâna dreaptă. Atunci aceștia îl îndemnară a nu pierde vreme. Conjurații toți, care erau înțeleși unii cu alții, se adunară. 47 Ei convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaki luă cuvântul și îi îndemnă cu multă elocvență „a scutura jugul unui domn strein, barbar și tiran, care a jurat pieirea lor, și pentru aceasta a se folosi de ocazia de față, când se află toți adunați launloc și armați și când oastea cezarului nu e departe”. Și sfârșește propunând: „ca să trimită adunarea soli la Basta, generalul Ungariei de Sus, care acum se află la hotar, spre a-i chema într-ajutor, arătându-i că a venit vremea ca să dobândească Ardealul pe seama împăratului și a-și izbândi despre Mihai și totdeauna pe dâșii să-i mântuiască de tirania lui”. 48

Avu mare putere cuvântarea lui Csaki asupra nobililor adunați, nu spre a crește ura lor către Mihai, dar spre a-i hotărî spre răzbunare. 49 Îndată ei aleseră din sânul lor pe Francisc Alard și pe Gabriil Haller ca să meargă lângă Basta, însărcinându-i „ca să-l roage de a le da ajutor spre a-i mântui de jugul și cârmuirea cruntă a lui Mihai; să-i spuie că voievodul este aliatul tainic al turcilor; că d-abia dedese drumul trimisului împăratului Rodolf, când primi cu mare pompă pe trimisul turc, care îi dedese, spre întărirea domniei, semnele de la împăratul turcesc; că ei făgăduiesc o vecinică credință împăratului Rodolf, către care sunt și de mai nainte legați; că primejdia grăbește, paloșul domnului amenință acum capetele ungurilor; că

după nimicnicirea lor, acest trufaș barbar va merge cu sabia și focul în mână să-și cerce norocul spre Casovia, după cum o făgăduise la marele vizir Ibrahim-Pașa; 50 că dacă Basta nu le va da ajutorul nădăjduit, ei, care sunt hotărâți a nu mai suferi pe Mihai, se vor vedea nevoiți sau a chema pe Sigismund, ce era la hotar cu oaste puternică, sau a cere ajutorul sultanului turcesc.”⁵¹

Nimic nu era mai neadevărat decât aceste învinovățiri ce aducea ungurii lui Mihai. În loc de-a se arăta tiran către nobili, el le mântuise viața de furia secuilor și românilor; în loc d-a-i ucide, după cum făcuse Sigismund, pe care ei dorea a-l avea domn în locul lui Mihai, acesta nu pedepsise pe nimeni fără vină și judecată, ba încă pe mulți din cei osândiți iertă. El păstrase starea și privilegiurile lor cu paguba românilor și scăderea sa; păstrase cu scumpătate constituția țării, nu făcu nici o schimbare în legi, nu scoase nici o dajde fără învoirea dietei și nu silui hotărârile dietei, după cum într-atâtea rânduri o făcu Sigismund. Pe lângă aceasta, e învederat că nu el era tainic aliat al turcilor, ci tocmai nobilii, care în față se arăta jertfici împăratului, iar pe ascuns își da mâna cu Sigismund, polonii și turcii, ale căror viclene urmări nu întârziară a ieși la iveală. Pe nădejdea lui Sigismund și a polonilor mai mult se sculaseră ei, și dacă acum se adresa lui Basta, era de nevoie, căci Sigismund și polonii era încă departe și vegeta încă și le era teamă d-a nu fi izbiți de Mihai în grabă; pentru aceea se adresară la Basta, pe care-l știa aproape și gata a-i ajuta. Gândind nobilii că Basta va voi un act de credință publică, deteră deputaților spre a-i duce cărți iscălite cu mâinile tuturor stărilor și pecetluite cu pecetea lor, în care își da credința lor cezarului Rodolf. ⁵²

XII

După ce porniră p-acești deputați la Basta, nobilii trimiseră alții lui George Mako, ca să-l roage, de-i este scumpă mântuirea patriei, să vie îndată la dâșnii cu oștile ce el comanda. Aflând aceasta, Mako lăsă ținutul Bârsei și se îndreptă spre orașul Mediaș. Când primiră veste nobilii de sosirea lui la Mediaș, îi trimiseră pe Nicolae Bogathi, ca să-i făgăduiască,

între alte lucruri, că ei nu-și vor mai aduce aminte de relele ce el le-a făcut de curând, că nu-i vor lua niciodată fără despăgubire și fără o judecată mai dinainte moșiile ce voievodul îi încredințase și încă că îi vor dăruia leafa pe două luni. Și spre a da mai mult temei acestor făgăduieli, îi trimiseră în același oraș, unde încă se afla, pe Ioan Kemeny și Ștefan Petki, care veniseră la dâșii de la Mihai, și îl rog d-a-și aduce aminte de nația ungară din care și el se trage, de a urma ceea ce a început, d-a veni în tabăra de la Torda, a-și uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta din țară un tiran crud, d-a nu se teme de un popor căruia norocul a slujit mai mult decât curajul.

În vremea aceasta, curierii vestiră lui Mihai că Mako, stăruind în îndărătnicia sa, în loc d-a merge cu oastea sa la Alba-Iulia, după cum îi poruncise, s-a dus la Mediaș. Ținându-se de hotărârea sa d-a umbla cu binele și a-i liniști și domoli mai mult cu mijloace împăciuitoare, Mihai găti două solii, una către soldații lui Mako, punând în capu-i pe Ioan Nemeș, cu însărcinarea de a astâmpăra duhul oștilor și a le ridica orice bănuială, plângându-se de răscoala lor, chemându-i la datorie, pentru ca în acest minut greu pentru creștinătate să nu-i puie în nevoie a-i pedepsi el, care totdeauna a fost binevoitor către dâșii, și pentru ca ei să nu fie o stavilă la bunele și cuvioasele sale strădanii. Ceailaltă, compusă din Pancratie Sennyei și vistierul Stoica — român, ispravnic al palatului, care de curând se întorsese de la Pilsna, unde fusese trimis ambasador către împăratul Rodolf — la tabăra nobililor la Torda. Ei era însărcinați să dea de minciună zgomotul răspândit între nobili că el voiește pieirea lor. Cu aceștia dete împreună și pe trimisul către Mako, spre a-i prezenta nobilimei.

Ajungând cu toții la Torda, acești deputați, înaintea tuturor nobililor adunați, față fiind și doi deputați trimiși de George Mako, își împlinesc misia ce li se încredințase. Făcându-se tăcere, vistierul Stoica, cu gravitatea sa obicinuită, astfel cuvântă: „Cu mare părere de rău a aflat domnul răzvrătirea lui George Mako și răscoala legionarului său, răscoală ce el n-a întărit prin nici o nedreptate, fiind mulțumit de bunele slujbe ale ei până acum; că el nu cunoștea pricina unei așa de fără veste dezbinări; că bănuia

că poate ea ar fi ieșitul unei mișcări pricinuită printr-un zgomot mincinos mai mult decât printr-o veste sigură. Dacă ei au fost îndemnați l-această îndârjire nesocotită căci le-a rămas simbria neplătită, iată că le-a trimis prin Ioan Nemeș simbria pe patru luni întregi; de au altă temere, s-o părăsească, căci domnul le-a trimis cărți de încredințare, la care tot creștinul trebuie să crează. Dacă sunt în ceva vinovați în legătura făcută cu Sigismund, domnul îi îmbiază cu o uitare și o iertare deplină. Cu mai mare părere de rău a aflat domnul că nobilimea s-a turburat de oarecare larmă răzvrăitoare, care dă domnului gânduri mincinoase și nelegiuite; că el ia de martor pe Dumnezeu și pe sfinți ca n-are nimic mai scump ca sângele nobililor, că nimic nu are mai la inimă fără numai de a păstra legile lor cele vechi și ale patriei, și că el stă gata a răsplăti fiecăruia după meritele sale.”

Abia sfârși Stoica cuvântul și cei doi trimiși ai lui George Mako strigară: „că soții lor de arme nu vor să meargă a se împreuna cu domnul, că ei nu mai vor să slujească supt steagurile lui; că ei vor mai bine să treacă îndată în Ungaria, unde vor găsi vechea libertate a patriei, administrația dreptății, siguranță pentru viața lor și milostivirea împăratului; că în zadar Stoica ostenește urechile lor printr-atâtea vorbe, căci Mako a și hotărât a trece în Ungaria.”

Deputații români, văzând îndărătnicia lor, nebănuind nimic nici de înțelegerea lor cu nobilii, nici de hotărârea acestora d-a ridica cap și sabie împotriva domnului, crezând vorbele trimișilor lui Mako și gândind că acesta se va îndrepta spre Cluj, ca să treacă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întâmpina. Ei avea de gând să laude lui Mako și oștilor sale milostivirea domnului, d-a se sili a domoli mânia lor și a-i aduce în tabăra domnului, sau, de nu izbutea cu vorbe, d-a scula în numele domnului pe țărani și d-a ucide pe soldați până la unul. Aceasta fusese și dorința lui Mihai. O asemenea hotărâre ar fi trebuit a o lua la vreme și a o întinde pe toată țara. Din nenorocire, nu se făcu nici în acest caz în parte. Deputații, mergând la Cluj, așteptară acolo în zadar, mai multe zile, sosirea oștilor lui Mako și, văzând că nu mai vin, se întoarseră la Alba-Iulia, lângă domn, fără să fi

făcut nimic. Asemenea și Ioan Nemeș, ducându-să la George Mako, îi spuse tot ce-i zise voievodul, dar văzând că cântă înaintea unui surd, pierzând toată nădejdea, se întoarse și el lângă Mihai. 53

XIII

Într-aceea, deputații nobililor trimiși și la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta, și, spunându-și însărcinarea lor, fură cu multă bunăvoință și dragoste primiți. 54 Basta se arătă mult vesel și prea gata a-i sluji, și le făgădui ajutorul și sosirea sa. 55 Sunt însă unii analiști care, nebănuind că Basta avea instrucții tainice de la împăratul, instrucții provocate fără îndoială de ura lui, spre a lucra întru surparea lui Mihai, pretend că Basta stătu puțin în cumpănă când primi solia nobililor. 56 Dar și de e această îndoire a lui Basta adevărată, e învederat că ea era o prefacere. Mai mulți analiști și istorici mai noi nu se îndoiesc că Basta ar fi putut îndrăzni a nu asculta porunca împărătească de nu ar fi avut tainice instrucții d-a lucra în contra poruncii de față. Dar chiar dacă curtea Austriei e nevinovată, dacă Basta, mânat numai de ura sa către Mihai, a lucrat în contra poruncei împăratului său, acesta, nepedepsind neascultarea lui, n-a luat oare asupra-i toată răspunderea și nu dă drept temei la orice bănuială?

Basta, spre a acoperi răspunderea sa personală și aceea a curței împărătești, ale cărei tainice instrucții nu putea arăta armiei sale și căreia spusese că o duce în ajutorul lui Mihai, spun că convocă un sfat de război, propunându-i de a-și da părerea de trebuie a ajuta pe Mihai ori pe nobilii revoltați. Trei fură părerile în care se împărțiră mădularii acelui sfat. Unii era de părere d-a nu ajuta nici pe o parte, nici pe alta și să aștepte să vază ieșitul și a dobândi nouă porunci de la împăratul. Alții că, potrivit poruncilor cezarului, trebuie a da ajutor lui Mihai și să nu dea ascultare la acei oameni răzvrățiți la Torda, râvnitori mereu de lucruri nouă și pe atât streini de împărăția cezarului, pre cât sunt îndărătnici și dușmani lui Mihai-Vodă; că ei nu cer ajutorul lui Basta pentru că iubesc mai bine pe împăratul decât pe Mihai, ci numai siliți fiind de greșeala rășcoalei lor a chema ajutorul cel mai vecin. Ei adăoga: că bine este ca voievodul a înfrâna trufia

revoltanților, fiind niște oameni îndrăzneți cu duhul și pururea gata la lucruri nouă. Astfel apoi, când se va lepăda Mihai de Ardeal, această țară va fi mai lesne și mai în pace cârmuită de miniștrii cezarului. Urma va dovedi că această părere era cea mai înțeleaptă. A treia părere, pe care Basta o inspiră la un june cu totul jertfit lui, comitele Tomaso Cauriolo, strejarmajor general, și care o sprijini, era: că trebuie a se uni cu revoltanții și a se folosi de această ocazie spre a răpi Ardealul din mâinile uzurpatoare și tirane ale lui Mihai; că deși poruncă au de a ajuta pe acesta, dar împăratul nu știa, cum le-a aflat ei, înșelăciunea cu care Mihai voiește a prăpădi oastea lor și a se rebela împotriva cezarului; că prin ajutorul ce vor da nobililor și mântuindu-i de Mihai, vor îndatora și mai mult pe aceștia la credință către împăratul; că cu oastea lor și cu cei 12 mii și mai bine de luptători ce spun că au nobilii, și prin aceea că Mihai nu cunoștea scopurile ce au și îi așteaptă a-i veni întru ajutor, vor putea lesne a-l izbi pe neașteptate și a-l birui. [57](#)

Sfatul, care era întocmit de Basta, mai mult de oameni siguri ai lui, aprobă această părere a comitelui Tomaso Cauriolo. Și Basta, care „era de mai nainte hotărât la aceasta”, [58](#) îndată ce primi din nou de la solii nobililor jurământul că vor fi pururea credincioși cezarului Rudolf, [59](#) chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rând nemțești din călărimea Ungariei de Sus, și îi porunci în secret d-a se pune îndată în cale cu călărimea sa spre Torda și, de va găsi acolo lucrurile sigure, astfel după cum făgăduiseră solii, să se unească cu nobilii, asigurându-l că ceialaltă oaste, în vro cinci zile, se va împreuna cu dânsul. El îi porunci să caute a bate locurile și a lua limbă unde e Mihai și cu ce puteri se află; că dacă din întâmplare el, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobilii, să-și schimbe hotărârea și să meargă la dânsul să-i spuie că, potrivit poruncilor cezarului, armia vine în ajutoru-i. [60](#)

Astfel Basta, după împrejurări, sta gata a trăda sau pe Mihai, sau pe nobilii ardeleni. El cheamă apoi pe deputații nobililor și stăruie mult ca nobilii să nu dea bătaie voievodului până nu va apuca să sosească și dânsul;

că dacă, după natura locurilor, fără voia lor vor fi siliți a veni în luptă, să se tragă mai bine spre Cluj. Într-aceeași vreme, să facă știre tuturor nobililor Ardealului, la toate breslele de ostași, d-a-și aduce aminte de credința ce au jurat împăratului Rudolf, d-a părăsi pe voievod și d-a veni în tabăra lor. 61

XIV

Întorcându-se deputații în tabăra nobililor, le spuse câte le zisese Basta. Deci ei îndată, ascultând sfatul acestuia, trimit deputați la secuii ce țineau cu Mihai, ca să-i îndemne a se uni cu dâșii. Dar secuii, recunoscători către Mihai pentru libertatea ce le dedese și temându-se că, de vor veni ungurii iar la putere, nu numai că o vor pierde cu vreme, dar încă că vor căuta a-și răzbuna asupra-le pentru mulți nobili ce omorâseră, răspunseră: „că ei sunt mulțumiți de un domn așa mare ca Mihai”. Tot într-o vreme trimiseră nobilii la cazacii lui Mihai pe Balthazar Vereș și pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-i invite a se uni cu dâșii cu bune și sigure condiții. Cazacii însă erau cu totul jertfiți lui Mihai. Slujind în dobândă și iubitori de bogăție, ei dobândiseră mult de la Mihai și nădăjduia încă a dobândi.

Mihai, cum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostașii săi. Adesea, la mese, el dăruia cazacilor, ca și celorlalte oști, bani, cai, haine cusute cu fir, ce luau vederile prin felurimea coloarelor și a florilor. Astfel toată armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitoarele ei costumuri, cât și de vitejia ei. Adesea Mihai, când le da daruri sau leașa, îi îndemna să stea credincioși pe lângă prietenia și norocirea lui și le zicea: „Mai adăstați puțin, ostași, și vă voi duce într-o țară unde se găsește cu îmbelșugare mătase, aur, diamante și tot felul de avuții”. Aceste făgăduieli și bunăvoința ce Mihai arăta oștilor lipiseră cu totul inimile cazacilor de dânsul și, când deputații nobililor se duseră să-i îndemne ca să se tragă din partea lui Mihai, înfuriați, ei uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnului toate cărțile ce le trimisese nobilii. Soțul lui Balthazar Vereș, jurisconsultul Ioan Zoltai, d-abia scăpă; pe când el se silea a dovedi cazacilor că, potrivit legilor lui Justinian, ei au drept cuvinte de a părăsi pe

Mihai, aceștia năvăliră asupra-i su – duindu-l, bătându-l și rupându-i hainele, încât cu greu apucă de scăpă în strămtorile munților.

Fură mai norocoși nobilii cu alte oști. Ei rugaseră încă să vie la dâșii pe pedestrașii pretoriani ai voievodului, carii era în număr de 700, și pe călăreții beșlii, ambele cete compuse de unguri; dar pedestrașii avură anevoință a fugi, căci domnul, simțind gândul, îi sili a sta în frâul disciplinei, ucigând câțiva centurioni ai lor, și îi închise pe toți într-o grădină îngrădită cu ziduri, ce se afla lângă camerele sale. Această grădină, în care Mihai zidise o baie frumoasă, fu mai târziu făcută cetățuie de prințul Ardealului Gabriil Bethlen. Câțiva din acești pedestrași, care putură scăpa, fură uciși în cale prin paznicii orânduși de strajă de Mihai, și foarte puțini, făcând un mare ocol, ajunseră târziu, și tocmai după bătaie, în tabăra nobililor. Călăreții beșlii izbutiră mai bine. Într-un semn hotărât, ei se sculară cu toții și se duseră la Torda a se uni cu nobilii. Pe lângă dâșii se luă și Ioan Iacobini, un tânăr cu duh, ce era secretar al canceleriei domnului.

62 El fusese mai nainte, în aceeași calitate, pe lângă Sigismund Bathori și, însoțind pe acest prinț în expediția sa în Țara Românească împotriva lui Sinan vezirul, la 1595, descrie această campanie.

XV

Nobilii trimiseseră asemenea, încă din 2 septembrie, scrisori la sașii din Brașov și Sibiu, spre a-i trage în partea lor, părăsind pe Mihai. Sașii însă, necunoscând mărimea mișcării împotriva lui Mihai și temându-se de puterea acestuia, spre a se arăta cu slujbă și credință către dânsul, îi trimiseră acele cărți. Încă nu sosiseră acestea în mâna domnului, și brașovenii precum și sibienii primesc și alte cărți de la nobili, în care se cuprindea pre larg tot planul dezbinării ungarilor. Brașovenii îndată porniră aceste cărți cu un om într-adins la domnul, iar sibienii, spre a se arăta și mai cu bunăvoință, plecară mai mulți în persoană spre a duce cărțile, luând cu dâșii și pe omul trimis de brașoveni. Era ei mai să intre în curtea domnului, când afluă de la unii oameni ai curții că celelalte cetăți sășești s-a lepădat de credința lor către Mihai, precum și că toți ungurii ce se afla în

tabăra acestuia au fugit și s-au împreunat cu nobilii, câștigându-și mai întâi amnistie deplină pentru câte făcuseră când se afla supt poruncile lui Mihai, lucru ce nobilii bucuroși le acordară, mai ales nădăjduind că cu modul acesta vor putea trage în partea lor și pe secui. Acestea înțelegând, sibienii se întorc din drum la ai săi și trimit la brașoveni nouă scrisori ale nobililor, cu altele ce primiseră de la germani și unguri și de la oamenii și generalii împăratului, îndemnătoare de revoltă, vestindu-le că și ei, în 10 sept., s-au răsculat, și rugându-i d-a sta împreună cu dâșzii. Sașii n-avea nici un temei a se revolta. Ei, împreună cu secuii, chemaseră pe Mihai în Ardeal. Acesta nu numai că îi mântui de tirania lui Andrei Bathori, dar încă îi favorase cu deosebire în toată vremea; dar sașii, nemulțumitori și mișei, cât bănuiră slăbiciunea făcătorului lor de bine și văzură că și împăratul e împotriva-i, nu pregetară a-l părăsi și a răsplăti printr-o trădare mârșavă binele ce le făcuse românii.

Brașovenii, cum primiră acele scrisori de la sibieni, încă atunci seara, duminică 11 sept., toți cu mare aplaus se învoiesc a se dezbate de supt Mihai și îndată, în acea noapte, prind și pun la închisoare pe toți românii pe câți putu pune mâna, între carii erau vistierul Vistelie și George, fratele banului Mihalcea; pe alții iarăși îi omorără, „căutându-se românii în toate unghiurile și văile și dându-se morții fără nici o cruțare”. ⁶³ Dup-aceea, în zadar se ispitiră ei în câteva locuri a pătrunde până la tabăra nobililor, căci oștile lui Mihai îi stăvili. ⁶⁴ Ei fura siliți a-și mărgini revolta în ținutul lor și a urma a ucide mișelește pe români, după cum începuseră. Sașii de la Bistrița numai putură trimite câteva sute de pedestrași în tabăra nobililor. Aceștia se adresară cu rugăciune și la clujeni, zicându-le: „că voievodul a hotărât d-a nimicnici detot nația lor; că trebuie a ajuta patria amenințată de o asemenea soartă; că clujenii, fiind singurii care au arătat virtute în împrejurări grele, generozitate la trebuințele patriei, pentru aceea cer de la dâșzii de a le da o mie de pușcași și 700 talere împrumut”. Clujenii, după ce răspunseră numai prin câteva cuvinte de neprimire la deputații nobililor, porniră îndată lângă domn, printr-un lung încunjur, pe concetățenii lor Ioan

Hosszu și Toma Litteratu, spre a-i spune cererile nobililor și a se lega către dânsul printr-o nouă legătură de credință; și spre răsplătirea credinței lor, ei cerea să li se dea numai un singur târg. După ce i-a lăudat foarte, domnul le făgădui a le îndeplini cu prisos cererea, de îi vor rămânea credincioși. El dete știre deputaților d-a face un mare încunjur și d-a se întoarce în grabă către concetățenii lor, căci pe drumul cel mare ei vor putea să cază în mâinile ungarilor. Dar nobilii tăiară toate drumurile, ca domnul să nu știe nimic de starea lor, și deputații, cu toate că urmaseră sfatul lui Mihai, luând un drum cotit, tot fură prinși de nobili și aduși goi în tabără, de unde însă li se dete apoi drumul ca să se întoarcă la concetățenii săi. Clujenii rămaseră pe lângă Mihai. Unul dintr-înșii numai, anume Ioan Darabos, ridică câțiva călăreți și îi duse în tabăra nobililor, zicându-le: „Aideți să ne luptăm cu inimă supt steagul împăratului, căruia am jurat credință!” și protestând împotriva lui Ștefan Sereș, magistratul Clujului, care oprea orice răscoală.

65

Astfel, mai mult în numele împăratului se făcea răscoala. Prin viclenia ungarilor, care se arăta în față supuși împăratului, luă insurecția întindere și putere mare și încinse pe Mihai de toate părțile, în vreme ce, de ar fi sculat poporul cum trebuia, el ar fi putut încinge astfel pe dușman și nu i-ar fi dat vreme a se întări în putere și a-i dezorganiza armata sa cu încetul.

În piept inima ni se frânge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă grozavă, la care ne târî aceste greșeli; căci de aci izvorâră nu numai nenorocirile acestui bărbat mare, unul dintre cei mai minunați ai istoriei omenirii, dar încă și nenorocirile nației române, care, dintr-atâta marire și glorie, căzu, împreună cu eroul său, într-o prăpastie spăimântătoare, de unde două veacuri și jumătate de suferințe nu o au putut încă mântui.

XVI

În vremea aceasta, George Mako, încheind cu deputații nobililor condițiile de alianță, plecase de la Mediaș și sosise cale de cinci mile de tabăra rebelilor, într-un loc numit Bogatz, îmbelșugat de vin, unde dete

soldaților săi voie să bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra lui Mihai ce răspândise între ostași de atâta vreme, el nu era încă sigur că va putea a-i face a se revolta, uitându-și credința jurată domnului și bunătățile lui pentru dâșii. Drept aceea își opri ostașii într-acest loc, crezând prin amețeala beției a-i târî în tabăra nobililor. El trimise credincioși de ai săi, din ofițeri și soldați, prin toate cârciumele unde se afla ostașii deșertând pahare, care începură a cârți cu dispreț și a amenința împotriva lui Mihai. „Trebuie, zicea ei, să gonim pe această fiară până la hotarele Țării Românești; trebuie să murim pentru patrie și să alegem între unguri domn de sângele nostru. Decât să ținem cu Mihai pentru o păcătoasă leafă ce ne dă mai mult de trebuință decât de dragoste, mai bine să ne unim cu George Basta, din armia căruia se zice că au și sosit câteva mii de ostași frunțași!” Și fiindcă nimeni nu vorbea împotriva acestora, sângele ostașilor se aprindea din ce în ce, bând. George Mako, temându-se că a două zi, potolindu-se focul vinului, să nu se schimbe părerile, fără a aștepta a se ivi de ziuă, dete armiei sale semnul de plecare, trece Mureșul, pe urmă, oprește un minut în loc pe ostași și le grăiește astfel: „Soților, nemuritorul Dumnezeu ne-a dat ieri la toți o aceeași gândire și toți fără osebite vă uniți împotriva acelei pieire a nației noastre, acel stricător a legilor noastre care medita cu cruzime moartea noastră a tuturor, împotriva lui Mihai-Voievod! Voi ați luat armele pentru apărarea acestei provincii, ce prin vitejia noastră Mihai a supus-o tiraniei lui; voi v-ați pus să apărați atâtea fecioare curate și nevinovate împotriva dobitociei și cruzimei barbarilor. Siguri că astăzi vom putea a răzbuna relele ce domnul prin voi a făcut ungarilor, întăriți prin alianța dumnezeiască, aideți în tabăra lor și să unim soarta noastră cu a lor.”

Soldații răspunseră acestui cuvânt a lui Mako printr-o murmurare mânioasă. Uitând vorbele de ieri, cei mai mulți viindu-și în fire din amețeala vinului, își aduseră aminte datorința lor și începură a lăuda facerile de bine ale voievodului, osândind o așa de rușinoasă nemulțumire din partele. Ei aducea aminte că au fost goi și că Mihai îi îmbrăcase, că erau pe jos și că el le dedese cai și îi înălțase din starea de călăreți de rând la ranguri mai

înalte; că era o necinste nepieritoare, o faptă vinovată înaintea lui Dumnezeu d-a trage sabia asupra unui așa de mare făcător-de-bine, care, afară de leafa ce le-a plătit, le-a făcut atâtea bunătăți.

Vro câțiva comandanți încă își despărțiră oștile de cealaltă armie protestând în gura mare asupra trădătorului George Mako. Acesta era pierdut acum, dacă din norocire-i nu-i sosea în acel minut în ajutor Wolfgang Kamutki, trimis de nobili spre a birui îndoirea ostașilor. Acest deputat, june cu curaj și cu mare elocvență, ținu un cuvânt ostașilor, în care reînnoi și întări în numele nobilimei toate cele făgăduite de Nicolae Bogathi și adăogă: „că George Basta este să vie cu o puternică armie în ajutorul ungarilor, ca el e la hotar, că o mare temere a cuprins pe voievod, că Ștefan Csaki vine asemenea întru întâmpinarea lor cu magnații țării spre a-i felicita, că era mult mai cu cinste, de va voi așa norocul, a cădea apărând viața sa și mântuirea patriei, decât a mai sluji, puțin timp încă și într-o spaimă necurmată, un tiran”.

Prin aceste și alte vorbe, el câștigă până la urmă duhurile turburate ale soldaților. George Mako, văzând ostașii aprinși, dete semnul și, după ce muștră pe acei ce nu-l vor urma, puse armia în mișcare, și chiar aceia care până atunci îi era împotrivitori fură siliți a-l urma. Îndată Ștefan Csaki, în capul unei părți din oștile nobililor și a celor mai însemnați capi, într-un strălucit costum, călare pe un cal măreț înșăuat, ieși întru întâmpinarea legioanei lui Mako, sunând trâmbițele, tobele și dând toate semnele de veselie. Ambele oști oprindu-se în loc, Csaki le făcu un cuvânt pompos și apoi din ambele părți își dau mâna, se îmbrățișează. Toți ungurii laudă pe soldații lui Mako că au prețuit mai mult pe Dumnezeu, patria, legea, decât prietenia românilor. Dup-aceea îi duc în tabără, unde nobilii le dau la toți mese, le dăruiesc o câtime îndestulătoare de grâu, nutreț pentru cai și leafa pe două luni. 66

Astfel se împlini trădarea lui Mako și a legioanei sale.

XVII

Mihai-Vodă, cu toate că nu aflate încă nimic despre trădarea [lui]

Basta, dar cunoscând acum puterile nobililor, începu cu tot dinadinsul a se găti de oaste. El chemă pe lângă dânsul toate oștile, chiar și p-acele din orașele de margine, precum Ienț, Lipova, Lugos și Caransebeș, supt povața lui Andrei Barcsai. Scrise încă și lui Pătrașcu a-i aduce o oaste însemnată din Țara Românească. Afară de aceasta, strângea arme, muniții și tot ce era de trebuință pentru un lung război. ⁶⁷ Deși el se gătea de bătaie, dar dorința lui era statornică d-a o încunjura. Pentru aceea, el chemă la sine doi preoți, părintele George Vasarhelyi din societatea lui Iisus, om bun și predicator de minune, și pe Ioan Ungvari, alt predicator elocvent al reformatilor din Alba, care știa adânc din cărți, și îi trimise p-amândoi la Torda, fiind ei de religii deosebite, să poată sta fiecare pe lângă cei de credința lor, însărcinându-i a propune pace și iertare nobililor și a-i îndemna a-și uni mai bine puterile împreună spre a se lupta împotriva turcului; că dacă el sau soldații lui au făcut vro greșeală, s-o spuie de față și slobod: în sfârșit, să-i încredințeze că, prin căința lor și milostivirea sa, această răscoală se va putea ispăși printr-o vecinică uitare. Dar când acești deputați sosiră în tabăra nobililor, nu fură nici ascultați, nici primiți. ⁶⁸

Într-aceea, Rothalt, urmând poruncilor generalului său, Basta, se apropie de Torda și, aflând starea nobililor acolo, porni înainte cu călărimea sa în tabăra lor, unde fu primit cu mari demonstrații de bucurie. ⁶⁹ El asigură nobililor, că generalul său, doritor d-a-i ajuta și a-i mântui de tirania lui Mihai, în cinci zile va veni a se împreuna cu dânsii și pentru aceea l-a trimis pe dânsul înainte cu călărimea sa, spre a le fi spre slujbă până atunci. El trimise apoi răspuns înapoi la Basta ca să-i dea de știre de ceea ce a făcut și porni vro zece sau doisprezece călăreți ușori ca să bată drumul nu numai spre Alba-Iulia, dar în toate părțile, ca să descopere unde se afla atunci Mihai. Doi din acești călăreți fură prinși de paznicii acestuia și de la dânsii el află că chiar în acea zi Basta trebuie să-și împreune armia cu a nobililor. ⁷⁰ Basta, în adevăr, pornind de la Maitin, veni la Tușnad, îndreptându-se către Ardeal pe drumul numit Mesesia, din pricina varului de care se afla acolo mulțime, sau a nisipului alb; ⁷¹ se opri apoi puțin la orașul Zilah din

poalele muntelui Meszes, la hotarul Ardealului, de unde, în două marșuri, sosi la Cluj cu armia sa și bagajele sale, 72 la 13 septembrie. 73 Aici fu primit cu pompă de locuitori, care îi ieșiră întru întâmpinare.

Tabăra de la Torda se mărea pe tot ceasul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoi, sosi și el cu 400 călăreți secui din scaunul Mureșului, laudându-se că a venit nechemat ca să dea mână de ajutor împotriva tiranului și arătând nobililor scrisoarea ce îi trimisese Mihai și a cărei cuprindere am văzut mai sus. Mai veniră încă o seamă de secui din scaunul Aranyos. Acești secui din scaunele Aranyos și Mureșul totdeauna și-au deosebit simțimentele și cauza de frații lor din celelalte scaune. Mai iubitori de liniște, ei s-au ținut în veci departe de revoluții, ținând mai adesea cu puterea ce li se părea mai legiuită; așa ei au fost cu Andrei împotriva lui Mihai; pe urmă stătură cu nobilii, căci aceștia se arăta că sunt supuși împăratului. În zilele noastre încă, ei au ținut pre partea împăratului împotriva tot neamului lor, rebelat asupra-i. Clujenii, și ei, văzându-se în mâinile armiei lui Basta, trebuiră să se supună și ei a trimite nobililor oștile și banii ce le ceruseră. Într-aceea, în tabăra de la Torda zbura în toate corturile vestea sosirii lui Basta și, toți veselindu-se, câștigară inimă și se arătară mai aprinși împotriva domnului, începând a striga de față: la arme! și înștiințând, la scăpătatul soarelui, pe împotivnicii lor, prin descărcări de arme, semn obicinuit atunci la soldați în tabără, înfocarea lor și dorința d-a veni la luptă.

După ce dete la Cluj o zi de odihnă ostașilor săi, Basta sosi într-o singură zi la tabăra nobililor, departe de două mile. El fu primit cu semne mari de bucurie și salutat cu mare respect de toate stările, ce îi ieșise întru întâmpinare. El tăbărî dincolo de podul după râul Aranyos, în locul unui sat de curând ars de cazaci, numit Keresztes. Îndată Ștefan Csaki și ceilalți magnați îi dau comanda tuturor oștilor Ardealului, ce erau în număr de 12 mii ostași călări și pedestri și 4 tunuri, se supun ei și toți ai lor la poruncile lui îl îndestulează cu grâu și bucatele trebuincioase. 74

Aflând Mihai-Vodă sosirea lui Basta în tabăra nobililor, trimise în această tabără unul din cei mai dintâi boieri, și anume Andrei Postelnicul, și pe Luca Trausner, dându-le trei solii:

Cea dintâi pentru George Basta, căruia îi însărcină să-i zică: „că de vreme ce n-are nici o poruncă de la împăratul să năvălească în ținutul său, să plece, dându-i pace. Să-și aducă aminte de trudele și cheltuielile sale împotriva turcilor în interesul creștinătății și cu ce greutate a supus Ardealul împăratului, răsturnând pe cardinalul Andrei, ce avea sprijin și putere în Polonia, Moldova și Ardeal; aceea ce cu greu ar fi putut face împăratul, de nu era el; apoi ar fi nedrept a răspunde la atâtea slujbe printr-o purtare dușmană.”

A doua însărcinare era pentru nobili, la carii el vrea să li se zică: „ca să-și aducă aminte că ei au fost toți în puterea lui atunci când a supus Ardealul, că el ar fi putut a-i ucide pe toți, dar că el fusese atât de milostiv, de nu le făcu nici un rău la sfârșitul războiului, dar încă îi păstră în legile și privilegiile lor, când, după dreptul războiului, ar fi putut a desființa și nimicnici toate acele legi și privilegii; că el e gata a le da tot ce e drept și a păstra în armie o aspră disciplină; și că se miră de ce ei vor să se revolteze împotriva-i, căci trebuie să gândească că Dumnezeu obicinuieste a sprijini pricinile drepte”.

A treia însărcinare era pentru ostașii ce îl părăsise, cărora puse să le zică: „că ei trebuie să-și aducă aminte că el îi ridicase din starea proastă la trepte mai înalte; că el, și nu altul, în Țara Românească și Ardeal, le dedese cai, haine, arme și alte podoabe ce ei aveau; că în toate ocaziile el le-a arătat binevoința sa; că supt poruncile sale, în Țara Românească, ei au înfrânt pe turci și au câștigat reputație, bogății și că, atunci când ei se umplea de dobândă de la dușman, el nu oprea nimic pe seamă-i, lăsând tot la dânsii și tratându-i totdeauna nu ca niște slujbași, dar ca niște copii ai săi; să se socotească împotriva cui au să rădice arma, și de rușinea cu care va fi pătați pe toată viața ce le rămâne; că pentru dânsul, el jură pe tot ce are mai scump că să va purta cu dânsii cu bine și cu dragoste ca și mai nainte, de se vor

întoarce la datoria lor”.

Dar când deputații sosiră în tabără, nu li se dete voie d-a arăta în public aceste propuneri.

Dar Mihai nu-și mai făcea acum iluzii asupra dușmanilor, și, în vreme ce aștepta întoarcerea acestor deputați, de sârg el se gătește ca să pornească împotriva nobililor și a lui Basta. În noaptea înaintea zilei în care era să iasă din Alba-Iulia, el văzu în vis o mare și groaznică furtună, care se rădică despre Torda, se opri și se sparse tunând groaznic dasupra Albei; pe urmă trăsnetul îl izbi pe el însuși. Minunat de acest vis și deșteptându-se fără veste, Mihai sări din pat, aprinde o lumânare și poruncește să vie îndată la dânsul Pancratie Sennyei, Ștefan Bodoni și vro câțiva din cei mai [de] căpetenie boieri. Aceștia, alergând iute, găsiră pe domn turburat foarte de visul ce avusese, pe care îl destăinui și lor, spuindu-le că acesta îi prevestește nenorociri.

Cu greu boierii izbutiră a-l liniști. 75 Urma ne va arăta că acest vis fu, vai! cu prisos profetic.

XIX

A doua zi, Mihai, ridicând tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armiei să se așeze de la vale de orașul Aiud (Enyed), în câmpia numită Tinod. 76 Într-aceeași vreme, Basta, după ce dete o zi de repaos oștilor sale obosite de iuțimea cu care veniseră la Torda, în 16 septemvrie77, împreună cu oastea nobililor, ridică tabăra de la Keresztes [și] meraseră de o așezară într-o câmpie udată de râul Mureș din ținutul de Maros-Ujvar, 78 pe care Mihai o dedese banului Mihalcea. 79 De aci, în dimineața viitoare, 17 [septemvrie], 80 rânduindu-și armia de bătaie, porni împreună cu toate bagajurile sale spre Aiud, cu gând d-a tăbărî în mai sus-numita câmpie Tinod; dar, aflând că Mihai l-a întrecut în ocuparea acestui loc, el se opri lângă satul Mirislău. El întâmpină aci pe Mihai cu tabăra așezată într-o câmpie alăturată, numită *Holtmaros*. 81

Mirislău e un sat două leghe dincolo de Alba-Iulia. 82 El e așezat în capătul de dincoace a unei câmpii lungi de șase mile aproape, dar de o

lărgime nepotrivită, fiind țărmurită de o parte de munți, iar de cealaltă de Mureș, râu plutitor în mare parte, care din țara secuilor trece prin mijlocul Ardealului, sosește la Lipova, în Banat, și se varsă în Tisa. Astfel încât în unele locuri lărgimea câmpiei e de un mil, în vreme ce de ce vine încoa spre sat se strâmtează de ajunge de o jumătate mil, încă și mai puțin. Satul era așezat astfel între dealuri și râul Mureșul, încălecând drumul cel mare care, pe la poalele dealurilor, duce de la Alba-Iulia la Cluj. Dincoace de sat se întindea o câmpie cultivată de marimea unui mil, care e sfârșită de un pârâu adânc mult, ce din dealuri se varsă în Mureș. Pe acest pârâu era un pod, pe unde drumul cel mare și alte două mai mici, unul din sat și altul de la Mureș, trec spre Alba-Iulia. ⁸³

Dincoace de acest pod și pârâu era tăbărât Mihai. El lăsase de la corturi la pârâuri numai atâta loc cât îi era de trebuință pentru piazza de arme, spre a-și mânui armia. ⁸⁴ Era poziția taberei noastre atât de temeinică și în loc așa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic și nici un chip nu era ca vrăjmașul să ne poată izbi sau sili la bătaie fără voia noastră; ⁸⁵ căci aripa dreaptă, care era despre râul Mureș, era ocrotită de o mare pădure, care și dânsa se ocrotea de zăgazuri și țămurile râului; la aripa stângă se înălța necurmat dealuri și munți, care încingeau până și spatele taberei noastre. Spre a trece printr-acești munți, nu se putea decât printr-un urcuș, care era o potecă strâmtă, și aceea foarte bine păzită și cu tunuri întărită; în frunte era pârâul adânc de care am pomenit, pe al cărui strâmt pod, care și el lesne se putea rupe, anevoie și cu mare pierdere ar fi putut trece oștile dușmane. În tot lungul acestui pârâu, Mihai așezase baterii de tunuri. ⁸⁶ El trimisese încă dincolo de Mureș, pe un deal nalt lângă satul Gombas, 300 călăreți spre a observa rânduiala oștilor dușmane și ce făcea ele. ⁸⁷

Văzând că dușmanul înaintează spre satul Mirislău, el scoase din tabără o trupă de două mii călăreți poloni⁸⁸ și îi trimise dincolo de sat, spre a recunoaște oștirea dușmanului. ⁸⁹ Îndată această trupă înhăță o luptă cu avangarda dușmană, compusa de călăreți ardeleni supt comanda lui Ștefan

Csaki. Lupta ținut câțiva îndoită, căci când unii, când alții dovedea și din nou se întorceau la luptă. 90 Aflând Basta de această luptă ce urma la avangardă, împreună cele două regimente nemțești al lui Pezzen și cel din Silezia, făcând dintr-însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu două mâneci, de cinci sute muschetari fiecare, și în mijloc punând pe sulitași, lăsând deșert atâta cât încăpea cele șase tunuri de câmpie, pe care le puse acolo cu munițiunea lor, târându-le pedestrimea cu mâinile. În această rânduială, deschizându-i cealaltă oaste drum, înaintă acest batalion până la cele dintâi oști de la avangardie, unde, luându-și poziție într-un loc înălțat, văzu pe poloni stând, formați în escadroane, în câmpie, puțin departe de sat, nehotărâți ce să facă. Îndată, la un semn dat, se deschise în două aripi fruntea de suliti a batalionului, și tunurile se sloboziră drept în poloni, doborând gloanțele atâți oameni și cai, încât ceilalți, spăimântându-se, căzură în confuzie și nerânduială. Fără a le lăsa vreme a se dezmetici și a pune în rânduială, Basta înaintă spre dâștii cele două mâneci de muschetari, care începură a slobozi focuri în poloni, încât aceștia fură siliți a se trage înapoi. În retragerea lor, ei puseră foc de patru colțuri în satul Mirislău, pentru ca dușmanul să nu se poată așeza într-însul. Dincoaci de sat, ei deteră peste o ceată de husari unguri, care trecuseră gândind să-i ia pe poloni pe la spate, dar fură ei prinși în mijloc de poloni de o parte, și de alta de o ceată trimisă de Mihai în ajutorul polonilor. Astfel acești husari fură toți snopiți acolo, fără ca Basta, care privea această măcelărire, să voiască a le da ajutor, pricinuind că fără poruncă ei se duseseră acolo. 91

XX

Ungurii, văzând această izbândă alor săi, voia ca Basta să unească îndată puterile lor spre a izbi tabăra lui Mihai. Ștefan Csaki cu Ioan Mikloș și vro câțiva magnați se duseră la Basta ca să-i spuie această dorință a nobililor și a soldaților lor. Basta le răspunse: „Caut la așezarea locului și văd că voievodul și-a pus tabăra într-un loc prea tare, încât nu-l vom putea trage spre bătaie fără a pierde mulți d-ai noștri; pe lângă aceasta se apropie seara și vremea d-a ne bate a trecut astăzi. Voievodul întrebuițează

meșterșug, deci trebuie a lucra împotriva-i cu multă minte. Cu toate acestea, de socotiți că trebuie să începem astăzi bătaia, nu stau împotriva; căci chiar când această parte a armiei împărătești, o pieri, cezarul, preamilostivul meu stăpân, mai are și alți ostași nemți; dar dacă — ferească Dumnezeu! — vom fi biruiți, cea mai mare primejdie vă amenință vouă și acestei țări ce va cădea în pieire. Socot dar că e bine să petrecem liniștit noaptea viitoare și nădăjduiesc că voievodul se va trage în această noapte, sau, de va avea gând a se bate, el va veni spre noi. Pentru aceea, gândesc să așteptăm ziua de mâine, care nădăjduiesc că ne va fi fericită.” Acest sfat a lui Basta fu primit de toți. [92](#) Cereau unii de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo tabăra; dar din mai multe pricini, mai ales din iușimea focului ce era anevoie de stins, Basta nu primi. El își așeză oștirea dincolo de Mirislău, la apus, aproape de sat, într-un loc care parte se întindea în câmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste trei trupuri mari de gvarde, asezându-le la cele trei intrări ale satului, de către tabăra noastră: unul de unguri, în vârful unui deal, unde era o biserică ce domina satul, altul de ardeleni, dincoace de sat; lângă drumul cel mare, și al treilea, alcătuit de toată pedestrima nemțească și de toată artileria, supt comanda strejarului general-maior contele Tomasi Cauriolo, brescian, pe malul Mureșului, de mâna stângă, care era vecină de tabăra noastră d-o bătaie de tun. Acolo ridicară nemții o tabie între râu și sat și deodată ambele părți începură a tuna una asupra celeilalte. [93](#)

Pe la cea dintâi mutare a sentinelilor de noapte, prinseră nemții patru din șase români, care cu nesocotită îndrăzneală, vrând să calce vro sentinelă, căzură într-o cursă pusă de comitele Cauriolo la povârnișul râului. Ei fură îndată duși la cortul lui Basta și amenințați de dânsul cu ștreang de nu vor mărturisi adevărul; spuseră că dincolo de pârau a tăbărit Mihai cu mai mult de treizeci mii luptători și 40 tunuri mari și de câmpie și că din ceas în ceas aștepta pe fiul său Pătrașcu cu deosibit ajutor. [94](#) Deși acești prinși, sau din neștiință, sau din nevoie, nu spuseră adevărul despre numărul oștilor lui Mihai, dar era adevăr numai că Mihai aștepta pe fiul său.

Această pricină făcea pe Mihai a nu se prea grăbi la bătaie. Văzând că dușmanii stau liniștiți, își închise și el oștile în tabără, așteptând ziua de a doua zi, să vadă ce va face dușmanul.

XXI

Pe la miezul nopții aceleiași zi (17 sept.) însă el, chemă pe unul din cei mai viteji căpitani ai săi, Petre Armeanul, ⁹⁵ și îl trimise în tabăra dușmană cu cărți către Basta și unguri, în care el lua de martori pe Cel înalt și toți sfinții: „că el nu e pricina acestei nenorociri pentru creștini; că acest foc nu s-a aprins din greșeala lui, ci din neastâmpărul și răutatea a doi-trei nobili numai; că el nici a gândit vrodată să ajungă treaba la o bătălie între creștini, l-acea cruzime d-a-și vărsa sângele între dâșii; că de vreme ce el e credincios împăratului, ce cată Basta și oștile împărătești în tabăra rebelilor? întoarce-se dar toți mai către dânsul și meargă cu toții să bată Timișoara sau să se lupte cu turcii, oriunde îi vor găsi; ar fi aceasta creștinesc lucru d-a nu trage sabie între sine; ar fi aceasta slăvit pentru maiestatea sa împărătească.”

Basta și ardelenii răspunseră îndată lui Mihai: „că mai întâi el nu-l cunoscuseră; că și lor li se părea crud lucru d-a vărsa atâta sânge creștin, orișicare parte ar triumfa; dar că e prea târziu spre a da un răspuns hotărât într-o pricină așa de însemnată, pentru care trebuia sfatul și chibzuirea a tuturor stărilor; că vor face aceasta noaptea și că a doua zi des-de-dimineață îi vor da răspuns.”⁹⁶ Acest răspuns era înșelător, căci nici o hotărâre nu luară ungurii, nici răspuns nu deteră lui Mihai a doua zi dimineață. Ei îl făcură numai spre a hrăni în Mihai acea fatală nădejde ce mereu avu că va putea a veni la pace și a se feri de bătaie. Mihai într-adevăr o voia aceasta din toată inima. Fie oarba-i încredere în Austria și dorința nenorocită ce pururea a avut d-a se arăta credincios către dânsa, fie acea letargie morală care stăpânește mintea unui om mare și îi întoarce toate pasurile în greșeli, când providența a hotărât surparea lui, Mihai era îndoitor, nehotărât, fără voință statornică. „El se lupta cu inima jumătate, zice biograful său, căci nu voia a se bate cu nemții, ca să nu se arate trădător”. ⁹⁷ Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai însemnat în viața lui ca acesta. Niciodată ca acum el n-

avusese nevoie de a desfășura cele mai din urmă puteri ale sufletului său; niciodată nu fu el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru dânsul o ruină completă, după cum și fuse. Biruitor, el scăpa deodată și de legăturile sale cu Austria și de acelea cu ungurii. Aristocrația ungurească pierea pentru totdeauna în Ardeal și această țară, cu pieirea ungarilor și a sașilor, rămânea o țară ales românească. Austria, amenințată de turci, neavând altă armie spre a-i opune s-ar fi văzut silită a lăsa orice pretenții asupra Ardealului și a părților ce se țin de dânsa și a recunoaște independența noului stat românesc. Polonia n-ar fi mai îndrăznit atunci a ne supăra, sau, deși o făcea, Mihai ar fi căzut asupra-i cu toate puterile sale, cu farmecul numelui său de nebiruit, cu simpatiile ce avea în populațiile ei, și amar de dânsa! De atunci, nația română, încunjurând toate nenorocirile ce o bântuiau în urmă, s-ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea și libertatea sa și s-ar fi apucat a îndeplini cu putere mare misia de liberare și civilizare ce providența i-a menit în orientul Europei. Câtă mărire, câtă glorie și fericire o ar fi întâmpinat în această cale! O biruință, și toată această visare, tot acest frumos ideal național de atunci se înființa!

XXII

A doua zi dimineață, 8/18 septembrie, Mihai nu se mișcă din tabăra sa, hotărât fiind a aștepta în acel loc puternic întărit de natură, sigur fiind că va zdrobi pe dușman de n-ar ispiți a trece pârâul spre a-l izbi. ⁹⁸ Generalul Basta, în aceeași dimineață, își destinase armia în rânduială de bătălie lunară, dincoace de satul Mirislău, în câmpia cea cultivată, cu hotărâre statornică a înhăța lupta cu Mihai. ⁹⁹ Neîncrezându-se însă numai pe arătarea ungarilor, care pretindea că e foarte lesne a trece pârâul, vru să meargă a vede lucru cu chiar ochii săi. El se asigură atunci de primejdia învederată la care s-ar expune de ar izbi pe Mihai în acel post bine ocrotit, atât de pârâul anevoie de trecut, ce apăra fruntea și o parte de flanc, cât și de o înălțime din mâna stângă, de unde artileria mătura tot locul cuprins între tabăra lui Mihai și sat. ¹⁰⁰

Spun că privind aceasta, Basta încreți sprânceana și zise: „Prietenii

mă făcea să fiu acum șac-mat, din dorința ce au de a-și răzbuna, de nu cătam lucru aci cu ochii mei”, dând a înțelege pe unguri, care îi zisese că e lesne și comodă trecerea pârâului. 101 Deci, armat și călare cum se afla, el chemă sfatul de război și cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s-ar expune armia lor, de s-ar ispiți a trece pârâul spre a izbi pe ai noștri, încheind că era de trebuință a face altceva. Părerea lui era ca să se tragă înapoi puțin, ca Mihai, înșelându-se de prefăcătoria acestei fugi părute, se va lua în urmă-le și va pierde folosul ce îi da acea cetate a locului. Ungurii răspunseră l-această părere cu inima răsculată; că e lucru foarte necinstitor și vătămător de a face o retragere în fața unui dușman numeros și îndrăzneț, căci a se retrage, spre a se feri de bătaie, după părerea locului, nu e alt decât a fugi și a-și rupe însăși oastea, tăind inima la ai săi și mărint-o la dușman; că părerea lor era ca, nesocotind acea mică greutate, cu vitejie să treacă râul, izbind pe dușman, sau să se închiză în acel post unde se afla, așteptând o ocazie priincioasă de a se lupta. 102

Basta se sili să le dovedească că aceea ce propune el nu e retragere; nici mai puțin vrun fel de fugă, ci o stratagemă militară, spre a scoate pe dușman din acel loc ca o cetate, asigurându-le că el cu nemții săi se va pune la ariergardă, spre a nu se pierde nici un om. 103

Se făcea acest sfat de război, cum s-a zis, în câmpie și călare, făcând toți capii un cerc împrejurul lui Basta, cătând a-l păzi de lovirile tunurilor românești, grindinând din toate părțile, îndreptate fiind într-acea parte de capul tunarilor lui Mihai, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. Într-aceea, un soldat ungur, doritor d-a afla și el ce era hotărât în sfatul de război, apropiindu-se de cerc, ținându-și coiful în mână, iacă că o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a lovi în acea adunare de ofițeri călări, zboară aceluia soldat coiful din mână, fără a-l răni nici pe dânsul, nici pe cal, care îndată se puse pe fugă, trecând ghiuleaua alături cu contele Tomaso 104 Cauriolo, care într-acea parte inchidea ocolul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el. Această împregiurare făcu că sfatul se sparse deodată, târându-se și ungurii în grabă către părerea lui Basta. 105

Îndată, ridicând străjile, trăgând tunurile după fortificații, scoțând pedestrima din preajma satului și puind foc la sat, 106 îndreptară avangarda către un pod peste Mureș; după aceea venea tot bagajul cu alte care, apoi toată pedestrima și călărima din Ardeal, deosebind dintr-însa numai două mii călăreți spre întărirea ariergardei, la care rămăsese tunurile și toată pedestrima și călărima germară, împreună și Basta cu cele două cete de muschetari, patru companii de călărima de rând din Ungaria de Sus și compania de valori, gvardia sa, având încă cu sine mai mulți nobili cavaleri nemți, unguri, francezi și italieni. 107 În această rânduială, toată armia se îndreptă către satul Decs, de unde veniseră în trecuta zi. 108

XXIII

Des-de-diminează, Mihai, ieșind din tabără, își întocmise armia și aștepta să vadă ce face dușmanul, când străjile și spionii îi raportară lui ca tabăra dușmanului s-a rădicat și că merge acum înapoi spre partea de unde a venit. Întru-ntâi lui îi veni cu greu a crede aceasta, dar văzând că așa era, își închipui — fatală orbire! — că într-adevăr Basta fuge, 109 și, zâmbind, zise: „Unde fuge câinele de italian? Nu știe el că în tot locul îl voi ajunge?” 110 Deci, îndată părăsind postul său atât de sigur, se puse în goană după dușman cu mare furie și nu cu mai puțină neorânduială. 111 Îndoindu-se însă că nu va putea ajunge pe dușman la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărima sa, cu câteva trupe de cazaci, ca să recunoască pe dușman și să-l supere și întârzieze în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetari, care se opriră în loc, schimbându-să când una, când alta în luptă, ajutate de artilerie și de călărima ușoară, ținut în depărtare pe călărima noastră.

Dușmanul însă, din pricina acestor izbiri, să trăgea încet, și aceasta plăcea lui Mihai, doritor să sosească însuși cu toată oastea, spre a se destinde de bătaie dincolo de Mirislău, în acea spațioasă câmpie, crezând mereu că dușmanii fug de o întâlnire. Basta însă începu a se mișca și mai încet, ca să înșale pe Mihai, dându-i nădejde că îl va putea ajunge, și departându-l de sat cât putea mai mult. Inima lui sălta de bucurie când văzu

că, după călărime, iese din sat și căruțele de artilerie română, semn că Mihai, părăsind detot postul său, înainta cu toate puterile sale. El își însemnase dinainte un loc bun și destul de mare, care, în parte, puțin câte puțin, frumos se ridica, rămânând încă pentru călărime destulă câmpie. De acest loc apropiindu-se Basta, întorcându-se, privea mișcările lui Mihai. 112

Acesta, crezând mereu că dușmanul fuge și dorind foarte d-a-l ajunge la timp, silea pedestrima la drum și tot într-o vreme porunci să-i aducă înaintea un cavaler ungur, ce fusese prins, numit Baltazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebări despre persoana lui Basta, de dânsul bine cunoscută, zicându-i, cam în glumă, de crede el că Basta îl va aștepta sau că fuge întins în Casovia. Bornemissa răspunse laudând talentele ostășești ale lui Basta și adăogând că crede că el va primi bătaia și că această retragere nu e fără vreun mister. Mihai fu foarte vesel l-aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorință de a se bate, 113 și ajungând în câmpie, ca la cinci sute pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri în loc și a se întocmi în rânduială de bătaie. 114

Basta, văzând aceasta, se opri și el 500 de pași departe de Mihai, 115 lângă satul Decs și își întoarse toată armia spre dânsul. 116 Băgând de seamă Mihai că dușmanul se opri în loc și pentru întâiași dată bănuind că fuga lui fusese poate o stratagemă, se urcă pe un deal vecin ca să vadă mișcările și zise către Andrei Barcsai, generalul său: „Ce gândești că vor dușmanii?” „Vor să dea bătălie”, răspunse acesta. Atunci Mihai, din nou stăpânit de îndoirile și nehotărârile duhului său, îi zise: „Să facem pace cu dâșii, domnule Barcsai”. — „E cam târziu acum, strălucite doamne, răspunse acesta, pune-ți platoșa, rânduiește soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă.” 117

XXIV

Îndată Mihai se puse a-și întocmi oștile de bătălie. 118 El făcu din toată armata o singură frunte deopotrivă, destul de îndesită pentru îngustimea câmpiei, întinzându-se de la dealuri până în râpa râului Mureș. 119 În aripa dreaptă, începând de la Mureș, venea mai întâi toți cazacii, care

era arcași și archebuzieri călări, împărțiți în patru escadroane, lângă care venea două escadroane de lăncieri români. 120 Numărul acestei cete de călăreți români și cazaci se urca la 4500 și era comandați de Ștefan Tahi, care arsese Aiudul, și Francisc Lugasi. 121 Alături cu călărimea venea un batalion mare de pedestrime de secui, sârbi și români, având în frunte patru tunuri mici, ocrotit din partea stângă de un alt escadron de lăncieri poloni și moldoveni. Peste toată această aripă dreaptă era mai mare Baba-Novac, cel mai întâi general al călărimei, „om, zice Spontoni, deși bătrân, dar cu mare foc și curaj și cu o deosebită experiență”. 122 La aripa stângă, care era țărmurită de munte, venea rămășița călărimei, împărțită în cinci escadroane, 123 în număr de 4000 români, sârbi și secui, a căror capi era George Budai și Petre Odoabașă, 124 împărțită la laturile a două alte batalioane de pedestrime secuie, română, sârbă și moldavă, care era întărită cu câteva tunuri de câmpie; astfel că această aripă se sfârșea întinzându-se încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. 125 Toată cealaltă artilerie o așeză dintr-această parte, pe drumul cel mare, înaintea liniei de bătălie. 126 În centru venea câteva mii de pedestrași secui, comandați de Pancratie Sennyei, Ștefan Bodoni și Andrei Barcsai. 127 Aci era și Mihai cu o trupă strălucită alcătuită de boierii săi și de toată acea nobilime ce îi rămăsese credincioasă în Ardeal și care îl însoțea din Moldavia și Polonia; 128 dar, pre obiceiul său, el nu sta la un loc, ci mereu alerga pîntre deosebitele rînduri. 129 În dosul acestei linii, ca rezervă, venea, supt George Farcaș, căruia de puțin timp domnul îi luase comanda cetății Lipova, trei mii călăreți secui și un număr însemnat de țărani pe gios, români și secui, pe care Mihai armase cu puștile ce îi trimise împăratul Rudolf, cum și o seamă de sârbi, care cu puțin mai nainte părăsiseră țara turcească și venise în mare număr a se așeza în Ardeal. Scopul lui Mihai era, după cum spun ungurii, ca nimicnicind pe ungurii ardeleni, să-i puie în loc, trimițând o parte în Țara Românească în locurile pustii. În urma acestora venea opt sute gvardiști pe gios, supt comanda ungurului Mathei Gyarmathy. 130 Numărul oștirii lui Mihai, după mărturia chiar a istoricilor unguri, se urca aproape la 22 mii oameni 131 și 27

tunuri, mari cu mici, după Tarducci, iar după Bethlen de 32 tunuri. Era acești ostași ai lui Mihai din cei mai de rând ce avusese, căci oștile cele mai bune se aflau în Moldova și în Țara Românească. Natura acestor soldați era astfel că ei nu-și ținea bine șireagul și se da într-o parte și într-alta, după cum le venea, fără nici o rânduială. Aci într-o săritura se azvârlea prea departe și apoi se trăgea înapoi. 132

Întocmindu-și astfel oștile, Mihai le ținu un cuvânt, le lăudă mult, 133 porunci la două mii pedestrași archebuzieri secui aleși să se urce pe cel mai vecin deal ce se ridica lângă drumul cel mare 134 și dete semnul de bătaie. Soldații răspunseră cu mari strigări, 135 și tunurile de la cele trei batalioane și după drum începură deodată a tuna și a grindina asupra oștirei dușmane. 136

XXV

Basta, cătând întocmirea armiei lui Mihai, își întocmi și el pe a sa într-o singură frunte, paralelă a lui. 137 El așeză în capătul aripei drepte, asupra drumului cel mare, un escadron de pedestrime din Ardeal și Ungaria. 138 Alături venea o ceată de 2000 călăreți lăncieri, supt comanda lui Ștefan Csaki, Ladislau Petke și George Mako. 139 După dânșii venea pedestrașii secui din scaunul Mureșului, pedestrașii clujeni și bistrițeni, având de cap pe Francisc Turi. 140 Apoi venea o ceată de 1500 călăreți raiteri din Silezia, supt povățuirea lui Melhior Rottowitz și Ioan Sepratwitz. Peste toată această aripă era cap mai mare Ștefan Csaki. 141 La aripa stângă, pe râpa Mureșului, sta două cete de lăncieri ardeleni, lângă care era într-o ceată călărimea lui Propostvari și în coasta ei un escadron de pedestrime din Ungaria și Ardeal, comandată de Sigridie Prunitz, moravul, flâncuită de călărimea ungurească din Ungaria de Sus, comandată de Ragozzi, lângă care venea un alt escadron de raiteri supt povățuirea lui Balthazar Rottowitz, văr al lui Melhior. 142 În centru venea batalionul de două regimente de pedestrime nemțească, comandate de colonelul Ioan-Henric Baptist Petz, 143 având la dreapta câțiva călăreți armați ușor supt poruncile lui Ștefan Petki. 144 Între centru și aripa stângă sta Basta cu cei o sută valoni aleși și cu cavalerii

streini. 145 El ținea de rezervă cele patru companii de rând de călărimă nemțească din Ungaria de Sus, comandate de Rothalt, punând în acest escadron și stindardul împărătesc, ținut de un june cavaler ungar. 146 Tot înapoi venea încă două sute călăreți supt poruncile lui Ioan, numit Cel din urmă. 147 Ioan Tamasfalvi, cu 400 călăreți secui din scaunul Mureșului, și Mathei Pereset, cu câteva mii de țărani, încunjură, învăluind toată armia. 148 În sfârșit, artileria fu așezată înaintea centrului, pe părțile cele mai ridicate ale câmpiei. 149 Pe un car se vedea stând George Borbely, strălucit prin biruințele câștigate la 1595 asupra turcilor la Lipova, Csannad și Ienț, Neputându-se sluji cu mâinile și picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor al luptei, sfaturile lui fiind prețioase. 150

Oștirea toată a lui Basta cu a ungarilor se urca, după istoricii unguri, peste numărul de 18 mii, 151 iar după Spontoni, panegirist al lui Basta, era de 20 mii, din care 12 mii pedestrime de deosebite nații, dar toți de o vitejie încercată, opt mii călărimă și trei tunuri de baterie și 12 de câmpie.

Astfel întocmind armia, Basta dăde semnul de bătaie, în numele lui Iesus-Maria! 152

XXVI

Era după-amiază când începu bătălia 153 printr-o furioasă pușcărire din ambe părți. Artileria dușmanului ne supăra puțin, precum și puștile noastre pe dânsul; dar artileria noastră după drum îl vătăma greu. 154 El se clătise din loc și se apropie cu pas încet spre linia noastră, care sta frumos neclintită, așteptându-l. 155 Artileria noastră urmă furtunând de peste toată linia cu mare pagubă a dușmanului; și i-ar fi pricinuit stingere multă, dacă nepotrivirea locului nu-i slujea pe alocurea de zid de apărare împotriva ghiulelelor, care se îngropa în pământ. Atunci, dintre vrăjmași, pieri, izbit de o ghiulea de culevrină, Ștefan Borseny, unul din cei mai însemnați nobili unguri. 156

Pe la două ceasuri după-amiază, 157 disperarea dușmanilor de

pustiirile ce le făcea artileria română așezată pe drum inspiră străjerului-maior general Cauriolo o idee fericită, care hotărî soarta bătăliei. El se înfățișa înaintea lui Basta și îi zise că el se leagă că, cu o bună mână de muschetari aleși, va putea pune mâna pe artileria dușmană, așezată pe drum, care atât de vătămătoare este armiei lor. Plăcu lui Basta această propunere și îndată scoase din rânduri trei sute din cei mai buni muschetari și îi dădu lui Cauriolo. Acesta apucă cu vro cincizeci pași mai înainte de aripa dreaptă și, luându-se pe lângă dealuri, ascuns și apărut de cotiturile lor, înaintează repede asupra gvardiei de secui și sârbi ce era lăsată spre apărarea artileriei noastre. 158

Mihai, văzând acea ceată de muschetari înaintând cu hotărâre, se îndoi de vro stratagemă și porunci la cel mai vecin escadron de lăncieri, în număr de trei mii călăreți, ca să împresure pe dușman, izbind în coastă pe muschetarii povățuiți de Cauriolo. Basta însă văzu acea divizie de lăncieri stând gata a se pune în mișcare și, bănuind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca, cu toți raiterii săi, să grăbească a întâmpina pe lăncierii noștri și a-i izbi când se vor mișca, până a nu apuca ei a izbi pe muschetari.

Într-aceea, artileria românească își urmă pustiirile sale în rândurile dușmanului. Încă cei două mii archebuzieri secui, ce se afla așezați pe înălțime, văzând că dușmanii înaintează spre dânșii sloboziră asupra-le toți într-un foc de rând; dar puțin îi vătămă, căci nu măsurase bine distanța și era la vreo două sute de pași departe de dânșii. În același timp se mișcă înainte și acel divizion de lăncieri, mai sus pomenit, în care Mihai pusese nădejdea și de care Basta foarte era în grijă; dar pân-a nu ajunge a izbi pe muschetari, pe care i-ar fi zdrobit cu totul, Melchior Rottovitz se grăbi a sprijini furia lor, împresurându-i cu raiterii săi și, după ce se tăiară unii cu alții câtva, fură lăncierii noștri respinși înapoi.

Într-acest chip scăpând muschetarii de izbirea lăncierilor români, năvăliră spre paznicii artileriei noastre. Aceștia, din pricina norilor de fum și de pulbere ce întuneca până în depărtare aerul, nu vedeau apropierea

dușmanului, când acesta, ajungând la bătaie, începu a trage într-înșii, luându-i pe la spate. Astfel izbiți fără veste și fiind în mai puțin număr paznicii artileriei, tot ce făcu spre apărarea lor fu zădarnic și mai toți căzură morți peste carele artileriei, care pică astfel în mâinile dușmanului. Îndată Cauriolo porunci de întoarse gurele tunurilor, astfel cuprinse, către linia noastră. 159

XXVII

Îndată ce Basta văzu izbutirea lui Cauriolo, porunci ca pedestrima și călărima ardeleană, ajutate de divizionul de pedestrima nemțească, să năvălească asupra aripei stânga a noastre. Dar furia dușmanului îmtâmpină un curaj deopotrivă de mare în pedestrima noastră, care sta țeapăn, fără a-și strica linia. Nimic n-ar fi putut isprăvi aci dușmanul și ar fi fost respins cu rușine și pierdere înapoi, dacă artileria noastră, cuprinsă de dânsul, slobozind în ai noștri, nu ar fi făcut în rândurile lor adânci și îngrozitoare pustiiri. 160 Acestea îi aduse în nerânduială și până în urmă îi sili a-și strica rândurile și a se rășchira. 161 Mihai [și] căpitanii săi, între care generalii Radu și Aga Leca, chior d-un ochi, dar viteaz mare, alergară înaintea ostașilor ce se răzlețea, silind a-i opri în loc și îndemnându-i cu vorba, cu gestul a se întoarce la bătaie; dar văzând că silințele sale sunt zadarnice, 162 se duse la centru, clătît și el prin pierdere a artileriei și risipirea aripei stângi, spre a sprijini pe Basta, ce înainta către acea parte. Mihai sta căutând a inima pe ai săi și tot nădăjduia că va putea îndrepta bătălia, când văzu că și aripa dreaptă dă cu încetul înapoi. Ea fu izbită deodată de călărima lui Ragozzi, de pedestrima ungurească a lui Prunitz și de rămășița călărimii ardeleni și din Silezia; și cu toată puternica împotrivire și minunata purtare de vitejie a lui Baba-Novac, fu silită a se pleca acestor izbiri împreunate. 163 Cazacii, mai întâi de toți din această aripă, se azvârliră în râul Mureș, unde mulți dintr-înșii se înecară. 164

Văzând ostașii din centru că și aripa stângă s-a spart, încep și ei a-și părăsi rândurile, prăvălindu-se în nerânduială, în voia întâmplării. 165 Mihai și generalii săi se silesc din toate puterile a opri pe fugari, împingându-i

spre bătaie, pe unii prin cuvinte, pe alții cu mâna, pe alții cu pavăza sa. Zadarnică trudă! 166 Nici o putere omenească nu mai putea acum opri din fugă pe rășchirații și spăimântații soldați. Părăsit astfel de soldații săi și de dușmanul noroc, Mihai rămăsese singur cu câțiva ofițeri și călăreți pe acest nenorocit câmp de bătaie. 167 El strânsese pe lângă sine steagurile, nădăjduind că armia se va aduna pe lângă aceste semne glorioase. Dușmanii se apropia să-l împresure, și Mihai, cu inima desplicată de durere, nu se putea smulge din acel loc. Toți respecta acea tăcută (*sombre et sinistre*) durere; cu toate acestea, dușmanul se apropiase. Trebuie a fugi! aceasta strigă cu rugare către Mihai soții săi. El, Mihai... el să fugă? Oh! nu... Generalii săi, prietenii săi iubiți îl încunjură, îl roagă, îl îndeamnă, îl târăsc. El se hotărî în sfârșit. Mai întâi însă porunci să-i aducă steagul cel mare, steagul țării. Acest steag foarte vechi și privit de români ca sfânt era de damasc alb, având zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce îndoită roșie. Mihai puse de-l scoase de pe lancia pe care era atârnat și îl vârî în sânul său, dând astfel pildă la ofițerii săi de făcură asemenea, spre a scăpa cât mai multe steaguri se putea. 168 Dup-aceea, dând piteni calului, lăsându-i slobod frâul, luă fuga, însoțit de ofițerii săi, câțiva poloni și alți călăreți ce putură scăpa, căci dușmanii împresurase pe Mihai și trupa sa și era p-aci să-i închiză din toate părțile în mijloc și pe toți să-i prinză, de mai întârzia puțin. Mihai fu gonit de aproape în fuga sa de călărimea valonă și de alți călăreți și cavaleri din dușmani, având toți mare dorință să aibă cinstea a-l duce prins lui Basta.

XXVIII

Într-acest chip, necurmat și de aproape gonit de dușmani, Mihai ajunsese la malul Mureșului, în vecinătatea arsului sat Mirislău; râul era lat, adânc și plin de trupurile ostașilor care cu încumetare se ispitiseră a-l trece; cu toate acestea nu era alt de făcut, căci dușmanul era în spate. Mihai nu stătu deloc în cumpănă; el se azvârli în apă, încrezându-se în puterea iutelui său armăsar. Credința lui nu fu înșelată; generosul armăsar, deși obosit de truda acelei zile, se lupta împotriva talazurilor întăritate ale râului, înotând

cu putere și, ferind pe călărețul său de orice primejdie, îl depuse pe celălalt mal al râului. Dar acolo el se opri sleit de puteri și Mihai, văzând neputința călăriei sale, descălecă și, recunoscător pentru slujba ce-i făcuse, cu acea dragoste ce are călărețul pentru armăsar, soțul său iubit, îl mângâie, îl trase de moț, îl sărută și apoi îi dete drumul slobod pe câmpie. 169 Acest cal, frumos cu deosebire, roib înfocat, de viță turcă bastardă, 170 fusese trimis în dar lui Sigismund Bathori, când era prinț în Ardeal, de Vincenzo, duca de Mantua. De la Sigismund el încăpuse în stăpânirea lui Mihai și, părăsit fiind astfel de dânsul, pică în mâiniie ostașilor lui Basta, carii mult se minunară de frumusețea lui. 171

Încălecând Mihai pe alt cal, se întoarce și aruncă o ochire asupra câmpiei de bătaie, unde se vedea ruinele armiei sale, toată rășchirată, gonită și tăiată de dușmani. 172 Oh! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima lui în acea ochire! Apoi se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunse pe ostașii săi ce fugiseră, îi puse în rânduială pe cât putu și împreună cu dâșii intră în Alba. Aci, pân-a nu sosi el, se aflase prin fugari de învingerea românilor. Soldații ce era puși de pază la cetățuia principală ieșiseră de acolo; Wolfgang Corniș, care se afla acolo în închisoare, aflând aceasta, se pogorî în curtea cetățuiei; vro cinci-șase paznici ce rămăseseră acolo, văzându-l plimbându-se singur (căci slugile ce avea pe lângă sine alerga prin palatele boierilor, spre a jefui), puseră mâna pe dânsul și, trăgându-l printr-o mică poartă a cetății despre grădină, îi aruncară mai întâi o secure pe frunte, pe urmă îi făcura trei alte răni cu securea și în sfârșit îl omorâră. 173

Mihai nu se zăbovi la Alba-Iulia decât până își schimbă calul și își luă ce avea mai scump, apoi își urmă drumul spre cetățuia Făgăraș. 174 Astfel fu bătălia de la Mirislău, această întâi nenorocire, începătura și pricina tuturor celorlalte. Astfel nestatornicul noroc în câteva ceasuri ne răpi aceea ce ne dedese într-atâți ani și după atâtea mari strădanii. Vai! câte nădejdi frumoase înșelă el, câte proiecte mari nimicnici!

Mirislău! Mirislău! blestem asupra ta, loc de pieire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această zi pustie! Amar nouă! Acest sânge îl

vom izbândi curând. Biruințele strălucite de la Goroslău (3 august 1601), de la Brașov (17 iul. 1603), de la Petersdorf (12 iulie 1611) ne vor răzbuna cu prisos asupra viclenilor unguri; ele însă nu ne vor putea întoarce mărimea pierdută în această zi; și nenorocitele noastre sfâșieri cu ungurii, de atunci pân-acum, nu vor folosi decât despoticelor împărății, dușmanele noastre comune. Ni se cade a vărsa lacrimi amare asupra acestei mari nenorociri de la Mirislău; dar să nu învinovățim deloc providența. Noi, care robiserăm pe frații noștri țărani din Țara Românească și păstrărăm în robia ungarilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea și fericirea?

XXIX

Armia noastră se rășchirase în toate părțile. Spun că de la Mirislău spre Alba, ca la două mile de loc, era câmpiile și drumurile semănate cu trupuri de morți sau murinzi. ¹⁷⁵ După mărturisirea cea mai dreaptă și a mai multor, în această nenorocită bătălie noi pierdurăm 4000 oameni, 12 tunuri, și toate bagajele. ¹⁷⁶

Basta, folosindu-se de biruința sa, pornise îndată călărimea sa ușoară, însoțită de o mie din călărimea lui Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostașilor lui Mihai, din carii pe mulți întâmpinând, îi uciseră sau îi prinseră. ¹⁷⁷ Ajungând aceștia în Alba-Iulia, cu toate că toți ai noștri se depărtaseră, ei însă, luând de pretext că încă a mai rămas lucruri d-ale românilor, deteră în pradă orașul și uciseră mai mulți nevinovați locuitori. Ei puseră acolo mâna pe armele trimise de împărat lui Mihai. ¹⁷⁸ Basta poruncise la toți gonacii săi ca să păstreze viața la toți acei secui ce de bunăvoie vor depune armele, gândind să-i câștige în partea sa. ¹⁷⁹ Această bunăvoință a lui Basta către secui fu pricina că, chiar în noaptea bătăliei, neunirea întră între dânsul și unguri, care, în loc d-a se lăsa mâna[ți] de dânsul, îi arătară că el le-a slujit de instrument numai.

Știm că Mihai așezase pe un deal ce domina locul bătăliei două mii arcebutieri secui, oameni aleși, socotind că prin înălțimea poziției vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a arcebutelor lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d-a nu se mișca din loc fără

numai fiind chemați, văzură priverile lăcrămoasă și fură privitori a nenorocitei bătliei, nemișcându-se din locul lor. După ce văzură măcelarirea soților lor, temându-se și ei de viața lor, făcură de mai multe ori semne cu bandierele că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și îi primi în milă și cu omenire le dăruie viață și libertate. Dar, în acea noapte chiar, care din întâmplare era foarte întunecoasă, Csaki, 180 care începuse a se îngâmfa, zicând că el și cu ungurii săi au câștigat bătlia, iar nu Basta, 181 chemă la sine pe nobilii și credincioșii săi dintre ungurii din Ardeal și începu a se plânge de Basta, căci „a primit în milă pe acei secui, carii era tocmai din acei ce se răsculase cu plebea împotriva nobilimei, ispitindu-se a o stinge cu totul; într-acest chip, ei, carii, cu obicinuita lor vitejie, dobândiseră o așa de strălucită biruință, să nu-și poată lua, drept răsplata ostinelilor lor, satisfacția, deși mică, despre niște dușmani așa de neîmpăcați. Deci ei era de părere că nu se cade a lăsa nepedepsiți pe acei șelerați (procleți); dar că, în acea noapte chiar, să pună sfârșit dușmăniei și vieții acelor oameni, de o partidă ce le e cu atâta supărare împotrivoare și dușmană. Cât pentru general, lesne se pot îndrepta înainte-i, cu cuvântul că ei n-au făgăduit nimic secuilor și prin urmare n-au greșit nimic scoțând din lumina zilei pe acești turburători ai odihnei comune.”182

Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi întăritate de necazurile pâite, din natură nemilostive și peste măsură nesățioase de răzbunare. 183 Deci toți deobște hotărâră ca pe la miezul nopții să ucidă pe acei nenorociți, carii, pe parola dată lor de Basta, neputând bănuie o asemenea barbară întreprindere asupra-le, fără grijă sau dormeau, sau nearmați vegheau. În puterea nopții, în tăcerea cea mai mare, nobilimea ridică din cvartirele lor câteva mii de pedestrime, sași și unguri, povățuiți de căpitani dintre nobili, dușmani de moarte a secuilor, și încunjurară locul despărțit unde acești nenorociți avuseseră poruncă a tăbărî. La un semn dat între nobili, din deosebite părți ei navălră cu ostașii lor în mijlocul secuilor și, cu vicleană și aspră cruzime, cu iuțeală și fără preget îi înjunghia și îi uidea unde și precum îi afla. Prin această groaznică jertfă se stămpără

sufletele nesățioase ale nobililor cu moartea a două mii nenorociți secui, toți oameni aleși și floarea nației lor. „Faptă cu atât mai crudă și barbară, zice Spontoni, că se săvârșea de oameni de aceeași nație, legi și obiceiuri.”¹⁸⁴ Astfel de cinste (*loyauté*) și inimă curată avea aristocrația unguri, dușmanii noștri.

Desplăcu foarte cruda răzbunare la toată armia împărătească și mulți începură a povățui și a striga lui Basta d-a pedepsi pe acei ce au necinstit toată armia și pe generalul ei; dar Basta, deși amărât de aceasta, nu îndrăzni a face, nici a zice nimic. Aceasta dete și mai multă îndrăzneală lui Csaki și, punând mâna pe câteva tunuri și pe o parte de muniții din dobânda bătăliei, fără voia lui Basta le trimise la castelul său de la Almaș.

A doua zi după bătălie, Basta porni pe comitele Tomaso Cauriolo la curtea împărătească, ca să ducă bandierile și steagurile câștigate în bătaie. În zece zile ajunse acesta la curte și fu îndată primit de împăratul, care se înveseli mult de izbândă, dăruind bine pe trimis și lăudă mult fapta lui Basta.¹⁸⁵ Astfel se dovedi complicitatea curții în purtarea generalului ei în Ardeal.

Într-aceea, Basta și ungurii, fără a mai întârzia, aleargă la Alba-Iulia, unde găsiră orașul prădat de oamenii lor și trupul lui Wolfgang Corniș ucis. Ei poruncesc să-i puie trupul într-un cosciug, spre a-l înmormânta mai târziu și, nefăcând nici o răscumpărare bieților locuitori despre paguba făcută de soldații lor, fără a mai pierde vreme, se luară după Mihai.¹⁸⁶

XXX

Mihai, obosit și plin de grijă [și] întristare, cu puținii oameni ce îl însoțea,¹⁸⁷ lăsând de lături Sibiul,¹⁸⁸ merse la Făgăraș,¹⁸⁹ unde avea în cetate femeia și multe lucruri prețioase.¹⁹⁰ Aci se apucă a-și aduna rămășițele spăimântate ale oștirei, care alergau cătând scăpare în acest loc sigur. Între acești ostași se arătă și Baba-Novac, rănit, cu barba și parul capului arse, cu fața înnegrită de pulberea sângeroasă a bătăliei, căci el își făcuse cumsecade datoria lui în ziua luptei și împlinise totdeauna și slujba unui căpitan prevazător și a unui voinic soldat.¹⁹¹ Înfățișându-se el înaintea domnului său, îi zise suspinând și întristat: „Suntem biruiți și abătuți,

doamne, mai mult de împotrivicul nostru noroc decât de armele dușmanului; și pentru ca el să nu rămâie cu totul mângâiat prin moartea ta, încalecă-ți calul și mântuiește-te, trecând în Țara Românească. Acest loc nu e atât de sigur cât să nu poată fi luat de biruitorul Basta, care mereu gonește răspânditele rămășițe ale ticăitei noastre armii. Și într-adevăr, să mă crezi că aș fi vrut mai bine să rămâi mort între atâți viteji soldați, uciși în bătălie, decât, fugind, să mai trăiesc după o pierdere atât de nenorocită și vrednică de lacrimi, de n-aș fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și a te sluji până la cel din urmă suspin. Fugi dar cu lucrurile ce ai mai scumpe, căci dușmanii peste puțin vor sosi aci, vor asedia această cetățuie și atunci va fi peste putință a pleca. Eu însă voi rămâne aci spre a aduna pe nenorociții răspândiți și a sta până la moarte împotriva dușmanilor.”¹⁹²

Mihai iubea și stima foarte pe bătrânul său general Baba-Novac și hotărî a urma povața lui. Și, deși Baba-Novac stăruia ca să ramâie cu câțiva soldați spre apărarea acelei cetăți și a ține în loc pe dușmani până să apuce Mihai să scape, vrând astfel a-și jertfi viața pentru mântuirea stăpânului său, dar Mihai în nici într-un chip nu vroi să plece fără dânsul. ¹⁹³ Deci împreună intrară în Țara Bârsei, în 23 sept., și tăbărâră la Codlea. ¹⁹⁴ Aci Mihai întâmpină trupele ce, după porunca lui, îi aducea fiul său Pătrașcu din Țara Românească și cele ce-i venise în ajutor din Moldova. ¹⁹⁵

XXXI

Țara Bârsei fusese teatru de scene sângeroase. Brașovenii, în 12 sept., a doua zi după răscoala lor, ridicară furci în mijlocul pieții, unde acăța pe orice român putea pune mâna. În aceeași zi aflară că o trupă de români sunt aproape de hotarul Bârsei, la Rucăr, vrând a intra în Ardeal. Această știre o întări câțiva bărbați fruntași din oastea română, carii venea înainte și mergea fără bănuială, neștiind nimic de trădarea brașovenilor. Rosnovenii însă fără veste cad asupra-le și, prinzându-i, îi duc în cetatea Brașovului, unde, după puțină cercetare, fură îndată omorâți, păstrând numai pe un agă cu viață. În aceeași seară, pe la 4 ceasuri, ieșiră brașovenii ca să întâmpine pe românii ce veneau. Dar aceștia, văzându-se mai slabi cu numărul, se

traseră. Puțini picară în mâinile dușmanilor și fură uciși fără milă.

În 13 sept., pe la amiază, brașovenii merg de pun tabără la Preșmăr, ca în ziua următoare să năvălească asupra acelor români ce se așteptau să vină din Moldova, pe la Oituz. Pe lângă dâșșii se uniră a două zi pedestrași unguri cu puști. În acea zi, 14 septembrie, ei năvălesc asupra românilor care începeau a se arăta. Dar ai noștri îi respinseră cu o astfel de tărie, încât pe mulți omorâră, pe alții răniră și capul tunarilor lor primi printr-o bombă o astfel de lovitură, încât n-a rămas pe pe trupul lui care să nu fie arsă. Către seară, umblară brașovenii mai bine, căci luară de la români un tun; dar a doua zi, aflând că vine din Moldova armașul Sava cu o trupă de moldoveni, năpustiră tot și fugiră de se închiseră în Brașov.

În aceeași zi secuii de pe lângă Olt se ridic asupra sașilor și aprind Crisbavul și Bodila. A doua zi, în 16, se adună românii cu moldovenii, între carii era și armașul Sava, și cu secuii, la Preșmăr, de unde, mai nainte de a începe ceva, trimit o deputație la senatul din Brașov, ca să ceară următoarele: „1. Întreabă pentru ce nu i-au lăsat să treacă în pace, ci le-au făcut feluri de stricăciuni, omorând mulți dintr-înșii și luându-le și mașinile de război; 2. Cer ca să li se dea lor toți nobilii câți s-ar afla la ei și mai ales cei ce s-au împreunat în ziua trecută cu ei în contra românilor, asemenea și tunul luat de dâșșii.” Acestea le cer printr-un brașovean pe care l-a fost prins în ziua trecută. Secuii amenință brașovenilor cu foc, de nu le vor da pe nobili și tunul. Brașovenii răspunseră că de vor da foc, ei vor omorî femeile și copiii românilor și a secuilor, carii se afla spre siguritate în Brașov.

În urmarea acestora, în 17 sept., trecură ai noștri în pace prin țara Bârsei, nefăcând altă stricăciune decât că aprinseră un sat românesc ce se ținea parte de Brașov, parte era moșia unui nobil. Spun că numărul celor carii trecură se urca peste cinci mii. Într-acest timp, brașovenii primesc scrisoare de la ungurii de la Torda, ca să închiză toate drumurile și să taie toate podurile¹⁹⁶ de către Moldavia și România, ca să nu poată veni oaste ajutatoare lui Mihai. Dar brașovenii n-avură timp a face nimic, căci [în] dimineața de 18 sept. aflară printr-un român, anume Rascie, ce venea din

Țara Românească și care picase în mâinile lor, cum că Pătrașcul, fiul lui Mihai, e aproape cu o armie de 29000 și că românii sunt hotărâți a deprăda toată țara Bârsei și a o nimici prin foc și prin sabie. Lucru de care se și încredințară brașovenii, căci pe la amiază o seamă de români, aflând că femeile lor lăsate în Brașov s-ar fi omorât de brașoveni, deteră deodată foc la satele următoare: Preșmărul, Hermanul, Bodul, Sânt-Petru, Heltiul, Noul, Feldioara, Rotbavul și Măgherușul. Brașovenii nu omorâseră însă pe femeile românilor, ci numai le adunaseră de prin oraș, unde ședea împrăștiate, și le închiseră în casa sfatului, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetății.

În 19 sept., românii se apropie de cetate și aprind într-o suburbie trei case, dar, fiind foarte puțini, se traseră înaintea năvălirii orașenilor. În 20 sept., Pătrașcu care sosise cu armia sa, trimite prin amenințări și făgăduieli scrisoare orașenilor, îndemnându-i a să supune lui Mihai. Tot în acea zi, nouă cete ieșite din secuime în țara Bârsei prefac toate în pulbere și cenușă, aprind satele de-a rândul, încât seara ardea și Codlea. Brașovenii, spăimântați de aceste pustiiri, s-ar fi supus îndată; dar a doua zi (21 sept.) prinseră veste cum că Mihai a fost bătut la Mirislău. Știrea aceasta îi îndârji spre apărare. ¹⁹⁷ Acestea fură pustiirile ce cășunară pe țara Bârsei până în 23 sept., când sosi Mihai la Codlea, pustiiri care nu fură întrecute decât de înfricoșatul război civil de la 1848 și 1849.

XXXII

Mihai, intrând în țara Bârsei, aprins de mânie asupra sașilor pentru trădarea lor, porunci de dote flăcărilor toate târgurile pe unde trecea. ¹⁹⁸ Soldații săi de la Mirislău adunându-se pe lângă dânsul și împreunându-se cu oștile venite din țara Românească și Moldova, el se văzu iarăși în capul unei armii puternice, pe care autorii poloni o urcă la 50 mii. ¹⁹⁹ De ar fi adevărată spusa cronicarului sas Fuchsie că Pătrașcu venise cu 29 mii și că armașul Sava adunase 5 mii supt comanda lui, adăogându-se acesteia ca vreo 15 mii scăpați de la Mirislău, arătarea polonilor n-ar fi o exagerație. Oricum, Mihai avea acum destule ca să poată crede că va putea a-și izbândi

despre Basta și unguri și a-și redobândi puterea asupra Ardealului.

El își așezase oștile la Bod și Preșmăr și aștepta sosirea nemților și a ungarilor, care acum era pe la Șercaia, ca să le dea bătaie, când, în 3 oct., îi sosi știrea că hatmanul Zamoisky cu Sigismund Bathori și Ieremia Movilă au intrat în Moldova cu o foarte numeroasă armie compusă de poloni, turci și tătari și că se apropie ca să năvălească în Ardeal. 200 Polonii trecuseră Nistru în Moldova în 30 sept. Știm că cu câteva luni înainte, încă aflându-se Mihai în Moldova, din porunca lui Zamoisky, Zolkiewicz cu armia sa își așezase tabăra înaintea Nistrului, în dreptul Hotinului, unde tăbărau românii. 201 Întâlniri particulare începură de atunci între ostașii ambelor tabere. Polonii, încurajați de niște mici lupte în care fuseseră norocoși, cerea capului lor să-i lase să treacă râul. Zolkiewicz scrisese lui Zamoisky, întrebându-l de-i dă voie a trece Nistru înainte de sosirea lui. Zamoisky îi răspunse că se lasă pe înțelepciunea sa, recomandându-i d-a nu expune cu ușurință acele oști ce are și care, pierzându-se, nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce are țara pentru dăjdii.

Zolkiewicz, încurajat prin acest răspuns al lui Zamoisky, se urcă pe o înălțime, de unde putea vedea tot ce se petrecea în tabăra noastră.

Într-o zi, văzând el că la noi nu e așa de mare privighere, după cum era totdeauna, trecu râul fără veste și făcu o izbire puternică cu tunuri mari asupra fortificațiilor taberei noastre, care, vătămându-se greu, ai noștri fură siliți a se așeza în altă tabără, un mil mai departe în dosu celei dintâi. Polonezii fură siliți îndată a trece râul înapoi. Tot ce câștigară prin această izbire fu că comunicația pentru transportul bucatelor se făcu mai lesne. Într-aceea, polonii mai luară inimă și nădejde de izbândă, văzând că sosi în tabără și Ieremia-Vodă. El își lăsase femeia și copiii la Camienetș și venise de se uni cu Zolkiewicz, ducând cu sine o mie călăreți și cinci sute pedestrași. 202

Generalii noștri din Moldova scriseră lui Zolkiewicz, întrebându-l pentru ce a trecut Nistru și de aduce război sau pace? Polonul răspunse că această întrebare din partea celor ce a vărsat sânge polon e o nouă ocară; că

războiul și pacea atârna de la crai; că el propune o armistiție de treizeci zile, ca să meargă un trimis din partea noastră a se înțelege despre aceasta cu craiul. Această armistiție, pe care ai noștri făcură greșală a o primi, o încheie Zolkiewicz, în înțelegere fiind l-aceasta cu Zamoisky, numai cu acel scop ca să dea acestuia timp să sosească cu armia sa. [203](#)

XXXIII[204](#)

- [1](#) Magazin istoric, t. IV, p. 297.
- [2](#) Ibid., p. 208; Cronica lui Fuchsie.
- [3](#) Bethlen, t. IV, p. 505; Ortelius, p. 479.
- [4](#) Bethlen, t. IV, p. 506—507.
- [5](#) De Thou, p. 511; Ortelius, p. 479.
- [6](#) Bethlen, t. IV, p. 507—508.
- [7](#) Bethlen, t. IV, p. 508—509.
- [8](#) Ibid.; Cronica lui Fuchsie.
- [9](#) Bethlen, t. IV, p. 510.
- [10](#) Bethlen, t. IV, p. 509—510.
- [11](#) Hammer, t. II.
- [12](#) Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511
- [13](#) Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511.
- [14](#) Spontoni, p. 96—100.
- [15](#) Bethlen, t. IV, p. 505.
- [16](#) Bethlen, t. IV, p. 511—515.
- [17](#) Bethlen, t. IV, p. 516; Ortelius, p. 481.
- [18](#) Bethlen, t. IV, p. 516—519.
- [19](#) Bethlen, t. IV, p. 523.
- [20](#) Bethlen, t. IV, p. 523.
- [21](#) Bethlen, t. IV.
- [22](#) Mag. ist., t. III, p. 220.
- [23](#) Bethlen, t. IV.
- [24](#) Magaz. ist., t. II, p. 238; Miron Costin, p. 221.
- [25](#) Ibid., t. III, p. 229.
- [26](#) Bethlen, t. IV, p. 547.
- [27](#) Miron Costin, p. 223.
- [28](#) Bethlen, t. IV, p. 531—533.

- 29 Bethlen, t. IV, p. 540.
- 30 Bethlen, t. IV, p. 519—521.
- 31 Bethlen. t. IV, p. 521—523; Ortelius, p. 481.
- 32 Bethlen, t. IV, p. 524—529.
- 33 Bethlen, t. IV, p. 529 și 530.
- 34 Bethlen, t. IV, p. 533—539.
- 35 Spontoni, p. 100.
- 36 Spontoni, p. 100; Tarducci.
- 37 Spontoni, p. 101.
- 38 Bethlen, t. IV.
- 39 Spontoni, p. 101. După Tarducci, în 4 sept.
- 40 Spontoni, p. 101. Tarducci și Istvanfi spun că erau 6 mii ostași și opt tunuri.
- 41 „Simulata amicitia, ac mittendarum copiarum promtitudinae Vayvodae ostensa” etc.
(Bethlen, t. IV, p. 451).
- 42 Spontoni, p. 101.
- 43 Bethlen, t. IV, p. 541; Spontoni, p. 109.
- 44 Bethlen, t. IV, p. 542—544.
- 45 Bethlen, t. IV, p. 545 și 546.
- 46 Bethlen, t. IV, p. 546 și 547.
- 47 Bethlen, t. IV, p. 547—549.
- 48 Spontoni, p. 102 și 103.
- 49 Ibid., p. 103.
- 50 Bethlen, t. IV, p. 550.
- 51 Spontoni, p. 103.
- 52 Bethlen, t. IV, p. 550.
- 53 Bethlen, t. IV p. 551—556.
- 54 Ibid., p. 556.
- 55 Ibid.
- 56 Tarducci; Spontoni, p. 104.
- 57 Spontoni, p. 105—107.
- 58 „Il general Basta che a questa sentenza era gia risoluto” (Spontoni, p. 107).
- 59 Spontoni, p. 107; Bethlen, t. IV, p. 557.
- 60 Spontoni, p. 107.
- 61 Bethlen, t. IV, p. 557.
- 62 Bethlen, t. IV, p. 557—560.

- 63 Cronica lui Fuchsie.
- 64 Bethlen, t. IV, p. 560.
- 65 Bethlen, t. IV, p. 561 și 562.
- 66 Bethlen, t. IV, p. 563—567.
- 67 Spontoni, p. 108.
- 68 Bethlen, t. IV, p. 567.
- 69 Spontoni, p. 107 și 108. După Bethlen, capul acestei călărime nu era Rothalt, ci Ladisiau Petö.
- 70 Spontoni, p. 103.
- 71 Istvanfi, p. 463.
- 72 Bethlen, t. IV, p. 468.
- 73 Ortelius, p. 481.
- 74 Bethlen, t. IV, p. 563—570.
- 75 Bethlen, t. IV, p. 570—574.
- 76 Ibid., p. 575.
- 77 Spontoni; p. 108; Tarducci; Ortelius, p. 481.
- 78 Bethlen, t. IV, p. 575; Spontoni. p. 109.
- 79 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 80 Spontoni, p. 109.
- 81 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 82 N.B. După Tarducci, iar după Istvanfi, trei mile de Alba. Lucru trebuie verificat, căci după cartă e mai mult.
- 83 Spontoni, p. 109; Tarducci.
- 84 Spontoni, p. 109.
- 85 Spontoni, p. 109; Istvanfi, p. 463; Bethlen, t. IV, p. 576.
- 86 Spontoni, p. 109; Tarducci.
- 87 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 88 Spontoni, p. 109. După Bethlen însă era o trupă de cazaci.
- 89 Spontoni, p. 109.
- 90 Bethlen, t. IV, p. 576.
- 91 Spontoni, p. 110.
- 92 Bethlen, t. IV, p. 577 și 578.
- 93 Spontoni, p. 110; Tarducci.
- 94 Spontoni, p. 111.
- 95 Ibid.; Tarducci.

96 Bethlen, t. IV, p. 578—580. După Spontoni și Tarducci, Basta dete lui Mihai prin Petre Armeanul un răspuns: zise ca să lase îndată țara Ardealuhii și să se tragă în Țara Românească, făgăduind a nu-l supăra în retragere; că, dup-aceea, puse pe Petre Armeanul supt pază, până îl scoase din tabără. Mihai, auzind, foarte se mânie și cu vorbe de amenințare și de dispreț porunci, cu toate că era încă noapte, să zică din trâmbițe și tobe, obștind bătălia pe dimineață.

97 Stavrinov.

98 Spontoni, p. 112.

99 Ibid.

100 Ibid.; Tarducci.

101 Spontoni, p. 112.

102 Spontoni, p. 112 și 113; Tarducci.

103 Tarducci; Spontoni, p. 113.

104 În original: „Camil” (n. ed.).

105 Spontoni, p. 114.

106 Bethlen, t. IV, p. 583.

107 Spontoni, p. 114; Turducci.

108 Bethlen, t. IV, p. 583.

109 Bethlen. t. IV, p. 584; Spontoni, p. 115.

110 Spontoni, p. 115.

111 Ibid., Bethlen, t. IV, p. 584.

112 Spontoni, p. 115; Tarducci.

113 Spontoni, p. 115.

114 Tarducci.

115 Ibid.

116 Bethlen, t. IV, p. 584.

117 Bethlen, t. IV, p. 584.

118 Ibid.

119 Tarducci; Spontoni, p. 115.

120 Spontoni, p. 115; Tarducci.

121 Bethlen, t. IV, p. 585.

122 Spontoni, p. 115.

123 Spontoni, p. 116.

124 Bethlen, t. IV, p. 585.

125 Spontoni, p. 116.

- 126 Tarducci.
- 127 Bethlen, t. IV, p. 585.
- 128 Spontoni, p. 116.
- 129 Bethlen, t. IV, p. 585.
- 130 Bethlen, t. IV, p. 586.
- 131 Istvanfi, p. 464. Bethlen însă o face de 25 mii, iar analiștii italieni exagerează și mai mult, urcând armia peste numărul de treizeci mii.
- 132 Bethlen, t. IV, p. 586.
- 133 Ibid.
- 134 Ibid.; Spontoni, p. 116.
- 135 Bethlen, t. IV, p. 587.
- 136 Spontoni, p. 116.
- 137 Tarducci. Spontoni arată cu greșeală că Basta dete liniei sale de bătălie o forma lunară.
- 138 Tarducci; Spontoni, p. 116.
- 139 Bethlen, t. IV; Spontoni, p. 116.
- 140 Bethlen, t. IV.
- 141 Spontoni, p. 116.
- 142 Spontoni, p. 116; Tarducci.
- 143 Tarducci; Spontoni, p. 116; Bethlen.
- 144 Bethlen; Ibid.
- 145 Ibid.; Spontoni, p. 116.
- 146 Spontoni, p. 116.
- 147 Bethlen, t. IV.
- 148 Bethlen, t. IV.
- 149 Spontoni, p. 116; Tarducci.
- 150 Bethlen, t. IV.
- 151 Istvanfi; Tarducci; Spontoni, p. 114. Din istoricii unguri Bethlen numai, cu exagerație, scade armia la 12 mii oameni.
- 152 Spontoni, p. 117.
- 153 Spontoni, p. 119.
- 154 Bethlen, t. IV.
- 155 Spontoni, p. 117.
- 156 Bethlen, t. IV.
- 157 Tarducci.
- 158 Spontoni, p. 117.

159 Spontoni, p. 117 și 118; Tarducci.

160 Spontoni, p. 118.

161 Istvanfi, p. 464.

162 Istvanfi, p. 464.

163 „Con tutto che il General della cavaleria Babba-Novacco mirabilmente s’aduperase”
etc. (Spontoni, p. 118).

164 Bethlen, t. IV.

165 Ibid.; Istvanfi, p. 464.

166 Bethlen, t. IV.

167 Istvanfi, p. 464.

168 Spontoni, p. 118; Tarducci.

169 Spontoni, p. 119.

170 Ibid.; Tarducci.

171 Spontoni, p. 119.

172 Ibid.

173 Bethlen, t. IV

174 Ibid.; Istvanfi, p. 464.

175 Spontoni, p. 119.

176 Ortelius, p. 481; De Thou, p. 503: Ioachim, t. II, p. 18; Neueruffnete ottomanische Pforte, p. 340; Fotino, t. II, p. 142. Bethlen, t. IV, din contra, spune că Basta, însărcinând pe locuitorii Aiudului d-a aduna într-un mormânt toate trupurile acelor căzuți în bătaie, ei însărcinată cu această treabă pe unul din concetățenii lor, care, făcând-o, raportă, după spusa analelor ungurești, că pe cel mai mare deal era 9 mii de trupuri și în cel mai mic două mii, din ambele tabere, dar cei mai mulți erau secui și români. Râul Mureșul strică mai târziu cel mai mare din aceste dealuri. În acest număr nu se socotește cei înecați. De ar fi temeinică această arătare, că noi, pierzând de la 4 la 5 mii oameni, încă două mii secui uciși după bătălie (cum se va vedea), urmează că dușmanul să fi pierdut mai mult de 4 mii oameni. Italienii Tarducci și Spontoni exagerează cu deosebire numărul ucișilor. Cel dintâi zice că noi pierdurăm 10 mii ostași și Basta 40 numai; cel de-al doilea, că pierdurăm 18 mii, afară din cei înecați în Mureș, și 30 tunuri, mari și mici, iar Basta numai 40 inși.

177 Spontoni, p. 120; Tarducci.

178 Spontoni, p. 122; Tarducci.

179 Spontoni, p. 122.

180 Spontoni, p. 120.

181 Istvanfi, p. 464.

- 182 Spontoni, p. 121.
- 183 „Piacquero a quelgl’animi alterati per le gia ricevute offese e di natura nemici della clemenza, e oltre modo avidi di vendetta, le parole del Chiacchi” (Spontoni, p. 121).
- 184 Spontoni, p. 121.
- 185 Spontoni, p. 121 și 122.
- 186 Bethlen, t. IV.
- 187 Spontoni, p. 122.
- 188 Istvanfi.
- 189 Spontoni, p. 122; Istvanfi, p. 464; Bethlen.
- 190 Spontoni, p. 122.
- 191 „Havendo fatto nel di del conflitto il debito suo, con haver essercitato in un tempo istesso l’officio di provido Capitano e di valoroso soldato” (Spontoni, p. 122).
- 192 Spontoni, p. 122 și 123.
- 193 Spontoni, p. 123.
- 194 Cronica lui Fuchsie.
- 195 Bethlen, t. IV.
- 196 În manuscris: „pădurile” (n. ed.).
- 197 Cronica lui Fuchsie.
- 198 Bethlen, t. IV.
- 199 Heidenstein, p. 360.
- 200 Cronica lui Fuchsie.
- 201 Heidenstein; Niemcewicz.
- 202 Niemcewicz.
- 203 Niemcewicz.
- 204 Aici se sfârșește manuscrisul lui Bălcescu (n. ed.).

APRECIERI

Oamenii de măsura lui Nicolae Bălcescu sunt încă rari între români de astăzi. Acei care ca dânsul, în tot cursul unei existențe de luptă, au fost insuflați numai de nobila simțire a amorului de patrie și carii au visat și lucrat cu neîncetare la reînvierea și la mărirea neamului lor, merită să atragă respectul și simpatiile urmașilor. Tot ce se atinge de acei oameni de frunte, diversele întâmplări ce au trecut peste dânsii, actele lor publice și chiar incidentele vieții lor private devin, după moarte, de un mare interes pentru cine știe a-i prețui și îi admiră. E o datorie sacră pentru amicii și contemporanii lor de a face apel suvenirelor, spre a feri de uitare toate notițiile ce pot contribui la completarea biografiei lor. [...] l-am văzut lucrând cu entuziasm la *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*. [...]

Printre acei apostoli ajunși de-abia în primăvara vieții lor, N. Bălcescu era unul din cei mai convingși, din cei mai înfocați, din cei mai cu abnegare. Presimțind viitorul României, el se cerca a grăbi pășirea românilor către acel viitor, purtându-le pe la ochi prestigiul strălucitor al gloriei strămoșești și făcând să pătrundă în sufletul lor glasul fermecător a istoriei trecutului. Pe fruntea lui largă și curată se vedeau trecând gânduri mărețe; în ochii lui limpezi și negri lucea o flacără tainică, ce părea a înota într-o rouă de lacrimi la cuvintele de Patrie, glorie și independență națională! Vorba lui era dulce și convingătoare, ca graiul multor oameni destinați de soartă a muri în floarea tinereții. [...]

Nobil suflet!... El nu putea gusta o veselie, nu putea simți o fericire fără de-a face părtaşă la dânsle pe mult iubita și neuitata lui Patrie.

Vasile ALECSANDRI, *Nicolae*

Bălcescu în Moldova, în vol. V.

Aleksandri, Dridri, Proză, Text ales

și stabilit și note de Georgeta

Rădulescu-Dulgheru, Colecția

„B.P.T.”, Editura Minerva,

O neobișnuită căldură sufletească, răspândită asupra scrierii întregi topește nenumărate nuanțe într-un singur întreg și îi vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încât toată descrierea persoanelor și întâmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuiința izvodiri proprii ca poeții.

Mihai EMINESCU, în „Timpul”

din 24 noiembrie 1877.

Între operele așa de învechite ale literaturii noastre de acum aproape o jumătate de veac, este una, a căreia însemnătate, departe de a scădea cu vremea, se înalță din ce în ce mai mult, cu cât înțelegem mai bine ce vrea să zică o limbă cu adevărat românească. Opera aceea, amestec de știință serioasă, neobișnuită pe acea vreme de muncă ușoară și fără temeii, și de patriotism adânc și cald, care, uneori în dauna faptelor, ce e dreptul, răspândește ca o aureolă de simpatie în jurul faptelor de vitejie străbună, cartea aceea de aur, unde povestirea are farmecul legendei, unde stilul înțelept și fără de pretenții sună pe alocurea, în simplitatea lui mândră, ca un fragment de epopee e *Istoria lui Mihai Viteazul*. [...]

În povestirea lui Bălcescu, Mihai nu e adevăratul Mihai, așa cum ni-l arată înaintea ochilor descoperirile mai târzii și cum trebuie să-l vadă un nou istoric al său. În schimb, dacă nu e adevăratul Mihai, e mai frumos decât dânsul, mai viu, și, trebuie s-o recunoaștem, mai mare. [...] Bălcescu, fără știința lui, era un mare poet, poetul care a scris elegia pe ruinele Târgoviștei și poema Călugărenilor, fiindcă limba-i era măiastră și dulce, cu mlădioasele ei perioade, cu sobrietatea de tonuri, așa de sugestivă a descrierilor sale. [...]

În acea atmosferă de limbă greoaie, care-și leapădă amărteala cronicărească numai pentru a se modela după formele rigide ale unei latinești îndoielnice, în care cuvintele cad pe rând sub secera italieniștilor, latiniștilor și franțužiștilor, limba curată a lui Bălcescu e o adevărată minune

și te prinde mirarea cum de a îndrăznit să scrie așa omul acesta în ajunul bahanelor Academiei transilvănene și epopeilor patriotice, sub regimul literar al calendarelor lui Asachi, în același timp cu fabulele informale, cu badele în agonie, cu articolele științifice asupra *gutapersei*.

Nicolae IORGA, *Scrieri din tinerețe*, vol. I, București, 1968, p. 94.

Deși foarte aprins, mesianismul lui N. Bălcescu [...] e tot atât de pozitiv [...]. Scopul monografiei asupra lui Mihai Viteazul era de a arăta rezultatele naționale ce se pot obține prin inițiativa militară a unui erou. Istoria, perimată din punct de vedere științific și întocmită după vechea metodă a compilației, e focoasă, patetică, aglomerată, meticuloasă chiar în descrierile de lupte și deci monotona. Personalitatea ei stă în tonul religios inspirat, în exclamațiile biblice, încântătoare ca poză romantică, în unele descripții geologice mistic înfiorate, în bogăția verbală cu care se notează zgomotele luptei. [...]

Importanța lui N. Bălcescu e mai ales în câmpul ideologic, oricât de redusă ar fi aci originalitatea. Ideile pot să pară riguros derivate din idealismul german, deși n-au nici o legătură cu el și sunt venite de-a dreptul de la Mazzini și mazzinieni, de la Cantuș de pildă, pe care Bălcescu îl citează. Ele erau locuri comune ale emigrației. [...] În umbra acestei filozofii de carbonari mesianici, Bălcescu admitea răsturnarea civilizației după Hristos. De aci încolo ea se întemeia pe „principiul subiectiv, din lăuntru, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării în timp și în spațiu, și prin identitatea între esența naturii spirituale a omului și esența naturii divine”. [...] Poporul e acela care gândește cu ingenuitate în numele lui Dumnezeu (Vox populi, vox dei), omul cult are dreptate numai când se supune mersului providențial. Acest fel de gândire va avea în filosofia noastră după aproape o sută de ani o carieră nebănuită. Cuvântul de ordine al lui Bălcescu și al pașoptiștilor este luminarea mulțimii, convingerea lor fiind că

adevărurile eterne există latent în popor. Mai departe, dacă Dumnezeu ne mântuiește prin istorie, atunci răul și binele din secol sunt faze ale ispășirii. Plaga fanarioților e un prilej de redeșteptare națională. Războiul înfățișează un instrument legitim de afirmare a națiilor și deci și de salvare. Așadar Bălcescu exaltă lupta și se face campionul puterii armate și glorifică omul providențial, eroul, geniul prin care misia nației și deci intenția divină se exprimă, ca în cazul lui Mihai Viteazul. Contradicție ieșită din natura unei gândiri nesupuse unui examen logic mai adânc. Bălcescu va osândi pe de altă parte ca democrat istoria cronologică de domni și se va încerca, cel dintâi, să introducă explicații economice și sociologice și să conceapă desfășurarea evenimentelor ca o dramă ideologică.

George CĂLINESCU, N.

*Bălcescu, în Opere, vol. 15, Istoria
literaturii române, Compendiu,
Editura Minerva, București, 1979,
p. 173, 174, 175—176.*

Nicolae Bălcescu este una dintre cele mai interesante figuri din renașterea spirituală și politică a României în secolul precedent. Puritatea simțirii sale, devotamentul luminat pentru tot ce privește poporul român și atașarea lui față de marile valori morale ale trecutului și prezentului sunt calități care-l ridică deasupra mediei comune și care îl predestinau oarecum să devină o figură simbolică a vieții noastre culturale și a aspirațiilor naționale. [...]

În Bălcescu trăiesc laolaltă un realist și un romantic: un realist care vede în adâncurile lor cauzele fenomenelor sociale, un romantic care îmbracă într-o formă adeseori retorică visurile sale de mai bine. [...]

Timp îndelungat, *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul* a fost considerată drept opera cea mai de seamă a lui Nicolae Bălcescu. Lucrarea aceasta, care a preocupat de aproape pe scriitor până în cele din urmă clipe ale vieții sale, a rămas neisprăvită și n-a fost publicată decât după moartea

lui. [...]

Ceea ce a determinat pe Bălcescu să se oprească asupra lui Mihai Viteazul a fost, fără îndoială, intenția lui de a desprinde din trecut figuri care puteau deveni simbolice; preocuparea lui de căpetenie era unirea poporului român și Mihai Viteazul era personajul care simboliza în ochii românilor ideea de unire.

Concepția pe care istoricul o aduce aici diferă cu totul de vederile expuse mai înainte. El concepe opera în stil antic, cu un erou central, cu o acțiune ce se scandează dramatic și cu o grijă excepțională pentru perfecțiunea expresiei. Deși în anumite momente nu lipsește nici interesul pentru lupta socială a țăranilor, dominant rămâne caracterul de istorie diplomatică și militară. Întreaga operă este orientată în legătură cu figura lui Mihai Viteazul, pe care scriitorul îl lămurește în actele lui diplomatice și-l aprobă în acțiunea lui militară și-l admiră. Bălcescu însuși a fost o vreme nehotărât dacă trebuie să-i dea operei sale caracter științific sau aspect de poemă eroică. În cuprinsul ei întâlnim uneori accente de odă, ceea ce ne indică temperatura sentimentală la care ea a fost executată. [...]

Dar Bălcescu este și omul timpului său, ceea ce însemnează omul concepției istorice romantice. [...]

Bălcescu este un analist lucid al fenomenului social, capabil să urmărească în raporturile ei cele mai subtile viața economică și evoluția forțelor sociale. Alături de aceste calități, însă, el aduce altele care fac dintr-însul un romantic de esență tare. Un romantic este el prin concepția lui mesianică în domeniul istoriei; un romantic prin îndrumarea documentării în sfera literaturii populare; un romantic, prin convingerea la care avea să ancoreze în partea ultimă a vieții sale că progresul este o lege divină; un romantic este adeseori prin expresie și prin stilul avântat al operei sale. Dar dacă sub toate aceste raporturi el este un romantic, din întreaga lui operă nu se desprinde niciodată dezamăgirea sau disperarea, ci o încredere robustă într-un viitor pe care îl vede zidindu-se în luminile orbitoare ale unui progres infinit.

Dumitru POPOVICI, *Nicolae Bălcescu*, în vol. *Romantismul românesc*, Colecția „Lyceum”, Editura Albatros, București, 1972, p. 479, 493, 501, 502, 503, 510.

[...] Nicolae Bălcescu este un creator complex, un intelectual polivalent, abordând domenii diverse, așa cum numai Eminescu sau Nicolae Iorga au făcut-o ulterior. Istoric remarcabil prin câteva studii documentate și bine gândite (*Mersul revoluției în istoria românilor*, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum, 1844; Comentarii asupra bătăliei de la Câmpii Rigăi sau Cosovo*, etc.), economist modern prin câteva cercetări singulare în epocă (*Despre starea socială a muncitorilor plugari, în Principatele române în deosibite timpuri, Question iconomique des Principautés Danubiennes*, cu o versiune românească apărută postum sub titlul *Reforma socială la români*), autor de portrete istorice, sau mai exact de biografii, în care realizează o sinteză informativă (*Ioan Tăutu, marele logofăt al Moldovei, Spătaru Ioan Cantacuzino, Postelnicul Constantin Cantacuzino, Logofătul Miron Costin*), filosof al istoriei (*Mersul revoluției în istoria românilor*), om de litere (parțial în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Aparținând sintetic tuturor acestor domenii de creație, monografia istorică dedicată lui Mihai Viteazul face dovada unei înzestrări remarcabile, din păcate nefinalizată pe planul creației literare propriu-zise. Dacă prin lucrările de mai mică întindere, ca de exemplu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, acest martir al mișcării pașoptiste românești poate fi considerat un creator al prozei de idei, un prim istoric român ce realizează o operă politică în expresie literară (până la Eminescu nu mai poate fi citat un altul de aceeași talie), în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* ne întâlnim potențial și cu scriitorul Nicolae Bălcescu.

Comentatorii capodoperei amintite începând cu Alexandru

Odobescu și Grigore Tocilescu, urmași de Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu și G. Zane, la care s-ar adăuga Cornelia Bodea și Dan Berindei au subliniat mai ales caracterul istoric al acestei opere, remarcând totodată profundele implicații în sectorul economiei politice. [...]

Judecând lucrurile la nivelul epocii, Bălcescu contribuie prin *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* la modernizarea prozei noastre literare cu caracter istoric, dar scrierea nu poate fi luată ca literatură în sine; textul se încadrează unei specii intermediare, având un caracter științific-documentar și făcând analiza judicioasă a unor evenimente istorice, în același timp descriind poetic locurile prin care trece eroul său, proiectând ca-ntr-un roman istoric biografia unui domnitor. Istoricul realizează însă, pe plan panoramic, o narațiune mai întinsă, constând în prezentarea vieții întregului popor român, într-o anumită epocă de glorie a istoriei sale. Pe Bălcescu l-a preocupat să creeze în Mihai-Voievod Viteazul un simbol al unității naționale, un erou exemplar cu o pondere extraordinară în decursul istoriei patriei. Deși bazată pe cel puțin 200 de lucrări tipărite (în volume și reviste) și pe o documentare acritică de arhivă, scrierea depășește, prin lumina în care este prezentat Mihai, documentarea de la care autorul a pornit. [...]

Scrierea are nu numai caracterul unui aproximativ român, ardent ca stil, ci și însușirile unei poeme istorice, unei epopei în gen antic, Bălcescu precedându-l, ca participare emoțională la evenimentele descrise pe Vasile Pârvan. Dar deși scrisă ca o poemă lirică, lucrarea are la bază o documentare și o rigoare științifică fără precedent în cultura românească de până la el, dacă dăm la o parte opera lui Dimitrie Cantemir. [...]

Emil MANU, *Prefață*, în vol. N.

Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Ediție îngrijită de
Andrei Rusu, Colecția „B.P.T.”
Editura Minerva, București, 1985,
p. V—VI, VII, VIII.

Românii supt Mihai Voievod Viteazul este astfel lucrarea cea mai valoroasă a lui Bălcescu, atât din perspectiva intențiilor autorului, cât și din aceea a cititorului contemporan care o judecă raportând-o la ansamblul creației sale. Ea nu este numai opera sa cea mai amplă și mai ambițioasă, ci și cea în care Bălcescu izbutește efectiv să pună cel mai mult din convingerile, năzuințele, pasiunea și arta scriitoricească. Aparținând în aceeași măsură istoriei propriu-zise și literaturii (Bălcescu însuși a proiectat-o inițial ca o „poemă” despre principele erou), ea leagă viziunea epică, eroică și cea romanescă cu străduințele de obiectivitate științifică și cu pasiunea discursului politic. În mod evident, istoria lui Mihai Viteazul este o carte despre trecut scrisă pentru prezent și prin prisma prezentului. [...] Eroul lui Bălcescu nu este o personalitate independentă de circumstanțe, ci însăși personificarea legii interne a poporului român. Atâta timp cât acțiunile sale materializează această „misie” specifică (lupta pentru libertate, apărarea popoarelor apusene de pericolul invaziei turcești, dându-le astfel răgazul necesar creației culturale) și sunt călăuzite de năzuința devenită prin el conștientă și tradusă în act, a unității tuturor românilor, Mihai este asemenea „semizeilor cântați de nemuritorul Omer” invulnerabil și invincibil. Prea puțin om și mai mult efigie, el este lipsit de un destin individual și, în ciuda câtorva amănunte comunicate totuși de istoric, pare a nu avea nici strămoși, nici familie, nici viață privată. Personajul se umanizează datorită tocmai nerecunoașterii „misiei” în împrejurări fundamentale, cum ar fi aceea a legăturii țăranului de glie sau a statornicirii relațiilor cu nobilimea maghiară transilvăneană, prin nesocotirea dorinței de libertate a iobagilor români. [...] Figura lui Mihai Viteazul împrumută uneori trăsătură de erou legendar: în scena confruntării cu gâdea, sau în cele, numeroase, de luptă, când domnitorul, pentru a-și îmbărbăta prin exemplul personal ostașii, comite acte de cutezanță uneori aproape nebunească; de fapt, în toate aceste scene, Mihai se confruntă cu moartea, neputincioasă ea însăși atâta vreme cât eroul nu și-a împlinit încă menirea. [...] Cartea este în același timp testamentul său politic și uman [...].

Georgeta ANTONESCU, *Nicolae Bălcescu*, în vol. colectiv *Scriitori români*, Colecția „Mic dicționar”, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 66, 67—68.

S-a spus adeseori ce scriitor de seamă este Nicolae Bălcescu; caracteristicile lui stilistice au fost însă mai puțin remarcate. Când îi străbatem scrierile, după ce le-am parcurs pe ale lui Heliade-Rădulescu, este cu neputință totuși să nu fim izbiți de măsura și distincția tonului său. Prolixitatea vulgară a lui Heliade este uitată într-o singură clipă. În locul omului vecinic mânios pe care îl întâmpinasem în paginile *Echilibrului*, aflăm seninătatea gravă a unui suflet, toate afectele lui coboară în adâncime și alcătuiesc ceea ce se poate numi o „atmosferă morală”.

Istoricul Bălcescu știe să dea seama de faptele trecutului cu o exactitate a trăsăturii rămasă necunoscută lui Heliade, preocupat totdeauna să găsească sub evenimentele istorice semnificația lor generală. Filozof al istoriei este și Bălcescu în unele din momentele sale, dar față de galimatismul teoretic al *Echilibrului*, cu cât mai limpede, mai însumate și mai sigure sunt reflecțiile lui Bălcescu [...].

Scriitor retoric este apoi și Nicolae Bălcescu, dar retorica lui este nobilă; ea este intervenția unui vorbitor plin de demnitate și înălțime, adresându-se cu reculegere națiunii întregi. Inceputul *Istoriei românilor sub Mihai Viteazul* este străbătut de emoția gravă a unei acțiuni rituale și a unei rugăciuni [...]. Uneori expunerea faptelor se întrerupe prin intervenția retorică a povestitorului. Dar chiar când dezamăgirea rupe lanțul faptelor, pentru a face loc oratorului, cuvântul său nu se înstrunează pentru vestejire și pentru blestem, ci pentru mărturisirea sentimentului său îndurerat și singuratic [...]. Poate că astfel de intervenții retorice nu mai corespund gustului actual al cititorilor de scrieri istorice. Oricare din aceștia vor recunoaște însă nu numai forța și sinceritatea sentimentului care le inspiră,

dar și incontestabila lor calitate umană.

Întrebarea retorică, adică aceea care impune afirmația sau negația, pe care vorbitorul dorește s-o obțină de la ascultătorii săi, este bine cunoscută de Bălcescu. Acesta îi dă însă uneori o întrebuintare specială. Astfel, când ajunge a înfățișa împrejurările în care Mihai se pregătește a întreprinde expediția lui în Ardeal, povestitorul nu uită să amintească și împotririle pe care îndrăznețul plan le trezea în sufletele intimilor săi. Printre aceștia, soția însăși a eroului, blânda doamnă Stanca, încearcă să-l abată pe Mihai de la hotărârile care puteau deveni, în atâtea chipuri, fatale. Ce-ar mai fi putut face însă Mihai acum? În acest punct al narațiunii, Bălcescu introduce o pagină întreagă de întrebări retorice, adresate de erou propriei sale conștiințe și care, prin afirmațiile sau negațiile pe care le implică, ne fac să înțelegem gândurile care îl frământau pe Mihai în ajunul îndrăzneței sale fapte [...]. Astfel, întrebările pe care și le adresează eroul însuși și răspunsul pe care și-l dă, împreună cu cititorul care urmărindu-l, îl aprobă, nu fac decât să sublinieze chipul în care, cumpănind anumite motive, hotărârea lui s-a format. Întrebările retorice dobândesc pe această cale scopul de a evidenția procesul deliberativ al voinței și constituie unul din mijloacele cele mai elocvente ale analizei psihologice.

Nu vom spune că fantezia lui Bălcescu este inferioară fanteziei lui Heliade. Comparația nu se poate face deloc, întrucât în nici un moment Bălcescu nu aspiră către redarea lucrurilor și ființelor văzute, în trăsăturile lor particulare și pitorești. Portretele lui Bălcescu sunt construite mai ales din trăsături interioare, din însușirile de caracter și din deprinderile modelelor lui. Mărginit în acest domeniu, câteva aruncături de penel îi sunt însă suficiente. Iată de pildă portretul rapid al sultanului cu care urma să se măsoare creștinătatea [...]. Iată și imaginea lui Rudolf II, împăratul astrolog [...]. În ambele portrete, oamenii sunt evocați prin mediul lor de ființe sau lucruri, expresive pentru acela care, adunându-le în juru-i, se mărturisesc prin ele. Procedul corespunde ideii realist-naturaliste a mediului, care începând cu Balzac și, de-atunci încoace, din ce în ce mai puternic, avea să

cucerească întreaga literatură europeană. Când componența mediului lipsește, rămân să vorbească numai trăsăturile morale: Filip al II-lea, regele Spaniei, este „posomorât și crud”; Sigismund este om crud, „fără măsură, necumpătat, nestatornic și neastâmpărat la minte” etc., etc. Numai despre Mihai ni se spune că era lăudat prin „frumusețea trupului său”, dar epitetul este atât de general, încât nu poate fi considerat drept o notă sensibilă în portretul omului.

Cititorul lui Bălcescu are adeseori ocazia să noteze justetea adjectivului său. Iată, de pildă, scena în care românul îmbătrânit în serviciul turcului Ali-Gian dorește să-l previe față de amenințarea cu moartea pe care Mihai trebuia în foarte scurt timp s-o realizeze împotriva turcimii din Muntenia [...]. Frumoasa scenă, plină de mișcare dramatică în întregul ei, se încheie cu acest succint comentaiu al lui Bălcescu: „Aceasta fu singura lui indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă care se pregătea”. Mai multe comentarii ar fi fost de prisos. Pentru a caracteriza discreția populației față de planul de represiune care interesa pe toți românii, dar și omenia aceuia care datora ceva vechiului său stăpân turc, un cuplu de adjective este suficient: indiscreția românului fusese „*cinstită și măsurată*”. Bălcescu nu este avar cu adjectivele sale. Aproape toate personagiile care apar în scenă și aproape toate evenimentele sunt însoțite de caracterizarea istoricului, care este un drept și cumpătat judecător al oamenilor și al faptelor. Caracterizările acestea se fac prin perechi de adjective, asociate cu naturalețe sau puse într-un anumit contrast. Astfel, Popa Farcaș, vestitul general al lui Mihai, care cucerește cetatea Vidinului, dar cade apoi în chipul cunoscut, este „*mai mult voinic decât norocos*”. Sinan-Pașa este „*aspru și lacom*”. Când sultanul Mahomet, om dedat plăcerilor, înțelege chiar în timpul dezmerdărilor pe care le gustă în brațele unei frumoase roabe, că aceasta din urmă este o unealtă politică în mâinile mamei sale, el o ucide pe loc: ceea ce dovedește, adaugă Bălcescu: „*o inimă mai mult fieroasă decât energică*”. Ideea unității naționale, susține istoricul Bălcescu, apăruse de mai multe veacuri, fără ca ea să atingă decât puține

capete reprezentative. Acum ea se impunea însă poporului întreg. „*Spre a o realiza ce trebuia oare?*” Răspunsul cade precis și tăios „*O sabie românească puternică*”.

Mare meșter este Bălcescu în întrebuințarea verbului. Mai ales din succesiunea timpurilor, obține el efecte stilistice dintre cele mai interesante. Iată momentul în care ni se povestește sfârșitul crudei domnii moldovene a lui Aron-vodă. Narațiunea este menținută toată vremea la trecut, când intervenția unei reflecțiuni de ordin general o aduce la prezent [...]. Rațiunea acestei varieri a timpurilor stă desigur în faptul că pe când evenimentele istorice fiind prin înseși natura lor perimabile pot fi puse la trecut, adevărul general, valabil totdeauna și, prin urmare, și astăzi, se cuvine a fi enunțat la prezent. Nu s-ar putea vorbi oare de un „prezent etern” al reflecțiunii în scrierile istoricilor gânditori? Citatul din Bălcescu ar intra în această categorie.

Altă dată intervenția prezentului are rolul de a pune față în față cu tabloul, de a înlocui narațiunea cu prezentarea directă, așa cum se întâmplă în pasajul în care este povestită scena execuției neizbutite a lui Mihai, unde după o serie de perfecte simple apare prezentul revelator [...].

În sfârșit, în renumitul pasagiu în care povestește bătălia de la Călugăreni, Bălcescu manifestă aceeași iscusință în varierea timpului verbelor. Această bătălie este făcută din mai multe fapte, dintre care unele sunt datorite lui Mihai, altele, ajutoarelor sau vrăjmașilor săi. Bălcescu introduce un fel de ierarhie stilistică între aceste acțiuni, punându-le pe acele ale vrăjmașilor și ale ajutoarelor la trecut, situându-le adică în planuri mai îndepărtate, în timp ce faptele lui Mihai sunt povestite la prezentul istoric, adică în planul unei prezentări directe, mai vii. Se obține astfel o avantajare a acțiunilor lui Mihai, o mai vie punere în lumină a lor, care corespunde într-un totu intențiilor istoricului [...]. Din acest moment, Sinan trece în primul plan al scenei și Bălcescu începe a nara și faptele lui la prezentul istoric. Până aci însă alternarea trecutului cu prezentul este evidentă. Când este vorba de Sinan sau de ajutoarele lui Mihai, întâmpinăm

vreuna din formele trecutului: Sinan „*luase*” inimă... „*vrea*” a-i desface pe români... Albert Kiraly „*așeză*” cele două tunuri... Hasan-Pașa cu Mihnea-Vodă „*alergau*” prin pădure... Când este însă vorba de Mihai, toate faptele sale sunt puse la prezent: el „*preumblă, vede, pregătește, trimite, cugetă, cere, hotărăște* etc. Prin această variată folosire a tipurilor verbale, narațiunea capătă o perspectivă, o pluralitate de planuri în adâncime. Faptele simpatice și vrednice de laudă sunt situate în primul plan și inundate de lumină. Faptele secundare sau antagoniste sunt așezate în planuri mai îndepărtate și mai umbrite. Întreaga narațiune ia înfățișarea unui „basorelief”. Exemplul lui Bălcescu ne autorizează a vorbi despre o tehnică a basoreliefului în povestirea istorică.

Tudor VIANU, *N. Bălcescu*, în
vol. *Arta prozatorilor români*,
Seria „Patrimoniu”, Editura
Minerva, București, 1981, p. 24,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 31.